

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΛΑΜΠΙΔΗΣ

Ζητήματα γραμματικής του προφορικού συνομιλιακού λόγου στα ελληνικά:

Ανάλυση με σώματα κειμένων των να, που, ότι/πως

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

«Η υλοποίηση της διδακτορικής διατριβής συγχρηματοδοτήθηκε από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση», 2014-2020, στο πλαίσιο της Πράξης «Ενίσχυση του ανθρώπινου δυναμικού μέσω της υλοποίησης διδακτορικής έρευνας Υποδράση 2: Πρόγραμμα χορήγησης υποτροφιών ΙΚΥ σε υποψηφίους διδάκτορες των ΑΕΙ της Ελλάδας».

ΑΘΗΝΑ 2023

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΛΑΜΠΙΔΗΣ

Α.Μ.: Δ2018008

Ζητήματα γραμματικής του προφορικού συνομιλιακού λόγου στα ελληνικά:

Ανάλυση με σώματα κειμένων των να, που, ότι/πως

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΕΠΟΠΤΗΣ: Διονύσης Γούτσος

ΜΕΛΗ ΤΡΙΜΕΛΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ: Βασίλης Σπυρόπουλος

Μαρία Χριστοδουλίδου

ΑΘΗΝΑ 2023

Copyright ©, Εμμανουήλ Λαμπίδης, 2023. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved. Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διατριβής, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τη συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα έρευνα έχει ως στόχο τη μελέτη των γραμματικών δεικτών *να*, *που*, *ότι* και *πως* στις αυθόρμητες προφορικές συνομιλίες. Η αξιοποίηση κυρίως του γραπτού λόγου στις γλωσσολογικές μελέτες, αλλά και στις γραμματικές περιγραφές των έργων αναφοράς της νέας ελληνικής καθιστούν το πεδίο του προφορικού λόγου πρόσφορο προς μελέτη. Και παρά το γεγονός ότι οι συγκεκριμένοι γραμματικοί δείκτες συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον των ερευνητών συστηματικά τις τελευταίες δεκαετίες, η μελέτη τους στις συνθήκες του προφορικού λόγου απουσιάζει. Συνεπώς, η διατριβή επικεντρώνεται στην περιγραφή των συντακτικών και σημασιο-πραγματολογικών χαρακτηριστικών των *να*, *που*, *ότι* και *πως*, στη σύγκριση μεταξύ τους, επιχειρώντας τον διάλογο με την προγενέστερη γλωσσολογική έρευνα.

Για τους σκοπούς της έρευνας δημιουργήθηκε ένα σώμα κειμένων αυθόρμητων προφορικών συνομιλιών περίπου 127.000 λέξεων. Η μελέτη των δεδομένων βασίστηκε στη μεθοδολογία της Γλωσσολογίας Σωμάτων Κειμένων, ενώ χρησιμοποιήθηκαν έννοιες από την Ανάλυση Συνομιλίας, με στόχο αφενός την ποσοτική ανάλυση και την ανίχνευση της τυπικής χρήσης και αφετέρου την ποιοτική μικρο-ανάλυση των δεδομένων προσβλέποντας στην όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένη περιγραφή των χαρακτηριστικών τους.

Η ανάλυση των δεδομένων ανέδειξε τις συχνότητες χρήσης των τεσσάρων υπό εξέταση γραμματικών δεικτών, τις τυπικότερες χρήσεις και δομές τους, τις λειτουργίες τους στον αυθόρμητο προφορικό λόγο και οδήγησε στη διατύπωση υποθέσεων για τον πρωτοτυπικό χαρακτήρα τους. Συγκεκριμένα, υποστηρίχθηκε ότι το *να* διαθέτει το σημασιολογικό χαρακτηριστικό της χρονικότητας και μαζί με το ρηματικό τύπο διαμορφώνει ένα μη χρονικά οριοθετημένο διάστημα· το *που* είναι ένας οριστικός, προτασιακός δείκτης που μεταφέρει στη συνομιλία την αμοιβαία γνώση των συνομιλητριών ή την εκτίμηση περί αμοιβαίας γνώσης και διακρίνεται σε προσδιοριστικό *που* και μη προσδιοριστικό *που*· το *ότι* αποτελεί επιστημικό δείκτη που φέρει τη βασική πληροφορία του εκφωνήματος, η οποία σχολιάζεται ως προς την αληθειακότητά της σε μία κλίμακα επιστημικότητας από τη συνεπαγωγή του ψεύδους

μέχρι τη γεγονοτικότητα· τέλος, το *πως* παρουσιάζει τα ίδια χαρακτηριστικά με το *ότι*, αλλά διαφοροποιείται ως προς τη συχνότητα χρήσης, τη συχνότητα σύναψης με συγκεκριμένα ρήματα εξάρτησης και τη συχνότητα κατανομής σε συγκεκριμένα συγκειμενικά πλαίσια. Από την αντιπαραβολή των ευρημάτων με εκείνα της βιβλιογραφίας αναδείχθηκαν συγκλίσεις και αποκλίσεις με στόχο τον σχηματισμό μιας ευρύτερης εικόνας για τα υπό εξέταση γραμματικά στοιχεία.

Τα ευρήματα της παρούσας διατριβής υπογραμμίζουν τη σημασία της μελέτης μέσω σωμάτων κειμένων του αυθεντικού προφορικού λόγου, και πιο συγκεκριμένα των αυθόρμητων συνομιλιών, για τον καθορισμό του χαρακτήρα των τεσσάρων γραμματικών δεικτών και, ευρύτερα, για την ανάλυση των γραμματικών δομών της ελληνικής.

ABSTRACT

The dissertation aims at studying the grammatical markers *να* (na), *που* (pu), *ότι* (óti) and *πως* (pos) in spontaneous conversations. The predominant reliance of linguistic studies and grammars of Modern Greek on written discourse suggests the necessity of examining the field of spoken language. Although the grammatical markers studied have consistently gathered the interest of researchers in recent decades, their study in spoken discourse is absent. This dissertation aims at filling this gap by focusing on the description of their syntactic, semantic and pragmatic characteristics and the comparison between them, while engaging in dialogue with previous linguistic research.

For the purposes of research, a corpus of approximately 127,000 words of spontaneous conversations has been created. Analysis was based on the methodology of Corpus Linguistics, with recourse to notions from Conversation Analysis, with a view to quantitatively analyze and qualitatively identify the typical use and structures of these markers.

Data analysis has identified the frequency of use, the typical patterns and structures, as well as the function of these markers in spontaneous spoken discourse, contributing to the formulation of hypotheses regarding their unique characteristics. It is argued that *να* carries the semantic feature of temporality and formulates a non-temporally bounded span with the verb; *που* is a definite, propositional marker that conveys mutual knowledge or the assessment of mutual knowledge and can be distinguished into a specifying and a non-specifying *που*; *ότι* is an epistemic marker that carries the core information of the utterance and is commented upon regarding its truth value, which may range from the implicature of falsehood to factivity; finally, *πως* shares the same characteristics with *ότι*, but differs in terms of overall frequency, collocation frequency with specific dependent verbs and frequency of distribution within specific co-textual frames.

The findings and hypotheses of this dissertation can contribute to the study of spoken discourse, and more specifically to the grammar of spontaneous conversations, and can provide insights about the nature of these four grammatical markers, contributing to their description in the related literature.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Αρχικά θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Τομέα Γλωσσολογίας και ιδιαίτερα τις καθηγήτριες Αμαλία Μόζερ, Πέπη Μπέλλα και τον επίκουρο καθηγητή Άγγελο Λέγγερη που πάντοτε πρόθυμα απαντούσαν στις ερωτήσεις μου. Έπειτα, θα ήθελα να ευχαριστήσω την τριμελή επιτροπή μου, την Μαρία Χιστοδουλίδου, Επίκουρη Καθηγήτρια στο Frederick University, τον Καθηγητή Βασίλη Σπυρόπουλο και τον Καθηγητή Διονύση Γούτσο. Ειδικότερα, οφείλω θερμές ευχαριστίες στον Βασίλη Σπυρόπουλο για τις πολύωρες συζητήσεις έξω από το γραφείο του και για την προθυμία του να απαντήσει σε κάθε ερώτηση μου επ' ευκαιρία μιας τυχαίας συνάντησης, που πάντοτε κατέληγε σε έναν γόνιμο επιστημονικό διάλογο.

Σε αυτό το σημείο τα λόγια δεν αρκούν για να εκφράσω την απέραντη ευγνωμοσύνη που νιώθω προς τον επόπτη μου, Διονύση Γούτσο. Οι ατελείωτες συζητήσεις στο γραφείο του, σε εξωτερικούς χώρους και στο τηλέφωνο, η ταχύτατη ανταπόκρισή του στα ηλεκτρονικά μηνύματα, η καθοδήγησή του, η ανάγνωση και ο σχολιασμός κάθε κειμένου που έστελνα, συνιστούν μόνο ένα μέρος από τη στήριξη και τη βοήθεια που μου παρείχε σε όλο το διάστημα εκπόνησης της διατριβής. Κυρίως όμως ήταν η εμπιστοσύνη του σε μένα που με οδηγούσε στα επόμενα βήματα. Η συμβολή του θα μείνει για πάντα χαραγμένη στη μνήμη μου. Τον ευχαριστώ θερμά.

Ευχαριστίες θα ήθελα να απευθύνω και στην επταμελή επιτροπή για τα σχόλια και τις παρατηρήσεις τους, που αναβάθμισαν το κείμενο της διατριβής.

Επίσης ευχαριστώ το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών για τη χορήγηση υποτροφίας και τη δυνατότητα που μου παρείχε να εργαστώ απερίσπαστα για την ολοκλήρωση της διδακτορικής μου έρευνας.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στους φίλους μου, Χριστιάννα Αντωνοπούλου και Guilhem Brunet, για τις συζητήσεις και τα σχόλιά τους σε κείμενα που τους έστελνα, αλλά και για την κοινή καθημερινότητα μαζί τους, μέσα από την οποία μοιραζόμασταν αγωνίες, φόβους άγχη, αλλά και όλες τις ευχάριστες στιγμές της παρέας, το γέλιο, τα πειράγματα, την αφήγηση ιστοριών, με αποτέλεσμα η μοναχική διαδρομή της συγγραφής να αγκαλιαστεί από τον ήχο της συντροφιάς.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους γονείς μου, Μαρία και Δημήτρη, και τον αδερφό μου Βασίλη, που ήταν δίπλα μου σε κάθε βήμα αυτής της πορείας. Για τη στήριξη τους σε κάθε επίπεδο και με κάθε τρόπο, για τη βοήθειά τους στα προβλήματα που προέκυπταν και για την υπομονή και κατανόηση που έδειξαν όλο αυτό το διάστημα. Ήταν και είναι το στήριγμά μου.

Περιεχόμενα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
1.1. Προοίμιο	1
1.2. Ερευνητικά ερωτήματα της διατριβής.....	2
1.3. Γραμματική του προφορικού λόγου	4
1.4. Χαρακτηριστικά προφορικής αυθόρμητης συνομιλίας	14
1.5. Γλωσσολογία σωμάτων κειμένων	20
1.6. Ανάλυση Συνομιλίας	29
1.7. Η μεθοδολογική προσέγγιση για την ανάλυση του προφορικού λόγου	35
1.8. Διάρθρωση της διατριβής.....	38
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	39
2.1. Δεδομένα	39
2.2. Μεθοδολογία	43
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΤΟ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ <i>ΝΑ</i> ΣΤΟΝ ΠΡΟΦΟΡΙΚΟ ΛΟΓΟ.....	51
3.1. Χαρακτηριστικά του <i>να</i>	51
3.1.1. Σημασιοσυντακτικά χαρακτηριστικά του <i>να</i>	51
3.1.2. Έγκλιση και <i>να</i>	52
3.1.3. Τροπικότητα και <i>να</i>	61
3.2. Ανάλυση δομών του <i>να</i>	67
3.3. Δομές του <i>να</i>	70
3.3.1. Ανεξάρτητο <i>να</i>	70
3.3.2. Εξαρτημένο <i>να</i> στο ίδιο εκφώνημα	80
3.3.4. Πολλαπλή επέκταση με εξαρτημένο <i>να</i>	145
3.3.4. Αναδιατυπώσεις, εναλλακτικές επιλογές, επεξηγήσεις	149
3.3.5. Προσθήκη με εξαρτημένο <i>να</i>	150
3.3.6. Συμπεράσματα για τις διαδοχικές δομές με <i>να</i>	152
3.3.7. Η σύνταξη των <i>για</i> και <i>ώστε με το να</i>	152
3.4. Συμπεράσματα.....	157
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΤΟ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ <i>ΠΟΥ</i> ΣΤΟΝ ΠΡΟΦΟΡΙΚΟ ΛΟΓΟ.....	163

4.1. Το <i>που</i> σε γραμματικές αναλύσεις της Νέας Ελληνικής	163
4.2. Οριστικότητα και αναφορά.....	174
4.3. Ανάλυση δεδομένων.....	177
4.3.1. Οριστικές Ονοματικές Φράσεις.....	179
4.3.2. Μη περιοριστικές αναφορικές προτάσεις.....	189
4.3.3. Αόριστες Ονοματικές Φράσεις	191
4.3.4. Δεικτικές αντωνυμίες	199
4.3.5. Προσδιορισμός δεικτικών τοπικών και χρονικών επιρρημάτων.....	211
4.3.6. Προσωπικές αντωνυμίες	218
4.4. Ρήματα.....	221
4.4.1. <i>θυμάμαι</i>	223
4.4.2. <i>ακούω</i>	224
4.4.3. <i>λέω</i>	226
4.4.4. <i>βλέπω</i>	231
4.4.5. Ρήματα ψυχικού πάθους.....	233
4.5. Επιρρήματα.....	239
4.6. Επίθετα	243
4.7. Σύνδεσμοι	243
4.8. Άλλες δομές.....	246
4.9. Στερεότυπες φράσεις	251
4.10. Διαδοχικός προσδιορισμός με <i>που</i>	251
4.10.1. Προσδιορισμός με παρεμβολή της πρώτης/ενδιάμεσης πρότασης.....	253
4.10.2. Προσδιορισμός χωρίς παρεμβολή της πρώτης/ενδιάμεσης πρότασης.....	257
4.10.3. Προσδιορισμός όρου της πρώτης/ενδιάμεσης πρότασης.....	259
4.10.4. Προσδιοριστική επιρρηματική σχέση.....	260
4.10.5. Προσδιοριστικές σχέσεις στις διαδοχικές προτάσεις με <i>που</i>	261
4.11. Συντακτικές δομές μετά το <i>που</i>	262
4.12. <i>που</i> και εξαρτημένη πρόταση	266
4.13. Συζήτηση και συμπεράσματα	267
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ <i>ΌΤΙ/ΠΩΣ</i> ΣΤΟΝ ΠΡΟΦΟΡΙΚΟ ΛΟΓΟ	277
5.1. Τα <i>ότι/πως</i> σε γραμματικές αναλύσεις της Νέας Ελληνικής.....	277

5.2. Ανάλυση δομών του <i>ότι</i>	283
5.2.1. Δομές με <i>λέω</i>	285
5.2.2. <i>νομίζω/πιστεύω/θεωρώ</i>	304
5.2.3. <i>είμαι</i>	319
5.2.4. <i>ξέρω</i>	325
5.2.6. <i>φαίνομαι</i>	331
5.2.7. <i>ακούω</i>	334
5.2.8. <i>εννοώ</i>	337
5.2.9. <i>βλέπω</i>	339
5.2.10. Άλλα <i>ρήματα</i>	341
5.2.11. <i>Ρήματα νοητικής επεξεργασίας</i>	351
5.2.12. <i>Ρήματα δεσμευτικών γλωσσικών πράξεων</i>	355
5.2.13. Συμπεράσματα για τα <i>ρήματα εξάρτησης του ότι</i>	356
5.2.14. <i>Οριστικοποίηση</i>	358
5.2.15. Άλλες <i>συνάψεις</i>	360
5.3. Θέση και λειτουργία του <i>ότι</i> στη συνομιλία.....	364
5.4. Ανάλυση του <i>πως</i>	372
5.5. Σύγκριση <i>ότι</i> και <i>πως</i>	380
5.6. Συζήτηση και συμπεράσματα.....	383
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	393
6.1. Συχνότητα εμφάνισης.....	393
6.2. <i>Ρήματα εξάρτησης</i>	394
6.3. Διαδοχικές δομές.....	404
6.4. Αυτονομία.....	406
6.5. Συμπεράσματα.....	407
6.6. Περιορισμοί και προεκτάσεις της έρευνας.....	418
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	424
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: Κοινωνικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων στις συνομιλίες.....	444

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο παρόν κεφάλαιο, μετά από ένα προοίμιο (1.1), παρουσιάζονται τα ερευνητικά ερωτήματα της διατριβής (1.2) και περιγράφονται οι κύριες ερευνητικές περιοχές που άπτονται της θεματικής της. Συγκεκριμένα, γίνεται αναφορά στη γραμματική του προφορικού λόγου (1.3) και περιγράφονται τα χαρακτηριστικά της προφορικής αυθόρμητης συνομιλίας (1.4). Ακολουθεί σύντομη εισαγωγή στη Γλωσσολογία Σωμάτων Κειμένων (1.5) και στην Ανάλυση Συνομιλίας (1.6). Στην ενότητα 1.7 επιχειρούμε να συνδυάσουμε αυτές τις δύο προσεγγίσεις με στόχο την ανάλυση του προφορικού λόγου, ενώ στο 1.8 παρουσιάζεται η διάρθρωση της διατριβής.

1.1. Προοίμιο

Ας υποθέσουμε ότι περπατάτε στο πεζοδρόμιο της Βασιλίσσης Σοφίας με κατεύθυνση προς το Σύνταγμα. Στα πενήντα μέτρα ένα άλλο άτομο προχωρά προς την αντίθετη κατεύθυνση και η πορεία του σταδιακά ευθυγραμμίζεται με τη δική σας. Εάν συνεχίσετε και οι δύο στην ίδια νοητή γραμμή η σύγκρουση είναι αναπόφευκτη. Καθώς πλησιάζετε η μία τον άλλον υπάρχουν ορισμένες επιλογές για την αποφυγή της σύγκρουσης. Μια επιλογή είναι να στρέψετε το βηματισμό σας ελαφρώς δεξιά και οι δύο, αποκλίνοντας από την κοινή πορεία και προσπερνώντας επιτυχώς το άλλο άτομο. Χωρίς ωστόσο προηγούμενη διαβούλευση για την πορεία του άλλου, το ενδεχόμενο εσείς να στραφείτε δεξιά και το άλλο άτομο αριστερά παραμένει ανοιχτό, με αποτέλεσμα οι πορείες σας να ευθυγραμμιστούν και πάλι. Σε μια τέτοια περίπτωση θα πρέπει να ξεκινήσει μια νέα διαδικασία επιτυχούς προσπέρασης και συνέχισης της διαδρομής σας. Μια άλλη επιλογή είναι να διακόψετε τον βηματισμό σας, αφήνοντας τον άλλον να μεταβάλει την πορεία του με τέτοιο τρόπο ώστε να σας προσπεράσει. Τέλος είναι πιθανό, κατά την προσπάθειά σας να προσπεράσετε και οι δύο, να γίνονται μικρά βήματα δεξιά και αριστερά μέχρι να βρείτε ανοιχτή δίοδο, με ένα μειδίαμα να σχηματίζεται στα πρόσωπα, τη στιγμή που ευθυγραμμίζονται τελικά τα βλέμματά σας αντί για τα βήματα. Το μειδίαμα ή ίσως και χαμόγελο αποτελεί σιωπηρή διαπίστωση ότι χωρίς γλωσσική επικοινωνία ή προηγούμενη συνεννόηση καταλήξατε σε κοινές κινήσεις σύγκλισης της πορείας σας, ενώ στόχος ήταν

οι κινήσεις απόκλισης. Μετά την επιτυχή προσπέραση μπορείτε να συνεχίσετε απρόσκοπτα την πορεία σας.

Στο παραπάνω παράδειγμα, παρότι τίποτε δεν διημείφθη γλωσσικά, οι συμμετέχοντες έπρεπε να συνεργαστούν, να εμπλακούν από κοινού σε μια διαδικασία, σε μια μορφή διαλόγου, ώστε να επιτύχουν το στόχο τους. Η ανάγκη συνεργατικής εμπλοκής προέκυψε από την ύπαρξη δύο ξεχωριστών, αυτόνομων σωμάτων, που βρέθηκαν σε μια δεδομένη χρονική στιγμή και σε δεδομένο τόπο να αλληλεπιδρούν, έχοντας συγκεκριμένες προθέσεις και προσδοκίες. Μια τέτοια δραστηριότητα θα μπορούσαμε να τη χαρακτηρίσουμε δυποκειμενική (intersubjective action)· δύο ή περισσότερα άτομα συμμετέχουν σε μια κοινή ενέργεια, παρατηρούν και προσαρμόζουν τις κινήσεις τους ανάλογα με τις κινήσεις των άλλων και καθίστανται υπεύθυνα για τις πράξεις τους (Enfield & Sidnell 2022: 3-4). Ποιο ενδιαφέρον μπορεί να έχει όμως ένα τέτοιο μη γλωσσικό επεισόδιο για τη γλωσσολογία; Η απάντηση βρίσκεται στην ομοιότητα ανάμεσα σε ένα τυχαίο περιστατικό προσπέρασης στην καθημερινότητά μας και σε αυτό που ονομάζεται καθημερινή αυθόρμητη συνομιλία (everyday conversation), η οποία θα αποτελέσει το κειμενικό είδος της μελέτης μας και της οποίας τα χαρακτηριστικά θα εξετάσουμε στη συνέχεια.

1.2. Ερευνητικά ερωτήματα της διατριβής

Η παρούσα διατριβή μελετά την καθημερινή αυθόρμητη συνομιλία στα ελληνικά με στόχο να διερευνήσει τη χρήση των γραμματικών δεικτών *να, που* και *ότι/πως*. Το κύριο ερευνητικό ερώτημα που τίθεται είναι το ακόλουθο:

- Ποια είναι τα συντακτικά, σημασιολογικά και πραγματολογικά χαρακτηριστικά των γραμματικών στοιχείων *να, που* και *ότι/πως* στις καθημερινές αυθόρμητες συνομιλίες στα ελληνικά;

Το ερώτημα είναι σκόπιμα γενικό και ευρύ, ώστε να επιτρέψει μια συνολική εξέταση της γλωσσικής συμπεριφοράς των τεσσάρων υπό εξέταση γραμματικών στοιχείων χωρίς να δεσμεύεται από την εκ των προτέρων θεώρησή τους με βάση προηγούμενες μελέτες, οι οποίες μπορεί να έχουν βασιστεί στον γραπτό λόγο ή σε

επινοημένα παραδείγματα. Για τον λόγο αυτό το βασικό ερευνητικό ερώτημα συνδέεται με τα παρακάτω υποερωτήματα, τα οποία θα συζητήσουμε στην πορεία της έρευνας:

- Ποιες ομοιότητες ή διαφορές εντοπίζονται μεταξύ των τεσσάρων γραμματικών στοιχείων;
- Σε ποιο βαθμό τα ευρήματα της παρούσας έρευνας ευθυγραμμίζονται ή αποκλίνουν από τα ευρήματα προηγούμενων ερευνών ή βασικών έργων αναφοράς για την ελληνική;

Η προφορική ομιλία είναι η πιο κοινή, καθημερινή δραστηριότητα των ανθρώπων από τη στιγμή που εμφανίστηκε ο λόγος στο ανθρώπινο είδος. Ωστόσο, μόλις τη δεκαετία του 1960 άρχισε η συστηματική της μελέτη και η υπαγωγή της σε συγκεκριμένο επιστημονικό κλάδο της γλωσσολογίας. Παρά την προγραμματική διακήρυξη του Saussure (1959: 23-24) για την ταύτιση της γλώσσας με τον προφορικό λόγο, οι μέχρι τότε μελέτες στη συντριπτική τους πλειονότητα αντλούσαν τα δεδομένα τους ή αφορούσαν αποκλειστικά τον γραπτό λόγο, ενώ οι λίγες αναφορές στον προφορικό λόγο σχετίζονταν με την επισήμανση λαθών ή άλλες ρυθμιστικές αναφορές (ten Have 1999: 3). Παρ' όλα αυτά, σταδιακά άρχισε να διαμορφώνεται η πεποίθηση ότι ο προφορικός λόγος ως φυσικό πεδίο χρήσης της γλώσσας (Thompson et al. 2015: 1) αποτελεί το κατεξοχήν αντικείμενο μελέτης της χρήσης της, καθώς μέσα σε αυτόν διαμορφώνεται, αλλάζει και εμφανίζεται σε όλη τη δυναμικότητα και την περιπλοκότητά της (Ewing 2005: 3). Ο Halliday (1992: 62), ιδιαίτερα, εκφράζει την ισχυρή πεποίθησή του ότι μόνο στον προφορικό, αυθόρμητο, φυσικό λόγο της καθημερινής διεπίδρασης εμφανίζονται όλες οι σημασιολογικές και γραμματικές δυνατότητες του συστήματος.

Με βάση αυτή την αφετηρία, στην παρούσα διατριβή η αυθόρμητη καθημερινή συνομιλία επιλέχθηκε ως το καταλληλότερο γλωσσικό πεδίο για τη μελέτη και διερεύνηση των χαρακτηριστικών των παραπάνω τεσσάρων γραμματικών στοιχείων. Με άλλα λόγια, θεωρείται ότι ο αυθόρμητος προφορικός λόγος αποτελεί το φυσικό περιβάλλον εμφάνισης των γλωσσικών στοιχείων σε αντίθεση με τις εργαστηριακές συνθήκες παρατήρησής τους ή με την ενδοσκόπηση του παρατηρητή. Η επιλογή των συγκεκριμένων γραμματικών δεικτών έγινε με ποσοτικά κριτήρια καθώς τα να, που και

ότι είναι από τα συχνότερα γραμματικά στοιχεία στον ελληνικό προφορικό λόγο, με το να να βρίσκεται στην πρώτη θέση (βλ. Κεφάλαιο 3), ενώ το πως προστέθηκε λόγω των ομοιοτήτων του με το ότι. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό ότι, αν και τα στοιχεία αυτά είναι από τα πλέον μελετημένα στην ελληνική βιβλιογραφία, απουσιάζει η μελέτη τους στον προφορικό λόγο.

Για τις ανάγκες της έρευνας δημιουργήθηκε ένα σώμα κειμένων περίπου 127.000 λέξεων από αυθόρμητες συνομιλίες σε διάφορες οικείες περιστάσεις, του οποίου οι λεπτομέρειες συγκρότησης παρουσιάζονται στο Κεφάλαιο 2. Εδώ θα αρκεστούμε στο ότι αποτελεί ένα ειδικό σώμα κειμένων που δημιουργήθηκε με κριτήριο το κειμενικό είδος και την επικοινωνιακή περίσταση, αποτελώντας δείγμα του συνομιλιακού λόγου της κοινής νεοελληνικής γλώσσας της σημερινής εποχής. Η φύση των δεδομένων της διατριβής και οι δυνατότητες που προσφέρει η τεχνολογία για συλλογή και επεξεργασία μεγάλου όγκου ψηφιακού υλικού κατευθύνουν στην εξέταση του ερευνητικού πεδίου της γραμματικής του προφορικού λόγου μέσα από τις μεθοδολογικές προσεγγίσεις της Γλωσσολογίας Σωμάτων Κειμένων (Corpus Linguistics) και της Ανάλυσης Συνομιλίας (Conversation Analysis). Στη συνέχεια του Κεφαλαίου αυτού παρουσιάζεται το πεδίο της γραμματικής του προφορικού λόγου και οι δύο αυτές προσεγγίσεις, ενώ η συζήτηση ολοκληρώνεται με την προσέγγιση που θα ακολουθήσουμε στην παρούσα διατριβή.

1.3. Γραμματική του προφορικού λόγου

Ένα επαναλαμβανόμενο σημείο που τονίζεται στα εισαγωγικά εγχειρίδια της γλωσσολογίας (λ.χ. Lyons 1995: 21) είναι η έμφαση στη διαφορά του γραπτού από τον προφορικό λόγο και η προτεραιότητα του προφορικού. Η ομιλία περιγράφεται ως ένα σύστημα φωνητικών συμβόλων, ενώ η γραφή ως ένα δευτερογενές σύστημα γραπτών χαρακτήρων που δεν έχει αυτοτελή υπόσταση, καθώς εξαρτάται από τη γλώσσα που αναπαριστά (Κακριδή-Φερράρι 2008: 367). Κατ' επέκταση, η προτεραιότητα του προφορικού λόγου θεωρείται ότι είναι δομική, λειτουργική και βιολογική (φυλογενετική και οντογενετική) (Lyons 1995: 31-36), καθιστώντας τον το βασικό αντικείμενο μελέτης της γλωσσολογίας. Ο Lyons τονίζει ότι είναι χρέος των γλωσσολόγων να «εξαλείψουν

τις προκαταλήψεις της παραδοσιακής γραμματικής και της παραδοσιακής διδασκαλίας της γλώσσας», οι οποίες ανάγουν τον γραπτό λόγο σε κύριο αντικείμενο ενασχόλησης και τοποθετούν τον προφορικό στο περιθώριο ως μια μορφή λόγου «αντιγραμματική, κακή και παράλογη» (1995: 30).

Αντίστοιχες αντιλήψεις καταγράφει και ο Halliday (1989: 76), κάνοντας λόγο για παραδοσιακή θέαση του προφορικού λόγου ως αδόμητου, ασύντακτου, χωρίς χαρακτηριστικά και γεμάτου με λάθη. Αυτές οι προκαταλήψεις εντοπίζονται και στην ελληνική σχολική εκπαίδευση καθώς, όπως παρατηρεί ο Μιχάλης (2015: 374), τα σχολικά βιβλία υποβαθμίζουν τον προφορικό λόγο σε μια «εκφυλισμένη μορφή του γραπτού»· κάθε πτυχή του είναι «λιγότερη» στη σύγκριση με τον γραπτό, ο οποίος είναι πιο φροντισμένος, πιο επιμελημένος, πιο ολοκληρωμένος, πιο σαφής, πιο ακριβής, πιο πυκνός (Τσολάκης κ.ά. χ.χ.: 98–99). Η επιτυχημένη αποτύπωση της σημερινής πραγματικότητας στην ελληνική εκπαίδευση από Βρετανούς γλωσσολόγους ήδη από τη δεκαετία του '80 φαίνεται να εδράζεται σε αυτό που ο Roy Harris (2001: 233) αποκαλεί ενδημικό γραπτικισμό της δυτικής παράδοσης (endemic scriptism of Western tradition), την τάση δηλαδή να αναλύεις τον προφορικό λόγο σύμφωνα με τους κανόνες του γραπτού. Όπως ήδη αναφέρθηκε, ο γραπτός λόγος δεν περιθωριοποίησε απλώς τον προφορικό, αλλά τον επισκίασε σε βαθμό που η ανάλυση και η αξιολόγησή του δεν ακολούθησε μια ανεξάρτητη πορεία.

Ο Γούτσος (2014α: 9) παρατηρεί ότι «η νεότερη γλωσσολογία έχει ασχοληθεί πολύ λιγότερο με την προφορική γλώσσα απ' ό,τι με τη γραπτή», ενώ ο Carter (2004: 56) επισημαίνει ότι οι προκαταλήψεις της παραδοσιακής γραμματικής όχι μόνο δεν εξαλείφθηκαν αλλά εισχώρησαν και στον ίδιο τον κλάδο της γλωσσολογίας, όπου η περιγραφή και η θεωρητικοποίηση του προφορικού λόγου ήταν περιορισμένες (underdescribed and undertheorised). Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η έννοια της «πρότασης», η εννοιολόγηση της οποίας παραπέμπει σε κάτι κλειστό, ολοκληρωμένο και διακριτό σε σχέση με ό,τι προηγείται ή έπεται (Brazil 1995: 2). Ο Brazil στη γραμματική του για τον προφορικό λόγο επικρίνει την ενασχόληση των παραδοσιακών γραμματικών και της γενετικής θεωρίας του Chomsky με το αντικείμενο της πρότασης (sentence), που

μελετάται αποκομμένο και απογυμνωμένο από κάθε είδους καταστασιακό πλαίσιο, χωρίς να έχει χρησιμοποιηθεί από τους φυσικούς ομιλητές. Ο ίδιος επιχειρεί τη ρήξη με τον συγκεκριμένο τρόπο θεώρησης της πρότασης και αναπτύσσει ένα περιγραφικό και ερμηνευτικό πλαίσιο που λαμβάνει υπόψη τις γλωσσικές μονάδες που πράγματι χρησιμοποιούν οι ομιλητές (1995: 2-3).

Η συστηματική μελέτη για τη σύγκριση των δύο μέσων (προφορικού και γραπτού) ξεκινά κυρίως από τη δεκαετία του 1980, ενώ η γενική συζήτηση για τις διαφορές προφορικότητας και γραφής ανάγεται ήδη στον Ong (1982), ο οποίος συνοψίζει τα χαρακτηριστικά της προφορικότητας (orality) και της εγγραμματοσύνης ή του γραμματισμού (literacy) όπως φαίνεται στον Πίνακα 1.

Πίνακας 1. Χαρακτηριστικά προφορικότητας και εγγραμματοσύνης κατά Ong (1982)

ΠΡΟΦΟΡΙΚΟΤΗΤΑ	ΕΓΓΡΑΜΜΑΤΟΣΥΝΗ
προσθετική	υποτακτική
σωρευτική	αναλυτική
πλεοναστική	συνοπτική
συντηρητική/ παραδοσιακή	καινοτόμα
κοντά στην ανθρώπινη εμπειρία	αφαιρετική
ανταγωνιστική/ρητορική	περιγραφική
συναισθητική/συμμετοχική	αντικειμενική/αποστασιοποιημένη
ομοιοστατική	δυναμική
καταστασιακή	αφηρημένη

Η προσέγγισή του Ong, ωστόσο, είναι περισσότερο ανθρωπολογική παρά γλωσσολογική και αναφέρεται κυρίως σε τρόπους και κοινωνικές πρακτικές, όπως μπορούμε να δούμε από τους χαρακτηρισμούς του Πίνακα 1, «πρωτόγονων» πολιτισμών χωρίς γραφή, της λεγόμενης πρωτογενούς προφορικότητας (primary oral culture). Για παράδειγμα, ο χαρακτηρισμός «συντηρητική/παραδοσιακή» στον Πίνακα 1 προκύπτει από την απουσία γραφής και την ανάγκη να επαναλαμβάνεται διαρκώς από γενιά σε γενιά η αποκτηθείσα γνώση διαμορφώνοντας έναν παραδοσιακό τρόπο σκέψης (traditionalist or conservative set of mind, Ong 1982: 40-41). Από την άλλη, τα τρία πρώτα χαρακτηριστικά, παρότι στηρίζονται σε γλωσσικά παραδείγματα, αδυνατούν να μας παράσχουν επαρκή στοιχεία

για το ποια ακριβώς είναι τα χαρακτηριστικά του προφορικού λόγου, ούτε βασίζονται στη συστηματική μελέτη γλωσσικών δεδομένων. Είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικό ότι για το πρώτο χαρακτηριστικό της *προσθετικότητας* της προφορικότητας ο Ong βασίστηκε στο εναρκτήριο σχήμα του κειμένου της Γένεσης της Παλαιάς Διαθήκης, θεωρώντας το κατάλοιπο της προφορικής παράδοσης των Εβραίων (ό.π.: 36-37).¹

Μια αμιγώς γλωσσική καταγραφή των διαφορών μεταξύ προφορικού και γραπτού λόγου παρουσιάζεται την ίδια χρονιά από τους Leech et al. (1982: 139) και συνοψίζεται στον Πίνακα 2.

Πίνακας 2. Διαφορές προφορικού και γραπτού λόγου κατά Leech et al. (1982: 139)

Τυπικός προφορικός λόγος	Τυπικός γραπτός λόγος
ασάφεια	σαφήνεια
έλλειψη σαφών προτασιακών ορίων	σαφή προτασιακά όρια
απλή δομή	πιο περίπλοκη δομή
επαναληπτικότητα	απουσία επανάληψης
ασυνέχειες	ευχέρεια/ρέων λόγος
δείκτες προσοχής	απουσία δεικτών προσοχής
αλληλεπιδραστικοί δείκτες	απουσία αλληλεπιδραστικών δεικτών
ανεπίσημο ύφος	επίσημο ύφος

Οι Leech et al. βασίζονται σε περικειμενικά, γλωσσικά και παραγλωσσικά στοιχεία για την περιγραφή των χαρακτηριστικών του προφορικού λόγου, όπως την ύπαρξη κοινού εδάφους (βλ. 1.4) μεταξύ των συμμετεχόντων, εκφράσεις του προσώπου και κινήσεις του σώματος, παύσεις, δισταγμούς και διορθώσεις, επαναλήψεις και αόριστες εκφράσεις κ.ά. (1982: 136-139). Η ταξινόμηση, ωστόσο, και η ονομασία των κατηγοριών των δύο ειδών λόγου (προφορικού και γραπτού) αντανακλά την επίδραση του γραπτού λόγου. Χαρακτηριστικά όπως ασάφεια, έλλειψη σαφών προτασιακών ορίων, απλή δομή ή ασυνέχειες, φανερώνουν την περιγραφή του προφορικού λόγου με όρους του γραπτού. Ευρύτερα, ο Rühlemann (2006) υποστηρίζει την ακαταλληλότητα όρων όπως *dysfluency* (έλλειψη ευχέρειας) ή *dislocation* (εκτόπιση) για την περιγραφή του προφορικού λόγου, υποστηρίζοντας ότι τα προθήματα *dys-* και *dis-* μεταφέρουν αρνητικό σημασιολογικό

¹ Για μια ευρύτερη κριτική στον Ong βλ. de Vries (2003).

φορτίο. Το ίδιο ισχύει αναμφισβήτητα για λέξεις όπως *απουσία*, *έλλειψη* ή το στερητικό πρόθημα *α/αν-* στα ελληνικά, που κατεξοχήν χαρακτηρίζουν τον προφορικό λόγο ως μειονεκτικό έναντι του γραπτού.

Λίγα χρόνια αργότερα ο Halliday παρουσιάζει τη δική του συγκριτική μονογραφία για τον προφορικό και τον γραπτό λόγο.² Σε αυτή τη μελέτη, εισάγει τη βασική διάκριση μεταξύ διαδικασίας (process) και προϊόντος (product) (1989: 81), που ανάγεται στην παλαιότερη διάκριση του Humboldt για τη γλώσσα ως *ενέργεια* ή *έργον*. Ο γραπτός λόγος χαρακτηρίζεται ως προϊόν, καθώς στο αναγνωστικό κοινό φτάνει στην τελική, ολοκληρωμένη του μορφή ως ένα αντικείμενο, ενώ ο προφορικός γίνεται αντιληπτός ως διαδικασία, δεδομένου ότι πραγματώνεται στη διάρκεια του χρόνου και οι ακροάτριες εμπλέκονται ενεργά για να κατανοήσουν το μήνυμα, όσο τα κύματα του ήχου μεταφέρονται μέσω του αέρα. Η διάκριση αυτή αντανακλάται και στην αναπαράσταση των φαινομένων από κάθε μέσο, σύμφωνα με τον Halliday: στον γραπτό λόγο παρατηρείται αυξημένος βαθμός ονοματοποίησης, ενώ στον προφορικό αυξημένος βαθμός ρηματικών φράσεων, με τις οποίες τα γεγονότα παρουσιάζονται ακριβώς ως διαδικασίες.

Για την πραγμάτωση του τελευταίου ο Halliday σημειώνει ότι χρειάζεται κάτι παραπάνω από ένα ρήμα, χρειάζεται μια πρόταση. Θα πρέπει να επισημανθεί εδώ ότι ο όρος που χρησιμοποιεί ο Halliday είναι clause (1989: 82). Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο όρος sentence απορρίπτεται από αρκετούς μελετητές για την περιγραφή του προφορικού λόγου (βλ. ενδεικτικά Brazil 1995, McCarthy 1998, Miller & Weinert 1998, Biber et al. 1999, Aarts 2000), που επιλέγουν τον όρο clause ως καταλληλότερο. Καθώς στα ελληνικά δεν γίνεται συστηματικά η διάκριση μεταξύ clause και sentence, παρά μόνο στο βαθμό που διακρίνεται η συντακτική πρόταση από την περίοδο, στην παρούσα διατριβή όταν κάνουμε λόγο για πρόταση θα εννοούμε τον όρο clause, την ελάχιστη συντακτική δομή που επιτρέπει τον σχηματισμό μιας πρότασης.

Στις περιπτώσεις εκείνες που υπάρχει παραπάνω από μία πρόταση, η σύνδεσή τους γίνεται είτε παρατακτικά είτε υποτακτικά, διαμορφώνοντας σύνθετες προτασιακές δομές

² Η πρώτη έκδοση έγινε το 1985 και η δεύτερη το 1989, στην οποία και παραπέμω.

(Halliday 1989: 76-86). Ο Halliday αναγνωρίζει ιδιαίτερα περίπλοκες προτασιακές δομές (complex clauses), κάνοντας λόγο για γραμματική περιπλοκότητα (grammatical intricacy) του προφορικού λόγου και συμπεραίνοντας ότι είναι εσφαλμένη μια θεώρηση του γραπτού ως εξαιρετικά δομημένου και περίπλοκου, καθώς και τα δύο είδη λόγου παρουσιάζουν αυξημένη συνθετότητα, αλλά με διαφορετικό τρόπο (ό.π.: 87)³. Ο γραπτός λόγος είναι στατικός και έχει λεξική πυκνότητα, ενώ ο προφορικός είναι δυναμικός και έχει γραμματική περιπλοκότητα.

Ο Halliday συμπεραίνει ότι γραπτός και προφορικός λόγος αποτελούν πραγματώσεις του ίδιου γλωσσικού συστήματος, που όμως διαφοροποιούνται ως προς τις χρήσεις, αλλά και τη διαβάθμιση στη συχνότητα των γραμματικών χαρακτηριστικών. Ο γραπτός δεν έχει τα προσωδιακά και παραγλωσσικά στοιχεία του προφορικού, ενώ από τον προφορικό απουσιάζουν τα όρια παραγράφων ή προτάσεων. Διαφοροποιούνται επίσης ως προς τις λειτουργικές ποικιλίες, δηλαδή τα κειμενικά είδη στα οποία συμμετέχουν (για παράδειγμα, αιτήσεις, υπεύθυνες δηλώσεις ή βεβαιώσεις είναι κειμενικά είδη αποκλειστικά του γραπτού λόγου). Τέλος, για τον Halliday, τα δύο είδη λόγου διαμορφώνουν διαφορετικές πραγματικότητες: ο γραπτός λόγος δημιουργεί έναν κόσμο αντικειμένων, ενώ ο προφορικός έναν κόσμο διαδικασιών (ό.π.: 93).

Στα τέλη της δεκαετίας του '90 θα παρουσιαστούν δύο μεγάλες έρευνες, των Miller & Weinert (1998) και η Γραμματική της αγγλικής των Biber et al. (1999), οι οποίες θα θέσουν εκ νέου και με συστηματικό τρόπο το ζήτημα των διαφορών του προφορικού και γραπτού λόγου, πραγματοποιώντας μια αναλυτική περιγραφή των χαρακτηριστικών του προφορικού. Οι Miller & Weinert (1998: 1) ήδη από την εισαγωγή τους διακηρύσσουν ως βασική θέση του βιβλίου τη μεγάλη διαφοροποίηση των συντακτικών δομών του προφορικού λόγου από εκείνες του γραπτού. Η διαφοροποίηση εντοπίζεται στη συχνότητα εμφάνισης των δομών, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις εμφανίζονται δομές στον προφορικό λόγο που απουσιάζουν από τον γραπτό. Επίσης, τονίζεται ότι τα δύο μέσα επικοινωνίας έχουν διαφορετικούς τρόπους κειμενικής οργάνωσης. Καίριο σημείο

³ Επίσης, ο Halliday αναγνωρίζει στον προφορικό λόγο τέσσερις τύπους επέκτασης: α) προσθήκη νέας θέσης, β) επαναδιατύπωση προηγούμενης θέσης ή επεξήγησής της, γ) προσθήκη αξιολογικού σχολίου και δ) προβολή των λόγων ή των σκέψεων του συνομιλητή (ό.π.: 86).

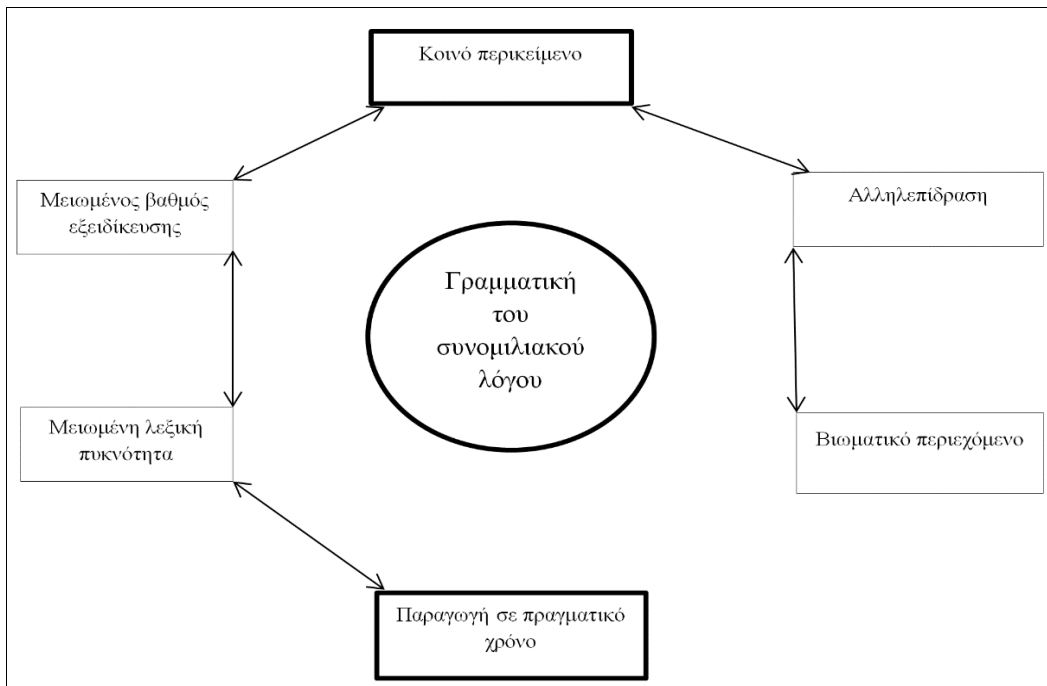
στην έρευνά τους είναι ο ορισμός της πρότασης (clause). Οι Miller & Weinert (1998: 77) ορίζουν την πρόταση ως μια συντακτική δομή που αναφέρεται σε μια κατάσταση ή ενέργεια και αποτελείται από τον εσωτερικό πυρήνα (nucleus), δηλαδή το ρήμα, τον εξωτερικό πυρήνα (core), δηλαδή τους κυρίως συμμετέχοντες, και την περιφέρεια (periphery). Η περιφέρεια είναι προαιρετική, ενώ κάποια στοιχεία του εξωτερικού πυρήνα μπορεί να είναι προαιρετικά ή υποχρεωτικά, ανάλογα με το ρήμα. Επισημαίνουν ωστόσο ότι ο ορισμός της έννοιας clause παρουσιάζει ιδιαίτερες δυσκολίες, καθώς δεν είναι εύκολο να καλύψει τις περιπτώσεις όλων των γλωσσών με την ίδια ακρίβεια. Σε κάθε περίπτωση, είναι αναγκαία η αναφορά σε σημασιολογικά και πραγματολογικά χαρακτηριστικά (συμμετέχοντες, καταστάσεις, χωροχρονικές αναφορές, αναφερόμενες οντότητες, κατηγορήματα, εστίαση, γνωστή/νέα πληροφορία) και συντακτικές ιδιότητες (κατανομή των φράσεων, υποχρεωτικό/προαιρετικό όρισμα) (ό.π.: 77).

Οι Biber et al. (1999: 18) αναφέρουν ότι δεν θα αντιμετωπίσουν τον προφορικό λόγο μέσα από τον κόσμο του γραπτού, αναγνωρίζοντας ότι ο συνομιλιακός χαρακτήρας της γλώσσας έχει τα δικά του ξεχωριστά γραμματικά χαρακτηριστικά. Η έρευνά τους στηρίζεται σε ένα εκτεταμένο σώμα κειμένων αποτελούμενο από τέσσερα κειμενικά είδη, προφορικές συνομιλίες, λογοτεχνικά, δημοσιογραφικά και ακαδημαϊκά κείμενα. Ως προς τα καταστασιακά χαρακτηριστικά της συνομιλίας αναφέρουν ότι αυτή διεξάγεται σε πραγματικό χρόνο, με τις λέξεις και τις γραμματικές δομές να σχηματίζονται κατά τη διάρκεια του διαλόγου, και, ενώ υπάρχει η δυνατότητα διόρθωσης, οι ομιλητές δεν μπορούν να διαγράψουν ό,τι έχει ήδη ειπωθεί. Επιπλέον, η συνομιλία είναι αλληλεπιδραστική: οι συμμετέχοντες εμπλέκονται σε μια ανταλλαγή απόψεων, στάσεων και συναισθημάτων, δημιουργώντας από κοινού τον λόγο. Στον αλληλεπιδραστικό χαρακτήρα οφείλεται η συχνή χρήση προσωπικών αντωνυμιών πρώτου και δεύτερου προσώπου, οι ευθείες ερωτήσεις και η χρήση προστακτικής, γραμματικά στοιχεία που απουσιάζουν σε μεγάλο βαθμό από τον γραπτό λόγο και ιδιαίτερα από τα δημοσιογραφικά ή ακαδημαϊκά κείμενα στα αγγλικά (ό.π.: 11). Επίσης, ο συνομιλιακός λόγος αποκτά έναν προσωπικό τόνο, καθώς οι ομιλητές κάνουν συχνές αναφορές ο ένας στον άλλον και στις σκέψεις τους, ενώ στον γραπτό διακρίνεται ένας απρόσωπος

χαρακτήρας. Η μεγαλύτερη εμπλοκή των συνομιλητών φαίνεται και από τη συχνή χρήση ενεστωτικού χρόνου και τροπικών ρημάτων, με τα οποία εκφράζουν τη στάση και την αξιολόγησή τους για τις αναφερόμενες καταστάσεις και τα γεγονότα. Συνολικά, τα γραμματικά χαρακτηριστικά του συνομιλιακού λόγου επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από το άμεσο καταστασιακό πλαίσιο του συγκεκριμένου κειμενικού είδους (ό.π.: 23). (Για μια σύνοψη των χαρακτηριστικών της συνομιλίας, βλ. Biber et al. 1999, όπως συνοψίζεται στο Γούτσος 2014α: 12).

Ο Leech (2000) σε ένα εκτενές άρθρο συνοψίζει την ερευνητική μελέτη των δύο προηγούμενων δεκαετιών, υπογραμμίζοντας την ανάγκη υπέρβασης της παραδοσιακής οπτικής του προφορικού λόγου που βασίζεται στις γραμματικές της γραφής, και θέτει το ερώτημα αν η προφορά και η γραφή συνιστούν δύο διαφορετικά γραμματικά συστήματα ή ένα κοινό με επιμέρους διαφορές. Εντοπίζοντας τα γλωσσικά χαρακτηριστικά του προφορικού και συνδέοντάς τα με τις περικειμενικές συνθήκες και το λειτουργικό τους ρόλο, απεικονίζει τη σχέση τους για τη λειτουργία της γραμματικής του συνομιλιακού λόγου στο Γράφημα 1 (ό.π.: 701).

Γράφημα 1. Γραμματική του συνομιλιακού λόγου κατά τον Leech (2000: 701)

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Leech (2000), η παραγωγή σε πραγματικό χρόνο συνδέεται με μειωμένο λεξικό ρεπερτόριο, καθώς η πίεση του χρόνου οδηγεί σε συγκεκριμένο, επαναλαμβανόμενο λεξιλόγιο. Αυτό με τη σειρά του συνδέεται με τον μειωμένο βαθμό εξειδίκευσης, δεδομένου ότι οι ομιλητές στηρίζονται στο κοινό περικείμενο για να συναγάγουν ένα μέρος της σημασίας του μηνύματος, με αποτέλεσμα να μην χρειάζεται περισσότερο λεξιλόγιο από αυτό του γραπτού. Το κοινό περικείμενο συνδέεται επίσης με την αλληλεπίδραση, στην οποία οφείλονται οι συντομευμένες γραμματικές μορφές, οι ελλείψεις κ.λπ. Τέλος, η αλληλεπίδραση σχετίζεται με το βιωματικό περιεχόμενο, τις προσωπικές ιδέες και τις εμπειρικές καταστάσεις των ομιλητών. Καταλήγοντας, συμπεραίνει ότι προφορικός και γραπτός λόγος διαθέτουν μια κοινή υποκείμενη γραμματική με διαφορετική συχνότητα κατανομής των γραμματικών χαρακτηριστικών, χωρίς να απουσιάζει η μερική επικάλυψη σε ορισμένα κειμενικά είδη, όπως η λογοτεχνία (ό.π.: 712-713).

Οι παραπάνω έρευνες μπορούμε να πούμε ότι συγκλίνουν ως προς τρεις παραδοχές:

α) Ο προφορικός λόγος είναι ισότιμος με τον γραπτό.

β) Ο προφορικός λόγος διαφέρει σε μεγάλο βαθμό από τον γραπτό κυρίως λόγω των περικειμενικών συνθηκών δημιουργίας του.

γ) Η διαφορά αυτή δεν είναι μέρος του γραμματικού συστήματος, αλλά εντοπίζεται στη διαφορετική συχνότητα χρήσης των γραμματικών στοιχείων στις δύο τροπικότητες, η οποία προκύπτει από τις ιδιαιτερότητες κάθε κειμενικού είδους.

Σύγκλιση παρατηρείται και στα περισσότερα γραμματικά χαρακτηριστικά του προφορικού λόγου, που θα παρουσιαστούν στην επόμενη ενότητα. Η αναφορά στα βασικά έργα που αφορούν τη σύγκριση της γραμματικής του γραπτού και του προφορικού λόγου θα ολοκληρωθεί με το σχετικά πρόσφατο άρθρο των Carter & McCarthy (2017), στο οποίο συνοψίζουν την έρευνα των τελευταίων είκοσι χρόνων, αρχίζοντας με την κυριαρχία του γραπτού στην παραδοσιακή γραμματική, περνώντας στις έρευνες και στα χαρακτηριστικά του προφορικού λόγου και καταλήγοντας στη σημερινή ψηφιακή εποχή και στη σχέση γραπτού/προφορικού λόγου, πολυτροπικότητας

και (εξ αποστάσεως) εκπαίδευσης. Για τους στόχους της συγκεκριμένης διατριβής σημαντικές είναι οι μεταγλωσσικές επισημάνσεις τους για την περιγραφή του προφορικού λόγου. Ήδη αναφερθήκαμε σε όρους όπως *ασυνέχεια ή απουσία προτασιακών ορίων*, οι οποίοι θεωρούνται αρνητικά φορτισμένοι και επηρεασμένοι από τον τρόπο κατασκευής του γραπτού λόγου. Οι Carter & McCarthy αναφέρουν επίσης την *καταστασιακή έλλειψη* (situational ellipsis), την παράλειψη δηλαδή γραμματικών στοιχείων, ακόμα και υποχρεωτικών, λόγω του καταστασιακού πλαισίου από το οποίο μπορούν εύκολα να συναχθούν. Σε αυτή την περίπτωση υποστηρίζουν ότι θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και η απόκριση των συνομιλητών. Έτσι, στο παρακάτω παράδειγμα όπου φαίνεται να λείπει το βοηθητικό ρήμα στο εκφώνημα του A, αλλά και το άρθρο στο εκφώνημα του B, για τον ακροατή δεν φαίνεται να λείπει κάτι, ούτε να χρειάζεται κάτι να συμπληρωθεί, αλλά το εκφώνημα εκλαμβάνεται από τους συμμετέχοντες ως ολοκληρωμένο (ό.π.: 7):

A: What you looking for? (Τι ψάχνεις;)

B: Screwdriver (Κατσαβίδι).

Με αυτή την επισημάνση αναδεικνύουν την ανάγκη αναθεώρησης όρων που χρησιμοποιούνται μέχρι σήμερα για την περιγραφή του προφορικού λόγου. Για παράδειγμα, για τους όρους *αριστερή και δεξιά εκτόπιση* (left and right dislocation) οι Carter & McCarthy προτείνουν τα *κεφαλή* (head) και *κατακλείδα* (tail) αντίστοιχα (2017: 8), ενώ ο Auer (2014) αντικαθιστά τον όρο *έλλειψη* με τον όρο *ανάληψη* για τις δομές εκείνες που φαίνεται να παραλείπεται ένα στοιχείο του επόμενου εκφωνήματος επειδή έχει αναφερθεί σε κάποιο προηγούμενο. Οι διαπιστώσεις αυτές υπογραμμίζουν τη σημασία της οπτικής στη προσέγγιση που ακολουθείται για τη μελέτη του προφορικού λόγου, η οποία πρέπει να είναι αυτόνομη και όχι ετεροκαθοριζόμενη από τον γραπτό λόγο. Στην επόμενη ενότητα θα συνοψίσουμε τα χαρακτηριστικά του αυθόρμητου προφορικού συνομιλιακού λόγου όπως έχουν καταγραφεί στη βιβλιογραφία, με αναφορά και στη γραμματική του ελληνικού προφορικού λόγου.

1.4. Χαρακτηριστικά προφορικής αυθόρμητης συνομιλίας

Η αυθόρμητη συνομιλία αποτελεί τη διαδραστική ανταλλαγή λόγων μεταξύ δύο ή περισσότερων ατόμων και συνιστά κειμενικό είδος του προφορικού λόγου (Pridham 2001: 1). Η αλληλεπίδραση των ομιλητών πραγματοποιείται στον ίδιο χώρο και χρόνο, διαμορφώνοντας ένα κοινό καταστασιακό πλαίσιο. Κατ' επέκταση, η γλωσσική παραγωγή συμβαίνει σε πραγματικό χρόνο και σχεδιάζεται κατά τη διάρκεια της συνομιλίας· συνιστά δηλαδή μια διαδικασία (Halliday 1989: 81). Η παρουσία των ομιλητών στον ίδιο χώρο δίνει τη δυνατότητα στην αξιοποίηση παραγλωσσικών στοιχείων, δηλαδή εκφράσεις του προσώπου, κινήσεις του σώματος και των χεριών κ.λπ., αλλά και προσωδιακών χαρακτηριστικών όπως ο επιτονισμός, ο ρυθμός, η ένταση της φωνής, οι παύσεις, τα οποία αποτελούν οργανικά στοιχεία του συνομιλιακού λόγου.

Βασικός παράγοντας πριν την έναρξη της συνομιλίας, ο οποίος καθορίζει την οργάνωση και εξέλιξή της, είναι η αμοιβαία γνώση μεταξύ των συνομιλητών. Πιο συγκεκριμένα, αν φανταστούμε ότι οι συμμετέχοντες σε μια συνομιλία είναι η Α και ο Β, η ύπαρξη αμοιβαίας γνώσης μεταξύ τους θα σήμαινε ότι:

α) η Α γνωρίζει ότι η Α και ο Β γνωρίζουν από κοινού το χ , και

β) ο Β γνωρίζει ότι ο Β και η Α γνωρίζουν από κοινού το χ ,

δηλαδή ότι η Α γνωρίζει ότι ο Β ξέρει το χ , και επίσης ότι η Α γνωρίζει ότι ο Β γνωρίζει ότι η Α ξέρει το χ και αντίστοιχα ο Β γνωρίζει ότι η Α ξέρει το χ , και επίσης ότι ο Β γνωρίζει ότι η Α γνωρίζει ότι ο Β ξέρει το χ (Clark 1992: 16-18).

Ο όρος *αμοιβαία γνώση* (mutual knowledge) δημιουργήθηκε από τον Αμερικανό φιλόσοφο Stephen Schiffer (1972), ενώ ο αντίστοιχος όρος *κοινό έδαφος* από τον επίσης Αμερικανό φιλόσοφο David Lewis (1969). Ο Clark διακρίνει τρεις πηγές της αμοιβαίας γνώσης (1992: 38-42):

1) τη συμμετοχή στην κοινότητα, κοινωνική και γλωσσική (community membership),

2) τη φυσική παρουσία στον ίδιο χώρο (physical copresence), και

3) τη γλωσσική (συνομιλιακή) παρουσία (linguistic copresence).

Το 1 αντιστοιχεί στη γνώση που αποκτούν τα άτομα ως μέλη της ίδιας κοινότητας για τους δρόμους, τα πάρκα, τις περιοχές, το πολίτευμα, τους τρόπους μετακίνησης, την ιστορία της κοινότητας κ.λπ., αλλά και στη γνώση της ίδιας της γλώσσας ως συμβατικοποιημένης μορφής και σημασίας μεταξύ των ομιλητών (Lewis 1969). Το 2 αντιστοιχεί στη φυσική παρουσία των ομιλητριών στον ίδιο χώρο και χρόνο, όπου τα άτομα έχουν άμεση και ταυτόχρονη πρόσβαση στον περιβάλλοντα χώρο, στις κινήσεις και τις πράξεις των συνομιλητριών τους. Τέλος, το 3 αντιστοιχεί στα στοιχεία του κειμένου που έχουν ήδη αναφερθεί και θεωρούνται γνωστά στους συνομιλητές ή έχουν αναφερθεί σε προηγούμενα συνομιλιακά συμβάντα. Οι τρεις αυτές πηγές αμοιβαίας γνώσης αντιστοιχούν στα είδη του περικειμένου, όπως παρουσιάζονται στο Γούτσος (2022: 270, βλ. επίσης Georgakopoulou & Goutsos 2004: 18, Γεωργακοπούλου & Γούτσος 2011: 54), δηλαδή στο *καταστασιακό περικείμενο*, στο *γνωστικό περικείμενο*, στο *πολιτισμικό περικείμενο* και στο *συγκείμενο*.

Στη διάρκεια μιας συνομιλίας οι πηγές της αμοιβαίας γνώσης συν-λειτουργούν και ενεργοποιούνται ανάλογα με την περίσταση (ομοίως και τα είδη του περικειμένου), γεγονός που οδηγεί όχι σε έναν ενεργητικό ομιλητή και έναν παθητικό ακροατή αλλά σε μια από κοινού ενεργητική διαδικασία, στην οποία οι ομιλήτριες συμμετέχουν, συνεργάζονται και ευθυγραμμίζουν τις κινήσεις τους με απώτερο στόχο την όσο το δυνατόν επιτυχή επικοινωνία (Grice 1975, 1978, Sperber and Wilson 1986, Ewing 2005: 3). Επίσης, όπως ίσως ήδη αφήσαμε να εννοηθεί, οι ομιλήτριες σχεδιάζουν τα εκφωνήματά τους με βάση τον εκάστοτε συνομιλητή τους (Clark 1992: xviii). Έτσι, η αμοιβαία γνώση μεταξύ δύο ομιλητών είναι το άθροισμα των κοινών γνώσεων, αντιλήψεων, στάσεων, εκτιμήσεων κ.λπ. (ό.π.: 6). Επομένως, σε κάθε βήμα της συνομιλίας οι ομιλήτριες κάνουν εκτιμήσεις και υποθέσεις για την ύπαρξη ή μη αμοιβαίας γνώσης και οικοδομούν τα εκφωνήματα και τις συνεισφορές τους με υποκείμενο κριτήριο αυτόν τον παράγοντα.

Στις αυθόρμητες συνομιλίες οι συμμετέχοντες επιτελούν διάφορες κοινωνικές διαδικασίες, κουτσομπολεύουν, γελούν, διαφωνούν, διαπραγματεύονται ζητήματα που άπτονται της καθημερινότητάς τους, συζητούν για την ίδια τη γλώσσα (Clark 1992: xvii)

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο εκφράζουν τις σκέψεις τους, τις ιδέες τους, τα συναισθήματά τους, διαμορφώνουν την ταυτότητά τους και ενισχύουν τους δεσμούς τους με τα άλλα μέλη της συνομιλίας. Οι Biber et al. (2021) σε μια προσπάθεια διάκρισης της συνομιλίας σε ευρύτερες διαλογικές μονάδες (conversational discourse units) και εύρεσης των επικοινωνιακών στόχων, διαμόρφωσαν μια ταξινομία εννιά διαφορετικών επικοινωνιακών σκοπών. Συγκεκριμένα, αναφέρουν ότι οι ομιλητές σχολιάζουν το άμεσο καταστασιακό πλαίσιο, π.χ. το λάθος ενός οδηγού στο δρόμο, τους κανόνες ενός επιτραπέζιου παιχνιδιού, κάνουν χιούμορ, διαφωνούν, προσπαθούν να βρουν λύσεις σε διάφορα προβλήματα, ανταλλάσσουν τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους, δίνουν συμβουλές και οδηγίες, περιγράφουν και ερμηνεύουν γεγονότα του παρελθόντος, του μέλλοντος κ.ά. (ό.π.: 25). Η ποσοτική ανάλυση, από την άλλη, ανέδειξε δύο πρακτικές ως ιδιαίτερα σημαίνουσες, την έκφραση προσωπικών συναισθημάτων και στάσεων που διαπερνούν το σύνολο των διαλογικών μονάδων και άρα ολόκληρη τη συνομιλία και αυτό που οι ίδιοι οι ερευνητές τονίζουν ως μη αναμενόμενο (surprising), την μεταφορά πληροφοριών (ό.π.: 34). Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, μπορούμε να πούμε ότι η συνομιλία διακρίνεται ως προς τους επικοινωνιακούς στόχους και τις κοινωνικές πρακτικές που επιτελούν οι ομιλητές κατά τη διάρκειά της.

Η πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία και το κοινό περικείμενο αντανακλώνται στη συχνή χρήση προσωπικών αντωνυμιών, πρώτου και δεύτερου προσώπου, σε μορφές υποκατάστασης (*ο ένας...ο άλλος*), ελλειπτικές δομές, δείξη (*αυτό, εκείνο, τώρα, εκεί*), αόριστες εκφράσεις και επισχετικούς δείκτες. Επίσης, εντοπίζονται επαναλήψεις, ανολοκλήρωτες προτάσεις, πραγματολογικά μόρια/δείκτες λ.χ. *α, ξέρεις*, γενικευτικές φράσεις επέκτασης (*και κάτι τέτοια, τίποτα τέτοιο*, βλ. Verdonik 2015), διακοπές και εκ νέου έναρξη της πρότασης, καθώς και η στρατηγική της προσθήκης (add on strategy), κατά την οποία οι ομιλητές προσθέτουν συνεχώς τεμάχια λόγου το ένα δίπλα στο άλλο, διαμορφώνοντας εκτεταμένα εκφωνήματα (Quaglio & Biber 2006).

Πιο συγκεκριμένα τα εκφωνήματα του προφορικού λόγου απαντούν σε τρεις μορφές (βλ. Biber et al. 1999: 1069-1082):

- α) σε μη προτασιακές δομές μηδενικής συνδυαστικότητας⁴ (non-clausal structure),
β) σε μη προτασιακές δομές συντακτικού χαρακτήρα (syntactic non-clausal structures), και
γ) σε προτασιακές δομές (simple/complex clauses).

Στις πρώτες ανήκουν μόρια απόκρισης σε ερώτηση, λέξεις που δηλώνουν χαιρετισμό, ευχαριστίες, αιτήματα συγγνώμης κλπ. και επιφωνήματα συνομιλιακού λόγου (έκπληξης, δυσaréσκειας κ.ά.). Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν οι απαντήσεις σε ερωτήσεις, οι προσφωνήσεις, τα αξιολογικά σχόλια και οι συμπληρώσεις ή επεξηγήσεις προηγούμενων εκφωνημάτων. Τέλος, στην τρίτη κατηγορία αντιστοιχούν οι απλές ή σύνθετες προτάσεις, ανεξάρτητες ή εξαρτημένες, οι οποίες μοιάζουν με αυτές του γραπτού λόγου, και λόγω του χαρακτήρα των τεσσάρων γραμματικών στοιχείων *να*, *που* και *ότι/πως*, βρίσκονται στο επίκεντρο της διατριβής.

Μετά τη διαπίστωση ότι αυτό που ήταν κοινώς παραδεδομένο ως πρόταση στον γραπτό λόγο δεν βρίσκει το αντίστοιχό του στον προφορικό (βλ. 1.3), πολλές μελέτες έχουν στραφεί στη σχέση κύριας και δευτερεύουσας πρότασης. Κυρίως από την οπτική της λειτουργικής γλωσσολογίας η σχέση των δύο προτάσεων επανεξετάζεται (Thompson 2002, Englebretson 2003, Couper-Kuhlen & Thompson 2008) υπογραμμίζοντας ότι αυτή που θεωρείται κύρια (ανεξάρτητη) πρόταση με συντακτικούς όρους ενδέχεται να μην μπορεί να σταθεί μόνη της στο λόγο, ενώ η υποταγμένη δευτερεύουσα μπορεί να φέρει την κύρια πληροφορία του εκφωνήματος ή/και να απαντά ως ανεξάρτητη (Günthner 2011, Keevallik 2011). Για παράδειγμα, δομές όπως η *N be that* λ.χ. στη φράση της αγγλικής *the thing is that*, επαναναλύονται ως φράσεις προβολής (projector phrases) της επόμενης πρότασης, η οποία μεταδίδει το βασικό μήνυμα (Hopper 2005, 2006, Hopper & Thompson 2008 και Günthner 2011 για τα γερμανικά). Επίσης, η μελέτη του προφορικού λόγου έχει φέρει στην επιφάνεια την έννοια της ανεξαρτητοποίησης της δευτερεύουσας πρότασης (insubordination), καθώς προτάσεις εξαρτημένες αποκτούν, σταδιακά και μέσα από τη δυναμική διαδικασία της συνομιλίας, αυτόνομη υπόσταση (Evans & Watanabe

⁴ Υιοθετώ τις μεταφραστικές επιλογές του Μιχάλη (2015: 375-376).

2016). Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγουν οι Κουτούπη-Κητή & Κητής (2020) στη μελέτη τους για το *αφού* στον προφορικό λόγο, στην οποία αναφέρουν ότι:

Η κύρια είναι ασθενώς δηλωτική, επέχει θέση καταφορικού σχολίου της περιγραφής/αφήγησης και προαναγγέλλει συνοπτικά και αξιολογικά το κύριο τμήμα της ειδησεογραφίας που ακολουθεί στην πρόταση που εισάγεται με *αφού*. Εάν η κύρια ήταν απούσα, δεν θα χανόταν κανένα σημαντικό τμήμα της είδησης, όπως θα συνέβαινε αν απουσίαζε η πρόταση με το *αφού* (2020: 105).

Το ίδιο το εκφώνημα, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, μπορεί να θεωρηθεί ότι παρουσιάζει μια βασική τριμερή δομή: αποτελείται από τον πυρήνα (nucleus), τον εξωτερικό πυρήνα (core) και την περιφέρεια (periphery) ή δορυφόρους (optional satellites), οι οποίοι διακρίνονται σε κεφαλή (head) και κατακλείδα (tail). Η κεφαλή μπορεί να έχει τη λειτουργία κειμενικού δείκτη, δείκτη διαπροσωπικών σχέσεων ή να είναι δηλωτική στάσεων, ενώ η κατακλείδα συνήθως επεκτείνει, σχολιάζει και επεξηγεί το περιεχόμενο της πυρηνικής φράσης (βλ. για τα ελληνικά Γούτσος 2014α: 20-25 όπου και σχετικές παραπομπές).

Χαρακτηριστικό επίσης του συνομιλιακού λόγου είναι τα λεξικά συμπλέγματα, δηλαδή ακολουθίες τριών ή περισσότερων λέξεων με στατιστικά σημαντική συνεμφάνιση στο σώμα κειμένων (Biber 2009, Φέρλας 2011, Γούτσος & Φραγκάκη 2015: 86). Οι Biber et al. (2004) παρατηρούν ότι τα λεξικά συμπλέγματα στον προφορικό λόγο συχνά αποκτούν οργανωτικό ρόλο ή είναι στοιχεία δηλωτικά στάσεων, ενώ για τα ελληνικά ο Γούτσος (2014α: 18) συνοψίζει ότι συνδέονται με την οικειότητα της αλληλεπίδρασης, λειτουργούν οργανωτικά, εισάγουν φράσεις ευθέως λόγου, αντιστοιχούν σε αναφορικές φράσεις, συμπλέγματα στάσης, φράσεις με άρνηση και στερεότυπες εκφράσεις.

Αναφορικά με το λεξιλόγιο, διαπιστώνεται συμφωνία στη βιβλιογραφία για τον χαμηλό δείκτη τύπων-δειγμάτων (token-type ratio) στον προφορικό λόγο (Halliday 1989, Biber et al. 1999, Γούτσος 2014α), κάτι που σημαίνει ότι απαντά ένα συγκεκριμένο λεξιλόγιο, το οποίο επαναλαμβάνεται στη διάρκεια των συνομιλιών. Για αυτό και ο Halliday (1989: 63-67) στη σύγκριση με τον γραπτό λόγο αναφέρεται σε λεξική πυκνότητα του γραπτού λόγου, επισημαίνοντας ωστόσο ότι με αυτόν τον τρόπο

προσδιορίζεται ο προφορικός με ένα αρνητικό χαρακτηριστικό, τη μειωμένη λεξική πυκνότητα. Έτσι, προτείνει η λεξική πυκνότητα να υπολογίζεται μέσα από το λόγο λεξικών δειγμάτων προς το σύνολο των προτάσεων (tokens-clauses ratio), αναγνωρίζοντας σε κάθε περίπτωση τη δυσκολία ενός τέτοιου τρόπου μέτρησης, καθώς δεν είναι πάντοτε εύκολη η εύρεση των ορίων μεταξύ των προτάσεων, όπως και ο ίδιος ο ορισμός του τι είναι πρόταση (ό.π.: 67).

Ολοκληρώνοντας την ενότητα αυτή, είναι απαραίτητο να αναφερθούμε σε ορισμένα χαρακτηριστικά της γραμματικής του ελληνικού προφορικού λόγου, όπως προκύπτουν από τη βιβλιογραφία, και κυρίως τον συλλογικό τόμο Γούτσος (2014β). Τα γλωσσικά στοιχεία με την υψηλότερη συχνότητα εμφάνισης είναι τα γραμματικά, όπως σε κάθε κειμενικό είδος. Από αυτά τα γραμματικά στοιχεία, στον προφορικό λόγο ξεχωρίζουν η συχνότατη χρήση του *να*, των αρνητικών μορίων *δεν* και *δε*, των προσωπικών αντωνυμιών, των πραγματολογικών μορίων *ε*, *α*, *ρε*, των δεικτών αλληλεπίδρασης *ναι*, *όχι* και των κειμενικών δεικτών *τόρα*, *αλλά*, *εντάξει*, *δηλαδή* και *έτσι* (Γούτσος 2014α: 15). Αρκετά συχνά επίσης εμφανίζονται τα ρήματα *ξέρω* και *λέω* σε γραμματικοποιημένες χρήσεις κειμενικής οργάνωσης ως επιστημικοί δείκτες προβολής της επόμενης γλωσσικής φράσης (ό.π.: 16).

Οι πιο συχνές δευτερεύουσες προτάσεις, όπως καταγράφονται στην προκαταρκτική έρευνα της Αυγερινού (2014), η οποία σκοπίμως δεν συμπεριλαμβάνει το *να* και το *που*,⁵ είναι οι ειδικές με το *ότι* και λιγότερο συχνά με το *πως*, οι αιτιολογικές κυρίως με το *γιατί*, *αλλά* και με τα *αφού*, *επειδή*, *διότι*, οι υποθετικές με το *αν* και λιγότερο συχνά με το *άμα*, οι τελικές και οι χρονικές. Το βασικότερο συμπέρασμα της έρευνάς της συνοψίζεται στη διαφορετική λειτουργία των δευτερευουσών προτάσεων στον προφορικό λόγο απ' ό,τι στον γραπτό, καθώς εκείνες φέρουν το κύριο σημασιολογικό περιεχόμενο της πρότασης και μπορεί να προτάσσονται αντί να ακολουθούν την κύρια (ό.π.: 132).

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, αντίστοιχη παρατήρηση έκαναν και οι Κουτούπη-Κητή & Κητής (2020) για το *αφού* σε παραδείγματα του προφορικού λόγου, δηλαδή

⁵ Η Αυγερινού (2014: 124) διευκρινίζει ότι για μεθοδολογικούς λόγους δεν συμπεριέλαβε το *να* και το *που*, καθώς το *να* είναι και τροπικός δείκτης υποτακτικής έγκλισης, ενώ το *που* είναι πολυλειτουργικό με πολλές εμφανίσεις και θα απαιτούσε μια ξεχωριστή έρευνα.

υποστήριξαν ότι η πρόταση με το *αφού* δεν είναι υποταγμένη στην κύρια αλλά λειτουργεί αυτόνομα, φέρει το κύριο σημασιολογικό περιεχόμενο, είναι δηλωτική (εκφράζει κρίση και είναι αληθοεπής) και χαρακτηρίζεται από προσωδιακή ανεξαρτησία (2020: 106). Οι ίδιοι επισημαίνουν ότι αντίστοιχη ανεξάρτητη χρήση έχει αναφερθεί στη βιβλιογραφία και για το *when* στις αφηγήσεις (Couper-Kuhlen 1989, Decklerk 1997: 42, Lambropoulou 2003, Bache 2016) και για το *before* (Bach 2018). Το *αφού* επομένως αναπτύσσει ανυπότακτες δομές και αποκτά ρόλο δείκτη λόγου (Κουτούπη-Κητή & Κητής 2020: 113).

Για περαιτέρω στοιχεία του προφορικού λόγου στα ελληνικά με εκτεταμένη ανάλυση σε σώματα κειμένων παραπέμπουμε στον συλλογικό τόμο Γούτσος (επιμ. 2014β), αλλά και σε επιμέρους μελέτες κυρίως από την οπτική της Ανάλυσης Συνομιλίας, που αφορούν μεμονωμένα στοιχεία όπως το *εντάξει* (Μπαλαντάνη 2015), *γιατί* (Παυλίδου & Καραφώτη 2015), *ρε* (Μαρτίκα 2015, Καραχάλιου & Αρχάκης 2015), *μπα* (Αλβανούδη 2020), *αφού* (Κουτούπη-Κητή & Κητής 2020), *και* (Κανάκης & Κοτζόγλου 2020) και *ναι* (Μπαλαντάνη 2020).

1.5. Γλωσσολογία σωμάτων κειμένων

Τα σώματα κειμένων κάνουν την εμφάνισή τους στη δεκαετία του 1960 ακολουθώντας την εξέλιξη της τεχνολογίας με την ανάπτυξη των ηλεκτρονικών υπολογιστών, την ψηφιοποίηση και επεξεργασία κειμένων και τη δυνατότητα αποθήκευσης μεγάλου όγκου δεδομένων. Το πρώτο σώμα κειμένων ήταν το Brown Corpus των Henry Kučera και Nelson Francis, που αριθμούσε περίπου ένα εκατομμύριο λέξεις, αποτελούμενο από πεντακόσια κείμενα των δύο 2.000 λέξεων από διαφορετικά κειμενικά είδη (Francis & Kučera 1964, Kučera & Francis 1967).

Κατά τους McEnery και Wilson (2001: 1) τα σώματα κειμένων σχετίζονται με τη «μελέτη της γλώσσας που βασίζεται σε πραγματικά παραδείγματα γλωσσικής χρήσης». Κατά παρόμοιο τρόπο, πιο εκτεταμένα όμως, οι Hunston και Francis (2000: 15) ορίζουν τα σώματα κειμένων ως «έναν τρόπο μελέτης της γλώσσας μέσω παρατήρησης μεγάλης ποσότητας φυσικού λόγου, ηλεκτρονικά αποθηκευμένου, χρησιμοποιώντας λογισμικό το

οποίο επιλέγει, ταξινομεί, κάνει αντιστοιχίσεις, μετρήσεις και υπολογισμούς». Σε αυτούς τους ορισμούς τονίζονται βασικά χαρακτηριστικά των σωμάτων κειμένων όπως ότι αποτελούνται από αυθεντικά δεδομένα, διαθέτουν μεγάλη ποσότητα δεδομένων και προσπελάζονται με τη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών (Baker 2006: 2, McEnery & Hardie 2012: 1-2).

Τα χαρακτηριστικά αυτά υπογραμμίζουν επίσης ότι το γλωσσικό υλικό που συλλέγεται για τη διαμόρφωση του σώματος κειμένων δεν συνιστά κατασκευή του/της γλωσσολόγου, αλλά φυσικό, αυθεντικό λόγο, προφορικό ή γραπτό. Ο τρόπος συλλογής και επεξεργασίας των δεδομένων έρχεται σε αντίθεση με την παραδοσιακή προσέγγιση στη γλωσσολογία, όπου τα παραδείγματα συχνά ήταν επινοήσεις του ερευνητή ή επιλέγονταν στοχευμένα από γραπτές πηγές ώστε να εξυπηρετούν τα ερευνητικά ερωτήματα. Όπως αναφέρει ο Sinclair (1991: 4), «αν θέλεις να μάθεις για τη γλώσσα που πραγματικά χρησιμοποιούν οι άνθρωποι, τότε πρέπει να παρατηρήσεις τη γλώσσα που πραγματικά χρησιμοποιούν οι άνθρωποι». Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν γίνεται επιλογή των δεδομένων που θα συμπεριληφθούν στο σώμα κειμένων, αλλά ότι η επιλογή δεν προκύπτει βάσει γλωσσικών κριτηρίων, αλλά των κοινωνικών ρόλων και των κοινωνικών πρακτικών των κειμένων (Hunston & Francis, 2000:16).

Η δυνατότητα των ηλεκτρονικών υπολογιστών για αποθήκευση τεράστιου όγκου δεδομένων έθεσε τις βάσεις για τη σταδιακή αύξηση των δεδομένων του εκάστοτε σώματος, ώστε να πληροί το κριτήριο της αντιπροσωπευτικότητας της γλώσσας, της οποίας αποτελεί δείγμα. Μετά το ένα εκατομμύριο λέξεις του Brown Corpus, το οποίο τη δεκαετία του '60 φαινόταν να ξεπερνά κάθε προσδοκία (Hunston 2002: 25), τα επόμενα σώματα κειμένων που δημιουργήθηκαν μετακίνησαν το όριο των λέξεων σε υψηλότερα επίπεδα (το British National Corpus 100 εκατομμύρια λέξεις, το Bank of English 450 εκατομμύρια λέξεις) φτάνοντας σήμερα στα 2,5 δισεκατομμύρια λέξεις με το Oxford English Corpus, ο εμπλουτισμός του οποίου συνεχίζεται⁶.

Ο σχεδιασμός και η δημιουργία ενός σώματος κειμένων βασίζονται σε ορισμένες γενικές αρχές προκειμένου να αποτελέσει αντιπροσωπευτικό δείγμα της γλωσσικής

⁶ The Oxford English Corpus, Sketch Engine: <https://www.sketchengine.eu/oxford-english-corpus/>

ποικιλίας την οποία στοχεύει να μελετήσει ο ερευνητής. Αν για παράδειγμα ο ερευνητικός στόχος είναι η μελέτη της ποιητικής γλώσσας της γενιάς του '30 δεν αρκεί η συλλογή σε ένα σώμα κειμένων των ποιημάτων του Σεφέρη. Ο Sinclair (2005) παραθέτει έξι παραμέτρους βάσει των οποίων πραγματοποιείται ο σχεδιασμός και η δημιουργία των σωμάτων κειμένων: το μέγεθος, το περιεχόμενο, η δειγματοληψία, η αντιπροσωπευτικότητα, η τήρηση των μεταδεδομένων και η διαθεσιμότητα.

Το μέγεθος ενός σώματος κειμένων δεν είναι προκαθορισμένο, αλλά αποτελεί συνισταμένη των ερευνητικών ερωτημάτων και των στόχων του (Γούτσος & Φραγκάκη 2015: 38, Szudarski 2018: 6). Υπάρχουν σώματα κειμένων μερικών χιλιάδων λέξεων (βλ. ενδεικτικά τα υποσώματα του διαχρονικού σώματος των Hyland & Jiang 2016) μέχρι σώματα δισεκατομμυρίων, όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Τα πολύ μεγάλα σε αριθμό σώματα κειμένων προτιμώνται, καθώς ενδέχεται να δειγματοποιούν ένα μεγάλο τμήμα της γλωσσικής ποικιλίας, την οποία καλούνται να αντιπροσωπεύσουν. Ο Sinclair (1991: 18) προτείνει το σώμα να είναι όσο μεγαλύτερο γίνεται και συνεχώς να αυξάνεται, καθώς η ασυμμετρία στη συχνότητα εμφάνισης των λέξεων μπορεί να δυσχεράνει τη γλωσσική περιγραφή αν στο επίκεντρο βρίσκονται λέξεις με ελάχιστες ή μοναδικές εμφανίσεις. Το αίτημα, δηλαδή, και η προτροπή για υψηλές ποσότητες έχει ποιοτικά ερείσματα. Από την άλλη και μικρά σώματα κειμένων μπορούν να φανούν ιδιαίτερα πολύτιμα υπό προϋποθέσεις (Hunston 2002: 26). Για παράδειγμα, οι Carter & McCarthy (1995: 143) αναφέρουν ότι αν ο στόχος είναι η μελέτη της γραμματικής του προφορικού λόγου, ακόμα κι ένα σχετικά μικρό σε μέγεθος σώμα είναι ικανοποιητικό, δεδομένου ότι οι γραμματικές λέξεις εμφανίζονται με πολύ υψηλές συχνότητες.

Το περιεχόμενο επίσης καθορίζεται από τους ερευνητικούς σκοπούς και τις προθέσεις του εκάστοτε ερευνητικού προγράμματος. Ωστόσο, η επιλογή των κειμένων οφείλει να γίνεται με εξωτερικά κριτήρια παρά εσωτερικά (McEnery et al. 2006: 14). Ως εσωτερικά θεωρούνται τα γλωσσικά στοιχεία τα οποία απαρτίζουν το κείμενο, ενώ εξωτερικά οι κοινωνικές πρακτικές και λειτουργίες του κειμένου. Έτσι, η επιλογή κειμένων π.χ. με αρκετές προστακτικές ή ερωτηματικές δομές ή επιφωνήματα δεν θα οδηγήσει σε ασφαλές και έγκυρο συμπέρασμα, εάν η κατανομή αυτών των γραμματικών

στοιχείων και δομών αντιστοιχεί στο ερευνητικό ερώτημα. Ο Biber (1993: 243) αναφέρει ότι κατά το σχεδιασμό του σώματος πρέπει να λαμβάνονται υπόψη καταστασιακά και γλωσσολογικά κριτήρια, διευκρινίζοντας ότι στα δεύτερα ανήκουν το εύρος των κειμενικών ειδών σε μια γλώσσα και το εύρος της γλωσσικής ποικιλότητας (the range of linguistic distributions). Η αρχική επιλογή των κειμένων θα γίνει αναπόφευκτα στη βάση εξωτερικών/καταστασιακών χαρακτηριστικών, η τελική διαμόρφωση όμως θα στηρίζεται και σε εσωτερικά/γλωσσολογικά κριτήρια, ώστε να περιλαμβάνει ένα σημαντικό μέρος της ποικιλότητας (Atkins et al. 1992: 8).

Η δειγματοληψία συνδέεται άμεσα με την αντιπροσωπευτικότητα και το μέγεθος. Αν ερευνητικός στόχος είναι η δημιουργία ενός γενικού σώματος κειμένων του γραπτού λόγου της αγγλικής, τότε θα πρέπει να συγκεντρωθούν γραπτά κείμενα από διαφορετικά κειμενικά είδη που θα καλύπτουν σε μεγάλο βαθμό το εύρος χρήσης της γραπτής αγγλικής. Οι ερευνητές, ωστόσο, θα κληθούν να αποφασίσουν αν θα συμπεριλάβουν ολόκληρα κείμενα ή δείγματα κειμένων. Στη δεύτερη περίπτωση χρειάζεται να καθοριστεί η ποσότητα λέξεων αυτών των δειγμάτων, με στόχο την ισορροπία (balance) στο σώμα κειμένων. Η ισορροπία μπορεί να αφορά τον αριθμό των λέξεων κάθε κειμένου ή τον αριθμό των κειμένων που λαμβάνονται από κάθε κειμενικό είδος (Hunston 2022: 30, βλ. και Hyland & Jiang 2016 για τη λήψη ίσου αριθμού κειμένων από κάθε κειμενικό είδος). Έτσι ο Biber (1993: 243) ως αντιπροσωπευτικότητα ορίζει «τον βαθμό που ένα δείγμα περιλαμβάνει όλο το εύρος της ποικιλότητας ενός πληθυσμού».

Η έννοια της αντιπροσωπευτικότητας παρ' όλα αυτά παρουσιάζει ορισμένα θεωρητικά προβλήματα. Όπως επισημαίνουν οι Γούτσος & Φραγκάκη (2015: 41), δεν είναι σαφές πάντοτε «πόσα και ποια κείμενα είναι απαραίτητο να συλλέξουμε για να πετύχουμε» την αντιπροσωπευτικότητα, καθώς ο ορισμός της δεν διευκρινίζει τον τρόπο επίτευξής της. Το θέμα συζητείται εκτενώς και από τους Biber (1993), Váradi (2001) και Leech (2007), οι οποίοι θίγουν ζητήματα σύστασης των σωμάτων κειμένων, αλλά αναφέρουν και διαφορετικά κριτήρια αντιπροσωπευτικότητας. Για παράδειγμα, ο Leech (2007: 138) υιοθετεί την πρόταση του Biber να λαμβάνονται υπόψη στο σχεδιασμό των σωμάτων κειμένων ο δημιουργός του κειμένου, ο ακροατής/αναγνώστης του κειμένου

και το ίδιο το κείμενο, ως οι τρεις παράγοντες που μπορούν να αποτελέσουν το κριτήριο της αντιπροσωπευτικότητας. Έτσι, μια δημοφιλής ραδιοφωνική εκπομπή με εκατομμύρια ακροατές θα ήταν περισσότερο κατάλληλη να αποτελέσει μέρος ενός αντιπροσωπευτικού σώματος από μια ιδιωτική συνομιλία μεταξύ δύο ατόμων. Αναγνωρίζει, ωστόσο, ότι ένας τέτοιος τρόπος θέτει πρακτικές δυσκολίες, καθώς ο αριθμός του κοινού στο οποίο φτάνει κάθε φορά ένα κείμενο δεν είναι εύκολα προσδιορίσιμος (ό.π.: 139). Σε κάθε περίπτωση, η έννοια της αντιπροσωπευτικότητας παραμένει ιδιαίτερα σημαντική για τη γλωσσολογία σωμάτων κειμένων και είναι προτιμότερο να περιγραφεί με μεγαλύτερη ακρίβεια παρά να εγκαταλειφθεί (Leech 2007, Γούτσος & Φραγκάκη 2015: 41).

Από την παραπάνω παρουσίαση γίνεται εμφανές ότι τα σώματα κειμένων δεν αποτελούν μια άναρχη συλλογή ετερόκλητων κειμένων, χωρίς συγκεκριμένες προδιαγραφές. Ο σκοπός της έρευνας και τα ερευνητικά ερωτήματα καθορίζουν το σχεδιασμό του σώματος και την τελική διαμόρφωσή του. Έτσι προκύπτουν διάφοροι τύποι σωμάτων κειμένων (βλ. Hunston 2002: 14-16, Hunston 2022: 21-30, Meyer: 2023: 18-23), όπως τα γενικά σώματα κειμένων ή σώματα κειμένων αναφοράς, ειδικά σώματα κειμένων, συγκρίσιμα σώματα κειμένων, παράλληλα σώματα κειμένων, μαθητικά σώματα κειμένων δεύτερης γλώσσας, παιδαγωγικά σώματα κειμένων, διαχρονικά σώματα κειμένων κ.ά. (βλ. Γούτσος & Φραγκάκη 2015).

Ο τρόπος προσέγγισης των σωμάτων κειμένων από τους ερευνητές και η χρήση τους οδήγησε την Tognini-Bonelli (2001) στη διάκριση μεταξύ μελετών βασισμένων στα σώματα κειμένων (corpus-based linguistics) και μελετών καθοδηγούμενων από τα σώματα κειμένων (corpus-driven linguistics). Η διάκριση αυτή μετασχηματίζεται συχνά σε αντίθεση μεταξύ του σώματος ως μεθόδου και του σώματος ως θεωρίας. Η πρώτη προσέγγιση (corpus-based linguistics) αναφέρεται στην αξιοποίηση του σώματος κειμένων για τον έλεγχο προηγούμενων ευρημάτων, ερωτημάτων ή θεωριών που προέκυψαν χωρίς τη χρήση σωμάτων κειμένων ή και πριν από την εμφάνισή τους (ό.π.: 65). Η δεύτερη αντιμετωπίζει το σώμα κειμένων ως την μοναδική πηγή γνώσης για τη γλώσσα και άρα η διαμόρφωση θεωριών για τη γλώσσα είναι απόρροια αυτής της προσέγγισης. Όπως επισημαίνει η Tognini-Bonelli (2001: 84-5):

Η θεωρία δεν είναι ανεξάρτητη από τα εμπειρικά δεδομένα και η γενική μεθοδολογική πορεία είναι σαφής: η παρατήρηση οδηγεί στη διατύπωση υπόθεσης, η οποία οδηγεί σε γενικεύσεις, οι οποίες οδηγούν σε μια ενιαία θεωρητική πρόταση.

Οι McEnery & Hardie (2012: 148, 150) θεωρούν ότι μια ταύτιση θεωρίας και δεδομένων θα αναιρούσε τη βασική διάκριση στην επιστήμη ανάμεσα σε δεδομένα που στηρίζουν μια θεωρία και σε μια θεωρία που επεξηγεί τα δεδομένα. Έτσι, υποστηρίζουν ότι η θέση της Tognini-Bonelli για τη μελέτη της γλώσσας καθοδηγούμενη από τα σώματα κειμένων δεν καταλήγει σε επιστημονικό παράδοξο, αλλά δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στα δεδομένα και τα προσεγγίζει χωρίς την επιβολή προγενέστερων θεωριών, απορρίπτοντας εξηγήσεις των γλωσσικών δομών που δεν προκύπτουν από ανάλυση του σώματος. Ωστόσο, επισημαίνουν ότι η μελέτη της γλώσσας που βασίζεται στα σώματα κειμένων μπορεί αρχικά να προσεγγίσει τα δεδομένα με συγκεκριμένη θεωρία, αν όμως αυτά δείχνουν προς διαφορετική κατεύθυνση, τότε η ερευνήτρια θα προχωρήσει σε μικρές αλλαγές και βελτιώσεις αναθεωρώντας το αρχικό σχήμα (McEnery & Hardie 2012: 150), γεγονός που μας οδηγεί στη δεύτερη προσέγγιση (corpus-driven linguistics). Παρατηρούν επίσης ότι έρευνες που ακολουθούν την καθοδηγούμενη από τα σώματα κειμένων ανάλυση δεν δεσμεύονται από τις παραπάνω θεωρητικές παραδοχές, όπως διατυπώθηκαν στο Tognini-Bonelli (2001) (βλ. Baker 2006: 16, Biber 2009: 281). Συνεπώς, οι ίδιοι παίρνουν απόσταση από την αυστηρή διάκριση μεταξύ των δύο προσεγγίσεων, θεωρώντας την παροδηγητική. Η διαφοροποίηση των δύο προσεγγίσεων (corpus-based/corpus-driven) έγκειται κυρίως στην κατεύθυνση του ερευνητή προς ή από το κείμενο, δηλαδή κατά τη μελέτη της γλώσσας βασισμένης στα σώματα κειμένων (corpus-based) παρατηρείται καθοδική πορεία ανάλυσης (top-down), ενώ κατά τη μελέτη της γλώσσας καθοδηγούμενης από τα σώματα κειμένων (corpus driven) παρατηρείται ανοδικού χαρακτήρα πορεία (bottom-up) (Hunston 2022: 292, 297).

Είναι σαφές ότι η προσέγγιση της γλωσσολογίας σωμάτων κειμένων αντιτίθεται σε πολλά κυρίαρχα έως τη δεκαετία του 1990 γλωσσολογικά ρεύματα και θεωρίες και κυρίως στις παραδοχές της γενετικής θεωρίας του Chomsky. Ο ίδιος έχει ασκήσει

δριμεία κριτική στον κλάδο των σωμάτων κειμένων, σε βαθμό πλήρους απόρριψής του. Είναι χαρακτηριστικό το απόσπασμα από συνέντευξη που έδωσε στον Bas Aarts στο MIT με θέμα τη σχέση της θεωρητικής και της εμπειρικής γλωσσολογίας. Εκεί υποστήριξε τη μη χρησιμότητα των σωμάτων κειμένων στη γλωσσολογική ανάλυση και την αδυναμία τους να προσφέρουν απαντήσεις στα περίπλοκα συντακτικά φαινόμενα με τη χαρακτηριστική αποστροφή του «Δεν υφίσταται» (It doesn't exist) στην ερώτηση του Aarts «Ποια είναι η άποψή σας για τον σύγχρονο κλάδο των σωμάτων κειμένων». Παρομοίασε, συγκεκριμένα, τα σώματα κειμένων με την ενατένιση λουλουδιών στην προσπάθεια να μάθεις κάτι για τα λουλούδια (Aarts 2000).

Σύμφωνα με τον ίδιο, τα σώματα κειμένων δεν έχουν τη δυνατότητα να συμπεριλάβουν όλη τη γλώσσα, καθώς οι προτάσεις της γλώσσας είναι άπειρες. Αυτές που υπάρχουν στο σώμα είναι οι πιο συχνές και άλλες υπάρχουν από τύχη (McEnery & Wilson 2001: 10). Οι McEnery & Wilson αναγνωρίζουν ότι η κριτική του Chomsky είναι θεμιτή, καθώς υπογραμμίζει ότι κάθε σώμα κειμένων είναι ατελές: κάποιες προτάσεις δεν θα εμφανιστούν γιατί είναι προφανείς, άλλες επειδή είναι λάθος και άλλες επειδή εκφράζουν αγένεια (Chomsky 1962: 159). Τα σώματα κειμένων, πρώτον, περιλαμβάνουν κάποιες, αλλά όχι όλες τις δυνατές προτάσεις μιας γλώσσας και, δεύτερον, περιλαμβάνουν πρωτίστως αυτές που είναι πιο συχνές. Αυτή η μερικότητα εκλήφθηκε από τον Chomsky ως σημαντικό μειονέκτημα της γλωσσολογίας σωμάτων κειμένων.

Ο Widdowson (2000: 6-7) με τη σειρά του υποστηρίζει ότι με τα σώματα κειμένων η γλώσσα παρουσιάζεται ως έτοιμο προϊόν, χωρίς την περίπλοκη αλληλεπίδραση γλωσσικών και περικειμενικών παραγόντων, στις οποίες πραγματώνεται ο λόγος. Συνεπώς, τα σώματα κειμένων ασχολούνται με το κειμενικά παραδεδομένο και όχι με το δυνατό στη γλώσσα, ούτε με το περικειμενικά κατάλληλο, φανερώνοντας μόνο τις ιδιότητες του κειμένου. Έτσι «η γλωσσολογία του παραδεδομένου εμφανίζει την ίδια μερικότητα με τη γλωσσολογία του δυνατού» (ό.π.: 7).

Ο Stubbs (2001) στην απάντηση του στον Widdowson αναφέρει ότι τα σώματα κειμένων δεν ενδιαφέρονται για το δυνατό, αλλά για το συχνό και το τυπικό. Και είναι σημαντικό να τονίσουμε πως ό,τι είναι συχνό στα κείμενα είναι μόνο μια μικρή ποσότητα

του τι είναι δυνατό στο σύστημα (Pawley & Syder 1983). Έτσι, οι γλωσσολόγοι σωμάτων κειμένων εξετάζουν τις σχέσεις μεταξύ συχνότητας και τυπικότητας, αλλά και νόρμας και μεμονωμένων εμφανίσεων. Θα μπορούσαμε δηλαδή να πούμε ότι αποτελεί μια θεωρία της τυπικότητας, καθώς προτεραιότητα δίνεται στις πιο συχνές και κοινές χρήσεις.

Ο Paul Baker (2010) επίσης παρουσιάζει μερικές ακόμα θέσεις που ασκούν κριτική στη γλωσσολογία σωμάτων κειμένων, δίνοντας τη δική του απάντηση (ό.π.: 9-10). Για παράδειγμα, θεωρείται συχνά ότι η γλωσσολογία σωμάτων κειμένων βασίζεται κυρίως στην ποσοτική ανάλυση και αδυνατεί να προχωρήσει σε μια εις βάθος ποιοτική ανάλυση των δεδομένων. Πράγματι, ένα μεγάλο μέρος της έρευνας πραγματοποιεί στατιστικές αναλύσεις και παρουσιάζει συχνότητες λέξεων και συνάψεων, ωστόσο η ποιοτική ανάλυση δεν απουσιάζει. Η προσέγγιση είναι ταυτόχρονα ποσοτική και ποιοτική. Η ποιοτική ανάλυση είναι ουσιαστικό τμήμα της έρευνας μέσω σωμάτων κειμένων, καθώς το λογισμικό εμφανίζει τα αποτελέσματα της αναζήτησης αλλά χρειάζεται η παρέμβαση του ερευνητή για να δώσει νόημα στα ευρήματα.

Τη θέση αυτή του Baker μπορούμε να τη δούμε να επαναλαμβάνεται και από άλλους γλωσσολόγους σωμάτων κειμένων. Για παράδειγμα, ο Leech (1992: 107) αναφέρει ότι «τα σώματα κειμένων εστιάζουν στη γλωσσική επιτέλεση, και όχι στη γλωσσική ικανότητα, στη γλωσσική περιγραφή και όχι στα γλωσσικά καθολικά» (linguistic universals). Η Hunston (2022: 305) επισημαίνει ότι η μεθοδολογία είναι συνδυαστική μεταξύ ποσοτικής και ποιοτικής ανάλυσης, ενώ οι Culpeper & Demmen (2015: 105) εξετάζοντας τις λέξεις-κλειδιά (keywords) τονίζουν ότι οι στατιστικά σημαντικές λέξεις θα πρέπει να αποτελούν τις κατευθυντήριες γραμμές για το τι θα αναλυθεί ποιοτικά και όχι να θεωρούνται το τελικό προϊόν της ανάλυσης.

Επιπλέον, συχνά υπογραμμίζεται ότι οι χρήστες δεν έχουν επαφή/εμπλοκή με τα ίδια τα κείμενα του σώματος. Παρότι χρειάζονται μεθοδολογικά εργαλεία για την αναζήτηση στο σώμα κειμένων, αυτό δεν σημαίνει ότι δεν γνωρίζουν οι χρήστες τα κείμενα. Οι χρήστες των σωμάτων κειμένων μπορεί να γνωρίζουν εξαιρετικά καλά τα κείμενα του σώματος είτε γιατί είναι οι ίδιοι που δημιούργησαν το σώμα, είτε γιατί μέσω

των πολλαπλών αναζητήσεων έρχονται σε επαφή με το μεγαλύτερο τμήμα του. Η εμπλοκή του ανθρώπινου παράγοντα βρίσκεται σχεδόν σε κάθε βήμα της έρευνας με σώματα κειμένων. Ο ερευνητής θα αποφασίσει ποια κείμενα θα συμπεριληφθούν στο σώμα κειμένων, ποια στοιχεία της γλώσσας θα αναλυθούν, με ποια εργαλεία θα γίνει η ανάλυση και πώς θα εντοπιστούν τα στατιστικά σημαντικά σημεία. Ίσως χρειαστεί να αναλύσει με το χέρι εκατοντάδες παραδείγματα σε αναζήτηση ευρύτερων δομών/σχημάτων και στο τέλος θα πρέπει να τα ερμηνεύσει και να εξηγήσει τα αποτελέσματα που προέκυψαν από αυτή τη διαδικασία (Baker 2010: 11).

Μέσα από την παραπάνω συζήτηση δόθηκε η ευκαιρία να αναδειχθούν τα χαρακτηριστικά της γλωσσολογίας σωμάτων κειμένων, οι μέθοδοι που χρησιμοποιεί και οι στόχοι της, χωρίς να παραγνωρίζονται οι περιορισμοί που τίθενται από τα δεδομένα, τον σχεδιασμό και τα υπολογιστικά εργαλεία. Γίνεται επομένως φανερό ότι οι γλωσσολόγοι σωμάτων κειμένων έχουν επίγνωση των μειονεκτημάτων ή των περιορισμών του κλάδου, αλλά την ίδια στιγμή γνωρίζουν και τις δυνατότητες που τους παρέχουν τα σώματα κειμένων στο δρόμο προς μια εμπειρικά βασισμένη ανάλυση και κατανόηση του φυσικού λόγου. Η εμφάνιση των σωμάτων κειμένων έφερε στο προσκήνιο έναν διαφορετικό τρόπο προσέγγισης και παρατήρησης της γλώσσας ανοίγοντας νέους ερευνητικούς δρόμους. Αυτό συνέβη με τη συλλογή τεράστιου όγκου γλωσσικών δεδομένων, ψηφιακά επεξεργάσιμων, τα οποία έχουν παραχθεί σε αυθεντικά πλαίσια. Οργανωμένα και ταξινομημένα βάσει αρχών ώστε να αποτελέσουν ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα, τα εμπειρικά αυτά δεδομένα αποτυπώνουν τη γλωσσική συμπεριφορά των ομιλητών/συγγραφέων προσφέροντας ένα μέσο πρόσβασης στο γλωσσικό σύστημα και στις γλωσσικά σχετιζόμενες ικανότητες του νου (Chafe 1992). Έτσι, με το να περιέχουν φυσικά δεδομένα, τα σώματα κειμένων είναι πιο κοντά στην πραγματικότητα συγκριτικά με τις άλλες μεθόδους. Αυτό δεν αποτρέπει τους γλωσσολόγους σωμάτων κειμένων να αξιοποιούν και άλλες μεθόδους, όπως την ενδοσκόπηση (introspection), τα πειράματα (experiments), τις επινοήσεις (inventions) εάν κρίνουν ότι πρέπει να πάνε ένα βήμα παραπέρα από τους περιορισμούς που τίθενται

από το σώμα κειμένων. Αξιοποιούν το σώμα για αυτό που μπορεί να κάνει καλύτερα, χωρίς να απορρίπτουν άλλους τρόπους προσέγγισης των γλωσσικών φαινομένων.

Ο τεράστιος όγκος γλωσσικών πόρων άλλαξε την οπτική μας για τη γλώσσα. Όπως αναφέρει ο Sinclair, «η γλώσσα φαίνεται διαφορετική όταν την κοιτάς σε μεγάλες ποσότητες» (1991: 100). Η διαφορά κατά την παρατήρηση μεγάλων ποσοτήτων είναι ότι κάποιες ακολουθίες λέξεων εμφανίζονται υπερβολικά συχνά, στερεότυπες εκφράσεις παρουσιάζουν διαφοροποίηση και έρχονται στην επιφάνεια δομές ο εντοπισμός των οποίων δεν ήταν δυνατός με διαφορετικό τρόπο (ό.π.: 4). Συνεπώς, ένα μεγάλο σώμα βοηθά τον ερευνητή να εντοπίσει τα τυπικά και κεντρικά γλωσσικά στοιχεία διακρίνοντάς τα από τα λιγότερα συχνά.

Ένα ακόμη σημαντικό πλεονέκτημα είναι ότι η γλωσσολογία σωμάτων κειμένων μελετά τη γλώσσα στο πλαίσιο της επιστημονικής μεθόδου όπως την όρισε ο Popper, δηλαδή με κύριο χαρακτηριστικό τη διαψευσιμότητα (Popper [1934] 2006: 18). Έτσι, διατυπώνει ερευνητικά ερωτήματα τα οποία μπορούν να διαψευστούν από τα ίδια ή άλλα δεδομένα, ακολουθώντας την ίδια αναλυτική μέθοδο. Αυτό μας οδηγεί στα χαρακτηριστικά της επαναληψιμότητας και της επαληθευσιμότητας. Ένα αποτέλεσμα θεωρείται επαληθεύσιμο εάν η επανάληψη της ερευνητικής διαδικασίας οδηγήσει στο ίδιο αποτέλεσμα (McEnery & Hardie 2012: 16). Ιδιαίτερα τα νέα ευρήματα στην επιστήμη αντιμετωπίζονται ως προσωρινά μέχρι ο έλεγχος και ο επανέλεγχός τους να οδηγήσουν στα ίδια συμπεράσματα. Τέλος, τα αυθεντικά δεδομένα που περιλαμβάνει ένα σώμα κειμένων προηγούνται της ανάλυσης, δεν διαμορφώθηκαν δηλαδή βασισμένα σε αυτήν (Γούτσος & Φραγκάκη 2015: 18), αφαιρώντας την υποκειμενική κρίση του ερευνητή ως προς το ποια γλωσσικά στοιχεία χρησιμοποιούν οι ομιλητές.

1.6. Ανάλυση Συνομιλίας

Ο κλάδος της Ανάλυσης Συνομιλίας (Conversational Analysis) θεμελιώθηκε τη δεκαετία του 1960 από τον Harvey Sacks, τον Emanuel Schegloff και την Gail Jefferson. Η συνομιλία γίνεται αντιληπτή ως μορφή κοινωνικής δράσης μέσω της οποίας οι άνθρωποι κοινωνικοποιούνται, αναπτύσσονται, διαμορφώνουν κοινωνικές σχέσεις και πιο γενικά

επιτελούν πράξεις (Liddicoat 2007: 7). Είναι κοινωνικά οργανωμένη (Goffman 1964: 65) με δικούς της κανόνες και δικές της δομές που δεν είναι εγγενώς γλωσσικές (Liddicoat 2007: 4). Γι' αυτό και η οπτική και το ενδιαφέρον των ερευνητών δεν ήταν γλωσσολογικό αλλά κοινωνιολογικό.

Η Ανάλυση Συνομιλίας διαμορφώθηκε μέσα από την εθνομεθοδολογική κοινωνιολογία του Garfinkel (1964, 1967, 1988) και την κοινωνιολογική θεωρία του Goffman (1959, 1963, 1967). Ο Garfinkel έθεσε στο κέντρο της έρευνάς του την μικρο-ανάλυση της κοινωνικής οργάνωσης της καθημερινής ζωής με στόχο την κατανόηση των δυνάμεων που επιδρούν και επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα ερμηνεύουν τις καταστάσεις και τα νοήματα με τα οποία αλληλεπιδρούν (1967). Ο Goffman επίσης επικέντρωσε την προσοχή του σε καθημερινά γεγονότα και καταστάσεις, υποστηρίζοντας ότι μπορείς να ανιχνεύσεις την κοινωνική συμπεριφορά των ατόμων από τις απλές, καθημερινές αλληλεπιδράσεις. Κεντρική θέση επομένως των δύο αυτών κοινωνιολόγων ήταν ότι η κοινωνική οργάνωση μπορεί να μελετηθεί μέσα από πραγματικά παραδείγματα της κοινωνικής αλληλεπίδρασης.

Κύριος στόχος της Ανάλυσης Συνομιλίας, σύμφωνα με τον Heritage (1984: 1), είναι η περιγραφή και η ερμηνεία των μηχανισμών, τους οποίους χρησιμοποιούν οι ομιλητές και στους οποίους βασίζονται για να συμμετέχουν σε μια κοινωνικά οργανωμένη και εύληπτη αλληλεπίδραση. Ο ερευνητικός στόχος και το θεωρητικό πλαίσιο από το οποίο προέκυψε η Ανάλυση Συνομιλίας καθόρισαν και το αντικείμενο μελέτης, δηλαδή τα πραγματικά παραδείγματα συνομιλιακού λόγου μέσα από τα οποία φανερώνονται οι κοινωνικές πρακτικές των ατόμων. Η Ανάλυση Συνομιλίας, συνεπώς, συνδυάζει πέντε χαρακτηριστικά τα οποία την διακρίνουν από άλλες προσεγγίσεις της γλωσσικής χρήσης και της κοινωνικής αλληλεπίδρασης (Stivers & Sidnel 2013: 2):

- α) οι θεωρητικές της παραδοχές, ότι η κοινωνική διεπίδραση είναι οργανωμένη,
- β) ο στόχος της ανάλυσης, η περιγραφή της δομής των διαδικασιών και των ενεργειών της κοινωνικής διεπίδρασης,
- γ) τα δεδομένα, η φυσική, αυθεντική ομιλία, που παράγεται σε κοινωνικές περιστάσεις,

δ) η προετοιμασία των δεδομένων για ανάλυση, δηλαδή η λεπτομερής απομαγνητοφώνηση που αποτυπώνει όσο το δυνατόν ευκρινέστερα τον προφορικό λόγο, και

ε) η μέθοδος ανάλυσης, και συγκεκριμένα η ποιοτική ανάλυση με επαγωγική πορεία, ξεκινώντας από τα μεμονωμένα παραδείγματα και καταλήγοντας σε γενικεύσεις από το σύνολο των εξεταζόμενων περιπτώσεων.

Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι η συγκέντρωση συγκεκριμένων παραδειγμάτων συνομιλιακού λόγου με κοινό τρόπο οργάνωσης σε ένα σύνολο συνιστά το επόμενο βήμα της ανάλυσης και όχι έναν διαφορετικό τρόπο προσέγγισης των δεδομένων (Liddicoat 2007: 10). Τα συνομιλιακά συμβάντα δεν αθροίζονται (Stivers & Sidnell 2013: 2), καθώς κάτι τέτοιο θα καθιστούσε αδιαφανή τα ατομικά τους χαρακτηριστικά. Για την Ανάλυση Συνομιλίας η λεπτομερής ανάλυση μίας συνομιλίας έχει στόχο να ανιχνεύσει τους μηχανισμούς και τις στρατηγικές που χρησιμοποιούν οι ομιλητές για να επιτελέσουν συγκεκριμένες πράξεις (Schegloff 1987: 101). Έτσι, η ανάλυση μεμονωμένων συνομιλιών είναι το σημείο εκκίνησης για κάθε ανάλυση συνομιλίας, δεδομένου ότι τα συνομιλιακά συμβάντα θεωρούνται οργανωμένα και οι αναλυτές αναζητούν τις συνομιλιακές πρακτικές που λειτουργούν ως δομικά υλικά για τους εκάστοτε ομιλητές (Schegloff 1968). Μια τέτοια προσέγγιση ωστόσο καθιστά τη δυνατότητα ποσοτικοποίησης των δεδομένων ιδιαίτερα προβληματική, με δεδομένο ότι κάθε συνομιλιακό γεγονός και κάθε περικείμενο μέσα στο οποίο διαμορφώνεται η συνομιλία θεωρούνται μοναδικά (Liddicoat 2007: 11).

Ένα από τα χαρακτηριστικά στοιχεία των συνομιλιών είναι ότι οι ομιλητές εναλλάσσονται. Οι συνεισφορές στη συνομιλία αποτελούνται από μονάδες λόγου, τις οποίες οι Sacks et al. (1974) ονομάζουν μονάδες κατασκευής της συνεισφοράς (turn constructional unit, στο εξής ΜΚΣ). Οι ΜΚΣ μπορεί να αποτελούνται από λέξεις, φράσεις ή ολόκληρες προτάσεις. Στην πράξη κάθε γλωσσικό στοιχείο έχει τη δυνατότητα να λειτουργήσει ως αυτόνομη ΜΚΣ. Οι ΜΚΣ δεν ορίζονται δομικά, όπως μια φράση ή μια πρόταση, αλλά το ποιο ή ποια στοιχεία θα αποτελέσουν μια ΜΚΣ καθορίζεται από το συγκεκριμένο (Liddicoat 2007: 55). Ένα ερώτημα που προέκυψε στη συζήτηση των ΜΚΣ

είναι τότε μια ακολουθία λέξεων συνιστά μια πιθανά ολοκληρωμένη ΜΚΣ. Στη συζήτηση προτάθηκαν τρεις περιπτώσεις. Στην πρώτη μια ΜΚΣ θεωρείται πιθανώς ολοκληρωμένη όταν αποτελεί μια συντακτικά ολοκληρωμένη μονάδα, στη δεύτερη όταν εντοπίζεται μια επιτονικά ολοκληρωμένη φράση, και στην τρίτη θεωρείται ολοκληρωμένη όταν επιτελεί μια πράξη, για παράδειγμα κάνει μια ερώτηση, δίνει μια απάντηση κ.ά. (Sacks et al. 1974). Η ολοκλήρωση μιας ΜΚΣ μπορεί να αποτελέσει την πιθανή θέση εναλλαγής των ομιλητών. Στη συνομιλία υπάρχουν ορισμένα σημεία τα οποία μπορούν να λειτουργήσουν ως θέσεις εναλλαγής και ένα τέτοιο σημείο αποτελεί η ολοκλήρωση μιας ΜΚΣ. Αυτό δεν σημαίνει ότι κατά την ολοκλήρωση της ΜΚΣ θα υπάρξει αλλαγή ομιλητή, αλλά ότι η αλλαγή συνιστά μια δυνατότητα.

Η εναλλαγή των ομιλητών γίνεται με δύο τρόπους, είτε ο ομιλητής που έχει το λόγο επιλέγει τον επόμενο ομιλητή είτε ο επόμενος ομιλητής αυτοεπιλέγεται. Ωστόσο, στο τέλος μιας ΜΚΣ οι δύο τρόποι δεν έχουν τις ίδιες πιθανότητες να συμβούν. Ο ομιλητής που έχει το λόγο μπορεί να επιλέξει τον επόμενο ομιλητή σχεδιάζοντας τη συνεισφορά του με τέτοιο τρόπο που η αλλαγή ομιλητή να καταστεί δυνατή, π.χ. κάνοντας μια ερώτηση ή με τη χρήση της προσωπικής αντωνυμίας *εσύ* (Lerner 2004). Διαφορετικά, μπορεί να κρατήσει ο ίδιος το βήμα, συνεχίζοντας το λόγο του. Η αυτοεπιλογή εμφανίζεται όταν ένας από τους συμμετέχοντες λαμβάνει το λόγο χωρίς να υπάρχει στην προηγούμενη συνεισφορά κάποιος γλωσσικός δείκτης που να οδηγεί στην λήψη του βήματος από τον συγκεκριμένο συμμετέχοντα (Liddicoat 2007: 66).

Βασική μονάδα οργάνωσης των εναλλαγών είναι το γειτνιαστικό ζεύγος (adjacency pair). Η πιο απλή μορφή γειτνιαστικού ζεύγους αποτελείται από δύο συνεισφορές, παραγόμενες η καθεμία από διαφορετικούς ομιλητές και είναι τοποθετημένες σε σειρά, η μία μετά την άλλη (Schegloff 2007: 13). Η πρώτη συνεισφορά συνιστά το πρώτο μέρος του ζεύγους και η δεύτερη το δεύτερο μέρος του ζεύγους. Ωστόσο, δεν παρατηρείται ένα οποιοδήποτε δεύτερο μέρος να ακολουθεί ένα οποιοδήποτε πρώτο, αλλά τα δύο μέρη αντιστοιχούν σε κατηγορίες γειτνιαστικών ζευγών (pair types), όπως, για παράδειγμα, χαιρετισμός – αντιχαιρετισμός, ερώτηση – απάντηση, προσφορά – αποδοχή/απόρριψη

κ.ά. Έτσι, κατά την παραγωγή ενός αναγνωρίσιμου πρώτου μέρους θα ακολουθήσει το δεύτερο μέρος της αντίστοιχης κατηγορίας γειτνιαστικού ζεύγους.

Η επόμενη συνεισφορά, το δεύτερο μέρος του γειτνιαστικού ζεύγους, αποκτά σημαίνουσα θέση στην οργάνωση των αλληλουχιών (sequence organization). Η επόμενη συνεισφορά φανερώνει ότι ο ομιλητής κατανόησε το προηγούμενο εκφώνημα του συνομιλητή του και τοποθέτησε το κατάλληλο μέρος του ζεύγους στην κατάλληλη χρονική στιγμή. Μια τέτοια ενέργεια ωστόσο απαιτεί την ενεργή συμμετοχή και εποπτεία της συνομιλίας από τους συμμετέχοντες, ώστε να εντοπίζουν τα κατάλληλα σημεία μετάβασης, την περίπτωση επιλογής τους από τον αρχικό ομιλητή, τη δυνατότητα αυτοεπιλογής και τις πράξεις που επιτελούνται ως πρώτα μέρη των ζευγών, με βάση τα οποία θα γίνουν κατανοητά τα δεύτερα. Επομένως, κάθε επόμενη συνεισφορά αναδεικνύει (αλλά και εξετάζεται για) την κατανοησιμότητα της προηγούμενης συνεισφοράς.

Στο δεύτερο μέρος του γειτνιαστικού ζεύγους δεν παρατηρούνται μόνο διαφορετικές αποκρίσεις, όπως για παράδειγμα *ναι*, *βεβαίως*, *σίγουρα*, *αμέ* για την πράξη της συμφωνίας, αλλά και διαφορετικοί τύποι αποκρίσεων (Schegloff 2007: 58-59). Έτσι, ένα αίτημα μπορεί να ικανοποιηθεί ή να απορριφθεί. Οι δύο αυτές εναλλακτικές επιλογές θεωρούνται θεμελιωδώς διαφορετικές και χαρακτηρίζονται από ασυμμετρία στην οργάνωση της συνομιλιακής διεπίδρασης (Schegloff & Sacks 1973: 314). Δηλαδή, το δεύτερο μέρος του ζεύγους που προωθεί την πραγματοποίηση της πράξης που ξεκίνησε στο πρώτο μέρος, θεωρείται συνομιλιακά προτιμώμενο (preferred) (Sidnell 2010: 77). Οι Heritage & Atkinson (1984: 53) εξηγούν ότι η έννοια της προτίμησης δεν έχει ψυχολογικές βάσεις, αλλά αναφέρεται σε παρατηρήσιμες κανονικότητες στη συνομιλία. Μια προτιμώμενη δομή θα εκφωνηθεί άμεσα, χωρίς παύσεις ή κενά, και η έκτασή της θα είναι συντομότερη από αυτή της μη προτιμώμενης δομής. Επιπλέον, η προτιμώμενη δομή σχετίζεται με την επιτυχία της πράξης. Αν ένας ομιλητής κάνει μια ερώτηση σε έναν άλλον, επιδιώκει την εκμείευση μιας απάντησης. Η παρουσία της απάντησης σηματοδοτεί την επίτευξη της πράξης και χαρακτηρίζει το δεύτερο μέρος του ζεύγους ως

προτιμώμενη δομή. Η απουσία απάντησης ή ένα εκφώνημα που θα οδηγούσε σε αποτυχία ολοκλήρωσης της πράξης θα χαρακτηριζόταν ως μη προτιμώμενη δομή.

Κατά την εναλλαγή των συνεισφορών μπορεί να υπάρξουν κενά με τη μορφή παύσεων, επικαλύψεις και διακοπές. Ο προβληματικός ή μη χαρακτήρας αυτών των ενεργειών για την πορεία της αλληλεπίδρασης εξαρτάται από τους συμμετέχοντες και το περιεχόμενο στο οποίο παράγονται. Για παράδειγμα, μια παύση μεγάλης διάρκειας μεταξύ δύο ατόμων που κάνουν ένα πολύωρο ταξίδι δεν αντιμετωπίζεται ως προβληματική. Από την άλλη, μια παύση ακόμα και λίγων δευτερολέπτων έπειτα από μία ερώτηση μπορεί να οδηγήσει τον ομιλητή να επαναλάβει την ερώτηση ή να προσφωνήσει τον συνομιλητή, καλώντας τον να απαντήσει (Liddicoat 2007: 80-81).

Κατά τη διάρκεια της συνομιλίας είναι πιθανό να προκύψουν ορισμένες δυσκολίες που θα ανακόψουν τη φυσική ροή του λόγου. Οι ομιλητές τότε καταφεύγουν σε διορθώσεις (repairs) επαναφέροντας την ομαλή πορεία της συζήτησης. Οι διορθώσεις είναι ένα σύνολο πρακτικών σχεδιασμένο να αντιμετωπίζει κάθε είδους δυσκολία και είναι ανεξάρτητες από τη φύση του στοιχείου που χρήζει διόρθωση (Liddicoat 2007: 171). Οι Schegloff et al. (1977) διαμόρφωσαν ένα μοντέλο του μηχανισμού της διόρθωσης βασιζόμενοι στο ποιος ξεκινά τη διαδικασία της διόρθωσης και ποιος πραγματώνει τελικά τη διόρθωση. Έτσι η διόρθωση μπορεί να ξεκινήσει από τον τρέχοντα ομιλητή στον λόγο του οποίου εμφανίστηκε το προβληματικό σημείο (αυτοέναρξη διόρθωσης, self-initiated repair) ή να ξεκινήσει από τον αποδέκτη/συνομιλητή (ετεροέναρξη διόρθωσης, other-initiated repair). Στη συνέχεια, η διόρθωση μπορεί να πραγματοποιηθεί από τον ίδιο τον ομιλητή στον λόγο του οποίου εμφανίστηκε το προβληματικό σημείο (αυτοδιόρθωση, self-repair) ή από τον αποδέκτη/συνομιλητή (ετεροδιόρθωση, other-repair).

Η Ανάλυση Συνομιλίας, συνεπώς, είναι ένα εμπειρικό πεδίο έρευνας το οποίο επιτρέπει την εξαγωγή συμπερασμάτων για την κοινωνική οργάνωση χωρίς την εκ των προτέρων εφαρμογή θεωρητικών μοντέλων στα δεδομένα (Liddicoat 2007: 8). Βασίζεται στη συλλογή φυσικού λόγου σε αυθεντικές περιστάσεις επικοινωνίας και εφαρμόζει ποιοτικές μικρο-αναλυτικές μεθόδους στα δεδομένα. Βασική θέση της Ανάλυσης

Συνομιλίας είναι ότι η διεπιδραστική ομιλία είναι συστηματικά οργανωμένη (Wilkinson & Kitinger 2011) και αναζητά τους τρόπους και τις πρακτικές με τις οποίες οι ομιλητές δημιουργούν σταδιακά τις συνεισφορές τους.

1.7. Η προσέγγιση για την ανάλυση του προφορικού λόγου

Το ερευνητικό αντικείμενο της διατριβής αφορά τη γραμματική του προφορικού λόγου, ενώ το ερευνητικό ερώτημα τοποθετείται στον χώρο της ανάλυσης του προφορικού συνομιλιακού λόγου και τα δεδομένα της έχουν συγκροτηθεί με βάση τις αρχές της Γλωσσολογίας Σωμάτων Κειμένων. Προκύπτει επομένως το ερώτημα εάν είναι δυνατή η συνέργεια της Ανάλυσης Συνομιλίας και της Γλωσσολογίας Σωμάτων Κειμένων στο πεδίο της γραμματικής του προφορικού λόγου.

Η λεπτομερής μικρο-αναλυτική προσέγγιση μεμονωμένων συνομιλιακών συμβάντων της Ανάλυσης Συνομιλίας για την εύρεση οργανωτικών δομών εντοπισμένων σε συγκεκριμένο περιεχόμενο φαίνεται να συνιστά τον αντίθετο πόλο της συλλογής τεράστιων ποσοτήτων γλωσσικού υλικού για την ανίχνευση των τυπικών λεξικογραμματικών δομών και των λειτουργιών τους, αποκομμένων από το ευρύτερο περιεχόμενο. Ο Goutsos (2014) θίγει ακριβώς τις διαφορετικές πορείες προσέγγισης των δεδομένων από την Ανάλυση Συνομιλίας και τα σώματα κειμένων, επισημαίνοντας ότι πηγάζουν από τις διαφορετικές οπτικές για τη γλωσσική δομή (όπ.π.: 96-97). Κατά τη Γλωσσολογία Σωμάτων Κειμένων, μέσα από τη συχνότητα χρήσης αναδύονται τα λεξικογραμματικά σχήματα τα οποία είναι διαθέσιμα στους ομιλητές, ενώ η Ανάλυση Συνομιλίας δίνει έμφαση στους τρόπους που οι συμμετέχοντες αξιοποιούν το περιεχόμενο και τις γλωσσικές δομές ως μέσα επίτευξης συγκεκριμένων συνομιλιακών σκοπών σε συγκεκριμένες περιστάσεις (όπ.π.: 97-98).

Η επισήμανση στο Goutsos (2014) για τις γλωσσικές δομές φέρνει στην επιφάνεια άλλο ένα ερώτημα άμεσα συνυφασμένο με την παρούσα εργασία και αφορά τη θέση του γραμματικού συστήματος στο μεθοδολογικό πλαίσιο της Ανάλυσης Συνομιλίας. Ο Mazeland (2013: 476) αναφέρει ότι η Ανάλυση Συνομιλίας δεν μελετά τις γραμματικές μορφές ως μέρος του γραμματικού συστήματος, αλλά ως πηγές που διαμορφώνουν

πρακτικές κατά το σχεδιασμό, την οργάνωση και τη νοηματοδότηση των συνεισφορών στη συνομιλιακή διεπίδραση. Αντίστοιχος είναι ο ρόλος που αποδίδει ο Schegloff στη γραμματική (Schegloff et al. 1996: 34). Αν λάβουμε υπόψη και τη θέση της Virtanen (2008) ότι υπάρχουν εγγενείς οντολογικές και επιστημολογικές διαφορές μεταξύ της Ανάλυσης Συνομιλίας και της ανάλυσης λόγου (analysis of discourse), η σύζευξη των δύο προσεγγίσεων για την ανάλυση των γραμματικών δεικτών *να*, *που*, *ότι* και *πως* παρουσιάζει ιδιαίτερες δυσκολίες.

Το ερώτημα που μας απασχόλησε, επομένως, είναι αν υπάρχει η δυνατότητα σύζευξης της Ανάλυσης Συνομιλίας με τα σώματα κειμένων και αντίστοιχα η δυνατότητα σύζευξής της με την ανάλυση των υπό έρευνα γραμματικών δεικτών. Οι διαφορές της Ανάλυσης Συνομιλίας με τη Γλωσσολογία Σωμάτων Κειμένων αναφέρθηκαν παραπάνω και εδράζονται στη λεπτομερή ποιοτική ανάλυση ολόκληρων των συνομιλιακών συμβάντων, λαμβάνοντας υπόψη το περικείμενο και τους συμμετέχοντες, από τη μια πλευρά, και στην ποσοτικοποιημένη ανάλυση μεγάλου όγκου γλωσσικών δεδομένων μέσα σε ένα περιορισμένο εύρος συμφραστικού πλαισίου (συγκεκριμένου), αποκομμένων ωστόσο από το περικείμενο ή τους συμμετέχοντες που έλαβαν μέρος στη διαδικασία παραγωγής των κειμένων από την άλλη. Καθώς όμως τα σώματα κειμένων συνδυάζουν την ποσοτική με την ποιοτική ανάλυση θεωρούμε ότι το σημείο σύγκλισης είναι εφικτό υπό προϋποθέσεις. Οι προϋποθέσεις αυτές αφορούν το σώμα κειμένων· συγκεκριμένα, το σώμα κειμένων θα πρέπει να είναι αρκετά μεγάλο ώστε να αναδεικνύει τις τυπικές χρήσεις των γλωσσικών στοιχείων που μελετώνται, και την ίδια στιγμή αρκετά μικρό ώστε να καθίσταται εφικτή η ποιοτική μικρο-ανάλυση του συνόλου των δεδομένων από τον ερευνητή.

Θεωρείται ότι η συγκρότηση ενός σώματος κειμένων περίπου 127.000 λέξεων πληροί τις παραπάνω προϋποθέσεις, με δεδομένο ότι δεν αριθμεί εκατομμύρια λέξεων, κάτι που θα καθιστούσε την προσπέλασή του από το ανθρώπινο χέρι και μάτι αδύνατη. Ταυτόχρονα, έχει τη δυνατότητα να αναδείξει τις τυπικές χρήσεις των υπό εξέταση γραμματικών δεικτών, καθώς, για να επαναλάβουμε την επισήμανση των Carter & McCarthy (1995: 143), αν ο στόχος είναι η μελέτη της γραμματικής του προφορικού

λόγου, ακόμα κι ένα σχετικά μικρό σε μέγεθος σώμα είναι ικανοποιητικό, δεδομένου ότι οι γραμματικές λέξεις εμφανίζονται με πολύ υψηλές συχνότητες.

Η προσέγγιση των γραμματικών δεικτών μέσω της Ανάλυσης Συνομιλίας θέτει ένα ζήτημα εστίασης. Με δεδομένο ότι οι καταβολές της Ανάλυσης Συνομιλίας είναι κοινωνιολογικές παρά γλωσσολογικές, τα ίδια τα γλωσσικά στοιχεία δεν βρίσκονται στο επίκεντρο της συγκεκριμένης προσέγγισης. Παρ' όλα αυτά, το πεδίο έρευνας της Ανάλυσης Συνομιλίας είναι ο προφορικός λόγος, δομικό υλικό του οποίου είναι η γραμματική. Όπως θα φανεί στη συνέχεια από την ανάλυση των γραμματικών δεικτών *να*, *που*, *ότι* και *πως*, η συνολική εξέταση και ανίχνευση των χαρακτηριστικών τους καθίσταται αδύνατη χωρίς προσφυγή σε χαρακτηριστικά του προφορικού λόγου όπως οι παύσεις, οι διακοπές και οι επικαλύψεις ή σε διαδικασίες και πρακτικές, όπως η εναλλαγή των συνεισφορών, η διόρθωση και τα γειτνιαστικά ζεύγη. Επομένως, η Ανάλυση Συνομιλίας θα αξιολογηθεί στο βαθμό που παρέχει τις απαραίτητες έννοιες για τη μελέτη των υπό εξέταση δεικτών.

Μια ακόμα επισήμανση ως προς την προσέγγιση της παρούσας διατριβής αφορά στη συγχρονική οπτική εξέτασης των τεσσάρων γραμματικών δεικτών. Η μελέτη επικεντρώνεται στη χρήση των *να*, *που*, *ότι* και *πως* στο τώρα των ομιλητριών. Ως προς τη διαχρονική τους πορεία η έρευνα έχει δείξει ότι το *να* προέρχεται από το αρχαίο τοπικό αναφορικό επίρρημα *ἴνα* (Trypanis 1960: 312-313, Χριστίδης 1985β, Nicholas 1998: 1), το *που* από το τοπικό αναφορικό επίρρημα *ὅπου* (Nicholas 1998: 1), το *ότι* από τον ειδικό και αιτιολογικό σύνδεσμο *ὄτι* (Μπαμπινιώτης 2009) και το *πως* από το τροπικό αναφορικό επίρρημα *ὡπως*⁷ (Τζάρτζανος 1963: 237). Η αναγωγή στην ιστορική πορεία αναδεικνύει τη σταδιακή διαμόρφωση των γλωσσικών στοιχείων, ωστόσο η μελέτη τους σε συγχρονικό επίπεδο δίνει τη δυνατότητα αποτύπωσης της εικόνας του μεταβαλλόμενου στοιχείου στο νέο αναδομημένο σύστημα και της αλληλεπίδρασής του με τα άλλα γλωσσικά στοιχεία. Από την άλλη πλευρά, η εστίαση στην αλληλεπίδραση σε δεδομένα της συγχρονίας μπορεί να φέρει στην επιφάνεια μηχανισμούς της διαχρονικής γραμματικοποίησης (Traugott & Heine 1991: 6, Tagliamonte 2004). Μια τέτοια

⁷ Ο Τζάρτζανος (1963: 237) σημειώνει ότι το *πως* θα μπορούσε να προέρχεται και από το ερωτηματικό *πῶς*.

περίπτωση είναι και αυτή της παρούσας διατριβής, όπου η ανάλυση των δεδομένων σε συγχρονικό επίπεδο έχει προεκτάσεις για τη διαχρονία.

1.8. Διάρθρωση της διατριβής

Το υπόλοιπο μέρος της διατριβής διαρθρώνεται ως εξής. Στο δεύτερο κεφάλαιο περιγράφονται τα δεδομένα και η μεθοδολογία την οποία ακολούθησε η παρούσα έρευνα. Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η ποσοτική και ποιοτική ανάλυση του *να*, στο τέταρτο κεφάλαιο του *που* και στο πέμπτο κεφάλαιο των *ότι* και του *πως*. Καθένα από αυτά τα κεφάλαια περιλαμβάνει στην αρχή ξεχωριστή ενότητα για την περιγραφική αποτύπωση των δεικτών στα εγχειρίδια γραμματικής της νεοελληνικής γλώσσας, αλλά και βιβλιογραφική ανασκόπηση των κυριότερων μελετών για αυτά. Στο έκτο κεφάλαιο θα ακολουθήσει η σύντομη σύγκριση των τεσσάρων γραμματικών δεικτών, η συζήτηση των αποτελεσμάτων και τα συμπεράσματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Σε αυτό το κεφάλαιο γίνεται αναλυτική παρουσίαση των δεδομένων (2.1) και της μεθοδολογίας της διατριβής (2.2).

2.1. Δεδομένα

Τα δεδομένα της παρούσας έρευνας αποτελούνται από προφορικές αυθόρμητες καθημερινές συνομιλίες. Ειδικότερα, δημιουργήθηκε ένα σώμα προφορικών κειμένων περίπου 127.000 λέξεων (συγκεκριμένα 126.812), που προέρχονται από 45 ηχογραφημένες συνομιλίες σε οικείες επικοινωνιακές περιστάσεις. Η ηχογράφηση των συνομιλιών πραγματοποιήθηκε από φοιτήτριες και φοιτητές του έβδομου εξαμήνου (δηλαδή ηλικίας 21 χρονών περίπου) του Τμήματος Φιλολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών κατά τα έτη 2014-2015 και 2019-2020. Η ηχογράφηση αποτελούσε μέρος της προαιρετικής εργασίας στο μάθημα «Κειμενογλωσσολογία-Ανάλυση Λόγου», που προσφέρεται στους φοιτητές και στις φοιτήτριες της Κατεύθυνσης Γλωσσολογίας του συγκεκριμένου εξαμήνου, συνεχίζοντας την παράδοση που εγκαινίασε το 1988 ο Καθηγητής Γλωσσολογίας Γ. Μπαμπινιώτης.⁸

Όλοι οι συμμετέχοντες ενημερώθηκαν εκ των προτέρων για την ηχογράφηση της συνομιλίας τους και παραχώρησαν έγγραφη συναίνεση αξιοποίησης των δεδομένων τους για επιστημονικούς σκοπούς. Στις συνομιλίες συμμετέχουν συγγενικά, φιλικά ή οικεία πρόσωπα των φοιτητριών και φοιτητών, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις παρεμβάλλονται και τυχαία πρόσωπα όπως σερβιτόροι, περαστικοί, περιπτεράδες κ.ά. εάν οι συνομιλίες έχουν ηχογραφηθεί σε καφετέριες ή εξωτερικούς χώρους. Συνηθέστερα, όμως, οι τοποθεσίες ηχογράφησης είναι χώροι κατοικιών, όπως καθιστικά, σαλόνια, κουζίνες και υπνοδωμάτια.

⁸ Δεδομένα με αυτή την προέλευση έχουν αξιοποιηθεί στο προφορικό υποσώμα δεδομένων του ΣΕΚ (βλ. Γούτσος 2003 και Goutsos 2010), ενώ ορισμένα είναι ελεύθερα διαθέσιμα μέσω του Αρχείου Μπαμπινιώτη στην ιστοσελίδα του ερευνητικού προγράμματος CLARIN-EL: <https://inventory.clarin.gr/corpus/871>

Το εύρος του συνόλου των συμμετεχόντων στις συνομιλίες κυμαίνεται από δύο έως πέντε άτομα, ενώ η καταγωγή τους αντιστοιχεί σε διάφορα μέρη της Ελλάδας. Παρά το γεγονός δηλαδή ότι οι ηχογραφήσεις πραγματοποιήθηκαν από μέλη πανεπιστημιακής σχολής της Αθήνας, οι ίδιοι οι φοιτητές και οι φοιτήτριες αλλά και οι φίλοι/φίλες και συγγενείς τους κατάγονται από διαφορετικά μέρη. Ενδεικτικές περιοχές που εμφανίζονται στα μεταδεδομένα του σώματος είναι: Αθήνα, Κόρινθος, Λουτράκι, Χανιά, Κεφαλονιά, Καρδίτσα, Λαμία, Αγρίνιο, Καλαμάτα, Πάτρα κ.ά. Οι ηλικίες των συμμετεχόντων είναι συνήθως γύρω στα 21 χρόνια, ωστόσο η συμμετοχή γονέων, αδερφών, θείων και άλλων συγγενών διαμορφώνει ένα ετερογενές ηλικιακό τοπίο στο σώμα κειμένων (βλ. Παράρτημα για το σύνολο των κοινωνικών χαρακτηριστικών των συμμετεχόντων).

Η επιλογή του δείγματος⁹ έγινε με τυχαίο τρόπο, ωστόσο ο βαθμός αντιπροσωπευτικότητας είναι μειωμένος, καθώς η πλειοψηφούσα ομάδα ανήκει στην ηλικία των 20 χρόνων και κατάγεται από την Αθήνα. Μια ένσταση στην τυχειότητα του δείγματος θα μπορούσε να είναι το κοινό στοιχείο των ατόμων που ηχογραφούν τη συνομιλία, δηλαδή των φοιτητριών και φοιτητών που προέρχονται από το συγκεκριμένο Τμήμα Φιλολογίας, που καθορίζει ένα κοινό μορφωτικό επίπεδο και κατ' επέκταση ένα ομοιογενές δείγμα κοινωνικών χαρακτηριστικών (απασχόληση, κοινωνική τάξη, κοινωνική ομάδα, ηλικία κ.λπ.). Μια παρόμοια ένσταση αφορά την κατανομή του φύλου στο σώμα κειμένων, καθώς στα άτομα που ηχογραφούν τη συνομιλία το γυναικείο φύλο έχει υψηλότερο βαθμό εκπροσώπησης στα δεδομένα (Δεληγιάννη-Κουϊμτζή κ.ά. 2008). Ωστόσο, έχει υποστηριχθεί ότι οι γλωσσικοί τύποι εκφράζουν κυρίως κοινωνικούς ρόλους και στάσεις ιδεολογικά διαμεσολαβημένες, παρά κωδικοποιούν απευθείας το φύλο (Ochs 1992, Γεωργακοπούλου & Γούτσος 2011: 181, Bucholtz 2014: 255). Επιπλέον, η υψηλή συχνότητα χρήσης των συγκεκριμένων γραμματικών τύπων που μελετώνται στη διατριβή (βλ. 2.2 και συζήτηση στα αντίστοιχα κεφάλαια) τα καθιστά

⁹ Η επιλογή του δείγματος από το Τμήμα Φιλολογίας και ειδικότερα από το μάθημα «Κειμενογλωσσολογία – Ανάλυση Λόγου» έγινε για λόγους διευκόλυνσης συγκέντρωσης του υλικού.

κοινά στοιχεία στον λόγο των ομιλητών/ομιλητριών της ελληνικής, που δεν αναμένεται να διαφοροποιούνται με βάση κοινωνικούς παράγοντες.¹⁰

Όσον αφορά τη διαδικασία συλλογής των δεδομένων και συγκρότησης του σώματος, η ηχογράφηση των συνομιλιών διήρκεσε τριάντα λεπτά, από τα οποία απομαγνητοφωνήθηκαν δεκαπέντε λεπτά. Τα απομαγνητοφωνημένα δεκαπέντε λεπτά μπορεί να ξεκινούν από οποιοδήποτε χρονικό σημείο με κριτήριο τη θεματική ολότητα. Με άλλα λόγια, βασική προϋπόθεση ήταν η έναρξη και η διακοπή της απομαγνητοφώνησης να μη συμπίπτουν με το μέσον της συζήτησης ενός θέματος στο βαθμό που μπορεί αυτό να καθοριστεί εμπειρικά. Συνεπώς, το σώμα κειμένων αποτελείται από 45 δεκαπεντάλεπτα απομαγνητοφωνημένου προφορικού λόγου συνολικής διάρκειας 11,25 ωρών.

Η μεταγραφή από προφορικό σε γραπτό λόγο, με στόχο την όσο το δυνατόν πιστότερη απόδοση της προφορικής επικοινωνίας, ακολούθησε τις συμβάσεις απομαγνητοφώνησης, όπως παρατίθενται στο Γεωργακοπούλου και Γούτσος (2011: 66-67) και παρουσιάζονται εδώ στον Πίνακα 1.

Πίνακας 1. Συμβάσεις απομαγνητοφώνησης κατά Γεωργακοπούλου και Γούτσο (2011: 66-67)

(.)	μικρή παύση (συνήθως για παύση μικρότερη από μισό δευτερόλεπτο)
(_)	μεγάλη παύση (όταν δεν δηλώνεται η ακριβής διάρκεια)
(2)	χρονική διάρκεια της παύσης σε δευτερόλεπτα
[ταυτόχρονη ομιλία δύο ομιλητών (τοποθετείται και στα δύο εκφωνήματα, στο σημείο που επικαλύπτονται)
=	συνέχεια ομιλίας στον ίδιο ομιλητή χωρίς χάσμα
-	διακοπή από τον ίδιο τον ομιλητή στο μέσο μιας λέξης
.	εκτός παρένθεσης, η τελεία αντιστοιχεί σε αλλαγή ενότητας (στροφής στα προφορικά κείμενα)
,	το κόμμα ή η αλλαγή σειράς δηλώνει τέλος μικρότερης ενότητας (μονάδας ιδέας)
(())	πληροφορίες ή σχόλια του αναλυτή για τις περιστάσεις της επικοινωνίας π.χ. γέλια, χειροκροτήματα, χειρονομίες κ.λπ.
::	παράταση ή επίσυρση μιας συλλαβής ή της κατάληξης λέξεων

¹⁰ Υφομετρικές έρευνες (λ.χ. Stamatatos 2009) αναφέρουν συχνά διαφορές στη συχνότητα χρήσης γραμματικών τύπων ανάμεσα στα δύο φύλα, αλλά δεν συμφωνούν ως προς το ποιες γραμματικές λέξεις διαφέρουν, ούτε στηρίζονται σε προφορικά δεδομένα και, κυρίως, δεν έχουν διαπιστώσει διαφορές στη χρήση των γραμματικών τύπων από τα δύο φύλα παρά μόνο στη συχνότητά τους.

@@@	ακατάληπτα τμήματα λόγου, φθόγγοι ακαθόριστης φωνητικής αξίας
ΚΕΦΑΛΑΙΑ	αύξηση έντασης στη λέξη, συλλαβή κ.λπ. για ζωνρή έμφαση
><	περικλείουν γρηγορότερη εκφορά ομιλίας σε σχέση με τα συμφραζόμενα
;	χρήση ερωτηματικού επιτονισμού

Η απομαγνητοφώνηση στηρίχτηκε στην ιστορική ορθογραφία αντί της φωνητικής αποτύπωσης των λέξεων, καθώς δεν κρίθηκε απαραίτητο για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας να αποδοθεί φωνητικά η μορφή των λέξεων. Την απομαγνητοφώνηση σε μορφή διαλόγου ακολούθησε η μετατροπή του κειμένου σε ενιαίο όλον, χωρίς κενά παραγράφου, κόμματα ή τελείες για λόγους επεξεργασίας. Στη συνέχεια παρατίθεται η αρχική μορφή της απομαγνητοφώνησης και η τελική μετά την μετατροπή:

Αρχική μορφή:

<N> αγά <A> τι σύμπτωση δεν μπορώ να καταλάβω (.) ((μουσική)) και:: 'ντάξει <N> σου άρεσε δηλαδή θα ξαναπήγαινες (.) Ιταλία; <A> με αεροπλάνο ή στην Ιταλία; <N> με αεροπλάνο και ειδικότερα στην Ιταλία
--

Μορφή μετά την μετατροπή:

<N> αγά <A> τι σύμπτωση δεν μπορώ να καταλάβω (.) ((μουσική)) και:: 'ντάξει <N> σου άρεσε δηλαδή θα ξαναπήγαινες (.) Ιταλία; <A> με αεροπλάνο ή στην Ιταλία; <N> με:: αεροπλάνο και ειδικότερα στην Ιταλία
--

Μετά την μετατροπή σε ενιαίο κείμενο τα αρχεία αποθηκεύτηκαν σε μορφή .txt και με το πρόγραμμα Geany κωδικοποιήθηκαν με τον χαρακτήρα BOM (byte order mark) για να αναγνωρίζονται ευκολότερα από το λογισμικό ανάγνωσης των σωμάτων κειμένων. Ο χαρακτήρας BOM είναι μια ακολουθία από ένα έως τέσσερα bytes που προστίθενται στην αρχή ενός αρχείου, προκειμένου να προσδιορίσουν τη διάταξη των χαρακτήρων μέσα στο αρχείο και χρησιμοποιείται κυρίως σε κωδικοποιήσεις Unicode.

2.2. Μεθοδολογία

Για την ανάγνωση και μελέτη του σώματος κειμένων αξιοποιήθηκε το πρόγραμμα AntConc (4.2.0) και πιο συγκεκριμένα χρησιμοποιήθηκαν τα παρακάτω μεθοδολογικά εργαλεία της γλωσσολογίας σωμάτων κειμένων: οι κατάλογοι συχνότητας (word lists), οι συμφραστικοί πίνακες (concordances) και το δομικό πλαίσιο (pattern).

Οι κατάλογοι συχνότητας είναι λίστες με όλες τις λέξεις που περιλαμβάνονται στο σώμα κειμένων συνοδευόμενες από τη συχνότητα εμφάνισής τους (Hunston 2000: 67). Με τον όρο «λέξεις» αναφερόμαστε σε όλα τα δείγματα (tokens) των τύπων (types) που επαναλαμβάνονται στα κείμενα του σώματος (Γούτσος & Φραγκάκη 2015: 62). Στον Πίνακα 2 παρατίθεται ενδεικτικά ο κατάλογος συχνότητας των πρώτων δέκα λέξεων στο σώμα κειμένων της διατριβής.

Πίνακας 2. Κατάλογος συχνότητας των δέκα πιο συχνών λέξεων στο σώμα κειμένων της διατριβής

Type	Rank	Freq	Range	NormFreq	NormRange
να	1	3908	45	30817.273	1.000
και	2	3888	45	30659.559	1.000
το	3	3464	45	27316.027	1.000
ναι	4	2313	45	18239.599	1.000
δεν	5	2232	45	17600.858	1.000
είναι	6	2227	45	17561.430	1.000
θα	7	1781	45	14044.412	1.000
η	8	1545	45	12183.390	1.000
τα	9	1357	45	10700.880	1.000
που	10	1304	45	10282.939	1.000

Παρατηρούμε ότι στην πρώτη στήλη του Πίνακα 2 δεξιά κάθε τύπου εμφανίζεται ο αριθμός κατάταξης (rank) με βάση τη συχνότητα εμφάνισης, στη δεύτερη στήλη ο απόλυτος αριθμός εμφανίσεων της λέξης (frequency), στην τρίτη στήλη καταγράφεται το εύρος εμφάνισης (range), δηλαδή ο αριθμός των κειμένων του σώματος στα οποία εμφανίζονται οι λέξεις. Για παράδειγμα, στον συγκεκριμένο κατάλογο οι δέκα πρώτες λέξεις εμφανίζονται και στα 45 κείμενα του σώματος, δηλαδή στο σύνολό του. Στην τέταρτη στήλη παρουσιάζεται η κανονικοποιημένη συχνότητα (normed frequency) των

λέξεων, η οποία συνήθως χρησιμοποιείται κατά τη σύγκριση σωμάτων κειμένων, ώστε να φανεί η σημαντικότητα κάθε λέξης, αλλά και οι διαφορές ή οι ομοιότητες μεταξύ των σωμάτων (Hunston 2022: 82-85). Η κανονικοποιημένη συχνότητα προκύπτει από τη διαίρεση του αριθμού εμφανίσεων μιας λέξης με το σύνολο των λέξεων του σώματος κειμένων και στη συνέχεια τον πολλαπλασιασμό του πηλίκου με τον αριθμό 1000 ή 10.000 ή 100.000 ή 1.000.000 ώστε να φανεί πόσες φορές εμφανίζεται η λέξη ανά 1000 λέξεις ή 10.000 λέξεις κ.λπ. Έτσι η τελευταία στήλη δείχνει ακριβώς το εύρος κανονικοποίησης (normed range), το οποίο εδώ έχει οριστεί στις 1000 λέξεις. Για παράδειγμα, η λέξη να εμφανίζεται περίπου 31 φορές (30,817273) κάθε 1000 λέξεις.

Η Hunston χρησιμοποιεί μια ενδιαφέρουσα αναλογία για να δείξει τη σημασία της σύγκρισης, χωρίς την οποία οι απόλυτοι αριθμοί έχουν μικρή πληροφορητική αξία, καθώς ένα εύρημα όπως ότι η λέξη disappearance εμφανίζεται 632 φορές στο British National Corpus αδυνατεί να εξηγήσει τι σημαίνει αυτός ο αριθμός για τη χρήση της λέξης (2022: 82). Η Hunston εξηγεί την κανονικοποίηση κάνοντας μια αναλογία με το ύψος λ.χ. ενός Αμερικανού μπασκετμπολίστα, όπως του Alec Burks (1,98 μέτρα). Αν λάβουμε υπόψη ότι το μέσο ύψος των Αμερικανών ανδρών είναι 1,75 μέτρα, τότε ο Burks είναι ψηλός, εννοώντας ότι είναι ψηλότερος από το μέσο όρο. Αν όμως λάβουμε υπόψη το μέσο ύψος των Αμερικανών μπασκετμπολιστών, που είναι στα 2 μέτρα, τότε ο Burks δεν είναι ασυνήθιστα ψηλός (ό.π.). Η σύγκριση, επομένως, είναι σημαντική έως και αναπόφευκτη προκειμένου να δώσουμε ερμηνεία στους απόλυτους αριθμούς.

Από τους καταλόγους συχνότητας γίνεται επίσης φανερό ότι ο αριθμός των λέξεων που έχουν υψηλή συχνότητα εμφάνισης είναι μικρός, ενώ οι περισσότερες λέξεις έχουν λίγες εμφανίσεις ή εμφανίζονται μία φορά. Οι Γούτσος & Φραγκάκη (2015) εξετάζοντας τον κατάλογο συχνότητας του Σώματος Ελληνικών Κειμένων (ΣΕΚ)¹¹ διαπιστώνουν ότι οι πρώτες δέκα λέξεις καλύπτουν περίπου το 20% του συνόλου των λεξικών δειγμάτων του σώματος και το 80% καλύπτεται από τα υπόλοιπα λεξικά δείγματα. Αυτή η αναλογία περιγράφεται από τον νόμο του Zipf, σύμφωνα με τον οποίο λίγες λέξεις (και οι πιο

¹¹ Διαθέσιμο στο: <http://www.sek.edu.gr/login?next=%2F>

συχνές) καταλαμβάνουν ένα μεγάλο μέρος του σώματος, ενώ πολλές λέξεις εμφανίζονται λίγες φορές και καταλαμβάνουν το υπόλοιπο μέρος του σώματος (ό.π.: 62).

Οι συμφραστικοί πίνακες είναι ίσως το σημαντικότερο μεθοδολογικό εργαλείο στη γλωσσολογία σωμάτων κειμένων (McEnery & Hardie 2012: 35). Το λογισμικό κειμενικής ανάλυσης που χρησιμοποιήθηκε στη διατριβή δίνει τη δυνατότητα αναζήτησης μιας ακολουθίας χαρακτήρων οι οποίες εμφανίζονται όπως φαίνεται στον Πίνακα 3 από το Γούτσος & Φραγκάκη (2015: 67).

Η αναζήτηση μιας λέξης ή φράσης στον συμφραστικό πίνακα επιστρέφει το σύνολο των εμφανίσεων της συγκεκριμένης λέξης ή φράσης στο σώμα κειμένων και δίνει τη δυνατότητα παρατήρησης κανονικότητας της χρήσης στο συγκεκριμένο πλαίσιο, οι οποίες δεν θα ήταν δυνατόν να παρατηρηθούν εάν συναντούσαμε τη λέξη μεμονωμένα σε ένα περιεχόμενο (Hunston 2000: 9). Ο συμφραστικός πίνακας επιτρέπει τη διάταξη των σειρών αλφαβητικά με βάση την πρώτη, δεύτερη και τρίτη λέξη αριστερά ή δεξιά, ή σύμφωνα με τη συχνότητα εμφάνισης των τριών πρώτων λέξεων αριστερά ή δεξιά, επιτρέποντας την ανίχνευση των άμεσων αριστερών ή δεξιών συνάψεων της κομβικής (κεντρικής) λέξης. Για παράδειγμα, στον παραπάνω συμφραστικό πίνακα, με κομβική λέξη το *ξεχνάμε*, η ταξινόμηση έχει γίνει με αλφαβητική σειρά της πρώτης λέξης από τα αριστερά (Γούτσος & Φραγκάκη 2015: 67). Επιπλέον, δίνεται η δυνατότητα προσαρμογής του εύρους του συμφραστικού πλαισίου. Έτσι ο αριθμός των λέξεων που εμφανίζονται αριστερά και δεξιά μπορεί να είναι πέντε από κάθε πλευρά ή έξι, επτά κ.λπ. ανάλογα με τις ανάγκες της έρευνας. Εκτός από λέξεις, είναι επιτρεπτή η αναζήτηση φράσεων ή η αναζήτηση των κλιτικών τύπων ενός ρήματος ή ενός ουσιαστικού με τη χρήση του αστερίσκου * π.χ. *ξέχν** (ό.π.: 69).

Πίνακας 3. Συμφραστικός πίνακας του *ξεχνάμε* στο ΣΕΚ (επιλογή) - ταξινόμηση στα αριστερά

- 1 στο τραυματικό γεγονός. Γιατί ξεχνάμε τα όνειρά μας; Όπως κ ΛΟΓΟΤ.
- 2 συνδυασμός // Άλλωστε εμείς δεν ξεχνάμε ότι τα Γιάννινα ήταν ΛΟΓΟΤ.
- 3 ακρινή Κόρντοβα, αυτήν που δεν ξεχνάμε - εκείνη που αγαπήσαμε ΕΝΗΜΕΡ.
- 4 από 30 χρόνια στο Μόναχο. Δεν ξεχνάμε την τραγωδία και γι'α ΕΝΗΜΕΡ.
- 5 ο, τα λόγια και οι εκδηλώσεις; Ξεχνάμε ποια ήταν η κυβέρνηση ΠΡΟΦΟΡ.
- 6 φαινόμενο" Φαίνεται ότι εύκολα ξεχνάμε ότι ο ίδιος αέρας κυκ ΑΚΑΔΗΜ.
- 7 (σαρδάμ). Είμαστε αφηρημένες ή ξεχνάμε τις υποχρεώσεις μας. ΕΝΗΜΕΡ.
- 8 σία. "Κρατάμε την πρόκριση και ξεχνάμε την εμφάνιση", δήλωσε ΑΡΘΡ.ΓΝ.
- 9 σμού και ξεχνάμε - θέλουμε και ξεχνάμε - πως τη συγκεκριμένη ΕΙΔΗΣ.

10 η πόλη μας, η Αθήνα. Γιατί μη ξεχνάμε ποτέ ότι η Αθήνα είναι ΠΡΟΦΟΡ.
 11 σία, συντροφιά, όλα. Και ας μη ξεχνάμε πάντα ότι η ανάγνωση ΝΟΜΙΚ.
 12 ι της μειονότητας. Αλλά, ας μη ξεχνάμε ότι η Συνθήκη της Λωζ ΑΡΘΡ.ΓΝ.
 13 ν εξυπηρετείται η περιοχή. Μην ξεχνάμε ότι είναι μια περιοχή ΠΡΟΦΟΡ.
 14 νησης, θανάτου, κ.λ.π. Ας μην ξεχνάμε όμως, τουλάχιστον τα ΑΚΑΔΗΜ.
 15 μοκρατικών ενεργειών. (Ας μην ξεχνάμε ότι στις αρχές του 20 ΕΝΗΜΕΡ.
 16 ο οποίο σημαίνει λόφος. Ας μην ξεχνάμε ότι και το χωριό πάνω ΑΚΑΔΗΜ.
 17 πολεμικό χαρακτήρα, για να μην ξεχνάμε τις βλαβερές συνέπειες ΕΙΔΗΣ.
 18 ης Αμερικής. Έχουμε αρχίσει να ξεχνάμε τον παραδοσιακό τρόπο ΕΝΗΜΕΡ.
 19 υμπιάδας. Δεν πρέπει, όμως, να ξεχνάμε και τη στενή διαπλοκή ΑΡΘΡ.ΓΝ.
 20 ομίζουμε. Δεν πρέπει πάντως να ξεχνάμε ότι η εικόνα του σκλη ΑΚΑΔΗΜ.

Το λογισμικό δίνει επίσης τη δυνατότητα εντοπισμού συνάψεων ή δομικών σχημάτων που εμφανίζονται στο σώμα κειμένων με στατιστική συχνότητα (Γούτσος & Φραγκάκη 2015: 69) και αποτελούν το δομικό πλαίσιο (pattern) ή «συμφραστικό πλαίσιο» κατά τους Γούτσο & Φραγκάκη (2015) ενός συγκεκριμένου τύπου. Οι Γούτσος & Φραγκάκη δίνουν ως παράδειγμα το συμφραστικό πλαίσιο της κομβικής λέξης *τυχαίος* με τις συχνότερες συνεμφανιζόμενες λέξεις αριστερά (Α1: πρώτη θέση αριστερά κ.λπ.) και δεξιά (Δ1: πρώτη θέση δεξιά κ.λπ.) (ό.π.: 69). Με βάση αυτή τη διάταξη είναι δυνατή η ανίχνευση ευρύτερων δομικών σχημάτων όπως το *δεν είναι τυχαίο ότι* στον Πίνακα 4.

Πίνακας 4. Δομικό πλαίσιο του λήμματος *τυχαίος* στο ΣΕΚ

Α3	Α2	Α1	Κομβική λέξη	Δ1	Δ2	Δ3
ΔΕΝ	ΔΕΝ	ΕΙΝΑΙ	ΤΥΧΑΙΟ	ΟΤΙ	Η	Η
ΚΑΙ	ΕΙΝΑΙ	ΚΑΙ	ΤΥΧΑΙΑ	ΠΟΥ	ΟΙ	ΚΑΙ
ΤΟΥ	ΑΠ	ΗΤΑΝ	ΤΥΧΑΙΕΣ	Η	ΟΤΙ	ΤΟΥ
ΝΑ	ΚΑΙ	ΜΕ	ΤΥΧΑΙΑΣ	ΤΟ	ΤΟ	ΟΤΙ
ΟΤΙ		ΣΕ	ΤΥΧΑΙΟΥ	ΚΑΙ	ΠΟΥ	ΕΙΝΑΙ
		ΜΙΑ	ΤΥΧΑΙΩΝ	ΓΕΓΟΝΟΣ	ΕΙΝΑΙ	ΤΗΣ
		ΚΑΘΟΛΟΥ	ΤΥΧΑΙΟΣ		Ο	

Με το συγκεκριμένο εργαλείο μπορούμε να αναζητήσουμε επίσης γραμμικές ακολουθίες δύο ή περισσότερων λέξεων με στατιστικά σημαντική συνεμφάνιση, δηλαδή τα λεγόμενα λεξικά συμπλέγματα (lexical bundles ή clusters) ή ν-γράμματα (n-grams).¹² Το μήκος της ακολουθίας καθορίζεται από τα ερευνητικά ερωτήματα: έτσι μπορούμε να έχουμε ν-γράμματα των δύο λέξεων, των τριών, των τεσσάρων κ.λπ. Για παράδειγμα, στον Πίνακα 5 παρουσιάζονται ακολουθίες τριών λέξεων με κομβική λέξη το ρήμα *τρώω*

¹² Για λεπτομερή παρουσίαση των όρων αυτών βλ. Γούτσος & Φραγκάκη (2015: 86).

από το σώμα κειμένων της διατριβής, ενώ στον Πίνακα 6 παρουσιάζονται ακολουθίες τεσσάρων λέξεων του ίδιου ρήματος.

Πίνακας 5. Συμπλέγματα τριών λέξεων του κλιτικού τύπου *τρώω* (επιλογή)

Type	Rank	Freq	Range
<i>τρώω ένα ένα</i>	1	1	1
<i>τρώω ένα κάθε</i>	1	1	1
<i>τρώω αβγό το</i>	1	1	1
<i>τρώω από σιροπιαστά</i>	1	1	1
<i>τρώω γλυκά αλλά</i>	1	1	1
<i>τρώω και ψάρι</i>	1	1	1
<i>τρώω κιόλας <M>¹³</i>	1	1	1
<i>τρώω μόνη μου</i>	1	1	1
<i>τρώω ρε μαλάκα</i>	1	1	1
<i>τρώω σουβλάκια <Σ></i>	1	1	1

Πίνακας 6. Συμπλέγματα τεσσάρων λέξεων του κλιτικού τύπου *τρώω* (επιλογή)

Type	Rank	Freq	Range
<i>τρώω ένα ένα γι</i>	1	1	1
<i>τρώω ένα κάθε μέρα</i>	1	1	1
<i>τρώω αβγό το οποίο</i>	1	1	1
<i>τρώω από σιροπιαστά <M></i>	1	1	1
<i>τρώω γλυκά αλλά <M></i>	1	1	1
<i>τρώω και ψάρι </i>	1	1	1
<i>τρώω κιόλας <M> το</i>	1	1	1
<i>τρώω μόνη μου και</i>	1	1	1
<i>τρώω ρε μαλάκα πολύ</i>	1	1	1
<i>τρώω σουβλάκια <Σ> φίλε</i>	1	1	1

Όπως γίνεται φανερό από τους δύο παραπάνω πίνακες, η αναζήτηση μπορεί να εμφανίσει ακολουθίες λέξεων χωρίς νόημα *τρώω αβγό το* ή που βρίσκονται στα όρια των συνεισφορών *τρώω κιόλας <M>*, όπου ο τρίτος χαρακτήρας είναι το αρχικό γράμμα της επόμενης ομιλήτριας, αλλά και ακολουθίες με νόημα και λειτουργία *τρώω ρε μαλάκα πολύ*, που μπορεί να έχουν συγκεκριμένο επικοινωνιακό ρόλο (Γούτσος & Φραγκάκη

¹³ Το λογισμικό εμφανίζει μόνο το αντίστοιχο γράμμα με πεζά. Για να γίνει όμως ερμηνεύσιμος ο χαρακτήρας πρόσθεσα τις γωνιώδεις αγκύλες με τις οποίες συμβολίζεται η συνεισφορά του εκάστοτε ομιλητή και η εναλλαγή των ακολουθιών.

2015: 70). Το πλεονέκτημα μιας τέτοιας αναζήτησης είναι η εμφάνιση συμπλεγμάτων που δεν έχουν προκαθοριστεί από τον ερευνητή, αλλά προκύπτουν με τυχαίο τρόπο, με αποτέλεσμα την πιθανή εύρεση δομικών σχημάτων που δεν θα μπορούσαν να εντοπιστούν διαφορετικά.

Η μέθοδος ανάλυσης των δεδομένων ακολούθησε την προσέγγιση που καθοδηγείται από το σώμα κειμένων (corpus-driven, βλ. 1.5), από τα ίδια τα δεδομένα. Η προσέγγιση αυτή επιλέχθηκε με στόχο την ανίχνευση των χαρακτηριστικών των τεσσάρων γραμματικών δεικτών χωρίς την προβολή προγενέστερων θεωριών, που πιθανώς θα οδηγούσαν σε συγκεκριμένη θεώρησή τους και θα βασίζονταν σε συγκεκριμένες θεωρητικές παραδοχές για τη γλώσσα.

Αρχικά δημιουργήθηκε ο κατάλογος συχνότητας για τα δείγματα (tokens) του σώματος κειμένων με τη χρήση του AntConc. Η πρώτη παρατήρηση ήταν ότι οι πρώτες σε συχνότητα λέξεις είναι σχεδόν στο σύνολό τους γραμματικά (*να, και, το, δεν, θα*) ή άλλα λειτουργικά στοιχεία (*ναι, ρε*), ενώ οι λέξεις περιεχόμενου βρίσκονται χαμηλότερα στον κατάλογο συχνότητας με έναν μικρό αριθμό να καταλαμβάνει υψηλότερες θέσεις (π.χ. *είναι, πολύ, τώρα*), όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα με τις 30 συχνότερες λέξεις του σώματος κειμένων της διατριβής (Πίνακας 7).

Πίνακας 7. Κατάλογος συχνότητας προφορικού σώματος με τις 30 συχνότερες λέξεις του σώματος κειμένων

Type	Rank	Freq	Range	NormFreq	NormRange
<i>να</i>	1	3908	45	30817.273	1.000
<i>και</i>	2	3888	45	30659.559	1.000
<i>το</i>	3	3464	45	27316.027	1.000
<i>ναι</i>	4	2313	45	18239.599	1.000
<i>δεν</i>	5	2232	45	17600.858	1.000
<i>είναι</i>	6	2227	45	17561.430	1.000
<i>θα</i>	7	1781	45	14044.412	1.000
<i>η</i>	8	1545	45	12183.390	1.000
<i>τα</i>	9	1357	45	10700.880	1.000
<i>που</i>	10	1304	45	10282.939	1.000
<i>μου</i>	11	1267	45	9.991.168	1.000
<i>με</i>	12	1212	45	9.557.455	1.000
<i>την</i>	13	1118	45	8.816.200	1.000

αυτό	14	1045	45	8.240.545	1.000
τι	15	998	45	7.869.918	1.000
για	16	913	45	7.199.634	1.000
κι	17	838	45	6.608.207	1.000
γιατί	18	814	45	6.418.951	1.000
εγώ	19	807	45	6.363.751	1.000
πολύ	20	807	45	6.363.751	1.000
ρε	21	798	41	6.292.780	0.911
στο	22	741	45	5.843.296	1.000
ότι	23	740	45	5.835.410	1.000
ο	24	718	44	5.661.925	0.978
από	25	709	45	5.590.954	1.000
σου	26	655	45	5.165.126	1.000
αλλά	27	646	45	5.094.155	1.000
σε	28	635	45	5.007.413	1.000
τόρα	29	634	45	4.999.527	1.000
όχι	30	625	45	4.928.556	1.000

Με δεδομένο ότι η συχνότητα χρήσης αναδεικνύει το λιγότερο ή περισσότερο σημαντικό και κεντρικό στη γλώσσα (Γούτσος & Φραγκάκη 2015: 61), ο ευρύτερος ερευνητικός στόχος προσανατολίστηκε στην περιγραφή πτυχών της γραμματικής του προφορικού λόγου. Η παρουσία του *να* στην πρώτη θέση και του *που* σε σχετικά κοντινή απόσταση (10^η θέση) περιόρισε το πεδίο έρευνας στα γραμματικά εκείνα στοιχεία που ακολουθούνται από ρήμα και βρίσκονται στο μεταίχμιο των προτάσεων, σχηματίζοντας σύνθετες δομές. Το επόμενο σε σειρά συχνότητας αντίστοιχο γραμματικό στοιχείο είναι το *γιατί* (18^η θέση). Έπειτα από πρόχειρη αναζήτηση της χρήσης του, ωστόσο, απορρίφθηκε, καθώς σε ορισμένες περιπτώσεις εμφανίζεται χωρίς ρήμα, ως ερωτηματικό στοιχείο που προτρέπει τον συνομιλητή να αιτιολογήσει τη θέση του *γιατί*. Έτσι το επόμενο γραμματικό στοιχείο που βρίσκεται κοντά στα πρώτα δύο και εμφανίζεται σε παρόμοιο γραμματικό περιβάλλον είναι το *ότι* στην 23^η θέση. Τέλος, στους τρεις αυτούς γραμματικούς δείκτες προστέθηκε το *πως*, το οποίο αν και αρκετά χαμηλότερα στον κατάλογο συχνότητας θεωρείται αντίστοιχο του *ότι*. Επομένως, με αυτόν τον τρόπο το πεδίο έρευνας της διατριβής περιορίστηκε στα γραμματικά στοιχεία *να*, *που*, *ότι* (και *πως*), που αποτελούν ιδιαίτερα συχνά στοιχεία της γραμματικής του προφορικού λόγου.

Στη συνέχεια, για καθένα από τα παραπάνω γραμματικά στοιχεία αξιοποιήθηκε το μεθοδολογικό εργαλείο των συμφραστικών πινάκων, οι οποίοι εμφανίζουν το σύνολο των χρήσεων κάθε τύπου στα άμεσα συμφραζόμενά του. Το εύρος του συμφραστικού πίνακα ορίστηκε στις δέκα λέξεις από κάθε πλευρά της κομβικής λέξης και η διάταξη ακολούθησε την αλφαβητική σειρά των τριών πρώτων λέξεων από τα αριστερά. Είναι σημαντικό να επισημάνουμε εδώ ότι πολύ συχνά ακόμα και αυτό το εύρος των είκοσι λέξεων αριστερά και δεξιά δεν ήταν επαρκές για την κατανόηση και ερμηνεία της κομβικής λέξης, με αποτέλεσμα την αναζήτηση σε ολόκληρο το κείμενο του συνολικού περικειμένου χρήσης (για παράδειγμα, αυτό ήταν ιδιαίτερα συχνό στην περίπτωση του *που*). Το άλλο μεθοδολογικό εργαλείο, το δομικό πλαίσιο, χρησιμοποιήθηκε σε ορισμένες μόνο περιπτώσεις και κατά την κρίση του ερευνητή, σύμφωνα με την κατεύθυνση στην οποία οδηγούσαν τα δεδομένα. Με αυτή την έννοια, η καθοδηγούμενη από το σώμα κειμένων ανάλυση προσφεύγει σε μεθόδους της κλασικής ποιοτικής κειμενικής ανάλυσης (βλ. Γεωργακοπούλου & Γούτσος 2011) ώστε να επιτραπεί μια ολοκληρωμένη συζήτηση των ιδιαιτεροτήτων του προφορικού λόγου. Επιπλέον, σε κάθε περίπτωση τα ευρήματα συσχετίζονται με τη βασικότερη βιβλιογραφία για κάθε γραμματικό στοιχείο, υιοθετώντας μια προσέγγιση που μεταβάλλεται σε βασισμένη σε σώματα κειμένων (corpus-based), καθώς με αφορμή τα διάφορα ζητήματα, ερωτήματα και προτάσεις που έχουν τεθεί στη βιβλιογραφία, ανατρέχουμε και αναζητούμε απαντήσεις στο σώμα κειμένων και στα συγκεκριμένα ευρήματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΤΟ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ *ΝΑ* ΣΤΟΝ ΠΡΟΦΟΡΙΚΟ ΛΟΓΟ

Σε αυτό τα κεφάλαιο παρουσιάζονται αρχικά τα χαρακτηριστικά του *να* (3.1) και συγκεκριμένα οι σημασιολογικές και συντακτικές ιδιότητές του (3.1.1), η σχέση του με την έγκλιση (3.1.2) και με την τροπικότητα (3.1.3). Στη συνέχεια αναλύονται οι δομές που απαντούν με το *να* στο σώμα κειμένων της διατριβής (3.2 και 3.3) και στο τέλος ακολουθεί συζήτηση και συμπεράσματα (3.4).

3.1. Χαρακτηριστικά του *να*

3.1.1. Σημασιολογικά χαρακτηριστικά του *να*

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία (Βελούδης & Φιλιππάκη-Warburton 1984, Τσαγγαλίδης 2000, 2001, Φιλιππάκη-Warburton & Σπυρόπουλος 2006) το *να* δεν εμφανίζεται μόνο του στο λόγο αλλά ακολουθείται πάντοτε από έναν ρηματικό τύπο, με τον οποίο σχηματίζουν μια αδιάσπαστη φραστική ενότητα. Τα μόνα στοιχεία που μπορούν να παρεμβληθούν είναι η άρνηση *μη(ν)* και τα κλιτικά. Όλοι οι τύποι του κλιτικού παραδείγματος ενός ρήματος είναι συμβατοί με το *να*. Αυτό σημαίνει ότι το *να* συντάσσεται με κάθε χρόνο (παρελθοντικό, μη παρελθοντικό) και κάθε όψη (συνοπτική, μη συνοπτική, συντελεσμένη) των ρηματικών τύπων.¹⁴ Δέχεται μόνο άρνηση *μην*, ενώ η σύνταξη με την άρνηση *δεν* οδηγεί σε αντιγραμματικές δομές. Το *να* βρίσκεται σε συμπληρωματική κατανομή με τα μόρια *θα* και *ας*, όπως επίσης και με τους συνδέσμους *ότι*, *πως*, *που* και *αν*. Ωστόσο, διαθέτει κοινά χαρακτηριστικά με το *θα*, γεγονός που του επιτρέπει να σχηματίζει κύριες προτάσεις, κατά τη Ρούσσου (2006: 39), ενώ το *που* έχει τη δυνατότητα να συνυπάρχει με το *να* σε συγκεκριμένα περιβάλλοντα. Επίσης, το *να* δεν συντάσσεται με τύπους προστακτικής, με το γερούνδιο και με τη μετοχή.

Το *να* μαζί με τον ρηματικό τύπο σχηματίζουν, σύμφωνα με μια παράδοση της βιβλιογραφίας, την έγκλιση της υποτακτικής, η οποία διαφοροποιείται από την οριστική με βάση τον δείκτη άρνησης (άρνηση *δεν* η οριστική, άρνηση *μην* η υποτακτική) ή, όπως

¹⁴ Στην παρούσα διατριβή υιοθετείται ο όρος «όψη» έναντι του «άποψη» για τη συγκεκριμένη γραμματική κατηγορία.

το θέτει η Ιακώβου (1999), από την απουσία/παρουσία του *να*. Ως προς τη συντακτική ταυτότητα του *να* όμως διατυπώνονται διαφορετικές απόψεις. Άλλοι θεωρούν ότι είναι μόνο δείκτης υποτακτικής, δεδομένου ότι η νέα ελληνική δεν διαθέτει μορφολογική δήλωση της υποτακτικής έγκλισης (Βελούδης & Φιλιππάκη-Warburton 1984, Tsimpli 1990, Terzi 1992, Φιλιππάκη-Warburton 1992) και άλλοι ότι είναι Συμπληρωματικός Δείκτης (ΣΔ), καθώς βρίσκεται σε συμπληρωματική κατανομή με τους άλλους ΣΔ (Agouraki 1991, Tsoulas 1993). Η Ρούσσου υποστηρίζει ότι το *να* είναι και δείκτης τροπικότητας (υποτακτική έγκλιση) και συμπληρωματικός δείκτης, δηλαδή είναι ένα μόρφημα που εκφράζει λεξικά δύο διαφορετικά συντακτικά χαρακτηριστικά, σε αντίθεση με τους άλλους ΣΔ (Roussou 2000). Ως συμπλήρωμα κύριων ρημάτων επηρεάζεται από τα λεξικογραμματικά χαρακτηριστικά αυτών των ρημάτων. Έτσι, ο χρόνος και η όψη του συμπληρωματικού ρήματος είναι δυνατόν να καθορίζεται από το είδος του κύριου ρήματος (Ρούσσου 2006: 36).

Το *να* εισάγει κύριες και δευτερεύουσες προτάσεις και φέρει τα σημασιολογικά χαρακτηριστικά [-απόφαση/-αξίωση αληθείας], [-γεγονοτικό], δηλαδή εισάγει εκφωνήματα τα οποία είναι μη γεγονοτικά και οι ομιλητές δεν δεσμεύονται για την αλήθεια του περιεχομένου του εκφωνήματος, ούτε την προϋποθέτουν (Χριστίδης 1985α). Επομένως, εκφράζει κυρίως τροπικές σημασίες, ενώ συναντάται και σε μη τροπικά περιβάλλοντα με ρήματα αισθήσεως (*βλέπω, ακούω* κ.λπ.), με ρήματα ελέγχου (*αποφασίζω, δέχομαι, υπόσχομαι, διατάζω*) και με συνεπαγωγικά ρήματα (*αναγκάζω, καταφέρνω, ξεχνώ, θυμάμαι*).

3.1.2. Έγκλιση και *να*

Το *να* και οι ρηματικοί τύποι που το συνοδεύουν έχουν δημιουργήσει πλήθος προβλημάτων ως προς την περιγραφή τους στην ελληνική βιβλιογραφία, καθώς η αλλαγή της γλώσσας στο πέρασμα των αιώνων έφερε νέες δομές και λειτουργίες, απύσες στην αρχαία γραμματική, ενώ ταυτόχρονα το ζήτημα της ορθογραφίας έθεσε επιπρόσθετα εμπόδια (Τσαγγαλίδης 2000). Το ερώτημα που απασχόλησε το μεγαλύτερο μέρος της

βιβλιογραφίας στον 20ό αιώνα ήταν αν η υποτακτική είναι μονολεκτική ή περιφραστική.

Ο Τζάρτζανος (1946: 280) αντιτίθεται σε απόψεις όπως του Φιλήντα:

[...] οι αρχαίες υποτακτική, εφτική, και τ' απαρέφατο δεν απομείνανε στη γλώσσα μας με τους μονόλεξους τύπους τους. [...] Όμως οι κατασκευαστήδες της καθαρέβουσας νομίζοντας πως γράφουν την ίδια την αττική, της φορτώσανε και τούτες τις σκουριές, να λύσητε, θα γράμητε, που 'ναι και πολύ άνοστα στην προφορά (Φιλήντας 1910: 284-285)

και υποστηρίζει ότι υπάρχει διάκριση μεταξύ οριστικής και υποτακτικής, η οποία γίνεται φανερή στους τύπους της υποτακτικής αορίστου π.χ. *γράφω, -ης, -η*, σε αντίθεση με την οριστική αορίστου (π.χ. *έγραψα, -ες, -ε*), ενώ αποδέχεται την σύμπτωση οριστικής και υποτακτικής ενεστώτα (π.χ. *γράφω, εις -ει, γράφω -ης -η*), τις οποίες διακρίνει μέσω της ορθογραφίας. Επιπλέον εγείρει το ζήτημα των δεικτών άρνησης ως ακόμα ένα διαφοροποιητικό στοιχείο μεταξύ οριστικής και υποτακτικής για να δείξει ότι δεν υπάρχει σημασιολογική ή συντακτική ταύτιση των δύο εγκλίσεων. Είναι σημαντικό να επισημάνουμε εδώ ότι ως υποτακτική ο Τζάρτζανος δεν εννοεί το σύνταγμα *να/ας* + ρηματικός τύπος, αλλά τους ρηματικούς τύπους χωρίς τα *να/ας*, ενώ η άρνηση δεν εκλαμβάνεται ως ενιαίος δείκτης διαφοροποίησης, όπως θα περίμενε κανείς εφόσον το *μη* εμφανίζεται μεταξύ του *να* και του ρηματικού τύπου που ακολουθεί (και αντίστοιχα το *δεν* εμφανίζεται με όλους τους τύπους της οριστικής). Έτσι, εκτός από την καταγραφή της απλής οριστικής ενεστώτα, παρατατικού και αορίστου, περιλαμβάνει και μια κατηγορία οριστικής με τα μόρια *να* ή *ας* και άρνηση *μη*, την οποία διακρίνει πάλι σε οριστική κάθε χρόνου (εκτός μέλλοντα) και οριστική παρατατικού (και σπανιότερα υπερσυντελικού).

Τα παραδείγματα που παραθέτει κάτω από την κατηγορία της οριστικής (με άρνηση *μη*) είναι ενδεικτικά (σταχυολογώ από το πλήθος των παραδειγμάτων του) (1946: 285-286): *Να είναι, να πήγαινες, να κέρδισε, ας μας ακούει, ας έβρεχε, ας με είδαν, ας την είχε κλειδωμένη* και με άρνηση *μη(ν) ας μην έχω, ας μη μπορεί, ας μην τους*

πείραζες. Παράδειγμα με *να μη* δεν εντοπίστηκε σε αυτήν την κατηγορία¹⁵ και αυτό γιατί αυτές τις περιπτώσεις τις τοποθετεί στην προστακτική έγκλιση (ό.π.: 294).

Περνώντας στην υποτακτική την ορίζει ως την έγκλιση «του επιθυμητού και του προσδοκωμένου, ήτοι με την έγκλιση αυτή εκείνος που μιλεί εκφράζει εν γένει κάτι που επιθυμεί ή θέλει να γίνη ή κάτι που προσδοκά ή περιμένει να γίνη. (Υποτακτική βουλευτική – υποτακτική μελλοντική). Και είναι οι συντακτικές χρήσεις κι' οι σημασίες εν γένει της υποτακτικής πάρα πολλές» (ό.π.: 299-300). Στη συνέχεια διακρίνει δύο κατηγορίες υποτακτικής (ό.π.: 300-301):

α) την υποτακτική απλή ή μελλοντική, με άρνηση *δεν*, η οποία χρησιμοποιείται χωρίς τα μόρια *να/ας* π.χ. *Ίσως έρθη, ίσως βρούμε, έρθη δεν έρθη*, και

β) την βουλευτική υποτακτική με τα μόρια *να/ας* μπροστά της, με άρνηση *μη*, π.χ. *Ας πάω, Να χωρίσωμε, Να 'ρθω κι εγώ;*

Έτσι, καταλήγει συνοπτικά ότι με βάση τη σημασία οι εγκλίσεις είναι οι εξής πέντε (ό.π.: 316), η έγκλιση του δεδομένου και του πραγματικού (κυρίως οριστική), του πιθανού και του δυνατού (δυνητική οριστική), της προσταγής (προστακτική), της επιθυμίας και της θελήσεως (βουλευτική υποτακτική) και της ευχής (ευχετική), ενώ κλείνει την ανασκόπηση του με την εξής παράγραφο:

Η (κυρίως) οριστική και η δυνητική, (καθώς και η μελλοντική υποτακτική, §196) είναι εγκλίσεις των προτάσεων κρίσεως και σ' αυτές η άρνησις είναι *δεν*, η προστακτική, η (βουλευτική) υποτακτική και η ευχετική είναι εγκλίσεις των προτάσεων επιθυμίας και σ' αυτές η άρνησις είναι *μη*.

Επομένως, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι παρότι στην αρχή χρησιμοποιήθηκε η μορφολογική διαφοροποίηση των ρηματικών τύπων (οριστική αορίστου - υποτακτική αορίστου) και η διαφορετική συντακτική κατανομή της άρνησης για να υποστηριχθεί ότι η μονολεκτική υποτακτική εξακολουθεί να υφίσταται στη νεοελληνική γλώσσα, αυτά δεν λαμβάνονται ως ενιαία κριτήρια ταξινόμησης των εγκλίσεων παρά μόνο για την περίπτωση της υποτακτικής αορίστου (συγκριτικά με την οριστική αορίστου), καθώς παρατηρούνται παραδείγματα με άρνηση *μη* και στην κατηγορία της οριστικής και στην

¹⁵ Σε ένα μόνο παράδειγμα στη σελίδα 287 υπάρχει άρνηση *μην* (*να μην περνούσε από δω*) αλλά δεν την έχει με έντονα γράμματα, όπως κάνει σε κάθε άλλη εστιασμένη περίπτωση, ώστε να μη ληφθεί υπόψη.

κατηγορία της υποτακτικής, αλλά και της προστακτικής (ό.π.: 294). Αντίθετα, στην τελευταία παράγραφο του Τζάρτζανου που αναφέρεται πιο πάνω, η άρνηση φαίνεται να είναι περισσότερο διαφοροποιητικό στοιχείο των προτασιακών τύπων παρά των εγκλίσεων.

Στο ίδιο πνεύμα κινείται και η Γραμματική Τριανταφυλλίδη, στην οποία οι τύποι *γράφω, -ης, -η* κ.λπ. και *γράφω, -ης, -η* κ.λπ. θεωρούνται τύποι της υποτακτικής συνδυαζόμενοι απλώς με τα μόρια *θα, να, για να, όταν, αν, ας* και το απαγορευτικό *μη* (1941: 343) ή άλλους συνδέσμους (*άμα, αφού, ίσως, μόλις* κ.λπ.) (ό.π.: 314), ενώ οι παρελθοντικοί τύποι του ρήματος σε συνδυασμό με τα *θα, να, ας* ή κάποια επιφωνήματα (*μακάρι, άμποτε, είθε*) τοποθετούνται σε μια παράγραφο με τίτλο «Συνταχτικές εγκλίσεις», εκτός των βασικών πινάκων του ρήματος και διακρίνονται με σημασιολογικά κριτήρια σε *δυνητική, πιθανολογική* και *ευχετική*. Ο Τριανταφυλλίδης τοποθετεί και τους τύπους του παρακειμένου, όταν συνδυάζονται με το *να*, στην έγκλιση της υποτακτικής (ό.π.: 326-333), κάτι που δεν είναι φανερό στον Τζάρτζανου (1946: 281-316) ο οποίος δεν παραθέτει κανένα παράδειγμα με *να/ας* + παρακείμενο. Εμφανίζονται μόνο δύο παραδείγματα με *να/ας* + υπερσυντέλικο.¹⁶

Η ενδελεχής αναφορά στην περιγραφική παρουσίαση του Τζάρτζανου για τις εγκλίσεις, την υποτακτική και τα συντάγματα με τα *να/ας*, καθώς και στη Γραμματική Τριανταφυλλίδη, υποδεικνύει τα προβλήματα που προέκυψαν γύρω από τον δείκτη *να* και εν γένει τα συντάγματα με *να/ας* ήδη από τις πρώτες συστηματικές περιγραφές της νεοελληνικής γραμματικής. Τα προβλήματα αυτά φτάνουν μέχρι τις μέρες μας (βλ. Τσοπανάκης 1994: 342) και επηρεάζουν ακόμα και τα σύγχρονα λεξικά και τις γραμματικές, όπως φαίνεται από την αναλυτική συζήτηση του θέματος στο Τσαγαλίδης (2000: 543-554). Η περιγραφή των εγκλίσεων και του ρηματικού συστήματος με μορφολογικά, συντακτικά και σημασιολογικά κριτήρια, δηλαδή με ένα μεικτό σύστημα, φαίνεται ότι οδηγεί σε αντιφάσεις και συσκοτίζει παρά φωτίζει το ζήτημα, ενώ η σκιά

¹⁶ Ένα παράδειγμα που θα μπορούσε να εκληφθεί ως παρακείμενος είναι το *Και νάχω και τη Θεοδορούλα κρεμασμένη απάνω μου* (Τζάρτζανος 1946: 314), καθώς στην παρουσίαση των χρόνων καταγράφει ως παρακείμενο την περίπτωση *έχω* + μετοχή μεσοπαθητικού παρακειμένου π.χ. *έχω γραμμένο* (ό.π.: 257). Ωστόσο, στο συγκεκριμένο παράδειγμα έχει με έντονα γράμματα μόνο το *νάχω* εκλαμβάνοντάς το ως υποτακτική ενεστώτα.

της αρχαίας γλώσσας και της μεταγλωσσικής της ορολογίας πέφτει βαριά στην γραμματική της νεοελληνικής, καθώς στις περιγραφικές κατηγορίες της αρχαίας επιχειρείται να στριμωχτεί το γραμματικό σύστημα της νέας.

Μια διαφορετική προσέγγιση βασιζόμενη σε καθαρά τυπικά, μορφολογικά κριτήρια επιδιώχθηκε από τους Householder, Kazazis & Koutsoudas, οι οποίοι στηρίχθηκαν στην διάκριση χρόνου και όψης του ελληνικού ρηματικού συστήματος και στις ρηματικές καταλήξεις, χωρίς να λάβουν υπόψη τους την ορθογραφία. Διακρίνουν έτσι δύο εγκλίσεις, την προστακτική και τη μη προστακτική. Η προστακτική εγκλίση διαφοροποιείται μορφολογικά ως προς τις ρηματικές καταλήξεις από τους υπόλοιπους ρηματικούς τύπους (*γράφε, γράψε*), ενώ η μη προστακτική περιλαμβάνει τους τύπους που παραδοσιακά ταξινομούνταν ως οριστική και υποτακτική (*έγραφα, έγραψα, γράφω, γράψω*), καθώς μορφολογικά έχουν συμπέσει και δεν υπάρχει μεταξύ τους διαφοροποίηση (1964: 104). Τα μόρια *θα, να* και *ας* παρουσιάζονται ως τροπικοί δείκτες, οι οποίοι σε συνδυασμό με τους μη προστακτικούς ρηματικούς τύπους διαμορφώνουν εγκλίσεις. Με τους μη παρελθοντικούς τύπους εκφράζουν μελλοντικότητα και προστακτική (*θα, ας*) ή υποτακτική (*να*), ενώ με τους παρελθοντικούς τύπους εκφράζουν υποθετική/δυννητική σημασία (conditional) (ό.π.: 105).

Η παραπάνω περιγραφή έφερε μια νέα οπτική στην ανάλυση του ρηματικού συστήματος, δεν κατόρθωσε όμως να ξεφύγει ως προς την ορολογία από τις θέσεις του Τζάρτζανου ή του Τριανταφυλλίδη περί μονολεκτικής υποτακτικής, δεδομένου ότι ο τύπος *γράφω* χαρακτηρίζεται υποτακτική αορίστου, το *γράφω* ενεστώτας οριστικής ή υποτακτικής, ενώ είναι χαρακτηριστικό το παρακάτω απόσπασμα για το *να* σε εξαρτημένες προτάσεις, που συνδυάζεται με *υποτακτική* (έμφαση δική μου) και άλλους χρόνους για να σχηματίσει δύο είδη προτάσεων, τις συμπληρωματικές και τις υποθετικές:

In dependent clauses only, *να* combines with the subjunctive, imperfect, aorist, perfect, and pluperfect to indicate two major clauses, the (1) complement (used in at least three different senses) and (2) *να=αν* (ό.π.: 111).

Λίγο αργότερα η Warburton (1973) και στη συνέχεια οι Βελούδης & Φιλιππάκη-Warburton (1984) θα στηριχθούν σε μορφολογικά και συντακτικά χαρακτηριστικά για να

υποστηρίζουν ότι υπάρχει υποτακτική έγκλιση στη συγχρονική μορφή της γλώσσας, αλλά η διάκριση της υποτακτικής δεν είναι μορφολογική σε σχέση με την οριστική. Για πρώτη φορά το *να* (και το *ας*) ονομάζεται δείκτης υποτακτικής (ό.π.: 158) και η σύναψη του με τους τύπους *γράφω*, *γράφω* είναι αυτή που σχηματίζει την υποτακτική έγκλιση. Ταυτόχρονα, η συντακτική κατανομή των αρνητικών δεικτών *δεν* και *μην* διαφοροποιούν τελικά την οριστική από την υποτακτική. Με άλλα λόγια, η διάκριση οριστικής και υποτακτικής προκύπτει από συντακτικά κριτήρια, δηλαδή την προσθήκη του τροπικού δείκτη *θα* και της άρνησης *δεν* για την οριστική και την προσθήκη των δεικτών *να/ας* και της άρνησης *μην* για την υποτακτική. Μετά από τις μελέτες αυτές το ζήτημα της μονολεκτικής ή περιφραστικής υποτακτικής θεωρήθηκε λυμένο από το μεγαλύτερο μέρος της γλωσσολογικής κοινότητας (η υποτακτική δηλαδή είναι περιφραστική) (Τσαγγαλίδης 2000: 544), αν και ο Τσαγγαλίδης επισημαίνει ότι η αντίληψη περί μονολεκτικής υποτακτικής επιβιώνει σε σύγχρονα λεξικά, όπως το Λεξικό Κριαρά και το Λεξικό του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη, και στη Γραμματική Τσοπανάκη (1994: 342).

Από τη μέχρι τώρα παρουσίαση διαπιστώνεται ότι με κεντρικό ερώτημα το αν η υποτακτική είναι μονολεκτική ή περιφραστική προκύπτουν επιπλέον ερωτήματα όπως πόσες και ποιες εγκλίσεις υπάρχουν στην Νέα Ελληνική, ποια είναι η γραμματική ταυτότητα του *γράφω* και ποια είναι η θέση των συνταγμάτων *θα/να/ας* + *έγραφα/έγραψα/έχω γράψει/είχα γράψει* στο ρηματικό σύστημα της ελληνικής; Επιπλέον, τίθεται το ζήτημα των ορισμών της ίδιας της έννοιας της έγκλισης, αλλά και των επιμέρους εγκλίσεων του ρηματικού συστήματος (οριστικής, υποτακτικής, προστακτικής).

Στις επόμενες δεκαετίες στο επίκεντρο της έρευνας μπήκε το ίδιο το *να* με στόχο να αναδειχθούν τα συντακτικά και σημασιολογικά χαρακτηριστικά του. Ο Χριστίδης (1985α) επιδίωξε μια χαρτογράφηση των δεικτών *ότι/πως*, *που* και *να* με στόχο τον εντοπισμό της κατανομής τους σε σχέση με τα κύρια ρήματα και των σημασιολογικών χαρακτηριστικών με βάση τα οποία επιλέγονται και ταυτόχρονα διαφοροποιούνται μεταξύ τους. Σύμφωνα με τον Χριστίδη, η πρώτη βασική διάκριση γίνεται με βάση την τιμή αληθείας της συμπληρωματικής πρότασης: τα *ότι/πως* φέρουν το χαρακτηριστικό

[+αξίωση αληθείας], ενώ τα *που/να* φέρουν το χαρακτηριστικό [-αξίωση αληθείας]. Με άλλα λόγια, τα δεύτερα δεν δεσμεύονται γνωστικά ως προς την αλήθεια της συμπληρωματικής πρότασης, ενώ τα πρώτα δεσμεύονται. Στη συνέχεια, το στοιχείο που ξεχωρίζει το *που* από το *να* είναι η προϋπόθεση αληθείας. Το *που* είναι [προϋποθετικό], προϋποθέτει την αλήθεια του συμπληρώματος, το *να* είναι [μη προϋποθετικό], δεν προϋποθέτει την αλήθεια του συμπληρώματος. Πιο συγκεκριμένα, για το *να* τα χαρακτηριστικά που προκύπτουν από την ανάλυσή του είναι συνοπτικά τα εξής. Το *να* εκφράζει:

- μια δυναμική κατάσταση, πράξη ή δραστηριότητα
- απουσία γνώσης, αμφιβολία ως προς αυτό που δηλώνει το συμπλήρωμα
- βούληση/διάθεση του υποκειμένου απέναντι σε αυτό που αναφέρει το συμπλήρωμα
- άμεση εμπλοκή του υποκειμένου σε μια δραστηριότητα/πράξη
- άμεση αισθητική πρόσληψη μιας εκτυλισσόμενης, μη χρονικά οριοθετημένης διαδικασίας/δραστηριότητας
- μια συναισθηματική στάση απέναντι σε μια δυνατή, μη χρονικά οριοθετημένη κατάσταση.

Με βάση τα παραπάνω καταλήγει ότι το *να* «αναφέρεται σε καταστάσεις *μη πραγματοποιήσιμες - μη εντοπισμένες χρονικά*» (έμφαση στο πρωτότυπο). Τέλος, ο Χριστίδης, για να ενδυναμώσει το παραπάνω συμπέρασμα, ανάγεται στη διαχρονική εξέλιξη του *να*, το οποίο ξεκίνησε ως τοπικό επίρρημα με σημασία κίνησης (*ίνα*), δηλαδή ως ένα «δεικτικό/κατευθυντικό τοπικό επίρρημα», και μέσω της μεταφοράς αποκρυσταλλώθηκε σε ένα «δυναμικό/κατευθυντικό» υποτακτικό μόριο.

Ο Βελούδης με τη σειρά του υποστηρίζει ότι το υποτακτικό *να* έχει μια κοινή σημασιολογική βάση για όλες τις χρήσεις του και αυτή είναι η απόσταση από το «δεικνύμενο», η απόσταση από τον πραγματικό κόσμο, από μια κατάσταση πραγμάτων (2001, 2017). Ονομάζει το *να* (όπως και το *θα*) δείκτη υποκειμενικότητας, με την έννοια ότι δηλώνει την «προσωπική εμπλοκή της ομιλήτριας, όχι του υποκειμένου του ρήματος που συνοδεύει» (2017). Ως εμπλοκή στην περίπτωση του *να* εννοεί τη συναισθηματική εμπλοκή «θέτοντας κυρίως το ζήτημα της απόστασης από μια κατάσταση πραγμάτων

που η ομιλήτρια αισθάνεται σαν επιθυμητή/μη επιθυμητή, ή και απλώς πιθανή» (Βελούδης 2017: 118). Η οπτική του Βελούδη ακολουθεί τη Γνωσιακή Γραμματική του Langacker (1990, 1991), σύμφωνα με την οποία το *να* θεωρείται «γειωτική κατηγορήση» με «ισχυρή υποκειμενική ερμηνεία» (Βελούδης 2001: 249).

Ο Βελούδης (2001, 2017) δεν διαφοροποιείται σε μεγάλο βαθμό από τον Χριστίδη (1985), καθώς και οι δύο θεωρούν το *να* ως μη γεγονοτικό. Έχει ενδιαφέρον όμως να δούμε σύντομα την πορεία σκέψης του Βελούδη στο άρθρο του 2001, που παρουσιάζει αναλυτικά την περίπτωση του *υποτακτικού να* και το συνδέει συγχρονικά με το *δεικτικό να* μέσα από την αντίθεση +(εμφατικός) τόνος/-(εμφατικός) τόνος.

Για το *υποτακτικό να* ως συμπλήρωμα, εντοπίζει δύο μεγάλες ομάδες ρημάτων εξάρτησης: μια ομάδα όπου το *να* εισάγει μη γεγονοτικές/μη πραγματοποιημένες στον απτό κόσμο καταστάσεις (λέω *να X*, φαντάζομαι *να X*, ελπίζω *να X*, ξέρω *να X*, πρέπει *να X*, μαθαίνω *να X* κ.ά) και μια ομάδα που αναφέρεται στην άμεση πραγματικότητα (*είδα με τα ίδια μου τα μάτια να X*, ακούω *να X*, συνεχίζω *να X*, κουράστηκα *να X*, καταφέρνω *να X* κ.ά). Αναγνωρίζει δηλαδή ότι υπάρχουν περιπτώσεις κατά τις οποίες το *να* είναι γεγονοτικό (δεύτερη ομάδα), κάνοντας αναφορά σε «αντιφατική συμπεριφορά» (2001: 244). Η πρώτη ομάδα ευθυγραμμίζεται με το υποκειμενικό/μη γεγονοτικό *να*, και μάλιστα μια σειρά από επιχειρήματα επιβεβαιώνουν τη σημασία του *να* ως αποστασιοποιημένου από μια κατάσταση πραγμάτων στον πραγματικό κόσμο (έλλειψη αμεσότητας). Σε αυτά περιλαμβάνονται οι σημασίες των ρημάτων που συντάσσονται αποκλειστικά με *να*, ρηματικές ή μη εκφράσεις με αντίστοιχη σημασία (*χωρίς να X*, *παρά λίγο να X*), η διαφορά στις εκφράσεις *μην τρέχεις/να μην τρέχεις*, η απουσία άρνησης στην προστακτική, η δομή *να X*, *X (Να τον γνωρίζω, τον γνωρίζω)*, η εκτατικότητα (Μοσχονάς 1989: 328 κ.εξ.) και η δομή *που (Y) να X* σε κατάρες και βρισιές.

Η δεύτερη ομάδα από την άλλη αναφέρεται σε πραγματοποιημένες καταστάσεις, σε άμεσες αισθητικές προσλήψεις της πραγματικότητας, γεγονός που αντιβαίνει στον πρότερο χαρακτηρισμό του *να* ως μη γεγονοτικού. Προκειμένου να λύσει αυτήν την αντίφαση αναφέρει τα εξής:

Κατά τη γνώμη μου σε τέτοιες δομές έχουμε, σε δεύτερο βαθμό, μια εκμετάλλευση της αρχικής σημασίας του *να*: ο ομιλητής είναι **σαν να** παίρνει απόσταση από τα λεγόμενά του, προκειμένου να δηλώσει τους περιορισμούς της προσωπικής του μαρτυρίας. Χαρακτηριστική, στο σημείο αυτό, είναι η συνέχεια με τον *αλλά*: *Τον είδα να κολυμπά, αλλά δε βάζω και το χέρι μου στη φωτιά* (ενώ: *Τον είδα ότι κολύμπησε, αλλά (?) δε βάζω και το χέρι μου στη φωτιά*: βλ. Φιλιππάκη-Warburton & Βελούδης 1985), και γενικότερα η προτίμηση του *να* σε περιπτώσεις διαβάθμισης και σχολιασμού της προσωπικής μαρτυρίας: *Προφανώς/σίγουρα/είμαι σχεδόν βέβαιος ότι/κόβω το λαιμό μου ότι/κτλ τους είδα να φιλιούνται, Αν έφυγαν ή όχι δεν ξέρω· εγώ πάντως τους είδα να φεύγουν* (Βελούδης 2001: 246).

Επιχειρεί επομένως, μια ενιαία αντιμετώπιση του *να* ως μη γεγονοτικού αντιμετωπίζοντας και τη δεύτερη κατηγορία ρημάτων ως έμμεσα μη γεγονοτική.

Η Ιακώβου, από την οπτική της τροπικότητας, υποστηρίζει ότι το *να* είναι τροπικός δείκτης και συγκεκριμένα ότι έχει εγγενώς δεοντικό μαρκάρισμα. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τα περιβάλλοντα χρήσης του *να* τα οποία διασφαλίζουν την «αρχή της τροπικής αρμονίας»¹⁷ (1999: 259). Πιο συγκεκριμένα η εμφάνιση ή μη του *να* επηρεάζεται από το περιβάλλον χρήσης. Για παράδειγμα, στις ανεξάρτητες δομές το *να* εμφανίζεται σε περιβάλλοντα προστακτικής (η οποία εκφράζει δεοντική τροπικότητα) ή με μη συνοπτικό παρελθοντικό τύπο (ο οποίος εκφράζει εκτός από χρόνο και δεοντική τροπικότητα), ενώ δεν συνεμφανίζεται με το υποθετικό *αν*, καθώς η επιστημική τροπικότητα του δείκτη έρχεται σε σύγκρουση με τη δεοντικότητα του *να*.

Ως προς το εξαρτημένο *να* η Ιακώβου διακρίνει τρεις συγκεκριμενικές σχέσεις με κριτήριο την αρχή της τροπικής αρμονίας: τη λεξική αρμονία (σύνταξη του *να* με δεοντικά ρήματα), τη λεξική μη αρμονία (σύνταξη του *να* με επιστημικά ρήματα) και τη λεξική ουδετερότητα (σύνταξη του *να* με μη τροπικά ρήματα: έναρξης, λήξης, εξακολούθησης, αισθήσεως σημαντικά). Σε δεύτερο στάδιο, αντλώντας τα ίδια παραδείγματα από το εκάστοτε περιβάλλον τροπικής αρμονίας, εξετάζει τις συμπληρωματικές προτάσεις με *να* σε περιβάλλοντα εξωτερικής και εσωτερικής άρνησης *Δεν θέλω να τραγουδήσω – Θέλω να μην τραγουδήσω*. Στα πλαίσια της λεξικής αρμονίας

¹⁷ Ως τροπική αρμονία ορίζεται το περιβάλλον μέσα στο οποίο ένα στοιχείο Α και ένα στοιχείο Β «μοιράζονται στη λεξική ή γραμματική τους σημασία την ίδια τροπική σημασία» (Ιακώβου 1999).

και της λεξικής μη αρμονίας διαμορφώνονται δύο ομάδες σημασιών· ισοδύναμες σημασίες είτε με εξωτερική είτε με εσωτερική άρνηση και μη ισοδύναμες σημασίες που καθορίζονται από τη θέση της άρνησης. Δηλαδή με ρήματα δεοντικής σημασίας έχουμε ισοδύναμες δομές όπως *Δε σου εύχομαι να περάσεις τα ίδια – Σου εύχομαι να μην περάσεις τα ίδια* και μη ισοδύναμες δομές όπως *Δε σου απαγορεύω να ψάχνεις τα συρτάρια μου – Σου απαγορεύω να μην ψάχνεις τα συρτάρια μου*. Αντίστοιχα, με ρήματα επιστημικής τροπικότητας έχουμε ισοδύναμες δομές όπως *Δεν πρέπει να μου λες την αλήθεια – Πρέπει να μη μου λες την αλήθεια* και μη ισοδύναμες δομές όπως *Δεν μπορεί να μου λες την αλήθεια – Μπορεί να μη μου λες την αλήθεια*. Τέλος, στο περιβάλλον της λεξικής ουδετερότητας διαμορφώνονται μόνο μη ισοδύναμες σημασίες *Δεν είδα τον Κώστα να διασχίζει τον δρόμο – Είδα τον Κώστα να μην διασχίζει τον δρόμο*.

Με βάση τα παραπάνω στις περιπτώσεις λεξικής αρμονίας η συνύπαρξη του να με δεοντικά ρήματα είναι δικαιολογημένη με βάση τα χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος εμφάνισης. Στα περιβάλλοντα απουσίας λεξικής αρμονίας τα επιστημικά ρήματα εξάρτησης μεταβιβάζουν το σημασιολογικό τους φορτίο στο να, ενώ τέλος στα περιβάλλοντα λεξικής ουδετερότητας η αρμονία εντοπίζεται στα γραμματικοσυντακτικά χαρακτηριστικά του να και των (οψιακών) ρημάτων εξάρτησης και γίνεται αποδεκτό ότι το να εκεί είναι σημασιολογικώς αχρωμάτιστο (ό.π.: 263-265).

3.1.3. Τροπικότητα και να

Η έννοια της τροπικότητας απασχολεί τους γλωσσολόγους τουλάχιστον τα τελευταία σαράντα χρόνια, καθώς αποτελεί ένα ιδιαίτερα περίπλοκο πεδίο με ποικίλες σημασίες στο εσωτερικό της και ταυτόχρονα δύσκολη στον ορισμό της. Όπως επισημαίνει ο Nuyts (2006: 1), η τροπικότητα είναι μια υπερκείμενη κατηγορία με ασαφή όρια συγκριτικά με τον χρόνο και την όψη και ανάγεται σε ένα πιο αφηρημένο επίπεδο.¹⁸ Ο ίδιος αποφεύγει να δώσει ένα συγκεκριμένο ορισμό και αναφέρει τις σημασίες που βρίσκονται εντός της. Αντίθετα, ενδεικτικοί είναι οι ορισμοί του Palmer, των Bybee, Perkins & Pagliuca και της Ιακώβου. Ο Palmer (2001) ορίζει την τροπικότητα ως μια μη γεγονοτική κατηγορία

¹⁸ Δεν υπάρχει συμφωνία μεταξύ των ερευνητών για την τοποθέτηση των ορίων της κατηγορίας αυτής (ποιες σημασιολογικές αποχρώσεις εντάσσονται στην τροπικότητα και ποιες όχι) (Nuyts 2005: 2).

που διαφέρει από την όψη και τον χρόνο ακριβώς στο ότι δεν τοποθετεί ένα γεγονός στον άξονα του χρόνου αλλά το σχολιάζει και γι' αυτό διακρίνει μεταξύ τροπικών και μη τροπικών σημασιών και κατ' επέκταση γεγονοτικών (factual) - μη γεγονοτικών (non factual) και πραγματωμένων (realis) - μη πραγματωμένων (irrealis) (ό.π.: 2001:1). Οι Bybee, Perkins & Pagliuca (1994: 176) ορίζουν την τροπικότητα ως την γραμματικοποίηση της υποκειμενικής στάσης και άποψης του ομιλητή, ενώ η Ιακώβου (1999: 9) αναφέρει ότι η τροπικότητα είναι «μία σύνθετη σημασιο-πραγματο-λογική κατηγορία που πραγματώνει τη διττή σχέση αφ' ενός της στάσης ή της γνώμης του ομιλητή απέναντι στο λογικό περιεχόμενο του εκφωνήματός του και αφ' ετέρου της αντιστοιχίας του εκφωνήματος αυτού προς την εξωτερική πραγματικότητα την οποία αναπαριστά και έχει ως σημείο αναφοράς του».

Παρατηρούμε ότι οι ορισμοί σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό συγκλίνουν και περιλαμβάνουν τις έννοιες της υποκειμενικότητας και του μη γεγονοτικού. Η μη γεγονοτικότητα φαίνεται να είναι ιδιαιτέρως βασική στην εννοιολόγηση της τροπικότητας και να αντιστοιχεί στη διάκριση οριστικής – υποτακτικής των περισσότερων ευρωπαϊκών γλωσσών (Palmer 2001: 3). Αυτό μας οδηγεί στη σύνδεση της τροπικότητας με την έγκλιση, δύο όρων οι οποίοι πολύ συχνά παρουσιάζονται ο ένας δίπλα στον άλλο στη βιβλιογραφία, ενώ πολύ συχνά επίσης δημιουργείται σύγχυση μεταξύ τους. Με βάση τον ορισμό των Bybee, Perkins & Pagliuca μπορούμε να διακρίνουμε τις δυο κατηγορίες ως προς τα γλωσσικά τους χαρακτηριστικά. Έτσι, η τροπικότητα είναι σημασιολογική κατηγορία, η οποία γραμματικοποιείται μέσω της μορφολογικής κατηγορίας των εγκλίσεων (βλ. και Nuyts 2006: 8). Θα πρέπει να προσθέσουμε σε αυτό το σημείο ότι η έκφραση της τροπικότητας κωδικοποιείται στη γλώσσα και με άλλα μέσα, συντακτικά και λεξιλογικά, όπως τροπικά ρήματα, επίθετα και επιρρήματα, τροπικά μόρια ή τροπικά μορφήματα πτώσεων.

Ως προς τις υποκατηγορίες που περιλαμβάνει η τροπικότητα, υπάρχει μεγαλύτερη απόκλιση μεταξύ των μελετητών και μεγαλύτερη διαφοροποίηση στην υιοθετούμενη ορολογία. Ο Palmer κάνει μια ταξινόμηση μεταξύ προτασιακής τροπικότητας (propositional modality) και γεγονοτικής τροπικότητας (event modality), τις οποίες

υποδιαιρεί στα ζεύγη επιστημική και τεκμηριωτική και δεοντική και δυναμική, αντίστοιχα. Οι Bybee et al. (1994) διακρίνουν μεταξύ *τροπικότητας του δράστη*, *τροπικότητας του ομιλητή* και *επιστημικής τροπικότητας*.¹⁹ Στην *τροπικότητα του δράστη* περιλαμβάνονται οι σημασίες της υποχρέωσης, της ανάγκης, της ικανότητας, της επιθυμίας, της πρόθεσης, της προθυμίας και της δυνατότητας που δημιουργείται από εξωτερικές συνθήκες (root possibility). Στην *τροπικότητα του ομιλητή* περιλαμβάνονται η προσταγή, η απαγόρευση, η ευχή, η προτροπή, η προειδοποίηση και η άδεια/συγκατάθεση (permission). Στην *επιστημική τροπικότητα* εντάσσονται την πιθανότητα (possibility), την εύλογη πιθανότητα (probability) και το επιστημικό συμπέρασμα (inferred certainty).

Ο Nuyts (2001: 25) από την άλλη διακρίνει μεταξύ τριών κατηγοριών, της *δυναμικής τροπικότητας* (dynamic modality), της *δεοντικής* (deontic modality) και της *επιστημικής* (epistemic modality). Η δυναμική τροπικότητα αναφέρεται στην απόδοση ικανότητας στο υποκείμενο της πρότασης να πραγματοποιήσει την ενέργεια που εκφράζει το ρήμα. Εδώ επιπλέον εντάσσεται η έννοια της αναγκαιότητας, είτε προκύπτει εσωτερικά από τον ίδιο τον ομιλητή, είτε εξωτερικά από το καταστασιακό περιβάλλον. Η υποχρέωση (obligation) και η άδεια (permission) περιγράφονται ως δεοντική τροπικότητα. Μάλιστα αυτές οι έννοιες μπορούν να ιδωθούν σε μια διαβαθμίσιμη κλίμακα με βάση την ηθική (ηθικές νόρμες της κοινωνίας ή επιμέρους ομάδων), από την απόλυτη ηθική υποχρέωση και την επιθυμία αποδοχής της ενέργειας ή της κατάστασης που αναφέρεται από το περιεχόμενο της πρότασης, μέχρι την πλήρη άρνηση αποδοχής της (ενέργειας/κατάστασης) (Nuyts 2006: 5). Η επιστημική τροπικότητα, τέλος, αναφέρεται στο βαθμό δέσμευσης του ομιλητή για την αλήθεια του περιεχομένου της πρότασης.²⁰ Σε μια άλλη κατηγοριοποίηση, αυτή της Coates (1983) η επιστημική

¹⁹ Η τροπικότητα του δράστη αναφέρεται στις εξωτερικές και εσωτερικές συνθήκες που επενεργούν στον δράστη ως προς την ολοκλήρωση της ενέργειας που αναφέρεται στην πρόταση. Η τροπικότητα του ομιλητή αφορά την περίπτωση κατά την οποία ο ομιλητής προτρέπει τον συνομιλητή σε ενέργειες. Η επιστημική τροπικότητα αντιστοιχεί στο βαθμό δέσμευσης του ομιλητή ως προς την αλήθεια του λογικού περιεχομένου της πρότασης (Bybee et al., 1994: 177-179).

²⁰ Ένας επαυξημένος ορισμός της επιστημικής τροπικότητας από τον Nuyts (2001: 21) είναι ο εξής. Επιστημική τροπικότητα είναι η γλωσσική έκφραση της εκτίμησης των πιθανοτήτων μια υποθετική

διακρίνεται από τη *ριζική τροπικότητα* (root modality), καθώς η τελευταία περιλαμβάνει τις σημασίες της δυναμικής και δεοντικής τροπικότητας που αναφέρθηκαν παραπάνω.

Ένας πρώτος προβληματισμός φαίνεται να έχει δημιουργηθεί γύρω από την περιγραφική κατηγορία «δεοντική τροπικότητα». Η πρώτη βασική διάκριση μεταξύ δεοντικής και επιστημικής τροπικότητας ανάγεται στον χώρο της τυπικής λογικής (βλ. von Wright 1951). Ορισμένοι μελετητές, όπως η Coates (1983), θεώρησαν ότι αυτή η διάκριση δεν ανταποκρίνεται στο πλήθος των σημασιών που εκφράζουν τα τροπικά ρήματα· για παράδειγμα τα *must* και *may* δεν δηλώνουν μόνο υποχρέωση και συγκατάθεση, αντίστοιχα, με αποτέλεσμα να εγκαταλείψει τον όρο δεοντική τροπικότητα χάριν της ριζικής τροπικότητας. Επομένως, η ποικιλία των όρων στην περίπτωση της τροπικότητας δείχνει ακριβώς την προσπάθεια των ερευνητών να κατασκευάσουν τις υπερκείμενες εκείνες κατηγορίες οι οποίες θα συμπεριλάβουν τις επιμέρους σημασίες, με βάση κυρίως το κριτήριο της ομοιότητας.

Ομοιότητα όμως ως προς τι; Σύμφωνα με τη θεωρία των πρωτότυπων της Eleanor Rosch και των συνεργατών της στη δεκαετία του '70, κάθε εννοιακή κατηγορία αποτελείται από τους πρωτότυπους, τις έννοιες δηλαδή που συγκεντρώνουν τα περισσότερα χαρακτηριστικά της κατηγορίας και αποτελούν τα πιο αντιπροσωπευτικά της δείγματα, τοποθετούμενες έτσι στο κέντρο της κατηγορίας, ενώ οι έννοιες με τα λιγότερα χαρακτηριστικά τοποθετούνται στην περιφέρεια (Rosch 1975, Rosch et al. 1976). Για παράδειγμα, η εννοιακή κατηγορία ΨΑΡΙ περιλαμβάνει στο κέντρο της μέλη όπως μπαρμπούνι, συναγρίδα, σπάρος, ενώ ο καρχαρίας και η φάλαινα βρίσκονται στην περιφέρεια της κατηγορίας ή στα σύνορα με άλλη εννοιακή κατηγορία (π.χ. ΘΗΛΑΣΤΙΚΑ). Και αυτό γιατί κάθε κατηγορία δεν είναι περιχαρακωμένη και κλειστή αλλά τα όριά της είναι ασαφή και ορισμένα από τα μέλη της είναι πιθανόν να συγκεντρώνουν χαρακτηριστικά που ανήκουν σε άλλη κατηγορία. Το ίδιο το κριτήριο της ομοιότητας δηλαδή είναι διαβαθμίσιμο και αναλόγως σε ποια όμοια χαρακτηριστικά επικεντρώνεται κανείς περισσότερο, κατατάσσει κάθε μέλος στην εκάστοτε κατηγορία. Και στην περίπτωση της τροπικότητας παρατηρείται ασάφεια των ορίων μεταξύ των

κατάσταση πραγμάτων (ή μέρος αυτής) να συμβαίνει στο παρόν, να συμβεί στο μέλλον ή να έχει συμβεί στο παρελθόν.

ίδιων των σημασιών οι οποίες βρίσκονται σε ένα συνεχές διαβαθμίσιμης κλίμακας (Nuyts 2006: 16) με κάποια στοιχεία της μίας σημασίας να συνυπάρχουν με τα στοιχεία της άλλης σημασίας (π.χ. πιθανότητα/δυνατότητα).

Ως προς την έννοια της επιστημικής τροπικότητας δεν δημιουργείται ιδιαίτερος προβληματισμός σε αυτό το σημείο· ταξινομείται ως ξεχωριστή κατηγορία από τις άλλες τροπικές σημασίες με κοινή περιγραφική ετικέτα και κοινό ορισμό. Αν μπορούσαμε να εντοπίσουμε μια διαφωνία στη βιβλιογραφία ως προς το εύρος πεδίου που καλύπτει η επιστημικότητα, αυτή θα σχετιζόταν με την έννοια της τεκμηριωτικότητας (evidentiality). Πράγματι, η Bybee (1985) και ο Palmer (1986) περιλαμβάνουν τεκμηριωτικούς δείκτες εντός της επιστημικής τροπικότητας. Ανατρέχοντας, ωστόσο, στον ορισμό της τεκμηριωτικότητας γίνεται εμφανές ότι πρόκειται για ξεχωριστή κατηγορία, παρ' ό,τι βρίσκεται αρκετά κοντά με την επιστημικότητα, καθώς αναφέρεται στην επισήμανση του χαρακτήρα (τύπος και είδος) των τεκμηρίων που χρησιμοποιεί ο ομιλητής για την επιβεβαίωση ή μη της κατάστασης ή του γεγονότος που αναφέρεται στην πρόταση (Nuyts 2001: 27).

Με βάση αυτόν τον ορισμό θα αναφερόμαστε στην τεκμηριωτικότητα στη διατριβή αυτή ξεχωριστά από την επιστημική τροπικότητα. Οι υπόλοιπες σημασίες²¹ θα ενταχθούν κάτω από τον όρο δεοντική τροπικότητα, με γνώμονα τη μη γεγονοτικότητα του περιεχομένου της πρότασης. Παρότι δεν θα ακολουθήσουμε την τριμερή διάκριση του Nuyts έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον το παρακάτω σχήμα στο οποίο ο Nuyts (2006: 19) επιδιώκει να αποτυπώσει τις σχέσεις των τροπικών σημασιών με τις κατηγορίες του χρόνου και της όψης.

- > evidentiality
 - > epistemic modality
 - > deontic modality
 - > time
 - > quantificational aspect [frequency]/dynamic modality
 - > qualificational aspect [internal phases]
 - v (parts of the) STATE OF AFFAIRS

²¹ Υποχρέωση, ανάγκη, ικανότητα, δυνατότητα, επιθυμία, πρόθεση, προθυμία, προσταγή, απαγόρευση, ευχή, προτροπή, αποτροπή, προειδοποίηση, συγκατάθεση.

Η σχέση χρόνου, όψης και τροπικότητας είναι ιεραρχημένη, και αυτό που δείχνει το σχήμα είναι ότι η τροπικότητα καλύπτει ένα ευρύτερο σημασιολογικό πεδίο απ' ό,τι ο χρόνος ή η όψη. Ταυτόχρονα, αυτή η ιεράρχηση είναι δείκτης της πορείας της σημασιολογικής μεταβολής από τα κατώτερα στρώματα στα ανώτερα, για παράδειγμα από τη δεοντική τροπικότητα στην επιστημική τροπικότητα και από εκεί στην τεκμηριωτικότητα.

Η τροπικότητα, επομένως, γίνεται αντιληπτή ως σημασιο-πραγματολογική κατηγορία, που απαντά σε προτασιακό επίπεδο με ευρύτερο πεδίο κάλυψης και εκφράζει ποικίλους βαθμούς δέσμευσης ή πεποίθησης και στάσης απέναντι στο περιεχόμενο μιας πρότασης. Πολύ συχνά στη βιβλιογραφία παρατίθεται δίπλα με τις κατηγορίες του χρόνου και της όψης. Ο Nuyts (2001) έχει επισημάνει ότι με μια πρώτη ματιά η παράθεση της τροπικότητας στην ίδια σειρά με τις κατηγορίες του χρόνου και της όψης είναι παράδοξη, καθώς η τροπικότητα είναι σημασιο-πραγματολογική κατηγορία, ενώ οι άλλες δύο είναι γραμματικές κατηγορίες. Όπως θα φανεί και στη συνέχεια όμως, ο χρόνος και η όψη αλληλοδιαπλέκονται με τις σημασίες των ρημάτων και εκφράζουν ένα εύρος τροπικών σημασιών.

Καθώς η τροπικότητα συνδέεται με τη μη γεγονοτικότητα, όπως προκύπτει από τους παραπάνω ορισμούς, η σχέση της με το χρόνο είναι αναπόφευκτη (Squartini 2016: 53). Αυτό φαίνεται καλύτερα στην έννοια του μέλλοντος. Κάτι που είναι στο μέλλον δεν έχει συμβεί ακόμα. Έτσι το μέλλον διακρίνεται από το παρόν και το παρελθόν, για τα οποία ο ομιλητής μπορεί να βεβαιώσει τη γεγονοτικότητά τους. Ωστόσο, διαγλωσσικές μελέτες έχουν δείξει τη σύνδεση μεταξύ παρελθοντικού χρόνου και μη γεγονοτικότητας ή υποθετικότητας (James 1982). Στην ίδια διαπίστωση οδηγείται και ο Palmer, ο οποίος αναφέρει τη χρήση των παρελθοντικών χρόνων για τη δήλωση της δυνατότητας, της αβεβαιότητας ή της μη γεγονοτικότητας. Είναι πολύ πιθανόν ότι το παρελθόν, παρότι εξ ορισμού έχει συμβεί, δεν βρίσκεται ολόκληρο εντός του γνωστικού πεδίου ενός ομιλητή και έτσι ο βαθμός δέσμευσης για την αλήθεια του περιεχομένου του εκφωνήματος αφορά τόσο μελλοντικά γεγονότα όσο και παρελθοντικά.

Επιπλέον, ο συνδυασμός του παρελθοντικού χρόνου με τη μη συνοπτική όψη φέρνει στην επιφάνεια τροπικές σημασίες. Η σχέση μη συνοπτικότητας και μη γεγονοτικότητας/τροπικότητας εντοπίζεται επίσης διαγλωσσικά (Fleischman 1995). Η Fleischman (1989) προσπάθησε να βρει τον συνδετικό κρίκο αυτής της σχέσης, καθώς παρατήρησε τη μη συνοπτική όψη να εμφανίζεται σε κειμενικά είδη με κύριο στοιχείο τη μη γεγονοτικότητα (ανέκδοτα, μυθιστορήματα, υποθετικά σενάρια κ.λπ.). Καταλήγει ότι εάν λάβουμε υπόψη μας πως η μη συνοπτική όψη σχετίζεται με τον μειωμένο βαθμό απόφασης (assertiveness), όπως υποστηρίζει ο Horpper (1981: 215), που συσχετίζει τις παρασκευιακές πληροφορίες μιας αφήγησης με μορφές μειωμένης απόφασης ή μορφές δηλωτικές της μη γεγονοτικότητας, αυτό παρέχει μια λογική εξήγηση γιατί τόσες πολλές γλώσσες χρησιμοποιούν τη μη συνοπτική όψη για να διατυπώσουν υποθέσεις από τις οποίες απουσιάζει η δέσμευση ως προς την αλήθεια του περιεχομένου (James 1982).

3.2. Ανάλυση δομών του να

Ο γραμματικός δείκτης *να* στο προφορικό λόγο των αυθόρμητων συνομιλιών καταλαμβάνει την πρώτη θέση σε συχνότητα εμφάνισης/χρήσης (3908) λίγο πάνω από το *και* (3888), το οποίο εμφανίζεται στην πρώτη θέση τόσο σε γενικά σώματα γραπτών κειμένων (π.χ. ΕΘΕΓ²², ΣΕΚ) όσο και σε μεγαλύτερα σώματα προφορικών αυθόρμητων συνομιλιών (βλ. Γούτσος, 2014α). Συγκεκριμένα, στον Πίνακα 1 παρουσιάζονται οι δέκα πιο συχνές λέξεις στο σώμα κειμένων αυθόρμητου λόγου της διατριβής.

Πίνακας 1. Κατάλογος συχνότητας με τις δέκα συχνότερες λέξεις στο σώμα κειμένων της διατριβής

Type	Rank	Freq	Range	NormFreq	NormRange
<i>να</i>	1	3908	45	30817.273	1.000
<i>και</i>	2	3888	45	30659.559	1.000
<i>το</i>	3	3464	45	27316.027	1.000
<i>ναι</i>	4	2313	45	18239.599	1.000
<i>δεν</i>	5	2232	45	17600.858	1.000
<i>είναι</i>	6	2227	45	17561.430	1.000
<i>θα</i>	7	1781	45	14044.412	1.000

²² Διαθέσιμο στο: <https://hnc.ilsp.gr/>

η	8	1545	45	12183.390	1.000
τα	9	1357	45	10700.880	1.000
που	10	1304	45	10282.939	1.000

Θα πρέπει εδώ να επισημανθεί μια μικρή αλλαγή στον αριθμό εμφανίσεων, καθώς το να είναι μορφικά όμοιο με τη συλλαβή ευρύτερων λέξεων όταν παρεμβάλλεται μη αλφαβητικό σύμβολο π.χ. *εικό::να, έ::να*. Αν αφαιρεθούν αυτά τα στοιχεία, ο τελικός αριθμός εμφανίσεων του να είναι 3876.

Η πρώτη εμφανής διάκριση είναι μεταξύ ενός δεικτικού να και ενός μη δεικτικού να, που διαφοροποιούνται ποιοτικά και ποσοτικά: έχουν διαφορετική συντακτική κατανομή και σημασία (το δεικτικό συνάπτεται δεξιά με ονοματικές φράσεις, ενώ το μη δεικτικό με ρηματικές) και μεγάλη διαφορά στη συχνότητα χρήσης (δεικτικό να: 13, λιγότερο από 1% του συνόλου - μη δεικτικό να: 3725).

Συγκεκριμένα, οι δομές με το δεικτικό να είναι οι εξής:

- 1) να + (οριστική ή αόριστη) ΟΦ
- 2) να + δεικτική αντωνυμία
- 3) να + αόριστο άρθρο (*ένας-μία-ένα*)
- 4) να + επίθετο (σε όλους τους βαθμούς)
- 5) να + τοπικό επίρρημα
- 6) να + προσωπική αντωνυμία
- 7) να + κλιτικό
- 8) να + για + ισχυρός τύπος προσωπικής αντωνυμίας
- 9) να + αριθμητικό
- 10) να + *ας πούμε*
- 11) α + να.

Αντίθετα, οι δομές με το μη δεικτικό να είναι λιγότερες, αν και αριθμητικά πιο συχνές:

- 1) να + ρήμα
- 2) να + άρνηση *μη(ν)* + ρήμα
- 3) να + κλιτικό + (κλιτικό) + ρήμα
- 4) να + *μη(ν)* + κλιτικό + (κλιτικό) + ρήμα.

Στις παραπάνω δομές παρατηρείται μια ιδιαίτερα στενή σχέση μεταξύ του μη δεικτικού *να* και του ρήματος, η οποία διακόπτεται μόνο από την άρνηση *μη(ν)* και το κλιτικό. Ο αρνητικός δείκτης ή το κλιτικό βρίσκονται μετά το *να* και πριν το ρήμα, ενώ η συνεμφάνιση των δύο εμφανίζεται στο δομικό σχήμα (4). Αντίθετα, στις δομές με δεικτικό *να* εμφανίζονται ονοματικές φράσεις, αντωνυμίες, επίθετα, επιρρήματα, αριθμητικά, παγιωμένες φράσεις ή εντοπίζεται μόνο του, και λαμβάνει καθαρά δεικτική σημασία. Η βασική διαφορά σε συντακτικό επίπεδο με το μη δεικτικό *να* εντοπίζεται στην απουσία ρήματος στο άμεσο περιβάλλον. Επιπλέον, μεταξύ των δύο *να* φαίνεται να συμβαίνει ό,τι και μεταξύ γραμματικών και λεξικών τύπων σε ολόκληρο το σώμα κειμένων. Όπως δηλαδή οι γραμματικοί τύποι (types) είναι λιγότεροι σε αριθμό από τους λεξικούς τύπους, αλλά εμφανίζουν πολύ περισσότερα δείγματα (tokens), αντίστοιχα το μη δεικτικό *να* αντιστοιχεί σχεδόν στο σύνολο των εμφανίσεων παρότι εντοπίζεται σε τέσσερις μόλις δομές, ενώ το δεικτικό αριθμεί μεμονωμένα δείγματα.

Συγκεκριμένα, όπως φαίνεται στον Πίνακα 2, από το σύνολο των εμφανίσεων του *να*, οι 2722 χρήσεις αντιστοιχούν στη δομή *να + ρήμα* και οι 862 στη δομή *να + κλιτικό + (κλιτικό) + ρήμα*. Οι δομές με άρνηση *μη* αριθμούν συνολικά 141 εμφανίσεις. Η διαφορά καταφατικών και αποφατικών προτάσεων είναι εμφανής, καθώς οι δεύτερες καλύπτουν μόλις το 4% του συνόλου.

Πίνακας 2. Μη δεικτικό *να*

ΔΟΜΕΣ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ
<i>να + ρήμα</i>	2722 (73%)
<i>να + άρνηση μη(ν) + ρήμα</i>	114 (3%)
<i>να + κλιτικό + (κλιτικό) + ρήμα</i>	862 (23%)
<i>να + μη(ν) + κλιτικό + (κλιτικό) + ρήμα</i>	27 (1%)
Σύνολο	3725

Αντίθετα, όπως φαίνεται στον Πίνακα 3, κάθε δομή του δεικτικού *να* αντιστοιχεί σε ένα μόνο δείγμα. Στο σύνολο του σώματος βρίσκουμε δεκατρείς φορές μόνο το δεικτικό *να* και επομένως η συχνότητα εμφάνισής του είναι πολύ μικρή στις αυθόρμητες προφορικές συνομιλίες.

Πίνακας 3. Δεικτικό *να*

ΔΟΜΕΣ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ
<i>να</i> + ΟΦ	1
<i>να</i> + αόριστη ΟΦ	1
<i>να</i> + δεικτική αντωνυμία	1
<i>να</i> + αόριστο άρθρο (<i>ένας-μία-ένα</i>)	1
<i>να</i> + επίθετο (σε περιφραστικό συγκριτικό βαθμό)	1
<i>να</i> + τοπικό επίρρημα	1
<i>να</i> + προσωπική αντωνυμία	1
<i>να</i> + κλιτικό	1
<i>να</i> + <i>για</i> + ισχυρός τύπος προσωπικής αντωνυμίας	1
<i>να</i> + αριθμητικό	1
<i>να</i> + <i>ας πούμε</i>	1
<i>να</i> + <i>και</i> + ΠΦ	1
<i>α</i> + <i>να</i>	1
Σύνολο	13

Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η εμφάνιση του δεικτικού *να* στο συμφραστικό πίνακα οφείλεται στις ορθογραφικές συμβάσεις της γραπτής νεοελληνικής γλώσσας, καθώς δεν σημειώνεται κάποιο διαφοροποιητικό σημάδι μεταξύ του δεικτικού και του μη δεικτικού *να*. Στον προφορικό λόγο το δεικτικό *να* αποτελεί αυτόνομη φωνολογικά λέξη και έτσι δεν συγχέεται με το μη αυτόνομο μη δεικτικό *να*. Επομένως, το δεικτικό *να* δεν θα αποτελέσει αντικείμενο μελέτης της παρούσας έρευνας.

3.3. Δομές του *να*

Όπως αναφέρθηκε στο 3.1.1, έχει υποστηριχθεί ότι το *να* είναι δείκτης υποτακτικής (Βελούδης & Φιλιππάκη-Warburton 1984), συμπληρωματικός δείκτης (Agouraki 1991, Tsoulas 1993) ή και τα δύο (Ρούσσου 2006). Στο σώμα κειμένων προφορικού λόγου που μελετάται στη διατριβή απαντούν ανεξάρτητα *να* και εξαρτημένα *να*. Στη συνέχεια θα παρουσιαστούν πρώτα τα ανεξάρτητα *να* και έπειτα τα εξαρτημένα.

3.3.1. Ανεξάρτητο *να*

Στα ανεξάρτητα *να* παρατηρείται, εκτός από την αυτόνομη εμφάνισή τους, ότι ακολουθούν ένα πλήθος γλωσσικών στοιχείων, που παρατίθενται στον Πίνακα 4:

Πίνακας 4. Αριστερές συνάψεις του ανεξάρτητου να

<i>τι να</i>	111
οριστικοποίηση	29
<i>πώς να</i>	24
<i>ρε να</i>	24
<i>σαν να</i>	24
<i>μέχρι να</i>	23
<i>πού να</i>	22
<i>ε (επίσυρση)</i>	21
<i>γιατί να</i>	19
<i>ναι</i>	15
<i>τώρα να</i>	13
<i>χωρίς να</i>	11
<i>όχι να</i>	9
<i>μήπως να</i>	8
<i>άντε να</i>	8
<i>μακάρι να</i>	7
<i>οπότε να</i>	7
<i>παιδιά να</i>	7
<i>ό,τι να</i>	7
<i>πόσο να</i>	5
<i>ε (προτροπή)</i>	4
<i>άρα να</i>	3
<i>αντί να</i>	3
<i>πότε να</i>	2
<i>α να</i>	2
<i>απλά να</i>	2
<i>όποτε να</i>	1
<i>όπως να</i>	1
<i>όσο να</i>	1
Σύνολο	413

Κατηγοριοποιώντας τις παραπάνω συνάψεις θα λέγαμε ότι το ανεξάρτητο να ακολουθεί μετά από ερωτηματικές αντωνυμίες και επιρρήματα *τι, πώς, πού, γιατί, πόσος, πότε, μήπως*, αναφορικές αντωνυμίες *ό,τι, όσο*, τροπικά και χρονικά επιρρήματα *όπως, όποτε, τώρα*, το χρονικό σύνδεσμο *μέχρι*, το συμπερασματικό σύνδεσμο *άρα*, τα πραγματολογικά μόρια *α, ε*, τα αποκριτικά μόρια *ναι, όχι* και άλλα (*άντε, αντί, απλά*). Επίσης εντοπίζεται στην οριστικοποιημένη δομή με το ουδέτερο ενικού του οριστικού

άρθρου *το*. Η συχνότερη σύνταξη είναι με την ερωτηματική αντωνυμία *τι*, ενώ αν αθροίσουμε τις συνάψεις με τα ερωτηματικά στοιχεία θα παρατηρήσουμε ότι καλύπτουν σχεδόν τις μισές συνάψεις του ανεξάρτητου *να* (46,2%). Επισημαίνουμε επίσης ότι με τα *ό,τι, όποτε, όπως και όσο* εμφανίζεται με συγκεκριμένη μορφή *ό,τι να 'ναι, όποτε να 'ναι, όπως να 'ναι, όσο να 'ναι*. Σε παγιωμένη μορφή με κειμενικό χαρακτήρα εντοπίζεται στις παρακάτω δομές:

Πίνακας 5. Παγιωμένες δομές κειμενικού χαρακτήρα με ανεξάρτητο *να*

<i>να σου πω</i>	63
<i>να ξέρεις/ξέρετε</i>	13
<i>να δεις</i>	24
Σύνολο	100

Το ανεξάρτητο *να* βρίσκεται στις αρχικές θέσεις των συνεισφορών (πρώτη, δεύτερη, τρίτη) και η κατανομή του στους προτασιακούς τύπους (κατάφαση, ερώτηση, άρνηση, αρνητική ερώτηση) διαφοροποιεί τις λειτουργίες του και επιδρά στα μορφολογικά χαρακτηριστικά του ρήματος. Συγκεκριμένα, στις καταφατικές προτάσεις συνάπτεται με ρήματα στον μη παρελθοντικό συνοπτικό τύπο (συχνότερα), όπως στα παραδείγματα (1) έως (4) που ακολουθούν, και στον μη παρελθοντικό μη συνοπτικό τύπο, όπως στα παραδείγματα (5) και (6).

(1) <Λ> [αχ:: ναι:: ρε:: ισχύει:: [όντως
<Α> [να μας μπει καλά η χρο[νιά

(2) <Α> κι εμείς έχουμε τα δικά μας που είναι η Νταίζη η Νεφέλη η Κανέλλα [ο Μπέμπης και η Τζούτζα τα γατάκια μου δεν τα μετράς όμως καθόλου ποτέ δεν τα μετράς πάντα τα ξέχναγες
<Ν> [ο Μπέμπης και η Τζούτζα με κάνεις και νιώθω ενοχές
<Α> [να νιώσεις κι αυτά ψυχούλες είναι

(3) <Ε> [ναι αλλά για την [Πρωτοχρονιά που λες
<Α> [μία εμφά[νιση
<Ε> [θα 'θελα να πάρω έτσι ένα ωραίο ΦΟρε[μα
<Α> [μ:: ((γνέφει καταφατικά))
<Ε> [ή κάτι τύπου [ολόσωμο ναι
<Α> [να την κοιτάξεις ε:: (.) από τώρα αν είναι

(4) <Δ> ναι (.) και τώρα έχω αρχίσει διάβασμα σιγά σιγά
<Μ> να αρχίσεις να:: βγάζεις μαθήματα

(5) <Γ> πω:: τον μαλάκα κοίτα τώρα:: κοίτα τώρα πώς γίνεσαι μουνί ()
<Γ> να ξέρεις το μουνί θα ‘ναι συχνή επανάληψη εδώ ((γέλια))

(6) <Χ> [...] λοιπόν από κει και πέρα τι περιμένεις; αυτή η κοινωνία μπορεί να πάει μπροστά;
<Λ> να τους βάζεις να διαβάζουν στο λύκειο και δεν ξέρουν να αναγνώσΟΥΝ

Τα παραπάνω εκφωνήματα εκφράζουν ευχή (1), προτροπή (2, 3, 4) (βλ. speaker-oriented modality κατά Bybee et al. 1994), και προειδοποίηση (5), σημασίες δηλαδή από το πεδίο της δεοντικής τροπικότητας. Το (6) είναι επίσης προτροπή, αλλά βρίσκεται σε πλαίσιο αφήγησης. Πραγματολογικά, αποτελούν κατευθυντικές γλωσσικές πράξεις, με τις οποίες ο ομιλητής επιδιώκει να ωθήσει τον ακροατή να κάνει κάτι ή να διαμορφώσει τον κόσμο σύμφωνα με τις επιθυμίες του.

Ένα ερώτημα που τίθεται είναι εάν μπορούμε να προσδιορίσουμε πότε ξεκινά και πότε τελειώνει η ενέργεια που δηλώνεται με τον ρηματικό τύπο του να. Για παράδειγμα στην ευχή (1) θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ενέργεια ξεκινά να έχει ισχύ αμέσως μετά την εκφώνηση. Από την άλλη το τέλος της ενέργειας δεν φαίνεται να είναι προσδιορισμένο με σαφήνεια. Ωστόσο, η ευχή δεν αφορά ολόκληρη την χρονιά, αλλά μόνο το πρώτο στάδιό της, οπότε θα λέγαμε ότι υπάρχει ένα όριο ολοκλήρωσης της ενέργειας, όμως αφηρημένο και προσδιορισμένο κατά προσέγγιση από τη γνώση μας για τη χρήση της λέξης *μπαίνω* σε ένα τέτοιο συγκεκριμένο και από τη διαίρεση του έτους σε χρονικά υποσύνολα.

Στο (2) η Ν προτρέπει την Α να νιώσει ενοχές καθώς ξέχασε να αναφέρει τα γατάκια της. Η ενέργεια της προτροπής νιώσεις ενοχές δεν φαίνεται να προσδιορίζεται ως προς την έναρξη ή την ολοκλήρωσή της. Η έναρξη της ενέργειας επαφίεται στην Α, ενώ το τελικό όριο απουσιάζει. Καθώς βέβαια η Α έχει ήδη δηλώσει ότι αισθάνεται ενοχές η προτροπή λαμβάνει το χαρακτήρα της αδιαφορίας προς το αρνητικό συναίσθημα, και της «πρέπουσας τιμωρίας» για το «σφάλμα» της.

Στο (3) η Ε εκφράζει την επιθυμία της για αγορά φορέματος ενόψει της Πρωτοχρονιάς. Η Α την προτρέπει να την κοιτάξει από τώρα (την εμφάνισή της). Το από

τώρα ορίζει την έναρξη της ενέργειας σε σύντομο χρονικό διάστημα, ενώ το τελικό όριο της ενέργειας βρίσκεται στην ημέρα της Πρωτοχρονιάς. Έτσι παρότι η στιγμή έναρξης και ολοκλήρωσης της ενέργειας δεν προσδιορίζονται με ακρίβεια, η πραγματοποίηση της ενέργειας οριοθετείται μέσα σε ένα ευρύτερο χρονικό πλαίσιο που διαμορφώνεται από το συγκεκριμένο, συγκεκριμένα τις λέξεις *τώρα* και *Πρωτοχρονιά*.

Στο (4) η προτροπή της Μ προς τον Δ να αρχίσει να βγάζεις μαθήματα έχει την έναρξή της στην επικείμενη εξεταστική περίοδο, ενώ η ολοκλήρωση της ενέργειας να βγάζεις τοποθετείται στη δημοσίευση των αποτελεσμάτων από τους καθηγητές. Θα λέγαμε δηλαδή ότι τα μη προσδιορισμένα χρονικά όρια του συντάγματος με να τοποθετούνται σε ένα περικειμενικό πλαίσιο με συγκεκριμένα όρια, τα οποία είναι πιθανό να είναι άγνωστα στους ομιλητές ή αδιάφορα.

Στο (5) το ρήμα *ξέρεις* ανήκει στην κατηγορία των στατικών ρημάτων και δεν διακρίνει μεταξύ συνοπτικών και μη συνοπτικών τύπων· η απόκτηση γνώσεων, πληροφοριών ή δεξιοτήτων παρουσιάζεται ως άχρονη ή διαχρονική. Στη σύναψή του με το να στη αρχή της συνεισφοράς και σε δεύτερο πρόσωπο λαμβάνει χαρακτήρα κειμενικού δείκτη, που κατευθύνει τη συνομιλήτρια στο επόμενο τμήμα του εκφώνηματος. Στο (6) η Λ συνεχίζει την αποδοκιμασία προς τη σημερινή κοινωνία που ξεκίνησε ο Χ με ένα παράδειγμα. Το μη συνοπτικό να βάζεις εκφράζει την επαναλαμβανόμενη ενέργεια, η οποία πραγματώνεται μετά την εκφώνηση της προτρεπτικής πράξης, ισοδυναμεί δηλαδή με κατευθυντική γλωσσική πράξη που οδηγεί στην επόμενη ενέργεια (να διαβάζουν). Πρέπει να επισημάνουμε βέβαια ότι το εκφώνημα εδώ δεν έχει την προσλεκτική ισχύ της προτροπής αλλά την αφήγηση μιας προτροπής.

Στις ερωτηματικές δομές, το ανεξάρτητο να χωρίς άρνηση, στην αρχή της συνεισφοράς και σε συνοπτική όψη εντοπίζεται συνήθως με μεταγλωσσικά ρήματα και επιτελεί κειμενικές λειτουργίες:

(7) <ANN> α να σε ρωτήσω κάτι; με τον Βαγγέλη μίλησες;

(8) <E> να σε ρωτήσω κάτι; γιατί πρέπει να κάνεις σπαγγάτο οπωσδήποτε;

(9) <A> να πω για την παρουσίασή μου χθες;

(10) <A> να σε ρωτήσω κάτι; θυμάσαι εκείνο το:: ασπρόμαυρο το σκυλάκι που δεν ήτανε ο Μαξ (.)

(11) <ΑΓ> να πω εγώ τώρα κάτι; θα σας βάλω ένα δίλημμα

(12) <E> να κάνω μια ερώτηση; [...] ο:: για τον:: μεγάλο δεν πήγες στην εστία; να φας;

Οι ομιλήτριες ξεκινάνε λοιπόν με ερωτηματική δομή τη συνεισφορά τους, με κύριο ρήμα το *ρωτάω*, το *λέω* ή την περίφραση *κάνω μια ερώτηση*. Ωστόσο, δεν πρόκειται για μια ερώτηση που χρήζει απάντησης. Είναι χαρακτηριστικό ότι δεν αναμένεται κάποια επιβεβαίωση από τα άλλα μέλη της συνομιλίας, αλλά το εκφώνημα συνεχίζεται αμέσως με τις ομιλήτριες να διατυπώνουν μια πραγματική ερώτηση (7, 8, 10, 12) ή να συνεχίζουν το εκφώνημά τους (9, 11). Η έναρξη δηλαδή της ενέργειας τοποθετείται ακριβώς μετά την εκφώνησή της. Με αυτόν τον τρόπο οι ομιλήτριες κατευθύνουν την προσοχή των συνομιλητριών τους στο επόμενο σημείο του εκφωνήματος στρέφοντας τη συζήτηση σε νέο θέμα. Σύμφωνα με τον Χριστίδη (1985β), το σύνταγμα με το *να* έχει ενδογλωσσική ή ενδοφορική δείξη,²³ είναι δηλαδή προσανατολισμένο προς το γλωσσικό κείμενο.

Από την άλλη, στα επόμενα παραδείγματα η ερώτηση δεν έχει μεταγλωσσικό χαρακτήρα:

(13) <KA> Άννα να ρθει κι ο Αντώνης του Κωνσταντίνου μεθ'ΑύριΟ::;

(14) <E> δεν πειράζει υγεία δεν πειράζει

<A> να το βάλω;

<E> όχι όχι τώρα

(15) <A> [α να σου πω τι [έλεγα

<Λ> [ναι

<A> [να πάρω σε όλες μου τις φίλες; και [σ' εσάς εννοείται

²³ Αυτή η λειτουργία του *να* οδήγησε τον Χριστίδη να συσχετίσει συγχρονικά το μη δεικτικό *να* με το δεικτικό *να* (του οποίου η δείξη είναι εξωγλωσσική/εξωφορική), παρότι ετυμολογικά διαφέρουν και συνέπεσαν φωνολογικά ακολουθώντας διαφορετικές πορείες στο χρόνο. Ωστόσο, η ενδογλωσσική δείξη του μη δεικτικού *να* προκύπτει από ολόκληρο το σύνταγμα *να* + ρήμα σε συνοπτικό μη παρελθοντικό χρόνο, με συγκεκριμένα ρήματα (λεκτικά). Το μη δεικτικό *να* δεν έχει τη δυνατότητα δείξης προς το μέλλον από μόνο του, καθώς, όπως θα δούμε, συντάσσεται και με ρήματα σε παρελθοντικό χρόνο.

(16) ((χτύπημα σταθερού τηλεφώνου))

<Λ> ε:: να βάλω::

<Α> [πας να το σηκώσεις;

<Λ> να το σηκώσω;

<Α> ναι

Στα (13) έως (16) διατυπώνονται κατευθυντικές πράξεις με προσλεκτικό στόχο τη σύμφωνη γνώμη των συνομιλητριών. Πρόκειται για την τροπική σημασία της συγκατάθεσης (permission), η οποία ανήκει στην κατηγορία της δεοντικής τροπικότητας (speaker-oriented modality, κατά τους Bybee et al. 1994). Οι ρηματικοί τύποι εμφανίζονται στον συνοπτικό μη παρελθοντικό τύπο και είναι προσανατολισμένοι προς μια μελλοντική ενέργεια, η οποία θα πραγματοποιηθεί μετά την απάντηση των συνομιλητών. Είναι χαρακτηριστικό ότι αποτελούν πραγματικές ερωτήσεις που χρήζουν απάντησης, την οποία και λαμβάνουν. Πιο συγκεκριμένα, στο (14) η έναρξη της ενέργειας καθορίζεται από την απάντηση της συνομιλήτριας. Με διαφορετικό τρόπο, θα λέγαμε ότι η ερώτηση της Α προς την Ε αφορά τον καθορισμό του χρονικού σημείου έναρξης της ενέργειας, αφήνοντας το τελικό χρονικό όριο απροσδιόριστο. Έτσι, η αρνητική απάντηση της Ε συνοδεύεται από χρονικό επίρρημα (*όχι όχι τώρα*), μετατοπίζοντας το σημείο έναρξης της ενέργειας σε μεταγενέστερο χρόνο. Στο (16) μια αντίστοιχη ερώτηση (*να το σηκώσω;*) λαμβάνει θετική απάντηση (*ναι*) και η ενέργεια ξεκινάει.

Σχετικά διαφορετικό είναι το παράδειγμα (17), το οποίο αξίζει να σχολιάσουμε αναλυτικότερα:

(17) 1 <Σ> [ε άρα πού να πάτε;

2 <Γ> αυτό σου λέω γι' αυτό σου είπα αν κανονίζαμε να πάμε κάπου (.) έπρεπε να βρούμε ποιοι μπορούν

3 <Σ> Α:: @@@ βλακεία [να βρίσκατε

4 <Γ> [ΤΙ;

5 <Σ> να βρίσκατε:: να πηγαίνατε στη ΧΧΧ

6 <Γ> να πηγαίναμε Αγρίνιο;

7 <Σ> ναι γιατί τι σε χαλάει; μια χαρά το Αγρίνιο

8 <Γ> όχι δεν διαφωνώ εγώ έχω πει να πάμε στο Αγρίνιο απλά:: το θέμα είναι [...]

Στο (17) ο Γ και η Σ συζητούν για την περίοδο των γιορτών. Ένας φίλος του Γ ενδέχεται να έρθει στην Αθήνα εκείνη την περίοδο, με αποτέλεσμα ο Γ να παραμείνει Αθήνα. Διαφορετικά, επιθυμεί να φύγει εκτός Αθηνών για διακοπές με (άλλους) φίλους. Ωστόσο,

γνωρίζει ότι κάποιος από τους άλλους φίλους ήδη δεν μπορούν να τον συνοδεύσουν και το ενδεχόμενο άφιξης τού εκτός Αθηνών φίλου αποτρέπει οποιονδήποτε άλλον προγραμματισμό. Η Σ προσπαθώντας να βρει μία λύση του προτείνει να πάνε σε μια φίλη τους στο Αγρίνιο. Στη συμβολή 1, λοιπόν, η Σ αντιλαμβάνεται το αδιέξοδο και ο Γ επαναδιατυπώνει το συλλογισμό του. Το ρήμα της υποθετικής πρότασης βρίσκεται σε μη συνοπτικό παρελθοντικό τύπο (*κανονίζαμε*), εκφράζοντας το μη πραγματικό, καθώς τελικά δεν έχουν κανονίσει να πάνε κάπου. Η Σ στις συμβολές 3 και 5 διατυπώνει την πρότασή της, αλλά οι ρηματικοί τύποι βρίσκονται επίσης σε μη συνοπτικό παρελθοντικό τύπο, με στόχο τη μείωση της απειλητικής πράξης για τον ακροατή. Εξετάζοντας προσεκτικότερα το απόσπασμα, παρατηρούμε ότι η Σ έχει επιλέξει τα δύο ρήματα που χρησιμοποίησε πιο πάνω ο Γ σε εξαρτημένες προτάσεις *να πάμε*, *να βρούμε* και τα τοποθέτησε, με την αντίθετη σειρά, στο χρόνο και στην όψη των ρημάτων εξάρτησης *κανονίζαμε*, *έπρεπε* ως ανεξάρτητες προτάσεις, δηλαδή *να βρίσκατε να πηγαίνατε*. Η επιλογή των ανεξάρτητων προτάσεων οδηγεί στην προτρεπτική ερμηνεία τους παρά τον παρελθοντικό χρόνο. Ο Γ επαναλαμβάνει την ίδια δομή του τελευταίου ρήματος *να πηγαίναμε* σε ερωτηματική δομή για να επιβεβαιώσει την πρόταση της Σ. Το συναπτόμενο ρήμα *πηγαίναμε* βρίσκεται σε παρελθοντικό χρόνο, καθώς ο ερωτηματικός επιτονισμός αίρει τον περιορισμό του χρόνου που τίθεται στις καταφατικές προτάσεις και η επιλογή παρελθοντικού τύπου γίνεται επιτρεπτή. Ο παρελθοντικός μη συνοπτικός τύπος στη σύνναψή του με το *να* εκφράζει κάτι το δυνητικό, κάτι που δεν έχει συμβεί αν και θα μπορούσε, και δεν βρίσκεται κατά τη στιγμή της εκφώνησης στις προθέσεις και τις επιδιώξεις του ομιλητή για πραγματοποίηση στο μέλλον.

Στις αρνητικές δομές το ανεξάρτητο *να* προτρέπει στη μη πραγματοποίηση της ενέργειας:

- (18) <Σ> ρε (.) μα δεν είναι (.) μια (.) πρόβα (.) πώς θα γίνει εδώ; εννοώ:: δεν είναι καλύτερο να εκμεταλλευτούμε το ότι έχου- [θα 'χουμε το χώρο
 <H> [ναι ωραία τη Τετάρτη τότε
 <Σ> ναι [αλλά
 <H> [θα το [κανονίσω με τη Σία ρε παιδί μου
 <Σ> [να μην το αλλάξεις εσύ

Στο (18), καθώς οι συνομιλήτριες προσπαθούν να συντονίσουν τα προγράμματά τους για να βρουν κοινή ημερομηνία για πρόβα, η Σ προτρέπει την Η να μην αλλάξει εκείνη το πρόγραμμά της. Και εδώ το σημείο έναρξης της ενέργειας δεν είναι προσδιορισμένο στο σύνταγμα με *να*, αλλά τοποθετείται στο χρονικό πλαίσιο που η Η θα μιλήσει με τη Σία.

Σε περιπτώσεις περιγραφής, τα συντάγματα με *να* δεν λειτουργούν τροπικά αλλά παρουσιάζουν ενέργειες μιας διαδικασίας. Για παράδειγμα στο (19) η Σ και Η αναφέρονται στις αρμοδιότητες του δικαστικού αντιπροσώπου στις εκλογές:

- (19) 1 <Σ> και ελέγχουνε τα νομικά γενικά
2 <Ι> ναι
3 <Σ> να μη συμβαίνει κάτι:: ξέρεις είναι αυτοί υπεύθυνοι
4 <Ι> να μην μούνε δύο μέσα στη βλακίτσα αυτή το παραβά::ν

Ειδικότερα, στη σειρά 3 η Σ επιλέγει τη μη συνοπτική όψη για το ρηματικό τύπο *να μη συμβαίνει*, αποτυπώνοντας τον έλεγχο για την παρουσία (πολλαπλών) ενεργειών κατά παράβαση των κανόνων. Ο έλεγχος θα πρέπει να είναι συνεχής (μη συνοπτική όψη) και τοποθετείται στα χρονικά όρια έναρξης και λήξης της εκλογικής διαδικασίας. Στη σειρά 4 το εκφώνημα αποτελεί ένα παράδειγμα παράβασης κανόνων και η συνοπτική όψη του ρηματικού τύπου *μούνε* το παρουσιάζει ως στιγμιότυπο της ευρύτερης διαδικασίας.

Στη συνέχεια παρατίθενται παραδείγματα σε ανεξάρτητες αρνητικές προτάσεις σε ερωτηματική δομή:

- (20) <Σ> ζηλιάρης ήταν επειδή η γκόμενά του ((γελώντας)) είχε παντού ΠΡΩην (.)
να σου πω κάτι δε το κατάλαβα ((γελώντας)) ναι Ε φλέρταρε με τους πρώην της και ήτανε:: και:: όλε::ς με όλους φίΛΗ ()
<Η> εντάξει τι να κάνει το κορίτσι; ((χαμηλόφωνα))
<Σ> το κορίΤΣΙ ((περιπαικτικά))
<Η> [να μη μιλάει σε κανέναν;
<Σ> ναι σωστά (.)

- (21) <Κ> θα το αλλάξω θα βάλω [εγώ
<Η> ωραία Τετάρτη να το δούμε;
<Κ> τι;
<Η> να μην πούμε από τώρα; να το δούμε τι ώρα
<Κ> γιατί;
<Η> γιατί έχω κι εγώ τη Σία να δω τι θα κάνω

(22) <ΑΓ> να κάνεις σχέσεις μία ενάμισι χρόνο ας πούμε στο ενδιάμεσο () και μετά να παντρευτείς μετά από πολύ καιρό κάποιον άλλον ας πούμε;
<Κ> να έχεις κάνει κάποιες σχέσεις
<ΑΓ> να μην κάνεις καθόλου σχέσεις πριν τον γάμο; κατευθείαν στον γάμο;
<Κ> όχι να 'χεις κάνει

(23) <Γ> που να τον καλύπτει ναι και να 'ναι δικός του γνωστός ή κάποιον να ξέρει τέλος πάντων για να μπορεί να πάει (.) τους το προτείνει και αν τελοσπάντων συμφωνήσει η σχολή και:: καλύπτεται για τις προδιαγραφές της πρακτικής πάει εκείνος μόνος του (.) και τώρα ήδη ψάχνει να βρει:: για ποιο νησί γιατί δεν θέλει να κάτσει να μείνει εδώ [θέλουμε::

<Σ> [προφανώς

<Γ> εννοείται

<Σ> εντάξει να μην την κάνει σωστή την πρακτική του;

<Γ> εννοείται αυτό θέλουμε να πάμε καλοκαίρι για να πάμε να 'μαστε καλοκαίρι σε νησί πάμε Μύκονο πάμε Σαντορίνη πάμε Κεφαλονιά πάμε Ρόδο πάμε κάτι τέτοιο

Οι ερωτηματικές δομές με άρνηση συνδέονται με κατευθυντικές πράξεις και στοχεύουν στη σύμφωνη γνώμη των συνομιλητών. Εμφανίζονται σε ένα πλαίσιο διαφωνίας ή διατύπωσης μιας διαφορετικής γνώμης και ο τρόπος κατασκευής τους προτρέπει τους συνομιλητές να συμφωνήσουν (20, 22, 23) ή να προχωρήσουν σε διευκρινιστικό σχόλιο (21), όπως παρατηρούμε στις επόμενες από την αρνητική ερώτηση συνεισφορές. Εστιάζοντας αρχικά στο (21), φαίνεται πως η Η εκφωνώντας το *να μην πούμε από τώρα;* επιδιώκει την έναρξη της ενέργειας ακριβώς μετά την εκφώνηση της συνεισφοράς της. Αντίστοιχα, θα μπορούσαμε να πούμε για τα άλλα παραδείγματα (20, 22, 23) ότι οι ομιλήτριες επιζητούν την ισχύ των ενεργειών, καθώς μια αρνητική απάντηση θα σήμαινε τη μη πραγματοποίησή τους (*να μη μιλάει σε κανέναν, να μην κάνεις καθόλου σχέσεις πριν τον γάμο, να μην την κάνει σωστή την πρακτική του*).

Συνοψίζοντας, τα ανεξάρτητα συντάγματα με το *να* βρίσκονται στις αρχικές θέσεις των συνεισφορών ή μετά από ένα εύρος γραμματικών και πραγματολογικών στοιχείων, και το ρήμα συνηθέστερα είναι σε συνοπτικό μη παρελθοντικό τύπο. Επιπλέον, το ανεξάρτητο *να* εμφανίζεται σε κάθε προτασιακό τύπο, με συγκεκριμένες πραγματολογικές και κειμενικές λειτουργίες. Ειδικότερα, στις καταφατικές προτάσεις εκφράζει δεοντικές τροπικότητες (ευχή, προτροπή, προειδοποίηση) με συχνότερη τη

σημασία της προτροπής. Αυτό θεωρούμε ότι συμβαίνει καθώς η ενέργεια που δηλώνεται με το να δεν φαίνεται να έχει προσδιορισμένα χρονικά όρια, με αποτέλεσμα να μπορεί να προσαρμόζεται στα κάπως αδρά και ενίοτε αφηρημένα χρονικά όρια που τίθενται από το συγκείμενο ή το περικείμενο. Στις ερωτηματικές δομές εντοπίζονται συντάγματα με κειμενικό και μη κειμενικό χαρακτήρα. Στην πρώτη περίπτωση πρόκειται για μεταγλωσσικές εκφράσεις που λειτουργούν ως δείκτες μετάβασης σε νέο θέμα. Το ενδιαφέρον έγκειται στο ότι οι ομιλητές δεν αναμένουν απάντηση από τους συνομιλητές τους αλλά συνεχίζουν κάνοντας την ερώτηση. Ο μεταγλωσσικός χαρακτήρας της πρώτης ερώτησης (π.χ. *να σε ρωτήσω κάτι;*) εμπράκτως φαίνεται ότι αναζητά το σημείο έναρξης της επιδιωκόμενης ερώτησης. Αυτό θεωρούμε ότι φαίνεται με μεγαλύτερη σαφήνεια στις ερωτήσεις μη κειμενικού χαρακτήρα (π.χ. *να το βάλω; να το σηκώσω;*), όπου το χρονικό σημείο έναρξης της ενέργειας καθορίζεται από την απάντηση της συνομιλήτριας. Στις αρνητικές δομές επίσης εκφράζεται προτροπή. Διαφοροποίηση προκύπτει σε περιβάλλον περιγραφής. Τέλος, οι αρνητικές ερωτήσεις εμφανίζονται σε πλαίσιο διαφωνίας, συνιστούν κατευθυντικές πράξεις και οδηγούν σε συγκεκριμένο είδος απάντησης (Bolinger 1957: 99), ενώ και σε αυτές τις περιπτώσεις η σύμφωνη ή αντίθετη γνώμη των συνομιλητών προς τις κατευθυντικές ερωτήσεις συνεπάγεται την πραγματοποίηση ή μη των ενεργειών που εμπεριέχονται σε αυτές.

3.3.2. *Εξαρτημένο να στο ίδιο εκφώνημα*

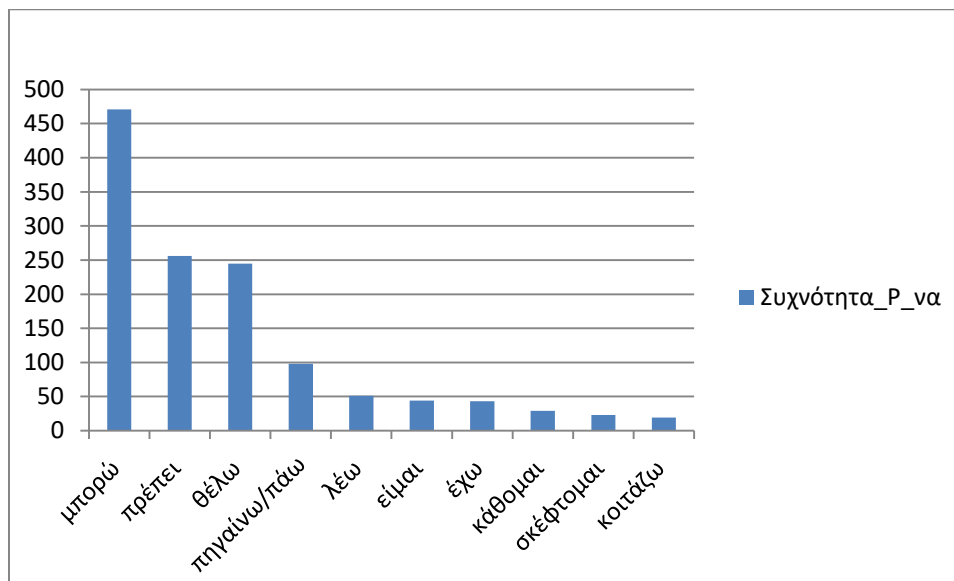
Η γραμμικότητα ως βασική ιδιότητα της γλώσσας (Γούτσος 2020: 37-38) προκύπτει από τη χρονική διάσταση του προφορικού λόγου, στον οποίο κάθε σύνολο φθόγγων έπεται χρονικά του προηγούμενου. Η εξέταση του προφορικού λόγου με μεθόδους και όρους που να ανταποκρίνονται στις ιδιαιτερότητές του μας οδηγεί να περιγράψουμε τα ρηματικά συμπλέγματα που δημιουργούνται με να με όρους χρονικότητας. Έτσι, όταν πριν το να οι ομιλητές τοποθετούν ένα ρήμα μπορούμε να θεωρήσουμε ότι διαμορφώνεται μια διρηματική δομή της μορφής P – να – P1 (βλ. Brazil 1995). Αυτό το να είναι που αποκαλείται εδώ εξαρτημένο να. Ο αριθμητικός δείκτης 1 δίπλα στο επισυναπτόμενο P καλύπτει τη δυνατότητα για επέκταση με επιπλέον ρήματα, καθώς οι

ομιλητές συχνά σε αυτό το ρηματικό σύμπλεγμα κάνουν προσθήκες με παρατακτικές ή διαζευκτικές δομές της μορφής $P - να - P1 + να - P2$, $P - να - P1$ ή $να - P2$.

Οι διρηματικές δομές αποτελούν την πολυπληθέστερη κατηγορία εμφανίσεων του *να* στο σώμα κειμένων. Τα κύρια ερωτήματα που προκύπτουν αφορούν τη σημασία του *να* στις δομές αυτές, τον λειτουργικό του ρόλο και τις θέσεις εμφάνισής του στο συνομιλιακό γεγονός. Επιπλέον, θα διερευνηθεί αν επηρεάζει τη σημασία του αρχικού ρήματος *P* η σύνταξή του με το *να* και η όψη του συναπτόμενου ρήματος και αν αλλάζει η σημασία του συντάγματος με βάση τον προτασιακό τύπο.

Το *να* συνάπτεται στα αριστερά με ένα πλήθος αρχικών ρημάτων, τα οποία ακολουθούν και αυτά το νόμο του Zipf (1949). Συγκεκριμένα, ελάχιστα ρήματα συντάσσονται με μεγάλη συχνότητα με το *να*, ενώ πολλά άλλα ρήματα εντοπίζονται μόνο μία φορά σε ολόκληρο το σώμα. Παρακάτω παρουσιάζονται τα πρώτα δέκα ρήματα σε συχνότητα εμφάνισης που συνάπτονται με το εξαρτημένο *να*.

Διάγραμμα 1. Συχνότητα αρχικών ρημάτων με *να*

Τα πρώτα τρία ρήματα με σειρά συχνότητας, *μπορώ* (471), *πρέπει* (256) και *θέλω* (245) είναι τα λεγόμενα τροπικά ρήματα, που εκφράζουν μια σειρά από τροπικές σημασίες όπως δυνατότητα, πιθανότητα, αναγκαιότητα, διαταγή, προτροπή, παράκληση, επιθυμία

κ.ά. Τα τροπικά ρήματα θεωρούνται μια περίπλοκη κατηγορία ρημάτων που τοποθετούνται μεταξύ λεξικής και γραμματικής κατηγορίας (Nuyts 2001). Η Heine (1993) αναφέρει ότι αποτελούν λεξικά στοιχεία που βαίνουν προς γραμματικοποίηση, ενώ υπάρχει σαφής τάση των επιστημικών να είναι πιο γραμματικοποιημένα από τα δεοντικά και τα δυναμικά που δηλώνονται μέσα από το κλιτικό παράδειγμα. Αυτό φαίνεται και από το σχήμα του Nuyts (2006: 19) (βλ. 3.1.3), όπου η μεταβολή ακολουθεί μια πορεία από τη δεοντική τροπικότητα στην επιστημική και από εκεί στην τεκμηριωτικότητα, ενώ η διαδρομή της σημασιολογικής μεταβολής συνοδεύεται από αμφισημία μεταξύ της παλιάς και της νέας σημασίας (Heine 1993). Αυτές οι επισημάνσεις θα μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε καλύτερα τη χρήση των τροπικών ρημάτων και τη σχέση τους με το *να*.

Το σύνολο των τριών ρημάτων αντιστοιχεί στο 59,3% του συνόλου των ρημάτων που συντάσσονται με *να*, δηλαδή τα πρώτα τρία ρήματα καλύπτουν πάνω από τις μισές χρήσεις του *να* στο σώμα κειμένων. (Το φαινόμενο αυτό επαναλαμβάνεται σε πολλές άλλες περιπτώσεις στο σώμα κειμένων).

3.3.2.1. *μπορώ*

Το πρώτο σε συχνότητα ρήμα είναι το τροπικό *μπορώ*. Η σημασία του προσωπικού ρήματος όπως αποτυπώνεται στα λεξικά (ΛΚΝ, ΧΛΝΓ) ισοδυναμεί με το «διαθέτω την απαιτούμενη δύναμη ή ικανότητα να κάνω κάτι». Ως απρόσωπο σημαίνει ότι κάτι είναι ενδεχόμενο ή πιθανό. Ήδη από τους ορισμούς αυτούς διαπιστώνουμε μια δεοντική σημασία και μια επιστημική. Η δεοντική σημασία είναι συνδεδεμένη με το προσωπικό *μπορώ* και η επιστημική με το απρόσωπο. Όπως θα φανεί στη συνέχεια, όμως, τα πράγματα γύρω από το απρόσωπο *μπορεί* είναι πιο σύνθετα.

Στον Πίνακα 6 παρουσιάζεται η συχνότητα των κλιτικών τύπων του ρήματος. Όπως φαίνεται, οι τρεις πρώτοι κλιτικοί τύποι καλύπτουν το 74,3% του συνόλου των χρήσεων, ενώ η συχνότητα εμφάνισης των άλλων τύπων μειώνεται σε μεγάλο βαθμό.

Πίνακας 6. Συχνότητα χρήσης κλιτικών τύπων του *μπορώ*

Τύποι	Συχνότητα
<i>μπορεί</i> ²⁴	156
<i>μπορείς</i>	101
<i>μπορώ</i>	93
<i>μπορούμε</i>	47
<i>μπορούσε</i>	14
<i>μπορούν</i>	12
<i>μπορούσες</i>	11
<i>μπορούσα</i>	11
<i>μπορούσαμε</i>	7
<i>μπορείτε</i>	5
<i>μπορέσει</i>	3
<i>μπορέσεις</i>	3
<i>μπορούσαν</i>	3
<i>μπόρεσα</i>	1
<i>μπορέσετε</i>	1
<i>μπορέσουμε</i>	1
<i>μπορέσουν</i>	1
<i>μπορέσω</i>	1
Σύνολο	471

Στη συνέχεια αναλύεται η χρήση του *μπορώ* να με βάση τη συχνότητα εμφάνισης των ρηματικών τύπων. Ο Πίνακας 7 αναλύει τη συχνότητα του πιο συχνού τύπου *μπορεί* σε σχέση με τις σημασίες και τα γραμματικά χαρακτηριστικά του.

²⁴ Παρότι αναγνωρίζεται η διαφορά μεταξύ του προσωπικού *μπορώ* και του απρόσωπου *μπορεί*, όπως καταγράφεται στη βιβλιογραφία (Τσαγγαλίδης 2002), εδώ ο τύπος *μπορεί* παρουσιάζεται ενιαία και οι επιμέρους διαφορές γίνονται φανερές κατά την ανάλυση.

Πίνακας 7. Συσχέτιση τροπικών σημασιών και γραμματικών χαρακτηριστικών (χρόνου και όψης) του ρηματικού τύπου στο σύνταγμα με *να*

<i>μπορεί να</i>	ΣΥΝΟΛΟ	ΣΥΝ ΜΗ ΠΡΛ	ΜΗ ΣΥΝ ΜΗ ΠΡΛ	ΜΗ ΣΥΝ ΠΡΛ	ΣΥΝ ΠΡΛ	ΣΥΝΤΕΛ ΜΗ ΠΡΛ	ΣΥΝΤΕΛ ΠΡΛ	ΚΕΝΑ
επιστημικό	117	43	44	8	8	8	1	5
δεοντικό	39	27	6	2	-	1	-	3
Σύνολο	156	70	50	10	8	9	1	8

Το *μπορεί* εμφανίζεται 117 φορές με τη σημασία της πιθανότητας. Ο τύπος *μπορεί* είναι μη παρεμφατικός, δηλαδή δεν εμφανίζει χαρακτηριστικά προσώπου, αριθμού και χρόνου. Το πρώτο ζήτημα που τίθεται είναι αν αυτή η σημασία επηρεάζεται ή προκύπτει από το άμεσο περιβάλλον χρήσης και συγκεκριμένα από το ρήμα του συντάγματος με *να*. Στα παρακάτω παραδείγματα (23) έως (29) παρατηρούνται όλοι οι συνδυασμοί χρόνου και όψης στο ρήμα (P1).

(23) <A> εννοώ μην πάμε κι είμαστε σαν κούτσουρα εν[νοώ
<Λ> [ναι
<A> μπορεί να βρούμε και κό[σμο
<E> [ναι
<A> και γνωσ[τούς

(24) <X> υπάρχει χειριστήριο; λειτουργούν μόνα τους; [μα πώς γίνονται όλα αυτά;
<N> [μπορεί να λειτουργούνε με εντολές (.) γκούγκλαρέ το μία

(25) <Δ> κάτι κάτι τώρα της έλεγε και καλά ότι υπάρχει ένας άνθρωπος και ότι και καλά::
<P> πού ξέρεις; μπορεί να την έβλεπε και να του χαμογελάει

(26) <H> καλά είσαι γενικά [θα μου τα πεις σε λίγο (.)
<Σ> [ναι
<H> κάτσε λίγο να ηρεμήσω
<Σ> καλά () ΚΑΛΑ εγώ μπορεί να ψιλοκρύωσα λιγάκι

(27) <Σ> [και μετά έχουμε κενό και λατινικά
<ΧΑΡ> χτες δεν το είδα εγώ (.) δεν μου ήρθε κάτ- εκτός κι αν δεν έχω γραφεί στο ηκλάς μπορεί να μην έχω γραφτεί [στο μάθημά του

(28) <I> ΠΡΕπει να είχανε πάει είκοσι άτομα
<M> μπορεί να είχανε πάει τα είκοσι φυτά

(29) <MAP> ναι αλλά από την στιγμή που είναι επί πτυχίω δεν μπορεί να;
 <M> ναι μπορεί να ξεκινήσει το θέμα που διάλεξε για την πτυχιακή του αλλά δεν
 μπορεί να τη δηλώσει

Στα (23) έως (28) το *μπορεί* έχει τη σημασία της πιθανότητας, ενώ στο (29) ερμηνεύεται
 δεοντικά. Αν τα κωδικοποιήσουμε με βάση το δυαδικό σύστημα +/- παρελθόν (ΠΡΛ) και
 +/- συνοπτικό/συντελεσμένο (ΣΥΝ/ΣΥΝΤΕΛ) προκύπτει το σχήμα που παρουσιάζεται
 στον Πίνακα 8:

Πίνακας 8. Χρόνος, όψη και τροπικότητα στο ρηματικό σύμπλεγμα με το *μπορεί*

	Ρηματικό σύμπλεγμα	Χρόνος - Όψη	Τροπικότητα
α)	<i>μπορεί να ξεκινήσει</i>	[+ΣΥΝ/-ΠΡΛ]	δεοντική
β)	<i>μπορεί να βρούμε</i>	[+ΣΥΝ/-ΠΡΛ]	επιστημική
γ)	<i>μπορεί να λειτουργούνε</i>	[-ΣΥΝ/-ΠΡΛ]	επιστημική
δ)	<i>μπορεί να την έβλεπε</i>	[-ΣΥΝ/+ΠΡΛ]	επιστημική
ε)	<i>μπορεί να ψιλοκρύωσα</i>	[+ΣΥΝ/+ΠΡΛ]	επιστημική
στ)	<i>μπορεί να μην έχω γραφτεί</i>	[+ΣΥΝΤΕΛ/-ΠΡΛ]	επιστημική
ζ)	<i>μπορεί να είχανε πάει</i>	[+ΣΥΝΤΕΛ/+ΠΡΛ]	επιστημική

Είναι σαφές ότι οι περισσότερες δομές έχουν επιστημική σημασία και μόνο μία έχει
 δεοντική (α). Η δομή αυτή ωστόσο είναι ίδια με τη (β), οπότε ο συνδυασμός [+ΣΥΝ] και
 [-ΠΡΛ] μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει διπλή ερμηνεία. Αμέσως προκύπτουν ορισμένα
 ερωτήματα: αν το *μπορεί* δεν είναι μόνο επιστημικό όπως φαίνεται από τη δομή (α), σε
 ποιες περιπτώσεις αποκτά δεοντική ερμηνεία; Μήπως έχουμε διπλή ερμηνεία και σε
 άλλες δομές που δεν έχουν εμφανιστεί στο σώμα κειμένων; Το δεύτερο ερώτημα
 αποτελεί έναν περιορισμό που αναφέρθηκε στο Κεφάλαιο 1 και θα πρέπει να έχουμε
 πάντοτε υπόψη. Ωστόσο, πριν καταφύγουμε σε αυτήν την απάντηση, ας εξετάσουμε
 λεπτομερέστερα τα δεδομένα. Καθώς οι προτάσεις (23) έως (29) έχουν το κοινό
 χαρακτηριστικό ότι είναι καταφατικές, είναι απαραίτητο να στραφούμε στην παρουσίαση
 των άλλων προτασιακών τύπων.

Συγκεκριμένα, οι ερωτηματικές δομές με το *μπορεί* είναι ελάχιστες στο σώμα
 κειμένων, παρουσιάζουν όμως ένα ενδιαφέρον, γιατί έχουν όλες δεοντική ερμηνεία:

(30) <X> [αφού υπάρχει ανοχή ρε Γιούλη () μια κοινωνία η οποία δείχνει ανοχή στα πάντα (.) για να μπορέσει να είναι ήσυχη και ήρεμη ε τι θέλεις δείχνει ανοχή (.) στην ορθογραφία στον τρόπο έκφρασης στον τρόπο συμπεριφοράς στην αγωγή () λοιπόν από κει και πέρα τι περιμένεις; αυτή η κοινωνία μπορεί να πάει μπροστά;

Στο (30) ο X εμφανίζεται απογοητευμένος από μια κοινωνία η οποία δεν αντιδρά σε συμπεριφορές και καταστάσεις που την κρατούν δέσμια παθογενειών, και αδυνατεί να προοδεύσει. Ολοκληρώνει το εκφώνημά του με μια ερώτηση με το *μπορεί να* που δεν επιζητά απάντηση. Αν παραφράζαμε την ερώτηση θα λέγαμε: «έχει τη δυνατότητα μια τέτοια (/αυτή η) κοινωνία να πάει μπροστά;» ενώ ο ερωτηματικός επιτονισμός αναλαμβάνει το βάρος της δήλωσης της αμφιβολίας.

(31) 1 <X> τον Γιώργο τον έχει @@@ Οκτώβρη λήγει η σύμβαση με το
2 βάουτσερ εκεί που δουλεύει ο Δημήτρης
3 <N> τι::; κάτσε περίμενε
4 <X> του Γιώργου τον Οκτώβρη
5 <N> ναι
6 <X> είναι με βάουτσερ ο Γιώργος
7 <N> τον Οκτώβρη που μας έρχεται;
8 <X> ναι
9 <N> λήγει;
10 <X> λήγει
11 <N> α μετά μπορεί να τον διώξει;
12 <X> σιγά μη τον κρατήσει
13 <N> θα τον διώξει

Στο (31) ο X και η N συζητούν για τη σύμβαση εργασίας του Γιώργου, η οποία λήγει σε σύντομο χρονικό διάστημα (σε σχέση με το χρονικό σημείο του συνομιλιακού συμβάντος). Στη σειρά 11 η N ρωτά αν μετά τη λήξη της σύμβασης ο εργοδότης έχει τη δυνατότητα να διώξει τον Γιώργο από τη δουλειά. Η έννοια της πιθανότητας και σε αυτό το περιβάλλον μένει ανενεργή για το *μπορεί*.

(32) 1 <K> το αντίθετο της αγάπης δεν είναι το μίσος ()
2 <AA> δεν υπάρχει αντίθετο [της αγάπης
3 <M> [ποιο είναι
4 <AA> δεν υπάρχει (.) αυτό
5 <ΑΓ> αγαπάς (.) τέλος
6 <K> αγάπη είναι το τέλειο (.) αγάπη είναι ο θεός (.) δηλαδή () δεν ξέρω πώς να το πω
7 <AA> ναι

- 8 <K> είναι ό,τι πιο θεϊκό μπορείς να αισθανθείς
 9 <ΑΓ> είναι μόνη της () <M> [αυτούσια
 10 <K> [είναι ό,τι πιο θετικό () πώς μπορεί να να γυρίσει; μετά πάει:: κάτι:: αρρωστημένο (.) διεστραμμένο

Στο (32) ως θέμα συζήτησης είναι η αγάπη και στην ερώτηση του Μ *ποιο είναι το αντίθετο της αγάπης* οι ΑΑ, ΑΚ και Γ ορίζουν την αγάπη και απαντούν ότι δεν υπάρχει αντίθετη έννοια/συναίσθημα. Στη σειρά 10 η Κ λέει ότι *είναι ό,τι πιο θετικό* και αναρωτιέται αν είναι δυνατόν να αλλάξει το συναίσθημα της αγάπης, εννοώντας ότι δεν είναι εφικτή μια τέτοια αλλαγή. Η σημασία της πιθανότητας δεν εντοπίζεται ούτε σε αυτήν την περίπτωση. Συμπερασματικά, παρά το μικρό δείγμα, το *μπορεί* στις ερωτηματικές δομές φαίνεται να έχει δεοντική σημασία.

Όταν το *μπορεί* εμφανίζεται μετά από τον αρνητικό δείκτη *δεν* παρατηρείται παρόμοια συμπεριφορά. Στα εκφωνήματα (33) και (34) το *μπορεί* έχει μόνο δεοντική σημασία· εξωτερικές συνθήκες αφαιρούν από τον δράστη τη δυνατότητα να προχωρήσει σε (ή να ολοκληρώσει) συγκεκριμένες ενέργειες (δουλειές του σπιτιού, είσοδο σε κατάσταση ύπνου):

- (33) <M> [κανΕΙς δε βοηθάει στο σπίτι (.) πώς θα γίνει από έναν άνθρωπο δε μπορεί να γίνονται όλα
 (34) <K> [μεγάλοι πόνοι; (.) τι συμπτώματα [έχει αυτό;
 <KA> [ε:: δεν μπορεί να κοιμηθεί καταρχάς που 'ναι βασικό

Στις περιπτώσεις (35) και (36) η κατάσταση δεν είναι η ίδια. Το *μπορεί* έχει επιστημική σημασία:

- (35) <Δ> αφού φαίνεται εδώ ρε γιατί είναι πολύ δυνατό το σήμα παίζει να 'ναι και κανενός γείτονα ((πολύ σιγά)) () σκέφτηκα ότι τώρα [θα
 <H> θέλει μέιλ;
 <Δ> τς σύνθημα (.) ε:: () μπήκε::ς; () στο ΝΟηΜΑ; (.) καθόλου; [...] ((γέλια))
 [...]
 <Δ> ΔΕΝ είν' καινούριοι οι διπλανοί καινούριοι είναι οι κάτω στο:: [πρώτο αλλά δε μπορείς
 <H> [το ΖΝΤΕ;
 <Δ> αυτό το- αυτό ναι (.) αλλά δε μπορεί να πιάνει:: απ' τον πρώτο όροφο τόσο πολύ δεν [α@

Στο (35) οι δύο φίλοι προσπαθούν να αποκτήσουν ασύρματη πρόσβαση στο διαδίκτυο από εξωτερικό σήμα, καθώς δεν έχουν σύνδεση ίντερνετ οι ίδιοι στο σπίτι. Εντοπίζουν ένα ελεύθερο και δυνατό σήμα με κωδικό όνομα ZNTE. Απορημένοι από την εμβέλεια του σήματος χρησιμοποιούν τις γνώσεις τους για να κάνουν υποθέσεις. Ο Δ, στου οποίου το σπίτι βρίσκονται, χρησιμοποιεί την πληροφορία ότι ήρθαν νέοι ένοικοι στον πρώτο όροφο και άρα ίσως είναι δικό τους το σήμα, καταλήγοντας όμως ότι *δε μπορεί να πιάνει:: απ' τον πρώτο όροφο τόσο πολύ*. Το *δε μπορεί να* δηλώνει έτσι την απουσία δυνατότητας ισχυρού σήματος από άλλον όροφο με βάση τις μέχρι τώρα γνώσεις τους για τον κόσμο και την τεχνολογία, χωρίς ωστόσο να είναι απολύτως βέβαιοι. Άρα στο συγκεκριμένο παράδειγμα βρισκόμαστε μεταξύ των σημασιών της δυνατότητας και της πιθανότητας.

Στο (36) ο Δ θεωρεί απίθανο να μην έφεραν το σκαρτ μαζί με το ντιβιντί και άρα πολύ πιθανό να βρίσκεται σε κάποιο σημείο του σπιτιού:

- (36) <Δ> επ- έχει αγγλικούς υπότιτλους;
 <H> όλα έχουν () οκεί άρα θα το δούμε στον υπολογιστή δηλαδή έτσι;
 <Δ> α:: γιατί άμα το γράψεις στο ντιβιντί; () ούτε τον ήχο
 <H> ((γέλιο)) ε ναι υπάρχει κι αυτό () εδώ δεν έχουμε:: του ντιβιντί το σκαρτ
 <Δ> ΝΑΙ μωρέ κάπου θα το 'χουμε αφού φέραμε το ντιβιντί δε μπορεί να μη το

Τέλος, το *μπορεί* σε αρνητικές δομές με ερωτηματικό επιτονισμό συνδυάζει τη δεοντική σημασία με την επιστημική:

- (37) 1 <A> γιατί:: έχω λογοτεχνία ΤΡΙΤΗ:: τρεις με έξι και θα φέρει τον XXX [ο καθηγητής
 2 <Λ> ΙΧ:: πλάκα κάνεις;
 3 <A> και δεν θα 'μαι να το δω να:: και μπορούμε να του κάνουμε κάποιες ερωτήσεις και τα λοιΠΑ (.)
 4 <Λ> όχι ρε
 5 <A> και:: τς
 6 <Λ> δεν μπορεί να πάει η Μαριάννα ή:: η:: Δέσποινα να κρατήσουν και σημειώσεις να σου πουν;

Στο (37) η Λ, στην προσπάθειά της να βρει λύση στη φίλη της που δεν προλαβαίνει να παρακολουθήσει μια επικείμενη επιστημονική ομιλία, εκφωνεί την αρνητική ερώτηση στη σειρά 6. Το *δεν μπορεί να* αφενός αναφέρεται στη δυνατότητα της Μαριάννας ή της

Δέσποινας να πάνε οι ίδιες στην ομιλία, αφετέρου η ενδεχόμενη δυνατότητα παρουσιάζεται ως μια πιθανή εναλλακτική λύση στο πρόβλημα της Α.

Στο (38) η MAP και η Μ συζητούν για την πτυχιακή εργασία ενός φίλου τους:

(38) <MAP> ναι αλλά από την στιγμή που είναι επί πτυχίω δεν μπορεί να;
<M> ναι μπορεί να ξεκινήσει το θέμα που διάλεξε για την πτυχιακή του αλλά δεν μπορεί να τη δηλώσει

Στη σειρά 1 η MAP λαμβάνοντας ως δεδομένο ότι ο φίλος τους είναι στο τελευταίο στάδιο των σπουδών του (*επί πτυχίω*), εκφωνεί την αρνητική ερώτηση *δεν μπορεί να;*. Με αυτήν εκφράζεται ο υψηλός βαθμός βεβαιότητας για την δυνατότητα που έχει ένας επί πτυχίω φοιτητής να αρχίσει την συγγραφή της πτυχιακής εργασίας, κατευθύνοντας ταυτόχρονα τη συνομιλήτριά της να δώσει την τελική επιβεβαίωση. Μάλιστα η MAP δεν ολοκληρώνει την ερώτησή της και η Μ σπεύδει να απαντήσει θετικά επιβεβαιώνοντας την αρχική εκτίμηση. Η μη ολοκλήρωση της ερώτησης και η επιτυχημένη συνομιλιακά απάντηση αποτελούν ενδείξεις για το ότι το σημασιολογικό φορτίο της τροπικότητας βρίσκεται κυρίως σε αυτό το γραμματικό σύμπλεγμα σε συνδυασμό με τον ερωτηματικό επιτονισμό.

Για να περάσουμε στις καταφατικές προτάσεις, το *μπορεί* εμφανίζεται σε τέτοιο περιβάλλον που η διάκριση της τροπικής σημασίας καθίσταται δύσκολη:

(39) <AA> οινολογία ε; το 'χα σκεφτεί γενικ[ότερα
<ΑΓ> [ΟΙΝΟΛΟΓΙΑ;
<AA> ναι () το 'χα σκεφτεί αλλά:: () θέλαμε:: () 'ντάξει (.) πολύ συνηθισμένο
(.) θέλω κάτι διαφορετικό δε [ξέρω () το κάνει θεωρώ ότι ας πούμε και κάποιος
άσχετος μπορεί να ασχοληθεί με κρασιά κατάλαβες;

(40) <X> αυτός κανονικά [ναι θα τον πάει δικαστικά δε::

[...]

<M> ποιον θα βρει [τόρα έτσι

<N> [ε:: θα πάρει κάποιον άλλον μπαμπά

<X> πιστεύω πως- σίγουρα

<M> [κάποιον άλλονα πώς;

<X> [θα πάρει θα πάρει σίγουρα τα είκοσι χιλιάρικά ο άνθρωπος το πιστεύω (.) και μπορεί να διεκδικήσει και:: άλλες αποζημιώσεις

(41) δεν ξέρω ποιο είναι το παιδάκι
<A> ((γέλια)) που κάθεται από πάνω σου; αυτό μπορεί να χαρακτηριστεί και ως κρίπι κοίτα το λίγο

Στο (39) το *μπορεί* έχει τη σημασία της δυνατότητας ή της πιθανότητας; Στο (40) ο απολυμένος εργαζόμενος έχει τη νομική δυνατότητα να διεκδικήσει αποζημιώσεις ή έχει πολλές πιθανότητες να διεκδικήσει (και να πάρει) αποζημιώσεις; Η επιστημική τροπικότητα γραμματικοποιημένη ή λεξικοποιημένη εντοπίζεται και σε άλλα σημεία του εκφωνήματος (*θα πάρει, σίγουρα, το πιστεύω*), η δεοντική ερμηνεία στο *μπορεί* ωστόσο παραμένει ενεργή. Στο (41) το *αυτό* έχει τη δυνατότητα να χαρακτηριστεί ως *κρίπι* ή είναι ένα πιθανό ενδεχόμενο; Τα συγκεκριμένα περιβάλλοντα χρήσης μας δείχνουν ότι βρισκόμαστε στα όρια των δύο σημασιών και κατ' επέκταση στο μεταίχμιο μεταξύ δεοντικής και επιστημικής τροπικότητας, κάτι που αποτελεί ίσως παράδειγμα σημασιολογικής μεταβολής εν κινήσει.

Είναι σημαντικό ότι, όταν το *μπορεί* βρίσκεται ανάμεσα σε δύο να ή διαφορετικά όταν το ίδιο είναι εντός του συντάγματος με να, τότε εκφράζει μόνο δεοντική τροπικότητα:

(42) <M> [κατά πόσο- η αλήθεια είναι ότι το μέτρο με δυσκολεύει πάρα πολύ και δεν έχω κάποιο άτομο να μπορεί να με βοηθήσει (.)

(43) <Σ> ναι αλλά τι σημαίνει; άμα δε μπορείς να το καταλάβεις αυτό ή το γιατί στις τρεις ξέρω 'γώ και είναι ένα κάτι το δικό του αλλά (.) να μπορεί να μοιραστεί:: (.) ξέρω 'ΓΩ::

(44) <Δ> αυτό που λες είναι ο φοίνικας (.) το μπαλαΝΤΕΡ
<Κ> όχι ρε για το μαγιόνγκ λέει το ένα
<Δ> ΝΑΙ για να μπορεί να μπει στη μέση

Τέλος, στο σώμα κειμένων παρατηρείται μια ιδιαίζουσα χρήση του *μπορεί* μεταξύ επιστημικής τροπικότητας και παραχωρητικού συνδέσμου. Στο (45) το *μπορεί* εκφράζει επιστημική τροπικότητα αλλά δεν δηλώνει απλώς το βαθμό γνώσης της ομιλήτριας προς το περιεχόμενο του συμπλέγματος με να. Η Κ δημιουργεί έναν πιθανό κόσμο τον οποίο συσχετίζει με τον πραγματικό, ώστε να στηρίξει τη θέση της ότι η αγάπη και ο έρωτας διαφέρουν:

(45) <ΑΓ> ο έρωτας είναι αγάπη;
 <Κ> όχι
 <ΑΓ> η αγάπη είναι έρωτας;
 <Μ> όχι
 <ΜΕ> όχι
 <Μ> είναι αυτούσια πράγματα ()
 <ΑΓ> είναι δύο ξεχωριστά
 <Μ> [ναι ()
 <ΜΕ> [ναι
 <ΑΓ> ήταν ομόφωνη η απάντηση
 <Μ> είναι είναι είναι [δύο
 <Κ> [γιατί μπορεί να φτάσεις να ερωτευτείς έναν άνθρωπο αλλά να μην τον αγαπήσεις

Το (45) αλλά και τα (46) και (47) στη συνέχεια ακολουθούν το δομικό σχήμα *μπορεί να...αλλά...* Το *μπορεί* έχει τη σημασία του *ίσως/είναι πιθανό*, χωρίς να απουσιάζει και η ερμηνεία της δυνατότητας, και το περιεχόμενο της πρότασης με *να* γίνεται η βάση για να ακολουθήσει το δεύτερο σκέλος του σχήματος εισαγόμενο με τα *αλλά, όμως* ή και (αντιθετικό). Το *μπορεί να* αποκτά έτσι ρόλο παραχωρητικού συνδέσμου:

(46) <Γ> ναι
 <Δ> αλλά η ομάδα φέτος είναι πολύ σταθερή (.) έχουμε κερδίσει:: δεκαέξι σερί παιχνίδια σε Ελλάδα και Ευρώπη
 <Γ> ωραία και πολύ σημαντικό αυτό (.) τώρα αν ρίξουμε μια ματιά στη βαθμολογία πώς έχει διαμορφωθεί () είναι ο:: Παναθηναϊκός έχει:: είκοσι οκτώ βαθμούς (.) κι η Αεκ με τον Προμηθέα είκοσι έξι ακολουθούν () μπορεί να είναι ο Παναθηναϊκός όπως είπαμε μια:: κλάση παραπάνω αλλά έχει το ενδιαφέρον του το πρωτάθλημα

(47) <Μ> [...] όταν έφυγε η γυναίκα του (.) γειτόνισσά μου κιόλας (.) έφυγε η γυναίκα του (.) κι έπεσε του θανατά (.) έχασε τη ζωή του έχασε το άλ-
 <ΑΑ> και κάπως έτσι πάει
 <Μ> το έτερον ήμισυ () και δεν ήταν από συνήθεια (.) γιατί μπορεί να ξεκίνησε από συνοικέσιο ή μπορεί να ξεκίνησε από μια επιβολή του πατέρα- του παππού δηλαδή έτσι; από μια επιβολή του παππού (.) και:: μετά να την είχε συνέχεια χέρι χέρι

Στο (47) η διάζευξη παρουσιάζει δύο πιθανές εκδοχές, δύο πιθανούς εναλλακτικούς κόσμους για την έναρξη μιας συζυγικής σχέσης στα παλιότερα χρόνια. Το *μπορεί*, λοιπόν, εκφράζει επιστημική τροπικότητα, και μέσω της διάζευξης την πιθανή εκδοχή, με βάση τις γνώσεις για τις κοινωνικές πρακτικές του παρελθόντος.

Τέλος στα (48) και (49) το *μπορεί* εκφράζει δυνατότητα ως επιλογή:

(48) κι ας ειν' και (.) δηλαδή (.) ήρθες τώρα στο σεμινάριο αυτό () ψάξου (.) μετά λίγο (.) δες κάτι άλλο που μπορεί να κάνεις

(49) <M> [...]α::λλά γενικά πάντως (.) για τιμή:: εί::ναι:: () και για Πάσχα (.) και για Βαρκελώνη:: () απ' τις καλύτερες που μπορεί να βρεις

Η εξέταση του *μπορεί* στο συμφραστικό πλαίσιο της συνομιλίας ανέδειξε ένα εύρος σημασιών, από την ικανότητα, τη δυνατότητα και την επιλογή ως την πιθανότητα και το επιστημικό συμπέρασμα. Το κριτήριο της συχνότητας αναδεικνύει την επιστημική τροπικότητα ως τη βασική σημασία του *μπορεί*, χωρίς ωστόσο να απουσιάζει και η σημασία της δυνατότητας ανάλογα με το περιβάλλον εμφάνισης. Πιο συγκεκριμένα, ο χρόνος και η όψη του P1, ο προτασιακός τύπος, η συντακτική θέση του *μπορεί*, αλλά και το συγκεκριμένο επιδρούν στο σημασιολογικό φορτίο του τροπικού ρήματος.

Όπως θα φανεί στη συνέχεια, διαφορετικά γραμματικά πρόσωπα κωδικοποιούν διαφορετικές σημασίες και επιτελούν διαφορετικές λειτουργίες. Για παράδειγμα, το *μπορείς* εκφράζει δεοντική τροπικότητα και εμφανίζεται σε καταφατικές, ερωτηματικές και αρνητικές δομές, όπως φαίνεται στον Πίνακα 9:

Πίνακας 9. Προτασιακές δομές εμφάνισης του *μπορείς*

Καταφατικές δομές	64
Ερωτηματικές δομές	8
Αρνητικές δομές	29
Σύνολο	101

Στις καταφατικές δομές ο τύπος διακρίνεται μεταξύ γενικευμένης και μη γενικευμένης/ειδικής αναφοράς, όπως στα (50-51) και (52-53):

(50) <X> γκραντ τώρα δεν μπορώ να πω ε;
<Δ> Όχι μπορείς να πεις τίτσου όμως

(51) <M> ΚΑΙ ότ- σου στέλνουν μια λίστα και μπορείς να διαΛΕξεις δηλαδή ΜΠΟρείς να πας σε σχολΕΙο αλλά μπορείς να πας και σε βιβλιοθήκες

Στις ερωτηματικές δομές παρατηρείται αντίστοιχη διάκριση γενικευμένης/ειδικής αναφοράς με διαφοροποιημένη πραγματολογική λειτουργία. Στα πρώτα δύο

παραδείγματα που ακολουθούν η ερωτηματική δομή ισοδυναμεί με αίτημα του ομιλητή προς μια ενέργεια από την πλευρά του ακροατή/συνομιλητή:

(52) <AA> ‘ντάξει (.) το καλό είναι να ζεις το τώρα ρε παιδί μου (.) και να το πηγαίνεις βήμα βήμα τώρα να σκέφτεσαι (.) ναι ντάξει (.) οκεί
<K> μπορείς να θυμηθείς με τον Μάριο πώς ήσουν στην αρχή;

(53) <Λ> ποιος θα πάει να το πάρει;

<X> μπορείς να πας να το πάρεις;

<Γ> ναι όποιος πάει να πάρει την Αγγελική θα ‘ρθω να πάρω

Στα επόμενα δύο παραδείγματα οι ερωτήσεις δεν στοχεύουν σε προτροπή του συνομιλητή προς μία συγκεκριμένη πράξη, αλλά καθώς η συζήτηση αφορά ένα γενικό θέμα, ο συνομιλητής καλείται να εκφράσει τη γνώμη του:

(54) <ΑΓ> τότε έχεις μια σχέση που δεν (.) αγαπάς (.) δεν αναλώνεσαι (.) δεν φτάνεις στα άκρα σου

<K> μπορείς να το ελέγξεις όμως; (.)

(55) <K> και κατά πόσο μπορείς να ξυπνήσεις και να βγεις από όλο αυτό; και σου λέω εγώ κάνε ελεύθερες σχέσεις δεξιά και αριστερά (.) μετά πόσο μπορείς να μπεις στο γάμο;

Στις αρνητικές δομές το *μπορείς* εμφανίζεται με γενικευτική αναφορά:

(56) <ME> δεν μπορείς να κρατήσεις φαρμακείο χωρίς να είσαι φαρμακοποιός

(57) <K> [...] δεν μπορείς να ‘σαι με έναν άνθρωπο σε σχέση που δεν σ’ αγαπάει

(58) <M> [‘ντάξει ρε αλλά αυτό δεν μπορείς να το ξέρεις από την πρώτη στιγμή

Συνεπώς, ο τύπος *μπορείς* διατηρεί σταθερή τη σημασία του σε όλα τα περιβάλλοντα χρήσης και το δεύτερο ενικό γραμματικό πρόσωπο αποκτά σημαίνοντα ρόλο στο συνομιλιακό γεγονός, επιτελώντας πραγματολογικές λειτουργίες όπως αιτήματα, συμβουλές, προτροπές ή γενικές αναφορές στα θέματα συζήτησης.

Το *μπορώ* εκφράζει δεοντική τροπικότητα σε όλα τα περιβάλλοντα εμφάνισής του και εντοπίζεται σε τρεις προτασιακούς τύπους (καταφατικές, αρνητικές και ερωτηματικές δομές). Η μεγαλύτερη συχνότητα παρατηρείται στις αρνητικές (55) και έπειτα στις καταφατικές προτάσεις (37). Αρνητικές ερωτήσεις δεν εμφανίζονται.

Πίνακας 10. Συχνότητα προτασιακών δομών του ρήματος *μπορώ*

Καταφατικές δομές	37
Αρνητικές δομές	55
Ερωτηματικές δομές	1
Σύνολο	93

Από το σύνολο των χρήσεων οι 17 αποτελούν τη παγιωμένη μεταγλωσσική φράση (*δεν*) *μπορώ να πω (ότι)*. Οι 12 εμφανίζονται σε καταφατική δομή *μπορώ να + (κλιτικό) + πω (ότι)* λειτουργώντας μετριαστικά, πριν ή μετά από ένα εμφατικό αξιολογικό σχόλιο για μία κατάσταση ή ένα γεγονός, και ταυτόχρονα ως ενδοφορικός κειμενικός δείκτης:

(59) μπορώ να πω ότι φάγαμε τον σκασμό

(60) και:: είδαμε όλη την πόλη μια πανοραμική της θέα (.) μπορώ να πω ότι:: ξετρελάθηκα:: μ' εκείνη την τοποθεσία

(61) έχω πάει γήπεδο και μπορώ να σου πω ότι φοβόμουν λίγο δηλαδή μου προκαλεί ένα φόβο γιατί::

ενώ οι 5 σε αρνητικές δομές του τύπου: *δεν μπορώ να + (κλιτικό) + πω (ότι)* συνοδεύουν μία μειωμένης έντασης αξιολογική φράση δηλώνοντας συγκαταβατική στάση:

(62) ωραία ήταν δεν μπορώ να πω ότι δεν μου άρεσε απλά με φοβήθηκα περισσότερο λόγω του ότι έβριζαν πάρα πολύ

(63) οπότε εντάξει ήτανε είχε και μπαράκια ωραία ήτανε δεν μπορώ να πω

Οι υπόλοιπες εμφανίσεις παρουσιάζουν ένα εύρος σημασιών εντός της κατηγορίας της δεοντικής τροπικότητας, όπως παρουσιάζεται στον Πίνακα 11:

Πίνακας 11. Συχνότητα εμφάνισης των τροπικών σημασιών του *μπορώ* ανάλογα με τον προτασιακό τύπο

Καταφατικές δομές	Συχνότητα	Αρνητικές δομές	Συχνότητα
δυνατότητα	16	δυσαρέσκεια/απροθυμία	11
ικανότητα	3	απουσία δυνατότητας	35
δυνατότητα ως επιλογή	6	απουσία ικανότητας	4
επιλογή (μόνο)	1		
Σύνολο	26		50

Ενδεικτικά παραδείγματα παρουσιάζονται παρακάτω. Στο (64) το *μπορώ* έχει τη σημασία της (νομικής) δυνατότητας, και στο (65) της ικανότητας.

(64) <MA> η οπισθογωνία είναι αυτό να ξέρεις
<M> ε;
<Γ> τι;
<M> δεν μπορείς να βγεις από στενό με όπισθεν (.)
<Γ> από στενό νομίζω μπορώ να βγω δεν έχει τύχει να βγω δε θυμάμαι καλά [δε ξέρω

(65) <K> [...] και θα 'ναι ευτυχισμένος και θα χαμογελάει (.) σε εισαγωγικά εξαιτίας μου (.) επειδή εγώ (.) μπορώ να τον ηρεμήσω

Στο (66) δηλώνει τη δυνατότητα ως επιλογή από ένα σύνολο δυνατοτήτων, ενώ στο (67) έχει τη σημασία της επιλογής χωρίς να εμπεριέχεται πλέον η δυνατότητα.

(66) <A> και Πρωτοχρονιά θα βάλω αυτό που 'βαλα το δεκαεφτά
<E> μ:: αν κι έχω κι ένα αυτ- μπορώ να βάλω το το φόρεμα που είχα βάλει:: στο:: στο:: Γιάφκα την πρώτη χρονιά με τις πούλιες ένα μαύρο

(67) <ΧΑΡ> ό,τι έχει σοκολάτα το τρώω (.) από σιροπιαστά μ' αρέσουν τα τουλουμπάκια μπορώ να φάω [κάνα τουλουμπάκι

Στο (68) η αρνητική δομή εκφράζει τη δυσαρέσκεια της ομιλήτριας για μια κατάσταση και την απροθυμία της να προχωρήσει σε συγκεκριμένη νοητική διεργασία.

(68) <M> [έλα μην αγχώνεσαι μια χαρά θα τα έχεις πάει δεν μπορεί θα το έχεις περάσει
<ΜΑΡ> δεν μπορώ [να το σκέφτομαι

Στο (69) δηλώνεται η απουσία (χρονικής) δυνατότητας παραμονής στο χώρο της βιβλιοθήκης και στο (70) αναφέρεται η απουσία ικανότητας σε έναν επαγγελματικό τομέα.

(69) <Π> θα πάω για:: άνοιξε η βιβλιοθήκη
<K> να διαβάσεις εκεί;
<Π> να δω να πάρω κάποια βασικά δε μπορώ να διαβάσω γιατί έχω ψυχολόγο

(70) <Σ> τελospάντων αυτή και του λέει έλα όταν τελειώσεις τη δουλειά κι έλεγε ο τύπος ρε παιδί μου ότι:: ένα πράμα ότι:: (.) εγώ δεν ΞΕρω γράμματα:: δεν μπορώ να την κάνω αυτή τη δουλειά:: οριακάμίλαγε ελληνικά αυτός

Η σημασία της δυνατότητας είναι η πιο συχνή για τον τύπο *μπορώ*, και παίρνει διάφορες αποχρώσεις (νομική/οικονομική/χρονική δυνατότητα). Από αυτήν προκύπτει μέσα στο κατάλληλο συγκείμενο ένα σύνολο σημασιών από την ικανότητα έως την επιλογή και μέσα από τη στροφή στον εσωτερο συναισθηματικό κόσμο, που διευκολύνεται από το πρώτο ενικό πρόσωπο σημασίες όπως της δυσαρέσκειας, της απροθυμίας και της άρνησης για την πραγματοποίηση μιας ενέργειας.

Συνολικά, οι τρεις συχνότεροι κλιτικοί τύποι του ρήματος *μπορώ*, παρά τις ομοιότητές τους, είναι σαφώς οριοθετημένοι σημασιολογικά και συντακτικά. Συγκεκριμένα, το *μπορεί* είναι το πιο συχνό και ανοίγεται σε όλο το εύρος των τροπικών σημασιών και των προτασιακών τύπων. Το *μπορείς* δηλώνει μόνο την έννοια της δυνατότητας και εμφανίζεται σε τρεις προτασιακούς τύπους. Το *μπορώ* σημαίνει κυρίως δυνατότητα, αλλά κινείται ελεύθερα στο πεδίο της δεοντικής τροπικότητας, ενώ εμφανίζεται συστηματικά σε δύο προτασιακούς τύπους.

Οι υπόλοιποι τύποι του κλιτικού παραδείγματος που εμφανίζονται στο σώμα κειμένων θα παρουσιαστούν με συντομία. Εκφράζουν στην πλειονότητά τους δεοντική τροπικότητα με κύριες σημασίες αυτές της προτροπής, της δυνατότητας, της παραχώρησης, της συγκατάθεσης κ.ά. Συνάπτονται με συγκεκριμένα γραμματικά στοιχεία, τα οποία επηρεάζουν την τελική σημασία του ρήματος και της πρότασης. Για παράδειγμα, το *μπορούσα* συνάπτεται με την άρνηση *δεν* ή το μόριο *θα* κατ' εξοχήν (ή με το συνδυασμό τους), με τη χρονική σημασία να είναι παρούσα στην πρώτη περίπτωση:

(71) <K> [λιγάκι ()] να 'ντάξει εγώ δεν [άντεχα μες στη σκηνή] δε μπορούσα να κοιμηθώ

και την τροπική σημασία να επικρατεί στη δεύτερη:

(72) <X> ε:: τι έλεγα; ότι:: εμένα κοίταξε να δεις επειδή είναι και χωρισμένοι οι γονείς μου με τη μάνα μου υπάρχει μια πιο ελευθερία θα μπορούσα να φέρω κάποιον ά::νετα.

Αντίστοιχη περίπτωση και το *μπορούσε*:

(73) <ΓΕ> δεν μπορούσε να ηρεμήσει ρε είχε αλλάξει πέντε χρώματα - <K> ισχύει () πιστεύω:: επειδή είναι μάθημα ιστορίας θα μπορούσε να υπάρχει μαζεμένο υλικό και να διαβάσουμε από 'κει

Τέλος, το *μπορούσαμε* σε όλες σχεδόν τις εμφανίσεις του (6 από 7 συνολικά) συνάπτεται με το *θα* και η σημασία διαφοροποιείται βάσει του χρόνου και της όψης του P1:

(74) <E> θα μπορούσαμε να πάμε και στην Κομο::τηνή περ-
πηγαίνοντας στη::
Τουρκία

3.3.2.2. *πρέπει*

Το τροπικό ρήμα *πρέπει* έχει χάσει αρκετά από τα μορφολογικά του χαρακτηριστικά και είναι παγιωμένο στο γ' ενικό. Απουσιάζουν δηλαδή τα στοιχεία παρεμφατικότητας με αποτέλεσμα αυτός ο τύπος να μπορεί να συνταχθεί με κάθε γραμματικό πρόσωπο (*εγώ, εσύ, αυτός* κ.λπ.). Επιπλέον εντοπίζεται παρελθοντικός τύπος επίσης παγιωμένος στο γ' ενικό (*έπρεπε*). Οι βασικές σημασίες του ρήματος είναι αυτές της ανάγκης και της υποχρέωσης, που είτε προκύπτουν εσωτερικά είτε εξωτερικά. Το *πρέπει* συντάσσεται αποκλειστικά με το μόριο *να* και σε συνδυασμό με το ρήμα του συντάγματος σχηματίζουν ένα ρηματικό σύμπλεγμα που τοποθετείται στον άξονα του χρόνου.

Σε συχνότητα χρήσης είναι δεύτερο και παρουσιάζει εξίσου ενδιαφέρον ως προς τον τρόπο μετακίνησής του από τη δεοντική στην επιστημική σημασία. Τα παρακάτω παραδείγματα δίνουν τη βασική εικόνα συνδυασμού της τροπικότητας με τον χρόνο και την όψη, η οποία συνοψίζεται στον Πίνακα 10.

(75) <A> [είναι με σειρά προτεραιότητας ρε:: με τον βαθμό [με το μέσο όρο
<M> [με το μέ::σο ό::ρο
<I> A:: ΝΑΙ; (.) ΑΛΗΘΕΙΑ::;
<M> πρέπει να έχεις υποχρεωτικά:: τριάντα περασμένα (.) [...]

(76) <K> ο σεβασμός [δεν
<AA> [α:: σεβασμός
<K> το σεβασμός δεν επιβάλλεται [πρέπει να σ' το εμπνέει ο άλλος
<M> [ναι κερδίζεται (.) κερδίζεται

(77) <N> μαμά τι ώρα είναι;
<A> ε:: είναι δέκα
<N> πρέπει να φύγω μωρέ έχω το μωρό:: είναι κι άρρωστος ο Γιώργος

(78) <MAP> [εμείς πάλι καλά ξεκινήσαμε (.) πότε σου 'χα πει ότι ξεκινήσαμε ρε;
<M> ε () έλα ντε νομίζω πριν [μια εβδομάδα
<MAP> πρέπει να ξεκινήσαμε ναι στις είκοσι του μήνα (.) και τελειώνουμε στις δώδεκα

(79) <A> οι οποίοι συνήθως πάνε Ζαΐρα
 <Λ> ΠΑλι Ζαΐρα θα ΠΑνε ΠΑ[ΝΑγία μου ((γέλια))
 <A> [Πάντα Ζαΐρα πά[νε
 <Λ> [ι:: τόσο ωραία είναι εκεί πέ[ρα;
 <A> [όχι νομίζω χάλια εί[ναι
 <Λ> [χάλια έχω δει κάτι στόρυ αΠΑΙσια εί[ναι
 <A> [πρέπει να 'ναι [αΠΑΙσιο

(80) <Δ> [...] τελευταία ήττα:: πρέπει να ήταν πέρσι από τη Μάντσεστερ Σίτι

(81) <Σ> ε βασικά τώρα έρχεται πρέπει να 'χει κολλήσει στην κίνηση ρε συ γιατί έχει πάρα πολλή βροχή έξω

Πίνακας 12. Χρόνος, όψη και τροπικότητα με το ρήμα *πρέπει*

	Ρηματικό σύμπλεγμα	Χρόνος – Όψη	Τροπικότητα
α)	<i>πρέπει να φύγω</i>	[+ΣΥΝ/-ΠΡΛ]	Δεοντική
β)	<i>πρέπει να σ' το εμπνέει</i>	[-ΣΥΝ/-ΠΡΛ]	Δεοντική
γ)	<i>πρέπει να 'ναι</i>	[-ΣΥΝ/-ΠΡΛ]	Επιστημική
δ)	<i>πρέπει να ξεκινήσαμε</i>	[+ΣΥΝ/+ΠΡΛ]	Επιστημική
ε)	<i>πρέπει να ήταν</i>	[-ΣΥΝ/+ΠΡΛ]	Επιστημική
στ)	<i>πρέπει να έχεις περασμένα</i>	[+ΣΥΝΤΕΛ/-ΠΡΛ]	Δεοντική
ζ)	<i>πρέπει να 'χει κολλήσει</i>	[+ΣΥΝΤΕΛ/-ΠΡΛ]	Επιστημική

Με βάση τον παραπάνω πίνακα το τροπικό λαμβάνει μόνο επιστημική ερμηνεία όταν ο χρόνος του συμπληρωματικού ρήματος είναι παρελθοντικός (δ, ε). Επίσης έχει μόνο δεοντική σημασία όταν το ρήμα του συντάγματος να είναι στο συνοπτικό μη παρελθοντικό τύπο (α). Διπλή ερμηνεία παρατηρείται στις δομές β, γ και στ, ζ, όπου ο χρόνος είναι μη παρελθοντικός και η όψη είναι είτε μη συνοπτική είτε συντελεσμένη. Η αντίστοιχη παρατήρηση της Ιακώβου (1999) επιβεβαιώνεται εδώ, όπως και η ερμηνεία της για τη διπλή σημασία της δομής β, γ. Σύμφωνα με αυτήν, η επιστημική ή δεοντική σημασία καθορίζεται από το λεξικό ποιόν ενέργειας (aktionsart) του συναπτόμενου ρήματος και συγκεκριμένα από την ύπαρξη τελικότητας και ορίων ή μη.

Πίνακας 13. Συχνότητα τροπικών σημασιών του *πρέπει*

Δεοντικά	219
Επιστημικά	37
Σύνολο	256

Το δεοντικό *πρέπει* εμφανίζει τη μεγαλύτερη συχνότητα χρήσης (219 φορές) σε αντίθεση με το επιστημικό (37 φορές). Ως επιστημικό δηλώνει επιστημική αναγκαιότητα (84, 85):

(82) <Δ> θα δω αφού Αύγουστο τελειώσουμε την εξεταστική
<Μ> καλά ναι
<Δ> πρέπει να πάω και Ναύπλιο @@@

(83) <Γ> και δεν τα έκλεισες και τώρα έχουν πάει [εκατόν εβδομήντα
<Σ> [και τώρα ναι () [εκατό ευρώ πάνω
<Γ> [‘ντάξει τραγικό (.) ναι αλλά πρέπει να τα κλείσεις γιατί [όσο είναι θα::
αυξάνονται

(84) <Φ> τι μέρα πέφτει είκοσι οχτώ; [περίμενε θα σου πω μια
<Μ> Τετάρτη πρέπει να είναι αφού είκοσι πέντε είναι εκλογές και είναι Κυριακή
Τετάρτη (.) [Τετάρτη είναι σίγουρα ()

(85) <Σ> ε βασικά τώρα έρχεται πρέπει να ‘χει κολλήσει στην κίνηση ρε συ γιατί
έχει πάρα πολλή βροχή έξω

Η βασική σημασία του *πρέπει* είναι η δεοντική (ανάγκη, υποχρέωση), όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, και από αυτήν μετακινείται στην επιστημική. Η επιστημική σημασία του διαφέρει από αυτήν του *μπορεί* ακριβώς γιατί κατά τη σημασιολογική μετακίνηση διατηρεί μέρος της αρχικής του σημασίας. Έτσι, οι ομιλητές χρησιμοποιούν το επιστημικό *πρέπει* όταν εξετάζουν όλα τα δεδομένα του παρελθόντος ή του παρόντος στα οποία έχουν πρόσβαση και μέσω της λογικής διεργασίας καταλήγουν σε μία κρίση η οποία ενέχει υψηλό βαθμό πιθανότητας να είναι αληθής.

Τα παραπάνω, ωστόσο, αφορούν το *πρέπει* στις καταφατικές προτάσεις. Όπως διαπιστώσαμε για το *μπορεί*, έτσι κι εδώ ο προτασιακός τύπος διαφοροποιεί τη σημασία του τροπικού. Στις ερωτηματικές δομές το *πρέπει* είναι δεοντικό (86, 87) και οι ερωτήσεις είναι συνήθως ολικής άγνοιας, επιζητώντας διευκρινιστική απάντηση με ένα ναι ή όχι. Στις αρνητικές δομές (88, 89) το *πρέπει* είναι άλλοτε δεοντικό και άλλοτε επιστημικό με βάση τα τυπικά χαρακτηριστικά του συναπτόμενου ρήματος που τέθηκαν παραπάνω (χρόνος, όψη, ποιόν ενέργειας). Τέλος οι αρνητικές ερωτήσεις (90, 91) έχουν και πάλι διευκρινιστικό χαρακτήρα με το *πρέπει να είναι* δεοντικό.

(86) <M> πρέπει να σταματήσεις σ' ένα σημείο;
<MA> όχι δε πρέπει να σταματήσεις σε κάποιο σημείο πρέπει απλά να την κάνεις γρήγορα πρέπει και να και να αλλάξεις ταχύτητες

(87) <K> η αλήθεια είναι τι πιστεύετε; ότι ο έρωτας πρέπει να 'ναι αμοιβαίος ή όχι;
<AA> ναι
<M> όχι () κανονικά τον έρωτα τον ζεις μόνος σου

(88) <Γ> ορίστε ρε πάρε εδώ () κανονικά εγώ μαλάκα τώρα το θυμήθηκα κανονικά δε πρέπει να τρώω γλυκά αλλά::
<M> ρώτα το έχει άλλο;

(89) <ΣΤ> [δεν πρέπει να 'ναι:: πολλά επεισόδια [δεν:: είναι:: χαζός δηλαδή

(90) <K> [εκεί δεν πρέπει να 'χεις τελειώσει φαρμακευτική;
<AA> [γεωργία:: όχι (.) όχι όχι
<M> καλλυντικά ή [γεωργία

(91) <ME> [δεν πρέπει [να το μάθουνε;
<K> [ναι (.) μπορώ να το καταλάβω (.) και [προφανώς (.) άμα κάποιος δεν είναι έτοιμος να κάνει παιδί (.) προφανώς και να μην κάνει

Στον Πίνακα 12 παρουσιάζονται συγκεντρωτικά η συχνότητα εμφάνισης του *πρέπει* με βάση τους προτασιακούς τύπους και οι αντίστοιχες σημασίες του.

Πίνακας 12. Τροπικές σημασίες και προτασιακοί τύποι

Προτασιακός τύπος	Συχνότητα	Τροπικότητα
Καταφατικές δομές	228	δεοντική – επιστημική
Ερωτηματικές δομές	11	δεοντική
Αρνητικές δομές	11	δεοντική – επιστημική
Αρνητικές ερωτήσεις	6	δεοντική
Σύνολο	256	

Η μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης παρατηρείται στις καταφατικές δομές, οι οποίες αποτελούν και το 89% του συνόλου των προτάσεων με το *πρέπει*. Η δεοντική τροπικότητα είναι παρούσα σε κάθε προτασιακό τύπο, συνιστώντας ένα ακόμα στοιχείο ότι πρόκειται για την αρχική σημασία του τροπικού, ενώ η επιστημική εμφανίζεται στις καταφατικές και τις αρνητικές δομές, και συνιστά σημασιολογική μετακίνηση.

Στο ακόλουθο παράδειγμα το *πρέπει* εμφανίζεται με επιστημική σημασία:

(92) <MAP> [εμείς πάλι καλά ξεκινήσαμε (.) πότε σου ‘χα πει ότι ξεκινήσαμε ρε;
 <M> ε () έλα ντε νομίζω πριν [μια εβδομάδα
 <MAP> πρέπει να ξεκινήσαμε ναι στις είκοσι του μήνα (.) και τελειώνουμε στις
 δώδεκα

Στο (92) το P1 βρίσκεται σε παρελθοντικό χρόνο και σε συνοπτική όψη, εκφράζοντας επιστημικό συμπέρασμα. Η MAP εξετάζει όλα τα δεδομένα του παρελθόντος στα οποία έχει πρόσβαση και μέσω της λογικής διεργασίας καταλήγει σε μία κρίση, η οποία ενέχει υψηλό βαθμό πιθανότητας να είναι αληθής.

Θα πρέπει ωστόσο να παρατηρήσουμε ότι η συγκεκριμένη δομή έχει ορισμένες ιδιαιτερότητες. Αρχικά το τροπικό *πρέπει* τοποθετείται μεταξύ λεξικού και γραμματικού περιεχομένου. Έχει χάσει αρκετά από τα μορφολογικά του χαρακτηριστικά και είναι παγιωμένο στο γ' ενικό, κάτι που το καθιστά απρόσωπο και άχρονο. Το *πρέπει* σε όλες τις χρήσεις που έχουμε δει μέχρι τώρα δεν εκφράζει χρόνο το ίδιο. Αυτό υποστηρίζει και η Iatridou (1990), θεωρώντας ότι η δυνατότητα και η πιθανότητα δεν αλλάζουν στο πέρασμα του χρόνου. Έτσι, ο παροντικός χρόνος στο *πρέπει* αποτελεί ένα πλεοναστικό χαρακτηριστικό, χωρίς πραγματική λειτουργικότητα (Roussou 1999). Επομένως, όλο το βάρος της χρονικής αναφοράς πέφτει στον ρηματικό τύπο του συντάγματος, το οποίο στρέφει το βλέμμα στο παρελθόν.

Στο επόμενο παράδειγμα το ρήμα *είναι* βρίσκεται σε μη συνοπτικό μη παρελθοντικό τύπο και εκφράζει το συνεχές. Παρατηρούμε, ωστόσο, ότι το συγκεκριμένο προετοιμάζει για την επιστημική ανάγνωση του *πρέπει*, καθώς η ομιλήτρια Α στη σειρά 5 αναφέρει *όχι νομίζω χάλια είναι*:

(93) 1 <A> οι οποίοι συνήθως πάνε Ζαΐρα
 2 <Λ> ΠΑλι Ζαΐρα θα ΠΑνε ΠΑ[ΝΑγία μου ((γέλια))
 3 <A> [Πάντα Ζαΐρα πά[νε
 4 <Λ> [ι:: τόσο ωραία είναι εκεί πέ[ρα;
 5 <A> [όχι νομίζω χάλια εί[ναι
 6 <Λ> [χάλια έχω δει κάτι στόρυ αΠΑΙσια εί[ναι
 7 <A> [πρέπει να ‘ναι [αΠΑΙσιο

3.3.2.3. θέλω

Το ρήμα *θέλω* είναι το τρίτο σε συχνότητα εμφάνισης ρήμα που εμφανίζεται με το *να* και είναι επίσης τροπικό. Εκφράζει την έννοια τη επιθυμίας και αναλόγως με το συμφραστικό πλαίσιο εμφάνισής του δηλώνει περαιτέρω έννοιες που εξακολουθούν να βρίσκονται στην ευρύτερη κατηγορία της δεοντικής τροπικότητας (π.χ. ανάγκη, χρεία, απαίτηση). Μορφολογικά διαθέτει τύπους σε όλο το κλιτικό παράδειγμα (βλ. Πίνακα 13), είναι παρεμφατικό και διαφέρει από τα άλλα δύο τροπικά ως προς το ότι δεν παρουσιάζει τις ιδιαιτερότητές τους στο γ' ενικό.

Πίνακας 13. Συχνότητα χρήσης των κλιτικών τύπων του *θέλω*

<i>θέλω</i>	87
<i>ήθελα</i>	67
<i>θες</i>	28
<i>θέλει</i>	25
<i>ήθελε</i>	15
<i>θέλεις</i>	6
<i>θέλουν</i>	6
<i>ήθελες</i>	4
<i>θέλετε</i>	4
<i>θέλουμε</i>	3
<i>θέλανε</i>	1
Σύνολο	246

Στα (94), (95) εκφράζει επιθυμία:

(94) <KA> οπότε δε θέλω να την πιέσω θα δούμε

(95) ε θέλεις να πεις λίγο νεράκι:: να φας κάτι αλμυρό;

Μετακινείται σημασιολογικά και εκφράζει επιστημική τροπικότητα όταν πριν το γ' ενικό του μη παρελθοντικού μη συνοπτικού τύπου (*θέλει*) εμφανίζεται το *θα*:

(96) <KA> ε η Φωτεινή θα θέλει να κοιμηθεί

(97) <A> [η Αρχοντία πιστεύω θα 'ρθει αλλά μετά σίγουρα θα θέλει να περάσει από:: Χριστίνα Χρήστο:: Γιώργο:: κι αυτούς

Οι ομιλήτριες στα (96) και (97) δηλώνουν την ισχυρή πεποίθησή τους για την αλήθεια του περιεχομένου του ρηματικού συμπλέγματος, η οποία προκύπτει από τα δεδομένα της εμπειρίας που έχουν μέχρι εκείνη τη στιγμή στη διάθεσή τους. Η επιστημική τροπικότητα (και πιο συγκεκριμένα το επιστημικό συμπέρασμα εδώ) γίνεται εμφανής και από την παρουσία επιστημικών επιρρημάτων ορισμένες φορές όπως στο (97) (*σίγουρα*).

Η ερμηνεία του ρήματος *θέλω* στον παρελθοντικό χρόνο (*ήθελα*) κινείται μεταξύ μη πραγματικού και πραγματικού, μέσω συνεπαγωγών, αναλόγως με το συγκεκριμένο. Στα (98) και (99) οι ομιλητές *ήθελαν* να κάνουν κάτι αλλά δεν το έκαναν, ενώ στα (100) και (101) *ήθελαν* να κάνουν κάτι και το έκαναν. Αυτό θεωρούμε ότι συμβαίνει καθώς η έννοια της επιθυμίας στο παρελθόν διαμορφώνει ένα πλαίσιο ερμηνείας για το κατά πόσο η επιθυμία έχει πραγματοποιηθεί στο παρόν της συνομιλίας.

(98) <A> [ενώ το είχα σε πολλή λατρεία το Μάνγκο
<Λ> που γενικά το Μάνγκο:: έχει καλή ποιότητα και θυμάμαι [κάθε φορά
<A> [ναι
<Λ> [που έμπαινα ήθελα να τα πάρω όλα

(99) <M> ΑΥτό είναι το κακό με τα χρωστούμενα γιατί κι εγώ ήθελα να δώσω
έ::να το οποίο πέφτει τελευταία βδομάδα την Τετάρτη (.) μαζί (.) που δί::νουμε με
το βυζαντινό και:: () δεν μπορώ να το δώσω ρε::

(100) <M> πάρ' το αμάξι και πήγαινε να παρκάρεις βγες για να παρκάρεις (.)
<Γ> παρκάρω αλλά 'ντάξει
<M> ξέρεις πόσες φορές το είχα κάνει [αυτό;
[...]
<Γ> εγώ είχα παρκάρει και στον Κολωνό ρε (.) ξέρεις τώρα τι είναι να παρκάρεις
στον Κολωνό έτσι; (.) Παγκράτι τέτοια φάση
<MA> άρα είχες αφιερώσει χρόνο δηλαδή αυτό λες;
<M> ναι ναι γιατί με άγχωνε τώρα αν πιστεύεις ότι το 'χεις 'ντάξει εγώ απλά ήθελα
να μου φύγει από το κεφάλι μου αυτό κατάλαβες;

(101) <I> [...] αυτό (.) το ξεκίνησα πριν από περίπου δύομισι μήνες (.) σε:: μία
περίοδο που:: ήθελα να κάνω κάτι διαφορετικό από τα συνηθισμένα

Η ερμηνεία της ρηματικής ενέργειας εντός του συντάγματος με *να* ως μη πραγματωμένης ή πραγματωμένης προκύπτει από το συγκεκριμένο πλαίσιο και τη γνώση μας για τον κόσμο. Για παράδειγμα, στο (98) η παρουσία του ποσοδείκτη *όλα* και του κατανομικού προσδιοριστή *κάθε* στο (*κάθε φορά*), διαμορφώνουν ένα σχήμα υπερβολής που οδηγεί

στη μη πραγμάτωση της επιθυμητής ενέργειας, η οποία ωστόσο λειτουργεί ως θετικό αξιολογικό σχόλιο της ομιλήτριας για το συγκεκριμένο μαγαζί.

Τέλος, το ρήμα *θέλω* συναπτόμενο με λεκτικά ρήματα επιτελεί μεταγλωσσικές κειμενικές λειτουργίες:

(102) <Γ> [απλά θέλω να σου πω δε θέλω να πάω να κάνω ένα μεταπτυχιακό ρε παιδί μου μόνο και μόνο για να το κάνω

(103) <I> ναι είναι όντως χαίρομαι πάρα πολύ αλλά εντάξει ας το αφήσουμε τώρα όλο αυτό το θέμα με το δικό μου μπλογκ θέλω να σε ρωτήσω κάτι [...]

(104) <A> ήθελα να σας ρωτήσω πόσες μέρες κάνατε για να πάτε εκεί οδικώς;

(105) <MK> τι ήθελα να πω; εσύ πόσα χρωστάς ρε φίλε;

Στο (102) η Γ χρησιμοποιεί το σύμπλεγμα *θέλω να σου πω* με στόχο να αναδιατυπώσει και να επεξηγήσει με σαφήνεια την προηγούμενη θέση της στη συνομιλία. Στο (103) ο Γ με το *θέλω να σε ρωτήσω κάτι* εισάγει μια νέα θεματική ενότητα, όπως αντίστοιχα και η Α στο (104), ενώ στο (105) η ερωτηματική δομή *τι ήθελα να πω* συνιστά μια προανακοίνωση, η οποία προετοιμάζει τον ακροατή ότι αυτό που θα ακολουθήσει διαμορφώθηκε στη σκέψη του ομιλητή λίγο προγενέστερα στη συνομιλία.

3.3.2.4. *πάω*

Το *πάω* είναι ρήμα κίνησης και δεν αναφέρεται στη βιβλιογραφία ως ρήμα εξάρτησης, καθώς θεωρείται ότι σε αυτήν την περίπτωση η πρόταση με το *να* είναι επιρρηματική (δευτερεύουσα τελική) και δεν έχει θέση συμπληρώματος, αλλά προσαρτήματος. Η συχνότητα συνεμφάνισής του με το *να*, παρότι μικρότερη από τα τρία τροπικά ρήματα, παραμένει υψηλή, κάτι που θέτει το ερώτημα κατά πόσο πραγματικά διαφέρει η συγκεκριμένη σύναψη από τα υπόλοιπα ρήματα, που θεωρούνται παραδοσιακά ρήματα εξάρτησης του *να*.

Πίνακας 14. Συχνότητα χρήσης των κλιτικών τύπων του *πάω*

<i>πάμε</i>	23
<i>πάω</i>	21
<i>πας</i>	14
<i>θα πάω</i>	9
<i>πάει</i>	6
<i>πα'</i>	5
<i>πήγα</i>	4
<i>πήγες</i>	3
<i>πήγαινε</i>	3
<i>πήγε</i>	3
<i>πάτε</i>	2
<i>θα πάει</i>	1
<i>είχες πάει</i>	1
<i>πάνε</i>	1
<i>πήγαινα</i>	1
<i>πηγαίνει</i>	1
Σύνολο	98

Οι τρεις πρώτοι σε συχνότητα κλιτικοί τύποι αντιστοιχούν στα δύο συχνά γραμματικά πρόσωπα του προφορικού λόγου (α' και β' πρόσωπο) και βρίσκονται σε χρόνο ενεστώτα. Οι υπόλοιποι κλιτικοί τύποι καλύπτουν σχεδόν το σύνολο των χρόνων.

Τα ρήματα που ακολουθούν το *να* βρίσκονται σε ποσοστό 100% σε συνοπτικό μη παρελθοντικό τύπο.²⁵ Η απουσία των άλλων συνδυασμών όψης και χρόνου δεν οφείλεται σε μη εμφάνισή τους στο σώμα κειμένων, αλλά στους περιορισμούς που θέτουν τα σημασιολογικά χαρακτηριστικά του ρήματος *πάω* στα ρήματα μετά το *να*, όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε από τα εξής:

- Πάω να φάω
- *Πάω να έφαγα/*Πάω να έτρωγα
- *Πάω να τρώω
- *Πάω να έχω φάει/*Πάω να είχα φάει

²⁵ Εμφανίζεται ένα παράδειγμα με μη συνοπτικό μη παρελθοντικό τύπο αλλά η ομιλήτρια προχωράει σε αυτοδιόρθωση: <Δ> δεν πειράζει <Ε> @ ε ΜΗ τως ω:: εγώ [φταίω που πάω να είμαι βγαίνω καλή. Η αυτοδιόρθωση βγαίνω καλή δεν είναι σαφές αν αντικαθιστά τη φράση *πάω να είμαι* ή μόνο το *είμαι*. Αν δεχτούμε το δεύτερο, το ρήμα *βγαίνω* επίσης βρίσκεται σε μη συνοπτικό μη παρελθοντικό τύπο. Σε κάθε περίπτωση αυτή η επιλογή χρόνου και όψης φαίνεται να αλλάζει τη σημασία του *πάω* σε «προσπαθώ να».

Το *πάω* λοιπόν στη βασική του σημασία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και αυτό αποψιακό ρήμα (όπως π.χ. τα *αρχίζω, συνεχίζω, σταματώ*), καθώς περιορίζει την όψη και το χρόνο του P1 στο συνοπτικό μη παρελθοντικό τύπο.

Εξετάζοντας πιο συγκεκριμένα τα επιμέρους παραδείγματα, παρατηρούμε ότι εκφράζεται μια ενέργεια, αυτή της εμπρόθετης κίνησης, που έχει ως στόχο μια άλλη ενέργεια. Στο (106) η I προτρέπει τους συνομιλητές της να κινηθούν προς μια ενέργεια, το άνοιγμα μπουκαλιού σε ένα μαγαζί, δηλαδή προτρέπει προς διασκέδαση.

(106) <Δ> πάμε στο μαγαζί
<I> πάμε να ανοίξουμε κι εμείς ένα μπουκάλι

Η Σ στο (107) και η I στο (108) προτρέπουν τους συνομιλητές τους για την παρασκευή κέικ και την μεταφορά της Μαρίας με το αμάξι αντίστοιχα.

(107) <Σ> ναι το ρόδι είναι καταπληκτικό μ' αρέσει πάρα πολύ λοιπόν τώρα πάμε να φτιάξουμε (.) το κέικ;

(108) <I> γιατί δε πας να πάρεις τη Μαρία ΜΕ το αμάξι και μετά να [κατεβείς];

Στις περιπτώσεις αυτές θα μπορούσαμε να προσθέσουμε το *για* πριν το ρηματικό σύμπλεγμα με *να* δείχνοντας με μεγαλύτερη σαφήνεια την σκόπιμη ενέργεια: *πάμε για να φτιάξουμε το κέικ, γιατί δε πας για να πάρεις τη Μαρία;*

Στο (109) η Α εκφράζει την πρόθεσή της να μιλήσει στη μητέρα της για την ολοκλήρωση σε σύντομο χρονικό διάστημα των περιόδων εξεταστικής.

(109) <Α> () τώρα πάω να της πω έχω μία κι άλλη μία άντε κι άλλη μία δεν έχω άλλες άρα τώρα θ' αρρωστήσω

Στο (110) το ρήμα είναι σε παρελθοντικό χρόνο με αποτέλεσμα η έννοια της προτροπής ή της πρόθεσης να είναι πλέον ανενεργή, αφού η εμπρόθετη ενέργεια ολοκληρώθηκε και παρουσιάζεται ως συντελεσμένο γεγονός. Ο σκοπός της κίνησης, ωστόσο, εξακολουθεί να υφίσταται (*να πάρω τα βιβλία*):

(110) <ΧΑΡ> πρώτον (.) δεύτερον πήγα να πάρω το βιβλίο
[...]
<Σ> [ναι ναι (.) το πήρες τελικά;
<ΧΑΡ> πήγα το πήρα ήταν ένας κύριος ευγενέστατος (.) και μετά έφυγα

Ο παρελθοντικός χρόνος του ρήματος *πάω* δεν εξασφαλίζει την ολοκλήρωση της ενέργειας που αναφέρεται στο σύνταγμα με το *να*. Το *πήγα να* μεταφέρει την πληροφορία της κίνησης προς μια κατεύθυνση, ένα στόχο χωρίς περαιτέρω ενδείξεις για την επίτευξή του. Καθώς η ΧΑΡ εκφέρει μόνο *το πήγα να πάρω το βιβλίο*, η Σ εκφράζει την απορία ως προς την ολοκλήρωση του στόχου (*το πήρες τελικά;*), για να έρθει άμεσα η επιβεβαίωση (*πήγα το πήρα*). Έχει ενδιαφέρον ότι στην απάντησή της η ΧΑΡ χρησιμοποιεί τα ίδια ρήματα, αλλά αυτή τη φορά σε παρελθοντικό τύπο και τα δύο και χωρίς την παρουσία του *να*. Ωστόσο, η χρήση του ίδιου κλιτικού τύπου σε περιβάλλον μεταφορικής κίνησης έχει διαφορετικά αποτελέσματα στη σημασία. Στο (111) οι δύο ομιλήτριες σχεδιάζουν εκδρομή στη Σαλαμίνα και συζητούν τον τρόπο και το κόστος μεταφοράς προς το νησί.

- (111) 1 <Γ> [Σαλαμίνα βέβαια μπορούμε να πάμε και:: με κακό καιρό δεν μας
 2 ενδιαφέρει
 3 <Σ> ναι πάμε και Σαλαμίνα ΠΑΜΕ ΠΑΝΤΟΥ
 4 <Γ> ρε Σαλαμίνα ξέρεις πόσα χρειαζόμαστε;
 5 <Σ> [για πες
 6 <Γ> [θες να σ' τα βγάλω; λοιπόν α:: εσύ πρέπει να 'ρθεις βάζεις τα:: πρέπει να
 7 έρθεις και από Μέγαρο α:: [άμα είναι
 8 <Σ> [από Μέγαρο είναι πιο ΦΘΗΝΑ από μένα
 9 <Γ> εσύ μπορείς να έρθεις από Μέγαρο [κατευθείαν
 10 <Σ> [ναι
 11 <Γ> εγώ δεν μπορώ να έρθω από Μέγαρο
 12 <Σ> όχι [εκτός κι αν
 13 <Γ> [γιατί μου είναι πάρα πολύ μακριά
 14 <Σ> έρθεις μια μέρα Μέγαρο με λεωφορείο
 15 <Γ> ΝΑΙ
 16 <Σ> θα 'ρθω εγώ να σε πάρω μένουμε σπίτι μου έρχομαι να σε πάρω
 17 <Γ> και πάμε::
 18 <Σ> και πάμε από 'κεί πέρα Σαλαμίνα
 19 <Γ> φανταστικό;
 20 <Σ> ναι και τίποτα είναι:: (.) δύο ευρώ το εισιτήριο νομίζω και το αυτοκίνητο
 21 [δεν είναι τίποτα
 22 <Γ> [ΠΕΡΙΜΕΝΕ μπορούμε να πάμε και μ' αμάξι γιατί πήγα να σου πω ότι από
 23 Μέγαρο από 'κεί που σ' αφήνει το:: [φέριμπος
 24 <Σ> [είναι πάρα πολύ φθηνά
 25 <Γ> ναι αλλά δεν περνάει λεωφορείο για να μας πάει σπίτι μας και δεν έχει ούτε
 26 ταξί
 27 <Σ> ΟΧΙ μ' αμάξι θα πάμε σίγουρα θα πάμε μ' αμάξι
 28 <Γ> ΩΡΑΙΑ

Στη σειρά 22 η Γ εκφέρει το *πήγα να σου πω ότι*, ενώ η συνέχεια του εκφωνήματος με την παράθεση των σκέψεών της συνεπάγεται ότι προγενέστερα δεν ολοκλήρωσε αυτό που είχε ξεκινήσει. Πράγματι, αν ανατρέξουμε πιο πάνω στη συζήτηση, στη σειρά 6, από όπου ξεκινά η Γ να υπολογίζει το κόστος και τον τρόπο μεταφοράς θα διαπιστώσουμε ότι η συζήτηση προς στιγμήν παρεκκλίνει. Αυτό συμβαίνει γιατί η Γ είχε κατά νου να μετακινηθεί η Σ από τα Μέγαρα, όπου διαμένει, στον Πειραιά και από εκεί να επιβιβαστούν μαζί στο πλοίο. Γρήγορα όμως θυμάται τη δυνατότητα μεταφοράς στη Σαλαμίνα και από τα Μέγαρα με αποτέλεσμα η συζήτηση να οδηγείται σε πρόσκληση της Σ προς τη Γ για διανυκτέρευση στο σπίτι της, στα Μέγαρα, το βράδυ πριν την εκδρομή. Έτσι, το *πήγα να σου πω ότι* εκφράζει την κίνηση προς την είσοδο σε μια ενέργεια, η οποία όμως είσοδος δεν επιτελέστηκε, και κατ' επέκταση η ενέργεια (γλωσσική πράξη) δεν πραγματοποιήθηκε. Το σημασιοσυντακτικό πλαίσιο που έχει διαμορφωθεί συνιστά πλέον ακατάλληλη την προσθήκη/παρουσία του *για* ανάμεσα στο ρηματικό σύμπλεγμα *πήγα να σου πω: πήγα για να σου πω ότι*. Η ακαταλληλότητα του *για* φαίνεται να προκύπτει από την μεταβολή της σχέσης μεταξύ του ρήματος *πήγα* και του συντάγματος με *να*, η οποία πλησιάζει περισσότερο την αντίστοιχη σχέση με το ρήμα *αρχίζω* (παρότι τα δύο ρήματα διαφέρουν σε ένα καίριο σημείο). Δηλαδή, το *πήγα* στη συγκεκριμένη χρήση του εστιάζει στην πορεία προς την είσοδο στην πράξη, χωρίς όμως να φτάνει στο στόχο της, γι' αυτό και το *πήγα να πω* συνεπάγεται ότι *δεν είπα*. Αντίθετα, το *άρχισα να λέω*, περνά το κατώφλι και βρίσκεται στην αρχή της ενέργειας, εστιάζει δηλαδή στο αρχικό στάδιο επιτέλεσης της ενέργειας και, επομένως, συνεπάγεται ότι έχω ήδη πει ορισμένα λόγια.

Η μεταβολή της σημασίας στη σχέση του ρήματος *πήγα* με το *να πω* οδηγείται περαιτέρω σε παγιωμένη έκφραση επεξήγησης κατά τη χρήση του ρήματος *πάω* στο τρίτο ενικό πρόσωπο του παροντικού χρόνου *πάει να πει*. Στο (115) ο Χ αναφέρεται σε έναν γνωστό τους, τον Δημήτρη, ο οποίος λαμβάνει σαράντα πέντε ευρώ την ημέρα από την τωρινή του εργασία. Είχε κάνει όμως την σκέψη να παραιτηθεί και να ξεκινήσει μια δική του επιχείρηση. Ο Χ εκφράζει τη διαφωνία του για μια τέτοια εργασιακή μετατόπιση, θεωρώντας αβέβαιο το μέλλον μιας νέας επιχείρησης και ασφαλές το

χρηματικό ποσό των σαράντα πέντε ευρώ. Η συνομιλήτρια N, ωστόσο, εκφράζει τη δυσπιστία της για τη διάρκεια μιας τέτοιας χρηματικής απολαβής:

- (112) <N> ο Γιώργος δεν έλεγε όμως όχι τελικά τώρα άλλαξε γνώμη;
<X> ο Γιώργος ξέρεις τι μου είπε σήμερα; ε:: μου λέει εσείς το παρατήσατε εμείς νομίζαμε ότι δεν ενδιαφέρεσαι () τέλος πάντων και του το 'πα του Δημήτρη του λέω εγώ του λέω στη θέση σου και εφόσον δεν έχεις άλλη καβάτζα τίποτα δεν μπορείς ούτε από το σπίτι να έχεις μια βοήθεια:: αν κάτι δεν πάει καλά (.) και παίρνεις ένα μεροκάματο σαράντα πέντε ευρώ <N> για πόσο θα παίρνει αυτός εκεί πέρα;
<X> τι πάει να πει για πόσο ρε Νένα; είναι έξι χρόνια εκεί

Η δυσπιστία της N θεωρείται αβάσιμη κατά τον X, ο οποίος εκφράζει τη διαφωνία του με μια απειλητική για το θετικό πρόσωπο της συνομιλήτριας ερώτηση *τι πάει να πει για πόσο ρε Νένα;*. Το *πάει να πει* θα μπορούσαμε να το παραφράσουμε ως «οδεύει/πλησιάζει προς την είσοδο στην γλωσσική πράξη» και άρα στη δήλωση σημασίας, με αποτέλεσμα να αξιοποιείται από τους ομιλητές ως άλλος τρόπος επεξήγησης των λεγομένων τους, καθώς η πρώτη προσπάθεια απέτυχε να δώσει ερμηνεύσιμο περιεχόμενο.

Μια άλλη ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα περίπτωση που απαντά στα δεδομένα της διατριβής παρουσιάζεται στα (113) έως (115):

- (113) <M> α:: δε ξέρω δε θυμάμαι αλήθεια τώρα το 'χα πάρει πριν δυο μήνες (.) ((ήχος από αυτοκίνητα που περνούν, φυσικοί ήχοι)) και:: τώρα εντάξει ((φυσικοί ήχοι)) αλλά διατηρείται πολύ καλά γενικά και δεν έχω:: παράπονο δηλαδή:: μια χαρά θα πα' να πάρω κάνα άλλο άμα είναι της ίδιας εταιρίας

- (114) <X> ακούς τι σου λέω εκεί δεν είναι ότι θα πας για βιοποριστικούς θα πα' να μάθεις [θα εκτονωθείς έχει και είχαμε γνωρίσει μια κοπέλα φιλολογίας ()

- (115) <K> γιατί όσο και να έχουν αλλάξει λίγο οι ρόλοι στην εποχή μας τα (.) το το πιο συνηθισμένο είναι ο άντρας να πα' να την πέσει (.)

Σε αυτές τις περιπτώσεις δεν παρατηρείται αλλαγή στη σημασία της σύναψης *πάω να*, αλλά είναι πιθανό να βρισκόμαστε μπροστά στην αρχή μιας διαδικασίας γραμματικοποίησης. Συγκεκριμένα, αν και το ρήμα *πάω* διατηρεί τη σημασία της μετακίνησης στο χώρο, διαπιστώνεται απώλεια της φωνολογικής του ύλης με αποτέλεσμα τα γραμματικά πρόσωπα να γίνονται φανερά έπειτα από την εκφώνηση των

ρηματικών τύπων του συντάγματος με *να*. Δηλαδή στο (113) το *θα πα'* αντιστοιχεί στο πρώτο ενικό πρόσωπο, καθώς ακολουθεί το *να πάρω*. Με όμοιο τρόπο ερμηνεύουμε το *θα πα'* στο (114) που αντιστοιχεί στο δεύτερο ενικό πρόσωπο και το *να πα'* στο (115) που βρίσκεται στο τρίτο ενικό πρόσωπο.

Ο Lehmann (1985: 306) υποστηρίζει ότι «η γραμματικοποίηση ενός συμβόλου μειώνει την αυτονομία του» και παραθέτει ως κριτήρια της αυτονομίας ενός συμβόλου το βάρος, τη συνοχή και τη μεταβλητότητά του, καθένα από τα οποία έχει μια παραδειγματική και μια συνταγματική ερμηνεία.²⁶ Η γραμματικοποίηση ενός συμβόλου συμβαίνει αν χάσει βάρος και μεταβλητότητα και/ή κερδίσει συνοχή (McMahon 2005: 239-240). Παρατηρήσαμε ήδη λοιπόν την απώλεια του παραδειγματικού βάρους, δηλαδή της φωνολογικής ύλης του *πάω* στα συντάγματα με το *θα* και το *να*, *θα πα'/να πα'*. Παρατηρήσαμε επίσης ότι η απώλεια της κλιτικής μορφολογίας του οδηγεί σε αύξηση του βαθμού δέσμευσης/εξάρτησης από το σύνταγμα με *να*, το οποίο με βάση τα κριτήρια του Lehmann μπορούν να θεωρηθούν ως κέρδος σε δεσμευτικότητα, δηλαδή κέρδος στη συνταγματική συνοχή. Ακόμη, φαίνεται να χάνει σε συνταγματική μεταβλητότητα, καθώς η ενδιάμεση παρουσία του *για* π.χ. *θα πα' για να πάρω*, ακούγεται μάλλον παράξενη, αν όχι αδύνατη.

Ως προς τη συρρίκνωση του συνταγματικού πεδίου, ο συγκεκριμένος συντομευμένος τύπος εμφανίζεται μόνο στη συγκεκριμένη δομή σε αντιπαραβολή με εκείνες στις οποίες το *πάω* συντάσσεται με άλλα γλωσσικά στοιχεία. Και καθώς η αντικατάσταση του συγκεκριμένου τύπου από κάποιον άλλον απουσιάζει (παραδειγματική μεταβλητότητα), μένει το κριτήριο του κέρδους σε παραδειγματική συνοχή, δηλαδή της ένταξης των συντακτικών τύπων σε μορφολογικά παραδείγματα, το οποίο δεν καλύπτεται από τις παραπάνω περιπτώσεις. Από την άλλη, αυτό που δεν φαίνεται να έχει χαθεί είναι το σημασιολογικό του περιεχόμενο. Με δεδομένο ότι ο αριθμός των εμφανιζόμενων παραδειγμάτων στο σώμα κειμένων είναι μόλις πέντε (βλ. Πίνακα 14 και 15 για τα συγκεκριμένα παραδείγματα) θα μπορούσαμε μόνο να

²⁶ Για μια ενδελεχή παρουσίαση της ανάλυσης της γραμματικοποίησης από τον Lehmann, βλ. McMahon (2005: 239-242).

διατυπώσουμε την υπόθεση ότι η συγκεκριμένη περίπτωση αποτυπώνει την έναρξη μιας διαδικασίας γραμματικοποίησης με άγνωστη την πορεία εξέλιξης.

Πίνακας 15. Συμφραστικός πίνακας της σύνταξης *θα/να πα' να*

εκεί δεν είναι ότι θα πας για βιοποριστικούς	θα πα' να	μάθεις [θα εκτονωθείς έχει και είχαμε γνωρίσει μια κο
γενικά και δεν έχω:: παράπονο δηλαδή:: μια χαρά	θα πα' να	πάρω κάνα άλλο άμα είναι της ίδιας εταιρίας (.) σε
τα (.) το το πιο συνηθισμένο είναι ο άντρας	να πα' να	την πέσει (.) ο άντρας να τρέξει να κάνει [τα::
ε ναΙ (.) κάπου να κάπου να () απλώς λες	να πα' να	δω ξέρω 'γώ ένα είδος που μπορεί να μην
κάνουμε τη σεζό::ν να βγάλουμε τα λεφτά::	να πα' να	φύ::γουμε ξέρεις ήτανε:: (.) ό::λο μια:: μια πίκρα

Συμπερασματικά, το ρήμα *πάω*, ως ρήμα κίνησης ενέχει στη λεξική του σημασία την έννοια του στόχου, η οποία το διαφοροποιεί από τα τρία προηγούμενα εγγενώς τροπικά ρήματα *μπορώ, πρέπει, θέλω*. Η κίνηση προς την επίτευξη κάποιου στόχου καθιστά τον στόχο, στο παρόν της κίνησης, μη πραγματοποιημένο. Η όψη και ο χρόνος του ρηματικού τύπου του συντάγματος π.χ. *πάω να μάθω, πάμε να φύγουμε*, περιορίζεται από τη λεξική σημασία του ρήματος στο συνοπτικό μη παρελθοντικό τύπο *μάθω, φύγουμε*. Ως προς αυτό το χαρακτηριστικό το ρήμα *πάω* ευθυγραμμίζεται με τα ρήματα *αρχίζω, συνεχίζω, σταματώ*, τα οποία επίσης θέτουν περιορισμούς στην όψη και στον χρόνο του τύπου.

Οι ομιλητές χρησιμοποιούν τη σύνταξη *πάω να* με ιδιαίτερα υψηλή συχνότητα για να προτρέψουν τους συνομιλητές τους σε ενέργειες (112-113), να εκφράσουν τη δική τους πρόθεση (114) ή να αφηγηθούν περιστατικά του παρελθόντος (115). Ωστόσο, ο παρελθοντικός τύπος *πήγα* στη σύνταξη του με το σύνταγμα *να παω* χρησιμοποιείται με μεταφορική σημασία και εκφράζει τη μη επιτέλεση της επιδιωκόμενης πράξης, ενώ το υποκείμενο όδευε προς την εκκίνησή της. Επίσης, ο παροντικός τύπος *πάει* συμμετέχει στη σύνταξη *πάει να πει* με την ίδια σημασία. Η συγκεκριμένη όμως φράση έχει υψηλό βαθμό παγίωσης και έχει αποκτήσει επεξηγηματική λειτουργία. Μια ιδιόζουσα περίπτωση συνιστά η σύνταξη *θα/να πα' να*, η οποία, παρότι δεν διαφοροποιείται στη χρήση από εκείνη του (112), βρίσκεται πιθανόν σε διαδικασία γραμματικοποίησης. Στις τρεις τελευταίες περιπτώσεις, *πήγα να παω, πάει να πει, θα πα' να μάθω*, η παρουσία του *για* φαίνεται αταίριαστη και σε κάθε περίπτωση μη προτιμητέα από τους ομιλητές σχεδόν στο σύνολο των συνάψεων του ρήματος *πάω* με το *να*, με δεδομένο ότι η σύνταξη *πάω*

για να εμφανίζεται μόνο μία φορά (τελικά δεν ήρθε γιατί ήταν άρρωστος οπότε αναγκαστικά ΠΗγα για να του κάνω παρέα). Η υψηλή συχνότητα χρήσης της σύναψης *πάω να φαίνεται πως οδηγεί σε μια ιδιαίτερα στενή συντακτική σχέση με άγνωστη μελλοντική πορεία.*

3.3.2.5. λέω

Ως πρώτη σημασία του ρήματος *λέω* τα λεξικά (ΛΚΝ, ΧΛΝΓ) αναφέρουν την άρθρωση φθόγγων, την ομιλία. Κατά τη σύναψη του *λέω* με το *να* παρατηρείται, ωστόσο, μια σημασία περισσότερο αφηρημένη, αυτή του «σκέφτομαι, νομίζω, θεωρώ», που είναι φανερή στους δύο από τους τρεις πρώτους πιο συχνούς κλιτικούς τύπους, *έλεγα* και *λέω*, όπως φαίνεται στον Πίνακα 16 και ενδεικτικά στα παραδείγματα που ακολουθούν:

Πίνακας 16. Συχνότητα κλιτικών τύπων του *λέω*

<i>λες</i>	11
<i>έλεγα</i>	8
<i>λέω</i>	8
<i>είπα</i>	3
<i>είπε</i>	3
<i>λέει</i>	3
<i>είπαν/ε</i>	2
<i>λέγαμε</i>	2
<i>λένε</i>	2
<i>λέτε</i>	2
<i>πει</i>	2
<i>πω</i>	2
<i>έλεγε</i>	1
<i>πες</i>	1
<i>θα λεγα</i>	1
Σύνολο	51

Το *λέω* στα (116) και (117) έχει τη σημασία του «σκέφτομαι» και, όπως στην περίπτωση του *πάω* στο *α'* ενικό, εκφράζει την πρόθεση της ομιλήτριας για μια ενέργεια. Η έννοια της πρόθεσης δεν εντοπίζεται σε κανένα από τα επιμέρους συστατικά, αλλά προκύπτει σε προτασιακό επίπεδο. Δηλαδή, οι μορφές εκτός από τη σημασία που φέρουν

δημιουργούν και μια επιπλέον σημασία που διαπερνά ολόκληρο το εκφώνημα, μια σημασία πάνω στις σημασίες. Αυτή η έννοια της πρόθεσης διαφοροποιείται από την προσλεκτική ισχύ στη θεωρία του Austin (1962), η οποία αντιστοιχεί στην πρόθεση του ομιλητή πίσω από την εκφωνηματική πράξη (Κανάκης 2007: 94). Για παράδειγμα, η προσλεκτική ισχύς ή αλλιώς η πρόθεση της ομιλήτριας στο (116) είναι να δηλώσει την πρόθεσή της να μην ξοδέψει χρήματα σε ρούχα την περίοδο των Χριστουγέννων.

(116) <A> [λέω να το παίξω λίγο τσιγκουνέρος θα βάλω τα Χριστούγεννα αυτό που έβαλα την Πρωτοχρονιά πέρσι [χέστηκα

(117) <I> εγώ λέω να βάλεις αλοιφή

Στο (118) το *έλεγα* έχει επίσης τη σημασία του *σκεφτόμουν*:

(118) <A> μαλλάκι μπού[κλα

<Λ> [ε::;

<A> [έλεγα να το τραβήξω πίσω (.) και να το κάνω μπούκλα

Στα (119) και (120) τα *έλεγα* και *λέγαμε* φαίνεται να είναι αμφίσημα και να κινούνται ανάμεσα στις δύο σημασίες του *λέω*.

(119) <A> [μα θυμάσαι που έλεγα να πάρω την δεν θυμάμαι πώς την έλεγαν εκείνο το γατάκι το παράλυτο; από την Λάρισα; που ήθελα να το πάρω

(120) <A> δεν ξέρω βασικά λέγαμε να πηγαίναμε Σαντορίνη

Στο (119) η παρουσία του *θυμάσαι που* κατευθύνει τη συνομιλήτρια να ερμηνεύσει ό,τι έπεται του *έλεγα* όχι ως μια σκέψη που βρίσκει το δρόμο της προς το συνομιλιακό γεγονός για πρώτη φορά, αλλά ως μια σκέψη που έχει εκφραστεί στο παρελθόν, σε προηγούμενη συνομιλία τους. Στο (120), από την άλλη, παρότι η σκέψη/πρόθεση να *πηγαίναμε Σαντορίνη* εκφέρεται για πρώτη φορά στη συνομιλία, το α' πληθυντικό πρόσωπο (*λέγαμε*) φανερώνει ότι το περιεχόμενο της πρότασης με *να* έχει αποτελέσει αντικείμενο συζήτησης μεταξύ της A και κάποιων τρίτων ατόμων που δεν συμμετέχουν στην παρούσα συνομιλία.

Στο παράδειγμα (121), πέρα από το υπό εξέταση υπογραμμισμένο σημείο, το ρήμα *λέω* εμφανίζεται άλλες δύο φορές. Συντάσσεται με έμμεσο αντικείμενο σε γενική και λειτουργεί ως δείκτης εισαγωγής πλαγίου λόγου (η ομιλήτρια μεταφέρει λόγια της από

προηγούμενη συνομιλία σε αυτήν εδώ), διατηρώντας τη βασική σημασία της ομιλίας. Οι δύο εμφανίσεις, πριν και μετά τον πλάγιο λόγο, οριοθετούν ακριβώς την έναρξη και τη λήξη του μεταφερόμενου εκφωνήματος. Η επισήμανση αυτή στοχεύει στην παρατήρηση ότι η προσθήκη του κλιτικού πριν το ρήμα *λέω* εμποδίζει την αλλαγή της σημασίας του ακόμα κι αν μετά ακολουθεί το *να*, όπως φαίνεται στα παραδείγματα (122) και (123):

(121) <I> [...] της λέω να λέω να κάτσω κι εγώ εδώ της λέω [...]

(122) <Σ> [είναι ΠΑΡΑ πολύ ωραία όμως
<Γ> εμένα το λες; (.) εγώ τον παρακάλαγα (.) του έλεγα [να πάει

(123) <X> και μου έλεγε να γραφτούμε γυμναστήριο (.) πριν την εξεταστική
Στα (124) και (125) το ρήμα *λέω* βρίσκεται στο τρίτο πληθυντικό πρόσωπο και λειτουργεί ως μεταγλωσσικός κειμενικός δείκτης εισαγωγής πλαγίου λόγου. Οι ομιλητές μεταφέρουν λόγια τρίτων, τα οποία συνιστούν προτροπές προς ένα ευρύτερο κοινό.

(124) 1 <N> πολλά παράπονα [παραπονιούνται πολλοί
2 <E> [πολλά παράπονα ναί πολλά ποστς (.) στα οποία λένε να (.) πάμε όλοι στη συνέλευση

(125) <Γ> [...] δε το 'χεις ακούσει; που λένε να πληρώσεις συμμετοχή για φάρμακα εξετάσεις και λοιπά;

Στις περιπτώσεις μεταφοράς λόγου το *λέω* έχει τεκμηριωτικό χαρακτήρα, καθώς κατευθύνει προς την πηγή απόκτησης της πληροφορίας (βλ. και Μεντή 2014: 23). Ως κειμενικός δείκτης εισαγωγής πλαγίου λόγου χρησιμοποιείται και στο (126):

(126) <T> ΓΙΑΤΙ δεν της λες να:: να έρθει η μάνα σου από 'δώ;

Στο (126) το *λες* σε ένα ιδιαίτερα γραμματικοποιημένο συγκείμενο (κλιτικό, άρνηση, ερωτηματικός δείκτης *γιατί*) εισάγει λόγια προς μελλοντική χρήση. Η ομιλήτρια T, δηλαδή, προτρέπει τη συνομιλήτριά της σε γλωσσική πράξη.

Αντίστοιχη προτροπή σε γλωσσική πράξη εκφράζουν και οι προστακτικοί τύποι με την παρουσία κλιτικού:

(127) <T> [ΠΕΣ ΤΗΣ να φέρει αυτές τις ωραίες ΣΤΑΦΙΔΕΣ

(128) <ΚΑ> πες του να περάσει αργά εμείς θα 'μαστε μέχρι τις δύο εκεί πες του να περάσει στις δώδεκα

Στα παραπάνω παραδείγματα οι ομιλητές προτρέπουν τους συνομιλητές τους να μεταφέρουν συγκεκριμένα λόγια, τα οποία με τη σειρά τους είναι προτροπές προς τους τελικούς αποδέκτες, σε αντίθεση με το παράδειγμα που ακολουθεί:

(129) <K> [άντε πες να τελειώσει αυτό το μαρτύριο]

Στο (129) η απουσία κλιτικού και η προτροπή *άντε* σε πρώτη θέση διαμορφώνουν ένα διαφορετικό πλαίσιο ερμηνείας για το σύνταγμα με *να*. Το *άντε πες* συνιστά μια προτρεπτική ενέργεια προς τη συνομιλήτρια η οποία ακολουθείται από το αποτέλεσμα αυτής της ενέργειας (*να τελειώσει αυτό το μαρτύριο*). Επομένως, το σύνταγμα με *να* δεν αποτελεί το περιεχόμενο λόγων προς μεταφορά σε τρίτο άτομο, αλλά βρίσκεται σε σχέση αποτελέσματος με το προγενέστερο ρήμα, γι' αυτό και το εκφώνημα θα μπορούσε να παραφραστεί ως εξής: *άντε πες ώστε να τελειώσει αυτό το μαρτύριο*. Το ενδιαφέρον σε αυτό το σημείο είναι ότι το *να* δεν χρειάζεται το *ώστε* για να δηλώσει το αποτέλεσμα, αλλά η έννοια του αποτελέσματος προκύπτει από τη σχέση των δύο ρηματικών φράσεων.

Τέλος, το *λέω* στο β' ενικό βρίσκεται συνήθως στις πρώτες θέσεις του εκφωνήματος και σε ερωτηματική δομή λειτουργεί ως απορηματικός κατευθυντικός δείκτης επιστημικής τροπικότητας:

(130) <ME> [και ανοίγει τώρα στη::ν (.) Κορινθία ()
<K> ναι
<AN> αιτήσεις να κάνουμε () χωρίς πλάκα τώρα
<ME> κάτσε ν' ανοίξει
<AA> λες να καταλήξουμε Κόρινθο;
<ME> δεν έχει ανοίξει ακόμα

(131) <M> κοίτα νομίζω ότι μπορούμε να κάνουμε και τα δύο να ρωτήσουμε και στη γραμματεία αν όντως ισχύει η πτυχιακή για φέτος και στη συνέχεια να πάμε σ' έναν καθηγητή να μιλήσουμε μαζί του (.) να μας βοηθήσει κι εκείνος να μας πει κάποια πράγματα για το τι πρέπει να κάνουμε
<A> α λες να ρωτήσουμε και τους δύο για να 'μαστε πιο σίγουρες;
<M> ναι πιστεύω πως είναι καλύτερα έτσι

(132) μ:: λες να θυμάμαι λάθος τ' όνομα της;
<A> πολύ πιθανό

Στα (130)-(132) οι ομιλητές διατυπώνουν ερωτηματικές δομές, κατευθύνοντας τους συνομιλητές τους να επιβεβαιώσουν ισχυρισμούς για παροντικά ή μελλοντικά

(συχνότερα) γεγονότα/καταστάσεις. Τα γεγονότα ή οι καταστάσεις βρίσκονται εντός της πρότασης με το *να* και η προσθήκη του *λες* πριν το *να* διαμορφώνει τον απορηματικό χαρακτήρα της πρότασης και τοποθετεί ολόκληρο το εκφώνημα στο πεδίο της επιστημικής τροπικότητας. Ο ερωτηματικός επιτονισμός στο *λες* αφενός εκφράζει το (χαμηλό) βαθμό δέσμευσης των ομιλητών για την αλήθεια του περιεχομένου των εκφωνημάτων τους (απορούν, δεν είναι σίγουροι), αφετέρου αναζητά το βαθμό δέσμευσης των συνομιλητών για την αλήθεια του περιεχομένου της πρότασης με το *να*, γεγονός που φαίνεται από τις λεξικογραμματικές επιλογές επιστημικής τροπικότητας στις συνεισφορές των συνομιλητών μετά την ερωτηματική δομή (*δεν έχει ανοίξει ακόμα, πιστεύω, πολύ πιθανό*). Ένα ακόμα κοινό στοιχείο των παραπάνω παραδειγμάτων είναι ότι ο ρηματικός τύπος στο σύνταγμα με *να* βρίσκεται σε πρώτο πρόσωπο.

Ωστόσο, η αντίστοιχη δομή σε δεύτερο πρόσωπο διαφοροποιείται και το ρήμα *λες* δεν έχει πλέον την παραπάνω κειμενική λειτουργία αλλά χρησιμοποιείται με τη σημασία του «σκέφτομαι»:

(133) <MAP> εσύ λες να πας το καλοκαίρι Τουρκία [με το πρόγραμμα που έλεγες;
<M> [ναι μπορεί μπορεί (.) μπορεί να πάω

Συνεπώς, το ρήμα *λέω* στη σύναψή του με το *να* εντοπίζεται με δύο κύριες σημασίες, του «σκέφτομαι» και της εκφοράς λόγου με τη μορφή κειμενικού δείκτη μεταφοράς λόγων τρίτων ατόμων ή προς τρίτα άτομα. Η πρώτη σημασία απαντά συχνότερα στο πρώτο πρόσωπο του παροντικού και του παρελθοντικού μη συνοπτικού τύπου *λέω, έλεγα*. Ωστόσο, η παρουσία κλιτικών ή άλλων γραμματικών δεικτών (*δεν, που*) εμποδίζουν την ενεργοποίηση αυτής της σημασίας και το ρήμα *λέω* χρησιμοποιείται ως μεταγλωσσικός κειμενικός δείκτης, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις είναι δυνατός ο εντοπισμός και των δύο σημασιών στον ίδιο τύπο (βλ. 119 και 120). Το β' πρόσωπο του παροντικού τύπου *λες* διαφοροποιείται εισάγοντας κατευθυντικές ερωτήσεις με χαμηλό βαθμό δέσμευσης ως προς την αλήθεια του περιεχομένου που έπεται, όταν η συγκεκριμένη δομή συνδυάζεται με την παρουσία του α' προσώπου στο ρήμα του συντάγματος με *να* (130, 131 και 132). Η αλλαγή ωστόσο του προσώπου από πρώτο σε δεύτερο συνεπάγεται και την αλλαγή της χρήσης του ρήματος, το οποίο λαμβάνει τη σημασία του «σκέφτομαι».

Ένα ερώτημα που προκύπτει είναι γιατί το ρήμα *λέω* με τη σημασία του «σκέφτομαι» συντάσσεται με το *να*. Θεωρούμε ότι η απάντηση βρίσκεται στη σχέση που προκύπτει μεταξύ της έννοιας της σκέψης και των σημασιολογικών χαρακτηριστικών του συντάγματος με *να*. Όταν οι ομιλητές εκφράζουν τη σκέψη τους για μια ενέργεια ή αλλιώς την πρόθεσή τους να προχωρήσουν σε μια ενέργεια, είναι φανερό ότι αυτή η ενέργεια δεν έχει πραγματοποιηθεί ακόμα. Ανήκει, επομένως, το *λέω* με τη σημασία του «σκέφτομαι» στις τροπικές κατηγορίες; Λαμβάνοντας υπόψη τον τρόπο χρήσης του κατά τη σύναψη με το *να* θα απαντούσαμε θετικά, καθώς η έννοια της πρόθεσης ή της προθυμίας ανήκουν σύμφωνα και με την κατηγοριοποίηση των Bybee et al. (1994) στην τροπικότητα του δράστη (βλ. 3.1.3). Έχει ενδιαφέρον, ωστόσο, ότι η παρουσία γραμματικών δεικτών (άρνηση, κλιτικό) προγενέστερα του *λες*, επίσης σε ερωτηματικές δομές, συνδέεται με τη διατήρηση της βασικής του σημασίας.

3.3.2.6. *είμαι*

Το *είμαι* στη σύναψή του με το *να* εμφανίζεται στο τρίτο πρόσωπο του μη παρελθοντικού τύπου *είναι* με συχνότητα χρήσης 66 φορές, στο τρίτο πρόσωπο του παρελθοντικού τύπου *ήταν* με συχνότητα 17 φορές και 1 φορά στο πρώτο πρόσωπο του παρελθοντικού *ήμουν* (βλ. Πίνακας 17). Επιπλέον, η διαφορά συχνότητας μεταξύ μη παρελθοντικού συνοπτικού τύπου και μη παρελθοντικού μη συνοπτικού τύπου στο P1 είναι μειωμένη συγκριτικά με άλλα ρήματα, καθώς το ρήμα *είναι* έχει τη δυνατότητα να δηλώνει άχρονες ή συνεχείς καταστάσεις, γεγονός το οποίο είναι συμβατό με τη μη συνοπτική όψη.

Πίνακας 17. Συχνότητα κλιτικών τύπων του *είμαι* και χρόνου και όψης στο P1

Ρήμα	Συχνότητα	Χρόνος/Όψη στο P1			
		ΜΗ ΠΡΛ/ ΣΥΝ	ΜΗ ΠΡΛ/ ΜΗ ΣΥΝ	ΠΡΛ/ ΜΗ ΣΥΝ	ΠΡΛ/ ΣΥΝΤ
<i>είναι</i>	66	41	24		1
<i>ήταν</i>	17	13	1	2	1
<i>ήμουν</i>	1	1			
Σύνολο	84	55	25	2	2

Το *είναι* απαντά κυρίως ως απρόσωπο, μονολεκτικό ή περιφραστικό με ουσιαστικά και επίθετα, και σχολιάζει αξιολογικά το περιεχόμενο του *να*:

(134) <T> ΑΛΛΑ:: τέτοιο (.) λέω να πάω τώρα [γιατί γενικά είναι να ψωνίζεις στις εκπτώσεις

(135) <Γ> αλλεργία εγώ είχα πάθει από εκεί
<E> ε με τόσα πεύκα λογικό είναι να αντιδρά ο οργανισμός

(136) <M> τώρα δε ξέρω πόσο εύκολο είναι να κανονίσουμε άμεσα [...]

(137) <Λ> το θέμα είναι να 'ναι παραγωγικό

Συγκεκριμένα στο (134) το *είναι*, χωρίς τη συνεμφάνιση ουσιαστικού ή επιθέτου, αξιολογεί το περιεχόμενο εντός της πρότασης με *να* ως μια σταθερά προτιμητέα ενέργεια. Η έννοια της σύγκρισης προκύπτει από την παρουσία του *τόρα* λίγο πιο πριν αλλά και από την περικειμενική γνώση ότι οι εκπτώσεις στις τιμές των προϊόντων γίνονται ανά περιόδους. Στα (135) και (136) οι φράσεις *λογικό είναι* και *πόσο εύκολο είναι* αξιολογούν την ενέργεια εντός της πρότασης με *να* ως εύλογη να συμβεί ή με κάποια δυσκολία αντίστοιχα. Στο (137) το *θέμα είναι* αποτελεί μια αναφορική φράση η οποία στρέφει την προσοχή των ακροατών στο επόμενο σημείο του εκφωνήματος αξιολογώντας το ως σημαίνον.

Ως κύριο ρήμα σε υποθετική πρόταση, στη σύνταξη του με το *να*, λαμβάνει τη σημασία του «πρόκειται»:

(138) <M> αν είναι να χάσω την ψυχή μου ας χάσω το κορ- καλύτερα να χάσω το σώμα μου [πώς το λένε;

(139) <M> [...] αλλά κι απ' την άλλη όμως αν είναι να πάμε και να μη νιώσεις άνετα να κρυνώνεις το 'να το άλλο

Την ίδια σημασία λαμβάνει και η άμεση σύνταξη του παρελθοντικού τύπου *ήταν να*:

(140) <I> Α:: δε σας είπα και το άλλο που μου είπε (.) το Σαββατοκύριακο ήτανε να πάει και η Άννα στην Αίγινα και με πιάνει και μου λέει να σου πω ρε Ιωάννα εσύ θα κάτσεις εδώ;

Με το ρήμα *είναι* ως προσωπικό το σύνταγμα με να εμφανίζεται σε θέση κατηγορούμενου και δίνει στο υποκείμενο ταυτότητα, η οποία είναι μια δυναμική κατάσταση/ενέργεια:

(141) <Σ> γιατί όταν ακούς το διάβασμα βλέπεις τι κάνει; πρώτη αντίδραση είναι να γελάει () τέσσερα χρόνια αυτό κάνει

(142) <Μ> παιδιά εμένα το όνειρο μου είναι να πάω στους καταρράκτες του Νιαγάρα δε ξέρω αν σας το έχω (.) εκμυστηρευτεί [...]

Με την ίδια λειτουργία συμμετέχει σε δίπτυχες προτάσεις (cleft sentences):

(143) <Ε> ε:: (.) αυτό αυτό που μου ήρθε στο μυαλό για εναλλακτική είναι:: να παίξουμε σε κάτι πιο μικρούλι

(144) <Λ> το μόνο που μπορείς να κάνεις είναι να προσπαθήσεις για το καλύτερο για τον δικό σου εαυΤΟ [...]

Επικεντρώνοντας την προσοχή μας στα παραδείγματα που το P1 βρίσκεται σε μη συνοπτική όψη (134 *ψωνίζεις*, 135 *αντιδρά*, 141 *γελάει*) παρατηρούμε ότι οι ομιλητές έχουν βιωματική ή γνωστική πρόσβαση στο γεγονός. Στο (134) η περίοδος των εκπτώσεων έχει ξεκινήσει, στο (135) η αντίδραση του οργανισμού στα πεύκα είναι μια σταθερή, διαχρονική κατάσταση και στο (141) από το *βλέπεις τι κάνει;* συμπεραίνουμε ότι οι ομιλήτριες έχουν βιωματική πρόσβαση σε ένα γεγονός το οποίο είναι σταθερό στη διάρκεια του χρόνου *πρώτη αντίδραση είναι να γελάει*. Συμπεραίνουμε, επομένως, ότι η σύναψη του *είναι* με το να εντοπίζεται σε ποικίλες δομές οι οποίες έχουν κυρίως αξιολογική χροιά ή παίρνουν τη σημασία του «πρόκειται», δηλώνοντας την κίνηση προς μια ενέργεια. Επίσης, παρατηρείται το φαινόμενο όταν οι ομιλήτριες βρίσκονται, βιωματικά ή γνωστικά, εντός της ενέργειας του συντάγματος με να ο ρηματικός τύπος λαμβάνει μη συνοπτική όψη, ενώ όταν βρίσκονται εκτός της ενέργειας λαμβάνει συνοπτική όψη.

3.3.2.7. *έχω*

Η βασική σημασία του *έχω* αναφέρεται στα λεξικά (ΛΚΝ, ΧΛΝΓ) ότι είναι «κατέχω κάτι», «διαθέτω ή κρατώ κάτι πάνω μου». Το ρήμα λειτουργεί ως βοηθητικό στο σχηματισμό των συντελικών χρόνων και απολεξικοποιημένο σε ποικίλες ρηματικές

περιφράσεις, ενώ συμμετέχει σε παγιωμένες συνάψεις με μη κυριολεκτική σημασία. Κατά τη σύναψή του με το να αποκτά διαφορετικές σημασίες αναλόγως με τα γραμματικά του χαρακτηριστικά και τα λεξικογραμματικά χαρακτηριστικά του συμφραστικού πλαισίου. Οι συχνότεροι κλιτικοί τύποι του έχω με το να στο σώμα κειμένων είναι το έχω και το έχει και ακολουθούν με μικρότερη συχνότητα το έχεις και το έχουμε.

Πίνακας 18. Συχνότητα κλιτικών τύπων του έχω

έχω	16
έχει	11
έχεις	5
έχουμε	5
έχουν	2
θα έχει	1
είχα	1
θα είχα	1
είχες	1
Σύνολο	43

Ο χρόνος του συντάγματος με το να είναι πάντοτε μη παρελθοντικός και η όψη συνήθως συνοπτική όπως φαίνεται στον Πίνακα 19.

Πίνακας 19. Χρόνος και όψη ρημάτων μετά το να

Χρόνος – Όψη	Μη παρελθοντικός συνοπτικός τύπος	Μη παρελθοντικός μη συνοπτικός τύπος
Συχνότητα	40	2
Σύνολο	42 ²⁷	

Οι συχνότερες σημασίες του έχω να είναι (παρατίθενται ενδεικτικά δύο παραδείγματα για κάθε σημασία):

α) Γεγονός που δεν έχει συμβεί μέσα στο χρονικά όρια που τίθενται από το συγκεκριμένο:

²⁷ Το σύνολο είναι 42 και όχι 43 γιατί σε ένα εκφώνημα ο ομιλητής ξεκίνησε και αυτό διακόπηκε στο να από τη συνεισφορά του συνομιλητή του: <Σ> πω πω δεν ξέρω τους θαυμάζω αυτούς τους καθηγητές που το έχουν να.: <Γ> και σε παρακινούν

(145) <KA> δεν είναι καλά η Φωτεινή [παιδιά
 [δεν ήτανε καλά μου είπε ότι έχει να κοιμηθεί τέσσερις μέρες

(146) <A> με την Αγγελική έχουμε να μιλήσουμε κανένα μήνα και ήθελα να σε ρωτήσω (.) ξέρεις τι κάνει αυτή η κοπέλα που έχει χαθεί; τι έγινε;

Στα (145) και (146) η ύπαρξη χρονικών προσδιορισμών (*τέσσερις μέρες, κανένα μήνα*) ενεργοποιούν τη σημασία της μη πραγματοποιημένης ενέργειας μέσα στα χρονικά όρια που θέτουν. Με διαφορετικό τρόπο θα λέγαμε ότι η ενέργεια δεν *έχει* ξεκινήσει στο χρονικό διάστημα που αναφέρεται συγκεκριμένα. Επίσης, η απαλοιφή των χρονικών προσδιορισμών από το συγκεκριμένο θα αφαιρούσε τη δυνατότητα μιας τέτοιας ερμηνείας του ρηματικού συμπλέγματος.

β) Διαθέτω (αρχική σημασία):

(147) <M> εμένα πρώτα μ' αρέσει το αλμυρό και μετά το γλυκό κατευθείαν
<Π> καλά και αυτό το κάνω άμα έχω αλμυρό γλυκό το κάνω αυτό το συνδυασμό αλλά αν έχω να φάω ένα πράγμα συνήθως στο σπίτι μόνη μου θα κάνω κάτι [προς το γλυκό

(148) <X> [πάσο
<K> βαλέδες:: () έτσι όπως έκλεισα τώρα (.) να το βάλω στον κόλο μου
<X> πάσο
<K> έχεις να χτυπήσεις εσύ; δεν έχεις Α χέσ' το 'ντάξει

Στα (147) και (148) το *έχω* χρησιμοποιείται με τη βασική του σημασία «διαθέτω κάτι». Σε αυτήν την περίπτωση το *να* δηλώνει σκοπό, την αξιοποίηση της διαθέσιμης οντότητας για την πραγμάτωση μιας ενέργειας. Η διαφορά στη σημασία έγκειται στην παρουσία στα συμφραζόμενα οντοτήτων που μπορεί κάποιος να τις διαθέτει.

γ) Υποχρέωση – δεοντική τροπικότητα:

(149) <M> δε σου λέω ότι θα είμαι σε θέση να το κάνω γιατί εκτός από εκείνο προϋποθέτει ότι εγώ έχω να κάνω και το ΣΠίτι συγχρόνως

(150) <A> ε βέβαια το παιδί έχει να συντηρήσει ολόκληρο σπίτι άστα να πάνε

Στα παραδείγματα (149) και (150) το *έχω* παίρνει τη σημασία του *πρέπει* και εκφράζει υποχρέωση. Δηλαδή, από το εύρος των σημασιών στο πεδίο της δεοντικής τροπικότητας το *έχω* σε αυτό το συμφραστικό πλαίσιο δηλώνει μόνο μία σημασία.

Με χαμηλή συχνότητα εμφανίζεται με τις σημασίες «πρόκειται» (βλ. 151) (2 φορές) και «σχετίζεται» (152) (1 φορά). Η τελευταία εντοπίζεται στην παγιωμένη σύναψη *έχει να κάνει με*.

(151) <A> @@ νιάτα ναι τι άλλο έχουμε να ζήσουμε;

(152) <A> δεν νομίζω ότι τώρα έχει να κάνει με χώρα και τα λοιπά αυτοί οι άνθρωποι αυτή τη χώρα επέλεξαν ή:: έστω:: εδώ τους έφερε η τύχη η μοίρα ο θεός δεν ξέρω ΤΙ

Στις παραπάνω περιπτώσεις παρατηρούμε το σύνταγμα *έχω να μεταβάλλει* ποικιλοτρόπως τη σημασία του. Εκτός από τη σημασία «διαθέτω», που εκκινεί από την πρωτοτυπική σημασία του *έχω*, και τη σημασία «σχετίζεται» στην παγιωμένη φράση *έχει να κάνει με*, το εύρος των σημασιών που λαμβάνει επηρεάζεται από τα σημασιολογικά χαρακτηριστικά του γραμματικού δείκτη *να*, ενώ η τελική σημασία προκύπτει σύμφωνα με τα γλωσσικά στοιχεία του συμφραστικού πλαισίου. Ειδικότερα, οι ενέργειες που δηλώνονται στα συντάγματα με το *να* είναι μη πραγματοποιημένες ενέργειες, καθώς δεν έχουν ξεκινήσει ακόμα. Έτσι, θα λέγαμε ότι οι ομιλητές βρίσκονται εκτός της ενέργειας και βλέπουν το γεγονός συνολικά (συνοπτική όψη).

Μια διαφορετική περίπτωση διακρίνεται στην προσθήκη κλιτικού πριν το *έχω*:

(153) <MA> αλλά αυτοί άμα θέλουν εκεί είναι που σε διαλύουνε δηλαδή μπορεί να κάνεις ε:: να σε έχουν να κάνεις μισή ώρα

Η παρουσία του κλιτικού μετατρέπει το *έχω* σε μεταβιβαστικό ρήμα (causative verb), δηλαδή προστίθεται έναν εξωτερικός δράστης στη θέση του υποκειμένου και το προγενέστερο υποκείμενο παίρνει τη θέση του αντικειμένου *σε έχουν*. Το σημασιολογικό αποτέλεσμα που προκύπτει είναι ότι ο εξωτερικός δράστης ωθεί το αντικείμενο σε μια ενέργεια. Εδώ μπορεί να προκύψουν ποικίλα νοήματα ανάλογα με τον έλεγχο που έχει το αντικείμενο πάνω στην ενέργεια, αν πραγματώνει την ενέργεια με τη θέλησή του ή όχι, αν επηρεάζεται στο σύνολο ή μερικώς από την ενέργεια κ.ά. (βλ. Dixon 2012: 240). Αυτή η ώθηση προς μια ενέργεια παραπέμπει στις σημασίες της δεοντικής τροπικότητας, οπότε μπορεί να συμπεριληφθεί την κατηγορία των τροπικότητων.

Στα δεδομένα εντοπίζονται επιπλέον συνάψεις του *να* με λεξικά συμπλέγματα του *έχω*, που παρατίθενται στους Πίνακες 20-22 με βάση τις σημασίες τους:

Πίνακας 20. Λεξικά συμπλέγματα του *έχω* με τροπική σημασία

<i>έχω την ευκαιρία να</i>	5
<i>έχω πιο αργή ικανότητα να</i>	1
<i>δεν έχω καθόλου να</i>	1
<i>έχω τα κότσια να</i>	1
<i>δεν είχα αντοχές να</i>	1
<i>έχουνε δικαίωμα να</i>	1
<i>δεν έχει νόημα να</i> ²⁸	1
<i>δεν έχεις περισσότερες πιθανότητες</i>	1
<i>έχω κάθε μέρα να</i> ²⁹	1
<i>έχουμε κι ένα μαλλί να</i>	1
Σύνολο	14

Πίνακας 21. Λεξικά συμπλέγματα του *έχω* με χρονική διάσταση

<i>έχω καιρό να</i>	5
<i>θα έχω χρόνο να</i>	3
<i>είχε είκοσι μέρες να</i>	1
<i>έχουμε δυο χρόνια να</i>	1
Σύνολο	10

Πίνακας 22. Λεξικά συμπλέγματα του *έχω* με τη σημασία του «διαθέτω»

<i>δεν έχω και μίξερ να</i>	1
<i>έχουμε μαθήματα να</i>	1
<i>δεν έχω άλλη παρέα να</i>	1
<i>έχω και σπιτάκι να</i>	1
<i>δεν έχω και τέτοιο να</i>	1
<i>θα 'χω ψωμί να</i>	1
<i>δεν έχω κάποιον άλλον να</i>	1
Σύνολο	7

Πίνακας 23. Λεξικό σύμπλεγμα του *έχω* με τη σημασία του *σκέφτομαι*

<i>είχα στο νου μου να</i>	1
----------------------------	---

²⁸ Το *δεν έχει νόημα να* τοποθετήθηκε στην συγκεκριμένη κατηγορία των τροπικών σημασιών, καθώς η ομιλήτρια έχει στόχο να αποτρέψει τη συνομιλήτριά της από το να πραγματοποιήσει μια ενέργεια.

²⁹ Το *έχω κάθε μέρα να* κατηγοριοποιήθηκε στις τροπικές σημασίες αντί για τα λεξικά συμπλέγματα που δηλώνουν χρονική διάσταση, καθώς στο συγκεκριμένο παράδειγμα το *έχω* εκφράζει την υποχρέωση: <A> *δεν προλαβαίνουμε και στο τελευταίο έτος μας στέλνουν όπου θέλουνε κι εγώ φοβάμαι μήπως με στείλουνε πουθενά μακριά και έχω κάθε μέρα:: να τρέχω:: αλλού γι' αλλού.*

Σύμφωνα με τους παραπάνω πίνακες απαντούν σημασίες αντίστοιχες με αυτές των άμεσων συνάψεων με το *να*, δηλαδή τροπικές σημασίες, η σημασία της χρονικής διάστασης στο πλαίσιο της οποίας η ενέργεια δεν έχει πραγματοποιηθεί, η σημασία της διάθεσης/κατοχής, η οποία διαμορφώνει μια σχέση σκοπού με το *να*, αλλά και η σημασία του «σκέφτομαι», που δεν συναντήσαμε στα προηγούμενα παραδείγματα. Το ενδιαφέρον είναι ότι σε όλες αυτές τις περιπτώσεις η ενέργεια παραμένει απραγματοποίητη καθώς οι ομιλητές δεν έχουν φτάσει ακόμα στο σημείο έναρξής της.

3.3.2.8. Επιστημικά ρήματα

Τα ρήματα που ακολουθούν σε συχνότητα το *έχω* είναι σχετικά περιορισμένα σε αριθμό και γι' αυτό παρουσιάζονται ομαδοποιημένα με βάση τη σημασία τους στο εκφώνημα. Η πρώτη ομάδα είναι αυτή των επιστημικών ρημάτων ή ρηματικών φράσεων. Κατά τη σύναψη με το *να* παρατηρείται όχι μόνο τα τροπικά αλλά και τα μη τροπικά ρήματα να δηλώνουν τροπικές σημασίες. Σε ορισμένα από αυτά η επιστημική σημασία ενεργοποιείται σε συγκεκριμένους κλιτικούς τύπους (π.χ. *παίζει*). Τα ρήματα αυτά ή οι ρηματικές φράσεις παρατίθενται στον Πίνακα 24.

Πίνακας 24. Επιστημικά ρήματα με *να*

<i>παίζει</i>	13
<i>βλέπω</i>	10
<i>ελπίζω</i>	10
<i>δεν υπάρχει περίπτωση</i>	7
<i>θυμάμαι</i>	6
<i>δεν νομίζω</i>	6
<i>δεν πιστεύω</i>	4
<i>φαντάζομαι</i>	1
<i>δείχνει</i>	1
<i>δεν το κόβω</i>	1
<i>φαίνεται φυσιολογικό</i>	1
<i>δεν περίμενα</i>	1
Σύνολο	61

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα παραπάνω ρήματα δεν εμφανίζουν σε όλες τις περιπτώσεις επιστημική ερμηνεία, όπως π.χ. το ρήμα *βλέπω*, παρόλα αυτά θα παρουσιαστούν σε αυτήν την κατηγορία, επισημαίνοντας τις αποκλίνουσες σημασίες.

Το συχνότερο μη τροπικό ρήμα που εκφράζει επιστημική τροπικότητα είναι το ρήμα *παίζει*, παγιωμένο στο γ' ενικό. Σε αυτή τη χρήση δεν δηλώνει πλέον συμφωνία με το υποκείμενο της πρότασης (απουσιάζουν τα χαρακτηριστικά συμφωνίας, πρόσωπο και αριθμός), ούτε χρόνο και εκφράζει επιστημικό συμπέρασμα.

(154) <Γ> [αλήθεια είναι αυτό πιο γρήγορα παίζει να πηγαίνει το ποδήλατο

(155) <Σ> [σου βγαίνει ο ΠΑτος πλην του ότι εγώ ένιωθα φουλ χαζή ρε μ' αυτό που έκανα ήμωνα ξέρω 'γώ:: κάποια στιγμή:: γύρω στο μεσημέρι είναι που ψηφίζουν όλοι και παίζει να 'μωνα για ένα τρίωρο να 'κανα αυτή τη δουλειά έρχονται:: σβή::νεις ταυτό::τητες χάλια

(156) 1 <Σ> φίλε τρελαίνομαι (.) μικρή μου άρεσαν πάρα πολύ (.) κάποια περίοδο
2 σταμάτησα να τις [τρώω
3 <Τ> [(γέλια)) παίζει να 'σαι το μοναδικό παιδί

Η χρήση του *παίζει* γίνεται όταν οι ομιλητές έχουν στη διάθεσή τους τα δεδομένα της εμπειρίας ώστε να εκφράσουν με υψηλό βαθμό βεβαιότητας το περιεχόμενο της πρότασης με το *να*. Ως προς αυτό θυμίζει το ρήμα *πρέπει*, ενώ ως προς το κλιτικό παράδειγμα το ρήμα *μπορεί*, καθώς δεν έχει χάσει τη μορφολογική του κλίση. Διαφέρει, ωστόσο, και από τα δύο, δεδομένου ότι η αρχική λεξική του σημασία δεν είναι τροπική. Επιπλέον, ο συχνότερος συνδυασμός χρόνου και όψης του συμπληρωματικού ρήματος είναι το μη παρελθόν με το μη συνοπτικό (βλ. Πίνακα 25).

Πίνακας 25. Χρόνος και όψη του ρηματικού τύπου μετά τη σύνναψη *παίζει να*

Χρόνος – Όψη	Συχνότητα
Μη παρελθοντικό μη συνοπτικό	8
Μη παρελθοντικό συνοπτικό	2
Παρελθοντικό μη συνοπτικό	2
Παρελθοντικό συντελικό	1
Σύνολο	13

Η προσθήκη άρνησης διαφοροποιεί τη σημασία του *παίζει*, καθώς μετατρέπεται σε δείκτη ισχυρής βεβαίωσης, η οποία έρχεται έπειτα από την προτροπή του συνομιλητή να *μην αφήσεις πάλι την εξεταστική*:

- (157) 1 <M> [...] λογικά (.) ((ήχοι από αυτοκίνητα)) θα πάω να συνεννοηθώ και με
2 τον ε:: [με το αφεντικό
3 <X> [ναι αλλά μην αφήσεις πάλι την εξεταστική::
4 <M> όχι ρε δεν παίζει να την αφήσω

Στην περίπτωση που προηγείται τύπος προστακτικής, το *παίζει* επίσης χάνει την σημασία του επιστημικού συμπεράσματος και εκφράζει απλώς ένα ενδεχόμενο γεγονός.

- (158) <M> [ναι σκέψου τώρα παίζει να σκάσει ο καρχαρίας μπΑμ και να σου χτυπήσει το:: [i- πατ-

Στα τελευταία δύο παραδείγματα καταγράφονται και οι δύο χρήσεις του ρήματος εντός του *να* σε συνοπτικό μη παρελθοντικό τύπο (*να την αφήσω*, *να σκάσει*), ενώ στις άλλες περιπτώσεις τα ρήματα βρίσκονται σε μη συνοπτική όψη. Η υπόθεσή μας είναι ότι αυτό συμβαίνει καθώς στις περιπτώσεις του επιστημικού συμπεράσματος οι ομιλητές έχουν γνωστική πρόσβαση στη ενέργεια που δηλώνεται από το ρήμα του συντάγματος με *να*. Αντιθέτως αυτό δεν συμβαίνει στα (157) και (158), που αναφέρονται σε μελλοντικά γεγονότα. Θα εξετάσουμε αυτήν την υπόθεση στη συνέχεια της ανάλυσης.

Το ρήμα *βλέπω* κατά τη σύναψή του με το *να* περιορίζει την όψη του ρήματος που έπεται στον μη συνοπτικό και στον συντελεσμένο τύπο και σε συγκεκριμένα συμφραζόμενα αποκτά επιστημική ερμηνεία. Η συλλογή δεδομένων της εμπειρίας μέσω της αίσθησης της όρασης σε συνδυασμό με τις δυναμικές διαδικασίες που εισάγει το σύνταγμα με *να* εκφράζει και εδώ το επιστημικό συμπέρασμα, παίρνοντας μάλιστα τη σημασία της πρόβλεψης.

- (159) 1 <N> ((γέλια)) δεν ξέρω μου αρέσει πολύ δεν είναι η χαοτική Αθήνα
2 <A> ‘ντάξει ένα χάος το έχει αλλά είναι πιο ωραία για μένα
3 <M> βλέπω να κάνει μετά μεταπτυχιακό Θεσσαλονίκη να το φέρει ως αφορμή

- (160) <A> την ύλη πρέπει να την οργανώσουμε και να αρχίσουμε διάβασμα από τώρα γιατί δε βλέπω να μας βγαίνει και πρέπει κάποια στιγμή να πάρουμε επιτέλους πτυχίο

Η παρουσία της άρνησης στο (160) συνεπάγεται την πιθανή μη ολοκλήρωση της ενέργειας βάσει των δεδομένων της πραγματικότητας (παράφραση: «πιθανότατα δεν μας βγαίνει»), καθώς επηρεάζει το ρηματικό τύπο στο σύνταγμα με *να*, αφήνοντας ανέπαφη τη σημασία του *βλέπω*.

Η βασική σημασία της αντίληψης οπτικών παραστάσεων μέσω της όρασης (βλ. ΧΛΝΓ) είναι ενεργή όταν οντότητες και ενέργειες στο καταστασιακό περιβάλλον των ομιλητών εισέρχονται στο συνομιλιακό γεγονός και αποκτούν σημασία για τους συμμετέχοντες σε αυτό (161) ή αφηγούνται βιωματικές εμπειρίες (162).

(161) <K> εννοΕΙται εννοΕΙται πω πω:: βλέπω (.) να δυναμώνει η βροχή
<M> δυναμώνει ε;
<K> 'ντάξει ναι ε χειμώνας είναι τι περιμένεις τώρα

(162) <A> και βλέπω το παιδί να πέφτει στο:: το 'βλεπα το 'βλεπα εντωμεταξύ είχαν τρελαθεί ήταν μες την τρελή χαρά
<ΓΕ> ναι μωρέ στην πισίνα;
<A> και ήμουν μπροστά εγώ () τα βλέπω στην πισίνα εκεί στο παιχνίδι να 'χουν πέσει

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, το ρήμα *βλέπω* περιορίζει την όψη του ρηματικού συντάγματος, επιτρέποντας την παρουσία μη συνοπτικών μη παρελθοντικών ή συντελεσμένων παροντικών τύπων (Παρακείμενος). Οι ομιλητές το χρησιμοποιούν όταν έχουν βιωματική πρόσβαση στην πραγματικότητα, και συγκεκριμένα στην αναφερόμενη ενέργεια, ή μεταφορικά όταν έχουν ενδείξεις που τους επιτρέπουν να σχηματίσουν συγκεκριμένες υποθέσεις (προβλέψεις), όταν δηλαδή έχουν έστω και μερική γνωστική πρόσβαση σε ένα γεγονός.

Το ρήμα *ελπίζω* εκφράζει την επιθυμία ή προσδοκία να συμβεί ένα γεγονός χωρίς την ύπαρξη ισχυρών ενδείξεων για τη μελλοντική πραγματοποίησή του. Αυτό το καθιστά ένα ασθενές επιστημικό ρήμα που πλησιάζει περισσότερο τη σημασία της ευχής. Εμφανίζεται στο πρώτο πρόσωπο (ενικού και πληθυντικού) και συνάπτεται συχνότερα με ρήματα στο συνοπτικό μη παρελθοντικό τύπο π.χ. *να μπει*, *να πάρουν* και στο μη συνοπτικό μη παρελθοντικό τύπο π.χ. *να ακούγονται*, *να τελειώνεις*, ενώ μία φορά εμφανίζεται ο συντελεσμένος τύπος *έχει τελειώσει*, όπως φαίνεται στον παρακάτω συμφραστικό πίνακα με το σύνολο των συνάψεων *ελπίζω να* στο σώμα κειμένων.

Πίνακας 26. Συμφραστικός πίνακας των συνάψεων *ελπίζω να*

<p> τώρα είναι στο έκτο έτος; <M> είναι έβδομο έτος ελπίζουμε μήνα τώρα:: θα δείξει δεν ξέρω τι θα γίνει ελπίζω να την ρωτήσει για την γιόγκα άμα το δει ελπίζω ξέρω αν θα πάρουν εμένα <M> [καλά ναι εγώ ελπίζω καφέ έτσι χειμωνιάτικο:: χριστουγεννιάτικο:: <A> ΝΑΙ ρε ελπίζω το εξάμηνο λίγο δύσκολο να το ξέρω από τώρα ελπίζω άδεια κι όλο αυτό με χαρτιά να υπογραφούν () <Γ> ελπίζω [</p>	<p> να μην <u>μπει</u> όγδοο κι ελπίζουμε να έχει τελειώσει μέχρι να με <u>πάρουν</u> έχω κάνει αίτηση μαζί και με άλλους να το <u>δει</u> <E> [ινφλουένσερ (.) όχι ινφλουένσερ (.) ίνφλουενς να σας <u>πάρουνε</u> όλους <MAP> καλά ναι <M> αλλά 'ντάξει να <u>μπορέσουμε</u> να πάμε μαζί μετά (.) ΜΕΤΑ την εξεταστική π να μας <u>αφήσουν</u> μια εβδομάδα κενό και να συνεχίσουμε μετ να <u>ακούγονται</u> όλα αυτά που λέτε (.) <X> [κι εγώ δεν να <u>έχει τελειώσει</u> μέχρι τον Μάιο να μην <u>έχουμε</u> και:: <K> [ναι ((χαμηλόφωνα)) <E> για μια να <u>τελειώνεις</u> για να πας και εράσμους που θέλεις <MAP> </p>
---	---

Και σε αυτήν την περίπτωση παρατηρείται ότι, όταν οι ομιλητές βρίσκονται εντός του γεγονότος, βιωματικά ή γνωστικά, χρησιμοποιούν το μη συνοπτικό μη παρελθοντικό τύπο στο σύνταγμα με το να (ή και τον συντελεσμένο: Παρακείμενος), ενώ όταν βρίσκονται εκτός του γεγονότος χρησιμοποιούν τη συνοπτική όψη. Με βάση αυτή τη διάκριση τα παραπάνω ρήματα επισημαίνονται στον Πίνακα 26 με μονή υπογράμμιση (εκτός του γεγονότος) και με διπλή υπογράμμιση (εντός του γεγονότος). Καθώς στην ομάδα των ρημάτων εκτός του γεγονότος καθίσταται εμφανές ότι τα γεγονότα δεν έχουν συμβεί και ότι οι ομιλητές βρίσκονται εκτός αυτών, θα παρουσιάσουμε αναλυτικότερα την ομάδα των ρημάτων εντός του γεγονότος για τα οποία αυτό δεν γίνεται φανερό από το περιορισμένο συγκείμενο του Πίνακα 26:

(163) <Γ> ελπίζω [να ακούγονται όλα αυτά που λέτε (.)
 <X> [κι εγώ δεν ξέρω () θες να κάνεις ένα δοκιμαστικό;

(164) <N> ναι () όσοι έχω ακούσει που:: έχουνε:: (.) μάθημα δεν θα 'χουνε κατάληψη Πέμπτη Παρασκευή () τώρα θα δείξει για μας (.) ελπίζω:: () κάτι να γίνει να σωθεί το εξάμηνο γιατί δεν μας βλέπω καλά
 <K> ναι ισχύει
 <E> γενικά είδα και στην ομάδα:: της σχολής ότι::
 <N> πολλά παράπονα [παραπονιούνται πολλοί
 <E> [πολλά παράπονα ναι πολλά ποστς (.) στα οποία λένε να (.) πάμε όλοι στη συνέλευση και να ψηφίσει ο καθένας αυτό που θέλει γιατί (.) ίσως αποφασίζουμε λίγοι για όλους και αυτό είναι [πολύ άδικο
 <N> [καλά αυτό:: είναι σίγουρο ότι γίνεται
 <E> ναι κι εγώ αυτό [πιστεύω

<N> αυτό είναι σίγουρο () παράταση θα πά::ει σίγουρα θα ‘χουμε σίγουρα παράταση (.) [εξαμήνου (.) ελπίζω να μην έχουμε και::

<K> [ναι ((χαμηλόφωνα))

<E> για μια βδομάδα δεν είπαν;

<K> ναι ((χαμηλόφωνα))

(165) <M> [εσύ θα δώσεις πολλά μαθήματα;

<MAP> έχω:: δέκα () ή δέκα ή οχτώ

<M> α έχεις κι εσύ ((γέλια))

<MAP> αλλά τώρα έχω δέκα μέρες κενό έχω δώσει ήδη τα δύο και περιμένω να δώσω τα υπόλοιπα

<M> άντε ρε μια χαρά κομπλέ κομπλέ ελπίζω να τελειώνεις για να πας και εράσμους που θέλεις

(166) <M> ναι στο οικονομικό της νομικής θέλει να κάνει αλλιώς ‘ντάξει σε όποιο τον δεχτούνε (.) αλλά δεν ξέρω κάτσε πρώτα να τελειώσει να ορκιστεί γιατί μπορεί να αλλάξει γνώμη στην πορεία

<MAP> τώρα είναι στο έκτο έτος;

<M> είναι έβδομο έτος ελπίζουμε να μην μπει όγδοο κι ελπίζουμε να έχει τελειώσει μέχρι τον Μάιο

Στο (163), τη χρονική στιγμή που η Γ εκφέρει το *ελπίζω [να ακούγονται όλα αυτά που λέτε (.)* (δηλαδή να καταγράφονται με καθαρό ήχο) η διαδικασία της ηχογράφησης είναι σε εξέλιξη. Στο (164) οι ομιλήτριες συζητούν το ζήτημα της κατάληψης της σχολής τους, που οδηγεί σε παρατάσεις του εξαμήνου. Έτσι η Ν συμφωνεί με τις συνομιλήτριές της (*παράταση θα πά::ει σίγουρα θα ‘χουμε σίγουρα παράταση (.) [εξαμήνου*) και εκφράζει την ελπίδα για κάτι ακόμα (*ελπίζω να μην έχουμε και::*). Σε αυτό το σημείο το εκφώνημα διακόπτεται και δεν ολοκληρώνεται. Μπορούμε ίσως να υποθέσουμε ότι ελπίζει να μην έχει παράταση και η περίοδος εξεταστικής. Σε κάθε περίπτωση το γεγονός για το οποίο ελπίζει φαίνεται ότι θα συμβεί σε μελλοντικό χρόνο. Η χρήση ωστόσο του μη συνοπτικού μη παρελθοντικού τύπου *έχουμε*³⁰ οφείλεται στο γεγονός ότι την στιγμή της συνομιλίας βρίσκεται ήδη σε εξέλιξη η κατάληψη της σχολής και κατ’ επέκταση η διαδικασία λήψης αποφάσεων της σχολής για το πρόγραμμα διδασκαλίας. Στο (165), καθώς η ομιλήτρια MAP αναφέρει ότι βρίσκεται σε περίοδο εξεταστικής και έχει δώσει δύο μαθήματα, η Μ εκφέρει το *ελπίζω να τελειώνεις*, δείχνοντας με τη μη συνοπτική όψη

³⁰ Το ρήμα *έχω* δεν διακρίνει μεταξύ συνοπτικής και μη συνοπτικής όψης, ωστόσο θεωρούμε ότι εδώ η παρουσία της μη συνοπτικής όψης δικαιολογείται από το περιεχόμενο χρήσης.

ότι βρίσκονται εντός του γεγονότος και η διαδικασία είναι σε εξέλιξη. Τέλος, στο (166) η Μ αναφερόμενη στις σπουδές του αδερφού της εκφέρει το *ελπίζουμε να έχει τελειώσει μέχρι τον Μάιο*, μεταφέροντας την πληροφορία ότι την τρέχουσα στιγμή της συνομιλίας ο αδερφός της βρίσκεται σε πορεία ολοκλήρωσης των σπουδών του. Επομένως, η υπόθεση για τη συσχέτιση της μη συνοπτικής όψης στο σύνταγμα με να και της βιωματικής ή γνωστικής πρόσβασης στο γεγονός στο οποίο αναφέρεται φαίνεται να βρίσκει έρεισμα.

Η ρηματική φράση *υπάρχει περίπτωση* και τα ρήματα *νομίζω* και *πιστεύω* εμφανίζονται στο σώμα κειμένων σε δομές άρνησης και έχουν επιστημικό χαρακτήρα. Έτσι, το *δεν υπάρχει περίπτωση* εκφράζει ισχυρή βεβαίωση για τη μη πραγματοποίηση της ενέργειας που δηλώνεται στο σύνταγμα με να, όπως φαίνεται στο (167):

(167) <ME> δεν υπάρχει περίπτωση να ξαναδώσω ας πούμε τη φυσικοχημεία δύο <AA> ούτε καν (.) δεν το δίνεις

Από την άλλη, στα *δεν νομίζω* και *δεν πιστεύω* ο βαθμός δέσμευσης των ομιλητών για την ισχύ της ρηματικής ενέργειας διαμορφώνεται από ενδείξεις της πραγματικότητας που οδηγούν σε συγκεκριμένες υποθέσεις, γι' αυτό και σε αυτές τις περιπτώσεις διακρίνεται συνήθως ένας διερευνητικός επιτονισμός στην εκφορά των συνεισφορών, προτρέποντας τους συνομιλητές να επιβεβαιώσουν ή να απορρίψουν την εκάστοτε υπόθεση.

(168) <A> [*@* αυτό δεν ξέρουμε αν θα επιβίωνε δεν νομίζω να επιβίωνε έξω έτσι όπως ήτανε και δαγκωμένο <N> τι να επιβιώσει θα το 'τρωγαν [γάτες είχες ξαπλώσει [(γέλια)] κι εσύ [(γέλια)] κι εγώ

(169) <A> [...] και με το πρώτο άγγιγμα σου λέει δεν πιστεύω να σ' έχω πονέσει αν σε πονέσω να μου το πεις κι είναι σαν χάδια είναι σαν χάδια () είναι είναι όντως πάρα πολύ καλός μου 'χε κάνει κι εμένα μου 'χε βγάλει κάποια δόντια [...]

Επιστημικό συμπέρασμα εκφράζουν επίσης τα ρήματα *φαίνεται*, *δείχνει*, *δεν το κόβω*, και *δεν περίμενα*:

(170) <M> ρε εμένα αυτό που κάνετε εσείς μου φαίνεται φυσιολογικό όχι αυτό που κάνουν οι δικόι μου αλλά τώρα τι να σου πω αφού έτσι:: είμαστε <X> δε θέ::λει ο αδερφός σου είναι πουριτανός μου χεις πει::;

<M> ναι είναι πουριτανός ο:: αδερφός μου () ((ήχοι από περαστικά αυτοκίνητα))
<X> και μένα μου φαίνεται φυσιολογικό να υπάρχει μια πιο στενή επαφή ας πούμε
ι:: έτσι και με κουτσουλίζει κανένα περιστερί

(171) <Δ> εννοείται και το ελληνικό ΜΠΑσκετ δείχνει να:: προοδεύει όλο και περισσότερο γιατί παλιά ήτανε μόνο Ολυμπιακός

(172) <A> ΜΕΧΡΙ το βράδυ ναι (.) γιατί αύριο ρε να σου πω την αλήθεια δεν το κόβω να καθόμαστε πολύ ίσα ίσα να πάμε για την υποχρέωση

(173) <Δ> [πώς σου φάνηκε;
<Γ> να σου πω:: δεν περίμενα:: να νικήσει η Άεκ (.) με τίποτα αλλά δεν είναι μόνο η νίκη

Ειδικότερα, στη φράση *δεν περίμενα* στο (173) η άρνηση επηρεάζει το ρήμα *περίμενα* και συνεπάγεται ότι τελικά νίκησε η Άεκ. Έτσι, ο ομιλητής με το *δεν περίμενα* εκφράζει τον βαθμό δέσμευσής του για τη μη πραγμάτωση της ενέργειας *να νικήσει η Άεκ* από τη σκοπιά του παρελθόντος, βάσει των μέχρι τότε δεδομένων. Από τη χρονική στιγμή του παρόντος, η υπόθεση του ομιλητή δεν επιβεβαιώθηκε και η ενέργεια πραγματώθηκε.

Το ρήμα *θυμάμαι* εμφανίζεται κυρίως στο πρώτο πρόσωπο, στον παροντικό χρόνο, με ή χωρίς την άρνηση *δεν*, ενώ σε δύο περιπτώσεις εμφανίζεται στον παρελθοντικό τύπο του πρώτου και δεύτερου ενικού προσώπου (*θυμήθηκα, θυμήθηκες*). Οι ομιλητές κατά τη σύναψη του παροντικού τύπου με το *να* εκφράζουν το βαθμό δέσμευσής τους για την αλήθεια καταστάσεων ή γεγονότων, τα οποία φαίνεται πως είναι ενεργά στη μνήμη τους. Σε συνομιλιακό επίπεδο παρατηρούμε να επιτελεί τη γλωσσική πράξη ήπιας διαφωνίας (174), να σηματοδοτεί την έναρξη αφήγησης (175) ή την ολοκλήρωσή της (176) (βλ. και Goutsos 2014):

(174) <A> μήπως έχει πάλι πρόσκληση όμως;
<Λ> τα Χριστούγεννα;
<A> δεν νομίζω [ακραίο
<Λ> [όχι μωρέ δεν θυμάμαι να είχε [πέρσι

(175) <KA> πω εσύ είχες κοιμηθεί στην αιώρα
<K> ναι::
<KA> εγώ θυμάμαι να είναι ανοιχτή η σκηνή και να ‘χω τα πόδια έξω [...]

(176) <A> είναι μικρούλι ρε παιδί μου δεν ξέρει ότι εντάξει υπάρχουν εκατό πενήντα λύσεις ακόμα και ψεύτικο που λέει ο λόγος μπαίνει κι αυτό πανικοβλήθηκε εκείνη την ώρα δε σκεφτότανε κι έλεγε πώς θα είμαι δεν μπορώ τη θυμάμαι σαν χθες να κάνει σαν τρελό

Η προσθήκη της άρνησης στο (174) συνεπάγεται και εδώ ότι η ενέργεια στην πρόταση με να πιθανότατα δεν είναι αληθής. Αντίστοιχα και στο (177):

(177) <M> δεν θυμήθηκα να πάρω και την θεία των παιδιών να ρωτήσω τι έγινε με την πνευμονία της Σίσσυς μωρέ

Ωστόσο, εδώ η συνεπαγωγή είναι ότι η Μ δεν πήρε τελικά τηλέφωνο τη θεία των παιδιών, καθώς ο παρελθοντικός τύπος έρχεται ως διαπίστωση έπειτα από την αναφορά του προσώπου της θείας στη συνομιλία. Επομένως, το *θυμήθηκα* σε αυτήν την περίπτωση δεν έχει επιστημικό χαρακτήρα, αλλά φανερώνει ότι πέρασε εκείνο το χρονικό διάστημα κατά το οποίο μπορούσε ή έπρεπε (σύμφωνα με τις κοινωνικές συμβάσεις) να πραγματοποιηθεί η ενέργεια. Το ενδιαφέρον είναι ότι αυτό το χρονικό διάστημα δεν κωδικοποιείται στον ρηματικό τύπο *πάρω* ούτε στο ρήμα εξάρτησης *θυμήθηκα*, που δείχνει ότι αυτή η ενέργεια έπρεπε να γίνει στο παρελθόν. Δηλαδή, δεν πληροφορούμαστε από το σύμπλεγμα *δεν θυμήθηκα να πάρω* το πότε πέρασε αυτό το διάστημα ώστε να παρουσιαστεί από την ομιλήτρια ως παρελθοντικό γεγονός. Αυτό μπορούμε να το συναγάγουμε με βάση την περικειμενική γνώση (εξωγλωσσικές κοινωνικές συμβάσεις) και αξιοποιώντας τις πληροφορίες του συμφραστικού πλαισίου (να ρωτήσω τι έγινε με την πνευμονία της Σίσσυς), καθώς όταν ένα άλλο άτομο αντιμετωπίζει μια ασθένεια, επικοινωνούμε μαζί του (ή με συγγενικά πρόσωπα) για να ρωτήσουμε για την υγεία του. Όταν περάσει μεγάλο χρονικό διάστημα όμως ο οργανισμός αναρρώνει και η επικοινωνία σε μεταγενέστερο χρόνο καθίσταται ανούσια. Άρα, μπορούμε να υποθέσουμε ότι το χρονικό διάστημα κατά το οποίο ήταν σε ισχύ η ενέργεια να *πάρω* ήταν το χρονικό διάστημα ασθένειας της Σίσσυς, ενώ το πέρας της ενέργειας σηματοδοτείται από το πέρας της ασθένειας, το οποίο η ομιλήτρια υποθέτει/υπολογίζει ότι έχει συμβεί. Το σύνταγμα με *να* δηλαδή είναι τοποθετημένο σε ένα χρονικό πλαίσιο με υπαρκτά αλλά μη σαφώς προσδιορισμένα όρια, ενώ τα χρονικά όρια του ίδιου απουσιάζουν.

Τέλος το ρήμα *φαντάζομαι* εμφανίζεται μία φορά στα δεδομένα με πιθανολογικό χαρακτήρα, στο δεύτερο πρόσωπο του παροντικού τύπου και σε ερωτηματική δομή:

(178) <A> δεν προλαβαίνουμε και στο τελευταίο έτος μας στέλνουν όπου θέλουνε κι εγώ φοβάμαι μήπως με στείλουνε πουθενά μακριά και έχω κάθε μέρα:: να τρέχω:: αλλού γι' αλλού
<M> αυτό είναι το πρόβλημα (.) [φαντάζεσαι να μας στείλουν σε καμιά περιοχή που να είναι πολύ μακριά;]

Στο (178) η M με το *φαντάζεσαι να* καλεί τη συνομιλήτριά της να δημιουργήσει έναν πιθανό κόσμο στον οποίο το περιεχόμενο της πρότασης με *να* είναι αληθές. Το *φαντάζεσαι* στη συγκεκριμένη σύναψη χαρακτηρίζεται ως αδύναμο επιστημικό, καθώς υπάρχει δυνατότητα να συμβεί το περιεχόμενο της πρότασης με *να*, αλλά οι ενδείξεις για την πιθανότητα να συμβεί στη συνομιλήτριά της ή σε εκείνη απουσιάζουν.

Συμπερασματικά, τα ρήματα επιστημικής σημασίας καλύπτουν ένα φάσμα σημασιών ως προς τη δέσμευση των ομιλητών για την αληθειακότητα της ενέργειας που ακολουθεί, το οποίο εκτείνεται από το χαμηλό βαθμό βεβαιότητας (*ελπίζω, φαντάζομαι*), μέχρι την ισχυρή βεβαίωση (*δεν παίζει, δεν υπάρχει περίπτωση*) και το επιστημικό συμπέρασμα (*παίζει, βλέπω*). Η παρουσία της άρνησης και της προστακτικής μεταβάλλει τη σημασία του ρήματος (π.χ. *δεν παίζει, δεν περίμενα, σκέψου τώρα παίζει να σκάσει*). Μεταβολή στη σημασία εντοπίζεται και στο ρήμα *βλέπω* όταν χρησιμοποιείται σε αφηγήσεις ή όταν οντότητες του καταστασιακού περιβάλλοντος εισέρχονται στο συνομιλιακό γεγονός επανερχόμενο στη σημασία της πρόσληψης της πραγματικότητας μέσω της όρασης. Επίσης, η επιλογή της όψης στο P1 (συνοπτική του μη παρελθοντικού τύπου ή μη συνοπτική) φαίνεται να καθορίζεται από το αν οι ομιλητές βρίσκονται βιωματικά ή γνωστικά εντός του γεγονότος, οπότε χρησιμοποιούν τη μη συνοπτική όψη ή βρίσκονται εκτός του γεγονότος οπότε χρησιμοποιούν τη συνοπτική όψη.

3.3.2.9. Ρήματα κίνησης

Ρήματα κίνησης, όπως το *πάω παραπάνω*, ή αδράνειας/αναμονής (*παύσης της κίνησης*) μπορεί να συμπληρώνονται από την έννοια του σκοπού και αποτελέσματος. Ο σκοπός και το αποτέλεσμα διαφέρουν σαφώς στη σημασία με την πρώτη έννοια να δηλώνει την

επιδίωξη κάποιου να πετύχει κάτι και τη δεύτερη έννοια να δηλώνει την κατάληξη ή τη συνέπεια της ενέργειας. Με τα ρήματα κίνησης οι δύο έννοιες άλλοτε αποτελούν ξεχωριστά συμπληρώματα και άλλοτε τέμνονται. Τέτοια ρήματα στο σώμα μας είναι τα: *περιμένω, έρχομαι, μπαίνω, βγαίνω, αλλά και τα γυρνάω, σηκώνομαι, προλαβαίνω, έφτασε η ώρα, ψάχνω, κοντεύω, ετοιμάζομαι, κάθομαι, προσπαθώ*. Η προσθήκη αυτών των ρημάτων στη συγκεκριμένη κατηγορία έγινε, καθώς η ομιλήτρια τοποθετείται πριν την ενέργεια και η όψη του P1 είναι συνοπτική, όπως στα παραδείγματα (179)-(182):

(179) <XAP> [εγώ γενικά δεν μπορώ να ξέρω ότι κάποιος είναι από πάνω μου και περιμένει να φάει γιατί δεν το φχαριστιέμαι κι εγώ:: [δηλαδή νιώθω ότι ο άλλος περιμένει

(180) <M> () παιδιά δεν είμαι καλά (.) επίσης το ξέρεις ότι ο σουφλέ θα μας βγάλει την Κυριακή (.) δεν ξέρω αν ΣΟΥ το είπε;
 <I> γιατί; [όχι
 <M> [για την γιορτή του
 <A> [για την γιορτή του
 <I> πώς τον λένε;
 <M> ΘΑνο γιορτάζει το:: Σάββατο ((γέλιο))
 <I> Α:: ναι;
 <M> ΠΑΙζει να το θεωρεί αυτονόητο και να περιμένει να σ' το πούμε εμείς::

(181) <MAP> και τώρα που το 'πες κι εγώ τώρα περιμένω να βγουν τα αποτελέσματα των αγγλικών

(182) <M> δε νομίζω ότι περιμένουνε να τη φτιάξουνε δε ξέρω τι περιμένουνε εκτός κι αν έχει τελειώσει και περιμένουνε να βγάλουν καινούρια μπουγάτσα

Στο παράδειγμα (179) το σύνταγμα *να φάει* δηλώνει το σκοπό. Η αναμονή αποτυπώνεται ως εμπρόθετη από τον δράστη, ο οποίος στοχεύει σε μια ενέργεια. Στο παράδειγμα (180) τα δύο ρήματα *περιμένει, πούμε* βρίσκονται σε διαφορετικά γραμματικά πρόσωπα (γ' ενικό, α' πληθυντικό αντίστοιχα). Η αναμονή του υποκειμένου είναι εμπρόθετη αλλά η ολοκλήρωσή της (η παύση της αναμονής) εναποτίθεται στη δράση τρίτων· περιμένει δηλαδή τα αποτελέσματα αυτής της δράσης. Αντίστοιχα, στο παράδειγμα (181) τα γραμματικά πρόσωπα διαφοροποιούνται (*περιμένω, βγουν*) και η αναμονή του υποκειμένου *εγώ* είναι απρόθετη και άγνωστη, εξαρτάται δηλαδή από τις ενέργειες τρίτων (των διορθωτών των διαγωνισμάτων), γι' αυτό και θα μπορούσε να παραφραστεί

με την προσθήκη είτε του *ώστε* είτε του *για* (π.χ. «περιμένω για/ώστε να βγουν τα αποτελέσματα»). Στο παράδειγμα (182) τα ρήματα στα ρηματικά συμπλέγματα *περιμένουνε, φτιάξουνε και περιμένουνε, βγάλουν* είναι στο ίδιο πρόσωπο (γ' πληθυντικό), αλλά εννοείται διαφορετικό υποκείμενο που προκύπτει από τη γνώση του καταστασιακού περιβάλλοντος (*περιμένουνε οι σερβιτόροι, φτιάξουνε/βγάλουν οι ζαχαροπλάστες*). Και σε αυτή την περίπτωση σκοπός και αποτέλεσμα διαπλέκονται. Η έννοια της αναμονής, επομένως, δηλώνει ότι η ενέργεια ακόμα δεν έχει ξεκινήσει και άρα οι ομιλητές βρίσκονται εκτός αυτής.

Στα παρακάτω παραδείγματα το ρήμα *έρχομαι* ακολουθείται από το σύνταγμα με *να* το οποίο εκφράζει το σκοπό της κίνησης:

(183) <A> ΑΛΗ άσε το σιρόπι και έλα να (.) προσθέσεις το γάλα και τη ζάχαρη

(184) <Λ> ποιος θα πάει να το πάρει;

<X> μπορείς να πας να το πάρεις;

<Γ> ναι όποιος πάει να πάρει την Αγγελική θα 'ρθω να πάρω

Και σε αυτές τις περιπτώσεις η ενέργεια που δηλώνεται στο σύνταγμα με το *να* δεν έχει ξεκινήσει ακόμα.

Στο απόσπασμα (185) τα ρήματα *μπαίνω* και *βγαίνω* συνάπτονται με τα συντάγματα του *να* και δηλώνουν σκοπό και αποτέλεσμα αντίστοιχα:

(185) <M> καταναλωτική μανία λέγεται αυτό γιατί βλέπεις βιτρίνες στολίδια:: λαμπάκια:: [χαμό

<E> [ε:: ΝΑΙ και σε προδιαθέτει να ψωνίσεις

<M> ναι γυαλίζει το μάτι σου και λες κάτσε να μπω να ψωνίσω

<E> ε ναι κάπως έτσι πάει

<A> μετά βλέπεις ότι δεν έχεις λεφτά και λες κάτσε να βγω να μη ψωνίσω τελικά ας πούμε ναι ((γέλιο))

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το ρήμα *προλαβαίνω*, το οποίο συνεπάγεται ότι η ενέργεια δεν έχει πραγματοποιηθεί ακόμα. Όταν όμως βρίσκεται σε χρόνο Αόριστο, συνεπάγεται ότι η ενέργεια ολοκληρώθηκε, ενώ η παρουσία της άρνησης συνεπάγεται ότι η ενέργεια τελικά δεν ξεκίνησε:

(186) <K> ε:: συναισθηματικά είναι ανώριμοι (.) ε:: έτυχε με τον Πίετρο να πάμε για έναν καφέ (.) εντωμεταξύ δε βγαίνω που δε βγαίνω (.) μια φορά πρόλαβα να

βγω (.) πετυχαίνω τους διάσημους (.) συνέχεια () ήμασταν δίπλα με το Μαρκουλάκη (.) δίπλα δίπλα στην καφετέρια

(187) <M> κι εγώ δεν πρόλαβα να διαβάσω καθόλου και τα παράτησα λίγο αλλά είπα ότι τώρα που τελείωσε και τα καταφέραμε και με αυτό θα κάτσω να ασχοληθώ με τη σχολή και τ' αγγλικά μου

Στο (186) ο παρελθοντικός τύπος *πρόλαβα* σε καταφατική δομή συνεπάγεται ότι η ομιλήτρια *βγήκε*, ενώ στο (187) η παρουσία της άρνησης συνεπάγεται ότι ο ομιλητής *δεν διάβασε*. Παρατηρούμε ότι και στις δύο περιπτώσεις το P1 βρίσκεται σε συνοπτική όψη. Στην πρώτη περίπτωση η ενέργεια *να βγω* πραγματοποιήθηκε, ενώ στη δεύτερη περίπτωση η ενέργεια *να διαβάσω* δεν πραγματοποιήθηκε. Το κοινό σημείο που εντοπίζεται στα δύο παραδείγματα είναι ότι οι ομιλητές βρίσκονται εκτός της ενέργειας, είτε επειδή δεν πραγματοποιήθηκε είτε επειδή πραγματοποιήθηκε.

Όσα έχουν αναφερθεί για το ρήμα *πάω* και τα ρήματα κίνησης παραπάνω ισχύουν και για τα ρήματα *κάθομαι*, *προσπαθώ*, *γυρνάω*, *κοντεύω*, *σηκώνομαι*, *ψάχνω*, *ετοιμάζομαι* και *έφτασε η ώρα*, όπως φαίνεται στα παραδείγματα (188) έως (195):

(188) <M> [...] αλλά ναι πρέπει να κάτσω να ασχοληθώ περισσότερο γιατί τώρα που είχαμε και την δουλειά δεν κατάφερα να διαβάσω όλα τα Χριστούγεννα καθόλου [...]

(189) <Π> και το θεϊκό ήταν ότι αργήσαμε ((γέλια)) αργήσαμε και δεν το καταλάβαμε και τρέχαμε (.) προσπαθούσαμε να κλείσουμε τις βαλίτσες και να μην μπορώ να πονάει η κοιλιά μου [(γέλια)) να τρέχουμε στο λιμάνι και να @@ ((γέλια))

(190) <Γ> ε καλά άμα δουλεύει τρεις::ς σκέψου ότι έφυγε Παρασκευή το μεσημέρι και γύρισε ουσιαστικά γιατί γύρναγε μόνο να κοιμηθεί

(191) <Γ> [εγώ το γκαντεμιάζω; τώρα δεν έχουμε σάιτ

<Σ> 'νταξει το σάιτ ε::

<Γ> πού θα τα δηλώσουμε τα μαθήματα;

<Σ> ά::λλο αυτό:: ((γέλιο))

<Γ> ναι τελειώνει ο Δεκέμβρης

<Σ> ωραία

<Γ> κοντεύει να φτάσει:: δεκαπέντε (.) δεν πρέπει κάπου να τα δηλώσουμε; πού θα τα δηλώσουμε; σε χαρτάκι;

(192) <Σ> [βασικά έπρεπε να πας την ημέρα που τελείωσες την πρακτική (.) να τα 'χεις κάνει τα χαρτιά σου και να σηκωθείς να φύγεις

(193) <Γ> [...] τους το προτείνει και αν τελοσπάντων συμφωνήσει η σχολή και:: καλύπτεται για τις προδιαγραφές της πρακτικής πάει εκείνος μόνος του (.) και τώρα ήδη ψάχνει να βρει:: για ποιο νησί γιατί δεν θέλει να κάτσει να μείνει εδώ [θέλουμε::

(194) <ΚΑ> δεν ειν- δεν είναι καλά η Φωτεινή όταν ετοιμάζεται να της έρθει περίοδος και όταν ε:: είναι άλλοι άνθρωποι στο σπίτι

(195) <Κ> καλά βέβαια αυτό συμβαίνει και με μπορεί να 'χεις κάνει πεντακόσιες σχέσεις (.) να φτάσεις στα τριάντα για να μπλέξεις μ' έναν μέχρι τα τριάντα πέντε σου τριάντα έξι (.) α:: τι συνηθίσαμε (.) άντε πάμε να κάνουμε κι ένα παιδάκι
<ΑΑ> ακριβώς <Κ> έφτασε κι η ώρα μου [να κάνω παιδί

Από το σύνολο των παραδειγμάτων καθίσταται φανερό αφενός ότι η έννοια του σκοπού ή του αποτελέσματος δεν εντοπίζεται στο μόριο *να*, αλλά προκύπτει από τη σύζευξη των σημασιών της διρηματικής δομής, αφετέρου ότι οι ομιλητές χρησιμοποιώντας τα συγκεκριμένα ρήματα στη σύνταξή τους με το *να* τοποθετούνται πριν την έναρξη της ενέργειας ή μετά (π.χ. *προλάβω*). Είναι μάλιστα χαρακτηριστική η χρήση της συνοπτικής όψης στο P1 όταν συνάπτεται με ρήματα κίνησης, καθώς βλέπουν το γεγονός απέξω. Επίσης, η διαμόρφωση μιας σχέσης σκοπού/αποτελέσματος με τα ρήματα κίνησης, τα οποία στο λεξικό τους περιεχόμενο περιλαμβάνουν την έννοια του στόχου μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι παραδοσιακές περιγραφικές κατηγορίες «τελικό» ή «συμπερασματικό» *να* καταλήγουν παροδηγητικές για την γραμματική ταυτότητα του *να* και τη λειτουργία του στο εκφώνημα.

3.3.2.10. Ρήματα έναρξης, λήξης και εξακολούθησης

Ρήματα έναρξης, λήξης και εξακολούθησης όπως τα *αρχίζω*, *ξεκινάω*, *συνεχίζω* και *σταματάω* προηγούνται του συντάγματος με *να* και εστιάζουν στα εσωτερικά χρονικά στάδια του γεγονότος που εισάγει το *να*:

(196) <N> εγώ είχα πάρει προχθές (.) καρμπονάρα ε:: φούρνου όμως
<Α> α:: γιατί μιλάς για φαγητό;
<N> γιατί άρχισα να πεινάω κι εγώ με τις πίτσες κι όλα αυτά

(197) <I> [...] δεν είναι ΑΥΤΟΣ ο λόγος για τον οποίο ξεκίνησα να κάνω κάτι τέτοιο είναι καθαρά ΔΙΚΟ μου πάθος ΔΙΚΟ μου όνειρο

(198) <Λ> δεν γίνεται κάποια πράγματα αναμφισβήτητα θα γίνουνε (.) και μετά ξεκίνησε να λέει και για να Τη:: το ότι:: δεχόμαστε αμάσητο ό,τι γίνεται ΚΑΙ με τα οικονομικά και μ' όλα ΑΥΤΑ [...]

(199) <I> ΤΕλεια με το Χρήστο τι παίζει ρε;
<M> ((ξεφυσάει)) μην πιάνεις αυτό το θέμα έχω σκάσει φίλε μου
<ΣΤ> [ωχ ωχ τον είχα ξεχάσει αυτόν [...]]
<M> δεν ξέρω ρε παιδιά δεν πάει καλά το πράγμα ((γέλια)) μας ακούνε κιόλας ((γέλια))
<Σ> έλα είναι μέσα δεν δεν σε:: δε σ' ακούνε έχει ηχομόνωση
<M> λες ε; εν πάση περιπτώσει:: έχει σβήσει αυτή η φλόγα μέσα μου ((γέλια))
θεωρώ αλλά απ' την Άλλη:: συνεχίζουμε να μιλάμε

(200) <Τ> τι φτιάχνεις;
<Σ> φαΚΕΣ
<Τ> ΙΟΥ (.) δεν μου αρέσει
<Σ> ΑΛΗΘΕΙΑ;
<Τ> κάθε φορά που φτιάχνει η μάνα μου (.) τρώω σουβλάκια
<Σ> φίλε τρελαίνομαι (.) μικρή μου άρεσαν πάρα πολύ (.) κάποια περίοδο σταμάτησα να τις [τρώω]
<Τ> [(γέλια)) παίζει να 'σαι το μοναδικό παιδί
<Σ> ((γέλια)) αλλά τώρα μ' αρέσουν ΠΑρα πολύ

Πιο συγκεκριμένα τα (196) έως (198) δεν σηματοδοτούν την έναρξη της ενέργειας αλλά το πρώτο μέρος της, το πρώτο στάδιο στο οποίο ήδη βλέπουμε να έχει συμβεί κάτι. Η τελικότητα της συνοπτικής όψης του παρελθοντικού τύπου π.χ. *άρχισα, ξεκίνησε* κάνει ίσως πιο δύσκολη τη διάκριση του σημείου έναρξης της ενέργειας από το πρώτο στάδιό της. Ωστόσο, το (196) είναι ένα παράδειγμα στο οποίο μπορεί να φανεί αυτή η διαφορά. Στην πρώτη σειρά η Ν κάνει αναφορά σε *καρμπονάρα φούρνου* και η Α αναρωτιέται για την αναφορά της σε φαγητό. Η Ν απαντά ότι *άρχισα να πεινάω*, δείχνοντας με αυτόν τον τρόπο ότι το πραγματικό σημείο έναρξης του γεγονότος βρίσκεται προγενέστερα της εκφώνησης της διρηματικής δομής. Το (199) δηλώνει ότι η ενέργεια έχει ξεκινήσει και συνεχίζεται είτε έπειτα από μία διακοπή είτε έπειτα από ένα σημαντικό σημείο όπου συμβαίνει μια αλλαγή όπως εδώ *έχει σβήσει αυτή η φλόγα μέσα μου θεωρώ*. Στο (200) το

σταμάτησα δεν σηματοδοτεί την ολοκλήρωση της ενέργειας αλλά τη διακοπή της. Έτσι, κατά τη χρήση των ρημάτων αυτών οι ομιλήτριες βρίσκονται εντός των ενεργειών βιωματικά και εστιάζουν σε διαφορετικά χρονικά στάδια ενόσω βρίσκονται σε εξέλιξη, με αποτέλεσμα η όψη του P1 να είναι η μη συνοπτική. Τα συγκεκριμένα ρήματα μάλιστα περιορίζουν την όψη του ρηματικού τύπου στο σύνταγμα με να στο μη συνοπτικό (Φιλιππάκη-Warburton & Σπυρόπουλος 2006: 150)

Το επόμενο παράδειγμα παρουσιάζει ιδιαίτερα ενδιαφέρον καθώς το ρήμα εξάρτησης βρίσκεται σε παρακείμενο και προηγείται άρνηση:

(201) <I> [δεν χρωστούσε πολύ λίγα;
<M> τρία
<I> E (.) σίγουρα τώρα::
<M> δεν ξέρω τον είδα πολύ χαλαρό λέει 'Ντάξει δεν ΞΕρω και είναι τα τρία που δεν μ' αρέσουνε οπότε μπορεί να με ξανά κόψει κανείς (.) του λέω 'Ντάξει έλα ΤΩρα (.) δεν έχει ξεκινήσει να διαβάζει
<I> δεν έχει ξεκινήσει;

Η M αναφερόμενη σε ένα γνωστό τους πρόσωπο καταλήγει ότι *δεν έχει ξεκινήσει να διαβάζει*, με το P1 να βρίσκεται σε μη συνοπτική όψη. Σύμφωνα με την υπόθεσή μας η μη έναρξη της ενέργειας θα σηματοδοτούσε τη θέαση του γεγονότος συνολικά και άρα τη χρήση συνοπτικής όψης. Θα πρέπει ωστόσο να λάβουμε υπόψη ότι η χρήση της διρηματικής δομής γίνεται από την ομιλήτρια M (όχι το υποκείμενο του ρήματος *έχει ξεκινήσει*). Επίσης, η επιλογή του παρακειμένου *έχει ξεκινήσει* δηλώνει τη συνάφεια με το παρόν και το απορηματικό εκφώνημα της I στην τελευταία σειρά εκφράζει την έκπληξή της για το γεγονός ότι το αναφερόμενο πρόσωπο *δεν έχει ξεκινήσει (ακόμα) να διαβάζει*. Από τα παραπάνω στοιχεία συνάγεται ότι για τις ομιλήτριες η ενέργεια *έχει ξεκινήσει* και είναι σε εξέλιξη, δηλαδή βρίσκονται σε περίοδο διαβάσματος πριν την εξεταστική, αλλά το οικείο τους πρόσωπο δεν έχει μπει ακόμα στη διαδικασία. Επομένως, η χρήση της μη συνοπτικής όψης δικαιολογείται και το συγκεκριμένο παράδειγμα αποτελεί ισχυρή ένδειξη για την υπόθεση που διατυπώθηκε.

Τέλος, το επόμενο παράδειγμα είναι ενδεικτικό του γεγονότος ότι, ενώ τα ρήματα έναρξης, λήξης και εξακολούθησης περιορίζουν την όψη του P1 στο μη συνοπτικό εάν διαφοροποιηθούν ως προς τη σημασία ο περιορισμός αίρεται:

(202) <T> ((γέλια)) έχω βραΧΕΙ έχω γίνει ΠΑΠΙ () κατεβαίνω απ' το σπίτι μου (.)
στέκομαι στο δρόμο () περνάει ένας βλάκας
<Σ> ((γέλια))
<T> ((γέλια)) άσε με και με κάνει μούσκεμα και ούτε καν σταμάτησε να πει
συγγνώμη Τίποτα

Στο (202) το ρήμα *σταματώ* είναι σε παρελθοντικό χρόνο και το συγκεκριμένο οδηγεί στην ερμηνεία του ως ξεχωριστού γεγονότος *ούτε καν σταμάτησε* το οποίο ακολουθείται από δεύτερη ενέργεια *να πει συγγνώμη*. Έτσι, το εκφώνημα μπορεί να παραφραστεί ως εξής: «ούτε καν σταμάτησε για να πει συγγνώμη». Το *σταματώ* εδώ έχει τα χαρακτηριστικά των ρημάτων κίνησης παραπάνω περιορίζοντας τη όψη του P1 στο συνοπτικό τύπο και το σύνταγμα με *να* δηλώνει το σκοπό της προηγούμενης ενέργειας.

Συνοψίζοντας, τα ρήματα έναρξης, λήξης και εξακολούθησης εστιάζουν στα χρονικά στάδια μιας ενέργειας η οποία βρίσκεται σε εξέλιξη, φανερώνοντας ότι οι ομιλητές βρίσκονται εντός του γεγονότος βιωματικά.

3.3.2.11. Ρήματα αξιολόγησης

Στα ρήματα αξιολόγησης κατατάσσουμε τα εξής: *αξίζει, χαίρεσαι, μ' αρέσει και καταφέρνω*. Τα συγκεκριμένα ρήματα εμπεριέχουν την έννοια του βιώματος από το οποίο έχουν οδηγηθεί σε μια αξιολογική κρίση:

(203) <M> οι στίχοι έχουν μειωθεί ξέρεις κάτι; ()
<A> ε:: οι στίχοι; νομίζω ότι φέτος έχει κάνει εφτακόσιους στίχους ενώ πέρσι ήτανε χίλιοι τριακόσιοι ((βήχας))
<M> α ωραία οπότε μας μας έχοντε μείνει λίγοι ακόμα
<A> είναι σχεδόν οι μισοί (.) οπότε αξίζει να το δώσουμε το μάθημα να ξεμπερδεύουμε μ' αυτό να δούμε τι άλλο μας μένει μετά

(204) <X> [την περνάνε και δεύτερη δόση γι' αυτό και λίγο αργούνε αλλά η έκφραση τους είναι πάρα πολύ ωραία [χαίρεσαι να τους ακούς] (.)

(205) <I> [...] ΣΥΝΔΥΑΣΑ το ότι μου αρέσει να γράφω (.) συνδύασα το ότι μου αρέσει πάρα πολύ η φωτογραφία οπότε:: έβγαζα φωτογραφίες ε:: κάποια αντικείμενα:: έβγαζα φωτογραφίες ε:: κάποιο σύνολο ρούχων και όσο περνούσε ο καιρός (.) ε:: αυτό:: το εξέλιξα [...]

(206) <M> ξεμπέρδεψε και νομίζω ότι επιλέγει και η ίδια κατάφερε να επιλέξει η ίδια σε ποιο σχολείο θα πάει οπότε αυτό ήταν πολύ καλύτερο το πρόβλημα είναι ότι τώρα εμείς δεν προλαβαίνουμε να το κάνουμε αυτό να κάνουμε κάποια αίτηση

Στο (203) οι ομιλήτριες συζητούν για την εξεταστέα ύλη ενός μαθήματος της σχολής τους. Εκτιμώντας τις μεταβλητές της συνθήκης στην οποία βρίσκονται (λιγότεροι στίχοι ως εξεταστέα ύλη συγκριτικά με την προηγούμενη χρονιά, ήδη μελετημένοι μισοί στίχοι), αξιολογούν ως ωφέλιμη για τις ίδιες την εξέταση του συγκεκριμένου μαθήματος. Καθώς όμως η εξεταστική δεν έχει ξεκινήσει ακόμα, το γεγονός να το δώσουμε παρουσιάζεται σε συνοπτική όψη.

Στο (204) ο X αναφέρεται στον καλλιεργημένο λόγο δύο γνωστών του (αλλά και γενικά στον καλλιεργημένο λόγο) και μεταφέρει στη συνομιλία το *χαίρεσαι να τους ακούς*. Καθώς ο καλλιεργημένος λόγος επανέρχεται ως σταθερό χαρακτηριστικό μεταξύ της συνομιλίας του X και των γνωστών του ατόμων, χρησιμοποιεί τη μη συνοπτική όψη στο P1. Στο (205) το *μου αρέσει* εμφανίζει αρκετά κοινά με το *χαίρομαι* καθώς και σε αυτήν την περίπτωση η ομιλήτρια μεταφέρει ένα βίωμα της, τη γραφή, η οποία της προξενεί ένα ευχάριστο συναίσθημα. Το P1 βρίσκεται σε μη συνοπτική όψη να *γράφω* δηλώνοντας τη βιωματική πρόσβαση στο γεγονός, όπως υποστηρίζουμε. Στο (206) το *καταφέρνω* δηλώνει την πραγματοποίηση μιας ενέργειας με επιτυχία, ενώ προϋποθέτει την ύπαρξη προσπάθειας (Κανάκης 2007: 222). Το P1 σε αυτήν την περίπτωση είναι σε συνοπτική όψη και θεωρούμε ότι αυτό συμβαίνει καθώς ο ομιλητής βρίσκεται εκτός της ενέργειας η οποία έχει πλέον ολοκληρωθεί και εκλαμβάνεται ως πραγματοποιημένη.

Τέλος, παραθέτουμε ένα παράδειγμα που, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, δεν θα έπρεπε να εμφανίζεται. Το ρήμα *μου αρέσει* κατατάσσεται στα ρήματα που περιορίζουν την όψη του P1 στο μη συνοπτικό τύπο (Χριστίδης 1985α: 62, Φιλιππάκη-Warburton & Σπυρόπουλος 2006: 150). Ωστόσο, στο (207) εμφανίζεται με ρηματικό τύπο στη συνοπτική όψη:

(207) πού είναι τα στολίδια; [πήρα κάτι ωραία στολίδια χθες από το τζάμπο
<A> [τι στολίδια;
 [πού είναι;
<A> [α:: θέλω να τα δω (.) στολίδια για το δέντρο; ((η B νεύει καταφατικά))
<A> α:: τι χρώμα;

 [κο- κόκκινο το κάνουμε

<A> [είδα κι εγώ

 [το δικό μας-

<A> [όλο;

 ναι

<A> ρε εμένα ενώ δεν μ' αρέσει να το δω σε δέντρο είχε πάρα πολύ ωραία στολίδια έτσι όπως τα 'βλεπα ως στολίδια μοβ με ασημένιο

Η εμφάνιση της σύναψης στον συμφραστικό πίνακα μπορεί να εξηγηθεί από την υπόθεση ότι η ομιλήτρια είναι πιθανόν να μην έχει δει πράγματι τα αντίστοιχα στολίδια πάνω σε δέντρο, αλλά να προχωρά σε μια εκτίμηση με βάση το χρώμα των στολιδιών και τις προσωπικές της προτιμήσεις για τους συνδυασμούς χρωμάτων. Στο ίδιο το κείμενο η υπόθεση αυτή φαίνεται να επιβεβαιώνεται, καθώς η ομιλήτρια λέει ότι όπως έβλεπε στο μαγαζί τα στολίδια σε μοβ με ασημένιο χρώμα της άρεσαν, παρά το γεγονός ότι δεν της αρέσει να τα δει πάνω στο δέντρο. Μένει ανοιχτό το ενδεχόμενο η παρουσία της άρνησης να ασκεί κάποια επίδραση στη συγκεκριμένη δομή, παρότι άλλα παραδείγματα με άρνηση που εντοπίζονται στο σώμα συντάσσονται με μη συνοπτική όψη.

3.3.2.12. Συμπεράσματα για τις διρηματικές δομές

Συνοψίζοντας τα ευρήματα της ανάλυσης για το εξαρτημένο να (διρηματικές δομές), μπορούμε να πούμε ότι συντάσσεται με ένα πλήθος ρημάτων και ρηματικών φράσεων, τα οποία εκφράζουν ένα ευρύ αλλά συγκεκριμένο φάσμα σημασιών που σχετίζονται με το χρόνο, την κίνηση, την τροπικότητα και τις γνωσιακές λειτουργίες. Πιο συγκεκριμένα θα μπορούσαμε να κατηγοριοποιήσουμε τα ρήματα εξάρτησης στις εξής κατηγορίες:

α) τροπικά ρήματα: *μπορώ, πρέπει, θέλω* αλλά και ρήματα και ρηματικές φράσεις με παραπλήσια σημασία όπως *απαιτώ, επιτρέπει, δεν χρειάζεται* (απροθυμία), *δεν υπάρχει λόγος* (απροθυμία), *προτείνω, προτιμώ, δεν έχω πρόβλημα, εύχομαι, το ψήνω, σε άφηναν, σε βάζει, σκέφτομαι, νομίζω, πιστεύω, παίζει, δείχνει, δεν το κόβω, φαντάζεσαι, ελπίζω, θυμάμαι, φαίνεται φυσιολογικό, βλέπω, ξέρω*, λεξικά συμπλέγματα με το *έχω*,

β) λεκτικά ρήματα: *λέω*,

γ) ρήματα κίνησης: *πάω, έρχομαι, μπαίνω, βγαίνω, περιμένω, ξαναπηγαίνω, προλαβαίνω, σηκώνομαι, ψάχνω, έφτασε η ώρα, γυρίζω, προσπαθώ*,

δ) ρήματα έναρξης, λήξης και εξακολούθησης: *αρχίζω, ξεκινώ, συνεχίζω, σταματάω,*

ε) ρήματα αισθήσεως: *βλέπω, ακούω, δεν έχει τύχει, δεν την έχω πετύχει,*

στ) ρήματα μνήμης/λήθης: *θυμάμαι, ξεχνάω, και*

ζ) ρήματα αξιολόγησης: *μ' αρέσει, χαίρομαι, αξίζει, καταφέρνω, λεξικά συμπλέγματα με το είναι.*

Κατά την ανάλυση των δεδομένων οδηγηθήκαμε στη διαμόρφωση μιας υπόθεσης η οποία έχει στόχο να κατανοήσει τις περιπτώσεις εκείνες που επιλέγεται κάθε φορά η συνοπτική ή μη συνοπτική όψη του μη παρελθοντικού τύπου στο P1. Αναλυτικότερα, υποθέτουμε ότι το σύνταγμα με να συνιστά μία ενέργεια χωρίς προσδιορισμένα τα χρονικά όρια της, δηλαδή το σημείο έναρξης και ολοκλήρωσής της. Έτσι, οι ομιλητές συχνά το τοποθετούν σε χρονικά πλαίσια που έχουν όρια αλλά είναι ασαφή. Επίσης, χρησιμοποιείται στις περιπτώσεις που αναφέρονται σε ενέργειες στο μέλλον, όπου το σημείο έναρξης και ολοκλήρωσης της ενέργειας είναι άγνωστο, επαφίεται σε τρίτα πρόσωπα ή είναι αδιάφορο. Ως προς την επιλογή της όψης του μη παρελθοντικού τύπου διατυπώθηκε η υπόθεση ότι αυτή γίνεται ανάλογα με το αν οι ομιλήτριες βρίσκονται εντός ή εκτός της ενέργειας. Παρατηρήσαμε ότι όταν οι ομιλήτριες κινούνται, πλησιάζουν ή έχουν πρόθεση να οδηγηθούν σε μια ενέργεια ή όταν η ενέργεια έχει πραγματοποιηθεί, τότε χρησιμοποιείται η συνοπτική όψη βλέποντας την ενέργεια συνολικά «απέξω». Όταν, ωστόσο, οι ομιλήτριες έχουν βιωματική ή γνωστική πρόσβαση στο γεγονός, δηλαδή αν κατά τη στιγμή της συνομιλίας η ενέργεια (ή κατάσταση) βρίσκεται σε εξέλιξη ή έχουν από το παρελθόν εμπειρικά βιώματα ή γνώσεις που τους επιτρέπουν την πρόσβαση στο γεγονός, τότε χρησιμοποιείται η μη συνοπτική όψη.

Παρατηρήσαμε, ωστόσο, ότι άλλα ρήματα συντάσσονται μόνο με τη συνοπτική όψη του P1, άλλα ρήματα μόνο με τη μη συνοπτική όψη του P1 και άλλα δεν θέτουν κάποιο περιορισμό, κάτι που οφείλεται στο λεξικό τους περιεχόμενο. Δηλαδή, ρήματα όπως *αρχίζω, συνεχίζω* και *σταματώ* στοχεύουν στα ίδια τα χρονικά στάδια εξέλιξης της ενέργειας με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατή η συνοπτική όψη. Από την άλλη, ρήματα κίνησης όπως το *πάω, περιμένω* κ.ά. εκφράζουν την κίνηση χωρίς να δηλώνουν ότι

έφτασαν στον στόχο και έτσι παραμένουν σε ένα στάδιο ακριβώς πριν την έναρξη της ενέργειας (βλ. *πήγα να πω*). Ρήματα όμως με πρωτοτυπική σημασία διαφορετική από την κίνηση και τον χρόνο έχουν τη δυνατότητα να συντάσσονται και με τις δύο όψεις.

Η παραπάνω υπόθεση συνεπάγεται ότι το *να* ενέχει το στοιχείο της χρονικότητας, το οποίο εντοπίζεται στο σύνολο των ρημάτων εξάρτησης (ενιαίος χαρακτήρας), και μαζί με το ρηματικό τύπο δηλώνει ένα μη χρονικά οριοθετημένο διάστημα.

3.3.3. Εξαρτημένο *να* σε διαδοχικό/επόμενο εκφώνημα

Στο συνομιλιακό γεγονός παρατηρείται το *να* σε αρχική θέση μιας συνεισφοράς χωρίς να είναι ανεξάρτητο, όπως στο (208):

- (208) 1 <K> αλλά:: δεν θα πρέπει να ‘σαι σ’ αυτή τη σχέση
2 <M> [ναι
3 <AA> [ναι αυτό [δεν θα ‘ναι
4 <M> [γιατί κάνεις ένα κακό
5 <K> να ‘ναι ισάξια

Εδώ στη σειρά 1 η K λέει ότι *δεν θα πρέπει να ‘σαι σ’ αυτή τη σχέση* και οι συνομιλητές της ευθυγραμμίζονται με τη συγκεκριμένη άποψη. Έτσι, στη σειρά 5 εκφωνεί το *να ‘ναι ισάξια* το οποίο εξαρτάται από ένα εννοούμενο *θα πρέπει*. Το *δεν θα πρέπει* της πρώτης σειράς έχει ανοίξει τη συντακτική θέση για το *να*, η οποία παραμένει ενεργή και αξιοποιείται από την ίδια ομιλήτρια, την K, για να επαναλάβει σε καταφατική δομή την άποψή της λίγο παρακάτω.

Στο (209) η AA εκφωνεί το *να* στην αρχική θέση της συνεισφοράς, το οποίο όμως είναι εξαρτημένο:

- (209) <ME> στη φυσικοχημεία έγραψα πέντε και την πέρασα (.) εγώ δεν υπάρχει περίπτωση [να ξαναδώσω
<AA> [να περάσεις @@@

Εδώ πρόκειται για το φαινόμενο της επικάλυψης, στο οποίο η δεύτερη ομιλήτρια (AA) επικαλύπτει το λόγο της πρώτης (ME). Η AA δηλαδή εισέρχεται στη συνομιλία και εκφωνεί το σύνταγμα με το *να* τη στιγμή που η ME έχει δημιουργήσει το κατάλληλο συντακτικό περιβάλλον *δεν υπάρχει περίπτωση* για την τοποθέτησή του.

Η εμφάνιση του να σε διαδοχικό/επόμενο εκφώνημα μπορεί να αποτελέσει το έναυσμα να επανεξετάσουμε παραδοσιακές παραδοχές για τη σύνταξη και για τον τρόπο που κατασκευάζεται το νόημα στον προφορικό λόγο.

3.3.4. Πολλαπλή επέκταση με εξαρτημένο να

Τα παραδείγματα που εξετάστηκαν έως τώρα αφορούσαν ένα σύνταγμα με να στο ίδιο ή σε διαδοχικό/επόμενο εκφώνημα, που έπονταν του αρχικού ρήματος ή της αρχικής ρηματικής φράσης. Πολύ συχνά όμως στον προφορικό λόγο έχουμε πολλαπλά να στη σειρά. Χαρακτηριστικό του προφορικού λόγου είναι οι ομιλητές να εισάγουν τις πληροφορίες σε μικρές ποσότητες βοηθώντας τους συνομιλητές να ακολουθήσουν τη ροή τους. Μία από τις στρατηγικές για την επίτευξη αυτού του στόχου είναι η επιπρόσθετη επέκταση (add on strategy). Με άλλα λόγια, οι ομιλητές μπορεί να δημιουργήσουν ακόμα και μεγάλα εκφωνήματα προσθέτοντας συνεχώς τεμάχια προτασιακού τύπου το ένα δίπλα στο άλλο, παρά προτάσεις ενσωματωμένες τη μία μέσα στην άλλη (Quaglio & Biber 2006). Μια από τις πιο χαρακτηριστικές εφαρμογές αυτής της στρατηγικής είναι η περίπτωση του να (το οποίο όμως πετυχαίνει την επέκταση και μέσω εγκιβωτισμού/ενσωμάτωσης). Στο (210) παρατηρούμε δύο συντάγματα με να στη σειρά, στο (211) τρία και στο (212) τέσσερα:

(210) <K> [...] δεν ξέρω (.) το σύμπαν με παρακολουθεί το γκουγκλ δεν ξέρω τι (.) μπήκα να πάω να δω καιρό το γκουγκλ μου 'βγαλε μια συνέντευξη του Μαρκουλάκη

(211) <A> αναλόγως τι μέρα θα είναι γιατί θέλω και μια μέρα ν' ανέβω στη σχολή να πάω να φωτοτυπήσω ένα βιβλίο γιατί [...]

(212) <N> [...] μπορεί να με πατήσει μια μηχανή να μην προλάβω να πάω να δώσω [...]

Στο (210) η ομιλήτρια παραθέτει τρεις ενέργειες στη σειρά: *μπήκα* → *να πάω* → *να δω καιρό*. Τα βέλη συμβολίζουν τη χρονική και λογική ακολουθία αυτών των ενεργειών. Πιο συγκεκριμένα, η ομιλήτρια άνοιξε την μηχανή αναζήτησης της Γκουγκλ (*μπήκα*), πληκτρολόγησε την επιθυμητή πληροφορία και αναζήτησε τον κατάλληλο σύνδεσμο (*να πάω*), άνοιξε την ιστοσελίδα με τον καιρό (*να δω καιρό*). Θα λέγαμε, δηλαδή, ότι η σειρά

των γλωσσικών τεμαχίων αντικατοπτρίζει τη χρονική και λογική σειρά των ενεργειών στην εξωτερική πραγματικότητα. Η ολοκλήρωση της μιας ενέργειας συνιστά την έναρξη της επόμενης μέχρι τον τελικό προορισμό, τον τελικό στόχο.

Στα (211) και (212) απαντά η ίδια περίπτωση, με διαφοροποίηση μόνο ως προς την εμφάνιση τροπικών ρημάτων πριν το πρώτο σύνταγμα με *να*. Το *θέλω* τοποθετεί στην κατηγορία των επιθυμιών την πρώτη ενέργεια που έχει ως στόχο τις επόμενες (*θέλω ν' ανέβω στη σχολή* → *να πάω* → *να φωτοτυπήσω ένα βιβλίο*), ενώ το *μπορεί* τροποποιεί το περιεχόμενο του πρώτου συντάγματος ως πιθανό ενδεχόμενο, το οποίο θα γίνει η αιτία για τα επόμενα αποτελέσματα (*μπορεί να με πατήσει μια μηχανή* → *να μην προλάβω να πάω* → *να δώσω*). Το *να μην προλάβω να πάω* εκλαμβάνεται ως μία ενέργεια, καθώς το *να μην προλάβω* εστιάζει στα χρονικά όρια του *να πάω* και δεν αποτελεί ξεχωριστό γεγονός. Ο τελικός προορισμός της αλληλουχίας γεγονότων δηλώνεται με το εκάστοτε τελευταίο σύνταγμα με το *να*.

Στο παράδειγμα (212) παρατηρούνται τέσσερα διαδοχικά *να*, αλλά τρεις διαδοχικές ενέργειες. Στο επόμενο παράδειγμα απαντούν πέντε *να* με τέσσερις διαδοχικές ενέργειες, καθώς το ένα σύνταγμα με *να* βρίσκεται εντός πρότασης με *που*:

(213) <M> να πάμε σε μια καφετέρια που να 'ναι ζεστή μέσα να πάρουμε μια σοκολάτα να κατσου- να κάτσουμε παρέα όλοι μαζί να μιλάμε

Η ομιλήτρια ξεκινά το εκφώνημά της με ανεξάρτητο *να*, *να πάμε σε μια καφετέρια που να 'ναι ζεστή μέσα*, και τοποθετεί σε χρονική και λογική ακολουθία τις επόμενες ενέργειες μέχρι τον τελικό επιδιωκόμενο στόχο, την ίδια τη συνομιλία (εξαρτημένα *να*).

Πολλαπλά συντάγματα με *να* είναι δυνατόν να εμφανίζονται και σε διαδοχικά εκφωνήματα είτε από τον ίδιο ομιλητή (214) είτε από τον συνομιλητή (215):

(214) <M> μοσχάρι δηλαδή μερικές φορές είχα λυσσάξει τόσο πολύ που έφτιαχνε συνέχεια ψάρι η μάνα μου που της λέω φτιάξε λίγο κοτοπουλάκι να το μυρίσω

<Π> ((γέλια))

<M> να γουστάρω έτσι όπως ανεβαίνω

<Π> ((γέλια))

<M> να μπει στη μυτούλα μου να::

<Π> ((γέλια))

<M> να μ' αρέσει να πω τι έφτιαξε πάλι

(215) <Γ> [ρε ο XXX του:: του:: πέμπτου εξαμήνου με τον XXX του δεύτερου εξαμήνου δεν είναι περίπου το ίδιο μάθημα; (.)
 <MK> το ίδιο είναι [ναι
 <Γ> [ε απλά στην ουσία:: αλλά στην ουσία να ‘χουμε μαθήματα να κοβόμαστε να:: να διαβάζουμε [να::
 <MA> [περνάμε καλά να μένουμε κι άλλο εκεί μέσα

Στο (214) προκύπτουν δύο σύνολα ακολουθιών με *να*. Οι ακολουθίες [*να το μυρίσω να γουστάρω έτσι όπως ανεβαίνω*], [*να μπει στη μυτούλα μου να μ’ αρέσει να πω τι έφτιαξε πάλι*] τοποθετούνται μετά από την προστακτική ρηματική φράση *φτιάξε λίγο κοτοπουλάκι*, το οποίο αποτελεί την πρώτη ενέργεια προτροπής με τελικό προορισμό την οσφρητική διέγερση της ομιλήτριας. Το δεύτερο σύνολο αναδιατυπώνει το πρώτο και το επεκτείνει (*να το μυρίσω=να μπει στη μυτούλα μου → να γουστάρω=να μ’ αρέσει → να πω τι έφτιαξε πάλι*). Επομένως στη συγκεκριμένη περίπτωση τα πέντε διαδοχικά *να* που εντοπίζονται, δεν αντιστοιχούν σε πέντε διαδοχικές ενέργειες, αλλά το τρίτο και το τέταρτο επαναλαμβάνουν το πρώτο και το δεύτερο αντίστοιχα.

Στο (215) οι συμμετέχοντες συζητούν για τα μαθήματα της σχολής τους και παρατηρούν μια ομοιότητα σε δύο μαθήματα διαφορετικών εξαμήνων, τα οποία μάλλον τους δυσκολεύουν, όπως φαίνεται από την περιπαικτική συνέχεια του διαλόγου. Ειδικότερα, ο Γ αιτιολογεί την παραπάνω ανεξήγητη επιλογή από την πλευρά της σχολής τους λέγοντας ότι *στην ουσία να ‘χουμε μαθήματα → να κοβόμαστε → να:: να διαβάζουμε → [να::*. Η επίσυρση στο τελευταίο *να* αποτελεί κατάλληλο σημείο μετάβασης για τον συνομιλητή, ο οποίος θα συνεχίσει αυτήν την αλληλουχία: *περνάμε καλά → να μένουμε κι άλλο εκεί μέσα*. Παρατηρώντας τις ενέργειες, είναι χαρακτηριστικό ότι δεν βρίσκονται όλες σε λογική ακολουθία και εκεί έγκειται ο χιουμοριστικός τόνος των εκφωνημάτων. Για παράδειγμα η αποτυχία στις εξετάσεις (*να κοβόμαστε*) δεν προκύπτει λογικά από την ύπαρξη μαθημάτων (*να ‘χουμε μαθήματα*). Από την άλλη, την αποτυχία στις εξετάσεις ακολουθεί λογικά το περαιτέρω διάβασμα του μαθήματος για εκ νέου προσπάθεια σε επόμενη εξεταστική περίοδο (*να διαβάζουμε*). Η προσθήκη του MA *να περνάμε καλά* αξιολογεί θετικά την προηγούμενη ενέργεια (ειρωνεία) και συνεπάγεται την παραμονή τους στη σχολή *να μένουμε κι άλλο εκεί μέσα*. Συνοπτικά, οι δύο ομιλητές υποστηρίζουν ότι η σχολή τους τους βάζει δύσκολα μαθήματα για να μην ολοκληρώσουν τις σπουδές

τους. Κάθε σύνταγμα με να αφορά μια ολοκληρωμένη ενέργεια και η προσθήκη του επόμενου να οριοθετεί την τοποθέτηση μιας νέας επόμενης ενέργειας, η οποία έχει χρονική και λογική (ή μη λογική σε περίπτωση χιουμοριστικού ύφους) συνάφεια με την προηγούμενη. Το τέταρτο να είναι κυρίως αξιολογικό, με λειτουργικό όμως ρόλο στη συγκεκριμένη ακολουθία, αφού γίνεται η αιτία της παραμονής τους στη σχολή.

Στο σημείο αυτό θα μπορούσαμε να αναρωτηθούμε πόσα να μπορούν να υπάρξουν σε διαδοχή, με δεδομένο ότι οι ομιλητές έχουν έναν τελικό στόχο κατά νου, τον οποίο ίσως επεκτείνουν κατά μία ενέργεια οι ίδιοι (214) ή οι συνομιλητές τους (215). Στο σώμα κειμένων της διατριβής, η μεγαλύτερη ακολουθία που εντοπίσαμε αριθμεί εννιά να:

(216) ήτανε (.) δεύτερη μέρα της Αμοργού η πρώτη μέρα που ‘χαμε [πάει στο οργανωμένο
<KA> [α ναι ναι
<K> ναι (.) ε:: ρε εγώ είχα κοιμηθεί πάνω στην αιώρα
<KA> πο εσύ είχες κοιμηθεί στην αιώρα
<K> ναι::
<KA> εγώ θυμάμαι να είναι ανοιχτή η σκηνή και να ‘χω τα πόδια έξω και να ‘ναι ανοιχτό όλο και να μας- να μιλάω με τον Γιώργο που ήτανε E::ξω και να μιλάω με τον Γιώργο και να μου λέει κάτι και να (.) κοιμάμαι () και να ξυπνΑω

Στο (216) οι συμμετέχοντες ανακαλούν στη μνήμη τους τις από κοινού διακοπές και η KA αφηγείται τη δική της εμπειρία. Σε αυτήν την περίπτωση συναντάμε εννιά διαδοχικά να τα οποία ωστόσο δεν αντιστοιχούν σε εννιά διαφορετικές αλληλουχικές ενέργειες, καθώς υπάρχουν διακοπές να μας- και επαναλήψεις να μιλάω με τον Γιώργο, να μιλάω με τον Γιώργο, να ‘ναι ανοιχτή η σκηνή, να ‘ναι ανοιχτό όλο, οι οποίες όμως έχουν λειτουργικό ρόλο. Τα πρώτα τρία να κατασκευάζουν το σκηνικό της αφήγησης (ανοιχτή σκηνή, πόδια έξω, ανοιχτό όλο) και στη συνέχεια ακολουθούν οι αφηγηματικές μονάδες σε χρονική ακολουθία να μιλάω με τον Γιώργο που ήταν E::ξω → να μου λέει κάτι → να κοιμάμαι → να ξυπνΑω. Συνολικά, το απόσπασμα είναι ενδεικτικό του τρόπου με τον οποίο οι ομιλήτριες δημιουργούν κομμάτι-κομμάτι το εκφώνημά τους και κατασκευάζουν σταδιακά μια αφήγηση.

3.3.4. Αναδιατυπώσεις, εναλλακτικές επιλογές, επεξηγήσεις

Ο αριθμός των διαφορετικών αλληλουχιών μπορεί να φτάνει τις τέσσερις ή πέντε, όπως αναλύθηκε παραπάνω, αλλά πολύ συχνά οι ομιλητές δεν προσθέτουν νέες ενέργειες, αλλά αναδιατυπώνουν προηγούμενες, τις επεξηγούν ή προσθέτουν εναλλακτικές επιλογές. Για παράδειγμα, στο (217) τα δύο συντάγματα με να τροποποιούν την προθετική φράση *για την ευκολία* μεταφέροντας το αντίστοιχο περιεχόμενο:

(217) <Σ> Εμινέ μου δεν ξέρω απλά το ανέφερε στη συνταγή ότι μπορούμε να το να το φτιάξουμε κι εμείς αλλά για να για την ευκολία να ΜΗ δυσκολευόμαστε να μην παιδευόμαστε την πήρα έτοιμη

Στο (218) η Ν αναφέρεται σε μια προβληματισμένη μαθήτριά της:

(218) <Ν> [...] μια άλλη φορά της λέω να πάμε μια μέρα να πιούμε ένα καφέ κάτι να βγούμε μια βόλτα να δω τι είναι αυτό που την προβληματίζει [...]

Παραθέτοντας τις ενέργειες σε ακολουθία *να πάμε μια μέρα* → *να πιούμε καφέ κάτι/να βγούμε μια βόλτα* → *να δω τι είναι αυτό που την προβληματίζει* παρατηρείται ότι τα ενδιάμεσα συντάγματα *να πιούμε καφέ, να βγούμε βόλτα* δεν συνιστούν αλληλουχικές ενέργειες, αλλά εναλλακτικές επιλογές που έπονται της πρώτης ενέργειας *να πάμε μια μέρα*.

Από την άλλη, σε περιπτώσεις όπως η επόμενη, οι ομιλητές χρησιμοποιούν προτάσεις με *να για να* επεξηγήσουν το περιεχόμενο μιας πρωταρχικής πρότασης με *να*:

(219) <Γ> ΝΑΙ μας αναγνώρισε ε:: η αλήθεια είναι ότι έπεσε πάνω μου για να με χαιρετήσει γιατί δεν μπορούσε να περπατήσει κανονικά (.) εκεί να δεις σόου (.) γυρνάει η ΧΧΧ κάποια στιγμή και μου λέει καλά μου λέει πρέπει να είναι τύφλα δηλαδή αυτό που έχει πιει:: του λέω πόσο έχεις πιει; (.) ε μου λέει τρία τέσσερα ποτά- του λέω δεν παίζεις κάτω; κοίτα μου λέει κανονικά θα έπαιζα (.) αλλά:: έβαλα τους άλλους δύο και:: λέω εγώ να κάνω μόνο το κλείσιμο ρε παιδί μου να κατέβω κατά τις τέσσερις πέντε και να παίζω μόνο ξέρεις χαουζάρες και τέτοια

Έτσι στο (219) ο Γ μεταφέρει τα λόγια ενός φίλου του που παίζει μουσική σε μπαρ, ο οποίος με τις προτάσεις *να κατέβω κατά τις τέσσερις πέντε, να παίζω μόνο ξέρεις χαουζάρες και τέτοια* επεξηγεί την πρώτη πρόταση (*λέω εγώ να κάνω μόνο το κλείσιμο ρε παιδί μου*), μεταφέροντας την πληροφορία της ώρας που αντιστοιχεί στο κλείσιμο (*τέσσερις πέντε*) και το είδος μουσικής που θα παίζει (*χαουζάρες*).

3.3.5. Προσθήκη με εξαρτημένο να

Ως προσθήκη νοούνται οι παρατακτικές ή διαζευκτικές δομές που συνδέουν τα ρηματικά συμπλέγματα ή συνδέουν τα συντάγματα με να μετά την πρώτη επέκταση. Για παράδειγμα, στο (220) τα δύο ρηματικά συμπλέγματα συνδέονται παρατακτικά με το αλλά, ενώ το δεύτερο σύνταγμα με να (να κάνει κάτι να τους βοηθήσει) συνδέεται διαζευκτικά με το τελευταίο, δίνοντας εναλλακτικές δυνατότητες:

(220) <Λ> ‘ΝΤΑΞΕΙ η χώρα μας δεν πιστεύω ότι είναι η κατάλληλη η οποία μπορεί να προσφέρει άσυλο και σε άλλους ανθρώπους ΑΛΛΑ τουλάχιστον μπορεί να κάνει κάτι να τους βοηθήσει ή να τους προωθήσει σε μία άλλη χώρα

Στο (221) παρατηρείται το αντίθετο σχήμα. Τα δύο ρηματικά συμπλέγματα συνδέονται διαζευκτικά (ή), δημιουργώντας δύο εναλλακτικούς πιθανούς κόσμους, και η επέκταση του δεύτερου μπορεί συνδέεται παρατακτικά (και) με το τελευταίο σύνταγμα με να:

(221) <Μ> το έτερον ήμισυ () και δεν ήταν από συνήθεια (.) γιατί μπορεί να ξεκίνησε από συνοικέσιο ή μπορεί να ξεκίνησε από μια επιβολή του πατέρα- του παππού δηλαδή έτσι; από μια επιβολή του παππού (.) και:: μετά να την είχε συνέχεια χέρι χέρι

Εδώ το και έχει χρονική λειτουργία και τοποθετεί τα δύο συντάγματα με να σε χρονική ακολουθία. Στο (222) η πρώτη πρόταση με να (να την οργανώσουμε) συνδέεται με τη δεύτερη (να αρχίσουμε διάβασμα) παρατακτικά. Το και είναι ο κρίκος της χρονικής αλυσίδας των δύο ενεργειών:

(222) <Α> την ύλη πρέπει να την οργανώσουμε και να αρχίσουμε διάβασμα από τώρα γιατί δε βλέπω να μας βγαίνει και πρέπει κάποια στιγμή να πάρουμε επιτέλους πτυχίο

Αντίστοιχα, το (223) αρχίζει με ανεξάρτητο να και ο παρατακτικός σύνδεσμος ενώνει τις δύο επόμενες προτάσεις μεταξύ τους, τοποθετώντας τις ενέργειες σε χρονική και λογική ακολουθία (να κανονίσουμε → να πάμε απ’ την περιοχή της → να βγούμε για καφέ):

(223) <Μ> πάντως να κανονίσουμε κάποια στιγμή να πάμε απ’ την περιοχή της και να βγούμε για καφέ ρε

Στο (224) το διαζευκτικό ή συνδέει δύο σύνολα ενεργειών (να πάω να ρωτήσω στη γραμματεία και να πάω να πιάσω έναν καθηγητή να ρωτήσω), δίνοντας δύο εναλλακτικές ενέργειες:

(224) <A> [...] αλλά να πάω να ρωτήσω στη γραμματεία ή να πάω να πιάσω έναν καθηγητή να ρωτήσω;

Οι παρατακτικοί και οι διαζευκτικοί σύνδεσμοι καταλαμβάνουν θέσεις και μεταξύ των εκφωνημάτων. Για παράδειγμα, στο (225) η Κ μετά την ερώτησή της στη σειρά 1 προσθέτει ακόμα μία στη σειρά 3 συνδέοντας τα δύο συντάγματα με να, τα οποία φέρουν τη βασική πληροφορία, ενώ στο (226) η ΑΑ, ακολουθώντας τη συνομιλήτριά της, προσθέτει διαζευκτικά άλλη μία πρόταση με να, με αποτέλεσμα να έχουμε τη συνδιαμόρφωση των εκφωνημάτων και την κατασκευή του νοήματος από κοινού:

(225) 1 <K> μετά πόσο μπορείς να μπεις στο γάμο;
2 <AA> ναι
3 <K> και να πιστεύεις σταθερά σ' αυτόν;

(226) <K> έφτασε κι η ώρα μου [να κάνω παιδί
<AA> [ή να προκύψει και κανά παιδί ή να προκύψει χωρίς να το θέλεις

Τέλος, στο (227) παρατηρείται μια διαφορετική περίπτωση:

(227) <M> [...] δίνεις αγάπη χωρίς να περιμένεις να πάρεις (.) έτσι; και έδινε το χαρακτηριστικό παράδειγμα του σκύλου
<AA> μ::
<M> το σκυλ- τα σκυλιά τι ακριβώς κάνουν; μπορεί να τα χτυπήσεις
<AA> μ::
<M> να τα αφήσεις νηστικά (.) να τα αφήσεις έξω (.) στο κρύο (.) όμως κάθε φορά που έρχεσαι σπίτι (.) θα κουνάει την ουρά [...]

Τα διαδοχικά συντάγματα με να έχοντας ως ρήμα εξάρτησης το επιστημικό μπορεί δημιουργούν είτε πιθανούς εναλλακτικούς κόσμους κακοποίησης των σκυλιών, είτε ένα πιθανό κόσμο που συμβαίνουν και οι τρεις μορφές κακοποίησης. Η διαδοχή εδώ λειτουργεί είτε διαζευκτικά είτε προσθετικά. Στη διπλή αυτή ερμηνεία συμβάλλει η απουσία συνδέσμων.

3.3.6. Συμπεράσματα για τις διαδοχικές δομές με να

Συνοψίζοντας, η διαδοχική χρήση των συνταγμάτων με να από τους ομιλητές αποτελεί μια στρατηγική επέκτασης του εκφωνήματος, η οποία συμβαίνει από έναν ομιλητή στο εκφώνημά του ή στην εναλλαγή των εκφωνημάτων του, ή συμμετοχικά από τους ομιλητές, οι οποίοι αξιοποιούν όχι μόνο τα κατάλληλα σημεία μετάβασης στην εναλλαγή των αλληλουχιών, αλλά και τις γραμματικές επιλογές των συνομιλητών τους, διαμορφώνοντας από κοινού το νόημα και τελικά τη συνομιλία. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρήθηκε η προσθήκη πολλαπλών συνταγμάτων με να, το ένα μετά το άλλο, ο αριθμός των οποίων κυμαίνεται συνήθως μεταξύ δύο έως πέντε, αν και εντοπίστηκε παράδειγμα και με εννιά διαδοχικά να. Η σειρά διαδοχής των να ακολουθεί τη χρονική και λογική πορεία των πραγμάτων στην εξωτερική πραγματικότητα, ενώ η σκόπιμη παραβίαση αυτής της πορείας έχει αντίκτυπο στον υφολογικό χαρακτήρα της συνομιλίας (χιούμορ, ειρωνεία). Στη διαδοχική αυτή σειρά, ωστόσο, οι ομιλητές μπορεί να παρεμβάλουν αξιολογικά σχόλια (215), αναδιατυπώσεις (214, 217), εναλλακτικές επιλογές (218) ή επεξηγήσεις (219). Η χρονική και λογική ακολουθία των ενεργειών ή οι εναλλακτικές επιλογές κωδικοποιούνται επίσης μέσα από την προσθήκη παρατακτικών συνδέσμων και, αλλά, ή (βλ. 220 έως 226). Οι σχέσεις που διαμορφώνονται κατά τη διαδοχικότητα του να είναι αυτές του σκοπού και του αποτελέσματος, οι οποίες πολύ συχνά συμπλέκονται όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε αν παραφράσουμε μερικά από τα παραπάνω παραδείγματα (π.χ. να το μυρίσω ώστε/για να γουστάρω, να 'χουμε μαθήματα ώστε να κοβόμαστε για να διαβάζουμε, την πήρα έτοιμη ώστε/για να ΜΗ δυσκολευόμαστε). Επιπλέον, η παρουσία των για και ώστε δεν είναι υποχρεωτική για τη δήλωση των εννοιών του σκοπού και του αποτελέσματος στα συντάγματα με το να, καθώς αυτές αναδύονται από τη σημασιολογική σχέση μεταξύ των συνταγμάτων. Σε ποιες περιπτώσεις όμως χρησιμοποιούνται αυτά τα δύο γραμματικά στοιχεία με το να;

3.3.7. Η σύνναψη των για και ώστε με το να

Η σύνναψη του για με το να εντοπίζεται αρχικά στις περιπτώσεις εκείνες όπου δύο ενέργειες ή καταστάσεις συνδέονται με σχέσεις αιτίας και σκοπού, χωρίς αυτές οι

σχέσεις να προκύπτουν από την χρονική ή λογική ακολουθία των ενεργειών/καταστάσεων. Είναι οι ομιλητές δηλαδή που διαμορφώνουν τη συγκεκριμένη σχέση. Για παράδειγμα, στο (228) καθώς η συζήτηση μεταφέρεται στα υποκοριστικά ονόματα η Μ διατυπώνει μια υπόθεση για το λόγο που η συνομιλήτριά τους Ν άλλαξε το όνομά της από Δέσποινα σε Ντέπυ:

(228) <N> 'ντάξει και το Νίκη τι είναι; @@ από το Κλε[ονίκη
<I> [ΚΛΕΟΝίκη (.) πω πω κακώς το έκοψε [είναι τρομερό όνομα
<Δ> [ναι ισχύει
<M> [κι εσύ το 'κανες Ντέπυ για να νιώσεις κι εσύ διαφορετική ε::; το Δέσποινα
Δέσποινα; [πολύ κοινότυπο
<N> [τι λες μωρέ::; ναι:: [εγώ το άλλαξα;
<Δ> [μπορούσες να το 'χες κάνει και ΔΕΣπω για να ((γέλια))
<M> Δεσπούλα
<I> Δεσπούλα
<Δ> Δεσποινιώ

Στο εκφώνημα της Μ παρατηρούμε τις δύο ενέργειες: *κι εσύ το 'κανες Ντέπυ, για να νιώσεις κι εσύ διαφορετική*. Η αλλαγή ενός ονόματος όμως μπορούμε να πούμε ότι δεν συνιστά άμεση απόρροια της επιθυμίας για διάκριση από το σύνολο, αλλά οι λόγοι ποικίλλουν με συνηθέστερη την απόδοση ακόμα και του υποκοριστικού από την οικογένεια (*τι λες μωρέ::; εγώ το άλλαξα;*). Επομένως, μπορούμε να πούμε ότι η Μ επιλέγει την προσθήκη του *για* με στόχο να δημιουργήσει μια σχέση αιτίας αλλά και σκοπού που δεν προκύπτει με βάση τη χρονική και λογική ακολουθία των δύο ενεργειών.

Στο (229) ο ΜΑ και ο Γ δίνουν συμβουλές στον φίλο τους Μ, ο οποίος πρόκειται να δώσει εξετάσεις οδήγησης:

(229) <ΜΑ> να δώσεις πάρα πολύ γκάζι ε:: και στην πρώτη την κάνεις την πρώτη φορά και πρέπει να κάνεις αποφυγή εμποδίου σου βάζουν δηλαδή κάτι κώνους και πρέπει να περάσεις ανάμεσα με μεγάλη ταχύτητα
<Μ> με ταχύτητα;
<ΜΑ> με μεγάλη ταχύτητα ναι
<Μ> αλλά έχει απόσταση ο κάθε κώνος από τον άλλο ε;
<ΜΑ> έχει απόσταση ναι
<Γ> @@@ άμα πηγαίνει πολύ γρήγορα ναι ρε φίλε
<ΜΑ> για να μη πεθάνει από την εξέταση

Όταν ο Μ ρωτά αν οι κώνοι έχουν απόσταση μεταξύ τους, ο ΜΑ απαντά θετικά *έχει απόσταση* και συμπληρώνει στην επόμενη συνεισφορά του *για να μη πεθάνει από την εξέταση*. Ο Μ δηλαδή δημιουργεί μια σχέση αιτίας και σκοπού μεταξύ της απόστασης των κώνων και της υγείας του οδηγού, η οποία δεν εντοπίζεται στην εξωτερική πραγματικότητα σύμφωνα με το γνωστικό περικείμενο.

Το *για να* μπορεί να χρησιμοποιείται και στην αρχή απάντησης όταν η ερώτηση αρχίζει με το *γιατί* και εισάγει αίτημα για πληροφορία, το οποίο την ίδια στιγμή μπορεί να ενέχει και μια στάση αμφισβήτησης της ενέργειας (περισσότερα για το αυτόνομο ερωτηματικό *γιατί* βλ. Παυλίδου & Καραφώτη 2015):

(230) <Γ> διαμαρτύρομαι τώρα εδώ πέρα διαμαρτύρομαι και ΛΕγω ότι τα μαθήματα ανά εξάμηνο είναι πάρα πολλά.: και δεν υπάρχει λόγος να είναι τόσο πολλά

<ΜΚ> γιατί διαμαρτύρεσαι;

<Γ> για να με ακούσουν οι ανώτεροι ((γέλιο)) (.)

<ΜΚ> οκεί

<Γ> θα κάνω ένα διάβημα κι εγώ στην κοσμητεία

(231) <Ε> γιατί τελευταία προσθέσαμε το βούτυρο;

<Σ> για να μην πέσει η ζύμη Εμινέ

Στο (230) η Γ διαμαρτύρεται για τον αριθμό μαθημάτων ανά εξάμηνο στη σχολή της και η ΜΚ αναρωτιέται για το λόγο που η φίλη της διατυπώνει τη γνώμη της με μορφή διαμαρτυρίας, αναρωτώμενη πιθανόν τον λόγο διαμαρτυρίας σε εκείνη, η οποία δεν είναι σε θέση να λάβει αποφάσεις για το πρόγραμμα σπουδών της σχολής. Έτσι, η Γ απαντά *για να με ακούσουν οι ανώτεροι*, εκφράζοντας τον σκοπό της διαμαρτυρίας και την ίδια στιγμή την αιτία της, με αποτέλεσμα να τίθεται ως απάντηση σε ερώτηση που αναζητά την αιτία (*γιατί διαμαρτύρεσαι;*). Αντίστοιχη λειτουργία παρατηρείται και στο (231), όπου η Σ δηλώνει τον σκοπό και την αιτία της ενέργειας (*για να μην πέσει η ζύμη Εμινέ*) στην ερώτηση της συνομιλήτριας (*γιατί τελευταία προσθέσαμε το βούτυρο;*).

Από την άλλη, στα επόμενα παραδείγματα το *για να* εκφράζει το αποτέλεσμα:

(232) <Α> ή έχω ακούσει ότι τα φυτά τσακώνονται δηλαδή άμα είναι δύο ίδια φυτά [δίπλα δίπλα ένα από τα δύο.: θα.: ξεραθεί

<Μ> ναι πορτοκαλιά λεμονιά ας πούμε να μην είναι πολύ κοντά ζηλεύει το ‘να το άλλο

<E> όντως;

<A> για να το λένε για να συμβαίνει βασικά (.) κάτι θα αισθάνονται και αυτά

(233) <X> θέλω να δω την σπονδυλική στήλη

<N> ((γέλιο)) πώς να την δεις την σπονδυλική στήλη;

<X> νΑ εδώ ας πούμε αν ήταν πολύ λεπτή (.) Α αλλά αν έκανε έτσι θα φαινόταν φίλε (.) εδώ φαίνεται σαν (.) δεν φαίνεται ότι υπάρχει

<N> ρε Χριστίνα για να το βλέπεις σαν:: ο- ανθρώπινο ομοίωμα πάει να πει ότι είναι πάρα πολύ:: καλοδουλεμένο

Στο (232) οι ομιλήτριες συζητούν για τη συμπεριφορά δύο φυτών που βρίσκονται σε κοντινή απόσταση το ένα από το άλλο και το μικρότερο διάστημα ζωής του ενός από τα δύο λόγω της συνύπαρξής τους. Στην πρόταση με το *για να* τοποθετείται το αποτέλεσμα της συμπεριφοράς *για να το λένε για να συμβαίνει βασικά*, δηλαδή ότι ξεραίνεται ένα από τα δύο φυτά, το οποίο προκύπτει από το γεγονός ότι *κάτι θα αισθάνονται και αυτά*, σύμφωνα με την Α. Στο (233) οι ομιλήτριες επεξεργάζονται την εικόνα ενός ρομπότ στο οποίο έχει δοθεί η μορφή ανθρώπου. Καθώς η Χ προσπαθεί να διακρίνει τις λεπτομέρειες εκείνες που θα έκαναν αληθοφανές το ρομπότ (ύπαρξη σπονδυλικής στήλης), η Ν αποφαινεται: *για να το βλέπεις σαν:: ο- ανθρώπινο ομοίωμα* πάει να πει ότι είναι *πάρα πολύ:: καλοδουλεμένο*. Με άλλα λόγια, η λεπτομερής επεξεργασία της εξωτερικής δομής του ρομπότ έχει ως αποτέλεσμα να *το βλέπεις σαν ανθρώπινο ομοίωμα*. Σε αυτές τις περιπτώσεις η δήλωση του αποτελέσματος με το *για να* προηγείται της αιτίας.

Επιπλέον, το *για* συνάπτεται με το *να* όταν δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στο σκοπό από τους ομιλητές και συγκεκριμένα όταν επιδιώκουν να δηλώσουν τον τελικό σκοπό:

(234) <MA> Βρυξέλλες θα πάω ρε ρε δε θα θα πάω

<Γ> να σου πω Μπριζ να πας είναι ωραία πόλη

<MA> @ δε θα κάτσω στο Βέλγιο

<Γ> Α:: δε θα Α::

<MA> θα πάω και θα πάρω ας πούμε λεωφορείο θα πάω πρωί δέκα η ώρα

<Γ> για να πας Άμστερνταμ

<MA> και θα πάρω λεωφορείο το απόγευμα θα δω λίγο τις Βρυξέλλες ας πούμε το κέντρο

(235) <Γ> ωραία (.) γιορτές πού θα πας;

<Σ> πουθενά

<Γ> πουθενά πουθενά;

<Σ> πουθενά πουθενά (.) θέλουν οι γονείς μου να φύγουνε

- <Γ> ναι
- <Σ> να τους διώξω προσπαθώ (.) αλλά δεν ξέρω αν θα πάνε
- <Γ> για να πάνε πού; πού θες να τους διώξεις;
- <Σ> όπου θέλουν ας πάνε αλλά:: κάπου:: ξέρω 'γώ Τρίκαλα Κορινθίας

Στο (234) ο Γ, προσπαθώντας να εκτιμήσει τη συνέχεια του εκφωνήματος του ΜΑ συμπληρώνει τον προορισμό (σκοπό) της μετακίνησής του (*για να πας Άμστερνταμ*). Ο ΜΑ ωστόσο συνεχίζει με διαφορετικό τρόπο (*και θα πάρω λεωφορείο το απόγευμα θα δω λίγο τις Βρυξέλλες ας πούμε το κέντρο*). Παρομοίως, στο (235) η Σ αναφέρει ότι οι γονείς της *θέλουν να φύγουνε* και ο Γ σε επόμενο εκφώνημα ρωτά για τον τελικό προορισμό της κίνησης (*για να πάνε πού;*). Επομένως, διαπιστώνεται ότι μετά από ρήματα κίνησης ή έκφραση προτροπών ή προθέσεων επιλέγεται το *για να* είτε από τον ίδιο ομιλητή είτε από τον συνομιλητή για την συμπλήρωση του τελικού σκοπού.

Με τη σειρά του το *ώστε* κατά τη σύναψή του με το *να* εκφράζει τον σκοπό και το αποτέλεσμα:

(236) <Μ> άρα εμείς μπορούμε να κάνουμε μαζί την αίτηση έτσι ώστε να μας στείλουν μαζί στην πρακτική;

(237) <Π> που αντέχει και πάρα πολύ βάρος οπότε τώρα ο παππούς μου ετοιμάζει μια κατασκευή σαν σκαλωσιά στο Αλεποχώρι που είναι σε λίγο καιρό θα έρθουνε στην Αθήνα ώστε να ανέβει πάνω και να τρυπήσει ένα σίδερο για να δέσουμε πάνω το σχοινί όπως ακριβώς είναι και στη σχολή και θα είναι πάρα πολύ ασφαλές <Μ> και να μην σχιστεί ας πούμε το σχοινί

Για παράδειγμα, στο (236) η Μ αναρωτιέται αν η επιτέλεση μιας ενέργειας μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα μια άλλη ενέργεια. Στο (237) η Π έχει αγοράσει ένα σχοινί για αερόβια γυμναστική και περιμένει τον παππού της να έρθει στην Αθήνα και να το τοποθετήσει στο σπίτι της. Έτσι, παραθέτει τις ενέργειες που αναμένει να γίνουν σε χρονική και λογική σειρά *θα έρθουνε στην Αθήνα → ώστε να ανέβει πάνω → να τρυπήσει ένα σίδερο → για να δέσουμε πάνω το σχοινί*. Είναι φανερό ότι το *ώστε να ανέβει πάνω* εκφράζει το αποτέλεσμα, αλλά και το σκοπό της προηγούμενης ενέργειας *θα έρθουνε στην Αθήνα*. Θα μπορούσε, ωστόσο, να αντικατασταθεί από το *για να* (*θα έρθουνε στην Αθήνα για να ανέβει πάνω*) ή να απουσιάζει (*θα έρθουνε στην Αθήνα να ανέβει πάνω να τρυπήσει ένα σίδερο...*). Επιπλέον, το *για να* εμφανίζεται στην τελευταία από τις τέσσερις

ενέργειες, γεγονός που ευθυγραμμίζεται με την παραπάνω ανάλυση. Επομένως, το *ώστε* συνάπτεται με το *να* και δηλώνει τον σκοπό και το αποτέλεσμα της προηγούμενης ενέργειας, λειτουργώντας ως μια εναλλακτική υφολογική επιλογή που δίνει έμφαση κυρίως στην έννοια του αποτελέσματος.

Συνοψίζοντας, η σύνταξη του *για με το να* εκφράζει τη σχέση αιτίας και σκοπού μεταξύ δύο ενεργειών που δεν θα ανέπτυσαν μια τέτοια λογική σχέση. Επίσης, εκφράζει το αποτέλεσμα στις περιπτώσεις όπου έπεται η αιτία και τελικό σκοπό όταν οι ομιλήτριες αναζητούν ή αναφέρονται στον τελικό προορισμό μιας ενέργειας. Το *ώστε* εκφράζει το σκοπό και το αποτέλεσμα, δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στο αποτέλεσμα. Συνεπώς, οι δύο συνάψεις *για να* και *ώστε να* λειτουργούν εμφατικά στα εκφώνηματα, υπογραμμίζοντας τις λογικές σχέσεις που επιδιώκουν να μεταδώσουν οι ομιλητές.

3.4. Συμπεράσματα

Ο γραμματικός δείκτης *να* διακρίνεται σε δύο κύριες κατηγορίες, ένα ανεξάρτητο *να* και ένα εξαρτημένο. Το ανεξάρτητο *να* εμφανίζεται στην αρχή των συνεισφορών ή μετά από γραμματικά και λεξικά στοιχεία, όπως ερωτηματικές αντωνυμίες και επιρρήματα, αναφορικές αντωνυμίες, τροπικά και χρονικά επιρρήματα, συνδέσμους και πραγματολογικά μόρια. Επίσης, συνάπτεται με το οριστικό άρθρο και σχηματίζει οριστικοποιημένες δομές. Κατά τη χρήση του στη συνομιλία εκφράζει κυρίως δεοντικές τροπικότητες, πιο συχνά με τη σημασία της προτροπής. Η χρήση του σε διαφορετικούς προτασιακούς τύπους διαφοροποιεί και τη λειτουργία του. Ειδικότερα στις ερωτηματικές δομές έχει άλλοτε κειμενικό χαρακτήρα και άλλοτε λειτουργεί ως πραγματική ερώτηση. Στη δεύτερη περίπτωση το ενδιαφέρον έγκειται στο ότι η θετική ή η αρνητική απάντηση της ερώτησης θα σηματοδοτήσει και την έναρξη της ενέργειας ή τη μετατόπισή της σε επόμενο χρονικό στάδιο. Αυτό οδήγησε στο συμπέρασμα ότι η ερωτηματική δομή ζητά να τεθεί το χρονικό σημείο έναρξης της ενέργειας που απουσιάζει από το *να*. Στις αρνητικές δομές εκφράζει επίσης προτροπή, ενώ στις αρνητικές ερωτήσεις κατευθύνει τους συνομιλητές προς συγκεκριμένο είδος απάντησης.

Στην περίπτωση της εξάρτησης το *να* εμφανίζεται σε μια διρηματική δομή της μορφής P – να P1, όπου το P (*μπορεί*) επηρεάζει το χρόνο και την όψη του P1 και έχει σχολιαστική λειτουργία. Πιο συγκεκριμένα, το σύνταγμα με *να* συνάπτεται με ένα μεγάλο εύρος αρχικών ρημάτων και κατηγοριοποιείται στις εξής επτά κατηγορίες: τροπικά ρήματα, λεκτικά, ρήματα κίνησης, ρήματα έναρξης, λήξης και εξακολούθησης, ρήματα και ρηματικές φράσεις αξιολόγησης, ρήματα αισθήσεως και ρήματα μνήμης/λήθης. Τα πιο συχνά ρήματα με τα οποία συνάπτεται το *να* είναι τα *μπορώ*, *πρέπει*, *θέλω*, το άθροισμα των οποίων καλύπτει περισσότερες από τις μισές χρήσεις του *να* σε διρηματικές δομές. Τα τρία αυτά ρήματα είναι τροπικά και κινούνται μεταξύ των σημασιών της δεοντικής και επιστημικής τροπικότητας ανάλογα με το γραμματικό περιβάλλον εμφάνισης (προτασιακοί τύποι, γραμματικοί δείκτες *θα*, *να*, μεταγλωσσικά ρήματα). Το ρήμα κίνησης *πάω* είναι το επόμενο σε συχνότητα ρήμα και στη σύνταξη με το *να* γίνεται φανερή η έννοια του σκοπού, που προκύπτει από το λεξικό περιεχόμενο του ρήματος κίνησης (η οποία δεν γίνεται αντιληπτή ως μια άσκοπη ενέργεια), ενώ το *να* δηλώνει τον τελικό προορισμό. Με αντίστοιχο τρόπο λειτουργούν και τα άλλα ρήματα κίνησης στα δεδομένα.

Το ρήμα *λέω* με τη σειρά του κατά τη σύναψη με το *να* παίρνει τη σημασία του «σκέφτομαι». Στη σημασία αυτή εκφράζει την πρόθεση της ομιλήτριας προς μια ενέργεια, έστω και στο αρχικό επίπεδο σκέψης, γι' αυτό και το ίδιο το ρήμα *σκέφτομαι* κατηγοριοποιήθηκε στα τροπικά ρήματα. Το ρήμα *λέω* εμφανίζεται και με την πρωτοτυπική του σημασία λειτουργώντας ως κειμενικός δείκτης εισαγωγής πλαγίου λόγου, ενώ στο δεύτερο πρόσωπο του παροντικού τύπου (*λες*) σε ερωτηματική δομή λειτουργεί ως απορηματικός κατευθυντικός δείκτης επιστημικής τροπικότητας.

Τα ρήματα *είμαι* και *έχω* εμφανίζονται είτε σε άμεση σύναψη με το *να* είτε σε ένα σύνολο δομών αποτελούμενο από λεξικά συμπλέγματα, των οποίων οι σημασίες αντανακλούν τα βασικότερα χαρακτηριστικά τους. Συμπλέγματα αξιολόγησης, κατηγορηματικές δομές, δίπτυχες δομές και η σημασία του *πρόκειται* εντοπίζονται με το ρήμα *είναι*, συμπλέγματα τροπικών σημασιών, της διάθεσης/κατοχής, της χρονικής διάστασης και οι σημασίες του *πρόκειται* και του *σκέφτομαι* εντοπίζονται με το *έχω*.

Από την ανάλυση των υπόλοιπων ρημάτων οδηγηθήκαμε στη διαμόρφωση μιας υπόθεσης τόσο για το χαρακτήρα του *να* όσο και για τον τρόπο επιλογής της όψης στους μη παρελθοντικούς τύπους στις περιπτώσεις διρηματικών δομών. Συγκεκριμένα, φάνηκε ότι οι ομιλήτριες επιλέγουν τη συνοπτική όψη για το ρήμα του συντάγματος με *να* όταν βρίσκονται εκτός της ρηματικής ενέργειας. Αυτό σημαίνει ότι η ενέργεια μπορεί να βρίσκεται σε μελλοντικό χρονικό σημείο και άρα να μην έχει ξεκινήσει ακόμα ή σε παρελθοντικό χρόνο και να έχει ή να μην έχει πραγματοποιηθεί. Αντίθετα, φαίνεται να επιλέγουν τη μη συνοπτική όψη (ή η μη συνοπτική όψη να καθίσταται η μόνη επιλογή) κατά τη χρήση ρημάτων όπως *αρχίζω, συνεχίζω, σταματώ, μ' αρέσει, χαίρομαι* κ.ά. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι ομιλητές έχουν βιωματική ή γνωστική πρόσβαση στο γεγονός, βρίσκονται δηλαδή εντός του γεγονότος. Οι περιπτώσεις αυτές, κατά τις οποίες ρήματα που εστιάζουν στα χρονικά στάδια του συντάγματος με *να* περιορίζουν την όψη του ρηματικού τύπου ενίσχυσαν την υπόθεσή μας για τη χρονικότητα του *να*. Επομένως, το *να* ενέχει στη σημασία του τη χρονικότητα και μαζί με τον ρηματικό τύπο συνιστούν ένα μη χρονικά οριοθετημένο διάστημα, του οποίου η πρόσληψη ως πραγματωμένης ή μη πραγματωμένης ενέργειας εξαρτάται από το αρχικό ρήμα εξάρτησης και το γραμματικό συγκείμενο στο οποίο εμφανίζεται.

Επίσης, το *να* εντοπίζεται σε δομές διαδοχικότητας, όπου το ένα σύνταγμα με *να* ακολουθεί το άλλο σχηματίζοντας μια αλυσίδα ενεργειών με έναν απώτερο στόχο. Πρόκειται για μια στρατηγική επέκτασης του εκφωνήματος με την οποία οι ομιλητές, είτε στα εκφωνήματά τους είτε συμμετοχικά με τους συνομιλητές, χτίζουν σταδιακά τη συνομιλία. Η σειρά τοποθέτησης αντικατοπτρίζει την εξωτερική πραγματικότητα, καθώς εμφανίζονται σε χρονική και λογική ακολουθία και συνέχονται με σχέσεις σκοπού/αποτελέσματος. Ωστόσο, ενδιάμεσα ή μετά την πρώτη ενέργεια μπορεί να παρεμβάλλονται αξιολογικά σχόλια, αναδιατυπώσεις, εναλλακτικές επιλογές ή επεξηγήσεις. Κατά την τοποθέτηση σε μια τέτοια αλληλουχία γίνεται φανερή η οριακότητα του *να*, καθώς κάθε επόμενο *να* που προστίθεται σηματοδοτεί την ολοκλήρωση της προηγούμενης ενέργειας και την έναρξη της νέας.

Τέλος, η χρήση του *για να* από τους ομιλητές έχει στόχο να διαμορφώσει σχέσεις λογικής πληροφορίας μεταξύ των προτάσεων, συγκεκριμένα σχέσεις αιτίας και σκοπού, σχέσεις αποτελέσματος (όταν έπεται η αιτία) και να δηλώσει εμφατικά τον τελικό σκοπό. Το *ώστε να* επίσης εκφράζει σχέσεις σκοπού και αποτελέσματος, υπογραμμίζοντας κυρίως την έννοια του αποτελέσματος.

Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας ευθυγραμμίζονται με το μεγαλύτερο μέρος των ευρημάτων της βιβλιογραφίας. Το *να* δεν εμφανίζεται μόνο του στο λόγο, αλλά μαζί με το ρηματικό τύπο σχηματίζει ένα σύνταγμα, μια φραστική ενότητα. Εμφανίζεται συνολικά σε τέσσερις δομές, στις οποίες μεταξύ του *να* και του ρήματος παρεμβάλλεται η άρνηση *μη(ν)* ή τα κλιτικά. Συνάπτεται με το σύνολο του κλιτικού παραδείγματος των ρηματικών τύπων και σχηματίζει ανεξάρτητες και εξαρτημένες δομές. Εάν στις παραπάνω συντακτικές ιδιότητες προσθέσουμε και το ιδιαίτερο σημασιολογικό του χαρακτηριστικό τότε θα μπορούσαμε να πούμε ότι συνιστά ξεχωριστή έγκλιση της νέας ελληνικής.

Ωστόσο, ως προς τα σημασιολογικά χαρακτηριστικά παρατηρείται απόκλιση από τα ευρήματα της έρευνας. Ο Χριστίδης αναφέρει ότι το *να* έχει τα χαρακτηριστικά [-αξίωση αληθείας] και [-γεγονοτικό]. Επίσης, σημειώνει ότι είναι μη εντοπισμένο χρονικά και μη πραγματωμένο. Για το χαρακτηριστικό της αξίωσης αληθείας χρησιμοποιεί τα ρήματα *πιστεύω* και *ελπίζω* αναφέροντας ότι στη σύναψή τους με το *να* εκφράζουν την απουσία δέσμευσης ως προς την τιμή αληθείας της συμπληρωματικής πρότασης. Ωστόσο, στα δεδομένα της διατριβής εντοπίστηκαν ρήματα είτε επιστημικά είτε με επιστημική σημασία, τα οποία δήλωναν το βαθμό δέσμευσης των ομιλητριών για το περιεχόμενο του συντάγματος με *να*. Ρήματα ή ρηματικές φράσεις όπως *παίζει να*, *βλέπω να*, *δεν νομίζω να*, *δεν πιστεύω να*, *δεν υπάρχει περίπτωση να κ.ά* δηλώνουν τον βαθμό πιθανότητας των ομιλητριών μια ενέργεια να συνέβη στο παρελθόν, να συμβαίνει στο παρόν ή να συμβεί στο μέλλον. Επιπλέον, το χαρακτηριστικό της μη γεγονοτικότητας συνδέεται με την προϋπόθεση αληθείας και επισημαίνει ότι τα συμπληρώματα με *να* δεν προϋποθέτουν την αλήθεια του περιεχομένου τους, αλλά τη συνεπάγονται. Η ανάλυση των δεδομένων σε αυτό το σημείο ευθυγραμμίζεται με την ανάλυση του Χριστίδη, καθώς

παρατηρήθηκε ότι οι σημασίες των διρηματικών δομών στο γραμματικό πλαίσιο χρήσης τους προκύπτουν μέσω συνεπαγωγών. Από την άλλη, κατά τη χρήση του συντάγματος από τους ομιλητές η ενέργεια είναι άλλοτε πραγματοποιήσιμη και άλλοτε μη πραγματοποιήσιμη (*θυμήθηκα να πάρω τηλέφωνο, ξέχασα να πάρω χαλβά*). Επίσης, τα *βλέπω* και *ακούω* με τη σημασία του εμπειρικού βιώματος αναφέρονται σε ενέργειες και καταστάσεις γεγονοτικές. Ο Χριστίδης σε αυτό το σημείο εστιάζει στο ότι η αισθητήρια παράσταση είναι «μια μη χρονικά οριοθετημένη, εκτυλισσόμενη διαδικασία» (1985α: 60). Είναι σημαντικό να επισημανθεί, ωστόσο, ότι αυτή η αισθητήρια παράσταση είναι μια ενέργεια που συνέβη και μεταφέρεται συνήθως σε μεταγενέστερο χρόνο από τους ομιλητές στη συνομιλία. Πραγματοποιημένη ως προς ένα μέρος είναι και η ενέργεια όταν αρχικά ρήματα είναι τα *αρχίζω, συνεχίζω, σταματώ*. Επομένως, είναι πιθανό το δίπολο γεγονοτικό/μη γεγονοτικό να αδυνατεί να περιγράψει με ακρίβεια τη χρήση του συντάγματος με *να* από τις ομιλήτριες. Η απουσία χρονικών ορίων και η μη τοποθέτησή του σε συγκεκριμένη χρονική βαθμίδα καθιστά το σύνταγμα με *να* μια εύπλαστη ρηματική φράση, με την οποία οι ομιλητές αναφέρονται σε πραγματοποιήσιμες, μη πραγματοποιήσιμες ή πραγματοποιήσιμες κατά ένα μέρος ενέργειες στο παρελθόν, το παρόν και το μέλλον.

Ένα ακόμα σημασιολογικό χαρακτηριστικό που αναφέρεται στη βιβλιογραφία είναι η τροπικότητα του *να*. Συγκεκριμένα, η Ιακώβου (1999) υποστηρίζει ότι το *να* εκφράζει πρωτοτυπικά δεοντική τροπικότητα. Είναι πράγματι χαρακτηριστική η υψηλή συχνότητα σύναψης του *να* με τροπικά ρήματα ή με ρήματα που λαμβάνουν τροπική σημασία κατά τη σύναψη με το *να*. Ωστόσο, ο καθορισμός της τροπικής σημασίας από το αρχικό ρήμα και το χρόνο και την όψη του P1 (*πρέπει να γράψω*: δεοντική σημασία, *πρέπει να έγραψε*: επιστημική σημασία), αλλά και η δυνατότητά του να συνάπτεται με μη τροπικά ρήματα που δεν εκφράζουν τροπικές σημασίες απομακρύνουν από την υποστήριξη μιας αντίστοιχης θέσης. Ακολουθώντας την ιεραρχημένη κλίμακα του Nuyts (2006: 9), σύμφωνα με την οποία η τροπικότητα καλύπτει ένα ευρύτερο σημασιολογικό πεδίο απ' ό,τι ο χρόνος και η όψη, υποστηρίζουμε ότι οι τροπικές σημασίες του συντάγματος με *να* δεν εντοπίζονται στο ίδιο το *να*, αλλά προκύπτουν σε φραστικό και εκφωνηματικό επίπεδο κατά τον συσχετισμό των σημασιολογικών σχέσεων του *να*, του

ρηματικού τύπου (P1), του αρχικού ρήματος, αλλά και του γραμματικού συγκειμένου στο οποίο εμφανίζονται.

Συνοψίζοντας την κύρια υπόθεση που διαμορφώθηκε από την ανάλυση των δεδομένων, ο γραμματικός δείκτης να ενέχει το σημασιολογικό χαρακτηριστικό της χρονικότητας και μαζί με τον ρηματικό τύπο σχηματίζουν ένα μη χρονικά οριοθετημένο διάστημα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΤΟ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΠΟΥ ΣΤΟΝ ΠΡΟΦΟΡΙΚΟ ΛΟΓΟ

Στο κεφάλαιο αυτό αρχικά παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά του *που* στις γραμματικές αναλύσεις της νέας ελληνικής (4.1). Έπειτα προσδιορίζονται οι έννοιες της οριστικότητας και της αναφοράς (4.2). Ακολουθεί η ανάλυση των δομών του *που* (4.3 έως 4.12) και το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με τη συζήτηση και τα συμπεράσματα (4.13).

4.1. Το *που* σε γραμματικές αναλύσεις της Νέας Ελληνικής

Στο έργο του «Νεοελληνική Σύνταξις» ο Αχιλλέας Τζάρτζανος (1946, 1963) παρουσιάζει αναλυτικά τις χρήσεις του *που* (μαζί με το *όπου*, από το οποίο προέρχεται) με πολλά παραδείγματα. Οι χρήσεις του *που* με τη σειρά που τις παραθέτει ο Τζάρτζανος είναι:

- α) ως επίρρημα τοπικό αναφορικό οριστικό,
- β) ως εμπρόθετος αναφορικός προσδιορισμός του τόπου ή του χρόνου έπειτα από εμπρόθετο ή απλό όνομα με τοπική ή χρονική σημασία,
- γ) ως εμπρόθετος αναφορικός προσδιορισμός του τρόπου, της αιτίας, της αναφοράς
- δ) ως επίρρημα αναφορικό τροπικό στις φράσεις *που λέει* (ο λόγος) ή *που λένε*,
- ε) ως αναφορική αντωνυμία που εισάγει καθαρές και μη καθαρές αναφορικές προτάσεις³¹, οι οποίες λειτουργούν ως υποκείμενο, κατηγορούμενο υποκειμένου, αντικείμενο, ονοματικός προσδιορισμός, επιρρηματικός ή εμπρόθετος προσδιορισμός. Η αναφορική αντωνυμία ισοδυναμεί και με τα *τέτοιος που*, *τόσος που*, *όσος*,
- στ) ως σύνδεσμος χρονικός, αιτιολογικός, αποτελεσματικός, εναντιωματικός, παραχωρητικός, ειδικός,
- ζ) ως μεταβατικός σύνδεσμος ισοδύναμος με τα *και*, *λοιπόν*, *αλλά*, *ως που τέλος*,
- η) ως μόριο ευχετικό,
- θ) ως μόριο επιφωνηματικό έπειτα από ουσιαστικά, επίθετα (με ουσιαστικό), τις αντωνυμίες *τέτοιος*, *τόσος*, *άλλος* και επιρρήματα τροπικά, ποσοτικά.

³¹ Οι καθαρές αναφορικές, σύμφωνα με τον Τζάρτζανο (1963: 103 και 107), χρησιμεύουν για να διασαφηνίζουν το περιεχόμενο της κύριας και αντιστοιχούν σε ονοματικές προτάσεις, ενώ οι μη καθαρές αναφορικές είναι όσες εκφράζουν αιτία, σκοπό, αποτέλεσμα, υπόθεση ή παραχώρηση και αντιστοιχούν σε αναφορικές επιρρηματικές προτάσεις.

Συνοψίζοντας την ανάλυση του Τζάρτζανου, διακρίνονται τέσσερις κύριες κατηγορίες χρήσεων του *που*: ως επίρρημα, αναφορική αντωνυμία, σύνδεσμος και επιφώνημα. Οι διαφορετικές κατηγορίες και οι υποδιαιρέσεις τους, όπως για παράδειγμα η εμπρόθετη χρήση (βλ. β και γ) ή η μεταβατική χρήση (βλ. ζ), ισοδύναμη με συμπλεκτικό σύνδεσμο, που ανήκουν στην επιρρηματική και συνδεσμική λειτουργία αντίστοιχα, αναδεικνύουν το *που* ως πολυλειτουργικό.

Στη «Νεοελληνική Γραμματική της δημοτικής» του Τριανταφυλλίδη (1941), το *που* αναφέρεται ως αναφορική αντωνυμία, τοπικό, χρονικό επίρρημα και σύνδεσμος ειδικός, χρονικός (στις φράσεις *όσο που, κάθε που*), αιτιολογικός (μόνο του και στις φράσεις *μια που, σαν που*) και αποτελεσματικός. Ως αναφορική αντωνυμία έχει τη λειτουργία υποκειμένου, αντικειμένου, άμεσου ή έμμεσου αντικειμένου ή ισοδυναμεί με εμπρόθετο προσδιορισμό. Στις περιπτώσεις που αντιστοιχεί σε πλάγια πτώση συνοδεύεται από αδύναμο τύπο δεικτικής ή προσωπικής αντωνυμίας, που συμφωνεί στο γένος και στον αριθμό με τον όρο αναφοράς. Στον Τριανταφυλλίδη διαπιστώνονται αντίστοιχες περίπου χρήσεις του *που*, με λιγότερες λεπτομέρειες, καθώς λείπουν οι υποδιαιρέσεις των κατηγοριών του επιρρήματος και του συνδέσμου, ενώ δεν αναφέρονται οι επιρρηματικές σχέσεις της εναντίωσης και παραχώρησης, αλλά και η επιφωνηματική χρήση.

Ο Τσοπανάκης στη «Νεοελληνική Γραμματική» του (1994: 565) αναφέρει τον *που* ως γλωσσικό Πρωτέα λόγω των πολλών χρήσεών του στο λόγο, καθώς λειτουργεί και ως ονοματικός και ως επιρρηματικός σύνδεσμος. Παραθέτει περιπτώσεις χρήσης του συνδέσμου και συζητά τα προβλήματα που προκύπτουν κατά τη γνώμη του. Έχει λοιπόν ονοματική χρήση ως ομοιόπρωτος προσδιορισμός και ως αντικείμενο και επιρρηματική χρήση ως αιτιολογικός σύνδεσμος μετά από ρήματα ψυχικού πάθους. Βρίσκεται σε αμηχανία να τον κατατάξει όταν αντικαθιστά μια προθετική φράση αφού σε αυτές τις περιπτώσεις «δεν εξασφαλίζει πτωτική συμφωνία με το ουσιαστικό που προσδιορίζει (στις ονοματικές προτάσεις) ή δεν μπορεί να θεωρηθεί κατάλληλος επιρρηματικός σύνδεσμος για την εξηρητημένη πρόταση» (ό.π. 566). Εισάγει επίσης ονοματικές ειδικές προτάσεις και αναφορικές προτάσεις (στα παραδείγματα παραπάνω για την ονοματική χρήση πρόκειται για αναφορικές προτάσεις). Ο Τσοπανάκης βασίζει, επομένως, την

περιγραφή του στην διάκριση ονοματικής και επιρρηματικής χρήσης, αναγνωρίζοντας το *που* ως σύνδεσμο ειδικό και αναφορικό για την πρώτη και αιτιολογικό για τη δεύτερη, αποφεύγοντας να ταξινομήσει το *που* στην περίπτωση που αντικαθιστά εμπρόθετο προσδιορισμό.

«Η Νεοελληνική Σύνταξις» περιλαμβάνει την πιο αναλυτική και ενδελεχή περιγραφή του με πλήθος παραδειγμάτων, στηρίζεται όμως σε μεγάλο βαθμό σε παραδοσιακούς όρους περιγραφής παρμένους από τη γραμματική της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, όπως αντίστοιχα και η «Νεοελληνική Γραμματική της δημοτικής» του Τριανταφυλλίδη και η «Νεοελληνική Γραμματική» του Τσοπανάκη. Αντίθετα, οι νεότερες γραμματικές των Mackridge (1990), Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton (1999) και Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (2011) επιλέγουν νέους όρους, πιο κοντά στο σύστημα της κοινής νέας ελληνικής, ακολουθώντας τα ευρήματα της νεότερης γλωσσολογίας.

Ο Mackridge (1990) στη γραμματική του διακρίνει τρεις κατηγορίες: το *που* ως αναφορική αντωνυμία, ως ημι-αναφορικό (δηλαδή αυτό που δεν αναφέρεται σε ουσιαστικό ή αντωνυμία) και ως σύνδεσμο που εισάγει πρόταση εξαρτημένη από ρήμα ή πλήρη πρόταση. Ως αναφορική αντωνυμία παραπέμπει σε έναν όρο αναφοράς (ουσιαστικό ή αντωνυμία) και «αναλαμβάνει τη σημασιολογική λειτουργία [του αναφερόμενου όρου] μέσα στην αναφορική πρόταση» (1990: 353). Συντακτικά, λειτουργεί ως υποκείμενο, άμεσο ή έμμεσο αντικείμενο ή ισοδυναμεί με μια εμπρόθετη φράση. Όταν λειτουργεί ως άμεσο αντικείμενο τότε συχνά, μπροστά από το ρήμα, εμφανίζεται ένας αδύναμος τύπος της προσωπικής αντωνυμίας σε αιτιατική. Σε περίπτωση ισοδυναμίας με εμπρόθετη φράση το σημασιολογικό πλαίσιο συμβάλλει στην αναγνώριση αυτής της λειτουργίας. Ως ημι-αναφορικό χαρακτηρίζει το *που* το οποίο αναφέρεται σε επιρρήματα τοπικά ή χρονικά και λειτουργεί ως αναφορικό επίρρημα, διατηρώντας την αναφορική του λειτουργία (1990: 358).

Τέλος, ως σύνδεσμος το *που* εισάγει προτάσεις σε θέση αντικειμένου, υποκειμένου ή προτάσεις που εξαρτώνται από κάποια άλλη λέξη ή φράση ή ολόκληρη πρόταση. Οι προτάσεις που εισάγει το μη αναφορικό *που* εξαρτώνται από α) ρήματα αντίληψης ή

ψυχικού πάθους, β) άλλες προτάσεις που εκφράζουν σκοπό ή αιτία, γ) προτάσεις αποτελεσματικές ή συμπερασματικές, δ) αντιθετικές προτάσεις, και ε) προτάσεις εξαρτώμενες από διάφορες άλλες λέξεις.

Στο α) εκτός από ρήματα αντίληψης (*είδα, θυμάμαι*) ή ψυχικού πάθους (*μετανιώνω, λυπάμαι, στενοχωριέμαι*) δίνει παραδείγματα με εξάρτηση από επιρρήματα (*ευτυχώς, δυστυχώς, καλά*), το ουσιαστικό *κρίμα* και επίθετα συνοδευόμενα από το ρήμα *είναι* (*είναι συγκινητικό, παρήγορο*).

Στο β) δίνει παραδείγματα με προτάσεις που δηλώνουν αιτία ή σκοπό χωρίς να εξαρτώνται από ρήματα ψυχικού πάθους και επισημαίνει ότι «δεν είναι πάντα ευδιάκριτη η ακριβής συντακτική και σημασιολογική σχέση του *που* με την κύρια πρόταση» (1990: 361). Ακολουθούν τα παραδείγματα που παραθέτει ο Mackridge:

*σου κάνω χάρη που σε μεταφέρω·
έλα δω που σε θέλω·
ήδη φαίνεται ότι της έχεις πάρει την πρωτοβουλία – φαίνεται αυτό, που δε θέλει να πάρει το κουτάλι καθόλου (δηλ. από το γεγονός ότι δε θέλει).*

Αυτές οι χρήσεις εμφανίζονται αρκετά συχνά στον προφορικό λόγο και ορισμένες φορές και στον γραπτό σε περιπτώσεις όπως *τόσο μάλλον που, πολύ περισσότερο που*.

Στο γ) αποτελεσματικές προτάσεις με το *που* εισάγονται κατά κανόνα όταν στην κύρια πρόταση υπάρχουν λέξεις όπως *τέτοιος, τόσο, έτσι*. Εντοπίζει ωστόσο και παραδείγματα που, όπως λέει χαρακτηριστικά, «εκφράζουν μια χαλαρή σχέση αποτελέσματος» χωρίς να προηγούνται οι παραπάνω λέξεις, όπως:

*δε φταίω εγώ που χάλασε το αυτοκίνητο·
ένιωσα μια λαχτάρα που κόντεψα να πεθάνω.*

Στο δ) το *που* εκφράζει αντίθεση και η συντακτική του σχέση με την κύρια είναι επίσης χαλαρή:

απόψε κοιμήθηκε πολύ, που άλλες βραδιές ζυπνάει συνέχεια.

Στο ε) παραθέτει παραδείγματα με διάφορες εξαρτήσεις και λειτουργίες του *που* δείχνοντας την ευρεία και πολύπλευρη χρήση του στο νεοελληνικό λόγο, μεταξύ άλλων:

Ο Μάκης, εκτός που είναι άσχημος είναι και πολύ κουτός (πβ. εκτός από + ουσιαστικό)·

Με το που πέρασα την κεντρική πόρτα, είδα την Έλενα (πολύ κοινόλεκτος τύπος έκφρασης).

Μια που (ή μια και) ήρθες, κάτσε και θα σου φτιάξω ένα καφεδάκι.

Θέλω να πάω, μόνο που φοβάμαι λίγο.

Η τριμερής διάκριση του Mackridge (αναφορικό *που*, ημι-αναφορικό, σύνδεσμος) ακολουθεί σε μεγάλο βαθμό την αντίστοιχη διάκριση του Τριανταφυλλίδη. Όμως, ο τρόπος συλλογής των δεδομένων του³² και η εποχή συγγραφής της γραμματικής του, κατά την οποία το γλωσσικό ζήτημα έχει οδηγηθεί στη λύση του, εμπλουτίζει κυρίως την τρίτη κατηγορία (του συνδέσμου) αναδεικνύοντας τον πολυλειτουργικό χαρακτήρα του *που* και φανερώνοντας τη διεισδυτική ματιά του ερευνητή. Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα παραδείγματα που δίνει στις περιπτώσεις β και γ, τα οποία θα σχολιάσουμε κι εμείς στο τέλος του κεφαλαίου (4.13).

Οι Holton κ.ά (1999) αναφέρουν τον *που* α) ως συμπληρωματικό δείκτη (ΣΔ) που εισάγει συμπληρωματικές προτάσεις (εξαρτημένες προτάσεις που κυβερνώνται από ρήμα, επίθετο, ουσιαστικό) (1999: 428) και δευτερεύουσες αναφορικές προτάσεις (ό.π.: 417) και β) ως σύνδεσμο, που εισάγει δευτερεύουσες επιρρηματικές χρονικές και αποτελεσματικές προτάσεις (ό.π.: 438, 440). Ως προς τις αναφορικές προτάσεις ο ΣΔ που εισάγει περιοριστικές και μη περιοριστικές αναφορικές προτάσεις, λειτουργεί ως υποκείμενο, άμεσο ή έμμεσο αντικείμενο ή αντικαθιστά μια προθετική φράση. Η συνήθης εκφορά των αναφορικών προτάσεων είναι με οριστική έγκλιση, αν και είναι δυνατόν να εκφέρονται και με υποτακτική όταν εκφράζουν άρνηση, ερώτηση, προσταγή, παράκληση κ.λπ. Στις αναφορικές προτάσεις που προσδιορίζουν ουσιαστικά, ο ΣΔ που εναλλάσσεται ελεύθερα σε πολλές περιπτώσεις με την αντωνυμική φράση *ο οποίος*, παρότι υπάρχουν πραγματολογικοί και δομικοί παράγοντες που καθιστούν προτιμότερη

³² Ο Mackridge (1990: 27) στον πρόλογο του στην την αγγλική έκδοση αναφέρει ότι χρησιμοποίησε «δημοσιεύματα εφημερίδων και περιοδικών και [...] εγγραφές ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών εκπομπών και δειγμάτων από ζωντανή ομιλία και από συζητήσεις», ενώ στον πρόλογο της ελληνικής μετάφρασης (ό.π.: 21) προσθέτει: «Στις καθημερινές συναναστροφές με φίλους και γνωστούς, συνεχώς έπιανα τον εαυτό μου να σημειώνει σαν ωτακουστής λέξεις, μεταφορικές φράσεις και γραμματικούς τύπους που τύχαινε ν' ακούσω. Ιδιαίτερη εντύπωση μου έκαναν ορισμένοι γλωσσικοί τύποι που δεν συμμορφώνονταν με τη γραμματική της δημοτικής που είχα μάθει όχι μόνο από τα διάφορα εγχειρίδια αλλά και από τα λογοτεχνικά κείμενα που μελετούσα». Η έμφαση στα αυθεντικά γλωσσικά δεδομένα γίνεται φανερή από τα παραδείγματα που παραθέτει, τα περισσότερα από τα οποία απαντούν στα δεδομένα της διατριβής.

τη χρήση του ενός από τα δύο, ανάλογα με το περιβάλλον. Οι ελεύθερες αναφορικές προτάσεις, αυτές δηλαδή που δεν έχουν εκπεφρασμένο σημείο αναφοράς εισάγονται με τις αοριστολογικές αντωνυμίες *όποιος, όσος, ό,τι, οποιοσδήποτε, οτιδήποτε, οσοσδήποτε* και όχι με τον ΣΔ *που*.

Όσον αφορά τις συμπληρωματικές προτάσεις, ο ΣΔ *που* εισάγει προτάσεις που εκφέρονται με οριστική και εξαρτώνται από ρήματα γεγονοτικά, δηλαδή ρήματα που προϋποθέτουν ότι το συμπλήρωμά τους εκφράζει ένα γεγονός. Η διαφορά μάλιστα ανάμεσα στο *ότι* και το *που* είναι ότι το πρώτο εισάγει μια μη γεγονοτική πρόταση, ενώ το δεύτερο μια γεγονοτική (ό.π.: 428). Οι Holton κ.ά. εισάγουν το νέο όρο *Συμπληρωματικός Δείκτης (ΣΔ)* σε εγχειρίδιο γραμματικής και κάνουν μια διμερή κατηγοριοποίηση του *που*, διακρίνοντας μεταξύ ενός ΣΔ και ενός συνδέσμου που εισάγει επιρρηματικές προτάσεις. Επίσης, γίνεται αναφορά στις έννοιες της γεγονοτικότητας και της προϋπόθεσης. Παρατηρείται, επομένως, η τάση για μεγαλύτερη αφαίρεση και ταξινόμηση των χρήσεων σε ευρύτερες κατηγορίες.

Σύμφωνα με τους Κλαίρη & Μπαμπινιώτη (2011), η αντωνυμία *που* είναι άκλιτη, δεν συναντάται εντός εμπρόθετου συνόλου και μπορεί να αντικαταστήσει την αντωνυμία ο *οποιός-α-ο* όταν έχει τη λειτουργία ορίσματος (2011: 302). Αντικαθιστά, επίσης, ένα εμπρόθετο σύνολο όταν εννοείται εύκολα η σχέση με την πρόταση από την οποία εξαρτάται (ό.π.: 303):

Το σχολείο που πας τώρα έχει μεγαλύτερη αυλή; (= το σχολείο στο οποίο πας τώρα)

και μπορεί να λειτουργήσει ως επίρρημα έπειτα από επιρρηματικά στοιχεία της κύριας:

Κι εγώ προχθές που πήγα για κυνήγι, βλέπω ένα λαγό, τον κυνηγάω και τον βλέπω δίπλα σε έναν θάμνο.

Ως αντωνυμία με αναφορική λειτουργία εισάγει αναφορικές εξαρτημένες περιοριστικές και πλεοναστικές (μη περιοριστικές) προτάσεις. Στις αναφορικές πλεοναστικές προτάσεις οι πληροφορίες που δίνονται μπορεί να βρίσκονται σε αιτιακή σχέση με την κύρια, γι' αυτό και τις ονομάζουν αναφορικοαιτιολογικές (και μπορούν να αντικατασταθούν από αιτιολογικό σύνδεσμο). Οι αναφορικές προτάσεις, υποστηρίζουν οι συγγραφείς, είναι οι μόνες που δίνουν τη δυνατότητα στους ομιλητές να διακρίνουν «μεταξύ της

πραγματικής, επιβεβαιωμένης ιδιότητας ενός αντικειμένου αναφοράς και της πιθανής, της επιθυμητής, της ευκταίας» (2011: 348). Η διάκριση αυτή πετυχαίνεται με τη χρήση οριστικών τύπων και τροπικών τύπων του ρήματος (με να) αντίστοιχα:

Στη θέση αυτή θα τοποθετηθεί ένας άνθρωπος που έχει κάνει ειδικές σπουδές και διαθέτει και κάποια πείρα.

Στη θέση αυτή θα τοποθετηθεί ένας άνθρωπος που να έχει κάνει ειδικές σπουδές και να διαθέτει και κάποια πείρα.

Στην πρώτη περίπτωση είναι πιθανό να έχει βρεθεί άτομο για τη θέση, ενώ στη δεύτερη όχι. Χαρακτηριστικά είναι τα εξής παραδείγματα που παραθέτουν:

Ξέρεις εσύ κανέναν που δεν χαιρείται για τις επιτυχίες του;

Ξέρεις εσύ κανέναν που να μη χαιρείται για τις επιτυχίες του;

Στη δεύτερη πρόταση είναι πολύ μικρότερη η πιθανότητα να υπάρχει άνθρωπος με αυτά τα χαρακτηριστικά (2011: 349). Μια αναφορική πρόταση λοιπόν με υποτακτική έγκλιση δηλώνει μια ιδιότητα επιθυμητή και αναμενόμενη ή μη πραγματική και απίθανη. Οι περιπτώσεις αυτές θα μας απασχολήσουν κι εμάς ιδιαίτερα στην ανάλυση.

Οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης ολοκληρώνουν την περιγραφή των αναφορικών εξαρτημένων προτάσεων με αναφορά στη διάκριση μεταξύ περιοριστικών και πλεοναστικών αναφορικών προτάσεων. Ως αντωνυμία επισημαίνουν ότι έχει και επιρρηματική χρήση, παραθέτοντας παράδειγμα που συνάπτεται με χρονικό επίρρημα (π.χ. *προχθές που*, 2011: 303). Επιπλέον, τον καταγράφουν ως σύνδεσμο αιτιολογικό (ό.π.: 833) και χρονικό (ό.π.: 966), ενώ απουσιάζει από την ενότητα με τις συμπληρωματικές προτάσεις (ό.π.: 626-630).

Μπορούμε να συνοψίσουμε τις ομοιότητες και διαφορές στην περιγραφή του *που* στις γραμματικές της Νέας Ελληνικής ως εξής. Αρχικά, όλοι συμφωνούν στον πολυδιάστατο χαρακτήρα του *που* και αναγνωρίζουν κοινές τρεις λειτουργίες του, αυτή της αναφορικής αντωνυμίας που παραπέμπει σε έναν όρο αναφοράς, του συνδέσμου που εισάγει εξαρτημένες προτάσεις και του επιρρηματος. Οι Τζάρτζανος και Holton κ.ά. αναφέρουν και την ευχετική/επιφωνηματική λειτουργία του *που* σε ευχές ή κατάρες. Διαφορές υπάρχουν στο είδος των επιρρηματικών προτάσεων που εισάγουν: άλλοι κατά την παρουσίαση των χρήσεων του *που* συζητούν αμφισημίες που δημιουργούνται λόγω

των χαρακτηριστικών του (δεν φανερώνει πρόσωπο, αριθμό, πτώση, γένος), ενώ άλλοι εντοπίζουν ποικίλες φράσεις στις οποίες χρησιμοποιείται, χωρίς ωστόσο να λείπει η αμηχανία για την ερμηνεία και την κατάταξή τους (όπως π.χ. στη γραμματική του Mackridge στην περίπτωση ε) προτάσεις εξαρτώμενες από άλλες λέξεις, αλλά και τη β), αμηχανία που προκύπτει και από τα προφορικά δεδομένα, καθώς το συνομιλιακό περιβάλλον διαφέρει από τον γραπτό λόγο και τους παραδοσιακούς κανόνες περιγραφής. Είναι σημαντικό να τονίσουμε εδώ ότι οι χρονολογικά παλαιότερες γραμματικές αξιοποιούν παραδείγματα αποκλειστικά από γραπτές πηγές, ενώ οι νεότερες αναφέρουν δεδομένα και από τον προφορικό λόγο.

Ο Πίνακας 1, που ακολουθεί, συνοψίζει τις κύριες κατηγορίες των γραμματικών που μελετήθηκαν και παρουσιάζει με χαρακτηριστικό τρόπο την αυξανόμενη τάση για ομαδοποίηση των επιμέρους λειτουργιών στις νεότερες αναλύσεις.

Πίνακας 1. Κατηγοριοποίηση των χρήσεων του *που* στις νεοελληνικές γραμματικές

<i>Τζάρτζανος</i>	<i>Τριανταφυλλίδης</i>	<i>Τσοπανάκης</i>	<i>Mackridge</i>	<i>Holton κ.ά.</i>	<i>Κλαίρης & Μπαμπινιώτης</i>
αναφορική αντωνυμία	αναφορική αντωνυμία	ονοματική χρήση: αναφορική αντωνυμία, ειδικός σύνδεσμος	αναφορικό	Συμπληρωματικός Δείκτης	αντωνυμία (με αναφορική και επιρρηματική χρήση)
επίρρημα	επίρρημα	επιρρηματική χρήση: αιτιολογικός σύνδεσμος	ημι-αναφορικό	σύνδεσμος (εισαγωγής επιρρηματικών προτάσεων)	σύνδεσμος (εισαγωγής επιρρηματικών προτάσεων)
σύνδεσμος επιφώνημα	σύνδεσμος		σύνδεσμος		

Επομένως, παρατηρείται η ταξινόμηση του *που* σε τέσσερις (Τζάρτζανος), τρεις (Τριανταφυλλίδης, Mackridge), ή δύο (Τσοπανάκης, Holton κ.ά, Κλαίρης & Μπαμπινιώτης) κατηγορίες. Τουλάχιστον τρεις κατηγορίες εντοπίζονται στις τρεις από τις έξι γραμματικές που εξετάσαμε. Συγκεκριμένα, οι Τζάρτζανος και Τριανταφυλλίδης αναγνωρίζουν το *που* ως αναφορική αντωνυμία, επίρρημα και σύνδεσμο, ενώ ο Mackridge το αναφέρει επίσης ως αναφορικό και ως σύνδεσμο διαφοροποιούμενος στην τρίτη κατηγορία που ονομάζει ημι-αναφορικό, στις περιπτώσεις που προσδιορίζει τοπικά

και χρονικά επιρρήματα. Από την άλλη ο Τσοπανάκης στις δύο ευρύτερες κατηγορίες (ονοματική, επιρρηματική χρήση) διακρίνει το *που* σε αναφορική αντωνυμία και σε σύνδεσμο. Κάτι ανάλογο κάνουν και οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης χαρακτηρίζοντας όμως το *που* ως αντωνυμία (με αναφορική και επιρρηματική χρήση) και ως σύνδεσμο εισαγωγής επιρρηματικών προτάσεων. Δύο κατηγορίες διακρίνουν και οι Holton κ.ά. ονομάζοντας το *που* συμπληρωματικό δείκτη και σύνδεσμο. Στην κατηγορία του συμπληρωματικού δείκτη εντάσσουν την αναφορική χρήση του *που* και τις περιπτώσεις λειτουργίας του ως συμπλήρωμα ρημάτων. Επομένως, όλες οι γραμματικές συμφωνούν ως προς την ονομασία *σύνδεσμος*, ενώ υπάρχουν διαφοροποιήσεις στις κατηγορίες για τις περιπτώσεις αναφορικής και επιρρηματικής χρήσης.

Μια διαφορετική προσέγγιση στο *που* ακολουθείται στην ανάλυση των σημασιο-συντακτικών χαρακτηριστικών του από τον Χριστίδη (1986). Ο Χριστίδης χαρτογραφεί τα χαρακτηριστικά του *που* και προτείνει μία νέα ονομασία. Το *που*, λοιπόν, είναι άκλιτο και ως αναφορικός δείκτης δεν συμφωνεί με το ουσιαστικό-κεφαλή που προσδιορίζει. Επίσης, εισάγει συμπληρώματα γεγονοτικών/προϋποθετικών ρημάτων, δηλαδή η τιμή αληθείας του περιεχόμενου της πρότασης με *που* προϋποτίθεται και δεν σχολιάζεται. Τα συμπληρώματα με το *που* αναφέρονται σε στατικές καταστάσεις και φέρουν το χαρακτηριστικό [+οριστικότητα]. Για τον Χριστίδη, είναι ακριβώς αυτό το χαρακτηριστικό της οριστικότητας από το οποίο πηγάζει το προϋποθετικό περιεχόμενο των συμπληρωμάτων. Κατά συνέπεια, προτείνει να θεωρηθεί το *που* οριστικός ονοματοποιητικός δείκτης ή αλλιώς οριστικό προτασιακό άρθρο (clause nominalizer), σε αντιδιαστολή με το λεξικό οριστικό/αόριστο άρθρο (*ο, η, το, ένας, μια, ένα*).

Η Νικηφορίδου (2008) βασίζεται στην παραπάνω ανάλυση του Χριστίδη και την επεκτείνει, εξετάζοντας το *που* από την οπτική της γνωσιακής γραμματικής. Πιο συγκεκριμένα, το κοινό σημασιολογικό χαρακτηριστικό που διατρέχει και τις τρεις διαφορετικές χρήσεις (αναφορική, συμπληρωματική, επιρρηματική) το εντοπίζει στην οριστικότητα, θεωρώντας το *που* αναφορικό-οριστικό δείκτη. Υποστηρίζει ότι η οριστικότητα είναι παρούσα και στις επιρρηματικές χρήσεις (όχι μόνο στις αναφορικές και συμπληρωματικές, όπως αναφέρει ο Χριστίδης) και επισημαίνει ότι οι

απροσδιόριστες δομές,³³ δηλαδή οι δομές κατά τις οποίες είναι ενεργή και η αναφορική και η επιρρηματική λειτουργία του *που*, είναι αυτές που επιτρέπουν το πέρασμα της οριστικότητας από τη μία χρήση στην άλλη. Επίσης, αναφέρει τις παρατηρήσεις της Marmaridou (1984: 251) για τη σύνδεση της αναφοράς με την οριστικότητα, που επισημαίνει ότι ένα αντικείμενο αναφοράς στην πρώτη του εμφάνιση μπορεί να είναι οριστικό ή αόριστο, στη δεύτερη εμφάνισή του όμως είναι πάντοτε οριστικό παρατηρώντας ότι το *που* δεν βρίσκεται σε αρχική/πρώτη θέση και άρα αναφέρεται σε προηγούμενο στοιχείο και ακριβώς σε αυτή τη μη αρχική θέση εντοπίζει το κοινό στοιχείο όλων των χρήσεων.

Σε προγενέστερη μελέτη της χαρακτηρίζει επίσης το *που* ως δείκτη υποκειμενικότητας, με την έννοια που αποδίδει ο Lagnacker στον όρο (Νικηφορίδου 2000: 360-361). Η πρόταση με *που* αποτελεί δηλαδή γειωτικό κατηγορημα, το περιεχόμενο του οποίου περιλαμβάνει νοητά (και άρα μη ρητά/μη εκπεφρασμένα) την οπτική γωνία θέασης του ομιλητή, με πραγματολογικές συνέπειες την αμεσότερη εμπλοκή, τη «γνωριμία με το περιεχόμενο» ακόμα και τη συμπάθεια του ομιλητή «προς πρόσωπα ή καταστάσεις που περιγράφονται στη συμπληρωματική» (ό.π.: 361). Επίσης, υποστηρίζει ότι ο καθοριστικός παράγοντας επιλογής του *που* είναι η υποκειμενικότητά του και όχι η τοποθέτηση της πληροφορίας ως μέρους του κοινού εδάφους, του κοινού τμήματος της εμπειρίας ομιλητή και ακροατή· αντιθέτως, το τελευταίο συμβαίνει κατά περίπτωση ή καθόλου (ό.π.: 367).

Από τη σκοπιά της γενετικής σύνταξης η Ρούσσου (2015: 217-218) περιγράφει το *που* ως Συμπληρωματικό Δείκτη (ΣΔ). Όταν προσδιορίζει ονοματικά στοιχεία λειτουργεί ως το αντίστοιχο της αναφορικής αντωνυμίας *ο οποίος* με την οποία όμως βρίσκονται σε συμπληρωματική κατανομή. Ξεκινώντας με τα παραδείγματα *Ο φοιτητής τον οποίο*

³³ Η Νικηφορίδου (2008) ορίζει την έννοια της απροσδιοριστίας ακολουθώντας τον ορισμό του Langacker (1998, 2006) ως την «αδυναμία να καθοριστεί ακριβώς η σύνδεση των συστατικών μιας γραμματικής δομής που θα επέτρεπε, όπως σε όλα τα φορμαλιστικά μοντέλα ανάλυσης, αυστηρή οριοθέτηση των συνδυαζόμενων συστατικών και του τρόπου σύνδεσής τους» (2008: 83). Ως παράδειγμα απροσδιόριστης δομής δίνει το *Εγώ είμαι η γυναίκα που έγινε ο καυγάς*, το οποίο μπορεί να έχει τις τρεις παρακάτω ερμηνείες:

- α) Εγώ είμαι η γυναίκα για την οποία έγινε ο καυγάς.
- β) Εγώ είμαι η γυναίκα με την οποία έγινε ο καυγάς
- γ) Εγώ είμαι η γυναίκα για χάρη της οποίας έγινε ο καυγάς.

συνάντησες και *Ο φοιτητής ο οποίος συνάντησε τη Μαρία στη συναυλία* υποστηρίζει ότι υπάρχει μετακίνηση του αναφορικού στοιχείου από την εσωτερική δομή της ρηματικής φράσης στην αριστερή περιφέρεια, αφήνοντας πίσω αντίγραφα όπως φαίνεται από την αναπαράσταση των δομών που παραθέτει:

- α. [[*Ο φοιτητής*]_i [$\Sigma\Delta\Phi$ τον οποίο_i $\Sigma\Delta$ +αναφ, $\Lambda\Delta\Pi$ [$\text{Κ}\lambda\Phi$ pro συνάντησες ~~των οποίων~~]]]
β. [[*Ο φοιτητής*]_i [$\Sigma\Delta\Phi$ ο οποίος_i $\Sigma\Delta$ +αναφ, $\Lambda\Delta\Pi$ [$\text{Κ}\lambda\Phi$ ~~ο οποίος~~ [$\rho\Phi$ ~~ο οποίος~~ συνάντησε την Μαρία]]]]]

Περνώντας στο *που* χρησιμοποιεί αντίστοιχο παράδειγμα *Ο φοιτητής που συνάντησες είναι φίλος μου*, για το οποίο παρατηρεί ότι υπάρχει ένα κενό στην πρόταση, εννοώντας την απουσία του αντικειμένου του ρήματος *συνάντησες*. Υποστηρίζει λοιπόν ότι στη θέση αυτού του κενού βρίσκεται ένας κενός ποσοδείκτης-τελεστής (operator), ο οποίος συγχωνεύεται με τον $\Sigma\Delta$ και τα χαρακτηριστικά του αναγνωρίζονται μέσα από την παρουσία του *που* (ό.π.: 218):

Ο φοιτητής_i [$\text{Ο}\rho_i$ που συνάντησες $\Theta\Phi$].

Από την άλλη, όταν το *που* συντάσσεται με ρήματα εισάγει συμπληρωματικές προτάσεις (ό.π.: 169). Κατά τη Ρούσσου, λοιπόν, υπάρχει ένα *που* το οποίο λειτουργεί ως Συμπληρωματικός Δείκτης και διαφοροποιείται από την αναφορική αντωνυμία *ο οποίος, η οποία, το οποίο*. Αυτό το *που* δεν υφίσταται μετακίνηση και η αναφορική λειτουργία του προκύπτει μέσω της συγχώνευσής του με έναν κενό ποσοδείκτη (operator).

Τέλος, διαφορετική είναι η πρόταση της Varlokosta (1994: 91) η οποία υποστηρίζει ότι στη θέση του συμπληρώματος του ρήματος (συνήθως των ρημάτων ψυχικού πάθους) υπάρχει μια κενή ονοματική φράση και έτσι η πρόταση με *που* σε αυτήν την περίπτωση δεν συνιστά συμπλήρωμα του κύριου ρήματος, αλλά μια ανεξάρτητη πρόταση, που βρίσκεται σε παρατακτική σχέση με την κενή ονοματική φράση. Καθώς η οριστικότητα και η αναφορά επανέρχονται σταθερά, ιδίως στις νεότερες αναλύσεις του *που*, θα εξεταστούν με μεγαλύτερη λεπτομέρεια στην επόμενη ενότητα.

4.2. Οριστικότητα και αναφορά

Η οριστικότητα είναι ένα από τα πεδία στα οποία η γλωσσολογία συναντά την φιλοσοφία. Η σύγχρονη ιστορία ξεκινά στις αρχές του 20ού αιώνα με το περίφημο παράδειγμα του Russell (1905) *Ο βασιλιάς της Γαλλίας είναι φαλακρός*. Ο Russell στόχευε να απαντήσει στην προγενέστερη μελέτη του Frege (1892), ο οποίος υποστήριξε ότι η οριστική έκφραση προϋποθέτει την ύπαρξη της αναφερόμενης οντότητας. Ο Russell, ωστόσο, πρόσθεσε εκτός της ύπαρξης και τη μοναδικότητα (uniqueness) ως χαρακτηριστικά της οριστικότητας. Αργότερα, ο Strawson (1950, 1952) απέρριψε το χαρακτηριστικό της μοναδικότητας του Russell, λέγοντας ότι η αναφορά μιας αόριστης έκφρασης στον ενικό μπορεί να είναι το ίδιο μοναδική όσο και μιας οριστικής (Lyons 1999: 258). Αντίθετα, έδωσε έμφαση στους περικειμενικούς παράγοντες που επηρεάζουν την αναφορά (τον χρόνο, το χώρο, την κατάσταση, την ταυτότητα των ομιλητών, τα άτομα για τα οποία γίνεται συζήτηση και τις προσωπικές ιστορίες των συνομιλητών), και υποστήριξε την αναγνωρισιμότητα (identifiability) ως βασικό χαρακτηριστικό της οριστικότητας (ό.π.). Ο Searle (1969: 82) με τη σειρά του θεωρεί ως στοιχεία μιας επιτυχούς οριστικής αναφοράς τη μοναδικότητα και την αναγνωρισιμότητα· ο ακροατής θα πρέπει να μπορεί να αναγνωρίσει την αναφερόμενη οντότητα στον λόγο του ομιλητή.

Ο Chafe (1976), αντίστοιχα, παρατηρεί ότι η επιλογή μεταξύ οριστικής/αόριστης έκφρασης εξαρτάται από την εκτίμηση του ομιλητή για το αν η αναφερόμενη οντότητα βρίσκεται στη συνείδηση του ακροατή (consciousness of the addressee). Αν ο ακροατής δεν μπορεί να αναγνωρίσει την αναφερόμενη οντότητα, τότε αυτή ονομάζεται νέα πληροφορία (new information), αν όμως η πληροφορία είναι προσβάσιμη στον ακροατή είτε επειδή αναφέρθηκε πιο πριν στη συνομιλία, είτε επειδή βρίσκεται στο άμεσο εξωγλωσσικό περιβάλλον, τότε θεωρείται γνωστή (given information) (Laury 2009: 56). Ωστόσο, ο Chafe κάνει σαφή διαχωρισμό μεταξύ αναγνωρισιμότητας και οριστικότητας, υποστηρίζοντας ότι μια νέα πληροφορία μπορεί να αναφερθεί με οριστική ονομαστική φράση αν ο ομιλητής εκτιμά ότι μπορεί να αναγνωριστεί από τον ακροατή ενώ δεν έχει ενεργοποιηθεί στη συνείδησή του (1994: 93-107).

Ο Hawkins (1978) παίρνει μέρος στη συζήτηση εισάγοντας το δίπολο αναγνωρισιμότητα – περιληπτικότητα (inclusiveness), έναν όρο που δημιούργησε για να αναφερθεί στις οριστικές φράσεις πληθυντικού αριθμού ή στα μη μετρήσιμα ουσιαστικά (mass nouns). Σύμφωνα με τον Hawkins, η οριστική ονοματική φράση θα πρέπει να είναι μέρος ενός κοινού συνόλου (shared set), δηλαδή οι αναφερόμενες οντότητες θα πρέπει να είναι γνωστές από τους συνομιλητές είτε από το προηγούμενο μέρος της συνομιλίας, είτε από το άμεσο καταστασιακό περιβάλλον είτε μέσω ενός συνόλου συσχετίσεων (association set). Έτσι το οριστικό άρθρο κατευθύνει τον ακροατή να αναζητήσει σε ποιο τμήμα του κοινού συνόλου είναι η αναφορά και να την εντοπίσει (locatability). Επίσης κατευθύνει προς το σύνολο των οντοτήτων ή τα περιληπτικά ουσιαστικά που βρίσκονται στο κοινό έδαφος ώστε να επιτευχθεί η αναφορά. Και είναι αυτό το τελευταίο χαρακτηριστικό, η περιληπτικότητα, κατά τον ίδιο, που διακρίνει τις οριστικές από τις αόριστες ονοματικές φράσεις (ό.π.: 261).

Ο Lyons (1999: 274) παρατηρεί εν τέλει ότι στη βιβλιογραφία οι μελετητές πότε επιλέγουν την αναγνωρισιμότητα ως το βασικό χαρακτηριστικό της οριστικότητας και πότε την περιληπτικότητα, χωρίς να καταλήγουν σε συμφωνία. Ο ίδιος ωστόσο επιχειρεί να δώσει μια απάντηση, θεωρώντας την οριστικότητα όχι ως σημασιο-πραγματολογική αλλά ως γραμματική κατηγορία, που γραμματικοποιεί ένα είδος σημασίας (a category of meaning). Όπως επισημαίνει, βέβαια, η σημασία και η γραμματικοποιημένη σημασία δεν βρίσκονται σε σχέση ένα προς ένα (ό.π.: 275). Μελετώντας γλώσσες που δεν έχουν τη διάκριση οριστικού/αόριστου άρθρου, όπως τα μανδαρίνικα, κατέληξε ότι τα γλωσσικά στοιχεία τα οποία θεωρούνταν οριστικά από τους ομιλητές ήταν αυτά που ήταν γνώριμα ή είχαν αναφερθεί πιο πριν στο λόγο. Έτσι, συμπεραίνει ότι το βασικό χαρακτηριστικό της οριστικότητας που την διακρίνει από την αοριστία είναι η αναγνωρισιμότητα, καθώς διαγλωσσικά υπάρχει ένας πυρήνας γλωσσικών στοιχείων που σχετίζονται με αυτό το χαρακτηριστικό (ό.π.: 278).

Ο Clark (1992: 113) αποδέχεται και εκείνος την αναγνωρισιμότητα ως το βασικό χαρακτηριστικό των οριστικών ονοματικών φράσεων και δείχνει με ποιο τρόπο λειτουργεί η αναφορά στο συνομιλιακό γεγονός. Ας υποθέσουμε, λέει, ότι έχουμε δύο

ομιλητές, τον A και τη B, και ο A αναφέρεται σε έναν σκύλο. Ο A έχει ως πρόθεση η αναφερόμενη οντότητα να γίνει μέρος της αμοιβαίας γνώσης μεταξύ τους. Πρέπει ο A δηλαδή να γνωρίζει ότι η B έχει αναγνωρίσει την αναφερόμενη οντότητα και ότι πλέον είναι μέρος του κοινού εδάφους τους. Αν σε οποιοδήποτε σημείο εκτιμήσει ότι κάτι τέτοιο δεν έχει επιτευχθεί, τότε με αναδιατυπώσεις ή επεκτάσεις θα προσπαθήσει να το πετύχει. Αντίστοιχα και η B συμμετέχει στη διαδικασία με τις κατάλληλες ενέργειες ώστε να μεταφέρει στον A την εικόνα ότι κατανοεί ή δεν κατανοεί όσα της λέει. Πρόκειται δηλαδή για μια συμμετοχική, συνεργατική διαδικασία. Εάν η B έχει κατανοήσει τον A, τότε θα πρέπει να επιτρέψει την συνέχιση της συνομιλίας. Σε αυτήν την περίπτωση γίνεται φανερό ότι η B έχει αναγνωρίσει και άρα έχει αποδεχτεί την αναφερόμενη οντότητα και ο A έχει κατανοήσει ότι η B έχει αναγνωρίσει την αναφορά του και άρα μπορούν να προχωρήσουν. Ο Clark (ό.π.: 115) ονομάζει αυτή τη διαδικασία αμοιβαία αποδοχή (mutual acceptance), η οποία αποτελείται από α) την παρουσίαση της αναφερόμενης οντότητας και β) την αποδοχή της αναφοράς. Η αποδοχή μπορεί να γίνει φανερή στη συνομιλία με δύο τρόπους κατά τον Clark: είτε η αποδοχή της B να συναχθεί από τον A, καθώς η B θα συνεχίσει με την επόμενη συνεισφορά ή θα επιτρέψει στον A να συνεχίσει χωρίς διακοπή, είτε με ρητή επιβεβαίωση μέσω δεικτών αποδοχής (ναι, σωστά, χμ ή νεύματα του κεφαλιού). Αυτοί οι δείκτες εκλαμβάνονται ως αποδοχή της προηγούμενης συνεισφοράς. Εάν η B δεν αποδεχτεί την αναφορά, ίσως χρειαστούν μερικές συνεισφορές μέχρι να επιτευχθεί η αναγνώριση. Όπως θα φανεί και στη συνέχεια, η διαδικασία της αναφοράς μπορεί να πάρει διάφορες κατευθύνσεις, πιο περίπλοκες από την αναφορά σε έναν σκύλο, παραμένει όμως σταθερός ο συνεργατικός χαρακτήρας της συνομιλίας ως απαραίτητη προϋπόθεση για την εξέλιξη και την ολοκλήρωση του επικοινωνιακού γεγονότος.

Επομένως, αποδεχόμαστε την αναγνωρισιμότητα ως το βασικό χαρακτηριστικό της οριστικότητας, όπως αναφέρθηκε από τον Strawson (1950, 1952), υποστηρίχθηκε πειστικά από τον Lyons (1999: 278) και αναδείχθηκε μέσα από τις διαδικασίες της συνομιλιακής αναφοράς από τον Clark (1992). Μάλιστα, κατά την ανάλυση των

δεδομένων θα στηριχθούμε στην έννοια της αμοιβαίας γνώσης και στη διαδικασία της αμοιβαίας αποδοχής με στόχο την πιο ολοκληρωμένη περιγραφή του *που*.

4.3. Ανάλυση δεδομένων

Το *που* στο σώμα κειμένων της διατριβής βρίσκεται στη 10^η θέση και αριθμεί 1306 εμφανίσεις, όπως φαίνεται στον Πίνακα 2.

Πίνακας 2. Συχνότεροι τύποι στο σώμα κειμένων της διατριβής

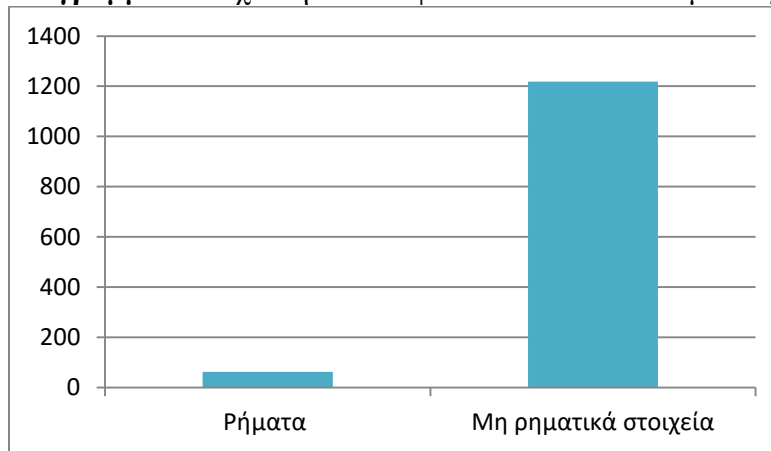
Type	Rank	Freq	Range	NormFreq
<i>να</i>	1	3908	45	30818.002
<i>και</i>	2	3888	45	30660.284
<i>το</i>	3	3464	45	27316.673
<i>ναι</i>	4	2314	45	18247.916
<i>δεν</i>	5	2232	45	17601.274
<i>είναι</i>	6	2229	45	17577.617
<i>θα</i>	7	1781	45	14044.744
<i>η</i>	8	1545	45	12183.678
<i>τα</i>	9	1356	45	10693.247
<i>που</i>	10	1305	45	10298.954
<i>μου</i>	11	1266	45	9983.519

Έπειτα από την εξέταση όλων των εμφανίσεων και τον έλεγχο τους, ο συνολικός αριθμός των *που* ανέρχεται στις 1280 εμφανίσεις, καθώς αφαιρέθηκαν οι περιπτώσεις παρουσίας του εντός σχολιαστικών παρενθέσεων ή ερωτηματικών *πού* σε κεφαλαιογράμματα γραφή χωρίς τόνο.³⁴

Η πρώτη διάκριση που γίνεται φανερή κατά την εξέταση του συμφραστικού πίνακα και των συνάψεων του *που* με το πρώτο από αριστερά γλωσσικό στοιχείο είναι μεταξύ των ρημάτων και των άλλων λεξικών (ουσιαστικά, επίθετα, επιρρήματα) ή γραμματικών στοιχείων (σύνδεσμοι). Το *που* συνάπτεται με ρήματα 61 φορές, σε ποσοστό 4,7%, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 1.

³⁴ Οι παρενθέσεις και τα κεφαλαία γράμματα αποτελούν συμβάσεις του απομαγνητοφωνημένου προφορικού λόγου (βλ. 2.1). Η απουσία τόνου στα κεφαλαία ερωτηματικά *πού* οδήγησε στην ταξινόμηση των τελευταίων με τα μη ερωτηματικά *που* από το πρόγραμμα AntConc.

Διάγραμμα 1. Συχνότητα συνάψεων του *που* στο σώμα κειμένων

Αν σε αυτό τον αριθμό προσθέσουμε το ρήμα *είναι* που προκύπτει από την περίπτωση των δίπτυχων προτάσεων (cleft sentences), στις οποίες συμμετέχει το *που*, το ποσοστό ανέρχεται στο 6,8% με 88 εμφανίσεις. Ωστόσο, όπως θα φανεί στη συνέχεια, κατά την εξέταση των δίπτυχων προτάσεων, το *που* δεν συνιστά συμπλήρωμα του ρήματος *είναι*, αλλά προσδιορίζει τη δεικτική αντωνυμία/ονοματική φράση ή το συμπλήρωμα του ρήματος της πρότασης που προηγείται και γι' αυτό επέλεξα εδώ να παρουσιάσω ξεχωριστά τα δύο ποσοστά.

Αυτή η ασυμμετρία στη συχνότητα εμφάνισης του *που* με τα ρήματα συνιστά την πρώτη ποσοτικά παρατηρήσιμη διαφορά, συγκριτικά με τα άλλα τρία γραμματικά στοιχεία που εξετάζουμε στην παρούσα έρευνα (*να*, *ότι*, *πως*). Στον Πίνακα 3 παρατίθενται οι συνάψεις του *που* από τα αριστερά με σειρά συχνότητας εμφάνισης.

Πίνακας 3. Συνάψεις του *που* στα αριστερά στο σώμα κειμένων

Οριστική ΟΦ	393
Αόριστη ΟΦ	264
Δεικτικές αντωνυμίες	194
Χρονικά επιρρήματα	90
Αρχή συνεισφοράς	67
Ρήματα	61
Άλλες δομές	50
Τοπικά επιρρήματα	39
Σύνδεσμοι	26
Προσωπική αντωνυμία	28

Επίθετα	17
Επιρρήματα	15
Οριστική αντωνυμία	15
Απουσία αριστερής σύναψης (μεταγλωσσικό που λες)	11
ναι	8
άντε	1
έλα	1
Σύνολο	1280

Παρότι στον Πίνακα 3 αναφέρονται ευρύτερες κατηγορίες ως οικονομικότερη λύση για την παρουσίαση της συχνότητας των συνάψεων, είναι φανερό ότι το *που* μας τοποθετεί στο πεδίο της δείξης και της αναφοράς. Η συχνότερη κατηγορία είναι οι οριστικές ονοματικές φράσεις οι οποίες δέχονται έναν επιπλέον προσδιορισμό. Ωστόσο, αν αθροίσουμε τις δεικτικές κατηγορίες, εκείνες δηλαδή που ως γλωσσικά δείγματα (tokens) περιλαμβάνουν δείκτες εγγύτητας (*εγώ-εδώ-τώρα*) ή απόστασης (*εσύ-εκεί-τότε*) και παρεμφερή γλωσσικά στοιχεία (π.χ. *σήμερα, αύριο, χθες, τις προάλλες, έξω*), καθώς και αόριστες αντωνυμίες/ονοματικές φράσεις θα διαπιστωθεί ότι συνιστούν τη συχνότερη κατηγορία σύναψης με το *που*. Ήδη η παρατήρηση αυτή μας προσανατολίζει στην προσδιοριστική λειτουργία του *που*, τα πράγματα όμως είναι λίγο πιο περίπλοκα, όπως θα φανεί στη συνέχεια. Η παρουσίαση των δεδομένων θα ξεκινήσει από τις οριστικές ονοματικές φράσεις και θα προχωρήσουμε στις επόμενες συνάψεις.

4.3.1. Οριστικές Ονοματικές Φράσεις

Οι ονοματικές φράσεις έχουν τη δυνατότητα να αναφέρονται σε οντότητες της εξωτερικής πραγματικότητας, σε ενέργειες, καταστάσεις ή διαδικασίες, αλλά και αφηρημένες ιδέες. Μια ονοματική φράση κωδικοποιείται με το οριστικό άρθρο όταν οι ομιλητές θεωρούν ότι οι ακροατές τους έχουν τη δυνατότητα να αναγνωρίσουν τη συγκεκριμένη αναφορά, την αναφερόμενη οντότητα (Finegan 2014: 276). Τα παραδείγματα που θα παρουσιάσουμε περιλαμβάνουν οριστικές ονοματικές φράσεις με σταθερή ή μεταβλητή αναφορά, συγκεκριμένη σε κάθε περίπτωση, και προσδιορίζονται

από μια πρόταση με *που*. Ένα ερώτημα που προκύπτει είναι ως προς ποιο στοιχείο προσδιορίζονται οι ονοματικές φράσεις. Η ανάλυση οδήγησε σε τρεις συγκεκριμένες λειτουργίες των προτάσεων με *που* κατά τον προσδιορισμό προγενέστερων στοιχείων:

α) *Συσχετιστική λειτουργία*: Το *που* προσδιορίζει την ΟΦ με στόχο να τη συσχετίσει με το θέμα (topic) της συνομιλίας και να αναδείξει τη συνάφεια της αναφερόμενης οντότητας. Σε αυτήν την περίπτωση γίνεται εμφανές ότι οι ομιλητές δεν ενδιαφέρονται να καταστήσουν αναγνωρίσιμη στους ακροατές την ΟΦ εάν δεν είναι, όπως στην περίπτωση των αόριστων ΟΦ, αλλά να τη συσχετίσουν με το περιεχόμενο της συζήτησης.

β) *Αναγνωριστική λειτουργία*: Το *που* προσδιορίζει την ΟΦ με στόχο να την καταστήσει αναγνωρίσιμη στους ακροατές. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με την αναφορά στο ακριβές όνομα της οντότητας, με την περιγραφή των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της ή μέσω της αντιπαραβολής με άλλες αναγνωρίσιμες/γνωστές οντότητες.

γ) *Τεκμηριωτική λειτουργία*: Η πρόταση με *που* προσδιορίζει την ΟΦ, με στόχο την παρουσίαση του τρόπου απόκτησης της πληροφορίας και της πηγής της.

Και οι τρεις λειτουργίες συνδέονται με την αμοιβαία γνώση, τη γνώση που κάθε ομιλητής εκτιμά ή γνωρίζει ότι μοιράζεται με τους συνομιλητές του και αντίστοιχα οι συνομιλητές εκτιμούν ή γνωρίζουν ότι έχουν από κοινού. Η παρουσίαση των δεδομένων θα ακολουθήσει την αντίστοιχη σειρά ορισμού των τριών λειτουργιών (συσχετιστική, αναγνωριστική, τεκμηριωτική).

α) *Συσχετιστική λειτουργία*. Στο (1) ο Κ και η Μ συζητούν για τη γυμναστική και τον αθλητισμό. Στο σημείο του αποσπάσματος ο Κ ρωτά τη Μ ποια αθλητική ομάδα υποστηρίζει κι εκείνη απαντά τον Ολυμπιακό, επηρεασμένη από τον πατέρα της, αλλά χωρίς να ασχολείται ιδιαίτερα.

(1) <K> εσύ τι ομάδα είσαι;

<M> ολυμπιακός είμαι ((γέλια))

<K> ‘ΝΤΑΞ δεν είναι όλοι τέλειοι [έτσι είναι

<M> ((γέλια)) [αλλά ‘ντάξει όχι ότι μπορώ να πω ότι ασχολούμαι ΤΟσο πολύ δηλαδή: απ’ τον πατέρα μου (.) που είναι Ολυμπιακός (.) εσύ γιατί έχεις κολλήσει τόσο πολύ; με τον αθλητισμό και με το ποδόσφαιρο και μ’ όλα αυτά;

Η οριστική ονομαστική φράση *τον πατέρα μου* ανήκει στην κατηγορία των μεταβλητών αναφορών, καθώς η αναφερόμενη οντότητα διαφοροποιείται κατά την εναλλαγή των ομιλητών, αλλά λαμβάνει συγκεκριμένη αναφορά κατά την εκφώνησή της από την ομιλήτρια. Είναι αναγνωρίσιμη αυτή η οντότητα από τον Κ, δηλαδή ο Κ γνωρίζει με κάποιο τρόπο τον πατέρα της Μ; Μια τέτοια σχέση δεν προκύπτει από τη συνομιλία, αλλά αυτό που είναι αναγνωρίσιμο είναι η έννοια του πατέρα ως αμοιβαία γνώση όσων συμμετέχουν στην κοινότητα των ανθρώπων. Ο προσδιορισμός της ΟΦ *τον πατέρα μου* από την πρόταση με *που* αποδίδει την ιδιότητα του φιλάθλου μιας αθλητικής ομάδας στον πατέρα της Μ. Το επόμενο ερώτημα είναι γιατί η Μ συσχετίζει τον πατέρα της με την ιδιότητα του φιλάθλου του Ολυμπιακού. Παρά το γεγονός ότι η πρόταση *απ' τον πατέρα μου* (.) *που είναι Ολυμπιακός* μεταφέρει μια νέα πληροφορία (new) στη συνομιλία, η πρόταση με *που* περιέχει ένα ήδη γνωστό (given, βλ. Halliday & Matthiessen 2004: 87-105) γλωσσικό στοιχείο από προηγούμενο σημείο της συνομιλίας *ολυμπιακός είμαι - που είναι Ολυμπιακός*. Επομένως, ο συγκεκριμένος προσδιορισμός σχετίζεται άμεσα με το συγκεκριμένο και την πρόθεση της ομιλήτριας να δικαιολογήσει τη συγκεκριμένη επιλογή ομάδας (*Ολυμπιακός είμαι*).

Στο (2) η Σ και ο Γ, φοιτητές φιλολογίας, αναφέρονται στη Μαρία, μια άγνωστη μέχρι πρότινος συμφοιτήριά τους, με την οποία ο Γ έχει κοινούς φίλους.

- (2) <Σ> 'ντάξει έχει και τόσους γνωστούς
 <Γ> καλά δεν έχει να λέει αυτό (.) @@ η σύμπτωση:: ο Αντώνης που είναι φίλος δικός μου να 'ναι:: φίλος της Μαρίας που σπουδάζει μαζί μας (.)
 <Σ> 'ντάξει [ρε παιδί μου
 <Γ> [δεν είναι και ό,τι πιο συνηθισμένο

Οι οριστικές ΟΦ *ο Αντώνης* και *της Μαρίας* έχουν σταθερή και μοναδική αναφορά και αποτελούν μέρος της αμοιβαίας γνώσης των συνομιλητών. Προσδιορίζονται αντίστοιχα από μία πρόταση με *που*, η οποία προβάλλει την κοινωνική σχέση του ομιλητή με τις δύο αναφερόμενες οντότητες. Και στις δύο περιπτώσεις οι πληροφορίες που μεταφέρονται είναι γνωστές (given): η Σ γνωρίζει τους κοινωνικούς δεσμούς του Γ με τον Αντώνη και τη Μαρία, μέσα από προηγούμενες κοινές συνομιλίες και την κοινή κοινωνική τους ζωή.

Οι προσδιορισμοί, συνεπώς, εξυπηρετούν την υποστήριξη της θέσης του ομιλητή *δεν είναι και ό,τι πιο συνηθισμένο*.

Στο (3) είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι στη συνομιλία συμμετέχουν τέσσερις φίλες, η Ν, η Δ, η Ι και η Μ. Στην ερώτηση της Ν *εσείς τι θα κάνετε σήμερα;* η Ι στη συμβολή 3 παραθέτει τρεις ενέργειες και προσθέτει μία τέταρτη στη συμβολή 9.

- (3) 1 <N> εσείς τι θα κάνετε σήμερα;
- 2 <Δ> εγώ δεν έχω ΙΔΕΑ τι θα κάνω::
- 3 <I> εγώ θα πάω στο μάθημα και μετά λίγο στην πορεία και μετά στο σπίτι
- 4 μου Α:: [και αύριο::
- 5 <Δ> [σε ποια πορεία;
- 6 <I> στις έξι που 'χει [πανεκπαιδευτικό
- 7 <M> [πανεκπαιδευτικό
- 8 <Δ> α::
- 9 <I> αύριο έκλεισα να πάω για καφέ με το Βασίλη το φίλο μου που
- 10 συνάντησα στο δρόμο
- 11 <M> α ΕΛΑ το γλυκούλι::
- 12 <I> το παλιό συμμαθητή μου βασικά δεν είναι φίλος μου
- 13 <M> πολύ συμπαθητικό παιδί
- 14 <I> πολύ συμπαθητικό παιδί ναι
- 15 <N> ο παλιός συμμαθητής σου::;
- 16 <I> τον πετύχαμε όταν γυρνάγαμε με τη Μαρία

Παρατηρώντας ολόκληρη την απάντηση της Ι στις συμβολές 3 και 9 διαπιστώνουμε ότι αναφέρεται σε κάθε οντότητα με οριστική ονομαστική φράση *στο μάθημα, στην πορεία, στο σπίτι, το Βασίλη*, αλλά μόνο στην τελευταία (*το Βασίλη*) αξιοποιεί επιπλέον γλωσσικούς τρόπους να την προσδιορίσει, δηλαδή με την ΟΦ *το φίλο μου* και την πρόταση με *που*. Όπως γίνεται φανερό από τη συνέχεια της συνομιλίας, η αναφερόμενη οντότητα είναι μη αναγνωρίσιμη από τη Ν και τη Δ, αλλά αναγνωρίσιμη από τη Μ, όπως φαίνεται από την άμεση αντίδρασή της στο άκουσμα της αναφοράς *α ΕΛΑ το γλυκούλι*. Ο λόγος που η αναφερόμενη οντότητα (ο Βασίλης) συνιστά αμοιβαία γνώση μεταξύ της Ι και της Μ, αλλά όχι μεταξύ της Ι, της Ν και της Δ δίνεται στο τέλος του αποσπάσματος από την Ι: *τον πετύχαμε όταν γυρνάγαμε με τη Μαρία*. Δεδομένων αυτών των συνθηκών, η Ι έχει να επιλύσει σε ελάχιστο χρόνο την ασυμμετρία αμοιβαίας γνώσης των συνομιλητριών της. Επιλέγει, έτσι, δύο διαφορετικές στρατηγικές ώστε από τη μία πλευρά να κατευθύνει τη μνήμη της Μ στην ανάκληση της γνωστής πληροφορίας και

από την άλλη στην κατασκευή της αναφερόμενης οντότητας εξαρχής για τη Ν και τη Δ. Η πρόταση με *που*, λοιπόν, προσδιορίζει την ΟΦ *το Βασίλη* συσχετιστικά προς τη Ι, καθώς το κοινό γεγονός της συνάντησης είναι αναγνωρίσιμο από τη Μ. Ωστόσο, δεν είναι αναγνωρίσιμο από τις άλλες δύο συνομιλήτριες για τις οποίες αποτελεί νέα πληροφορία.³⁵ Η παρουσία επομένως του *που* σε αυτό το απόσπασμα οφείλεται κυρίως στην ύπαρξη αμοιβαίας γνώσης με τη Μ.

Στο (4) η Μ αναφέρεται στο ταξίδι της στην Αγγλία ως μαθήτρια με το φροντιστήριο και σε τουριστικά σημεία τα οποία επισκέφθηκε.

(4) <K> εΣΕνα; σου αρέσουν τα ταξίδια;
<M> εγώ έχω πΑΕΙ ταξίδια έχω κάνει διάφορα έχω πάει στην Αγγλία καταρχάς *που* μου άρεσε ΠΑρα πολύ (.) ήτανε ΠΑρα πολύ ωραία δηλαδή:: βέβαια ο καιρός δεν βοηθούσε τόσο η αλήθεια είναι (.) αλλά μπορώ να πω ότι (.) κατά τ' άλλα είχε πολύ καλή αγορά (.) είχε πολλά αξιοθέατα που μπορούσες να πας δηλαδή πήγαμε στο λόντον άι:: πήγαμε στο μουσείο τη- της Μαντάμ Τισό:: (.) με το φροντιστήριό μου που είχαμε πάει τότε είχα κάτσει ένα μήνα

Το συγκεκριμένο παράδειγμα δημιουργεί ορισμένους προβληματισμούς ως προς τη συντακτική θέση της προθετικής φράσης (ΠΦ) *με το φροντιστήριό μου* και την αναφορά του *που*. Πιο συγκεκριμένα, η ΠΦ *με το φροντιστήριό μου* ανήκει συντακτικά στη ρηματική φράση *πήγαμε στο μουσείο της Μαντάμ Τισό* ή στη ρηματική φράση *είχαμε πάει* εντός της πρότασης *που*;

Η διαφορετική συντακτική θέση της ΠΦ είναι δυνατόν να διαφοροποιήσει την οπισθοχωρητική αναφορά του *που*. Στην πρώτη περίπτωση έχουμε την εξής αναφορική σχέση: *πήγαμε στο μουσείο της Μαντάμ Τισό με το φροντιστήριό μου στο οποίο* (μουσείο) *είχαμε πάει τότε*, ενώ στη δεύτερη περίπτωση: *πήγαμε στο μουσείο της Μαντάμ Τισό με το φροντιστήριό μου με το οποίο* (φροντιστήριο) *είχαμε πάει τότε*. Η δεύτερη περίπτωση φαίνεται περισσότερο πιθανή και υπάρχουν ορισμένες ενδείξεις που κατευθύνουν προς αυτήν την ερμηνεία. Η πρώτη ένδειξη είναι η επίσυρση του τελικού φωνήεντος της ΟΦ *Μαντάμ Τισό::* και η αμέσως επακόλουθη παύση, που συντείνουν στη μερική ολοκλήρωση της προηγούμενης φράσης και στην έναρξη νέας. Η δεύτερη ένδειξη είναι η

³⁵ Έχει ενδιαφέρον ότι το *συνάντησα* είναι σε α' πρόσωπο ενικού, επειδή απευθύνεται στη Δ και στη Ν, ενώ αν απευθυνόταν μόνο στη Μ θα ήταν *συναντήσαμε*.

επιλογή και η πορεία των γραμματικών προσώπων από την ομιλήτρια. Στην αρχή της συνεισφοράς χρησιμοποιεί το α' ενικό πρόσωπο (*έχω κάνει, έχω πάει*), στη συνέχεια το γενικευτικό/μη αναφορικό εσύ (*μπορούσες να πας*), έπειτα το πρώτο πληθυντικό (*πήγαμε*) και επανέρχεται στο πρώτο ενικό (*είχα κάτσει*). Από αυτά τα γραμματικά πρόσωπα μόνο το *εμείς* δεν έχει συγκεκριμένη αναφορά από το περικειμενικό πλαίσιο. Η ομιλήτρια έτσι επιλέγει να δώσει περιεχόμενο στο *πήγαμε* προβάλλοντας το εννοιολογικό υποκείμενο *με το φροντιστήριο* και προσδιορίζοντάς το με την ίδια ρηματική ενέργεια *που είχαμε πάει*. Η τρίτη ένδειξη είναι η ύπαρξη της ίδιας της πρότασης με *που*. Εάν η ΠΦ *με το φροντιστήριό μου* αποτελούσε μέρος της ρηματικής φράσης *πήγαμε*, η ανάγκη προσδιορισμού της ΠΦ θα εξέλιπε, καθώς μόλις είχε αναφερθεί ότι πήγαν στο μουσείο. Συνεπώς, η πρόταση με *που* προσδιορίζει την ΠΦ *με το φροντιστήριό μου* και το περιεχόμενό της αποτελεί γνωστή πληροφορία, δεδομένου ότι το ρήμα *πάω* βρίσκεται λίγο πριν στο ίδιο εκφώνημα.

Έχει ενδιαφέρον να συγκρίνουμε εδώ τα παραδείγματα (3) και (4): και στα δύο παραδείγματα το *που* είναι σε ΠΦ με την πρόθεση *με*, αλλά στην πρώτη περίπτωση μόνο η ΟΦ εντός της ΠΦ είναι συστατικό της πρότασης με *που* και μόνο αυτό προσδιορίζει η πρόταση με *που*, ενώ το *με* προκύπτει από το ρήμα *να πάω*. Στη δεύτερη περίπτωση η πρόταση με *που* προσδιορίζει όλη την προθετική φράση κι όχι μόνο την ΟΦ εντός της έτσι ώστε όλο μαζί να αποτελεί συστατικό της. Η ομοιότητα επομένως είναι φαινομενική και προκύπτει από την παρουσία του ρήματος *πάω* στα δύο εκφωνήματα.

Στο επόμενο παράδειγμα παρατηρούμε μια τρίτη περίπτωση με παρόμοια προθετική φράση αριστερά της πρότασης με *που*:

(5) <MAP> [ναι ναι πρέπει και με τις κοπέλες από το ταμείο να βρεθούμε
<M> ναι εγώ είχα βγει και την προηγούμενη βδομάδα με τις κοπέλες που εσύ δεν μπορούσες να έρθεις που σου είπα

Η πρόταση με *που* εδώ προσδιορίζει την ΟΦ *την προηγούμενη βδομάδα* επαναφέροντας την αμοιβαία γνώση στο προσκήνιο της συνομιλίας με σκοπό η ομιλήτρια να προστατέψει το θετικό της πρόσωπο (έκανε πρόσκληση, η συνομιλήτρια όμως δεν μπορούσε). Ταυτόχρονα συσχετίζει τον προσδιοριζόμενο όρο με την κατάσταση της συνομιλήτριας εκείνη τη χρονική στιγμή. Έχει ενδιαφέρον ότι το *που* δεν αναφέρεται

στην ΠΦ με τις κοπέλες όπως στις προηγούμενες περιπτώσεις. Η ΜΑΡ στη συνεισφορά της έκανε συγκεκριμένη αναφορά στην ΟΦ τις κοπέλες, η οποία στηρίζεται στην αμοιβαία γνώση των δύο συνομιλητριών· από ένα σύνολο με αμοιβαία αναγνωρίσιμες κοπέλες η ΜΑΡ αναφέρεται στις κοπέλες από το ταμείο. Ένας τρίτος ακροατής, όπως εμείς, αδυνατούμε να ερμηνεύσουμε τα συγκεκριμένα πρόσωπα αναφοράς. Η Μ όμως με εδραιωμένη την αναγνωρισιμότητα της οριστικής ΟΦ τις κοπέλες μπορεί πλέον να αναφερθεί σε αυτές χωρίς περαιτέρω προσδιορισμό, όπως και κάνει.

Θα μπορούσε, ωστόσο, να προσθέσει κάποιο επιπλέον χαρακτηριστικό στην ΟΦ τις κοπέλες; Η απάντηση είναι πιθανότατα θετική. Το σημαντικότερο όμως ζήτημα έγκειται στο εξής ερώτημα: πώς κατανοεί ο ακροατής/συνομιλητής σε ποιο προγενέστερο συστατικό αναφέρεται η πρόταση με *που*; Παίρνοντας ως παράδειγμα τις προτάσεις με *που* των τριών τελευταίων αποσπασμάτων, που έχουν παρόμοια προθετική φράση, μπορούμε να αναρωτηθούμε πώς καταλαβαίνει ο ακροατής ότι στην πρώτη περίπτωση το *που* αναφέρεται στην ΟΦ *το Βασίλη* εντός της ΠΦ, στη δεύτερη περίπτωση σε ολόκληρη την ΠΦ με *το φροντιστήριό μου* και στην τρίτη περίπτωση ότι δεν αναφέρεται στην ΠΦ με τις κοπέλες αλλά σε κάποιο άλλο προγενέστερο συστατικό; Παρότι ένα μέρος της απάντησης δόθηκε ήδη κάτω από τα επιμέρους αποσπάσματα και βασίζεται σε τοπικά στοιχεία, τα οποία μας επιτρέπουν κάθε φορά να επιλύσουμε την αναφορά του *που*, μπορούμε να υποστηρίξουμε γενικά ότι η αναφορά του *που* εξαρτάται από το συντακτικό και σημασιολογικό περιεχόμενο της πρότασης με *που* και της προγενέστερης πρότασης, σε συνδυασμό με το περιεχόμενο, την αμοιβαία γνώση των συνομιλητών και τις υποθέσεις που κάνουν για τις γνώσεις του συνομιλητή τους. Η αναφορά δηλαδή είναι μία σύνθετη διαδικασία που αξιοποιεί κειμενικές και εξωκειμενικές πληροφορίες.

β) Αναγνωριστική λειτουργία. Η πρόταση με *που* προσδιορίζει ονοματικές φράσεις δηλωτικές χρονικών εννοιών όπως η *ώρα*, η *στιγμή*, η *(η)μέρα*, η *χρονιά*, το *βράδυ*, το *πρωί*, η *βδομάδα* κ.ά. Οι φράσεις αυτές, στο βαθμό που δεν λαμβάνουν αναφορά από το άμεσο καταστασιακό περιβάλλον, το εδώ και τώρα των ομιλητών, ή από το συγκεκριμένο, χρήζουν προσδιορισμού. Ο προσδιορισμός εκκινεί από την ανάγκη αναγνώρισης της

αναφερόμενης οντότητας ή χρονικής περιόδου στη συγκεκριμένη περίπτωση και τον συσχετισμό της αναφοράς με το υπό συζήτηση θέμα.

Για παράδειγμα, στο (6) η P επιδιώκει να κάνει μια σύνδεση μεταξύ της ώρας θανάτου του παππού της και της διακοπής της λειτουργίας του ρολογιού του. Στο απόσπασμα παραθέτει τρεις διαφορετικές χρονικές στιγμές *πέθανε κατά τις έντεκα η ώρα, δώδεκα, έντεκα και είκοσι* μεταφέροντας προσεγγιστικά την ώρα θανάτου στη συνομιλία *κάπου εκεί*. Στη σειρά 8 φαίνεται να ολοκληρώνει την αφήγησή της και η παύση δίνει την ευκαιρία στην E να συμπληρώσει το εκφώνημα της P με μια διευκρινιστική ερώτηση *την ώρα που πέθανε;*

- (6) 1 <P> εγώ να σας πω (.) ο παππούς όταν πήγαμε ρε παιδί μου που πέθανε
2 (.) πέθανε κατά τις έντεκα η ώρα δώδεκα (.) έντεκα και είκοσι κάπου εκεί
3 πέθανε και:: εμείς είχαμε πάει εγώ ο μπαμπάς ο Μιχάλης η μαμά (.) και::
4 ήτανε κι η θεία μου κι αυτά και:: μου λέει ο πατέρας μου που είχαμε μπει
5 μέσα κι αυτά μου λέει Ρένα έχει σταματήσει το ρολόι του παππού (.) ο
6 παππούς μου φόραγε ρολόι
7 <E> ναι ναι
8 <P> και σταμάτησε το ρολόι του (.)
9 <E> την ώρα που πέθανε;

Το *πέθανε* ανήκει στις γνωστές πληροφορίες (given) και προσδιορίζει τον λεξικό τύπο *την ώρα* ως προς ένα γεγονός ήδη παρόν στη συνομιλία (σε προγενέστερο σημείο). Με δεδομένο ότι η P παρέμεινε ασαφής ως προς την ώρα θανάτου, η E επιλέγει μια γενικευτική φράση *την ώρα* προσδιορισμένη από το γνωστό γεγονός *που πέθανε* για να κατανοήσει την κορύφωση της αφήγησης, δηλαδή πότε σταμάτησε το ρολόι.

Στο (7) ο Γ εκφράζει την επιθυμία του να ταξιδέψει στη Χίο, στον ξάδερφό του που σπουδάζει εκεί. Η σχολή όμως έκλεισε νωρίτερα για τις χριστουγεννιάτικες διακοπές και ο ξάδερφός του επέστρεψε στον τόπο καταγωγής του.

- (7) <Γ> έπρεπε να πάω πιο νωρίς αυτό είναι το [θέμα
<Σ> [βασικά έπρεπε να πας την ημέρα που τελείωσες την πρακτική (.) να τα 'χες
κάνει τα χαρτιά σου και να σηκωθείς να φύγεις
<Γ> ε τη μέρα που τελείωσε η πρακτική εγώ ήμουν άρρωστος

Στη διαπίστωση του Γ για ανάγκη ταχύτερης οργάνωσης του ταξιδιού, η Σ αντιπροτείνει τη χρονική στιγμή που θεωρεί καταλληλότερη (*η ημέρα που τελείωσες την πρακτική*).

Εδώ το περιεχόμενο της πρότασης με *που* δεν εντοπίζεται στις γνωστές πληροφορίες του συγκειμένου, αλλά αποτελεί μέρος της αμοιβαίας γνώσης καθώς η Σ φαίνεται να γνωρίζει ότι ο Γ έκανε πρακτική και την ολοκλήρωσε. Με αυτόν τον τρόπο δίνει συγκεκριμένη αναφορά στην ΟΦ *την ημέρα*, με στόχο την αναγνώρισή της.

Αναμενόμενη θα χαρακτηρίζαμε και τη χρήση του *που* έπειτα από αναφορικές φράσεις, σύμφωνα με τον όρο της Francis (1986), δηλαδή φράσεις με «γενικά ή αναφορικά ουσιαστικά όπως *απάντηση, υπόθεση, ιδέα, άποψη, θέμα, πρόβλημα*» (Γεωργακοπούλου & Γούτσος 1999: 141). Στο σώμα κειμένων της διατριβής σε μορφή οριστικής ΟΦ απαντούν γενικά ουσιαστικά όπως *η φάση, το επίπεδο*:

(8) <E> δηλαδή:: θεωρείς τον εαυτό σου:: μπλόγκερ;
<I> κοίταξε να δεις τώρα:: στη φάση που είμαι και:: επειδή είναι ΠΑρα πολύ νωρίς ακόμα το έχω ξεκινήσει ΜΟλις δυόμισι μήνες δεν (.) βλέπω ακριβώς τον εαυτό μου έτσι [...]

(9) <K> [...]κοιτά (.) θεωρώ ότι μέσα από τον άλλον γνωρίζεις τον εαυτό σου () να λίγο απομυθοποιείς και τον εαυτό σου και τον άλλον και όλη αυτή τη σχέση () και μαθαίνεις την καλή κολακεία του εαυτού σου και τον καλό ναρκισσισμό όταν περνάς αυτό το επίπεδο που μπορείς να γνωρίσεις τον εαυτό σου () και μπορείς να δεις και καλύτερα τι θέλεις (.) τότε ναι () πιο ώριμα να πας (.) απλά μην αναλωθείς () είναι λίγο λεπτά τα όρια (.) κατάλαβες;

Στο (8) με τον εμπρόθετο προσδιορισμό *στη φάση που είμαι* αναφέρεται στην κατάσταση και στην πορεία λειτουργίας της ιστοσελίδας της. Η κατάσταση αυτή αναφέρθηκε στην αρχή της συνομιλίας και έτσι η *πρόταση που* αξιοποιεί το κοινό έδαφος που έχει δημιουργηθεί για να οδηγήσει τον συνομιλητή στην αναγνώριση της αναφερόμενης κατάστασης και να απαντήσει συντομότερα στην ερώτηση του. Μάλιστα έχει μετακινηθεί αριστερά στις αρχικές θέσεις της συνεισφοράς, μετά την φράση προσέλκυσης προσοχής (*attention getter*) *κοίταξε να δεις τώρα*::, ενώ η απουσία εστίασης θα την τοποθετούσε μετά το κύριο ρήμα (*δεν (.) βλέπω ακριβώς τον εαυτό μου έτσι στη φάση που είμαι*). Στο (9) η πρόταση με *που* προσδιορίζει την οριστική ΟΦ *αυτό το επίπεδο* και της δίνει περιεχόμενο. Αξιοποιώντας το κοινό έδαφος που δημιούργησε λίγο πριν στο λόγο της *θεωρώ ότι μέσα από τον άλλον γνωρίζεις τον εαυτό σου* ορίζει την

γενική, και κενή θα λέγαμε, ονοματική φράση για να την καταστήσει αναγνωρίσιμη στις συνομιλήτριές της.

γ) Τεκμηριωτική λειτουργία. Η πρόταση με *που* μπορεί να περιλαμβάνει ρήματα τεκμηριωτικού χαρακτήρα, που δείχνουν την πηγή της πληροφορίας και τον τρόπο απόκτησής της. Συνήθως πρόκειται για λεκτικά ρήματα τα οποία παραπέμπουν σε προηγούμενα σημεία της συνομιλίας ή σε προηγούμενα συνομιλιακά συμβάντα. Για παράδειγμα, στο (10) στο τέλος ο Γ αλλάζει το θέμα της συζήτησης και ρωτά για την δραστηριότητα του Κώστα.

- (10) <Λ> γενικότερα οι παλαιότεροι άνθρωποι είχαν καλύτερη έκφραση (.) δεν είχαν καλύτερη έκφραση; απ' τους νέους;
<Χ> [την περνάνε και δεύτερη δόση γι' αυτό και λίγο αργούνε αλλά η έκφραση τους είναι πάρα πολύ ωραία [χαίρεσαι να τους ακούς (.)
<Λ> [ε τυχαίο είναι αυτό;
<Γ> ο Κώστας έχει τη χορωδία που μου 'πες ε;

Στο απόσπασμα αυτό η πρόταση με *που* προσδιορίζει την οριστική ΟΦ *τη χορωδία* μέσα από το μεταγλωσσικό τεκμηριωτικό ρήμα *λέω*, το οποίο στο δεύτερο ενικό πρόσωπο δείχνει την πηγή απόκτησης της πληροφορίας. Η ερωτηματική δομή του εκφωνήματος όμως έχει στόχο να ελέγξει την αμοιβαία γνώση, δηλαδή αν η γνώση που έχει ο Γ για το θέμα αντιστοιχεί στη γνώση που έχει η Λ για το ίδιο θέμα.

Αντίστοιχο είναι και το (11). Η ΜΑΡ με το *που έλεγες* επαναφέρει την αμοιβαία γνώση δηλώνοντας ότι πηγή της είναι η συνομιλήτριά της και έχει στόχο να ελέγξει την ισχύ της πληροφορίας στο παρόν της συνομιλίας.

- (11) <ΜΑΡ> εσύ λες να πας το καλοκαίρι Τουρκία [με το πρόγραμμα που έλεγες;
<Μ> [ναι μπορεί μπορεί (.) μπορεί να πάω

Συνοψίζοντας, από την ανάλυση προέκυψαν τρεις λειτουργίες των προτάσεων με *που*, οι οποίες συνδέουν τις προσδιοριζόμενες φράσεις με το ευρύτερο συνομιλιακό γεγονός. Επισημαίνουμε ότι οι τρεις αυτές λειτουργίες δεν αφορούν μόνο τις οριστικές ονοματικές φράσεις, αλλά μπορούν να εντοπιστούν κάθε φορά που η πρόταση με *που* είναι προσδιοριστική. Πιο συγκεκριμένα για τις οριστικές ΟΦ, παρατηρήσαμε παραδείγματα που είχαν είτε ειδικευτική αναφορά (π.χ. *το Βασίλη, τον πατέρα μου*), είτε γενικευτική αναφορά (π.χ. *την ημέρα, στη φάση*). Και τα δύο είδη αναφορών έχρηζαν περαιτέρω

προσδιορισμού για να καταστούν ερμηνεύσιμα από τους ακροατές. Ο προσδιορισμός τους στόχευε στη συσχέτισή τους με το συμφραστικό πλαίσιο (συσχετιστική λειτουργία), στην αναγνώρισή τους, στην περίπτωση που δεν είχαν λάβει αναφορά ή ήταν κενού περιεχομένου (αναγνωριστική λειτουργία) και τέλος, στην επαναφορά ή στην ανάκληση στο παρόν σημείο της συνομιλίας ή στην παρούσα συνομιλία, όρων που είχαν αναφερθεί σε προγενέστερο στάδιο ή σε προηγούμενο συνομιλιακό συμβάν (τεκμηριωτική λειτουργία). Η τελευταία επιτυγχάνεται με τη χρήση τεκμηριωτικών ρημάτων, από τα οποία ονομάσαμε και τη λειτουργία.

Ένα άλλο σημαντικό εύρημα που προέκυψε από τις πρώτες αναλύσεις και το θίξαμε σε αυτήν την κατηγορία είναι ο τρόπος σύνδεσης του προσδιοριζόμενου όρου με το προσδιοριστικό *που* ή ευρύτερα με την προσδιοριστική πρόταση. Αν υποθέσουμε ότι υπάρχει μια αόρατη γέφυρα μεταξύ ενός γλωσσικού στοιχείου, που χρήζει προσδιορισμού, και της πρότασης με *που*, τότε αυτή η γέφυρα κατασκευάζεται μετά την εκφώνηση του περιεχομένου της προσδιοριστικής πρότασης η οποία δείχνει προς τον προσδιοριζόμενο όρο. Αυτό γίνεται περισσότερο εμφανές σε περιπτώσεις ύπαρξης όρων περισσότερων του ενός που μπορούν να δεχτούν προσδιοριστική πρόταση. Έτσι, θα λέγαμε ότι την ίδια στιγμή που κατασκευάζεται η γέφυρα, φανερώνεται και ο λόγος κατασκευής της (οι τρεις λειτουργίες).

4.3.2. Μη περιοριστικές αναφορικές προτάσεις

Μια συχνή διάκριση που αφορά τις αναφορικές προτάσεις στις γραμματικές είναι μεταξύ περιοριστικών και μη περιοριστικών/πλεοναστικών προτάσεων. Οι περιοριστικές ορίζονται ως αναπόσπαστο τμήμα της ΟΦ, την οποία εξειδικεύουν ώστε να μπορεί να αναγνωριστεί από τους ακροατές, και δεν μπορούν να παραλειφθούν, ενώ οι μη περιοριστικές/πλεοναστικές προσθέτουν μια πληροφορία μη απαραίτητη για την αναγνώριση της προσδιοριζόμενης ΟΦ και μπορούν να παραλειφθούν (Holton κ.ά. 1999: 418, Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2011: 351). Επισημαίνεται ιδιαίτερα ότι οι μη περιοριστικές αναφορικές προτάσεις χωρίζονται από την ΟΦ με παύση (Holton κ.ά. 1999: 418) ή περικλείονται από παύσεις (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2011: 352).

Οι μη περιοριστικές αναφορικές προτάσεις εντοπίζονται μετά από οριστική ονομαστική φράση και η χρήση τους είναι περιορισμένη. Από το σύνολο των 393 προτάσεων με *που* με οριστική ΟΦ εμφανίζονται οχτώ μη περιοριστικές προτάσεις. Αυτό μας δείχνει ότι οι ομιλητές δεν προσδιορίζουν τις ΟΦ με περιττές, «μη απαραίτητες» πληροφορίες, αλλά αξιοποιούν το γραμματικό δείκτη *που* ώστε να κάνουν τη συνεισφορά τους κατανοητή, αποκωδικοποιήσιμη από τον ακροατή, μεταφέροντας τις προθέσεις τους. Ενδιαφέρον παρουσιάζει, ωστόσο, το περιεχόμενο των ελάχιστων μη περιοριστικών προτάσεων και αυτό που θεωρούν οι ομιλητές/ομιλήτριες ως μη απαραίτητο για την αναγνώριση των ΟΦ. Στις επτά από τις οχτώ περιπτώσεις, που εμφανίζονται στο σώμα κειμένων, οι ομιλήτριες τοποθετούν στις μη περιοριστικές προτάσεις αξιολογικά σχόλια ή αξιολογικές κρίσεις, όπως φαίνεται στον παρακάτω συμφραστικό πίνακα με συγκεντρωμένες τις επτά αυτές περιπτώσεις:

<K> δεν βγαίνει όχι <N> κι είναι και τρεις έξι	που	είναι:: (.) ό,τι χειρότερο <E> και αναγκάζεσαι ν
τυχερή γιατί ο χώρος δίπλα έχει πέντε μέτρα ύψος (.)	που	δεν υπάρχει αυτό εύκολα <M> ποιο είναι αυτό;
ΚΟΨΑΝ και το φρέσκο γάλα έχουν το συμπυκνωμένο	που	εμένα μ' αρέσει πιο πολύ βέβαια γιατί 'ναι ζαχαρούχο
Ελλάδας μέχρι να περάσετε τα σύνορα:: όπως και την Αλεξανδρούπολη	που	θεωρείται από τις φραιότερες πόλεις <A> ΝΑΙ θα είναι
απ' την άλλη ο:: απ' την άλλη πλευρά ο Παναθηναϊκός	που	'ντάξει κακά τα ψέματα:: είναι:: μια κλάση:: τουλάχιστον το
ο τον Ντιντιέ Ντρογκμπά () επίσης μ' αρέσει ο Καντέ	που	τον θεωρώ τον καλύτερο:: εξάρι:: γενικότερα απ' όλα:: τα
έπινες καφέ κι έτρωγες πρωινό και δοκίμασα το μπανάνα μπρεντ (.)	που	ήθελα καιρό να το δοκιμά::σω ή τουλάχιστον να

Η μία περίπτωση μη περιοριστικής πρότασης χωρίς αξιολογικό σχόλιο εντοπίζεται στο ακόλουθο παράδειγμα, στο οποίο ο ομιλητής επαναλαμβάνει πληροφορίες, ελαφρώς παραλλαγμένες, που έχουν ήδη αναφερθεί με στόχο την επεξήγηση της συνεισφοράς του.

- (12) 1 <Γ> ναι είναι μαγαζί δύο μηνών εννοείται αλλά:: (.) σκέψου ότι και από
2 κάτω από το άλλο μαγαζί που τελείωσαν τέσσερις
3 <Σ> α νωρίς τελειώσανε
4 <Γ> ναι εκεί ψιλοάδειασε τεσσερισήμισι βασικά; τεσσεράμισι με πέντε όχι
5 τέσσερις
6 <Σ> ναι
7 <Γ> ε:: σκέψου ότι από κάτω ανεβήκαν όλοι πάνω μετά δηλαδή πήραν τις
8 παρέες τους που ήταν όλοι κάτω και ανεβήκανε πάνω και έκλεισε το μαγαζί
9 στις ε:: εξίμισι; που πέντε η ώρα είχε κλείσει κανονικά

Πιο συγκεκριμένα, στο (12) ο Γ στη σειρά 1 ξεκινά το εκφώνημά του μετά την παύση *σκέψου ότι*, όμως διακόπτεται από την συνεισφορά του Σ στη σειρά 3. Μετά λοιπόν την μικρή παρέκβαση ο Γ στην έβδομη σειρά ξαναπιάνει το νήμα της αρχικής συνεισφοράς με στόχο να την ολοκληρώσει. Η διακοπή τον οδηγεί στην προσθήκη επεξηγηματικής φράσης με το *δηλαδή* ώστε να επαναδιατυπώσει σύντομα και περιεκτικά αυτό που χρειάστηκε να πει σε δύο διαφορετικές συνεισφορές και με απόσταση χρόνου. Εδώ η πρόταση που ήταν όλοι κάτω θα μπορούσε πράγματι να παραλειφθεί, χωρίς να επηρεαστεί η σύνταξη και το σημασιολογικό περιεχόμενο του εκφωνήματος, δηλαδή *πήραν τις παρέες τους και ανεβήκανε πάνω*, ακριβώς επειδή το μέρος από το οποίο *ανεβήκανε πάνω* έχει ήδη αναφερθεί σε προγενέστερο σημείο. Σε διαφορετική περίπτωση η προσδιοριστική, περιοριστική πρόταση θα ήταν υποχρεωτική και είναι πιθανόν η παρουσία της στην αναδιατυπωμένη πρόταση να καθοδηγείται από μια τέτοια αρχή.

4.3.3. Αόριστες Ονοματικές Φράσεις

Οι ομιλητές εισάγουν αόριστες ΟΦ στο λόγο τους όταν εκτιμούν ή γνωρίζουν ότι η συγκεκριμένη ΟΦ είναι μη αναγνωρίσιμη από τους συνομιλητές τους (Finegan 2014: 276), παρότι μπορεί να αναφέρονται σε συγκεκριμένες οντότητες (Lyons 1999: 13). Στις αόριστες ονοματικές φράσεις περιλαμβάνονται όσες εκφέρονται με μηδενικό άρθρο ή συνάπτονται με αόριστο άρθρο και αόριστες αντωνυμίες. Και εδώ διαπιστώνονται οι τρεις λειτουργίες των προσδιοριστικών προτάσεων, γι' αυτό και η παρουσίαση θα ακολουθήσει την ίδια δομή.

α) Συσχετιστική λειτουργία. Με αφορμή έναν πρόσφατο σεισμό οι συνομιλήτριες συζητούν το ενδεχόμενο επανάληψής του.

- (13) <E> [φαντάσου να είσαι στο ασανσέρ όμως και να γίνει σει-
<M> δεν πας στο ασανσέρ
<E> ε [δεν το ξέρεις
<Γ> [δεν το ξέρεις
<M> καλά ισχύει ναι
<E> παιδιά δεν ξέρω κατά πόσο ισχύει διάβασα ένα άρθρο που λέει ότι θα γίνει
σήμερα

Στην τελευταία σειρά η Ε αναφέρεται σε ένα άρθρο. Η ΟΦ μαρκάρεται με το αόριστο άρθρο ένα, καθώς η ομιλήτρια εκτιμά ότι το συγκεκριμένο άρθρο που διάβασε δεν είναι μέρος της αμοιβαίας γνώσης των συνομιλητριών. Η προσδιοριστική πρόταση με που μεταφέρει το περιεχόμενο του άρθρου το οποίο έχει άμεση συνάφεια με το υπό συζήτηση θέμα και δεν στοχεύει να κατευθύνει τους ακροατές να εντοπίσουν την ταυτότητά του (τίτλος, αρθρογράφος, εφημερίδα/ιστοσελίδα δημοσίευσης, ημερομηνία δημοσίευσης κ.λπ.). Ενδιαφέρον έχει ότι δεν εντοπίζεται η λέξη σεισμός εντός της προσδιοριστικής πρότασης, αλλά αξιοποιείται ο συνοχικός μηχανισμός της ρηματικής/καταληκτικής προσωπικής αναφοράς (να γίνει-θα γίνει) για την επίτευξη της συνοχής.

Στο (14) η συζήτηση έχει μεταφερθεί στη δυσκολία επικοινωνίας και συνεργασίας με κάποια άτομα της δουλειάς και ζητείται από τον Μ να συνεισφέρει τη δική του εμπειρία. Μετά την αναφορά σε ορισμένες αρνητικές περιπτώσεις προσθέτει και κάποιες θετικές:

(14) <M> τώρα υπήρχαν και κάποια άτομα που μπορούσες να κάνεις κου- που μπορούσα εγΩ να κάνω κουβέντα

Η αόριστη ΟΦ *κάποια άτομα* αναφέρεται σε άτομα τα οποία ο Μ εκτιμά ότι είναι άγνωστα στους συνομιλητές του και η πορεία της συνομιλίας αποτρέπει την ταυτοποίησή τους. Έτσι, ο Μ προσδιορίζει την αόριστη ΟΦ μέσα από τη δική του δυνατότητα ανάπτυξης επικοινωνιακών σχέσεων. Τα *κάποια άτομα* έχουν συγκεκριμένη αναφορά αλλά παραμένουν άγνωστα για τους ακροατές, δεδομένου ότι ο Μ, προτιθέμενος να διατηρήσει το εκφώνημά του συναφές, παρουσιάζει μόνο τη συνεπαγόμενη θετική του στάση προς τα άτομα αυτά.

Το (15) μολονότι αντίστοιχο με τα προηγούμενα παρουσιάζει ένα επιπλέον ενδιαφέρον.

(15) <A> ε:: τι λέτε εσείς τι θα βάλετε; ((χτύπημα σταθερού τηλεφώνου))

<Λ> ε:: να βάλω::

<A> [πας να το σηκώσεις;

<Λ> να το σηκώσω;

<A> ναι

<Λ> δυο λεπτά

<E> ε:: εγώ έχω διάφορα στο μυαλό μου ((συζήτηση τηλεφώνου)) ε:: σκέφτομαι τα Χριστούγεννα (.) πρώτα να βάλω ένα δερμάτινο παντελόνι με ένα έτσι λίγο:: ε:: από πάνω πιο:: φάνσι μπλουζάκι λίγο πιο:: μ:: [ε::
 <A> [το δερμάτινο το κλασικό που έχεις ε; ((ήχος κλεισίματος τηλεφώνου))
 <E> ε ένα που πήρα τώρα καινούριο
 <A> α δεν το έχω δει

Η Ε αναφέρεται σε *ένα δερμάτινο παντελόνι* ως ενδυματολογική επιλογή για τα Χριστούγεννα. Η επιλογή της αόριστης ΟΦ υποδηλώνει ότι το συγκεκριμένο παντελόνι είναι μη αναγνωρίσιμο από τις συνομιλήτριές της. Στην αμέσως επόμενη συνεισφορά όμως η Α επιδιώκει την αναγνώριση της αναφερόμενης οντότητας, επικαλούμενη εκείνο το δερμάτινο παντελόνι που αποτελεί τμήμα της αμοιβαίας γνώσης (*το δερμάτινο το κλασικό που έχεις ε;*). Παρατηρούμε ότι αυτή η ΟΦ βρίσκεται σε οριστική με την πρόταση με *που* να κάνει ρητή την επίκληση της αμοιβαίας γνώσης. (Η Α λέει στην Ε ότι ξέρω ότι έχεις μαύρο δερμάτινο παντελόνι, και άρα ξέρω ότι ξέρεις ότι το έχεις, κι εσύ ξέρεις ότι ξέρω ότι το ξέρεις). Η Ε ωστόσο δεν αναφερόταν στο δερμάτινο κλασικό μαύρο παντελόνι που ήδη είχε, αλλά σε ένα καινούργιο. Η απάντησή της στην Α δομείται όχι μόνο με μια αόριστη ΟΦ, όπως πριν, αλλά με μια αόριστη ΟΦ προσδιοριζόμενη από την πρόταση με *που*, η οποία θα συνδέσει την αναφερόμενη οντότητα με μια ενέργεια της Ε (την αγορά του παντελονιού) και θα καταστήσει σαφές ότι πρόκειται για μη αναγνωρίσιμη οντότητα από τους ακροατές, γεγονός που επιβεβαιώνεται από την απάντηση της Α *α δεν το έχω δει* στην τελευταία σειρά.

β) Αναγνωριστική λειτουργία. Ο προσδιορισμός της ΟΦ με το ακριβές όνομα εμφανίζεται σπάνια στα δεδομένα μας και συγκεκριμένα δύο φορές, από τις οποίες η μία με αφορμή ένα χιουμοριστικό συμβάν.

(16) <I> [και του λέει η Αλίκη εΔΩ κοιτάζτε προαύλιο που έχει το σχολείο φέρ' τα εΔΩ τα πρόβατα τους κυνηγιάς ρε τους κυνηγιάς κι είχαμε κι έναν εφορευτική που τον λέγαν Ερωτόκριτο [και τον φωνάζαν έρωτα

(17) <E> στο Παρίσι είναι η Έφη:: βέβαια:: μένει λίγο έξω:: απ' το Παρίσι σε μια πόλη που λέγεται Αντζέ::ρ (.) έτσι μου την είπε τουλά::χιστον (.) η οποία είναι πολύ ήσυχη πόλη

Η πιο συχνή περίπτωση αναγνωριστικής λειτουργίας είναι η περιγραφή της αναφερόμενης οντότητας ή η προβολή διαφορετικών χαρακτηριστικών με βασική επιδίωξη την αναγνώριση της αναφοράς από τους ακροατές. Αυτή η διαδικασία αναγνώρισης σε ορισμένες περιπτώσεις συμβαίνει συνεργατικά, ελέγχοντας την άρρητη παραδοχή των γραμματικών κατά την οποία οι ομιλητές έχουν τον πλήρη έλεγχο της αναφοράς και οι ακροατές παθητικά την αποκωδικοποιούν.

Στο (18) ο Ε αναφέρεται σε μια ανάρτηση της Ι στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Για την επίτευξη της αναγνώρισης αξιοποιεί δύο γλωσσικά μέσα, έναν προσδιορισμό σε γενική (*ποστ μόδας*) και την πρόταση με *που*, με την οποία παραθέτει το βασικό χαρακτηριστικό του περιεχομένου της ανάρτησης, διακρίνοντάς την από τις υπόλοιπες αναρτήσεις:

(18) <E> [...] ε:: χθες τσέκαρα λίγο στο:: φέισμπουκ και:: είδα ένα ποστ μόδας που είχες ανεβάσει με μία σελίδα μόδας κάτι τέτοιο κάτι πάρα πολύ όμορφο και θέλω να μου εξηγήσεις με:: λίγα λογάκια τι είναι
<I> λοιπόν κοίτα να δεις (.) αυτό (.) το ξεκίνησα [...]

Στο (19) η ΧΑΡ στοχεύει να περιγράψει στη φίλη της την βασιλόπιτα που παρασκευάζει η μητέρα της και η θεία της:

(19) <XTM> και λα- λατρεύω το μελομακάρονο
<ΧΑΡ> εμένα η μαμά μου κάνει ένα που μοιά- μια βασιλόπιτα που:: μοιάζει με κέικ σαν κέικ και η θεία μου κάνει μια άλλη που βάζει μέσα και κάτι ξηρούς καρπούς και δεν μ' αρέσει [καθόλου

Για την πρώτη περίπτωση επιστρατεύει την τεχνική της σύγκρισης με ένα άλλο σκεύασμα που εκτιμά ότι γνωρίζει η συνομιλήτριά της, που είναι δηλαδή μέρος του κοινού τους εδάφους (*που:: μοιάζει με κέικ σαν κέικ*), ενώ για τη δεύτερη περίπτωση παραθέτει τα διαφοροποιητικά υλικά παρασκευής, δηλαδή το μέρος εκείνο του διακριτού περιεχομένου της αναφερόμενης οντότητας *που βάζει μέσα και κάτι ξηρούς καρπούς*.

Στα επόμενα παραδείγματα οι ομιλητές καταλήγουν είτε στην αναγνώριση της αναφοράς από τους συνομιλητές (20), είτε στην εύρεση της αναφοράς (21 και 22), συνεργατικά, ευθυγραμμίζοντας τις δυνάμεις τους και συμμετέχοντας σε μια διαδικασία ανταλλαγής πληροφοριών. Ειδικότερα, στο (20) η Τ (σειρά 3) απαντά στην ερώτηση της Σ *τι πήρες στη μαμά σου;*. Η απάντηση αφορά ένα συγκεκριμένο φόρεμα, το οποίο η Τ

γνωρίζει ότι αποτελεί τμήμα της αμοιβαίας γνώσης της με την Σ, όμως πρέπει να εκτιμήσει αν παραμένει στην επεισοδιακή της μνήμη ή έχει διαγραφεί. Επιλέγει, τελικά, την προσπάθεια ανάκλησης της πληροφορίας (*ΘΥΜΑΣΑΙ*:: *ένα φόρεμα*) στηριζόμενη στον αμεσότερο τρόπο επίτευξης του σκοπού της, την αξιοποίηση της κοινής εμπειρίας (*που είχαμε δει στην βιτρίνα*;):

- (20) 1 <Σ> [ναι () να πάμε να πάμε () ωραία θα είναι (.) Ε τι ήθελα να σου
2 πω Α τι πήρες στη μαμά σου; δεν μου πες
3 <Τ> ΘΥΜΑΣΑΙ:: ένα φόρεμα που είχαμε δει στην βιτρίνα;
4 <Σ> Ε:: θύμησέ μου
5 <Τ> στο ΖΑΡΑ στο ΖΑΡΑ
6 <Σ> τι χρώμα;
7 <Τ> ένα που είναι μέχρι το γόνατο μέχρι εδώ ((χειρονομία))
8 <Σ> ένα μαύρο;
9 <Τ> ναι που σου λέω:: [ότι ψάχνει η μάνα μου ένα τέτοιο
10 <Σ> [α:: () νομίζω μου άρεσε
11 <Τ> ΣΤΟ ΖΑΡΑ που είχαμε πάει τις προάλλες [και::
12 <Σ> [το πήρες αυτό;
13 <Τ> ναι πήγαμε (.) πήγα το πήρα (.) ε:: το δοκίμασε

Η πρώτη προσπάθεια καταλήγει χωρίς αποτέλεσμα και η Σ προτρέπει σε περισσότερες λεπτομέρειες (σειρά 4). Η Τ επιλέγει να αναφέρει την επωνυμία του μαγαζιού, αλλά αποτυγχάνει για δεύτερη φορά και η Σ ρωτά για ένα έκτυπο χαρακτηριστικό που θα την βοηθήσει ίσως να βρει το αναφερόμενο αντικείμενο (το χρώμα). Η Τ για δεύτερη φορά αξιοποιεί την πρόταση με *που* περιγράφοντας το μήκος του φορέματος σε συνδυασμό με παραγλωσσικά στοιχεία –δείχνει με τα χέρια της τα γόνατα. Στη σειρά 8 παρατηρούμε το πρώτο πιθανό σημείο αναγνώρισης από την Σ (*ένα μαύρο*;), το οποίο έρχεται η Τ να επιβεβαιώσει προσθέτοντας μια τρίτη πληροφορία από την κοινή τους εμπειρία και συγκεκριμένα από προγενέστερη μεταξύ τους συνομιλία *που σου λέω:: [ότι ψάχνει η μάνα μου ένα τέτοιο*. Το *που* αναφέρεται στο *ένα φόρεμα* των προηγούμενων συνεισφορών. Στη σειρά 10 το πραγματολογικό μόριο *α* είναι δηλωτικό της ανάκλησης της επιθυμητής πληροφορίας,³⁶ ενώ η Τ συμπληρώνει την προσπάθειά της με άλλη μία πρόταση με *που*. Η ερώτηση της Σ (*το πήρες αυτό*;) είναι ενδεικτική ότι η αναφερόμενη οντότητα είναι πλέον παρούσα στο κοινό έδαφος και η συνομιλία μπορεί να συνεχιστεί.

³⁶ Η Καραχάλιου (2020) αναφέρει την αλλαγή επιστημικού στάτους κατά τη χρήση του *α*.

Αυτό είναι ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα συνεργατικής αναφοράς, κατά το οποίο και οι δύο ομιλήτριες συμμετέχουν ενεργά, ευθυγραμμίζονται και κατευθύνουν η μία την άλλη μέχρι το τελικό αποτέλεσμα. Σε αυτή τη διαδικασία η Τ αξιοποίησε τέσσερις φορές την πρόταση με *που*, περικλείοντας διαφορετικές πληροφορίες στην προσπάθειά της να προσδιορίσει την αόριστη ΟΦ ένα φόρεμα και να επαναφέρει το αναφερόμενο αντικείμενο στη μνήμη της συνομιλήτριάς της. Θα μπορούσαμε, επομένως, να συμπεράνουμε ότι το *που* είναι ο κατεξοχήν μηχανισμός ανάκλησης της πληροφορίας και αναγνώρισης της αναφερόμενης οντότητας.

Στα επόμενα δύο παραδείγματα το αντικείμενο αναφοράς εκφέρεται από τους συνομιλητές (Α και Κ αντίστοιχα), καθώς οι ομιλητές (Ν και Μ αντίστοιχα) αδυνατούν να ανακαλέσουν τη λέξη εκείνη που θα οδηγήσει σε άμεση αναφορά. Καταφεύγουν έτσι σε εκτενέστερες περιγραφές στηριζόμενοι στη βοήθεια των συνομιλητών τους. Οι εκτενέστερες περιγραφές κωδικοποιούνται με την πρόταση με *που* και δίνουν τις απαραίτητες πληροφορίες για να ενεργοποιηθεί η αμοιβαία γνώση:

(21) <N> ((γέλια)) μαζί με το τέτοιο μαζί με το πώς [λεγότανε αυτό που φόραγε στο κεφάλι ((γέλια))]

<A> [((γέλια)) με το κολάρο έπαιρνε αμπάριζα τα υπόλοιπα [((γέλια)) και κουνιόταν ((γέλια)) το κολάρο από τον λαιμό

(22) <M> βασικά θα μου άρεσε περισσότερο να πάμε δεν ξέρω αν έχεις ακούσει είναι μία καφετέρια που δεν ξέρω πού βρίσκεται ακριβώς δεν νομίζω ότι είναι Γκάζι που μπορείς να ΠΑΙΞεις διάφορα παιχνίδια (.) την έχεις ακούσει που μαζεύεστε:: που μαζευόμαστε όλοι μαζί και παίζουμε επιτραπέζια

<K> πλέιγασουζ;

<M> ναι μπράβο

β) Τεκμηριωτική λειτουργία. Τα παραδείγματα τεκμηριωτικής λειτουργίας είναι λίγα και εμφανίζονται κυρίως σε περιπτώσεις αόριστων αντωνυμιών. Αντιθέτως, στις συνάψεις του *που* με αόριστο άρθρο και ουσιαστικό δεν εντοπίστηκε κάποιο παράδειγμα. Στα (23) έως (25) οι προτάσεις με *που* συνοδεύουν τις αόριστες αντωνυμίες *κάτι* (23), *κάποια* *άλλα* (24) και *κάποιοι* (25) περικλείοντας την πηγή ή/και τον τρόπο απόκτησης της πληροφορίας:

(23) <M> αυτό με έχει προβληματίσει περισσότερο μπορώ να σου πω γιατί υπήρχε κι η προαιρετική πρακτική

<A> ναι

<M> κάτι που έκανε η Ελεονώρα (.) που πήγε στο πρώτο στο εξάμηνο στο τωρινό στο χειμερινό και έκανε την πρακτική της

(24) <K> [καλά μόνο αυτά του Βιβιλάκη χρειάζεσαι;

<Π> και από κάποια άλλα έργα ρε συ που μας έχουνε πει ότι χρειαζόμαστε πρέπει να γυρίσω σπίτι τώρα να τα φτιάξω [ή

(25) <XAP> αυτά πώς θα τα δηλώσουμε;

<XTM> αυτά πρέπει (.) να πά::με:: μάλλον στην [γραμματεία γιατί κάποιοι που το είδαν (.) είπαν ότι δεν τους το εμφανίζει κι αν δεν υπάρχει πλέον σαν μα- σαν ελεύθερη επιλογή (.) τι κάνουμε;

Η αόριστη αντωνυμία *κάτι* συνάπτεται άμεσα με το *που* ή προσδιορίζει ουσιαστικά, επίθετα, αντωνυμίες, επιρρήματα και στη συνέχεια ακολουθεί το *που*. Στη συνέχεια θα εστιάσουμε στην πρώτη περίπτωση, καθώς η δεύτερη παρουσιάζει όμοια χαρακτηριστικά με όσα αναφέρθηκαν παραπάνω για τις αόριστες ΟΦ.

Το *κάτι* παρουσιάζει μια ιδιαιτερότητα στην άμεση σύναψή του με το *που*. Αναφέρεται σε προηγούμενο λεξικό στοιχείο ή σε λεξικό στοιχείο συγκεκριμένα συνεπαγόμενο (bridging inference, βλ. Clark 1992), το οποίο είναι είτε μια συγκεκριμένη οντότητα-ενέργεια είτε μια γενικότερη κατηγορία, άγνωστη όμως. Η πρόταση με *που* προσδιορίζει το χαρακτηριστικό γνώρισμα αυτής της μη αναγνωρίσιμης οντότητας-ενέργειας/κατηγορίας ή τη συσχετίζει με το υποκείμενο του ρήματός της (όπως στα 23 έως 25). Για παράδειγμα, στο (26) αναφέρεται στην ΟΦ *το δόντι*, αλλά ανασηματοδοτείται ως γενικότερη αφηρημένη κατηγορία με συγκεκριμένο χαρακτηριστικό *που δεν αντικαθίσταται*:

(26) <A> ‘ντάξει παιδιά τώρα τι να λέμε; το δόντι είναι κι ο χειρότερος πόνος για μένα και το πιο απ’ τα πιο χρήσιμα ναι να μου πεις και γιατί τα άλλα όργανα δεν είναι χρήσιμα τα το δόντι είναι ρε παιδί μου κάτι που δεν αντικαθίσταται

Στο (27) το *κάτι* αναφέρεται οπισθοχωρητικά σε ολόκληρη τη φράση *να δώσει εξετάσεις* με την επανάληψη *να στοχεύει στην απόδοση προσδιοριστικού χαρακτηριστικού που δεν ήθελε να το κάνει*:

(27) <N> καταπιέζεται; ήθελε να δώσει εξετάσεις ή ήτανε κάτι που δεν ήθελε να το κάνει

Στο (28) η αναφορά του *κάτι* προκύπτει ως συγκειμενική συνεπαγωγή από τα σημασιολογικά πεδία τα οποία ενεργοποιούν οι προθετικές φράσεις *με την φιλολογία και στα φοιτητικά μου χρόνια*. Έτσι, ο Κ αναφέρεται σε ένα εν δυνάμει ελκυστικό μάθημα της φιλολογίας, το οποίο δεν βρήκε ποτέ κατά τη διάρκεια των σπουδών του:

(28) <K> όχι (.) απλά απογοητεύτηκα με την φιλολογία γιατί περίμενα ότι στο διάστημα αυτό (.) στα φοιτητικά μου χρόνια (.) θα 'βρισκα κάτι που θα με ενδιέφερε πιο πολύ

Η αναφορά του *κάτι* σε ένα ενδιαφέρον (κατά τη γνώμη του ομιλητή) μάθημα προκύπτει τμηματικά από δύο μέρη, οπισθοχωρητικά μέσω της συγκειμενικής συνεπαγωγής και από την πρόταση με *που*, η οποία προσδιορίζει το μάθημα συσχετίζοντάς το με την προσωπική αξιολόγηση του ομιλητή. Η οπισθοχωρητική αναφορά κατευθύνει τον ακροατή σε ένα πιθανό πεδίο αναφορών, ενώ η παρουσία της πρότασης με *που* συσχετίζει το *κάτι* με το προγενέστερο περιεχόμενο. Είναι δηλαδή απαραίτητα και τα δύο στοιχεία αν και το *κάτι* διατηρεί ένα μέρος από τον αοριστολογικό του χαρακτήρα.

Στο (29) η αναφορά του *κάτι* στην πρώτη συμβολή προκύπτει από το ρήμα του οποίου είναι συμπλήρωμα, δηλαδή *θα με ρωτήσει μια ερώτηση*. Η ταυτότητα της ερώτησης παραμένει άγνωστη, ενώ η πρόταση με *που* προσδιορίζει την αόριστη αντωνυμία συσχετιστικά με την ομιλήτρια, δικαιολογώντας την προηγούμενη ενέργεια *πήγαινα τρέμοντας*. Αντίστοιχο είναι και το εκφώνημα της Σ στην τελευταία συμβολή:

(29) <Γ> την πρώτη χρονιά που έκανα μάθημα πήγαινα τρέμοντας λέω θα με ρωτήσει κάτι στα αρχαία που δεν θα ξέ::ρω θα πρέπει να έχω προετοιμαστεί τώρα πλέον είναι πολύ προβλέψιμες οι ερωτήσεις τους (.) ξέρεις

<Σ> [ναι

<Γ> [μόνο που θα δω τα μάτια του:: του παιδιού που κάνω ας πούμε στην τρίτη γυμνασίου τρία χρόνια τώρα μόνο που θα δω τα μάτια αυτού του παιδιού θα καταλάβω ότι δεν το έχει καταλάβει <Σ> ((γέλια))

<Γ> δεν το καταλαβαίνει καθόλου

<Σ> ρε [εγώ

<Γ> [πάμε ξανά

<Σ> δεν ξέρω πιστεύω δεν μπορώ να το κάνω (.) αυτό ότι μήπως με ρωτήσουν κάτι που δεν ξέρω ή [πώς

Με βάση τα παραπάνω μπορούμε να πούμε ότι η άμεση σύναψη του *κάτι* με το *που* εμφανίζεται σε δύο δομές: σε μια δίπτυχη πρόταση με το ρήμα *είναι* και το *κάτι που* να ακολουθεί στη θέση κατηγορήματος και στη θέση συμπληρώματος ρήματος άμεσου αντικειμένου, από το οποίο ρήμα μπορεί να πάρει αναφορά. Η πρόταση με *που* προσδιορίζει υποχρεωτικά την αόριστη αντωνυμία *κάτι* και λειτουργεί συσχετιστικά ή αναγνωριστικά μέχρι ένα σημείο, καθώς το *κάτι* παρά την ολοκλήρωση των συνεισφορών δεν αποκτά συγκεκριμένη ταυτότητα. Σε αυτό το σημείο γίνεται κατανοητή η μεγάλη σημασία του συγκεκριμένου, όχι μόνο για την απόδοση σημασίας ή αναφοράς σε λεξικά και αντωνυμικά στοιχεία, αλλά γιατί η υποχρεωτική παρουσία του γραμματικού στοιχείου *που* προκύπτει όχι μόνο από την ανάγκη αναγνώρισης, αλλά και από την ανάγκη συσχέτισης της προσδιοριζόμενης οντότητας με το προγενέστερο κείμενο.

4.3.4. Δεικτικές αντωνυμίες

Οι δεικτικές αντωνυμίες βρίσκονται στη τρίτη θέση σε σειρά συχνότητας σύναψης με το *που*, διαμορφώνοντας ποικίλες δομές. Στον παρακάτω πίνακα παρατίθενται με σειρά συχνότητας οι λεξιματικοί τύποι και στον επόμενο τα δείγματα κάθε αντωνυμίας.

Πίνακας 4. Λεξιματικοί τύποι δεικτικών αντωνυμιών

<i>αυτός-ή-ό</i>	174
<i>τόσος-η-ο</i>	13
<i>εκείνος-η-ο</i>	3
<i>τέτοιος-α-ο</i>	3
<i>μέχρι</i>	1
Σύνολο	194

Πίνακας 5. Δείγματα δεικτικών αντωνυμιών

<i>αυτό</i>	107
<i>αυτά</i>	22
<i>τόσο</i>	13
<i>αυτοί</i>	11
<i>αυτός</i>	8
<i>αυτόν</i>	7
<i>αυτή</i>	6
<i>αυτό είναι</i>	5

<i>αυτούς</i>	4
<i>αυτές</i>	3
<i>τέτοιο</i>	3
<i>εκείνη</i>	2
<i>εκείνο</i>	1
<i>μέχρι</i>	1
<i>αυτά είναι</i>	1
Σύνολο	194

Πριν προχωρήσουμε, είναι απαραίτητες μερικές παρατηρήσεις για ορισμένους τύπους η παρουσία των οποίων ίσως δημιουργήσει απορίες, όπως το *μέχρι*. Πράγματι, το *μέχρι* δεν είναι δεικτική αντωνυμία, σύμφωνα με τη γραμματική (βλ. Holton κ.ά. 1999: 358-359), αλλά πρόθεση. Η παρουσία του εδώ οφείλεται σε δύο λόγους: αφενός η συγκεκριμένη σύνταξη του με το *που* θυμίζει αρκετά τη δεικτική αντωνυμία *τόσο*, αφετέρου δεν εμφανίζονται συνάψεις του *που* με άλλες προθέσεις. Κατ' εξαίρεση, επομένως, το συμπεριέλαβα σε αυτήν την κατηγορία. Οι άλλοι δύο τύποι που διαφοροποιούνται είναι το *αυτό είναι* και *αυτά είναι*. Στη συγκεκριμένη περίπτωση το *αυτό/αυτά* δεν συνάπτεται άμεσα με το *που* και γι' αυτό δεν συγχωνεύθηκαν με τα υπόλοιπα δείγματα. Ανάμεσα παρεμβάλλεται το *είναι*, αποτελώντας μία από τις περιπτώσεις δίπτυχων δομών. Ωστόσο, το *που* προσδιορίζει τα *αυτό/αυτά* και δεν αποτελεί συμπλήρωμα του *είναι*, οπότε τοποθετήθηκαν σε αυτήν την κατηγορία αλλά σε ξεχωριστή θέση στον πίνακα.

Στους δύο πίνακες είναι χαρακτηριστική η συχνότητα σύνταξης της αντωνυμίας *αυτός-ή-ό* με το *που* συγκριτικά με τις άλλες δεικτικές αντωνυμίες. Το εύρος της διαφοράς είναι τόσο σημαντικό ώστε θα μπορούσαμε να αποφανθούμε ότι η συγκεκριμένη σύνταξη συνιστά ένα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της γραμματικής του προφορικού λόγου.³⁷ Πιο συγκεκριμένα, η πιο συχνή σύνταξη με το *που* εντοπίζεται με το ουδέτερο της δεικτικής αντωνυμίας στον ενικό: *αυτό που*. Και εδώ διαπιστώνεται ιδιαίτερα σημαντική διαφορά από τους άλλους τύπους της αντωνυμίας. Συνολικά η

³⁷ Η αναζήτηση των λέξεων *αυτό* και *εκείνο* στο σώμα κειμένων του ΕΘΕΓ (που περιλαμβάνει μόνο γραπτές πηγές), στο μικρό εύρος αποτελεσμάτων που εμφανίζει (50), ίσως είναι άλλη μία πιθανή ένδειξη των δύο αντωνυμιών να χαρακτηρίζουν τα δύο είδη λόγου, τον προφορικό και τον γραπτό. Το *αυτό* συνάπτεται τρεις φορές με το *που* (άμεσα ή σε απόσταση) στις πενήντα εμφανίσεις, ενώ το *εκείνο* συνάπτεται τριάντα φορές με το *που*.

σύναψη *αυτό που* καλύπτει το 55,1% των συνάψεων των δεικτικών αντωνυμιών με το *που*. Η μεγάλη συχνότητα εμφάνισης είναι πιθανό να οφείλεται στην αναφορά σε άψυχες οντότητες, σε καταστάσεις, αλλά και σε προηγούμενα τμήματα λόγου των συνομιλητών τα οποία γίνονται αντιληπτά ως ουδέτερα.

Στη συνέχεια παρατίθενται τα συχνότερα δομικά σχήματα που διαμορφώνονται γύρω από τη σύναψη *αυτός-ή-ό που* ώστε να φανούν οι ευρύτερες κανονικότητες των δομών. Η παρουσίαση θα γίνει με κριτήριο τον αριθμό των λεξικών συμπλεγμάτων (βλ. Φέρλας 2011) σε μορφή γραμματικών κατηγοριών (με κεντρικό κόμβο το *αυτός-ή-ό που*).

Πίνακας 6. Λεξικά συμπλέγματα με το *αυτός-ό-ό που*

Μήκος 3 λέξεων	
<i>Αυτός-ή-ό + που + P</i>	132 ³⁸
Μήκος 4 λέξεων	
<i>Αυτός-ή-ό + που + ΚΛ + P</i>	24
<i>Προθ + αυτός-ή-ό + που + P</i>	17
<i>είναι + αυτός-ή-ό + που + P</i>	15
<i>Αυτός-ή-ό + που + APN + P</i>	8
<i>αυτό + Επιρ + που + P</i>	2
Μήκος 5 λέξεων	
<i>Προθ + αυτός-ή-ό + που + ΚΛ + P</i>	7
<i>είναι + αυτός-ή-ό + που + APN + P</i>	2
<i>είναι + αυτός-ή-ό + που + ΚΛ + P</i>	2
<i>ΟΦ + αυτοί + που + αυτός + P</i>	1
Μήκος 6 λέξεων	
<i>είναι + αυτοί + που + Προθ + ΚΛ + P</i>	1

Το συχνότερο δομικό σχήμα είναι το τρίλεξο *αυτός-ή-ό που + P*, το οποίο αναμενόταν εξαιτίας της πολύ συχνής σύναψης της δεικτικής αντωνυμίας με το *που*, αλλά ο Πίνακας 6 δείχνει επίσης την ισχυρή σύνδεση της σύναψης με την άμεση παρουσία του ρήματος. Με μήκος τεσσάρων λέξεων παρατηρούνται περισσότερα δομικά σχήματα, είτε με την

³⁸ Στον αριθμό αυτό περιλαμβάνονται οι εμφανίσεις της σύναψης και στα άλλα συμπλέγματα των 4, 5 και 6 λέξεων.

εμφάνιση του κλιτικού ή της άρνησης μεταξύ του *αυτός-ή-ό που* και του ρήματος είτε με την παρουσία πρόθεσης (Προθ) ή του ρήματος *είναι* στα αριστερά της σύναψης. Σε δύο περιπτώσεις έχουμε και τη χρήση επιρρήματος (Επιρ) ανάμεσα στην αντωνυμία και το *που*. Στις περιπτώσεις των δομικών σχημάτων με μήκος 5 λέξεων και 6 λέξεων παρατηρείται ο συνδυασμός των παραπάνω κατηγοριών (του κλιτικού, της άρνησης, της πρόθεσης και του *είναι*), ενώ στο τελευταίο δομικό σχήμα (μήκος 6 λέξεων) η πρόθεση καταλαμβάνει τη θέση μετά το *που* (ανακατανομή των γραμματικών κατηγοριών). Φαίνεται λοιπόν ότι οι ομιλητές έχουν ένα βασικό δομικό σχήμα στο οποίο προσθέτουν, αφαιρούν ή ανακατανέμουν γραμματικά στοιχεία ανάλογα με τα σημασιο-συντακτικά χαρακτηριστικά των ρημάτων και το μήνυμα που θέλουν να μεταδώσουν. Στη συνέχεια θα αναφερθούμε αναλυτικά στη χρήση αυτών των δομικών σχημάτων.

4.3.4.1. Δίπτυχες προτάσεις

Οι δίπτυχες προτάσεις εμφανίζουν μεγάλη συχνότητα χρήσης στον προφορικό λόγο. Ως δίπτυχες προτάσεις (cleft sentences) ορίζονται εκείνες οι δομές κατά τις οποίες μία πρόταση έχει χωριστεί σε δύο μέρη, κάθε μέρος έχει δικό του ρήμα και το ένα από αυτά βρίσκεται εντός αναφορικής πρότασης (Crystal 2008: 79). Σχετικός με τον όρο δίπτυχες προτάσεις είναι οι ψευδο-δίπτυχες προτάσεις (pseudo-cleft sentences), οι οποίες έχουν τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά με τις δίπτυχες αλλά διαφέρουν στο ότι περιλαμβάνουν ελεύθερη αναφορική πρόταση (free standing wh relative clause) (ό.π.: 395). Ο Lambrecht (2001) επιχειρεί μια ταξινόμηση των διαφορετικών τύπων δίπτυχων προτάσεων καταλήγοντας σε τρεις: α) στις *it clefts* (δίπτυχες), β) στις *wh clefts* (ψευδο-δίπτυχες) και γ) στις *reverse wh clefts* (ανεστραμμένες ψευδο-δίπτυχες). Έτσι, από την απλή πρόταση *I like CHAMPAGNE* προκύπτουν:

- α) *It is CHAMPAGNE (that) I like.* (it cleft)
- β) *What I like is CHAMPAGNE.* (wh cleft)
- γ) *CHAMPAGNE is what I like.* (reverse wh cleft)

Μια τέτοια περιγραφή και ταξινόμηση είναι σαφές ότι ταιριάζει περισσότερο στη δομή της αγγλικής γλώσσας. Για παράδειγμα, η δομή των δίπτυχων προτάσεων με το κενό αντωνυμικό στοιχείο *it* δεν βρίσκει αντιστοιχία στα ελληνικά, η οποία είναι μια γλώσσα

χωρίς υποχρεωτικό κενό υποκείμενο (Ρούσσου 2015: 116). Διαφορές εντοπίζει και η De Cesare (2014) εξετάζοντας άλλες γλώσσες, όπως τα ιταλικά, τα γαλλικά και τα ισπανικά.

Στα ελληνικά ο Καρανάσιος (χ.χ.) αναφέρει ότι οι δίπτυχες προτάσεις είναι εστιακές δομές που προβάλλουν έναν όρο και τον φέρνουν πιθανόν σε αντιδιαστολή με έναν άλλο. Ως προς τα δομικά χαρακτηριστικά αναφέρει:

Με το σχήμα αυτό, που είναι δάνειο από τα αγγλικά και γαλλικά, μια αρχική πρόταση χωρίζεται σε δύο τμήματα (εξού ο όρος δίπτυχη) με αποτέλεσμα να προκύπτει η ακόλουθη δομή: συνδετικό ρήμα, συνήθως σε τρίτο πρόσωπο, (*είναι*) + εξαιρόμενο στοιχείο (ονοματική φράση / προθετική φράση / ολόκληρη δευτερεύουσα πρόταση) + αναφορική πρόταση (εισαγόμενη συνήθως με το άκλιτο *που*).

ενώ πιο κάτω για τη χρήση των δίπτυχων προτάσεων παρατηρεί:

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι μερικές φορές η δίπτυχη πρόταση είναι δυνατόν να ακούγεται κάπως τεχνητή στα νέα ελληνικά, σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι συμβαίνει στις αντίστοιχες δομές ξένων γλωσσών, όμως κερδίζει ολοένα και μεγαλύτερο έδαφος και στη γλώσσα αυτή.

Με αυτές τις παρατηρήσεις κατά νου θα προχωρήσουμε στην παρουσίαση των δεδομένων, επισημαίνοντας ότι γίνεται λόγος για τις δίπτυχες προτάσεις σε αυτήν την υποενότητα του κεφαλαίου και όχι σε άλλη, καθώς η σύναψη *αυτός-ή-ό που* δημιουργεί πλήθος τέτοιων δομών.

Όπως προκύπτει από την ανάλυση, οι δίπτυχες προτάσεις είναι σύνθετες δομές που έχουν στόχο να εξάρουν, να εστιάσουν σε μια συγκεκριμένη πλευρά της πρότασης. Έτσι, μια απλή πρόταση χωρίζεται σε δύο μέρη με συνδετικό κρίκο το ρήμα *είναι*, διαμορφώνοντας μια σύνθετη πρόταση. Στις σύνθετες δομές εστίασης, η σύνθετη δομή έχει τη μορφή μιας πρότασης με Υποκείμενο – Ρήμα – Αντικείμενο/Κατηγορούμενο. Για παράδειγμα στο (30) έχουμε τη δομή *αυτό που* + P + ΟΦ, ενώ στο (31) βλέπουμε την ίδια δομή με αντίστροφη σειρά ΟΦ + P + *αυτό που*:

(30) <E> φυσικά και να με ξαναρωτήσεις και να σ' τα πω:: και πιο:: λεπτομερειακά:: (.) αυτό που μου έκανε ιδιαίτερη εντύπωση ήτανε το τσάινα τάουν
(.) καθώς είναι η πόλη:: και καλά:: των Κινέζων

(31) <XAP> ωραία (.) ποιος ανέλαβε την πα- πο- [(γέλια)]
<Σ> το ίδρυμα Ωνάση είναι αυτό που τους ενδιαφέρει
<XAP> την Πανεπιστημίου ποιος την ανέλαβε;

Οι υποκείμενες απλές προτάσεις θα ήταν *μου έκανε ιδιαίτερη εντύπωση το τσάινα τάουν* και *τους ενδιαφέρει το ίδρυμα Ωνάση*, αντίστοιχα. Η διεύρυνση των απλών προτάσεων έγινε με την προσθήκη του *αυτό που* και του ρήματος *είναι*. Η πρόταση με *που* είναι ενσωματωμένη στη δεικτική αντωνυμία και περιλαμβάνει ένα αξιολογικό σχόλιο με στόχο να στρέψει την προσοχή των συνομιλητών στην ΟΦ της δομής. Στο (33) θα μπορούσαμε να πούμε ότι έχει αξιοποιηθεί και δεύτερος μηχανισμός εστίασης με την τοποθέτηση της ΟΦ στην αρχική θέση της συνεισφοράς *το ίδρυμα Ωνάση είναι αυτό που τους ενδιαφέρει*.

Δίπτυχες δομές εστίασης συναντάμε και με ερωτηματική δομή. Στο (32) παρατηρούμε τα ίδια δομικά στοιχεία, το *αυτό που*, το ρήμα *είναι* και την ερωτηματική αντωνυμία *τι* στη θέση της ΟΦ:

(32) <N> [...] λέω θα το κανονίσουμε μια άλλη φορά της λέω να πάμε μια μέρα να πιούμε ένα καφέ κάτι να βγούμε μια βόλτα να δω τι είναι αυτό που την προβληματίζει δεν μπορώ να καταλάβω τι είναι αυτό και δε θέλει και να ανοιχτεί δηλαδή είναι κι απ' τα παιδιά που δε θα σου πει έχω αυτό κάτι έχει

Ωστόσο, στα (33) και (34) παρατηρείται μια διαφορά: μετά το ρήμα *είναι* ακολουθεί εξαρτημένη πρόταση, δηλαδή εάν μετατρέψουμε σε καταφατικές τις ερωτηματικές δομές έχουμε *αυτό που συνειδητοποίησα είναι ότι είναι ανώριμοι* και *αυτό που την προβληματίζει είναι που η Ρεβέκκα γράφει δεκαεννιά και είκοσι κι εκείνη που διαβάζει τόσες ώρες δεν μπορεί να γράψει*.

(33) <K> [πολλοί (.) ξέρεις τι είναι αυτό που συνειδητοποίησα; ότι είναι ανώριμοι συναισθηματικά

(34) <N> @@ μήπως τη βλέπει τη Ρεβέκκα ανταγωνιστικά; μήπως είναι αυτό που την προβληματίζει που η Ρεβέκκα γράφει δεκαεννιά και είκοσι κι εκείνη που διαβάζει τόσες ώρες δεν μπορεί να γράψει;

Η αντίστοιχη καταφατική δομή του (34) απαντά και στο παρακάτω παράδειγμα, που εμφανίζει σχηματικά τη δομή: *αυτό που* + *P* + πρόταση με *που*:

(35) <Γ> ρε φίλε αυτό που είναι γαμάτο που είναι γαμάτο σε αυτή την ταινία είναι είναι είναι που σε πείθει ρε παιδί μου ότι είναι ότι είναι μάχη αυτό ότι είναι πολύ ρεαλιστικά τα σκηνικά αυτό

Επίσης, μετά το *είναι* μπορεί να ακολουθεί πρόταση με *να*, προθετική φράση ή αντίστοιχη δομή με αυτή πριν το *είναι* (κατοπτρική δομή):

(36) <Ε> ε:: (.) αυτό αυτό που μου ήρθε στο μυαλό για εναλλακτική είναι:: να παίξουμε σε κάτι πιο μικρούλι

(37) <ΜΑΡ> δηλαδή αυτοί που είναι σίγουροι ότι θα έρθουν είναι πάνω από είκοσι άτομα

(38) <Α> [αυτός να κοιτάξει πού σπαταλάει ο ίδιος τα δικά του τα λεφτά γιατί κυρίως αυτοί που τα λένε είναι αυτοί που δεν έχουν βοηθήσει ποτέ [ούτε συγγενή τους τον αδερφό τους ούτε την μάνα τους την ίδια

Στον Πίνακα 7 συνοψίζονται τα τρία μέρη των δίπτυχων δομών που αναλύθηκαν:

Πίνακας 7. Δομικά μέρη δίπτυχων δομών

Πρώτο μέρος	Δεύτερο μέρος	Τρίτο μέρος
<i>αυτό που</i>	Ρήμα <i>είναι</i>	ΟΦ
		πρόταση με <i>ότι</i>
		πρόταση με <i>που</i>
		πρόταση με <i>να</i>
<i>αυτοί που</i>		προθετική φράση
<i>αυτοί που</i>		<i>αυτοί που</i>

Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι οι τρεις γραμματικοί δείκτες του τρίτου μέρους *ότι*, *που* και *να* δεν συνιστούν συμπληρώματα του *είναι*, αλλά προκύπτουν από το ρήμα της πρότασης με *που* του πρώτου μέρους. (Το *ότι* συμπληρώνει το *συνειδητοποίησα*, το *που* το *την προβληματίζει* και το *να* το *μου ήρθε στο μυαλό*). Το αντίστοιχο μπορεί να ειπωθεί για την προθετική φράση όπως και για την κατοπτρική δομή, καθώς οι υποκείμενες απλές προτάσεις θα ήταν *είναι σίγουροι ότι θα έρθουν πάνω από είκοσι άτομα* και *αυτά τα λένε αυτοί που δεν έχουν βοηθήσει ποτέ*, αντίστοιχα. Επιπλέον, το *αυτό/αυτοί που έχει* προοπτική αναφορά, δείχνει «προς τα μπροστά» και αναφέρεται στο τρίτο μέρος, σε αυτό που ακολουθεί το ρήμα *είναι*.³⁹

³⁹ Στην περίπτωση που η ΟΦ προηγείται το *αυτό που* έχει οπισθοχωρητική αναφορά.

Όταν το *είναι* συνάπτεται άμεσα με το *που* τότε το τρίτο μέρος απουσιάζει ή μπορεί να βρίσκεται ακριβώς πριν όπως στο (39):

(39) <M> αυτό είναι το θέμα αλλά δεν ξέρω πάνω σε ποιο αντικείμενο θα κάνουμε αυτό είναι που με προβληματίζει

Εδώ η δίπτυχη πρόταση είναι *αυτό είναι που με προβληματίζει*. Το τρίτο μέρος είναι *πάνω σε ποιο αντικείμενο θα κάνουμε*. Αν συνδυάζαμε, ωστόσο, τις δύο προτάσεις με βάση και τα παραπάνω σχήματα θα είχαμε *αυτό που με προβληματίζει είναι πάνω σε ποιο αντικείμενο θα κάνουμε*. Η απόσπαση μάλλον του τρίτου μέρους οδηγεί σε μια ανακατανομή της δομής από *αυτό που... είναι σε αυτό είναι που...* Στην περίπτωση αυτή το *αυτό* έχει οπισθοχωρητική αναφορά και αναφέρεται ακριβώς στο τρίτο μέρος που προηγείται.

Στα παρακάτω παραδείγματα το τρίτο μέρος απουσιάζει, αλλά θα μπορούσαμε να πούμε ότι αναφέρεται σε αυτό η δεικτική αντωνυμία *αυτός-ή-ό*. Στο (40) παρατηρούμε ότι μεταξύ του *αυτά* και του *είναι* παρεμβάλλεται μία ΟΦ *τα δύο μαθήματα*. Η ομιλήτρια, δηλαδή, προσδιορίζει το *αυτά* με δύο τρόπους, με τη ΟΦ και με την *πρόταση με που*, ώστε να κατευθύνει τη συνομιλήτριά της να εντοπίσει οπισθοχωρητικά τις αναφερόμενες οντότητες:

(40) <M> ωραία οπότε να πάμε κι εκεί να:: πρέπει να πάμε οπωσδήποτε να κανονίσουμε γιατί κι εμένα αυτά τα δύο μαθήματα είναι που μου λείπουν

Από την άλλη, στο (41) η αναφορά του *αυτά* είναι εξωγλωσσική, οι συνομιλήτριες κοιτάζουν ένα άλμπουμ με φωτογραφίες και η δεικτική αντωνυμία αναφέρεται στο περιεχόμενο της φωτογραφίας:

(41) εδώ είναι στην Κρήτη;
<A> [παναγία μου
 [ναι ρε εδώ είναι στην Κρήτη
<A> γι' αυτό χαίρεσαι
 A:: ΠΑΙΔΙ ΜΟΥ
<A> όταν λες παιδί μου εννοείς τον εαυτό σου;
 ναι ((γέλια))
<A> δηλαδή πόσο ανώμ-; ((γέλια))
<A> αυτά είναι που τα 'βγαζαν ξέρω 'γώ σε κάτι βίντεο στο ίντερνετ

Σε αυτό το σημείο είναι απαραίτητο να αναφερθούμε σε περιπτώσεις δίπτυχων προτάσεων που δεν περιλαμβάνουν τη δεικτική αντωνυμία *αυτός-ή-ό*, όπως στα ακόλουθα παραδείγματα:

(42) <Σ> είσαι ένα η Μαρία με το Χρήστο και δεν ρωτάω ποιος γιατί πάντα θα είναι ένας Χρήστος ερωτοχτυπήθηκα με το Χρήστο που είδα στο λεωφορείο είναι ο Χρήστος που ήμασταν παλιά εκεί [ήμασταν μαζί

(43) <Η> [όχι στη Ρώμη με αγάπη ψέματα το δυο μέρες στη στο Παρίσι
<Σ> άλλο αυτό ((γέλιο))
<Η> και ήτανε πάρα πολύ καλό
<Σ> και αυτό την όντως πολύ καλό
<Η> γιατί ρε παιδί μου αρχικά
<Σ> [είναι η ΤΥπισσα που είναι πολύ καλή ((χαμογελώντας))
<Η> είναι ο ΤΥπος που είναι πάρα πολύ καλός

(44) <Μ> και ε; η αλήθεια είναι ότι είναι λαϊκά αλλά είναι πολλά τραγούδια της που πιστεύω ότι έχουν νόημα και είναι γενικά ξεσηκώνουν τον κόσμο όπως κι ο Τσαλίκης αν έχεις πάει δεν ξέρω αν έχεις ακούσει στο καραμέλα νομίζω ήταν ο Τσαλίκης που::
<Α> α και πρέπει να είναι κοντά στην Πάντειο αυτό

Η δομή που παρατηρείται σχηματικά είναι η εξής: *είναι* + οριστική ΟΦ + πρόταση με *που*. Πιο συγκεκριμένα, στο (42) η ομιλήτρια έχει στόχο να εστιάσει και να προβάλλει την ΟΦ *ο Χρήστος*. Θέλοντας να κάνει χιούμορ στη φίλη της, οι σύντροφοι της οποίας είχαν συνήθως το ίδιο όνομα, επαναλαμβάνει την ΟΦ *ο Χρήστος* σε διαφορετικές δομές και με διαφορετικούς προσδιορισμούς. Έτσι, η δίπτυχη πρόταση έχει αντιθετική λειτουργία, η οποία προκύπτει από την προσδιοριστική *πρόταση με που* (δεν παρατηρείται δηλαδή εμφατικός τονισμός πάνω στην ΟΦ *ο Χρήστος*).

Στο (43) έχουμε δύο όμοια σχεδόν παραδείγματα. Οι ομιλήτριες συζητούν για τα θετικά στοιχεία μιας ταινίας, με την Σ να αναφέρεται στην πρωταγωνίστρια και την Η στον πρωταγωνιστή. Αρχικά παρατηρείται εμφατικός τονισμός στις οριστικές ΟΦ *η ΤΥπισσα* και *ο ΤΥπος* με στόχο να εξάρει η καθεμία τον/την ηθοποιό που ξεχώρισε. Έτσι, οι δύο δομές λειτουργούν αντιθετικά συγκρίνοντας τους δύο ηθοποιούς.

Στο (44) η Μ προσπαθεί να θυμηθεί το μαγαζί στο οποίο τραγουδάγε ο Τσαλίκης καταλήγοντας στη δομή *νομίζω ήταν ο Τσαλίκης που::*. Το εκφώνημα εκεί διακόπτεται

και η Α αποκτά το βήμα του λόγου. Με την εστιακή δομή η Μ αντιθέτει το όνομα του Τσαλίκη με όλα τα υπόλοιπα ονόματα τραγουδιστών, εννοώντας ότι ο Τσαλίκης τραγουδούσε πιθανότατα στο Καραμέλα και όχι κάποιος άλλος τραγουδιστής.

Συμπεραίνουμε, επομένως, ότι η σύνθετη δομή είναι + οριστική ΟΦ + πρόταση με που προβάλλει το επιδιωκόμενο στοιχείο και λειτουργεί αντιθετικά προς κάποια άλλη οντότητα, η οποία προκύπτει από το συγκείμενο. Αυτή είναι και η δομή που συμπίπτει με την περιγραφή του Καρανάσιου (χ.χ.) για τις δίπτυχες προτάσεις και, επομένως, ένα μέρος των δίπτυχων προτάσεων που εμφανίζονται στον ελληνικό προφορικό λόγο απουσιάζει από την συγκεκριμένη περιγραφή.

Δίπτυχες προτάσεις σχηματίζει και η οριστική αντωνυμία *μόνος-η-ο*, που χρησιμοποιείται πιο συχνά με άρθρο, ενώ καταγράφεται και η παραλλαγή με το επίθετο *μοναδικός* στο ουδέτερο γένος:

(45) <Γ> δεν θα κλείσει (.) ο μόνος που υπάρχει περίπτωση να κλείσει (.) είτε την Πρωτοχρονιά είτε τα Χριστούγεννα μόνο ανήμερα και άντε και την παραμονή νωρίς ε:: είναι ο XXX

(46) <Σ> τς καλά είναι μερικοί που είναι στον κόσμο τους εμένα σαν καλή καθηγήτρια μου έχει μείνει μόνο μία (.) από γυμνάσιο λύκειο δεν σου κάνω πλάκα [μία μόνο καθηγήτρια <Γ> [αλήθεια;
<Σ> ΝΑΙ ήταν η μόνη που:: με έκανε:: να καταλαβαίνω το μάθημα και να μην χρειαστεί να διαβάσω βασικά στο σπίτι

(47) <Λ> το μόνο που μπορείς να κάνεις είναι να προσπαθήσεις για το καλύτερο για τον δικό σου εαυΤΟ να (.) αλλά και πάλι δεν γίνεται όταν και πάλι ΟΛΑ (.) είναι (.) ουσιαστικά μας έχουνΕ (.) έχουν επιβληθεί κάποια πράγματα-

(48) <Κ> 'ντάξει τον Αντετοκούνμπο τον ξέρω και τον Σπανούλη [τον Καλάθη ΔΕΝ τον ξέρω συγγνώμη (.) το μοναδικό που θυμάμαι έτσι με περίεργο όνομα ήταν του Κακά ((γέλια))

Η πρόταξη επιθέτου στα αριστερά του *που* επίσης σχηματίζει δίπτυχη πρόταση. Πρόκειται για μια μορφή δίπτυχης πρότασης στην οποία όλη η φράση του πρώτου μέρους αναφέρεται στη φράση του δεύτερου μέρους *το:: ζύπνημα το πρωί σε συνδυασμό με το:: κρύο:*

(49) <Μ> τα αγγλικά θα είναι μια μεγάλη ταλαιπωρία σου είπα για [σένα αν δεν ξεμπερδέψεις τώρα

<Φ> [ΑΣΕ ΜΕ μωρέ τώρα φτάνει με τα αγγλικά και με τα [μαθήματα
 <Μ> εντάξει εγώ εγώ δε σου λέω τίποτα κακό απΛΑ (.) στα λέω για άλλη μια
 φορά για να μη ταλαιπωρείσαι
 <Φ> αχ ο Χριστός και η Παναγία φτάνει τι τραβάμε () χμ:: τι άλλο; το χειρότερο
που με σκοτώνει είναι το:: ξύπνημα το πρωί σε συνδυασμό με το:: κρύο (.) το
 χειρότερο μου το κρύο ((ξεφύλλισμα βιβλίου))

Στις περιπτώσεις χωρίς την παρουσία της δεικτικής αντωνυμίας *αυτός-ή-ό* εντάσσονται παραδείγματα με τοπικά επιρρήματα ή φράσεις δηλωτικές χρόνου. Αυτά τα γλωσσικά στοιχεία είναι τοποθετημένα πριν το *είναι* στη θέση που βρισκόταν η δεικτική αντωνυμία στα προηγούμενα παραδείγματα:

(50) <Β> ναι γιατί εδώ είναι που είναι η άλλη μου η κούνια στην Κρήτη εδώ είμαι στο καράβι εδώ πάλι τρώω το- ((γέλια)) καμένο τοστ

(51) <Σ> [σου βγαίνει ο ΠΑτος πλην του ότι εγώ ένιωθα φουλ χαζή ρε μ' αυτό που έκανα ήμουνα ξέρω 'γώ:: κάποια στιγμή:: γύρω στο μεσημέρι είναι που ψηφίζουν όλοι και παίζεις να 'μουνα για ένα τρίωρο να 'κανα αυτή τη δουλειά έρχονται:: σβή::νεις ταυτό::τητες χάλια

(52) <Κ> [ρε μαλάκα 'ντάξει ει- είναι στην ουσία η πρω- η πρώτη φορά που το βλέπεις πρώτη φορά δεν είναι που το βλέπεις σε ταινία;

Στο (50) η δείξη του *εδώ* είναι εξωγλωσσική και αναφέρεται στο περιεχόμενο των φωτογραφιών που κοιτάζουν οι συνομιλήτριες. Η Β εξηγεί στη φίλη της τις παλιές φωτογραφίες από την παιδική της ηλικία και αξιοποιεί την εστιακή δίπτυχη δομή ώστε να δώσει μεγαλύτερη έμφαση και να διατηρήσει την προσοχή της συνομιλήτριάς της στο δεικνύμενο στοιχείο. Στο (51) προηγείται του *είναι* η επιρρηματική φράση *γύρω στο μεσημέρι* προβάλλοντας το χρονικό διάστημα μεγαλύτερης κίνησης στο εκλογικό κέντρο, ενώ στο (52) η δίπτυχη δομή βρίσκεται σε αρνητική ερωτηματική δομή με την ΟΦ *πρώτη φορά* να λειτουργεί ως ο χρονικός προσδιορισμός που θέλει να τονίσει ο ομιλητής. Σε αυτές τις περιπτώσεις η πρόταση με *που* προσδιορίζει τις ονοματικές ή τις επιρρηματικές φράσεις, είτε αποδίδοντας αναγνωριστικά χαρακτηριστικά (50), είτε συσχετίζοντάς τες με το ευρύτερο συγκεκριμένο (51) και (52).

4.3.4.2. Μη δίπτυχες προτάσεις

Σε μη δίπτυχες προτάσεις η πρόταση με *που* προσδιορίζει την αντωνυμία είτε δίνοντάς της ολόκληρο το περιεχόμενο που χρειάζεται ώστε να αναφερθεί στην επιδιωκόμενη οντότητα/ενέργεια, είτε παρέχοντας ένα μέρος από το περιεχόμενο και κατευθύνοντας τον ακροατή στην αναφερόμενη οντότητα/ενέργεια προγενέστερα ή μεταγενέστερα της αντωνυμίας (οπισθοχωρητική αναφορά/προοπτική αναφορά). Στα παρακάτω παραδείγματα οι αντωνυμίες *αυτά/αυτό/αυτά* προσδιορίζονται από τις προτάσεις με *που* και λαμβάνουν αναφορά. Οι ακροατές δηλαδή είναι σε θέση να αναγνωρίσουν τις αναφερόμενες οντότητες/ενέργειες των αντωνυμιών.

(53) <Γ> ελπίζω [να ακούγονται όλα αυτά που λέτε (.)]

(54) <Ε> [πολλά παράπονα ναι πολλά ποστς (.)] στα οποία λένε να (.)] πάμε όλοι στη συνέλευση και να ψηφίσει ο καθένας αυτό που θέλει [...]

(55) <Μ> ρε αυτά που έκανες εσύ μέσα στο υπουργείο ήταν δύσκολα;

Αντιθέτως, τα επόμενα παραδείγματα είναι χαρακτηριστικές περιπτώσεις όπου το *που* προσδιορίζει τη δεικτική αντωνυμία, αλλά η αναφορά λαμβάνεται συνδεδεμένη με το συγκείμενο ή το περικείμενο. Ειδικότερα, στο (56) το *αυτά που έχει ο ΧΧΧ* δεν θα μπορούσε να γίνει κατανοητό χωρίς τη σύνδεση με την προγενέστερη ΟΦ *τα προβλήματα τα δικά μου*. Αντίστοιχα και στο (59) το *αυτά που και καλά δεν κακοποιούνται* αναφέρεται στο *τα ελευθέρως θαλάσσης*.

(56) <Γ> ε γι' αυτό σου λέω λοιπόν το θέμα είναι ανάλογα πότε θα ξαναοίξει και πότε θα έχουμε γενικότερα σάιτ (.)] οπότε μακάρι τα προβλήματα τα δικά μου:: να ήταν αυτά που έχει ο ΧΧΧ για να διαλέξω ποιο νησί θα πάω διακοπές

(57) <Β> [τα τρώς ακόμα κι αν είναι ιχθυοτροφείου; ή τρώς μόνο τα ελευθέρως θαλάσσης αυτά που και καλά δεν κακοποιούνται;

Στο (58) το *που* προσδιορίζει το *αυτά* η αναφορά του οποίου όμως είναι εξωγλωσσική.

(58) <Β> και πήρα κι αυτά που μου αρέσει πολύ να τα βάζω πάνω στο δέντρο και θα πάρω κι άλλα

Στο (59) η αντωνυμία έχει προοπτική αναφορά, αναφέρεται σε μεταγενέστερο σημείο, καθώς η ομιλήτρια γνωρίζει ότι η πρόταση με *που* δεν μπορεί να κατευθύνει σε προγενέστερο σημείο καθώς δεν είχε αναφέρει τη συγκεκριμένη πληροφορία:

(59) <E> θα κάνει πάλι αυτό που 'χε κάνει πέρσι να έρθει πρώτα μ' εμάς και μετά θα πάει με τους [άλλους

Τέλος, στο (60) το *αυτό* αναφέρεται σε προηγούμενο τμήμα της συνομιλίας και συγκεκριμένα στη συνήθεια της οικογένειας της συνομιλήτριας να μην τρώει συχνά κρέας. Η πρόταση με *που* προσδιορίζει την αντωνυμία με τέτοιο τρόπο ώστε να κατευθύνει τη συνομιλήτρια στο κατάλληλο μέρος της συνομιλίας.

(60) <M> κοίταξε εγώ δεν το 'χω προσπαθήσει αλλά γενικά μες στην εβδομάδα (.)
δεν είμαστε πολύ φίλοι του κρέατος δηλαδή
<Π> καλό είναι αυτό
<M> δηλαδή θα φάμε πιο πολύ ψάρι
[...]
<Π> μεγαλεία όντως αλλά σου λέω είναι πολύ σωστό αυτό που κάνετε εσείς εμένα
δηλαδή στο σπίτι μου είναι πολύ κρεατοφάγοι ο πατέρας μου η μαμά μου όχι δεν
είναι αλλά αλλά επειδή μαγειρεύει για τους υπόλοιπους (.)

Η πρόταση με *που* λοιπόν σε αυτές τις περιπτώσεις προσδιορίζει την αντωνυμία *αυτός-ή-ό* και λειτουργεί κατευθυντικά προς την απόδοση αναφοράς μέσα από το συγκεκριμένο ή μέσω της σύνδεσης με την εξωγλωσσική πραγματικότητα. Επίσης, διαπιστώνεται ότι η κατεύθυνση της αναφοράς (οπισθοχωρητικής/προοπτική) γίνεται εμφανής μετά την ολοκλήρωση της προσδιοριστικής πρότασης.

4.3.5. Προσδιορισμός δεικτικών τοπικών και χρονικών επιρρημάτων

Το *που* προσδιορίζει τοπικά και χρονικά επιρρήματα με δεικτική λειτουργία, των οποίων δηλαδή η αναφορά είναι εξαρτημένη από το δεικτικό κέντρο του εκάστοτε ομιλητή. Για παράδειγμα, το *εδώ* και *τώρα* μπορεί να προσδιοριστεί μόνο με βάση τον τόπο και τον χρόνο εκφώνησής τους, διαφορετικά οι ακροατές αδυνατούν να ερμηνεύσουν ποιο είναι το τοπικό σημείο που αναφέρεται ως *εδώ* και αντίστοιχα ποιο είναι το χρονικό σημείο που αναφέρεται ως *τώρα*. Σε μια συνομιλιακή περίσταση, ο τόπος και ο χρόνος εκφώνησης είναι κοινός για ομιλητές και ακροατές και τα τοπικά και χρονικά

επιρρήματα διακρίνονται ως προς την απόστασή τους από το δεικτικό κέντρο [+/- απόσταση], η οποία για τα χρονικά επιρρήματα συμπλέκεται με την διάκριση μεταξύ παρόντος, παρελθόντος και μέλλοντος (Κανάκης 2007: 204-205).

Στο σώμα κειμένων της διατριβής παρατηρείται ότι το *που* συνάπτεται περισσότερες φορές με χρονικά επιρρήματα παρά με τοπικά. Στον Πίνακα 8 παρουσιάζονται οι δύο κατηγορίες επιρρημάτων.

Πίνακας 8. Συνάψεις του *που* με επιρρήματα

Χρονικά επιρρήματα	Συχνότητα	Τοπικά επιρρήματα	Συχνότητα
<i>τώρα</i>	45	<i>εκεί</i>	30
<i>κάθε φορά</i>	9	<i>εδώ</i>	2
<i>προχθές</i>	8	<i>έξω</i>	1
<i>τότε</i>	7		
<i>από τη στιγμή</i>	5		
<i>εκείνη τη στιγμή</i>	3		
<i>χτες</i>	3		
<i>πριν</i>	3		
<i>σήμερα</i>	2		
<i>προάλλες</i>	2		
<i>παλιά/παλιότερα</i>	2		
<i>μιας</i>	1		
Σύνολο	90		33

Το *που* συνάπτεται ενενήντα φορές με χρονικά επιρρήματα και τριάντα τρεις φορές με τοπικά, ενώ παρατηρούμε και περισσότερους τύπους (types) χρονικών επιρρημάτων (12) απ' ό,τι τοπικών (3). Το πρώτο σε συχνότητα από κάθε κατηγορία είναι το *τώρα* (45) και το *εκεί* (30). Το *τώρα* συγκεντρώνει περισσότερες από τις μισές χρήσεις του συνόλου των χρονικών επιρρημάτων, ενώ το *εκεί* σχεδόν το σύνολο των χρήσεων. Έτσι, αν και στις περιγραφές των δεικτικών στοιχείων αναφερόμαστε συνήθως στα ζεύγη *εδώ και τώρα* και *εκεί και τότε*, στον προφορικό λόγο το ζεύγος που προσδιορίζεται συχνότερα από το *που* (αλλά είναι συχνότερο και συνολικά στο σώμα κειμένων⁴⁰) είναι το *εκεί και τώρα*.

⁴⁰ Το σύνολο των τεσσάρων επιρρημάτων στο σώμα κειμένων είναι: *τώρα* (634), *εκεί* (257), *εδώ* (208), *τότε* (57).

Ξεκινώντας από τα χρονικά επιρρήματα και πρωτίστως από το *τώρα*, εντοπίζονται δύο κατηγορίες, μια χρονική και μια κειμενική (το οποίο διατηρεί μέρος της χρονικής του σημασίας). Το χρονικό *τώρα* δεν δηλώνει την χρονική στιγμή της εκφώνησης αλλά αναφέρεται σε ένα μεγαλύτερο διάστημα το οποίο προσδιορίζεται από την πρόταση με *που* και μπορεί να δηλώνει το ευρύτερο συνομιλιακό γεγονός και την κατάσταση που συμβαίνει εκείνη τη στιγμή ή διαστήματα που ξεπερνούν τα χρονικά όρια της συνομιλίας (είτε προς το παρελθόν είτε προς το μέλλον).

Πιο συγκεκριμένα, στο (61) το *τώρα* αναφέρεται στην παρούσα κατάσταση κατά την οποία λαμβάνει χώρα και η συνομιλία, ενώ ταυτόχρονα δημιουργείται μια αντίθεση με το *χθες* (σειρά 1). Στο (62) το *τώρα* καλύπτει μεγαλύτερο χρονικό διάστημα από το προηγούμενο παράδειγμα, καθώς αναφέρεται στην περίοδο των Χριστουγέννων.

(61) <Σ> εγώ χθες πήγα για ψώνια αγόρασα τα υλικά (.) απλά δεν ήμουν σίγουρη (.) αν θα την έφτιαχνα μόνη μου [ωραία
<Ε> [και τώρα που είμαστε τρία άτομα
<Α> θα σε βοηθήσουμε εμείς και θα την φτιάξουμε μαζί

(62) <ΧΑΡ> γίνεται χαμός μπορεί να περιμένεις και κάνα δίωρο και τώρα που είναι [Χριστούγεννα::

Στο (63) η Ν σε ελεύθερο πλάγιο λόγο μεταφέρει τα λόγια μιας μαθήτριας Γ' Λυκείου. Ως αποτέλεσμα, το *τώρα που διαβάζω* αφορά όλη την σχολική περίοδο της Γ' Λυκείου:

(63) <Ν> [...] είναι ΤΟσο καλό παιδί έχει αυτούς τους προβληματισμούς αυτό το παιδί προβληματίζεται από μόνο του τόσο πολύ που όλη την ώρα το μυαλό του βρίσκεται σε ένα συνεχή προβληματισμό κι αν διαβάζω και δεν ανταποκριθώ και τώρα που διαβάζω και τελικά θα γράψω και στους βαθμούς; [...]

Αντίστοιχα, στο (64) το *τώρα* καλύπτει το διάστημα από την έναρξη του μουσικού σχήματος κι έκτοτε:

(64) <Γ> αλλά τώρα που ξεκίνησε η σχηματάρα
<Σ> ε βέβαια να μην πάμε;
<Γ> ε βέβαια ξεκίνησε το [σχήμα με τον Μαζωνάκη

Με βάση αυτά τα παραδείγματα γίνεται φανερό ότι το χρονικό διάστημα αναφοράς του επιρρήματος *τώρα* προσδιορίζεται από την πρόταση με *που*, της οποίας η παρουσία είναι υποχρεωτική, διαφορετικά το εκφώνημα θα έμενε μετέωρο, προκαλώντας την απορία

των συνομιλητών. Επομένως, το *τώρα* σε αυτές τις περιπτώσεις λειτουργεί όπως μια αόριστη αντωνυμία, ενώ με τη σειρά της η πρόταση με *που* λειτουργεί αναγνωριστικά, δηλαδή παρέχει εκείνες τις πληροφορίες που είναι απαραίτητες ώστε οι συνομιλητές να αναγνωρίσουν τη χρονική αναφορά του επιρρήματος.

Το κειμενικό *τώρα* λειτουργεί ως δείκτης εισαγωγής νέου θέματος (65) ή μετάβασης σε διαφορετική κατηγορία του ίδιου θέματος συνήθως λαμβάνοντας αφορμή από κάτι που ειπώθηκε προγενέστερα (66-67). Στη δεύτερη αυτή περίπτωση η πρόταση με *που* φέρει μεταγλωσσικό περιεχόμενο, προσδιορίζει το *τώρα* και το συσχετίζει με προηγούμενα σημεία της συνομιλίας (συσχετιστική λειτουργία).

(65) <E> α τώρα που το θυμήθηκα (.) ε:: χθες τσέκαρα λίγο στο:: φέισμπουκ και:: είδα ένα ποστ μόδας [...]

(66) <M> δεν θυμήθηκα να πάρω και την θεία των παιδιών να ρωτήσω τι έγινε με την πνευμονία της Σίσσυς μωρέ

<Φ> άσε με

<M> σοβαρά το λέω ξέρεις τι μου 'πε η γυναίκα; ότι [έπρεπε για είκοσι μέρες να μην πάει ούτε στο φροντιστήριο για μαθήματα να μην βγει καθόλου ΚΑΘΟΛΟΥ από το σπίτι καθόλου

<Φ> τώρα που είπες για πνευμονία και σαράντα πυρετό κι αυτά

<M> ναι

<Φ> τώρα πάνω στις ειδήσεις έλεγε για την γρίπη την εποχική

(67) <MAP> [ακριβώς έπρεπε να είσαι όλη την ώρα ευδιάθετη και χαρούμενη γιατί έχεις επαφή με παιδάκια

<M> [ναι δεν είχες το περιθώριο του λάθους (.) 'ντάξει καλά ήταν μια εμπειρία ήταν κι αυτό () και το καλό είναι ότι γνωρίσαμε και καινούρια άτομα από την δουλειά και έχουμε κρατήσει καλή επαφή (.) και τώρα που το ανέφερα τελικά θα βγούμε την Παρασκευή με τα παιδιά τι θα κάνουμε;

Όταν το *που* προσδιορίζει άλλα χρονικά επιρρήματα όπως *χθες*, *προχθές*, *σήμερα* λειτουργεί συσχετιστικά, αναφερόμενο σε ένα συγκεκριμένο γεγονός από το σύνολο των γεγονότων που συνέβησαν κατά τη διάρκεια της δεικνύμενης μέρας. Δηλαδή αυτά τα επιρρήματα αποκτούν αναφορά με βάση το δεικτικό κέντρο του ομιλητή (σε αντίθεση με το *τώρα* παραπάνω), ενώ το *που* τα προσδιορίζει ως προς ένα γεγονός που έχει άμεση σχέση με το υπό συζήτηση θέμα:

(68) <K> [πο::π ((τεντώνεται)) εντωμεταξύ εδώ και ΠΟσο καιρό τώρα έχω τελειώσει τις εργασίες μου τώρα προχθές που έκανα μια ομαδική με τον XXX κι απλά κάθομαι Ο::λο το χειμώνα (.)

(69) <XTM> για πες (.) γιατί δεν ήρθες στο μάθημα;
<XAP> σήμερα δεν ήρθα (.) βαρέ::θηκα λίγο (.) θα σου πω:: (.) πρώτα με πήρε ο ύπνος () ξύπνησα εννιά η ώρα
<Σ> το πρωί;
<XAP> το πρωί
<Σ> μάλιστα
<XAP> και ήταν να ξυπνήσω οχΤΩ: και να φύγω οχτώμισι
<Σ> καλά και χτες που μιλούσαμε (.) μέχρι τις δώδεκα και πενήντα ήταν το με τα [@@@

(70) <K> πώς περάσατε; στην Πάτρα; Πάτρα;
<ME> πολύ ωραία περάσαμε
<K> τι κάνατε; φαγητό;
<ME> πήγαμε::
<M> ((γέλια))
<ME> πήγαμε:: στη
<ΑΓ> πήρατε φόρεμα;
<ME> δε βρήκαμε
<ΑΓ> γιατί έτυχε να 'ναι κλειστά τα μαγαζιά σήμερα [που πήγατε;

Τέλος, κατά τη σύναψη του *πριν* με το *που*, το τελευταίο προσδιορίζει εκείνο το παρελθοντικό χρονικό διάστημα που εννοεί ο ομιλητής με το *πριν*. Δηλαδή, η πρόταση με *που*, προσδιορίζοντας το επίρρημα, κατευθύνει τον ακροατή στο κατάλληλο χρονικό σημείο, καθώς το *πριν* θα αδυνατούσε σε αυτές τις περιπτώσεις να λειτουργήσει αυτόνομα:

(71) <Σ> [λοιπόν άκου αυτό είπα αυτό σου λέω (.) όλα αυτά λοιπόν θα τα:: (.) πήγα κι εγώ πάνω πριν που είχα ένα κενό μετά την- ε:: μετά τα λατινικά αλλά είχε τόσο κόσμο και φύγαμε πήγα μαζί με την XXX και φύγαμε (.)

(72) <MK> @ ((γελάει ο MK)) είσαι πολύ αστείος φίλε ίσως σε αυτό δούλευε πριν που λέγαμε ότι δούλευες ξέρω 'γώ και τα λοιπά

Αντίστοιχα με το *τόρα*, το *εκεί* διακρίνεται σε δύο κατηγορίες σε τοπικό και σε χρονικό. Το τοπικό αριθμεί 24 εμφανίσεις και το χρονικό 6. Από την άλλη, τα *εδώ* και *έξω* εμφανίζονται μόνο με τοπική σημασία και δεν διαφοροποιούνται από την τοπική χρήση του *εκεί*. Κατά συνέπεια, τα παρακάτω παραδείγματα για το τοπικό *εκεί* καλύπτουν και

τις περιπτώσεις των άλλων δύο τοπικών επιρρημάτων. Στο (73) έχουμε ένα τυπικό παράδειγμα της τοπικής χρήσης του επιρρηματος *εκεί*. Με δεικτικό κέντρο το ξενοδοχείο προσδιορίζεται η απόσταση του κέντρου της πόλης. Η πρόταση με *που* προσδιορίζει το *εκεί* και του δίνει αναφορά (αναγνωριστική λειτουργία), μεταφέροντας μια γνωστή πληροφορία από το προηγούμενο εκφώνημα:

(73) <A> ωραία ήτανε (.) μείναμε σε ένα ξενοδοχείο το οποίο δεν ήταν στο κέντρο γιατί είχε μία απόσταση δύομισι χιλιόμετρα με τα πόδια

<N> ω::

<A> από εκεί που ήταν το ξενοδοχείο (.)

Στο (74) ο Γ δεν ενδιαφέρεται να προσδώσει συγκεκριμένη ταυτότητα στο μέρος εργασίας του XXX, καθώς εκτιμά ότι μια τέτοια πληροφορία δεν έχει άμεση συνάφεια με το υπό συζήτηση θέμα. Συνάφεια έχει όμως η λειτουργία του μαγαζιού την ημέρα των Χριστουγέννων. Γι' αυτό το λόγο, προσδιορίζει το *εκεί* συσχετιστικά με το θέμα της συνομιλίας:

(74) <Γ> γιατί ο XXX εκεί που δουλεύει μπορεί να δουλεύει ας πούμε μπορεί να δουλέψει και ανήμερα τα Χριστούγεννα

<Σ> ε ναι λογικό

<Γ> δεν θα κλείσει (.) [...]

Στο (75) οι τρεις συνομιλητές συζητούν για μια ταινία, μια σκηνή της οποίας δεν άρεσε στον X. Η Γ λοιπόν αναφέρει τη συγκεκριμένη σκηνή προσπαθώντας να καταλάβει τη δυσαρέσκεια του X. Το *εκεί* αναφέρεται οπισθοχωρητικά σε αυτή τη σκηνή και η πρόταση με *που* εξειδικεύει σε ένα συγκεκριμένο συμβάν της σκηνής. Το *που* έχει αναγνωριστική λειτουργία και η ομιλήτρια στηρίζεται στην αμοιβαία γνώση της ταινίας από τους συνομιλητές της για τις συγκεκριμένες αναφορές:

(75) <X> [καλό ήτανε απλώς θα μπορούσαν να το κάνουν και καλύτερα ποιος παίζει; ((παιχνίδι)) <Δ> η Ήβη

<K> τελειώνει τη σκηνή και γυρνάω και βλέπω (.) ποια σκηνή::; γιατί θυμάμαι που μου το 'χε πει ποια σκηνή δεν του άρεσε; με το διαστημόπλοιο; είχε ξαναγυρίσει πίσω στη σκηνή με το διαστημόπλοιο (.) εκεί που παίζαν το ξύλο () κι ήμουν σε φάση 'ΝΤΑξει καλή ήτανε γιαΤΙ; ((γέλια)) ΤΙ τον χάλασε; δεν πήγε καν το μυαλό μου ότι [εννοούσες το φωτόσπαθο

Στο (76) η αναφορά του *εκεί* προκύπτει συνεπαγωγικά από το συγκεκριμένο (bridging inference) και αναφέρεται σε ένα συγκεκριμένο ξενοδοχείο. Το ξενοδοχείο, ωστόσο, δεν αποκτά ταυτότητα μέσα στη συνομιλία, καθώς κάτι τέτοιο θεωρείται περιττό. Με της σειρά της η πρόταση με *που* προσδιορίζει το *εκεί* ως προς τους συμμετέχοντες στο ταξίδι, συσχετίζει δηλαδή τα υποκείμενα των προηγούμενων ρημάτων στις συνεισφορές της Π με την αναφερόμενη οντότητα (το ξενοδοχείο):

(76) <Π> τα φάγαμε όλα εκείνη την ώρα ((γέλια)) εντωμεταξύ πεθάναμε όμως δηλαδή αυτό αυτό αυτό το αχόρταγο ρε παιδί μου
<Μ> ((γέλια))
<Π> που λες τώρα τα 'χω για μια μέρα μόνο θα τα φάω όλα ενώ ας πούμε όταν είχαμε πάει στη Σύρο και είχε πρωινό κάθε μέρα εκεί που ήμασταν (.) ξέρεις ήσουνα πιο ΚΥΡΙΑ ((γέλια και από τους δύο συνομιλητές)) ήξερες ότι θα 'χεις και την άλλη μέρα οπότε έτρωγες πραγματικά αυτό που ήθελες

Στην περίπτωση του χρονικού *εκεί* παρατηρείται η αναφορά σε δύο γεγονότα τα οποία χαρακτηρίζονται από ένα σημείο ταυτόχρονης επαφής. Το *εκεί* είναι ο χρονικός δείκτης προβολής του σημείου εκείνου, κατά το οποίο εμφανίζεται ένα δεύτερο γεγονός στη χρονική πορεία ενός πρώτου. Η πρόταση με *που* περιέχει το πρώτο γεγονός, ενώ η κύρια πρόταση το δεύτερο γεγονός που τέμνει το πρώτο. Σε όλες τις περιπτώσεις που εντοπίστηκαν το δεύτερο γεγονός ακολουθεί το πρώτο στην κατασκευή της συνεισφοράς. Στα (77) η Δ αναφέρεται στον παππού της την ώρα που βρισκόταν στο νοσοκομείο βαριά άρρωστος. Στο (78) η Π αναφέρεται στην αυθόρμητη επιλογή της να ξεκινήσει εναέριο χορό ως τύπο γυμναστικής.

(77) <Δ> κι ο πεθερός μου λέει:: το βράδυ γιατί ο άντρας μου είχε μείνει Δευτέρα βράδυ και Τρίτη βράδυ είχε μείνει η αδερφή του Τρίτη βράδυ που είχε μείνει αυτή ο πεθερός μου ούτε μίλαγε πολύ δεν μίλαγε από την Δευτέρα πολύ
<Ε> δεν μίλαγε
<Δ> και μου 'λεγε ο άντρας μου ότι μου λέει Δέσποινα έβλεπες στο απυρόβλητο δηλαδή τον έβλεπα εκεί που μιλούσαμε και το βλέμμα του έφευγε

(78) <Μ> εναέριος χορός δηλαδή;
<Π> εναέριος χορός ναι
<Μ> και γυμνάζεσαι φουλ;
<Π> φουλ είναι πά::ρα πολύ δύσκολο όταν πήγα πέρυσι πρώτη φορά αισθάνθηκα τόσο φείλ <Μ> ((γέλια))

<Π> δηλαδή λέω δεν γίνεται που γενικά στη ζωή μου έχω ψιλοκάνει κάποια πράγματα όχι φοβερά μ.: [λίγο ρυθμική λίγο έτσι @ (.) και πήγα στο πρώτο μάθημα με τη ξαδέλφη μου είχα πάει θυμάμαι καταρχήν έφαγα τη φλασιά εγώ δεν είμαι καλά είμαι και λίγο τρελή εκεί που κάθομαι το βρήκα το σάιτ τυχαία και λέω καλά αυτά είναι εκεί θα πάω

Σε αυτές τις περιπτώσεις το *εκεί* δεν έχει οπισθοχωρητική αναφορά, αλλά καταφορική, δείχνει «προς τα μπροστά» και συγκεκριμένα προς το σημείο ολοκλήρωσης της πρότασης με *που*, καθώς είναι αυτό το σημείο εκκίνησης του επόμενου γεγονότος.

4.3.6. Προσωπικές αντωνυμίες

Οι προσωπικές αντωνυμίες που εμφανίζονται στο σώμα κειμένων της διατριβής και συνάπτονται με το *που* παρατίθενται στον Πίνακα 9.

Πίνακας 9. Συνάψεις του *που* με προσωπικές αντωνυμίες

<i>εγώ</i>	11
<i>εσύ</i>	6
<i>μας</i>	3
<i>εσείς</i>	3
<i>εμένα</i>	3
<i>εμείς</i>	2
Σύνολο	28

Οι δύο συχνότερες αντωνυμίες, οι οποίες καλύπτουν και το μεγαλύτερο ποσοστό χρήσεων από το σύνολο των αντωνυμιών, είναι το *εγώ* (11) και το *εσύ* (6). Η εμφάνιση αυτών των δύο αντωνυμιών στις πρώτες δύο θέσεις δεν παραξενεύει καθώς η συχνή χρήση τους είναι χαρακτηριστικό στοιχείο του προφορικού λόγου (Biber et al. 1999, Γούτσος 2014α).

Στο σύνολο του Πίνακα παρατηρούμε μόνο το πρώτο και δεύτερο πρόσωπο, στον ενικό και στον πληθυντικό, καθώς το τρίτο πρόσωπο έχει ταξινομηθεί με τις δεικτικές αντωνυμίες. Όπως επισημαίνει ο Lyons (1968: 276), το τρίτο πρόσωπο διαφέρει από τα άλλα δύο, δεδομένου ότι τα τελευταία κωδικοποιούν τους ρόλους των συμμετεχόντων στη συνομιλία, τον ομιλητή και τον ακροατή αντίστοιχα, ενώ το τρίτο πρόσωπο είναι πιθανό να απουσιάζει από το συνομιλιακό γεγονός ή να μην είναι πραγματικό πρόσωπο,

ενώ, όπως παρατηρεί η Μπέλλα (2001), το τρίτο πρόσωπο έχει και αναφορική λειτουργία. Επομένως, τα *εγώ* και *εσύ* είναι κατεξοχήν δεικτικά στοιχεία (Κανάκης 2007: 195) και η αναφορά τους μεταβάλλεται κάθε φορά που εναλλάσσεται ο ομιλητής και ο ακροατής. Ειδικότερα, η παρουσία του *εγώ* στον προφορικό λόγο, συνήθως σε αρχικές θέσεις της συνεισφοράς, «αποτελεί ισχυρό μηχανισμό κατάληψης του λόγου» (Γκούμα 2014: 57), προβάλλει με έμφαση τη θέση του ομιλητή και την φέρνει σε αντιδιαστολή με αυτή του συνομιλητή.

Ο προσδιορισμός του *εγώ* από την πρόταση με *που* δεν έχει στόχο να προσδώσει ταυτότητα στο δεικτικό στοιχείο, όπως συνέβαινε με το *τόρα*. Συνεπώς, η αναγνωριστική λειτουργία δεν εμφανίζεται στη συγκεκριμένη περίπτωση. Παρατηρούνται όμως, οι άλλες δύο λειτουργίες, η τεκμηριωτική, συχνότερα, και η συσχετιστική. Για παράδειγμα στο (84) η πρόταση με *που* προσδιορίζει το *εγώ* ως προς ένα γεγονός του παρελθόντος το οποίο έδωσε στον ομιλητή άμεση πρόσβαση στην πληροφορία που θα μεταδώσει στην συνέχεια (*μας είχανε πει ότι...*). Δηλαδή, ο ομιλητής δεν παραθέτει αυτήν την πληροφορία απευθείας, αλλά παρεμβάλλει την παρουσίαση της πηγής και του τρόπου απόκτησής της.

(79) <A> [πάντως (.) εγώ:: που:: τε[λείωσα δημόσιο
<K> [όχι γι-
<A> Ιέκ ειδικός ταξιδιωτικού γραφείου και λα- αεροπορικής εταιρεί::α::ς (.) *μας*
είχανε πει ότι μπορούμε να μπούμε στο δεύτερο έτος στα τεΐ::

Αντίστοιχη περίπτωση τεκμηριωτικής λειτουργίας παρατηρείται και στο παράδειγμα (80). Ο XTM πριν παραθέσει τα λόγια του XXX, παραθέτει μέσα στην προσδιοριστική πρόταση τον τρόπο απόκτησης (ερώτηση στον XXX) των μεταφερόμενων λόγων:

(80) <XTM> εγώ που είχα ρωτήσει τον XXX
<Σ> ναι
<XTM> ε:: είχε πει ότι δεν θα πάει γιατί δεν θα προλάβει να έρθει στον XXX

Αντιθέτως, στο παρακάτω παράδειγμα το *εγώ* προσδιορίζεται ως προς ένα γεγονός που έχει άμεση συνάφεια με το υπό συζήτηση θέμα (συσχετιστική λειτουργία), δηλαδή τον λόγο καθυστέρησης του εκάστοτε συμμετέχοντα στη συνάντηση που κανονίζουν.

(81) <M> θα πρέπει να κλείσουμε θα πρέπει να έχουμε βρει τα άτομα θα πρέπει γενικά να είμαστε όλοι στην ώρα μας εκτός από αυτούς θα έχουν ειδοποιήσει ότι θα έχουν πάει αργότερα πηχί ας πούμε εγώ που έχω τα αγγλικά ε:: ή οποιοσδήποτε άλλος που έχει κάποια υποχρέωση

Στην προσωπική αντωνυμία *εσύ* διαπιστώνονται αντίστοιχες λειτουργίες (τεκμηριωτική και συσχετιστική), αλλά εντοπίζεται και η περίπτωση αξιολογικού σχολίου (85). Στο (82) η Ε με την αναφορά στο *εσύ* και την πρόταση με *που* έχει στόχο να παραχωρήσει το βήμα του λόγου στη συνομιλήτριά της. Η παραχώρηση του βήματος γίνεται στη βάση των επιστημικών δικαιωμάτων, δηλαδή η πρόσβαση στον τομέα της γνώσης σχετικά με το αντικείμενο αναφοράς στη συνομιλία προσδίδει αυξημένα επιστημικά δικαιώματα ή επιστημική ανωτερότητα σε έναν ομιλητή (Stivers, Mondala & Steensing 2011: 3, Μαρτίκα 2015: 99):

(82) <E> ε:: για πες εσύ που ξέρεις και κοίταξες στο σάιτ και ψώνισες τα υλικά που χρειάζονται

Η πρόταση με *που* επομένως λειτουργεί τεκμηριωτικά φανερώνοντας τον τρόπο απόκτησης της γνώσης, για την οποία τώρα καλείται να πάρει το λόγο.⁴¹ Στο επόμενο παράδειγμα δεν παρατηρείται αντίστοιχη παραχώρηση βήματος, αλλά επίκληση στην αμοιβαία γνώση αναδεικνύοντας τον τρόπο που έχει προκύψει, δηλαδή μέσα από τις κοινές τους εμπειρίες, τα κοινά βιώματα και προηγούμενες συζητήσεις:

(83) <A> εσύ που έχουμε βγει και μαζί θα ξέρεις ότι το χειρότερο μου ας πούμε θα είναι να υπάρξει κάποια Πάολα κάποιος Παντελίδης [δε μπορώ δε μπορώ

Στο (84) η πρόταση με *που* προσδιορίζει το *εσύ* ως προς το συζητούμενο θέμα.

(84) <ME> [ωραία κι ο μπακάλης ξέρει τα [τρόφιμά του
<K> [και ο ψυχίατρος τα ξέρει
<ME> τα προϊόντα του
<AA> όλοι ((γέλια)) οκέι αλλά ναι δεν είναι
<ME> σε τι είσαι χρήσιμος;
<AA> δεν είσαι από πίσω () 'ντάξει θα [πας εσύ που έχεις κάτι εδώ και θα σου πει
α:: πρέπει να 'ναι αυτό πάρε εκείνο

⁴¹ Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι και εδώ έχουμε άλλο ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αμοιβαίας γνώσης: η Ε ξέρει ότι η συνομιλήτριά της ξέρει και η συνομιλήτρια ξέρει ότι η Ε ξέρει πως ξέρει.

Τέλος, στο (85) η Δ καλεί τη συνομιλήτριά της I να πάρει το λόγο όχι όμως στη βάση επιστημικών δικαιωμάτων, αλλά για ένα χιουμοριστικό θετικό αξιολογικό σχόλιο (που είσαι φωτιά), γι' αυτό και μετά την ειρωνική αποδοχή του θετικού σχολίου (φωτιά είμαι το ξέρω ναι φουλ) αναρωτιέται τι να πω εγώ;. Η πρόταση με που εδώ είναι μη περιοριστική:

- (85) <Δ> Ιωάννα για πες εσύ που είσαι φωτιά
 <I> φωτιά είμαι το ξέρω ναι φουλ
 <N> παιδιά νερό να σβήσει
 <I> τι να πω εγώ;
 <Δ> τι κάνει η Άννα; κχ κχ:: ((γέλιο)) [...]

4.4. Ρήματα

Όπως αναφέρθηκε στην αρχή το που συνάπτεται με ρήματα 61 φορές στο σώμα κειμένων της διατριβής. (Έχουμε εξαιρέσει το ρήμα είναι, το οποίο δημιουργεί δίπτυχες προτάσεις και το που δεν αποτελεί συμπλήρωμα, αλλά προσδιορισμό της αντωνυμίας αυτός-ή-ό).

Πίνακας 10. Ρήματα που συνάπτονται με το που

θυμάμαι	19
ακούω	5
λέω	4
μ' αρέσει	4
βλέπω	4
χαίρομαι	3
άσε	2
ντρέπομαι	2
νιώθω τύψεις	2
είχα λυσσάζει	1
βολεύει	1
είσαι τυχερή	1
νιώθω τυχερή	1
ένιωσα άσχημα	1
αισθάνομαι άσχημα	1
φαίνεται αδιανόητο	1
δίκιο είχε	1
με ενοχλεί	1
πειράζει	1
την προβληματίζει	1

<i>φτάνει</i>	1
<i>φταίω</i>	1
<i>φχαριστιέμαι</i>	1
<i>έκανες βλακεία</i>	1
<i>απογοητεύομαι</i>	1
Σύνολο	61

Το συχνότερο ρήμα είναι το *θυμάμαι*, το οποίο έχει σημαντική διαφορά συχνότητας από το δεύτερο *ακούω*. Γενικά, τα ρήματα που συνάπτονται με το *που* μπορούν να ταξινομηθούν σε δύο κύριες κατηγορίες: σε τεκμηριωτικά (*θυμάμαι, ακούω, λέω, βλέπω*) και σε ψυχικού πάθους (τα υπόλοιπα στον πίνακα). Με βάση αυτόν τον διαχωρισμό γίνεται φανερό ότι τα τεκμηριωτικά είναι λιγότερα σε αριθμό αλλά βρίσκονται στις πρώτες θέσεις του πίνακα και το άθροισμά τους καλύπτει τις μισές χρήσεις του συνόλου των ρημάτων (32/61). Από την άλλη, τα ψυχικού πάθους είναι περισσότερα, αλλά είτε έχουν ελάχιστες εμφανίσεις είτε μία μοναδική. Ξεκινώντας από τα τεκμηριωτικά ρήματα θα παρουσιάσω τα επιμέρους δείγματα κάθε ρηματικού τύπου, ενώ στον Πίνακα 10 τα ρήματα παρουσιάζονται σε λεξιματική μορφή.

Πίνακας 11. Τεκμηριωτικά ρήματα (δείγματα) που συνάπτονται με το *που*

<i>θυμάσαι</i>	9
<i>θυμάμαι</i>	7
<i>είπα</i>	3
<i>είδες</i>	2
<i>θυμάστε</i>	2
<i>άκουγα</i>	1
<i>έχω ακούσει</i>	1
<i>έχεις ακούσει</i>	1
<i>άκουγα</i>	1
<i>άκουσα</i>	1
<i>θυμήθηκα</i>	1
<i>βλέπεις</i>	1
<i>βλέπω</i>	1
<i>έχεις πει</i>	1
Σύνολο	32

Πριν την παρουσίαση των επιμέρους παραδειγμάτων είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι και τα τέσσερα ρήματα στη σύναψή τους με το *που* έχουν ανακλητική σημασιολογική χροιά. Για το ρήμα *θυμάμαι* θεωρείται προφανής μια τέτοια χρήση, όπως όμως θα φανεί στη συνέχεια αντίστοιχη σημασία φανερώνουν και τα άλλα τρία.

4.4.1. *θυμάμαι*

Το πιο συχνό είναι το δεύτερο πρόσωπο του ρήματος *θυμάμαι*: *θυμάσαι* (9), *θυμάστε* (2) και ακολουθεί το πρώτο πρόσωπο: *θυμάμαι* (7), *θυμήθηκα* (1). Η σύναψη του δεύτερου προσώπου με το *που* εντοπίζεται μόνο σε ερωτηματικές δομές και ο ομιλητής με τον ερωτηματικό επιτονισμό διερευνά εάν ο ακροατής μπορεί να ανακαλέσει στη μνήμη του την αμοιβαία γνώση για το αναφερόμενο θέμα. Ο ομιλητής δηλαδή γνωρίζει ότι μοιράζονται με τον συνομιλητή του μια πληροφορία/γνώση/εμπειρία και αναρωτιέται αν είναι δυνατή η ανάκλησή της:

(86) <A> θυμάσαι που καθότανε η γιαγιά στο καναπέ και πήρε φόρα ο Άμλετ και ανέβηκε στα πόδια της και την ΚΟΥτούλησε στο πιγούνι; ((γέλια))
<N> ((γέλια)) μαζί με το τέτοιο μαζί με το πώς [λεγότανε αυτό που φόραγε στο κεφάλι ((γέλια))

(87) <Π> [πω:: το καλοκαίρι στα Κύθηρα που είχαμε πάει θυμάσαι που τα 'χε κανονίσει η Έλλη ρε παιδί μου;
<M> ναι::

(88) <M> [μπορεί να είχαμε σχολείο θυμάστε που είχαμε:: (.) μπορεί να είχαμε σχολείο θυμάστε που είχαμε [που μαζευόντουσαν όσοι είχαν αλλεργίες;
<Γ> [@ <A> και να μην είχες αλλεργία την πάθαινες
<Γ> αλλεργία εγώ είχα πάθει από εκεί
<E> ε με τόσα πεύκα λογικό είναι να αντιδρά ο οργανισμός

Είναι χαρακτηριστικό ότι σε όλες αυτές τις περιπτώσεις οι συνομιλητές/ακροατές πράγματι θυμούνται και ανακαλούν στη μνήμη τους τη βιωμένη εμπειρία, την οποία ανάκληση προβάλλουν στη συνομιλία είτε με ρητό τρόπο *ναι::* (87), είτε επεκτείνοντας το αρχικό εκφώνημα του συνομιλητή τους προσθέτοντας ένα ακόμα τμήμα της παρελθούσας εμπειρίας (86, 88).

Το ρήμα *θυμάμαι* εντοπίζεται κυρίως σε καταφατικές προτάσεις, ενώ είναι δυνατή η αλλαγή του επιτονισμού στο μέσο της συνεισφοράς μετατρέποντας την σε ερώτηση (89). Λειτουργεί αντίστοιχα με το δεύτερο πρόσωπο με τη διαφορά ότι η ανάκληση της εμπειρίας δεν προκύπτει έπειτα από προτροπή αλλά στοχεύει στην ανάδειξη της αμοιβαίας γνώσης από τον ίδιο τον ομιλητή. Όταν το ρήμα της *πρότασης με που* είναι μεταγλωσσικό (90) ο τεκμηριωτικός χαρακτήρας διατηρείται:

(89) <E> ((γέλια)) θυμάμαι που κάποτε είχες και χρυσόψαρο;
<K> ναι () [αλλά πέθανε

(90) <K> τελειώνει τη σκηνή και γυρνάω και βλέπω (.) ποια σκηνή::; γιατί θυμάμαι που μου το 'χε πει ποια σκηνή δεν του άρεσε; με το διαστημόπλοιο;
<M> δηλαδή θυμάμαι [που ήμασταν σε ένα άλλο σπίτι και αλλάξαμε και όλα αυτά και πώς ήταν ας πούμε αλλά από εκεί και πέρα έχω φωτογραφίες μόνο
<N> [ναι ήθελε να ασχοληθεί πά::ρα πολύ θυμάμαι που έμπαινε και στο ίντερνετ κι έβλεπε πληροφορίες [για το χρυσόψαρο

Παρατηρούμε ότι σε αυτές τις περιπτώσεις το *που* δεν αναφέρεται σε προηγούμενο όρο ούτε προσδιορίζει το ρήμα εξάρτησης, αλλά είναι το συμπλήρωμά του. Υποστηρίζουμε, επομένως, ότι δεν πρόκειται για διαφορετικό *που*, αλλά ότι η απουσία προγενέστερου στοιχείου διατηρεί ανενεργή την προσδιοριστική του λειτουργία, ενώ τα χαρακτηριστικά της οριστικότητας και της γεγονοτικότητας παραμένουν παρόντα στη δομή.

4.4.2. ακούω

Το ρήμα *ακούω* απαντά κυρίως σε παρελθοντικούς χρόνους ή σε παρακείμενο και λειτουργεί τεκμηριωτικά δηλώνοντας μόνο τον τρόπο απόκτησης της πληροφορίας (δηλαδή μέσω της ακοής), ενώ η *πρόταση που* ως συμπλήρωμα παραθέτει την ίδια την πληροφορία. Και σε αυτές τις περιπτώσεις η πληροφορία εντός της συμπληρωματικής πρότασης αντανακλά την αμοιβαία γνώση. Για παράδειγμα, στο (91) η Σ λέει το *πρωί άκουγα που έβρεχε* και είναι εμφανές από τις τρεις πρώτες συνεισφορές ότι η βροχή είναι κοινή εμπειρία και των δύο συνομιλητριών:

(91) <T> ΤΙ βροχή είναι αυτή;
<Σ> ε βρέχει ασταμάτητα από [χθες το βράδυ
<T> [από χθες το βράδυ

<Σ> δεν υπάρχει αφού σκεφτόμουν πώς θα έρθετε το πρωί Άκουγα (.) που έβρεχε και έλεγα καλά πώς θα έρθουν αυτά τα κορίτσια με τέτοια βροχή

Το (92) παρουσιάζει ενδιαφέρον, καθώς εμφανίζεται η περίπτωση του τρίτου προσώπου που ακούει τη συνομιλία δύο άλλων (overhearer, βλ. Clark 1992: 176). Στο απόσπασμα αυτό η Ν αφηγείται ένα παρελθοντικό περιστατικό. Όταν ήταν σε ένα πάρκο με τη φίλη της, τη Σταυρούλα, συνάντησαν μια άλλη κοπέλα: ας την ονομάσουμε Β. Σε σύντομη επικοινωνία που είχαν, η Β παρότρυνε τη Ν να μαντέψει την ηλικία της. Στο μεταξύ η Σταυρούλα βρισκόταν πιο πέρα, όπως όμως θα φανεί, άκουγε τη συνομιλία:

(92) <N> προχτές που ήμασταν στη δουλειά στο πάρκο ήμασταν (.) και είναι μια κοπέλα εκεί ξένη αυτή κοπέλα και μου λέει μιλάγαμε η Σταυρούλα εκεί (.) και μου λέει πόσο χρονών λέει με κάνεις αυτή φαινότανε πιο μεγάλη από εσένα ((κοιτάει την Αθηνά)) και της λέω εγώ σαράντα πέντε της λέω σαράντα οχτώ:: και αυτή έπαθε εγκεφαλικό μου λέει ΤΙ; σαράντα ένα χρονών είμαι μου λέει

[...]

<N> [...] και μετά πάει ρωτάει τη Σταυρούλα με κοιτάει η Σταυρούλα και αυτά της λέει αυτή ε σαράντα πέντε και μου λέει Νένα και εγώ έτσι θα της έλεγα αλλά άκουσα που της είπες εσύ μου λέει ΤΟΣΟ έπαθε εγκεφαλικό σαράντα οχτώ δεν τα πάω καλά της λέω με τις ηλικίες

Η Ν απάντησε σαράντα πέντε με σαράντα οχτώ ενώ η πραγματική της ηλικία ήταν σαράντα ένα. Έτσι, η Β πήγε να ρωτήσει και την Σταυρούλα, η οποία απάντησε σαράντα πέντε. Η απάντηση της Σταυρούλας όμως επηρεάστηκε από την προηγούμενη αλληλεπίδραση (της Ν με τη Β) την οποία είχε ακούσει, διαφορετικά θα απαντούσε σαράντα οχτώ. Συνεπώς, με το *έτσι θα της έλεγα αλλά άκουσα που της είπες* εσύ παρατηρούμε στην πρόταση με *που* να εμφανίζεται το μεταγλωσσικό της *είπες*, το οποίο αναπέμπει στα λόγια της Ν σε προηγούμενο σημείο της αφήγησης. Η Σταυρούλα δηλαδή λέει στη Ν ότι η απάντησή της προέκυψε ως απόρροια της αμοιβαίας γνώσης που είχε για τα λεγόμενά της.

Στο (93) ο Γ εκτιμούσε ότι η αναφορά του για τη συμμετοχική πληρωμή των εξετάσεων του ΙΚΑ συνιστούσε αμοιβαία γνώση, γεγονός που επιδιώκει να αναδείξει με την ερωτηματική δομή *δε το χεις ακούσει που λένε...*. Στη συμπληρωματική πρόταση *που λένε* είναι ενδεικτική η επίκλησή του στην κοινή γνώση ως αποτέλεσμα της συμμετοχής στην ίδια κοινωνία:

(93) <MA> πληρώνεις συμμετοχή για τις εξετάσεις;
<Γ> όχι ρε ξέρω ‘γώ:: κάνει τριάντα ευρώ η:: όλη η εξέταση:: βάζει:: ένα ποσό το
1κα:: και:: το υπόλοιπο ας πούμε το πληρώνεις εσύ μια συμμετοχή μια συμμετοχή
που λέμε:: δε το ‘χεις ακούσει που λένε να πληρώσεις συμμετοχή για φάρμακα
εξετάσεις και λοιπά;

Στο (94) η πρόταση με *που* φαίνεται να μεταφέρει μια νέα πληροφορία, η οποία δεν έχει αναφερθεί σε προγενέστερο σημείο, ούτε να είναι γνωστή από τη συνομιλήτρια:

(94) <Λ> και καταστρέφω περιουσία ξένων
<Α> ναι ΑΥΤΟ καταστρέφω την ουσία περιουσία ΑΝΘΡΩΠΩΝ που δεν έχουνε
που και αυτοί τα έχουν ανάγκη κλέβουνε μετά τα μαγαζιά και το ένα και το άλλο
ΤΙ να την κάνω την επανάσταση; προχθές άκουγα ΠΟΥ:: γινότανε κάπου σε μια
χώρα που μου διαφεύγει τώρα ΔΙΑδήλωση ήρεμη ωραία και τα λοιπά ε:: που
απαιτούσαν ΠΡΑγματα και την Αλλη μέρα οι ΙΔΙΟΙ διαδηλωτές ε:: πήγανε για να
μαζέψουνε τα σκουπίδια και ό,τι είχε απομείνει απ’ την διαδήλωσή τους

Σε αυτό το σημείο θα μπορούσαμε να αναρωτηθούμε γιατί η ομιλήτρια επιλέγει αυτόν τον τρόπο μετάδοσης του μηνύματος αντί για τον δείκτη *ότι*; Η πιθανή ερμηνεία είναι ότι την πληροφορία την έλαβε από κάποια τηλεοπτική εκπομπή ή τις ειδήσεις, οι οποίες μετά την προβολή τους είναι δυνατόν να θεωρηθούν κοινή γνώση ή πιθανή κοινή γνώση. Έτσι, η ομιλήτρια επιλέγει τον δείκτη *που* με γνώμονα όχι τι έχει αναφερθεί προγενέστερα στη συνομιλία αλλά στην ευρύτερη κοινότητα.

Και στα τέσσερα παραδείγματα με το ρήμα *ακούω*, οι ομιλητές επέλεξαν τη σύναψη με το *που* στην κοινή βάση της αμοιβαίας γνώσης με τους συνομιλητές ή στη διερεύνηση της κοινής βάσης. Κάθε παράδειγμα αντιστοιχεί σε διαφορετικό τρόπο απόκτησης αυτής γνώσης, όλα όμως τη στιγμή της συνομιλίας την προϋποθέτουν σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό.

4.4.3. λέω

Το ρήμα *λέω* βρίσκεται επίσης σε παρελθοντικούς χρόνους και συνήθως δημιουργεί ερωτηματικές δομές με διερευνητικό επιτονισμό ελέγχοντας αν έχει μεταβιβαστεί η συναφής πληροφορία ώστε να αποτελέσει το κοινό έδαφος, την αμοιβαία γνώση για τη συνέχεια της συνομιλίας.

(95) <A> ((νεύμα)) ‘ντάξει και δεν έχει πάθει ακόμα κάτι
 <I> πόσο καιρό το έχει;
 <A> ένα χρόνο; ενάμισι;
 <I> ‘ΝΤΑξει ενάμισι είναι πολύ κιάλας (.) κι εγώ αυτό (.) όχι (.) δύο το ‘χω
 <A> ΣΟΥ ‘ΠΑ που η ΧΧΧ μου έφερε ένα [σανέλ μανό;
 <M> ΑΥΤΟ ΗΘΕΛΑ ΝΑ ΠΩ (.) ΕΜΕΝΑ μου είπε ότι [είχε έρθει και σου χτύπησε
 το κουδούνι και κοιμόσουνα::
 <I> καλά (.) πολύ γέλιο

Το σου ‘πα στην αρχική θέση της συνεισφοράς, με εμφατικό τόνο (κεφαλαία γράμματα, αύξηση της έντασης της φωνής), λειτουργεί ως δείκτης μετάβασης σε νέο θέμα. Αυτό οδηγεί η νέα πληροφορία να εντοπίζεται μέσα στην πρόταση με *που*. Μέχρι τώρα όμως, όπως έχουμε δει, η πρόταση με *που* φέρει τη γνωστή πληροφορία, αυτήν που είναι αναγνωρίσιμη από τους συμμετέχοντες και άρα με κάποιο τρόπο βρίσκεται στη γνωσιακή τους σκευή. Πώς δικαιολογείται η διαφορετική αυτή συμπεριφορά του *που*; Όπως θα φανεί στην ανάλυση, το *που* διατηρεί το βασικό του χαρακτηριστικό της οριστικότητας και αυτό που διαφέρει είναι ο τρόπος που το χρησιμοποιούν οι ομιλητές για να πετύχουν τους επικοινωνιακούς τους σκοπούς.

Στο (95) η συζήτηση αφορούσε τα αυτοκίνητα, ενώ στο (96) τις εξετάσεις της σχολής:

(96) <M> ό:χι ίδια ώρα αλλά ίδια μέρα ενώ δίνω ΔΕΥτέρα δίνω ΤΕτάρτη δίνω ΠΑρασκευή: (.) και ουσιαστικά δίνω δυο Τετά::ρητ η εγώ δεν προλαβαίνω καλά καλά να διαβάσω αυτά τ-της κοινής εβδομάδας θα δώσω και χρωστούμενο::
 <A> ΜΕ τίποτα ρε
 <I> καλά ναι
 <A> ((βήχας)) ΣΟΥ ΕΙΠΑ που κάναμε δήλωση για πρακτική;
 <M> Α:: (.) ναι αυτό ήθελα να σου πω
 <I> ΑΛΗΘΕΙΑ; ΚΑνατε και οι δύο::;

Στα δύο παραδείγματα παραπάνω οι ομιλήτριες αξιοποιούν μια δομή που ήδη συναντήσαμε. Προκειμένου ένας ομιλητής να διερευνήσει/ανιχνεύσει αν ο συνομιλητής του μοιράζεται την ίδια γνώση με αυτόν, σε περιπτώσεις που δεν είναι σίγουρος ώστε να προχωρήσει γνωρίζοντας ότι έγινε κατανοητός, τοποθετεί τη γνωστή πληροφορία στην πρόταση με *που* και ολόκληρο το εκφώνημα σε ερωτηματική δομή. Η διαφορά εδώ, όπως επισημάνθηκε, είναι ότι η πρόταση με *που* περιλαμβάνει μια νέα πληροφορία. Η πιθανή

ερμηνεία είναι ότι οι ομιλήτριες βασίζονται σε αυτή τη δομή, η οποία στην πρωτοτυπική της λειτουργία στοχεύει στην διευκόλυνση της συνομιλίας και την οικονομία του λόγου, και στη θέση της γνωστής πληροφορίας τοποθετούν την νέα, διαμορφώνοντας έναν εναλλακτικό τρόπο μετάβασης σε νέα θεματική, που κατευθύνει την προσοχή των συνομιλητριών στη νέα πληροφορία.

Τα δύο παραπάνω αποσπάσματα έχουν, ωστόσο, επιπλέον ενδιαφέρον. Παρατηρώντας στο (95) την απάντηση της Μ στην *A AYTO HΘΕΛΑ ΝΑ ΠΩ* φαίνεται ότι και η Μ γνώριζε αυτό που είπε η Α, και πράγματι το γνώριζε. Τότε θα αναρωτηθεί κανείς γιατί κάνουμε λόγο για νέα πληροφορία; Το εκφώνημα της Μ εκλαμβάνεται ως νέα πληροφορία γιατί απουσιάζει η αμοιβαία γνώση, δηλαδή η Μ δεν ξέρει ότι η Α ξέρει (ή διαφορετικά, η Μ εκτιμά ότι πιθανόν η Α δεν ξέρει). Έτσι, επιλέγει τη συγκεκριμένη δομή μετάβασης, η οποία συνεχίζει να διατηρεί τον διερευνητικό της χαρακτήρα στην περίπτωση που πράγματι υπάρχει αμοιβαία γνώση. Στο (96) το εκφώνημα της Α απευθύνεται προς τη Ι, το ίδιο και το εκφώνημα της Μ, καθώς η Α και η Μ συμμετείχαν στο ίδιο γεγονός (έκαναν δήλωση για πρακτική) κι έτσι υπάρχει μεταξύ τους αμοιβαία γνώση αλλά δεν υπάρχει μεταξύ των δύο και της Ι. Πράγματι, το εκφώνημα της Ι είναι ενδεικτικό της άγνοιας του συγκεκριμένου γεγονότος (*ΑΛΗΘΕΙΑ; ΚΑνατε και οι δύο::;*).

Από την άλλη στο (97) ο διερευνητικός επιτονισμός χρησιμοποιείται στην πρωτοτυπική του λειτουργία:

(97) <M> ΝΑΙ 'ΝΤΑξει έχει σχέση ν::αι κοίτα (.) εμείς ρωτήσαμε τον:: Μυράν ((γέλιο)) τελοσπάντων και μας είπε ότι είχε κά::νει (.) μας είδε χθες στη σχολή μας φίλησε (.) δεν ξέρω αν σου είπα έχουμε γίνει κολλητοί
<I> Αλήθεια; ακόμα συνεχίζετ-
<M> έχουμε το τηλέφωνο ΤΟΥ
<I> έχετε βγει;
<M> δεν σου 'ΠΑ που μας πήρε τηλέφωνο για καλή χρονιΑ; σ' τα είπα αυτά αφού είχαμε πάει μετά [στο κέντρο
<I> [ΔΕΝ μου ΤΑ 'χεις πει
<M> με πήρε τηΛΕφωνο πριν πάμε στο ΚΕντρο ΠΡώτη ΙανουαΡΙου (.) εγώ καθόμωνα με την ΧΧΧ και:: κάτι βλέπαμε στον υπολογιστή (.)

Η ερώτηση της Ι *έχετε βγει;* στη σειρά 6 φανερώνει στη Μ ότι ένα μέρος της αμοιβαίας γνώσης γύρω από το συζητούμενο γεγονός πιθανόν απουσιάζει, ενώ η Μ εκτιμούσε ότι

ήταν παρόν στη συνομιλία. Αυτό την οδηγεί στην αρνητική ερωτηματική δομή *δεν σου 'ΠΑ που...* Οι αρνητικές ερωτήσεις χαρακτηρίζονται από κατευθυντικότητα και εμπεριέχουν «τη δύναμη της ισχυρής βεβαίωσης» (Quirk et al. 1985: 825). Η Μ δηλαδή έχει στόχο να διερευνήσει την ύπαρξη αμοιβαίας γνώσης, αλλά η δομή που επιλέγει φανερώνει την ισχυρή της πεποίθηση ότι αυτή είναι εδραιωμένη και όχι απύσαστη. Αυτό φαίνεται και από την καταφατική συνέχεια του εκφωνήματος (*σ' τα είπα αυτά αφού είχαμε πάει μετά [στο κέντρο]*). Η Ι όμως επισημαίνει ότι δεν γνωρίζει κι έτσι η Μ ξεκινά να καλύπτει το συγκεκριμένο γνωστικό κενό (σειρά 10).

Εάν μέρος της αμοιβαίας γνώσης επαναληφθεί ή παρουσιαστεί ως νέα πληροφορία, ο συνομιλητής τείνει να το επισημάνει. Στο (98) ο Γ αναφέρεται σε έναν κοινό γνωστό τους, ο οποίος από τα μαθήματα της σχολής χρωστά μόνο του τέταρτου έτους, η εξεταστική όμως δεν έχει έρθει ακόμα και έτσι έχει αρκετό ελεύθερο χρόνο:

(98) <Γ> από το πρωί μέχρι το βράδυ δεν έχει τι να κάνει ΟΧΙ αλήθεια δεν έχει τι να κάνει επειδή έχει:: πάρει τα μαθήματα του [τέταρτου
<Σ> [α ναι μου το 'χεις πει που:: χρωστάει δυο:: τρία κάμποσα

Ο Σ συντάσσει το ρήμα *λέω* με το *που* για να τονίσει ότι αυτή είναι μια πληροφορία που έχει αναφερθεί σε προηγούμενη συνομιλία, αποτελεί κοινό έδαφος και για να δείξει ότι γνωρίζει αναφέρει ότι ο κοινός γνωστός τους χρωστά μαθήματα και πόσα μαθήματα περίπου χρωστά.

Παραπάνω παρατέθηκαν και οι τέσσερις περιπτώσεις σύναψης του *λέω* με το *που* (βλ. Πίνακα 11). Το *που* ως δείκτης αμοιβαίας γνώσης συντάσσεται με τον παρελθοντικό χρόνο του *λέω* σε ερωτηματικές δομές διερευνώντας την ύπαρξη κοινού εδάφους στη συνομιλία ή καταφατικά επισημαίνοντας την παρουσία του. Στις δύο από τις τέσσερις περιπτώσεις το *είπα που* βρίσκεται στην αρχή των συνεισφορών με ερωτηματικό επιτονισμό εισάγοντας ένα νέο θέμα. Αυτό το επιτυγχάνουν οι ομιλητές διατηρώντας το βασικό σχήμα και κάνοντας μία μόνο αλλαγή, τοποθετώντας στη θέση της αναγνωρίσιμης πληροφορίας τη νέα και άγνωστη (ή πιθανόν άγνωστη) στους συνομιλητές. Μια τέτοια αλλαγή είναι εφικτή λόγω του διερευνητικού επιτονισμού, ο οποίος χρησιμοποιείται σε μια προσπάθεια ανίχνευσης της αμοιβαίας γνώσης, δίνοντας

έτσι τη δυνατότητα και σε νέες πληροφορίες να παρουσιαστούν. Ωστόσο, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι αυτή η χρήση είναι περιθωριακή στο σώμα της διατριβής.

Έχει ενδιαφέρον ότι η Ρούσσου (2006: 97) παρουσιάζει παραδείγματα με το *σου είπα* εξετάζοντας τη σύναψη του *που* με μη γεγονοτικά ρήματα:

- α) Σου **είπα** που χώρισε ο Κώστας.⁴²
- β) Σου **είπα** που χώρισε ο Κώστας;
- γ) Δε **λες** που χώρισε τελικά!
- δ) **Έμαθα** που χώρισε ο Κώστας.
- ε) Το **ξέρω** που μ' αγαπάς.

Σύμφωνα με τη Ρούσσου, η έντονη γραφή των ρημάτων δηλώνει την έμφαση πάνω στα ρήματα, και είναι αυτή που επιτρέπει τη σύναψη του *που* με τέτοια ρήματα. Η εξήγηση αυτή εκκινεί από περιπτώσεις οριστικών ονοματικών φράσεων που εισάγουν νέες πληροφορίες και έχουν έμφαση, όπως παρακάτω:

Τι διάβασε ο Κώστας; **Το βιβλίο** διάβασε ο Κώστας.

Η ΟΦ *το βιβλίο* αποτελεί την απάντηση στην προηγούμενη ερώτηση και δίνει μια νέα πληροφορία. Η έμφαση χωρίζει την πρόταση σε δύο μέρη: στο εστιασμένο μέρος με τη νέα πληροφορία (το βιβλίο) και το μη εστιασμένο με την παλιά πληροφορία (διάβασε ο Κώστας). Έτσι, εφαρμόζει το κριτήριο της έμφασης και στα παραδείγματα με το *που*. Το ρήμα *είπα* που φέρει εμφατικό τόνο είναι η νέα πληροφορία και η *πρόταση με που* αυτόματα γίνεται η παλιά, αποτελώντας την προϋπόθεση για την κύρια (ό.π.: 98).

Αν εξετάσουμε το παράδειγμα με το *βιβλίο* έχει δημιουργηθεί ένα μικρό συγκείμενο με δύο προτάσεις. Το *διάβασε ο Κώστας* πράγματι είναι η παλιά πληροφορία καθώς έχει αναφερθεί λίγο πριν. Η ΟΦ *το βιβλίο* λείπει από την προηγούμενη πρόταση και έτσι θεωρείται νέα πληροφορία. Τι είναι αυτό όμως που μας οδηγεί να θεωρήσουμε το *είπα* νέα πληροφορία; Στην καταφατική πρόταση *Σου είπα που χώρισε ο Κώστας*, όλες οι πληροφορίες είναι παλιές/γνωστές: ο ακροατής γνωρίζει και ότι ο Κώστας χώρισε και ότι του το είπε ο συνομιλητής του. Αντιθέτως στην ερωτηματική πρόταση *Σου είπα που χώρισε ο Κώστας;* αν η απάντηση είναι αρνητική τότε όλη η πρόταση είναι νέα πληροφορία, ο ακροατής δεν γνώριζε ότι χώρισε ο Κώστας και δεν του το είχε πει πιο

⁴² Η έμφαση στα παραδείγματα είναι από το πρωτότυπο.

πριν ο συνομιλητής του· αν η απάντηση είναι θετική, τότε ολόκληρη η πρόταση είναι παλιά/γνωστή πληροφορία. Συγκρίνοντας με τα δικά μας ευρήματα, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι το *που χώρισε ο Κώστας* στην ερωτηματική δομή θα είναι η νέα πληροφορία, ενώ στην καταφατική η παλιά. Η έμφαση στο *σου είπα* πράγματι είναι παρούσα, όπως όμως γίνεται φανερό, δεν είναι αυτή που επηρεάζει την παρουσία/απουσία του *που*, αλλά το ζήτημα της αμοιβαίας γνώσης των ομιλητών.

4.4.4. βλέπω

Το ρήμα *βλέπω* εμφανίζεται τέσσερις φορές με το *που*, δύο φορές σε παρελθοντικό χρόνο και δύο σε παροντικό και εντοπίζεται κυρίως σε ερωτηματικές δομές. Η σύναψη αυτή σε ερωτηματικό επιτονισμό έχει στόχο την επιβεβαίωση ενός γεγονότος που είχε αναφερθεί σε προηγούμενες συνομιλίες μεταξύ των συμμετεχόντων και αποτελούσε κοινό κτήμα.

Στο (99) στη σειρά 6 η Σ εκφωνεί το *είδες που σ' το είπα;*. Πριν από αυτό το σημείο όμως έχει προηγηθεί μια σειρά γεγονότων που έχουν ανανεώσει την αμοιβαία γνώση των φίλων και συνομιλητριών. Η Σ σε προηγούμενη συνομιλία με την Η της είχε αναφέρει ένα μαγαζί που έχει τα προϊόντα του στη μισή τιμή. Τελικά η Η πήγε σε αυτό το μαγαζί, αγόρασε μια τσάντα και ενθουσιασμένη παρουσιάζει τη νέα της αγορά στις φίλες της.

- (99) <H> ΕΓΩ πήγα στο μαγαζί που μου είπες και πήρα αυτήν την τσάντα ((δείχνει)) [σ' αρέσει;
<Σ> [Α::
<Τ> [α ωραία
<Σ> ΜΕ ΓΕΙΑ
<H> κοΡΙτσια (.) από πενήντα μισή τιμή
<Σ> είδες που σ' το είπα;
<H> αλήθεια
<Σ> ΕΣΥ γιατί δεν ΠΗγες ακόμα;
<Τ> ε γιατί δεν είχα χρόνο

Στο προηγούμενο συνομιλιακό γεγονός έχουμε την εδραίωση της αμοιβαίας γνώσης, η Σ λέει στην Η για ένα μαγαζί με προϊόντα στη μισή τιμή, με αποτέλεσμα να μοιράζονται και οι δύο την ίδια πληροφορία. Όταν σε μεταγενέστερο χρόνο η Η πηγαίνει σε αυτό το μαγαζί διαπιστώνει και την αλήθεια των λεγομένων της φίλης· το μαγαζί, αυτό πράγματι είχε προϊόντα στη μισή τιμή. Στην επόμενη μεταξύ τους συνομιλία, δηλαδή αυτήν που

εξετάζουμε εδώ, η Η αναφέρει ότι αγόρασε την τσάντα (την οποία δείχνει) στη μισή τιμή. Η Σ, επομένως, με το εκφώνημά της επανέρχεται στο πρότερο συνομιλιακό γεγονός που της είχε αναφέρει για το συγκεκριμένο μαγαζί. Η Σ τότε επικαλείται την προηγούμενη τους συνομιλία *που σ' το είπα*, προτρέποντάς την να αναγνωρίσει το αληθές των λεγομένων της (*είδες που σ' το είπα;*).

Παρόμοια περίπτωση έχουμε στο (100). Στη συνομιλία αυτή συμμετέχουν τρία άτομα, ο ΜΚ, ο ΜΑ και Γ. Στο παρακάτω απόσπασμα βλέπουμε να συνομιλούν ο ΜΚ με τον ΜΑ και ο Γ να παραμένει σιωπηλός. Στο σημείο όμως που μας ενδιαφέρει ο ΜΑ στρέφεται και απευθύνεται στον Γ:

(100) <ΜΚ> [στο διάλογο ναι αλλά εντάξει τι να κάνουμε ρε φίλε; θα περάσω δύο τρία μαθήματα όσα μπορέσω @@@@
<ΜΑ> πόσα χρωστάς;
<ΜΚ> δύο
<ΜΑ> είδες που σ' το 'λεγα ((χειρονομεί στον Γ)) δεν χρωστάει μαθήματα αυτός
<ΜΚ> αφού δύο χρωστάω ρε και την εργασία του XXX

Ο ΜΚ με το *είδες που σ' το 'λεγα* επικαλείται την αμοιβαία γνώση μεταξύ του ίδιου και του Γ ως προς τις πληροφορίες που γνωρίζει για τον ΜΑ και προτρέπει τον Γ να αναγνωρίσει το αληθές των λόγων του. Το ρήμα *είδες* και στα δύο παραδείγματα που παρουσιάσαμε, παρ' ό,τι έχει τη σημασία της αναγνώρισης είναι στη βάση του τεκμηριωτικό καθώς οι ομιλητές βασίζονται στην άμεση πρόσληψη της πραγματικότητας από τους συμμετέχοντες ώστε εκείνοι να επιβεβαιώσουν τα λόγια τους.

Τέλος, στο (101) θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το *που* μεταφέρει μια νέα πληροφορία, καθώς η ΜΑΡ αναφέρει στις συνομιλήτριες της γεγονότα από το facebook:

(101) <ΜΑΡ> [ναι ρε γαμώτο και βλέπω τώρα στο φέισμπουκ που πηγαίνουν διάφοροι εράσμους και ανεβάζουν φωτογραφίες και τέτοια και::
<Μ> και ζηλεύεις ε;
<ΜΑΡ> ναι

Γνωρίζοντας όμως τον τρόπο λειτουργίας του συγκεκριμένου κοινωνικού διαδικτυακού μέσου, είναι πιθανόν η ομιλήτρια να εκτιμά ότι όσες φωτογραφίες έχει δει η ίδια τις έχουν δει και οι φίλες της ή έχουν δει παρόμοιες, με αποτέλεσμα να χρησιμοποιεί τη σύνταξη του *βλέπω* με το *που* στη βάση εκτιμώμενης ύπαρξης αμοιβαίας γνώσης. Η αναφορά σε αυτήν την πληροφορία γίνεται με στόχο τη μετάδοση ενός συναισθήματος

όπως φαίνεται από τις επόμενες συνεισφορές (σειρά 3 και 4) και όχι χάριν του ίδιου του γεγονότος (της δημοσιοποίησης δηλαδή των φωτογραφιών). Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι το συγκεκριμένο εκφώνημα διαφοροποιείται από τα προηγούμενα ως προς τον προτασιακό τύπο, καθώς είναι σε καταφατική δομή, ενώ τα προηγούμενα σε ερωτηματική. Στη βάση αυτή παρατηρείται μεταξύ του *βλέπω* και του *που* να παρεμβάλλονται άλλα γλωσσικά στοιχεία *τόρα, στο φέισμπουκ*. Είναι πιθανό οι ομιλητές να αποφεύγουν την άμεση σύναψη του *βλέπω* με το *που* σε μη ερωτηματικές δομές, αλλά μια τέτοια υπόθεση χρήζει περαιτέρω έρευνας, καθώς τα δεδομένα μας δεν επιτρέπουν να εμβαθύνουμε περισσότερο στο ζήτημα αυτό.

Το ρήμα *βλέπω* επομένως συνάπτεται με το *που* σε ερωτηματικές συνήθως προτάσεις και αξιολογείται η τεκμηριωτική του σημασία από τον ομιλητή με στόχο να προτρέψει τον ακροατή να αναγνωρίσει την αλήθεια των λεγομένων του. Στην περίπτωση μη ερωτηματικής δομής οι ομιλητές μεταφέρουν πληροφορίες που είναι δημοσιοποιημένες και πιθανόν γνωστές στους συνομιλητές ώστε να υποστηρίξουν ένα επιχείρημα ή να μεταδώσουν ένα συναίσθημα.

4.4.5. Ρήματα ψυχικού πάθους

Στον Πίνακα 12 παρατίθενται τα ρήματα ψυχικού πάθους στον τύπο εμφάνισής τους στο σώμα της διατριβής με τις συχνότητές τους.

Πίνακας 12. Συνάψεις του *που* με ρήματα ψυχικού πάθους

<i>άρεσε</i>	2
<i>άσε</i>	2
<i>μ' αρέσει</i>	2
<i>χαίρομαι</i>	2
<i>αισθάνομαι άσχημα</i>	1
<i>απογοητεύομαι</i>	1
<i>βολεύει</i>	1
<i>δίκιο είχε</i>	1
<i>είσαι τυχερή</i>	1
<i>είχα λυσσάζει</i>	1
<i>έκανες βλακεία</i>	1
<i>ένιωσα άσχημα</i>	1

με ενοχλεί	1
νιώθει τύψεις	1
νιώθω τυχερή	1
νιώθω τύψεις	1
ντρέπεσαι	1
ντρέπεται	1
πειράζει	1
την προβληματίζει	1
φαίνεται αδιανόητο	1
φταίω	1
φτάνει	1
φχαριστιέμαι	1
χάρηκα	1
Σύνολο	29

Παρατηρούμε ότι τέσσερα ρηματικά δείγματα έχουν μόλις παραπάνω από μία εμφανίσεις, τα *άρεσε*, *άσε*, *αρέσει* και *χαίρομαι*, ενώ τα υπόλοιπα δείγματα εμφανίζονται μία φορά. Επιπλέον, εμφανίζονται αρκετές ρηματικές φράσεις με ρήματα όπως *αισθάνομαι*, *έχω*, *είμαι*, *κάνω*, *νιώθω*, *φαίνομαι*, καθώς δεν θα μπορούσαν αυτά τα ρήματα μόνα τους να συνταχθούν με το *που*.⁴³ Έτσι, σε συνδυασμό με ουσιαστικά (*τύψεις*, *βλακεία*, επίθετα *τυχερή*, *αδιανόητο*) και επιρρήματα (*άσχημα*), σχηματίζουν φράσεις δηλωτικές συναισθημάτων, έμμεσα σε κάποιες περιπτώσεις (π.χ. *έκανες βλακεία, δίκιο είχε*) εκφράζοντας έντονη αξιολογική χροιά.

Τα ρήματα ψυχικού πάθους είναι μεταβατικά και η πρόταση με *που* φαίνεται να καταλαμβάνει τη μία από τις δύο συντακτικές θέσεις, αναλαμβάνοντας το ρόλο του ερεθίσματος,⁴⁴ δηλαδή εκείνου που προκαλεί την ενεργοποίηση του συναισθήματος. Το ερέθισμα αυτό είναι, όπως θα δούμε, μια αναγνωρίσιμη πληροφορία, μια πληροφορία είτε που έχει αναφερθεί λίγο νωρίτερα στην συνομιλία, είτε που μπορεί να συναχθεί συγκεκριμένα. Σε κάθε περίπτωση, το περιεχόμενο της πρότασης με *που* φανερώνει την αμοιβαία γνώση των ομιλητών/τριών, διατηρώντας το βασικό χαρακτηριστικό που διαπιστώσαμε και στις προηγούμενες υποενότητες (την οριστικότητα).

⁴³ Το ρήμα *είναι* έχει την δυνατότητα άμεσης σύναψης με το *που* αλλά με διαφορετική σημασία, καθώς δηλώνει μια μόνιμη κατάσταση. Ωστόσο δεν εμφανίζεται στο σώμα κειμένων με αυτή τη σημασία.

⁴⁴ Ως *ερέθισμα* μεταφέρω τον όρο *stimulus* του Dixon (1991: 155) για τα αντίστοιχα ρήματα στα αγγλικά.

Στο (101) η Μ, φίλη και συμφοιτήτρια του Δ, τον ρωτά *και με τα μαθήματα τι έγινε*. Ο Δ στην έκτη σειρά, μετά από κάποιες παρεκβάσεις, απαντά στην ερώτηση της Δ κι εκείνη επανέρχεται στη σειρά 7 με μια προτροπή *να αρχίσεις να:: βγάζεις μαθήματα*. Σε αυτό το σημείο γίνεται φανερή η αμοιβαία γνώση, το κοινό έδαφος, των δύο συνομιλητών. Δηλαδή, ο Δ γνωρίζει ότι χρωστά μαθήματα, και η Μ επίσης γνωρίζει ότι ο Δ χρωστά μαθήματα, ενώ, τέλος, και οι δύο γνωρίζουν ότι ο άλλος το γνωρίζει.

(101) <M> ΑΛΗΘΕΙΑ ΜΠΡΑΒΟ [και με τα μαθήματα τι έγινε
 <ANN> [συγγνώμη λίγο παιδιά
 <M> με τα μαθήματα
 <ANN> έλα ((θόρυβος πόρτας))
 <M> τέλος πάντων ό,τι να 'ναι αυτή
 <Δ> ναι (.) και τώρα έχω αρχίσει διάβασμα σιγά σιγά
 <M> να αρχίσεις να:: βγάζεις μαθήματα
 <Δ> ναι
 <M> έκανες βλα::κεία που:: άρχισες να χρωστάς (.) γιατί ήσουν [καλός

Συνεπώς, η πρόταση *που:: άρχισες να χρωστάς*, στη σειρά 9 δεν συνιστά μια νέα πληροφορία αλλά μια αναγνωρίσιμη (γνωστή) πληροφορία και από τους δύο συνομιλητές και κυρίως από τον ακροατή (στον οποίο και απευθύνεται). Το *έκανες βλακεία* εκφράζει την ήπια ενόχληση της ομιλήτριας και αξιολογεί αρνητικά το περιεχόμενο της πρότασης με *που*. Έχει ενδιαφέρον ότι το εκφώνημα ολοκληρώνεται με μια αιτιολογική πρόταση.

Στο (102) οι δύο συμμετέχοντες παρακολούθησαν τον αγώνα μπάσκετ ΑΕΚ–Παναθηναϊκός, από τον οποίο νικήτρια ανακηρύχθηκε η ΑΕΚ, η ομάδα που υποστηρίζουν. Η συζήτηση που ακολούθησε είχε ως θέμα τον ίδιο τον αγώνα. Η άμεση αισθητηριακή πρόσληψη των γεγονότων και η από κοινού εμπειρία αποτελούν την πιο ισχυρή ένδειξη ότι η συζήτηση διεξάγεται με εδραιωμένη την αμοιβαία γνώση. Επιπλέον, οι δύο συνομιλητές έχουν σχέση πατέρα-γιου, γεγονός που υποδηλώνει πιθανόν ένα ευρύ πεδίο κοινού εδάφους.

(102) 1 <Δ> [πώς σου φάνηκε;
 2 <Γ> να σου πω:: δεν περίμενα:: να νικήσει η Αεκ (.) με τίποτα αλλά δεν είναι
 3 μόνο η νίκη
 4 <Δ> τρομερή εμφάνιση ε;
 5 <Γ> ναι (.) ας πούμε τώρα κοιτάζω τα:: στατιστικά () @ είχε:: πρώτα απ'

6 όλα έληξε εκατόν ενενήντα εφτά ένα πολύ χορταστικό παιχνίδι (.) εσ- σύ πώς 7 σου φάνηκε εσένα;
8 <Δ> εγώ καταρχήν χάρηκα πάρα πολύ που κερδίσαμε επιτέλους μετά από 9 δώδεκα χρόνια:: σε ματς κανονικής διάρκειας (.)

Ο Γ, στη σειρά 5, ολοκληρώνει το εκφώνημά του, απευθύνοντας στον Δ μια ερώτηση (την ίδια που είχε κάνει ο Δ στην αρχή) *πώς σου φάνηκε εσένα;*. Η απάντηση του Δ δομείται με ένα ρήμα ψυχικού πάθους *χάρηκα* και μια πρόταση με *που*. Στην συμπληρωματική πρόταση εντάσσει το αποτέλεσμα του αγώνα από τη δική τους οπτική γωνία *κερδίσαμε* και προσθέτει το χρονικό διάστημα από την τελευταία φορά που νίκησαν *σε ματς κανονικής διάρκειας*. Το (*κερδίσαμε*) ανήκει ως γνωστή πληροφορία όχι μόνο στο κοινό έδαφος των δύο ομιλητών, αλλά αναφέρθηκε και στη σειρά 2 από τον Γ (να νικήσει η Αεκ). Το *μετά από δώδεκα χρόνια:: σε ματς κανονικής διάρκειας* φαίνεται νέα πληροφορία στη συνομιλία, αλλά είναι πιθανό να ειπώθηκε από τους δημοσιογράφους κατά την περιγραφή του αγώνα ή να αποτελεί τμήμα του γνωστικού τους υποβάθρου μέσα από την κοινή ενασχόλησή τους με την ΑΕΚ και το μπάσκετ. Η πρόταση με *που*, λοιπόν, μεταφέρει το βασικό περιεχόμενο της συνεισφοράς και τροποποιείται από το αρχικό ρήμα *χάρηκα*, το οποίο αφενός εκφράζει τη συναισθηματική κατάσταση του ομιλητή, αφετέρου αξιολογεί θετικά ό,τι ακολουθεί.

Στο (103) η Κ αφηγείται στις συνομιλήτριές της το διάλογο με την υπάλληλο σε ένα μαγαζί ρούχων, στο οποίο είχε πάει λίγο πριν το τέλος του ωραρίου λειτουργίας χωρίς να το γνωρίζει και παρέμεινε για αρκετή ώρα μετά το πέρας:

(103) <K> [λέω τι ώρα (.) τι ώρα κλείνετε; () πέντε (.) και ήτανε έξι παρά είκοσι Πέντε (.) [και εγώ ήμουν ακόμα και δοκίμαζα (.) πάλι καλά που αγόρασα παπούτσι ((γέλια))
<AA> [α:: καλά
<K> αλλά μου ‘χε μείνει από τα εμπορικά (.) από αυτά δεν ξέρω που ‘χα πάει [...]
<K> κι ένιωσα πολύ άσχημα όμως που κράτησα την υπάλληλο βέβαια ‘ντάζει κάτι θα ‘καναν στην αποθήκη (.) οπότε πάλι καλά

Αντίστοιχα και σε αυτό το παράδειγμα, η πρόταση με *που* είναι αναγνωρίσιμη, καθώς το περιεχόμενό της συνάγεται συγκριμικά από το εκφώνημα της Κ και *εγώ ήμουν ακόμα και δοκίμαζα*. Το *ένιωσα πολύ άσχημα* αποτυπώνει το συναίσθημα που βίωσε η ομιλήτρια

από το γεγονός αυτό (που κράτησα την υπάλληλο) και την ίδια στιγμή το αξιολογεί ως κάτι αρνητικό.

Στο επόμενο παράδειγμα η συνεισφορά διατυπώνεται με διερευνητικό ερωτηματικό επιτονισμό. Το θέμα της συζήτησης περιστρέφεται γύρω από ταινίες, ηθοποιούς και σκηνοθέτες.

(104) <Σ> [...] ας πούμε ο Γούντι Άλεν είναι λίγο στο μεταίχμιο (.) σεναρίου και:: σκηνοθεσίας () στα πρώτα που δείχνει πολύ τη Νέα Υόρκη κοίτα είναι 'ντάξει πολύ καλός (.) σκηνοθετικά
<H> ρε:: ο Γούντι Άλεν όμως είναι:: κεΦΑλαιο
<Σ> [είναι κεφάλαιο είναι αυτό
<H> [είναι κεφάλαιο ξεκάθαρα
<Σ> εμένα πειράζει που η αγαπημένη μου ταινία του Γούντι Άλεν είναι αυτό:: εμ:: όλα αυτά που δεν ξέρετε για το σεξ; αυτό με τα σκετσάκια (.) το:: αυτό που είναι [το σπονδυλωτό
<H> [το σπονδυλωτό εΝΤΑ::ξει τώρα

Στο σημείο που η συζήτηση μεταφέρεται στον Γούντι Άλεν, η Σ επιλέγει να αναφέρει την αγαπημένη της ταινία από αυτόν τον σκηνοθέτη. Η αναφορά αυτή εντοπίζεται εντός της πρότασης με *που*, ενώ στα αριστερά βρίσκεται το ρήμα *πειράζει* με ερωτηματικό επιτονισμό. Η συμπληρωματική πρόταση μεταφέρει μια νέα πληροφορία και θα μπορούσε να είχε διατυπωθεί με απλή ανεξάρτητη πρόταση όπως: *Η αγαπημένη μου ταινία του Γούντι Άλεν είναι αυτό:: εμ:: όλα αυτά...* Όμως, η επιλογή της Σ να τοποθετήσει στην αρχή της συνεισφοράς το *πειράζει* (το οποίο εδώ είναι κυρίως αξιολογικό) σε ερωτηματική δομή φανερώνει ότι η πρόθεσή της δεν είναι να μεταδώσει μόνο μια νέα πληροφορία αλλά να εκφράσει τον δισταγμό της για το αν πρέπει να νιώσει ενοχές ή όχι. Έχει ενδιαφέρον ότι και σε αυτό το παράδειγμα παρατηρείται η χρήση του διερευνητικού επιτονισμού με τον δείκτη *που* για τη μετάδοση νέας πληροφορίας. Όπως αναφέρθηκε στο 4.4.2 από τη χρήση αυτή δεν δημιουργείται αντίφαση ως προς τα γραμματικοποιημένα χαρακτηριστικά του *που* και την μέχρι τώρα ανάλυσή μας.

Όπως έγινε φανερό από την ανάλυση των παραδειγμάτων, και εδώ το *που* μεταφέρει μια αναγνωρίσιμη πληροφορία, φέρνοντας στην επιφάνεια την αμοιβαία γνώση των συνομιλητών. Η τελευταία προϋποτίθεται και είναι παρούσα σε κάθε βήμα της συνομιλίας. Για αυτό και οι *προτάσεις με που* είναι γεγονотικές και δεν σχολιάζεται η

τιμή αληθείας τους. Αυτά τα χαρακτηριστικά είναι παρόντα σε όλες τις περιπτώσεις που εξετάσαμε μέχρι τώρα και όχι μόνο στη σύναψη του *που* με ρήματα. Κατ' επέκταση, δεν έχουμε διαφορετικά *που* (αιτιολογικό, αποτελεσματικό, χρονικό κ.λπ.). Για παράδειγμα, η αιτιολογική χροιά του *που* με τα ρήματα ψυχικού πάθους προκύπτει από το σημασιολογικό περιεχόμενο των ίδιων των ρημάτων και τους θεματικούς ρόλους που αποδίδουν στις δύο συντακτικές θέσεις τους. Συγκεκριμένα, η πρόταση με *που* λαμβάνει το θεματικό ρόλο του ερεθίσματος, αυτού δηλαδή που προκαλεί την εμφάνιση του συναισθήματος. Η σχέση των δύο γίνεται αντιληπτή ως σχέση εξάρτησης: το συναίσθημα δεν θα είχε εμφανιστεί χωρίς την ύπαρξη του ερεθίσματος. Έτσι, το δεύτερο γίνεται η αιτία εμφάνισης του πρώτου. Όταν το *που* καταλαμβάνει τη θέση του συμπληρώματος, παίρνει και το θεματικό ρόλο του ερεθίσματος, χωρίς όμως το ίδιο να είναι αιτιολογικό.

Ένα ερώτημα που προκύπτει είναι γιατί τα ρήματα ψυχικού πάθους συντάσσονται κυρίως ή αποκλειστικά με το *που* και όχι με άλλους συμπληρωματικούς δείκτες όπως το *ότι*. Η υπόθεσή μας είναι ότι αξιοποιούν την προϋποθετικότητα του *που* για το λόγο ακριβώς που αναφέραμε παραπάνω, δηλαδή η εμφάνιση του συναισθήματος προϋποθέτει την ύπαρξη του ερεθίσματος. Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγει και η Ρούσσου (2006: 91):

Σε αυτό το σημείο μπορούμε να προσθέσουμε ότι η παρουσία του *που* σε καθαρά αιτιολογικές προτάσεις έχει εν μέρει να κάνει με το χαρακτηριστικό της γεγονοτικότητας:

α) Μας μάλωσαν *που* αργήσαμε.

β) Τι να κάνω *που* δεν έχω σπίτι να μείνω;

Το *που* στο (α) μπορεί εύκολα να αντικατασταθεί από το αιτιολογικό *επειδή* ή το *γιατί*. Στο (β) μπορεί να αντικατασταθεί από το *αφού*. Το χαρακτηριστικό των προτάσεων αυτών είναι ότι δίνουν την αιτία για κάποιο συμβάν. Επομένως, για να υπάρξει το συμβάν, θα πρέπει να έχει υπάρξει, ή τουλάχιστον να μπορεί να υπάρξει, η αιτία. Δηλαδή η αιτία αποτελεί προϋπόθεση για το συμβάν.

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα της Ρούσσου, ωστόσο, δεν θεωρούμε ότι συζητούνται καθαρά αιτιολογικές προτάσεις αλλά φαινομενικά αιτιολογικές οι οποίες προκύπτουν από τον θεματικό ρόλο του ερεθίσματος. Επίσης, υποστηρίζουμε ότι το ρήμα πριν το *που* σχολιάζει αξιολογικά το περιεχόμενο της συμπληρωματικής πρότασης. Μάλιστα, η

υπόθεσή μας αυτή θεωρούμε ότι υποστηρίζεται από την αντίστοιχη θέση και λειτουργία των επιρρημάτων που συνάπτονται με το *που*.

4.5. Επιρρήματα

Στο σώμα κειμένων της διατριβής απαντούν πριν το *που* επιρρήματα ή επιρρηματικές φράσεις όπως *σόρι, ευτυχώς, μπράβο, σιγά, έτσι, (πάλι) καλά*.

Πίνακας 13. Συνάψεις του *που* με επιρρήματα

<i>(πάλι) καλά</i>	5
<i>σιγά</i>	4
<i>ευτυχώς</i>	2
<i>έτσι</i>	2
<i>σόρι</i>	1
<i>μπράβο</i>	1
Σύνολο	15

Επιρρήματα όπως τα *σόρι, ευτυχώς, μπράβο, πάλι καλά* σχολιάζουν αξιολογικά το περιεχόμενο της πρότασης με *που*.

Στο (105) το *σόρι*, μια έκφραση συγγνώμης, αξιολογεί το *που δεν ασχολούμαι* ως μια αρνητική πράξη, η οποία θεωρείται κατακριτέα.⁴⁵ Στο (106) το *ευτυχώς* αξιολογεί το *που πρόλαβα να φύγω να 'ρθω* ως κάτι θετικό με βάση το συγκεκριμένο και το *μπράβο* στο (107) επίσης αξιολογεί ως θετικό το *που το βρήκες τόσο μικρή*. Αντίστοιχο είναι και το *πάλι καλά* στο (108).

(105) <X> ρε:: έβαλε πάλι ο Καλάθης μπάξερ [μπίτερ (.) όπως είχε βάλει και πέρσι
<Δ> [το είδα να ((βάζει το ποτήρι στο τραπέζι))
<K> υπάρχει παίκτης που λέγεται Καλάθης; ((γέλια)) και παίζει μπάσκετ;
<X> αμερι::- ελληνοαμερικανός
<Δ> ΠΟΥ μένεις;
<X> σόρι που δεν ασχολΟΥΜΑΙ

(106) <H> εκεί τι καιρό έχει ρε συ; έβλεπα ΧΑΜΟΣ [πλημμύρες και τέτοια
<Σ> [ε:: έχω να σου πω την πρώτη μέρα που πήγα ΑΝΟΙΞΗ (.) ΑΝΟΙΞΗ νόμιζα ότι
έχει αλλάξει εποχή () ε:: μετά άρχισε βροχή αέρας (.) [χάλια

⁴⁵ Στο συγκεκριμένο συγκεκριμένο, το *σόρι που δεν ασχολούμαι* ως απάντηση στο ερώτημα *πού μένεις*; δεν εκφράζει μια ειλικρινή συγγνώμη, αλλά προσποιητή, δίνοντας ειρωνική χροιά στο εκφώνημα.

<H> [ναι

<Σ> ευτυχώς που πρόλαβα να φύγω να ‘ρθω

(107) <K> πώς να σ’ το (.) παρουσιάσω (.) να σ’ το εξηγήσω καλύτερα (.) ή απλά ζεις τη στιγμή (.) τη φάση που περνάς (.) περνάει ο καιρός

<AA> ναι

<K> βελτιώνεσαι (.) αλλάζεις (.) μεγαλώνεις (.) μεγαλώνεις μαζί του () απλά εί- είναι το κοινό σου βίωμα (.) ο άνθρωπός σου

<AA> ισχύει αυτό (.) ΜΠΡΑΒΟ ΠΟΥ ΤΟ ΒΡΗΚΕΣ τόσο μικρή (.) αυτό λέγαμε ((γέλια))

(108) <K> [λέω τι ώρα (.) τι ώρα κλείνετε; () πέντε (.) και ήτανε έξι παρά είκοσι Πέντε (.) [και εγώ ήμουν ακόμα και δοκίμαζα (.) πάλι καλά που αγόρασα παπούτσι ((γέλια))

Από την άλλη, το επίρρημα *σιγά* αντιστρέφει την τιμή αληθείας της πρότασης με *που*. Στο (109) η A στην τρίτη σειρά τοποθετεί μέσα στην *πρόταση με που* τη δήλωση της E (πρώτη σειρά) *δεν μπαίνω στον ίνσταγκραμ πλέον* με στόχο να την αμφισβητήσει. Η A στην πρώτη θέση της συνεισφοράς βάζει το *σιγά* το οποίο αναιρεί τη γεγονοτικότητα της συμπληρωματικής πρότασης. Επίσης, το συγκεκριμένο παράδειγμα είναι χαρακτηριστικό της οριστικότητας του *που*, δεδομένου ότι επαναλαμβάνεται εντός του αυτούσιο τμήμα προηγούμενου εκφωνήματος *δεν μπαίνω – δεν μπαίνει* (για τον αλληλεπιδραστικό ρόλο του *σιγά* στη συνομιλία βλ. Christodoulidou 2014):

(109) <E> [‘ντάξει απλά το έχω ξεχάσει γιατί δεν μπαίνω στο ίνσταγκραμ πλέον

<X> [μπες ΑΜΕΣΩΣ πάραυτα

<A> [σιγά που δεν μπαίνει μωρέ

<E> [μα δεν μπαίνω

Στο (110) η Σ (στην τέταρτη σειρά) επαναλαμβάνει αυτό που είπε η I για εκείνη στην πρώτη σειρά, δηλαδή ότι *πληρώνει*. Επιθυμώντας να το αρνηθεί ή να δείξει ότι δεν ξοδεύει τελικά πολλά χρήματα για ταξίδια τοποθετεί στην αρχή της συνεισφοράς το *σιγά* το οποίο συνάπτει με το *που* επαναλαμβάνοντας το τμήμα εκείνο προγενέστερου εκφωνήματος που θέλει να αναιρέσει. Η αναίρεση δηλώνεται και με ρητό τρόπο αμέσως μετά *δεν πληρώνω πολλά γιατί...*

(110) 1 <I> σου λέει θέλει να πάει ταξίδι [πληΡΩνει το κορίτσι

2 <Σ> [ΠΛΗΝ του ότι

3 <I> [έτσι είναι αυτά

4 <Σ> [σιγά που πληρώνω δεν πληρώνω πολλά γιατί επειδή είμαι από εκεί
5 πληρώνω το πενήντα τοις εκατό

Αντίστοιχα, και το *έτσι που* εντοπίζεται σε εστιακές δομές στην αρχή των συνεισφορών δίνοντας έμφαση στο περιεχόμενο της πρότασης με *που*:

(111) <E> χμ:: πολύ νόστιμο είναι μια χαρά το κάναμε
<A> λοιπόν τώρα το βάζουμε στο φούρνο σε τι θερμοκρασία;
<Σ> Αλή μου πήγαινε το στο φούρνο γιατί θα το φάω
<E> περίμενε πού είναι το χαρτί;
<Σ> έτσι που είναι νόστιμο τώρα δεν αντέχω () στους εκατόν εβδομήντα κελσίου

Τα επιρρήματα συνεπώς τοποθετούνται στην αρχή της συνεισφοράς, σε εστιασμένες δομές, αξιολογώντας το περιεχόμενο της πρότασης με *που*. Σχολιαστική παραμένει και η λειτουργία του *σιγά* αλλά με διαφορετικό τρόπο. Το *σιγά* αξιολογεί ως ψευδές το περιεχόμενο της πρότασης με *που*, το οποίο επαναλαμβάνει τμήματα προηγούμενων εκφωνημάτων με στόχο την αναίρεσή τους. Το *σιγά* έτσι φαίνεται να θέτει υπό αμφισβήτηση το χαρακτηριστικό της [-αξίωσης αληθείας] που απέδωσε ο Χριστίδης στο *που* (1982: 154, 1986:136). Άρα αυτό θα σήμαινε ότι το *που* δεν είναι προϋποθετικό; Ας δούμε ξανά την περιγραφή του Χριστίδη (1982: 154):

ο σύνδεσμος *που*, επιλέγεται (εννοεί από τα κύρια ρήματα) όταν δεν «σχολιάζεται» η αλήθεια της συμπληρωματικής πρότασης αλλά προϋποτίθεται.

Όπως αναφέρουν οι Kiparsky & Kiparsky (1971), ένα συμπλήρωμα θεωρείται γεγονοτικό όταν η αλήθεια του προϋποτίθεται, παρουσιάζεται δηλαδή ως δεδομένη. Η γεγονοτικότητα δηλαδή και η προϋποθετικότητα ταυτίζονται, αλλά το σημαντικό στη δική μας συζήτηση είναι ότι ορίζονται στη βάση των συνθηκών αληθείας. Ως γεγονοτικά ρήματα χαρακτηρίζονται εκείνα που δεν σχολιάζουν την τιμή αληθείας της συμπληρωματικής πρότασης. Η τιμή αληθείας της πρότασης προϋποτίθεται. Ένας τέτοιος ορισμός φαίνεται ότι καλύπτει τις περιπτώσεις σύναψης του *που* με τα ρήματα και φαινόταν να καλύπτει και όλες τις άλλες περιπτώσεις. Ωστόσο, η σύναψη του *που* με το *σιγά* θέτει εμπόδια ως προς τη γενική θεώρησή του ως προϋποθετικό/γεγονοτικό. Το πρόβλημα βρίσκεται στον τρόπο ορισμού της προϋπόθεσης. Εάν ως προϋπόθεση λάβουμε τον δεδομένο χαρακτήρα της συμπληρωματικής πρότασης, με την έννοια ότι το

περιεχόμενο είναι αναγνωρίσιμο από τους συμμετέχοντες στο συνομιλιακό συμβάν, τότε αίρεται το προβληματικό σημείο του *σιγά* και μπορούμε να συνεχίσουμε να θεωρούμε συνολικά το *που* γεγονотικό/προϋποθετικό. Προς επίρρωση της ανάλυσής μας θα προσθέσουμε εδώ τα δύο τελευταία γλωσσικά στοιχεία, τη σύναψη του *που* με το *έλα* και το *άντε*, που λειτουργούν και αυτά με τον ίδιο τρόπο όπως το *σιγά*.

Στο (112) οι συμμετέχουσες συζητάνε για τη χαμηλή βαθμολογία των λατινικών. Η ΑΓ και η ΑΑ θεωρούν ικανοποιητική και μια χαμηλή βαθμολογία δεδομένης της δυσκολίας του μαθήματος, η Κ όμως διαφωνεί μαζί τους:

(112) <K> ΛΑΤΙΝΙΚΑ; και με το έξι πετάμε
<ΑΑ> ναι (.) αυτό
<ΑΓ> και με το πέντε () το πέντε είναι πολύ τίμιο και λες (.) [δόξα τω Θεώ πήρα πέντε
<ΑΑ> [άντε ευτυχώς
<K> έλα [που 'ναι τίμιο με την άλλη την άρρωστη

Η Κ στη συνεισφορά της επαναλαμβάνει της φράση της ΑΓ *είναι (πολύ) τίμιο* μέσα στην πρόταση με *που* προτάσσοντας το *έλα* σε αρχική θέση και αντιστρέφοντας με αυτόν τον τρόπο την αλήθεια του περιεχομένου. Η Κ δηλαδή θεωρεί ότι δεν είναι τίμιος ένας χαμηλός βαθμός.

Αντίστοιχα, στο (113) ο Κ και η Μ συζητάνε για αθλητικά και η Μ κατάλαβε την αναφορά του Κ *ο χοντρός τα δίνει προς έκπληξή του*, με αποτέλεσμα να τη ρωτήσει ρητά ποιον εννοεί:

(113) <K> δε μας αφήνετε εσείς να πάρουμε τα πρωταθλήματα (.)
<M> ε γιατί είμαστε καλύτεροι μάλλον [γι' αυτό
<K> [ναι γιατί ο δικός σας ο χοντρός τα δίνει ()
<M> ((γέλια)) κατάλαβα
<K> κατάλαβες κατάλαβες για ποιον λέω;
<M> ναι ξέρω
<K> ποιον;
<M> το ΜΑΡΙΝΑΚΗ λες άντε που δεν ξέρω

Η Μ αρχικά απαντά ότι ξέρει ποιον εννοεί και στην επιμονή του Κ να πει ρητά το όνομα εκφωνεί το *το ΜΑΡΙΝΑΚΗ λες άντε που δεν ξέρω*. Έτσι η Μ εντός της πρότασης με *που* επαναλαμβάνει το ρήμα της προηγούμενης συνεισφοράς της *ξέρω* σε αρνητική δομή, ώστε να την αναιρέσει με την πρόταξη του *άντε*. Μετά και από αυτά τα παραδείγματα

υποστηρίζουμε ότι το περιεχόμενο της πρότασης με *που* μπορεί να σχολιαστεί και ως προς την τιμή αληθείας του, με συγκεκριμένο πάντα στόχο την αντιστροφή της.

4.6. Επίθετα

Αξιολογικά λειτουργούν και τα επίθετα στην αρχική θέση της συνεισφοράς ή μετά από παύση και πριν από το *που* (για τα αξιολογικά επίθετα βλ. Φραγκάκη 2010: 182 και εξής). Οι επιθετικές αυτές φράσεις είναι κατηγορήματα στην απλή τους μορφή. Ωστόσο, οι ομιλητές προτάσσουν το επίθετο σε αρχική θέση ακολουθούμενο υποχρεωτικά από το *που* για τη μετάδοση εστιασμένου αξιολογικού σχολίου.

(114) <AA> [αχ τι ωραία που είναι

(115) πεσκατούλες γενικά (.) τι ωραίο που είναι το μπαλσάμικο με το ρόδι

(116) <N> ρε:: τι όμορφη που είναι; κοίτα γλείφεται (.) τώρα πλένεται

(117) <A> είχα πάει την άλλη φορά στο σπίτι και του είχε βάλει του μικρούλη ένα σκουφάκι (.) Τι όμορφος που ήταν

Συνεπώς, η πρόταξη αυτή του επιθέτου για λόγους εστίασης, λειτουργεί αξιολογικά ως προς το περιεχόμενο της *πρότασης με που*.

4.7. Σύνδεσμοι

Στα δεδομένα συναντάμε το *που* να συνάπτεται και με ορισμένους συνδέσμους. Στον παρακάτω πίνακα παρατίθενται οι σύνδεσμοι με τις συχνότητές τους.

Πίνακας 14. Συνάψεις του *που* με συνδέσμους

<i>με το</i>	9
<i>και</i>	7
<i>παρόλο</i>	5
<i>ούτε</i>	5
Σύνολο	26

Αρχικά παρατηρούμε ότι ο αριθμός των συνδέσμων που συνάπτονται με το *που* στο σώμα της διατριβής είναι μικρός (τέσσερις σύνδεσμοι). Από τους τέσσερις συνδέσμους

οι δύο είναι συμπλεκτικοί, το *και* και το *ούτε* (όπως θα δούμε, ωστόσο, το *ούτε* δεν έχει λειτουργία συνδέσμου), ο τρίτος είναι χρονικός με το *και* ο τέταρτος αντιθετικός/εναντιωματικός (*παρόλο*).

Ο πιο συχνός σύνδεσμος είναι το *με το*. Εκφράζει μια χρονική σχέση μεταξύ δύο γεγονότων, όπου η ολοκλήρωση του ενός γεγονότος σηματοδοτεί την έναρξη του άλλου. Δηλαδή, το *με το* δείχνει προς το μεταχρονικό σημείο μετάβασης από το ένα γεγονός στο άλλο, αφού όμως το πρώτο έχει περατωθεί. Η πρόταση με *που* περιλαμβάνει το πρώτο γεγονός, ενώ το δεύτερο γεγονός βρίσκεται στην κύρια και είτε προηγείται είτε έπεται του *που* στην οργάνωση της συνεισφοράς.

(118) <Γ> *και*:: μου είπαν ότι:: θα συνεργαστούμε με το που πάρεις το πτυχίο σου κι έχω κλείσει ένα φροντιστήριο για με το που πάρω το [πτυχίο

(119) <Μ> περισσότερο οι μάγειρες δηλαδή με το που πήγα τι κάνετε τι να κάνουμε δουλεύουμε δώδεκα ώρες μέσα σε μια κουζίνα:: (.)

(120) <Α> γυρίσαμε και με το που φτάσαμε εδώ πέρα όλες οι επόμενες πτήσεις ακυρώθηκαν γιατί έριχνε καταιγίδα

Αυτή η δείξη προς συγκεκριμένο σημείο θυμίζει την αντίστοιχη περίπτωση του *εκεί που*, το οποίο επίσης κατευθύνει προς το σημείο τομής δύο γεγονότων, με τη διαφορά ότι το δεύτερο γεγονός ξεκινά χωρίς να έχει ολοκληρωθεί το πρώτο.

Στη σύναψη *με το που* δίνει ιδιαίτερη προσοχή η Ρούσσου (2006: 49), καθώς τα *να*, *ότι* και *αν* μπορούν να συνταχθούν με το οριστικό άρθρο *το*, ενώ η σύνταξή του με το *που* είναι αντιγραμματική. Η μοναδική πιθανότητα περίπτωση σύναψης του *που* με το άρθρο *το* είναι στο σύμπλεγμα *με το που*. Η Ρούσσου δικαιολογεί την διαφοροποίηση του ΣΔ *που* (συγκριτικά με τους άλλους ΣΔ) ως προς το οριστικό άρθρο, επισημαίνοντας την παρατήρηση του Χριστίδη (1986), ότι πρόκειται για οριστικό προτασιακό δείκτη που έχει τη δυνατότητα να «ονοματοποιεί κατά κάποιον τρόπο από μόνο του την πρόταση» (2006: 49). Ωστόσο, μια τέτοια ερμηνεία μπορεί να εγείρει ενστάσεις όπως παρατηρεί και η ίδια, δεδομένης της περίπτωσης *με το που* (ό.π.: 49). Ο γρίφος λύνεται, κατά τη Ρούσσου, αν υποθέσουμε ότι πριν το *που* υπάρχει μια ονοματική κεφαλή στην οποία αναφέρεται το *που* και η οποία παραλείπεται (π.χ. με το πρώτο *που*): έτσι από την αναφορική σχέση

αναγόμαστε στη χρονική. Συμπεραίνει ότι «δεδομένου η συγκεκριμένη χρήση περιορίζεται σε αυτές τις δομές, μπορούμε να πούμε ότι η ονοματοποίηση με τον ΣΔ που δεν είναι παραγωγική» και ότι η «έκφραση «με το που...» μπορεί να εξηγηθεί ανεξάρτητα, δηλαδή από την παρουσία του που στις αναφορικές και κατ' επέκταση στις χρονικές προτάσεις» (ό.π.: 51).

Θα λέγαμε, ωστόσο, ότι ο γρίφος μπορεί να λυθεί με διαφορετικό τρόπο. Η παρουσία του άρθρου *το* είναι δυνατή με το *που*, καθώς δεν σχετίζεται με το περιεχόμενο της πρότασης, την οριστικότητα της οποίας δίνει ο δείκτης *που*, αλλά αναφέρεται στο ένα και συγκεκριμένο χρονικό σημείο που βρίσκεται στο μεταίχμιο των δύο προτάσεων, εκεί ακριβώς δηλαδή που ολοκληρώνεται το γεγονός που μεταφέρει η πρόταση με *που*.

Ο σύνδεσμος *ούτε* στη σύναψη του με το *που* λειτουργεί εμφατικά και αντιστρέφει την τιμή αληθείας του περιεχομένου της πρότασης. Στο (121) ο Γ λέει ότι *δεν θυμάται*, στο (122) η Ρ ότι *δεν το ξέρει* και στο (123) ότι *δεν το ξαναθυμηθήκανε*.

(121) <MK> για πείτε τι λέγαμε; A:: για το Άμστερνταμ;

<MA> ναι::

<Γ> ούτε που θυμάμαι

(122) <E> Καλλιρόη λέγεται πώς το λέγανε; Γιάννη επώνυμο;

<P> ούτε που το ξέρω

(123) <Σ> [έτσι είχαμε κι εμείς τις δύο μέρες μετά που λέ::ει:: το λόγω τιμής που εκεί ξεφούσκωσε και ούτε που ξαναθυμηθήκαμε να δούμε την επανάληψη

Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζει το παρακάτω απόσπασμα, καθώς ο ομιλητής μετά το *ούτε που* κάνει μια παύση, δείχνοντας ότι ολοκλήρωσε την πρότασή του και ξεκινά νέα με την προσθήκη του *και*:

(124) 1 <Γ> ουσιαστικά Κυριακή βράδυ () δεν πήγαινε καθόλου στο σπίτι,

2 δεν βγήκε πουθενά (.) κάτι Νίκους [κάτι::

3 <Σ> [πού να πάει μωρέ κι εσύ;

4 <Γ> ε αυτό σου λέω δεν πήγε πουθενά κάτι Νίκους κάτι Βαρβάρες και κάτι

5 τέτοια που είχε ή που έλεγα με τον Νίκο να πάμε:: να 'ρθει:: το Σάββατο

6 <Σ> ναι

7 <Γ> ούτε που:: (.) και δεν τα κατάφερε να πάει πουθενά και είναι:: σκέψου

8 και σήμερα που μιλάμε από χτες που είχε το ρεπό ακόμα και σήμερα

9 δουλεύει πάλι από το απόγευμα μέχρι το κλείσιμο

Ειδικότερα, ο Γ αναφέρεται σε έναν φίλο του, ο οποίος έχει ιδιαίτερα αυξημένα ωράρια εργασίας με αποτέλεσμα να απουσιάζει από τις κοινωνικές εκδηλώσεις της παρέας του. Στις σειρές 4-5, προς το τέλος του εκφωνήματος, μεταφέρει στη συνομιλήτριά του τη σκέψη του για έξοδο με τον αναφερόμενο φίλο κι έναν ακόμη, τον Νίκο (*που έλεγα με τον Νίκο να πάμε:: να 'ρθει:: το Σάββατο*) προσθέτοντας στην έβδομη σειρά, στην αρχή του εκφωνήματος το *ούτε που*. Το *που* σε αυτήν την περίπτωση εκφωνήθηκε με μια μικρή επίσυρση του φωνήεντος και με πτώση της επιτονικής καμπύλης φανερώνοντας ότι ολοκληρώνεται η πρότασή του. Ενδεικτική είναι και η παύση ακριβώς μετά. Ο ομιλητής παραλείπει το περιεχόμενο της πρότασης, καθώς θεωρεί ότι συνάγεται από τις προηγούμενες αναφορές του. Θα λέγαμε ότι εδώ έχουμε μια περίπτωση όπου η πρόταση με *που* όχι απλώς μεταφέρει γνωστή και αναγνωρίσιμη πληροφορία, αλλά η τελευταία έχει αναφερθεί τόσες φορές ώστε ο ομιλητής θεωρεί ότι μπορεί η συνομιλήτριά του να τη συναγάγει χωρίς να την εκφωνήσει! Πράγματι, στα προηγούμενα εκφωνήματα ο Γ επισημαίνει τρεις φορές την αδυναμία κοινωνικής εξόδου του φίλου του *δεν πήγαινε καθόλου στο σπίτι, δεν βγήκε πουθενά, δεν πήγε πουθενά*. Συμπεραίνουμε, επομένως, ότι η επανάληψη του περιεχομένου της πρότασης με *που* μπορεί να μειώσει τόσο το εύρος της πρότασης μέχρι το βαθμό να μείνει μόνο ο γραμματικός δείκτης. Ως προς τη λειτουργία του *ούτε*, αυτό το απόσπασμα δεν διαφέρει από τα προηγούμενα. Καταλήγοντας, το *ούτε που* αποτελεί άλλο ένα παράδειγμα ότι η πρόταση με *που* μπορεί να σχολιαστεί ως προς την τιμή αληθείας της.

4.8. Άλλες δομές

Ως άλλες δομές χαρακτηρίσα στον Πίνακα 3 τις περιπτώσεις εκείνες όπου δεν προηγείται ονοματική φράση, ρήμα, επίρρημα ή σύνδεσμος, αλλά η πρόταση με *που* περιβάλλεται από άλλη πρόταση με την οποία διαμορφώνει μια επιρρηματική σχέση (π.χ. αντίθεσης, αιτίας, αποτελέσματος). Απαντούν βέβαια παραδείγματα, όπου αυτή η άλλη πρόταση προσδιορίζεται στο σύνολό της ή σε ένα μέρος της από το *που*:

(125) <E> λοιπόν τι λέτε να κάνουμε μια βασιλόπιτα; (.) που είναι και πρωτοχρονιά αύριο

(126) <E> [...] και να πάμε μετά και να διαβάζουμε [απ' το βιβλίο που (.) έτσι συνηθίζεται κιάλας στην ιστορία χα γιατί έχεις πολύ μεγάλη ύλη

Η συχνότερη επιρρηματική σχέση που διαμορφώνεται είναι της αντίθεσης. Πολλές φορές μάλιστα μοιάζει με εναντιωματική πρόταση, καθώς το *που* μπορεί να αντικατασταθεί με τον σύνδεσμο *αν και*. Το *που*, ωστόσο, δεν λαμβάνει χαρακτηριστικά επιρρηματικού συνδέσμου, αλλά διατηρεί τα δικά του χαρακτηριστικά. Τι συμβαίνει όμως και μοιάζει τόσο πολύ με εναντιωματική δευτερεύουσα πρόταση; Όπως θα δούμε από τα παραδείγματα, οι ομιλητές «παίζουν» με τις λεξικογραμματικές αντιθέσεις της γλώσσας, εκμεταλλεύονται τα σημασιο-συντακτικά χαρακτηριστικά του *που* και των δύο προτάσεων γύρω του για να μεταδώσουν το επιδιωκόμενο νόημα.

Πιο συγκεκριμένα, στο (127) η Γ αξιοποιεί τις διαφορετικές διαβαθμίσεις στην κλίμακα της επιστημικής τροπικότητας για να εκφράσει την αντίθεση μεταξύ μιας πιθανής ενέργειας (που βρίσκεται σε στάδιο επεξεργασίας για την υλοποίησή της) *είχα στον νου μου να ανεβάσω* και της βέβαιης μελλοντικής ενέργειας, καθώς η απόφαση υλοποίησης έχει ληφθεί *που θα την ανεβάσω*. Παρατηρείται δηλαδή η αντίθεση μεταξύ *να και θα* με την γεγονотικότητα του *που* να ενισχύει αυτήν την αντίθεση:

(127) <Γ> *είχα στον νου μου να ανεβάσω που θα την ανεβάσω* αλλά θέλω να σου πω την σκέψη μου (.) που μου πες τις προάλλες για την ωραία φωτογραφία το ένα το άλλο λέω (.) ας την ανεβάσω μετά λέω ρε μαλάκα και ποιο το νόημα του να ανεβάσω τον εαυτό μου;

Στο (128) η Φ εκφράζει την επιθυμία να πλύνουν με τη μητέρα της τα ρούχα της μικρότερης αδερφής της αν έχουν χρόνο. Την ίδια στιγμή διαπιστώνει όμως ότι δεν θα προλάβουν:

(128) <Φ> *πρέπει να πω στη μικρή να μαζέψει τα ρούχα όλα γιατί εγώ δεν ξέρω και τι ρούχα έχει πάρει κάθε μέρα ανακαλύπτω κι άλλα να τα:: βάλουμε να τα πλύνεις αν προλαβαίνουμε να τα πλύνουμε εμείς που που δε προλαβαίνουμε το πολύ πολύ να τα πάμε έτσι [αλλά αλλά προτιμώ να τα πλύνουμε*

Εδώ παρατηρείται η αντίθεση μεταξύ της υπόθεσης για μια ενέργεια *αν προλαβαίνουμε να τα πλύνουμε εμείς* και της βεβαιότητας για την ίδια ενέργεια *που δε προλαβαίνουμε*. Στο επόμενο παράδειγμα παρατηρούνται δύο όμοιες μεταξύ τους περιπτώσεις, αντίστοιχες με τις παραπάνω. Στην πρώτη περίπτωση αντιτίθεται το σημασιολογικό

περιεχόμενο του *πράγματι* στην υποθετική πρόταση *αν πράγματι* με το *δεν ισχύει* στην πρόταση με *που*:

(129) <X> [...] και αν ΠΡΑΓΜΑΤΙ που δεν ισχύει αλλά και να έχουν πέσει οι πωλήσεις που έχουν πέσει πράγματι οι πωλήσεις αλλά όχι μόνο από εμένα σα πωλητής από όλους [...]

Στη δεύτερη περίπτωση, η πιθανότητα για την έκβαση ενός γεγονότος έρχεται σε αντιδιαστολή με τη βεβαιότητα για αυτήν την έκβαση. Δηλαδή, η μη γεγονοτικότητα της πρότασης με *να* (στο συγκεκριμένο συγκείμενο) και η γεγονοτικότητα του *που* και της οριστικής *έχουν πέσει*, διαμορφώνουν την αντιθετική σχέση που βρίσκεται στην επιφάνεια του νοήματος.

Στα παραπάνω παραδείγματα η πρόταση με *που* ακολουθεί την πρόταση με την οποία βρίσκεται σε αντίθεση. Δεν απουσιάζει όμως και η αντίστροφη σειρά: το *που* να βρίσκεται στην πρώτη θέση της συνεισφοράς και να έπεται το δεύτερο μέρος του αντιθετικού σχήματος. Στο (130) η αντίθεση προκύπτει από την αντωνυμική λεξική σχέση *μια πρόταση – ολόκληρο κατεβατό*:

(130) <T> PE η αδερφή της είναι κριός σαν και μένα
<H> σαν και μένα ((γέλια))
[...]
<Σ> παιδιά δεν μπορώ να της μιλήσω (.) μες στα νεύρα συνέχεια [άσε
<H> ρε περνάει εφηβεία ρε συ
<Σ> που της στέλνω και της κάνω ολόκληρο κατεβατό και μου απαντά με μια πρόταση

Οι προτάσεις με *που* χαρακτηρίζονται και ως αιτιολογικές, όπως διαπιστώσαμε στο 4.1. Στο 4.4.5 είχαμε την ευκαιρία να συζητήσουμε πώς δημιουργείται αυτή η αιτιακή σχέση. Εκεί υποστηρίχθηκε ότι δεν είναι το *που* αιτιολογικό, αλλά η αιτιακότητα προκύπτει από τη συντακτική θέση που καταλαμβάνει στη ρηματική φράση. Εκτός όμως από τα ρήματα ψυχικού πάθους, οι ομιλητές κατά τη διαδικασία του διαλόγου διαμορφώνουν αιτιακές σχέσεις, σχέσεις αιτίας – αποτελέσματος, βασιζόμενοι είτε στο λεξικό περιεχόμενο των ρημάτων (π.χ. αιτιολόγηση της κίνησης) είτε σε κοινωνικοπολιτισμικά σχήματα (π.χ. κοινωνικοί κανόνες, στερεότυπες ιδέες για την αιτιολόγηση μιας θέσης, πρόσκλησης, προτροπής).

Για παράδειγμα, στο (131) η ΧΑΡ μεταβαίνει σε νέο θέμα και αναφέρει την επίσκεψή της στο γιατρό. Η ΧΤΜ στο επόμενο εκφώνημα ρωτά ξαφνιασμένη *α::* την αιτία της κίνησης *γιατί::*. Η ΧΑΡ απαντά με γενική αναφορά στο μέρος του σώματος που πήγε να ελέγξει *να δω τα αφτιά μου*, γεγονός που επαναφέρει στη μνήμη της ΧΤΜ την αμοιβαία γνώση από προηγούμενη συνομιλία *α:: που 'χες μηνιγγίτιδα::*.

(131) <ΧΑΡ> που λέτε παιδιά:: [χθες πήγα στον γιατρό::
<ΧΤΜ> [α:: γιατί::;
<ΧΑΡ> να δω τα αφ[τιά μου::
<Σ> [τ' αφτιά αφτιά::
<ΧΤΜ> α:: που 'χες μηνιγγίτιδα::

Έχει ενδιαφέρον ότι στην ερώτηση *γιατί;* της ΧΤΜ η ΧΑΡ απαντά με το *να*, ενώ μόλις η ΧΤΜ επαναφέρει στη μνήμη της την αιτία, την προβάλλει με την *πρόταση με που*. Ακολουθώντας το νήμα της ανάλυσης μέχρι τώρα, η συγκεκριμένη επιλογή θεωρείται αναμενόμενη. Θα πρέπει να διευκρινίσουμε μόνο ότι η ΧΤΜ, στην προσπάθειά της να δείξει άμεσα ότι θυμήθηκε την αιτία ανάγκης ενός γιατρού, κάνει λάθος, με τους συνομιλητές της να διορθώνουν το *μηνιγγίτιδα* σε *ιγμορίτιδα*.⁴⁶

Στο (132) αντίστοιχα το *που* θα μπορούσε να αντικατασταθεί με το *γιατί* στην πρόταση *πληρώσατε κάποιο πρόστιμο που:: μπήκατε παράνομα;*. Μεταξύ της πρότασης με *που* και της προηγούμενης δημιουργείται μια σχέση αιτίου – αποτελέσματος, η οποία όμως γίνεται κατανοητή μόνο στο συγκεκριμένο πλαίσιο οργανωμένης κοινωνίας με νόμους, κανόνες και ποινές στην περίπτωση καταπάτησης των νόμων.

(132) <N> [...] κι επίσης:: είχαμε και μια αστεία:: ε::μπειρία ((γελάει)) γιατί:: κάποια στιγμή περάσαμε με το αυτοκίνητο στο νησάκι της Μαργαρίτας (.) χωρίς να γνωρίζουμε ότι είναι παράβαση κι ότι απαγορεύονται τ' αυτοκίνητα:: είχαμε μια μικρή περιπέτεια εκεί:: αλλά γενικότερα:: μου άρεσε και:: το φαγητό τους και η μουσική τους [...]
<A> πολύ ωραία ναι κι εμένα μου άρεσαν πάρα πολύ αυτά (.) στο νησί της Μαργαρίτας τι ακριβώς είχε γίνει πληρώσατε κάποιο πρόστιμο που:: μπήκατε παράνομα;

Διαπιστώνεται και σε αυτό το παράδειγμα ότι το περιεχόμενο της πρότασης με *που* συνιστά αμοιβαία γνώση μεταξύ των συνομιλητών, καθώς έχει αναφερθεί λίγο πριν στο

⁴⁶ Το συγκεκριμένο τμήμα της συνομιλίας δεν έχει απομαγνητοφωνηθεί αλλά το αναφέρω για αποφυγή παρερμηνειών του αποσπάσματος.

εκφώνημα της N (χωρίς να γνωρίζουμε ότι είναι παράβαση κι ότι απαγορεύονται τ' αυτοκίνητα:)).

Τέλος και στο (133) διαμορφώνεται μια αιτιακή σχέση μεταξύ της πρώτης μονάδας κατασκευής του εκφωνήματος (turn-constructive unit) *θ::ες τη συμβουλή μου;* και της δεύτερης *που 'μαι:: ε κατά λίγο(.) λίγο μεγαλύτερη από σένα;*. Η Β προβάλλει τη στερεότυπη ιδέα της συσσωρευμένης εμπειρικής γνώσης από τα χρόνια ζωής ως αιτιώδη βάση για να πείσει τη συνομιλήτριά της, μικρότερη σε ηλικία, να δεχτεί τη συμβουλή της. Μια τέτοιου είδους σχέση μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο εφόσον είναι διαμορφωμένο εκ των προτέρων το συγκεκριμένο ερμηνευτικό σχήμα.

(133) [*θ::ες τη συμβουλή μου;(.) που 'μαι:: ε κατά λίγο (.) λίγο μεγαλύτερη από σένα;* ((γέλιο))

Συμπεραίνουμε ότι πράγματι το *που* συμμετέχει σε επιρρηματικές δομές με σχέσεις λογικής πληροφορίας, όπως όμως διαπιστώνεται από τα δεδομένα και την ανάλυση, δεν είναι ένα επιρρηματικό *που*, διαφορετικό από τις άλλες χρήσεις του, αλλά παραμένει οριστικό με τα χαρακτηριστικά της γεγονотικότητας και της προϋποθετικότητας περικλείοντας στο εσωτερικό του την αμοιβαία γνώση των συνομιλητών. Έτσι, ενώ μπορεί να αντικατασταθεί από αντιθετικούς/εναντιωματικούς συνδέσμους (στις σχέσεις αντίθεσης) ή αιτιολογικούς συνδέσμους (στις σχέσεις αιτίας), μια τέτοια αντικατάσταση θα φανέρωνε τη διαφοροποίηση στη σημασία, καθώς θα έλειπαν τα σημασιολογικά χαρακτηριστικά του. Επίσης, θεωρούμε ότι όταν οι ομιλητές επιλέγουν το *που* σε τέτοιες επιρρηματικές σχέσεις δεν το επιλέγουν ως εναλλακτική επιλογή των συνδέσμων *αν και* ή *γιατί*, δηλαδή δεν έχουν πρόθεση να εκφράσουν μια ρητή εναντιωματική ή αιτιολογική πρόταση, αλλά έχουν στόχο να επαναφέρουν τμήματα της αμοιβαίας γνώσης στο προσκήνιο της συνομιλίας ώστε να τα αξιοποιήσουν για τους δικούς τους επικοινωνιακούς σκοπούς, ενώ η επιρρηματική σχέση που δημιουργείται προκύπτει ως παρεπόμενο των σημασιολογικών και πραγματολογικών χαρακτηριστικών των δύο προτάσεων.

4.9. Στερεότυπες φράσεις

Η σύνταξη του *που* με το *λες* δημιουργεί μια ανεξάρτητη φράση με κειμενικές λειτουργίες. Το *που* *λες* λειτουργεί είτε ως δείκτης μετάβασης σε νέο θέμα (134) είτε επαναφοράς σε προηγούμενο το οποίο για κάποιο λόγο είχε διακοπεί (135).

- (134) <H> πο πο δεν αντέχω
<T> τι άλλο απ' την Κρήτη; [πες μας κάνα νέο
<Σ> [που *λες* δεν *σας* είπα
<H> εκεί τι καιρό έχει ρε συ; έβλεπα ΧΑΜΟΣ [πλημμύρες και τέτοια
<Σ> [ε:: έχω να σου πω την πρώτη μέρα που πήγα ΑΝΟΙΞΗ (.)

- (135) <A> κι όμως επιμονή ο Γιώργος (.) έλα (.) να σε πάρω σε λίγο (.) λοιπόν πού είχα μείνει (.) α:: ναι και που *λες* έχει μέσα αβγό

Το ρήμα *λέω* σε δεύτερο πληθυντικό πρόσωπο λειτουργεί με αντίστοιχο τρόπο:

- (136) <XAP> ναι γιατί έχασα την κάρτα μου και τώ::ρα () χαμό::ς (.) έχω διαδικασίες () που λέτε το πρωί () [άργησα να ξυπνήσω
<XTM> [ναι
<XAP> πρώτον (.) δεύτερον πήγα να πάρω το βιβλίο

4.10. Διαδοχικός προσδιορισμός με *που*

Στα δεδομένα παρατηρείται το φαινόμενο να προστίθενται προτάσεις με *που* η μία δίπλα στην άλλη. Ο ελάχιστος αριθμός συνεμφανίσεων είναι δύο και ο μέγιστος τρεις. Η σειριακή αυτή προσαύξηση έχει καταγραφεί στη βιβλιογραφία (Clift, 2007 για τα αγγλικά, βλ. και Laury & Helasvuo 2015: 160-161) συνήθως σε περιπτώσεις προσπάθειας επαναφοράς της αναφερομένης οντότητας στη μνήμη του συνομιλητή (Doehler et al. 2020: 7), τις οποίες βρίσκουμε και στα δικά μας παραδείγματα. Στο σώμα κειμένων της διατριβής εντοπίστηκαν συνολικά 47 περιπτώσεις σειριακής προσθήκης προτάσεων με *που* και έχουν ταξινομηθεί στις εξής πέντε κατηγορίες:

Πίνακας 15. Κατηγορίες διαδοχικού προσδιορισμού με *που*

Κατηγορίες	Συχνότητα
Αυτοδιορθώσεις	19
Προσδιορισμός με παρεμβολή της πρώτης/ενδιάμεσης πρότασης	15
Προσδιορισμός όρου της πρώτης/ενδιάμεσης πρότασης	8
Προσδιορισμός χωρίς παρεμβολή της πρώτης/ενδιάμεσης πρότασης	3
Προσδιοριστική επιρρηματική σχέση	2

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 15, η συχνότερη κατηγορία εμφανίσεων διπλών *που* οφείλεται σε αυτοδιορθώσεις. Εδώ έχω συμπεριλάβει περιπτώσεις άμεσης επανάληψης του *που* (π.χ. *που που*) αλλά και επανάληψης ή επαναδιατύπωσης της πρώτης πρότασης με *που* έπειτα από αυτοδιακοπή ή ετεροδιακοπή. Στο (137) η I στην τελευταία σειρά ξεκινά την πρόταση με το *που*, διακόπτει και επαναλαμβάνει άμεσα το δεύτερο *που* συνεχίζοντας το εκφώνημα (αυτοδιακοπή). Από την άλλη, στο (138) η επίσυρση του *που* από την K (στο τέλος της πρώτης σειράς) δημιουργεί μια κατάλληλη θέση μετάβασης την οποία εκμεταλλεύεται η AA για να δείξει την ευθυγράμμισή της με τη συνομιλήτριά της 'ντάξει, γεγονός που οδηγεί την K να επαναλάβει το *που* στην επόμενη συνεισφορά για να συνεχίσει το εκφώνημα (ετεροδιακοπή).

(137) <Γ> [ΝΑΙ στη Λισαβόνα ένα μεγάλο εν- νυδρείον με μπ- που έχει μέχρι και πικουίνους έχει μέσα
 <M> τι λε ρε;
 <Γ> ναι
 <I> [που θυμάμαι
 <Γ> [στο:: στη Λισαβόνα (.) ναι
 <M> [ακραίο
 <I> [που- που μου 'χες φέρει και μια μπλουζίτσα:: ακόμα τη θυμάμαι μια [πορτοκαλί

(138) <K> 'ντά::ξει δεν απογοητεύομαι τόσο Αγγλαΐα που::
 <AA> 'ντάξει
 <K> που είμαστε κι εμείς τέταρτο έτος και:: ((γέλια)) κι ακόμα ψαχνόμαστε

Στα (139) και (140) οι ομιλήτριες ενώ έχουν ξεκινήσει την πρόταση με *που* διακόπτουν και αρχίζουν από την αρχή (αυτοδιόρθωση) αλλάζοντας στο (139) τον χρόνο του ρήματος (*φεύγω* – *έχω φύγει*) και στο (140) το πρόσωπο (*μπορούν* – *μπορείς*). Ο Schegloff (2004) ονομάζει αυτή τη στρατηγική επανάληψης ενός μέρους του προηγούμενου λόγου ή του επόμενου *πλαίσωση* (framing),⁴⁷ η οποία βοηθά και κατευθύνει τους συνομιλητές να ακολουθούν την πορεία του λόγου:

(139) <K> ενώ στην Άρτα τώρα που φεύγω που έχω φύγει εΓΩ έχει χιονίσει δυο τρεις φορές το 'χει στρώσει

⁴⁷ Η επανάληψη προηγούμενου μέρους του λόγου ονομάζεται προ-πλαίσωση (pre-framing), ενώ η επανάληψη επόμενου μέρους του λόγου μετα-πλαίσωση (post framing). Βλ. και Sidnell (2010: 110-138).

(140) <N> εμ δεν είναι να μπλέξεις και πολύ πολύ με τα φιλοζωικά ό,τι κάνεις δηλαδή πρέπει να το κάνεις ε:: και κυρίως μόνος σου άντε:: και να υπάρχει κανένας άλλος δηλαδή όπως είναι η Δήμητρα ή όπως είναι η Ιωάννα που μπορούν που μπορείς να βοηθήσεις και να σε βοηθήσουν γιατί αν μπλέξεις με φιλοζωικές

Στο (141) στόχος της Δ είναι να προσδιορίσει την οριστική ΟΦ η μάνα της, όπως φαίνεται εκ των υστέρων. Ωστόσο, ο τρόπος έναρξης της πρώτης πρότασης με *που* (*που η μάνα της*) θα οδηγούσε σε μια αντιθετική σχέση με το προηγούμενο τμήμα του εκφωνήματος (αντί για την επιδιωκόμενη προσδιοριστική), με αποτέλεσμα η Δ να αρχίσει από την αρχή διατηρώντας μόνο το *που* ως δείκτη πλαισίωσης:

(141) <Δ> [κι εγώ ανατρίχιασα (.) και της έκανε την είχε σε μια φωτογραφία σε ψηλό σημείο κι έδειχνε όπως του πεθερού μου (.) έτσι κι αυτήν την πρώτη της ξαδέρφη και της έλεγε η μάνα της βγάλ' τηνα βγαλτ- βγαλτ- που η μάνα της που ήτανε ανιψιά της καλή είχε μεγάλη αδυναμία

Το γεγονός ότι κατά τις αυτοδιορθώσεις οι ομιλητές επανέρχονται στο *που* έπειτα από αυτοδιακοπή ή ετεροδιακοπή θα λέγαμε ότι επιβεβαιώνει τον οριακό και μεταίχμιακό χαρακτήρα του *που* από το οποίο κάτι διαφορετικό ξεκινά συγκριτικά με ό,τι προηγείται. Ταυτόχρονα, το τελευταίο παράδειγμα φανερώνει την άρρηκτη σχέση του περιεχομένου της πρότασης με *που* με το προηγούμενο τμήμα του λόγου καθώς μπορεί να επηρεάσει τον ρόλο του δείκτη *που*, (προσδιοριστικό – μη προσδιοριστικό *που*).

4.10.1. Προσδιορισμός με παρεμβολή της πρώτης/ενδιάμεσης πρότασης

Στο (142) οι συμμετέχουσες είναι τρεις, η Κ, η ΚΑ και η Β. Η Κ ξεκινά να αφηγείται μια ιστορία με αποδέκτρια κυρίως την ΚΑ, καθώς η Β τη γνωρίζει επειδή ήταν παρούσα. Η ΚΑ όμως τη διακόπτει για να την ενημερώσει ότι κι εκείνη τη γνωρίζει (από τη Β):

(142) <K> λοιπόν είχαμε:: (.) είχαμε βγει εγώ μαζί με την αδερφή μου
<KA> το ξέρω και ήρθε η Βικτώρια
<K> στο Χολαργό όχι δε τα ξέρεις όλα εκτός αν της τα είπες
 εξαρτάται (.) τι θες να πεις; [δε θυμάμαι τι της είπα
<KA> [για το γίπινγκ;
<K> γι' αυτό που έγινε στο τέλος [που φύγαμε άρον άρον ((γελάει));
 [α:: όχι δεν της το 'πα ((γελάει))
<KA> ο::χ:: φοβάμαι::
<K> λοιπόν (.) και σε κάποια φάση ((γελάει))

Η ΚΑ δηλαδή παρεμβαίνει για να δείξει ότι υπάρχει αμοιβαία γνώση μεταξύ και των τριών συμμετεχουσών και άρα είναι περιττή η εξιστόρηση. Η Κ όμως αμφιβάλλει αν πράγματι γνωρίζει όλη την ιστορία και στρέφεται στη Β για να ρωτήσει τι μέρος της ιστορίας έχει μεταβιβάσει στην ΚΑ. Η συνέχεια αποκτά μεγαλύτερο ενδιαφέρον, γιατί η Κ και η Β πρέπει να συνεργαστούν ώστε να αποκαλύψει η μία στην άλλη τις απαραίτητες πληροφορίες (η Κ τι επιδιώκει να πει και η Β τι μέρος της ιστορίας έχει ήδη αποκαλύψει στην ΚΑ) χωρίς να προδώσουν το τέλος της ιστορίας αν δεν έχει ειπωθεί. Έτσι, η Β ρωτά την ΚΑ *εξαρτάται (.) τι θες να πεις; [δε θυμάμαι τι της είπα*. Η ΚΑ παρεμβαίνει δίνοντας μια πιθανή απάντηση και δείχνοντας ότι μάλλον γνωρίζει *για το γίπινγκ;*, ενώ η Κ με ασαφή αναφορά (για την ΚΑ) προσπαθεί να καθοδηγήσει τη Β. Η Β καταλαβαίνει όμως την αναφορά, ενεργοποιείται δηλαδή η αμοιβαία γνώση στην οποία στόχευε η Κ, και απαντά ότι δεν είχε αναφέρει το συγκεκριμένο τμήμα της ιστορίας. Έτσι, η Κ, αφού επιλύθηκε το «πρόβλημα», βλέπουμε να επανέρχεται και να συνεχίζει την ιστορία *λοιπόν (.) και σε κάποια φάση*.

Σε αυτήν την ασαφή αναφορά για τη ΚΑ αλλά πολύ συγκεκριμένη για την Β εντοπίζονται δύο προτάσεις με *που* στη σειρά, σε ερωτηματική δομή, καθώς η Κ εκφώνησε τη συνεισφορά της με διερευνητικό επιτονισμό. Το πρώτο *που* στο *που έγινε στο τέλος* προσδιορίζει το *αυτό*. Το ερώτημα που ανακύπτει σε αυτό το σημείο είναι ποιο γλωσσικό στοιχείο προσδιορίζει το δεύτερο *που* της φράσης *που φύγαμε άρον άρον*. Ως άμεση απάντηση θα λέγαμε και εδώ το *αυτό*. Ωστόσο η δεύτερη πρόταση με *που* φαίνεται να συνδέεται μέσω γνωσιακών σχημάτων με την πρώτη. Υπενθυμίζουμε ότι η Κ προσπαθεί να πει στην Β ποιο μέρος της ιστορίας θέλει να αφηγηθεί στην ΚΑ. Επομένως, με την πρώτη πρόταση η Κ κατευθύνει τη Β στο χρονικό σημείο αναφοράς της ιστορίας και με τη δεύτερη πρόταση εξειδικεύει σε συγκεκριμένο περιστατικό από εκείνο το χρονικό σημείο. Συμπληρώνοντας λοιπόν την αρχική μας απάντηση, διαπιστώνεται μια ιεραρχική δομή ως προς τον προσδιορισμό του *αυτό* (και οι δύο προτάσεις προσδιορίζουν τη δεικτική αντωνυμία) αλλά και μια διαδοχική δομή μεταξύ των δύο προτάσεων με *που*.

Στο (143) η Μ τοποθετεί δύο προτάσεις με που μετά την οριστική ΟΦ την ημέρα. Παρατηρώντας τις δύο προτάσεις γίνεται φανερό ότι βρίσκονται σε χρονική σχέση μεταξύ τους, καθώς πρώτα πήρε τηλέφωνο η Άσπα τη Μ (αναφέρεται πιο πάνω στη συνομιλία) και μετά η Μ το είπε στη συνομιλήτριά της. Άρα οι δύο προτάσεις με που προσδιορίζουν την προγενέστερη φράση την ημέρα, η παρουσία όμως της πρώτης συνιστά απαραίτητο όρο για τη δεύτερη, καθώς η απαλοιφή της θα δυσχέραινε το νόημα ?την ημέρα που σου είπα:

(143) <Μ> κοίταξε είχα και κόσμο εγώ στο μαγαζί την ημέρα που με πήρε που σου είπα και γινότανε φασαρία κατάλαβες; μπορεί αν ήτανε πιο αν είχε πιο πολύ ησυχία να το καταλάβαινα

Στο (144) διακρίνεται άλλο ένα παράδειγμα προσπάθειας της ομιλήτριας Π να καθοδηγήσει τη συνομιλήτριά της Μ στην αναγνώριση της αναφερόμενης οντότητας (σειρά 4). Κι εδώ το εκφώνημα είναι σε ερωτηματική δομή (διερευνητικός επιτονισμός).

(144) <Μ> ποιο είναι αυτό;
<Π> αυτό δίπλα ήταν το συνεργείο του παππού μου και του μπαμπά μου
<Μ> α:·
<Π> αυτό που λες μπροστά που έχει το πάρκινγκ;
<Μ> ναι
<Π> αυτό (.)

Οι δύο προτάσεις με που προσδιορίζουν το αυτό και θα λέγαμε ότι η ομιλήτρια προσθέτει πληροφορίες για να επιτύχει την ευθυγράμμιση της συνομιλητριάς της ως προς το κοινό έδαφος. Ωστόσο, η προσθήκη των πληροφοριών φαίνεται ότι ακολουθεί συγκεκριμένο γνωσιακό σχήμα. Παρατηρείται η πρώτη πρόταση να κατευθύνει ως προς το χώρο που λες μπροστά και στη συνέχεια η δεύτερη να εξειδικεύει (που έχει το πάρκινγκ), το αντίστοιχο σχήμα δηλαδή που συναντήσαμε στο (142) στο γι' αυτό που έγινε στο τέλος ως προς τον χρόνο.

Στο (145) παρατηρείται μια διαφορετική περίπτωση. Η ΜΕ απαντώντας στην ερώτηση της Κ τα ανοίζανε μετά; προσδιορίζει την ΟΦ εμπορικά με δύο προτάσεις με που. Η πρώτη πρόταση απαντά στην ερώτηση, η δεύτερη επαναφέρει στη συνομιλία προηγούμενη συζήτηση μεταξύ των τριών συμμετεχουσών και της Αναστασίας, μιας

άλλης φίλης τους. Η υπενθύμιση των λόγων της Αναστασίας στοχεύει στην υποστήριξη του πρώτου μέρους του εκφώνηματος της ΜΕ είχε *εμπορικά που ήταν ανοιχτά*.

(145) <ΜΕ> πήγαμε:: στη
<ΑΓ> πήρατε φόρεμα;
<ΜΕ> δε βρήκαμε
<ΑΓ> γιατί έτυχε να ‘ναι κλειστά τα μαγαζιά σήμερα [που πήγατε
<ΜΕ> [όχι όχι πήγαμε πήγαμε το απόγευμα σ’ ένα μαγαζί
<Κ> α:: τα ανοίξανε μετά; ((γέλια))
<ΜΕ> είχε *εμπορικά που ήταν ανοιχτά* (.) που μας είπε η Αναστασία ότι εί- (.)
είναι μέχρι τις εννιά το βράδυ (.) και πήγαμε σ’ ένα αλλά::

Αν εφαρμόσουμε και εδώ το κριτήριο της απαλοιφής της πρώτης πρότασης, παρατηρούμε ότι η δεύτερη πρόταση αδυνατεί να απαντήσει στην ερώτηση *τα ανοίξανε μετά;* μεταφέροντας το ίδιο νόημα, καθώς η ΟΦ *εμπορικά* από αόριστη θα αποκτούσε συγκεκριμένη αναφορά (*είχε (συγκεκριμένα) εμπορικά που μας είπε η Αναστασία ότι θα είναι μέχρι τις εννιά το βράδυ*), ούτε θα διευκρίνιζε αν ανοίξανε μετά (όπως ρώτησε η Κ) ή ήταν ανοιχτά από πριν (όπως και είναι η απάντηση, με βάση την ΜΕ). Υποστηρίζουμε, επομένως, ότι η δεύτερη πρόταση προσδιορίζει την ΟΦ *εμπορικά*, αλλά κατά τον προσδιορισμό της βασίζεται νοηματικά στο περιεχόμενο της πρώτης πρότασης.

Στο τελευταίο παράδειγμα (146) για αυτή την κατηγορία συναντάμε τρία *που* σε διαδοχική θέση. Η πρώτη πρόταση με *που* προσδιορίζει την οριστική ΟΦ *τη φάση*. Η δεύτερη πρόταση με *που* (*που δεν ήθελα*), λειτουργεί με αντίστοιχο τρόπο, όπως (στο 145). Δηλαδή, η απαλοιφή της πρώτης πρότασης και η άμεση σύνδεση της ΟΦ *τη φάση* με την πρόταση *που δεν ήθελα* θα απαιτούσε την παρουσία συμπληρώματος στο ρήμα *ήθελα* **πέρασα τη φάση που δεν ήθελα (τι;)*.

(146) <Κ> ε:: κοίτα (.) να σου πω () πέρασα τη φάση που ήμουνα κατά του γάμου που δεν ήθελα (.) που μου έβγαине η αντίδραση () ε:: θε- θεωρούσα ότι δεν υπάρχει ένας άνθρωπος που (.) ε:: θα σου συμπεριφέρεται από την αρχή μέχρι το τέλος τέλος καλά (.)

Από την άλλη, η τρίτη πρόταση *που μου έβγαине η αντίδραση* δεν φαίνεται να χρειάζεται και τη δεύτερη και την πρώτη για να σταθεί στο εκφώνημα, αλλά μόνο την πρώτη. Αυτό θα σήμαινε ότι η απαλοιφή της δεύτερης δεν θα δημιουργούσε κάποιο κενό στο

επικοινωνιακό αποτέλεσμα και πράγματι μπορούμε να το διαπιστώσουμε: *πέρασα τη φάση που ήμουνα κατά του γάμου που μου έβγαине η αντίδραση.*

Καταλήγοντας, συμπεραίνουμε για αυτήν την κατηγορία ότι η παρουσία δύο προτάσεων με *που* ή *τριών* εξαρτάται από συντακτικά και πραγματολογικά χαρακτηριστικά. Η πρώτη με τη δεύτερη πρόταση χαρακτηρίζονται από την ιεραρχική δομή ως προς τον προσδιορισμό της ονοματικής φράσης. (Αντίστοιχα και η τρίτη πρόταση με την πρώτη). Επίσης, η παρουσία της πρώτης πρότασης φαίνεται υποχρεωτική στο εκφώνημα. Η εναλλαγή της θέσης της με τη δεύτερη πρόταση είναι μάλλον δυνατή, ενώ η απαλοιφή της θα δημιουργούσε επικοινωνιακό κενό. Από την άλλη, η διαδοχική τους σειρά φαίνεται να υπαγορεύεται από ευρύτερα γνωσιακά σχήματα, σχέσεις λογικής ακολουθίας, γλωσσικές σχέσεις αλλά και από την οργάνωση των συνεισφορών στη συνομιλία. Δηλαδή, στα (142) και (144) περιπτώσεις αναγνώρισης της αναφερόμενης οντότητας/ενέργειας μέσω ανάκλησης της αμοιβαίας γνώσης, οι ομιλητές πρώτα κατευθύνουν χρονικά και τοπικά τους συνομιλητές τους και στη συνέχεια εξειδικεύουν αναφερόμενοι σε αναγνωρίσιμες οντότητες/ενέργειες. Στο (143) η διαδοχική σειρά των προτάσεων με *που* καθορίζεται από τη λογική ακολουθία των ενεργειών στην εξωγλωσσική πραγματικότητα: πρώτα πραγματοποιήθηκε η τηλεφωνική κλήση, έπειτα ακολούθησε η μεταβίβαση του γεγονότος στη συνομιλήτρια. Στο (145) η σειρά των προτάσεων με *που* επηρεάζεται από το γειτνιαστικό ζεύγος ερώτηση-απάντηση. Τέλος, στο (146) η εμφάνιση ενός γενικού/αναφορικού ουσιαστικού επιβάλλει τον προσδιορισμό του ως προς το περιεχόμενο και στη συνέχεια την τοποθέτηση άλλων προσδιορισμών. Επομένως, γνωσιακοί, γλωσσικοί, συνομιλιακοί και εξωγλωσσικοί παράγοντες επενεργούν στη σειριακή τοποθέτηση των προσδιοριστικών προτάσεων.

4.10.2. Προσδιορισμός χωρίς παρεμβολή της πρώτης/ενδιάμεσης πρότασης

Η επόμενη κατηγορία είναι αυτή όπου η δεύτερη πρόταση με *που* προσδιορίζει μια ονοματική φράση χωρίς τη συμβολή της ενδιάμεσης/πρώτης πρότασης με *που*. Αυτό συμβαίνει όταν οι δύο προτάσεις είναι ίδιες ή συνώνυμες, εκφερόμενες από τον ίδιο ή διαφορετικό ομιλητή. Για παράδειγμα στο (147) η Γ (στην τρίτη σειρά) σε ένα

περιπαικτικό πλαίσιο επαναλαμβάνει δύο φορές την πρόταση *που θα έχει άνοιξη* (ελαφρά παραλλαγμένη: *που θα είναι άνοιξη*), με αφορμή την επανάληψη αυτής της πρότασης από τη Σ στη σειρά 2, την οποία θεώρησε περιττή αφού την είχε αναφέρει η ίδια στη σειρά 1 *που θα έχει άνοιξη*; . Τον περιπαικτικό τόνο ενισχύει ακόμα μια φορά στη σειρά 5 επαναλαμβάνοντας την ίδια πρόταση με ερωτηματικό επιτονισμό. Οι προτάσεις αυτές προσδιορίζουν έναν προγενέστερο γλωσσικό όρο, το χρονικό επίρρημα *τότε* στη σειρά 2.

- (147) <Γ> [θες να πάμε μετά τις απόκριες που θα έχει άνοιξη;
 <Σ> και [τότε μπορούμε να πάμε που θα έχει άνοιξη
 <Γ> [που θα έχει άνοιξη που θα είναι άνοιξη ((γέλια))
 <Σ> ((γέλια))
 <Γ> που θα είναι άνοιξη;
 <Σ> και τότε μπορούμε να πάμε

Στο (148) παρατηρούμε την επανάληψη της ίδιας πρότασης με *που* από διαφορετικές ομιλήτριες (*που σ' αγαπάει*), προσδιορίζοντας την ίδια δεικτική αντωνυμία *με αυτόν*. Πιο συγκεκριμένα, η Μ στη σειρά 5 απαντά στην ερώτηση της ΑΓ στη σειρά 3 και έτσι η ΑΓ και η ΑΑ στις σειρές 6 και 7, αντίστοιχα, «αντιδρούν» σε αυτήν την απάντηση. Η ΑΓ ζητάει να αιτιολογήσει την απάντησή της επαναλαμβάνοντας ένα τμήμα από το εκφώνημα της Μ *μ' αυτόν που σ' αγαπάει*; και η ΑΑ επαναλαμβάνει μόνο την *πρόταση με που* εκφράζοντας την έκπληξή της *που σ' αγαπάει ε*;

- (148) 1<ΑΓ> να πω εγώ τώρα κάτι; θα σας βάλω ένα δίλημμα
 2 <Κ> ναι ()
 3 <ΑΓ> θα ήσασταν με αυτόν που αγαπάτε πάρα πολύ ή με αυτόν που σας
 4 αγαπάει πάρα πολύ; ()
 5 <ΑΑ> μ::
 6 <Μ> με αυτόν που μ' αγαπάει πάρα πολύ εγώ ()
 7 <ΑΓ> γιατί θα [ήσουν μ' αυτόν που σ' αγαπάει;
 8 <ΑΑ> [που σ' αγαπάει ε;

Τέλος, στο (149) οι δύο προτάσεις με *που* είναι συνώνυμες και προσδιορίζουν τον αόριστη ονοματική φράση *ένα τσιράκι*. Σε αυτήν την περίπτωση η παρουσία της πρώτης πρότασης δεν αποτελεί απαραίτητο παράγοντα για την εμφάνιση της δεύτερης.

- (149) <ΑΓ> στον άλλον γιατί [κάνει κακό;
 <Μ> [στον άλλον κάνει κακό [γιατί:: ο άλλος όταν
 <Κ> [όταν νιώθει ότι έχει ένα τσιράκι του από πίσω που το λατρεύει (.) που του συμπεριφέρεται υπΕροχα:: (.) γι' αυτόν τον άλλον είναι εγωισμός:: (.)

Εντοπίζεται, επομένως, μια μικρή κατηγορία διπλών προτάσεων με *που*, με όμοιο ή αναδιατυπωμένο περιεχόμενο, που εξυπηρετεί κυρίως εκφραστικούς σκοπούς, τη δήλωση χιούμορ, έκπληξης, έμφασης.

4.10.3. Προσδιορισμός όρου της πρώτης/ενδιάμεσης πρότασης

Στην επόμενη κατηγορία (τρίτη κατηγορία στον Πίνακα 15) η δεύτερη ή η τρίτη πρόταση με *που* δεν προσδιορίζει τον ίδιο αρχικό όρο με τις προηγούμενες αλλά προσδιορίζει έναν όρο που βρίσκεται εντός της προηγούμενης πρότασης με *που*. Ειδικότερα, στο (150) η πρόταση *που έχει πάει στο νησί* προσδιορίζει το τοπικό επίρρημα *εκεί* στην παραπάνω συνεισφορά, ενώ η πρόταση *που ήτανε να μείνει* προσδιορίζει την προθετική φράση *στο νησί*, όρο εντός της προηγούμενης πρότασης με *που*:

(150) <Γ> θα φύγει αρχές με μέσα Μαΐου και αρχές Οκτώβρη α::ν θυμηθεί και δεν ξεμείνει εκεί
<Σ> ((γέλιο))
<Γ> που έχει πάει στο νησί που ήτανε να μείνει για να πάει να δουλέψει θα 'ρθει κι Αθήνα (.) αν θυμηθεί (.) α::ν δεν θυμηθεί ε

Αντίστοιχα, στο (151) το *που θα δω τα μάτια του:: του παιδιού* προσδιορίζει το *μόνο* και το *που κάνω ας πούμε στην τρίτη γυμνασίου* προσδιορίζει το *του παιδιού*:

(151) <Γ> [μόνο που θα δω τα μάτια του:: του παιδιού που κάνω ας πούμε στην τρίτη γυμνασίου τρία χρόνια τώρα

Όμοια και το (152) με τρεις διαδοχικές προτάσεις με *που*. Το *που είδα ένα βίντεο* προσδιορίζει το *εγώ*, το *που ανέβασαν με:: (.) την προβολή* προσδιορίζει το *ένα βίντεο* και το *που έκαναν πάνω στη Βουλή* προσδιορίζει το *την προβολή*:

(152) <XTM> κοίτα (.) εγώ που είδα ένα βίντεο που ανέβασαν με:: (.) την προβολή που έκαναν πάνω στη Βουλή ήταν υπέροχο

Η συγκεκριμένη, επομένως, κατηγορία διαφοροποιείται από τις προηγούμενες, κατά τις οποίες οι δύο/τρεις διαδοχικές προτάσεις προσδιορίζουν τον ίδιο αρχικό όρο και επιτελούν ποικίλες λειτουργίες, ενώ εδώ προσδιορίζουν κάθε φορά διαφορετικό όρο.

4.10.4. Προσδιοριστική επιρρηματική σχέση

Η τελευταία κατηγορία του πίνακα εντοπίζεται σε δύο παραδείγματα όμοιας δομής. Σε αυτή τη δομή παρατηρείται ένα ρήμα ή ρηματική φράση που δέχεται συμπλήρωμα με *που* και συνεμφανίζεται με το αόριστο, ποσοτικό, δεικτικό *τόσο* (βλ. Holton κ.ά. 1999: 448). Η παρουσία του *τόσο* ανοίγει μια συντακτική θέση για άλλη μία πρόταση με *που*.

Στο (153) το ρήμα *είχα λυσσάζει* ανήκει στην κατηγορία των ρημάτων ψυχικού πάθους (βλ. 4.4.5) και δέχεται συμπλήρωμα με *που*, (*που έφτιαχνε συνέχεια ψάρι η μάνα μου*), το οποίο με βάση την παραδοσιακή γραμματική χαρακτηρίζεται ως αιτιολογική πρόταση. Η δεύτερη πρόταση με *που* (*που της λέω φτιάξε λίγο κοτοπουλάκι να το μυρίσω*) φαίνεται να βρίσκεται σε σχέση αποτελέσματος με το προηγούμενο τμήμα του εκφωνήματος. Η σχέση αυτή θεωρούμε ότι προκύπτει από την παρουσία του αόριστου ποσοδεικτικού *τόσο*, και το *που* συντακτικά προσδιορίζει το *τόσο* και του αποδίδει περιεχόμενο:

(153) <M> μοσχάρι δηλαδή μερικές φορές είχα λυσσάζει τόσο πολύ που έφτιαχνε συνέχεια ψάρι η μάνα μου που της λέω φτιάξε λίγο κοτοπουλάκι να το μυρίσω

Αντίστοιχα, στο (154) η ρηματική φράση *έχει χρόνο έχει* ως συμπλήρωμά της την πρόταση *που κλείσανε νωρίς* και εντός της παρεμβάλλεται το *τόσο*, (*έχει ΤΟσο χρόνο*). Η πρόταση *που δεν ξέρει πώς να διαχειριστεί ΟΛΟ αυτό τον ελεύθερο χρόνο* προσδιορίζει μέσω ενός γεγονότος τη φράση *τόσο χρόνο*. Ωστόσο, η πρόταση αυτή δεν ακολουθεί το συμπλήρωμα της ρηματικής φράσης *που κλείσανε νωρίς*, αλλά την πρόταση *που δεν κάνανε τίποτα*. Εδώ πρόκειται για μια ιδιότυπη σύνταξη, που προέκυψε πιθανόν από την ισχυρή επίδραση του *τόσο* για εμφάνιση του *που* σε δεύτερη θέση, δηλαδή ακριβώς μετά το συμπλήρωμα του ρήματος όπως στο προηγούμενο παράδειγμα. Ο ομιλητής, ωστόσο, θέλησε να προσθέσει κάτι ακόμα, το οποίο θα παραφράζαμε ως εξής: «έχει ΤΟσο χρόνο που κλείσανε νωρίς και λίγο πριν κλείσουνε πάλι δεν κάνανε τίποτα που δεν ξέρει...», γεγονός που οδήγησε στην παρουσία ενός ακόμη *που*.

(154) <Γ> ναι και μίλαγα προχθές μαζί του και μου 'λεγε ότι:: δεν ξέρει ΤΙ να κάνει γιατί έχει ΤΟσο χρόνο που κλείσανε νωρίς και λίγο πριν κλείσουνε που δεν κάνανε τίποτα που δεν ξέρει πώς να διαχειριστεί ΟΛΟ αυτό τον ελεύθερο χρόνο δηλαδή (.)

Η δεύτερη πρόταση με *που* σε αυτές τις δομές παρουσιάζεται ως το αποτέλεσμα μιας κατάστασης, συναισθηματικής (*είχα λυσάξει*) ή χρονικής (*έχω χρόνο*), το οποίο προκύπτει από την λεξική σημασία των ρημάτων. Λειτουργεί όμως προσδιοριστικά αποδίδοντας περιεχόμενο στο αόριστο ποσοδεικτικό *τόσο*, ενώ η πρώτη πρόταση με *που* καταλαμβάνει τη θέση του συμπληρώματος του ρήματος. Τα παραδείγματα αυτά παρέχουν επιπλέον ενδείξεις ότι δεν έχουμε διαφορετικού χαρακτήρα δευτερεύουσες επιρρηματικές προτάσεις με το *που* (αιτιολογικές, αποτελεσματικές, χρονικές κ.λπ.), αλλά ένα *που* οριστικό, το οποίο έχει προσδιοριστικό ρόλο έπειτα από οριστικές ή αόριστες φράσεις.

4.10.5. Προσδιοριστικές σχέσεις στις διαδοχικές προτάσεις με *που*

Συνοψίζοντας, η παρουσία των διαδοχικών προτάσεων με *που* στο σώμα κειμένων της διατριβής προκύπτει από την πρακτική της αυτο/ετερο-διόρθωσης κατά τη διεπίδραση των ομιλητών στη συνομιλία αλλά και από τις ανάγκες της επιτυχούς αναφοράς, της ενεργοποίησης της αμοιβαίας γνώσης, της εξειδίκευσης και υποστήριξης των θέσεων και της αυξημένης εκφραστικότητας. Στις περιπτώσεις αυξημένης εκφραστικότητας η παρουσία του πρώτου *που* δεν κρίνεται απαραίτητη για την παρουσία του δεύτερου ή του τρίτου. Στις άλλες περιπτώσεις, ωστόσο, η διαδοχική σειρά υπαγορεύεται από συντακτικούς, σημασιο-πραγματολογικούς και συνομιλιακούς κανόνες που καθιστούν την πρώτη πρόταση προϋπόθεση για την εμφάνιση των άλλων προτάσεων με *που*. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της τελευταίας κατηγορίας, όπου η πρώτη πρόταση με *που* αποτελεί το συμπλήρωμα του κύριου ρήματος, ενώ η δεύτερη πρόταση προσδιορίζει τον αόριστο ποσοδείκτη *τόσο*. Έτσι, τα σημασιολογικά χαρακτηριστικά της κύριας πρότασης συνδυασμένα με την προσδιοριστική διαμόρφωσαν μια σχέση αποτελέσματος. Καταλήγουμε με την επισήμανση ότι ο ρόλος του *που* σε αυτές τις κατηγορίες είναι προσδιοριστικός και περιέχει πληροφορίες που αποτελούν τμήμα της αμοιβαίας γνώσης των συνομιλητών.

4.11. Συντακτικές δομές μετά το *που*

Μέχρι τώρα συναντήσαμε παραδείγματα στα οποία το ρήμα της πρότασης με *που* βρισκόταν σε οριστική έγκλιση. Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε περιπτώσεις κατά τις οποίες το *που* συντάσσεται με την υποτακτική έγκλιση, δηλαδή με το σύνταγμα της υποτακτικής *να* + ρηματικός τύπος. Με το σύνταγμα αυτό το *που* εμφανίζεται είκοσι δύο φορές (22) στα δεδομένα μας και η παρουσία του καθορίζεται από ένα πολύ συγκεκριμένο συγκειμενικό περιβάλλον. Παρατηρώντας τα παρακάτω παραδείγματα διαπιστώνεται η συστηματική παρουσία μιας αόριστης ονοματικής ή επιρρηματικής φράσης και ένα μελλοντικό πλαίσιο το οποίο διαμορφώνεται από τροπικά ρήματα, ρήματα κίνησης ή υποθετικές προτάσεις με αναφορά στο μέλλον.

Στο (155) παρατηρούμε το ρήμα *μπορούμε* να ακολουθείται από σύνταγμα με *να* εντός της οποίας βρίσκεται μια αόριστη ΟΦ (*κάτι άλλο*). Η αόριστη αυτή ΟΦ προσδιορίζεται από μία πρόταση με *που*, η οποία όμως συντάσσεται με υποτακτική. Αν αποδώσουμε σχηματικά τη δομή αυτή έχουμε: (τροπικό)⁴⁸ ρήμα + *να* + αόριστη ΟΦ + *που να* και *μπορούμε να τη δούμε να επαναλαμβάνεται* στα υπόλοιπα παραδείγματα.

(155) <H> *όχι περίμενε τύπου:: [να πάρουμ’
<Δ> [ε δε θα:: @ και (.) ξεκινώντας πρώτον ότι δε θα πληρώνουμε τον XXX[::
αυτό
<H> [και
<Δ> μπορούμ’ να πάρουμε κάτι άλλο που να μην είναι γλυκό*

(156) <M> αυτό είναι το πρόβλημα (.) [φαντάζεσαι να μας στείλουν σε καμιά περιοχή που να είναι πολύ μακριά;

(157) <MAP> [...] γιατί άλλος μένει Αγία Παρασκευή άλλος μένει Γλυκά Νερά άλλος μένει Μέγαρα ε:: κι εμείς εδώ που μένουμε Περιστέρι [δηλαδή πρέπει να βρούμε ένα μέρος που να μας βολεύει όλους

(158) <Σ> γιατί υποτίθεται που λογικό ήταν η αλήθεια είναι ότι έπρεπε να χρησιμοποιήσουμε πολλές ερωτήσεις που να αφορούν το κείμενο δηλαδή να χρησιμοποιήσουμε στοιχεία του κειμένου ρε παιδί μου [στην

⁴⁸ Η λέξη *τροπικό* τοποθετήθηκε σε παρένθεση καθώς είναι η πιο συχνή κατηγορία ρήματος που προηγείται, όμως είναι δυνατή και η εμφάνιση διαφορετικών ρημάτων π.χ. *πάω, βρίσκω, βάζω*.

Παραλλαγές της παραπάνω δομής εντοπίζονται στα δύο επόμενα παραδείγματα, όπου είτε απουσιάζει το ρήμα στην αρχή των (159), είτε το ρήμα βρίσκεται στη δομή και παραλείπεται το να πριν την αόριστη ΟΦ (160). Σχηματικά οι δύο παραλλαγές:

α) να + αόριστη ΟΦ + που να

β) ρήμα + αόριστη ΟΦ + που να

(159) ναι (.) και στην ζούμπα η οποία ζούμπα (.) εγώ δεν έχω ξανακάνει ζούμπα τόσο πολύ ρε είναι τρομερή η γυναίκα έχω πάει και σε άλλες δυο (.) τις άλλες δύο είναι με κάτι άλλες αλλά καμία [σχέση
<X> [ρε είναι αυτό (.) να βρεις κάποιον που να είναι πολύ καλός

(160) <M> [κατά πόσο- η αλήθεια είναι ότι το μέτρο με δυσκολεύει πάρα πολύ και δεν έχω κάποιο άτομο να μπορεί να με βοηθήσει (.) σίγουρα χρειαζόμαστε κάποιον που να πρέπει να μας βοηθήσει πάνω στο μέτρο γιατί η λυρική ας πούμε που τα μέτρα αλλάζουν είναι πολύ δύσκολο [...]

Στον Πίνακα 16 συγκεντρώνονται όλες οι σχετικές χρήσεις:

Πίνακας 16. Συμφραστικός πίνακας σύναψης του που με το σύνταγμα με να

τον πρώτο που βρήκαμε πάμε να τον παντρευτούμε ας πούμε ()	που να	μην είναι συ- συνειδητή επιλογή σου και να:: (.)	
ναι καλές σα ταινι::ες <Δ> ΟΧΙ να βάλεις ταινίες	που να	μην είναι ξέρω 'γώ:: (.) στην ΑΡΓΚΟ την αγγλική	
ΧΧΧ[:: αυτό <Η> [ναί <Δ> μπορούμ' να πάρουμε κάτι άλλο	που να	μην είναι γλυκό <Ε> Ηλία άμα θέλεις έχω	
είναι το πρόβλημα (.) [φαντάζεσαι να μας στείλουν σε καμιά περιοχή	που να	είναι πολύ μακριά; <Α> [τελοσπάντων νομίζω κάπου στο	
αλλά καμία [σχέση <X> [ρε είναι αυτό (.) να βρεις κάποιον	που να	είναι πολύ καλός <Β> ρε (.) έχω μείνει (.) καταρχάς	
εδώ που μένουμε Περιστέρι [δηλαδή πρέπει να βρούμε ένα μέρος	που να	μας βολεύει όλους <Μ> [πρέπει οπωσδήποτε να υπάρχει	
οδηγώ άλλοι τόσοι δεν οδηγάνε οπότε πρέπει να συναντηθούμε κάπου	που να	μας βολεύει όλους αφού είμαστε και από τόσες	
παίρνει καθημερινή ό,τι και να κάνει (.) δηλαδή:: [είτε <Σ> [που να πληροί τις προϋποθέσεις και να τον βοηθήσει <Γ>	που να	τον βολεύουν και με τις ώρες του <Γ>	
ήταν η αλήθεια είναι ότι έπρεπε να χρησιμοποιήσουμε πολλές ερωτήσεις	που να	αφορούν το κείμενο δηλαδή να χρησιμοποιήσουμε στοιχεία του	
κατεβαίνουμε δέκα (.) δηλαδή αν ορίσουν ένα μέρος και μια ώρα	που να	βολεύει τους περισσότερους πιχί κάπου κέντρο που να	
δεν έχει νόημα πρέπει να πάρεις εσύ να βρεις κάτι	που να	γιατί εγώ θα σε ρωτήσω τι να σου	
γνέφει καταφατικά) <Α> [να βάλουμε όλες κόκκινο κραγιόν ή ΚΑΤΙ	που να	δείχνει ότι είναι γιορτινό:: <Λ> κόκκινο που- πουλόβερ; <	
ντάξει <Χ> αφού έλεγες ότι ίσως αν έβρισκες κάποιον::ον	που να	είστε λίγο ΠΙΟ κοντά:: @@@ (γέλιο) ίσως και να	
για μια φωτογραφία που της έδειξε η Χ) ε:: κάποιος	που να	μου αρέσει ((γέλια για την φωτογραφία που έδειξε	
φίλου αδερφού (.) όχι αδερφού λίγο δύσκολο ε:: φίλου φίλης κάτι	που να	μπορούν να [έστω <Γ> [δεν έχουν <Σ> [έστω	
βρω κάποιο συμφοιτητή μας συμφοιτήτριά μας ό,τι να 'ναι	που να	μπορούσε να με βοηθήσει λίγο με τη γλωσσολογία	
Γ> και τον στέλνουνε αλλά αν βρει εκείνος κάτι:: <Σ>	που να	πληροί τις προϋποθέσεις και να τον βοηθήσει <Γ>	
κάποιο άτομο να μπορεί να με βοηθήσει (.) σίγουρα χρειαζόμαστε κάποιον	που να	πρέπει να μας βοηθήσει πάνω στο μέτρο γιατί	
μια ώρα που να βολεύει τους περισσότερους πιχί κάπου κέντρο	που να	τους βολεύει όλους (.) γιατί άλλος μένει Αγία Παρασκευή	
χει (.) και κανονίζουμε τηλεφωνιάματα <Μ> να πάμε σε μια καφετέρια	που να	να ζεστή μέσα να πάρουμε μια σοκολάτα να	
αλλά () τις να την έχει τη γυναίκα του κάποια στιγμή	που να	να τόσο ερωτευμένοι μέχρι τα εβδομήντα πέντε έτσι;	

Η Ρούσσου (2006: 44) επισημαίνει ότι για να είναι δυνατή η παρουσία του να δίπλα στο *που* θα πρέπει το ρήμα της κύριας πρότασης «να είναι συμβατό με ένα να-συμπλήρωμα», εκτός από την ύπαρξη αόριστης ΟΦ. Επομένως, τίθεται το ερώτημα στα δικά μας παραδείγματα (155-158) ποιο θα θεωρήσουμε ως το απαραίτητο ρήμα για την εμφάνιση του *που να*;: Τα τροπικά ρήματα στην αρχή ή τα ενδιάμεσα ρήματα (*πάρουμε, στείλουν, βρούμε, χρησιμοποιήσουμε*); Εξετάζοντας τα λήμματα αυτών των ρημάτων στο λεξικό (βλ. ΧΛΝΓ) παρατηρείται ότι δεν συντάσσονται με «να-συμπλήρωμα», ενώ ορισμένες φορές ακολουθούνται από επιρρηματική τελική πρόταση (*για να*). Ιδιαίτερη περίπτωση φαίνεται να είναι το ρήμα *βρίσκω* το οποίο εμφανίζει μια συστηματική δομή με αόριστη ΟΦ, ως συμπλήρωμα, και το *να*: *βρίσκω + αόρ. ΟΦ + να*.⁴⁹ Σε αυτές τις περιπτώσεις όμως το *να* μπορεί να αντικατασταθεί από το *για να* δηλώνοντας την έννοια του σκοπού, με αποτέλεσμα να μην θεωρείται συμπληρωματικός δείκτης (βλ. Ρούσσου 2006: 11). Δεν είναι βέβαιο εάν τα σημασιο-συντακτικά χαρακτηριστικά και αυτών των ρημάτων επηρεάζουν την εμφάνιση του *να*, αλλά το βασικό πλαίσιο για την εμφάνισή του φαίνεται να διαμορφώνεται από τα τροπικά ρήματα και την πρώτη πρόταση με *να*.

Μια περίπτωση διαφορετική εντοπίζεται στο παρακάτω παράδειγμα. Το (161) είναι η μοναδική περίπτωση στα δεδομένα μας που δεν απαντά αόριστη φράση πριν το *που να*. Αντιθέτως εντοπίζεται οριστική ΟΦ *τον πρώτο*. Γίνεται γρήγορα εμφανές όμως ότι η αναφορά της είναι αόριστη, καθώς η ομιλήτρια δεν αναφέρεται σε συγκεκριμένη οντότητα. Επομένως, είναι δυνατή η εμφάνιση του *να* και σε αυτό το περιβάλλον.

(161) <K> όχι (.) δεν δεν είμαι υπέρ σαν το χαζό κοριτσάκι τον πρώτο που βρήκαμε πάμε να τον παντρευτούμε ας πούμε () που να μην είναι συ- συνειδητή επιλογή σου και να:: (.) απλά το συνηθίσαμε () [θέλω να σου πω

Στις υποθετικές προτάσεις, όπως στα (162)-(164), παρατηρείται ότι η πρόταση με *που* είναι ενσωματωμένη εντός της υπόθεσης προσδιορίζοντας την αόριστη ΟΦ:

(162) <MAP> κι επειδή πραγματικά έχουμε περάσει πολύ ωραία θέλω να κρατήσουμε επαφή κι αν εσύ δεν μπορέσεις εννιά το πολύ πολύ κατεβαίνουμε δέκα (.) δηλαδή αν ορίσουν ένα μέρος και μια ώρα που να βολεύει τους περισσότερους

⁴⁹ Ενδεικτικά παραδείγματα από το λήμμα *βρίσκω* του ΧΛΝΓ: Βρες κάπου να καθίσεις, Βρήκε την ευκαιρία να ..., Θα σου βρω εγώ μέρος να μείνεις, Να κοιτάξεις να βρεις ένα καλό παιδί/μια καλή κοπέλα να παντρευτείς, (Δεν) το ~ δίκαιο/λογικό/σκόπιμο/σωστό να κ.ά.

πιχί κάπου κέντρο που να τους βολεύει όλους (.) γιατί άλλος μένει Αγία Παρασκευή άλλος μένει Γλυκά Νερά άλλος μένει Μέγαρα ε:: κι εμείς εδώ που μένουμε Περιστέρι [δηλαδή πρέπει να βρούμε ένα μέρος που να μας βολεύει όλους

(163) <Σ> [συνεργάζεται ρε παιδί μου η σχολή ή
<Γ> κανονικά αυτό συνεργάζεται η σχολή με κάποια [ξενοδοχεία
<Σ> [ωραία
<Γ> και τον στέλνουνε αλλά αν βρει εκείνος κάτι::
<Σ> που να πληροί τις προϋποθέσεις και να τον βοηθήσει
<Γ> που να τον καλύπτει ναι και να 'ναι δικός του γνωστός ή κάποιον να ξέρει
τέλος πάντων για να μπορεί να πάει (.) [...]

(164) <X> αφού έλεγες ότι ίσως αν έβρισκες κάποι::ον που να είστε λίγο ΠΙΟ
κοντά:: @@@ ((γέλιο)) ίσως και να τον αφήνες @@@

Τα ρήματα που συναντάμε στις υποθετικές προτάσεις είναι τα *ορίζουν, βρει και έβρισκες*. Σχηματικά θα λέγαμε ότι ακολουθείται το σχήμα: (μη τροπικό) P + αόριστη ΟΦ + *που να*. Το ρήμα *ορίζει* ωστόσο δεν συμμετέχει με την πρωτοτυπική του σημασία στη δομή («περιγράφω τα κύρια χαρακτηριστικά/οριοθετώ»⁵⁰) αλλά είναι πιο κοντά στο ρήμα *βρίσκω* με τη σημασία του «αποφασίζω, καταλήγω». Αυτό μας οδηγεί στην παραπάνω συζήτηση για τον ρόλο των ρημάτων στην παρουσία του *που να*. Το ρήμα *βρίσκω* σε καταφατικές προτάσεις συντάσσεται με ένα τελικό *να* σχηματίζοντας μια παγιωμένη δομή. Αυτή η δομή αναπλαισιωμένη στην υποθετική πρόταση απαντά στα παραπάνω παραδείγματα. Διαφοροποιούνται όμως στο ότι το *να* δεν εκφράζει το σκοπό, γεγονός που θεωρούμε ότι αποτελεί ακόμα μία ένδειξη της βασιμότητας της ανάλυσης μας στο Κεφάλαιο 3 για την ενιαία υποκείμενη σημασιολογική βάση του γραμματικού δείκτη *να*.

Θα πρέπει να επισημανθεί εδώ ότι η γεγονотικότητα της πρότασης με *που* στα παραπάνω παραδείγματα μετατίθεται στο μέλλον ή στον υποθετικό κόσμο που διαμορφώνεται από τους ομιλητές, και το περιεχόμενό της γίνεται η προϋπόθεση για την πραγμάτωση της προγενέστερης πρότασης ή της απόδοσης στις περιπτώσεις των υποθετικών προτάσεων.

⁵⁰ Το ρήμα *ορίζω* στην πρωτοτυπική του σημασία δεν συντάσσεται με *να*, βλ. λήμμα *ορίζω* στο ΧΑΝΓ.

Συμπερασματικά, η σύναψη *που* + υποτακτική (*να*) εμφανίζεται σε ένα πολύ συγκεκριμένο συντακτικό περιβάλλον με μία βασική δομή, *που* εντοπίζεται σε μικρές παραλλαγές ανάλογα με τα χαρακτηριστικά του συγκεκριμένου. Οι δομές αυτές είναι:

α) ρήμα + *να* + αόριστη ΟΦ + *που να*

β) *να* + αόριστη ΟΦ + *που να*

γ) ρήμα + αόριστη ΟΦ + *που να*

Την τρίτη δομή συναντάμε στις υποθετικές προτάσεις. Ως προς τη σχέση ρήματος και *να* παρατηρούνται ρήματα *που* συντάσσονται με το *να* ως συμπλήρωμα (*μπορώ, πρέπει, χρειάζομαι, φαντάζομαι*) και ρήματα *που* συντάσσονται με το *να* ως προσάρτημα (*πάω, βρίσκω, ορίζω*), σύμφωνα με την ορολογία της γενετικής σύνταξης,⁵¹ γεγονός που αναδεικνύει ότι η διάκριση συμπληρώματος-προσαρτήματος δεν είναι τόσο ισχυρή στην περίπτωση του *να*. Ο σημασιολογικός του χαρακτήρας, όμοιος σε κάθε περίπτωση, επιτρέπει την παρουσία ρημάτων σε δομές *που να*, οι οποίες σε διαφορετικό συντακτικό πλαίσιο δέχονται πρόταση με *να* με τη σημασία του σκοπού ή του αποτελέσματος. Επίσης, η γεγονотικότητα και η προϋποθετικότητα είναι παρούσες στις προτάσεις, προβαλλόμενες σε έναν μελλοντικό ή υποθετικό κόσμο.

4.12. *που* και εξαρτημένη πρόταση

Σε αυτήν την τελευταία κατηγορία θα παρουσιάσουμε τη συνάντηση της πρότασης με *που* με μια άλλη εξαρτημένη πρόταση. Το *που* στα παραδείγματα (165) έως (167) δεν καταγράφει κάποια διαφορά σε σχέση με όσα έχουμε αναφέρει μέχρι τώρα. Ωστόσο, το περιεχόμενό του μετατίθεται στο τέλος του εκφωνήματος, καθώς στην ακριβώς επόμενη συντακτική θέση εμφανίζεται ο σύνδεσμος εισαγωγής μιας άλλης εξαρτημένης πρότασης, σχηματίζοντας έτσι σύνθετες εγκιβωτισμένες δομές:

(165) <A> [...] αυτοί που τα λένε αυτά είναι κάτι γιαγιάδες και κάτι παππούδες που:: αντί να κοιτάζουν να κάνουν κάτι καλό να σώσουν την ψυχή τους λένε κακίες μέχρι τελευταία στιγμή

(166) <Λ> [αΛΛΑ γενικότερα για προσκλήσεις έχουμε άτομα έχουμε τα:: αγόρια που αν πάνε θα μας ειδοποιήσουνε

⁵¹ Βλ. Ρούσσου (2015: 61) για τους όρους συμπλήρωμα και προσάρτημα.

(167) <A> που:: όταν πάμε Πάτρα θα ρωτήσω κι εγώ γενικά τι έχουν αποφασίσει

Στο σημείο αυτό ολοκληρώνεται η ανάλυση των δεδομένων και έπονται η συζήτηση και τα συμπεράσματα.

4.13. Συζήτηση και συμπεράσματα

Η μελέτη του γραμματικού δείκτη *που* μας οδήγησε στον γλωσσικό κόσμο της αναφοράς, η οποία στον προφορικό λόγο και δη στον χώρο της αυθόρμητης συνομιλίας φανερώνει διάφορους τρόπους επίτευξης και αναδεικνύει μια εικόνα διαφορετική από αυτή που γνωρίζουμε από τον γραπτό λόγο. Οι συμμετέχοντες ευθυγραμμίζουν τις ενέργειές τους και συνεργάζονται, εκτιμώντας σε κάθε βήμα ποιο μέρος της αμοιβαίας γνώσης είναι ενεργό στη συνομιλία και στη μνήμη των συνομιλητών. Στις περιπτώσεις αδυναμίας ανάκλησης της αναφερόμενης οντότητας αξιοποιούν κοινές γνώσεις, εμπειρίες, βιώματα και πληροφορίες από προηγούμενα συνομιλιακά συμβάντα, προσθέτοντας σταδιακά προτάσεις με *που* μέχρι την τελική αποδοχή (ή απόρριψη) και την εγκατάσταση της αναφοράς στη συνομιλία (ή την εγκατάλειψή της). Αν λάβουμε υπόψη τη συχνότητα εμφάνισης του *που* στον προφορικό λόγο, μπορούμε να συμπεράνουμε όχι μόνο την έκταση και τη σημασία που λαμβάνει η διαδικασία της αναφοράς, αλλά και το ότι τα χαρακτηριστικά του *που* είναι διαμορφωμένα σε ένα τέτοιο συμμετοχικό, συνεργατικό, εν τέλει συνομιλιακό περιβάλλον.

Διαπιστώθηκε ότι το *που* προσδιορίζει συχνότερα οριστικές ονοματικές φράσεις, ενώ στη δεύτερη και την τρίτη θέση βρίσκονται οι αόριστες ΟΦ και οι δεικτικές αντωνυμίες αντίστοιχα. Δηλαδή προσδιορίζει ονοματικά στοιχεία το άθροισμα των οποίων καλύπτει το 66,5% των συνολικών συνάψεων του *που*. Το αποτέλεσμα αυτό συμφωνεί με το νόμο του Zipf (1949), καθώς πολύ λίγες συνάψεις αριθμούν πλήθος εμφανίσεων που ξεπερνούν το 50%, ενώ το μεγαλύτερο μέρος των συνάψεων αριθμεί λίγες έως ελάχιστες χρήσεις. Ακολουθούν τα χρονικά επιρρήματα και στη συνέχεια η κατηγορία των ρημάτων, η οποία εμφανίζει μικρό αριθμό συνάψεων σε αντιπαράθεση με το *να* και το *ότι*. Ο αριθμός των συνάψεων μειώνεται σε σημαντικό βαθμό για τις

υπόλοιπες κατηγορίες (τοπικά επιρρήματα, σύνδεσμοι, προσωπικές αντωνυμίες, επίθετα, επιρρήματα, οριστική αντωνυμία κ.ά.).

Ένα από τα κύρια ευρήματα της παρούσας έρευνας είναι οι τρεις λειτουργίες της πρότασης με *που*, η συσχετιστική, η αναγνωριστική και η τεκμηριωτική, όπως τις ονομάσαμε. Με αφετηρία την παρατήρηση της βιβλιογραφίας ότι η γραμματική κατηγορία της οριστικότητας φέρει κυρίως (αλλά όχι μόνο) το σημασιολογικό χαρακτηριστικό της αναγνωρισιμότητας, προέκυψε το ερώτημα γιατί να χρήζει προσδιορισμού μια ήδη αναγνωρίσιμη φράση. Η πορεία προς εύρεση απάντησης οδήγησε στις τρεις παραπάνω λειτουργίες οι οποίες διαπιστώθηκε ότι εφαρμόζονται και στις άλλες κατηγορίες. Η ανάγκη προσδιορισμού δηλαδή των ονοματικών (αλλά και των επιρρηματικών) φράσεων σχετίζεται άμεσα με την αμοιβαία γνώση και τον τρόπο που οι ομιλητές μεταφέρουν νέες πληροφορίες στη συνομιλία (είναι άμεσα δηλαδή συνυφασμένη με το συνομιλιακό γεγονός). Πιο συγκεκριμένα, οι ομιλητές αξιοποιούν την αμοιβαία γνώση (κοινό έδαφος), πάνω στην οποία σταδιακά δομούν τα νέα δεδομένα. Με αυτόν τον τρόπο κατά τη διάρκεια της συνομιλίας αυξάνεται η αμοιβαία γνώση, καθώς προστίθεται το άθροισμα των νέων πληροφοριών, και άρα συνεχώς μεταβάλλεται και αποτελεί βάση για νέα δεδομένα. Έτσι, οι ομιλητές αξιοποιούν αυτή τη γνώση για να καταστήσουν αναγνωρίσιμες τις ονοματικές (και τις επιρρηματικές) φράσεις, όχι γενικά όπως ήταν το αρχικό ερώτημα, αλλά ως προς συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, καθώς επίσης να τις συσχετίσουν με το θέμα της συνομιλίας ή/και να επαναφέρουν στη μνήμη των συνομιλητών τμήματα του κοινού εδάφους, αναγκαία για τη συνέχιση της συνομιλίας.

Η μελέτη των προσδιοριστικών προτάσεων έφερε στην επιφάνεια ένα άλλο ερώτημα, το πώς καταλαβαίνουν οι ακροατές ποιο γλωσσικό στοιχείο προσδιορίζει το *που*. Η ανάλυση των δεδομένων έδειξε ότι όταν υπάρχουν παραπάνω από ένας υποψήφιοι όροι που χρήζουν προσδιορισμού το περιεχόμενο της προσδιοριστικής πρότασης, με κεντρικό στοιχείο το ρήμα και τους βασικούς του όρους, είναι αυτό που κατασκευάζει τη νοητή γέφυρα με τον προσδιοριζόμενο όρο. Την ίδια στιγμή είναι αυτό που υποδεικνύει εάν η αναφορά είναι οπισθοχωρητική ή προοπτική. Έχοντας επισημάνει

τη σημασία του περιεχομένου στον προσδιοριστικό ρόλο του *που*, θεωρούμε ενδιαφέρουσα τη μοναδική περίπτωση στα δεδομένα όπου το περιεχόμενο συνειδητά παραλείφθηκε από τον ομιλητή (βλ. *ούτε που* στο 4.7). Όπως αναφέρθηκε στο 4.7, η παράλειψη του περιεχομένου οφείλεται στην εκτίμηση του ομιλητή ότι μπορεί εύκολα να συναχθεί, καθώς μεταφέρει πληροφορίες πολλαπλώς αναφερθείσες στις αμέσως προηγούμενες συνεισφορές. Έτσι, η προσδιοριστική πρόταση μειώθηκε σε τέτοιο βαθμό, ώστε έμεινε μόνο εκείνο το στοιχείο που ήταν απαραίτητο για την κατανόηση και του παραλειπόμενου μέρους.

Η τάση της μείωσης της έκτασης λόγω της επαναλαμβανόμενης αναφοράς εντοπίζεται σε πειραματικές έρευνες από τη δεκαετία του 1960. Οι Krauss & Weinheimer (1964, 1966, 1967) σχεδίασαν πειράματα για την κωδικοποίηση της αναφοράς και διατύπωσαν την υπόθεση ότι στην αρχή οι ομιλητές χρησιμοποιούν ευρύτερες και πιο σύνθετες μονάδες λόγου για να αναφερθούν σε αντικείμενα, ενώ όσο περισσότερο αναφέρονται στα ίδια αντικείμενα η έκταση των φράσεων μειώνεται καταλήγοντας σε απλές οριστικές ονομαστικές φράσεις. Τη δεκαετία του 1980 οι Clark & Wilkes-Gibbs (1986: 10) σχεδίασαν αντίστοιχα πειράματα επιβεβαιώνοντας τη συγκεκριμένη υπόθεση. Οι έρευνες αυτές αναδεικνύουν την κατεύθυνση από αναλυτικές περιγραφές προς τον απλό συνδυασμό οριστικού άρθρου και ουσιαστικού για την επιτέλεση της αναφοράς. Στα δεδομένα της διατριβής φαίνεται ότι οι ομιλητές προχωρούν ένα βήμα παραπέρα ως προς τη μείωση της έκτασης, δηλαδή στη μείωση του ίδιου του περιεχομένου. Σε αυτό το ζήτημα θα επανέλθουμε στη συνέχεια.

Κατά την εξέταση των δεικτικών αντωνυμιών, η σύναψη του *που* με την αντωνυμία *αυτός-ή-ό* αναδείχθηκε ως η συχνότερη, με πιο συχνή τη χρήση του *αυτό που*. Το βασικό δομικό σχήμα απαντά με την παρουσία του ρήματος *είναι* στο τρίλεξο *αυτός-ή-ό + που + P*, το οποίο αποτελεί τη βάση για την προσθήκη επιπλέον γραμματικών κατηγοριών (αρνητικοί δείκτες, κλιτικά, προθέσεις, επιρρήματα). Αυτό το βασικό δομικό σχήμα αξιοποιείται κυρίως στις δίπτυχες προτάσεις, δηλαδή σε εστιακές δομές, οι οποίες αποτελούνται από τρία μέρη (*αυτός που + P είναι + συμπλήρωμα του ρήματος της πρότασης με που*) και φωτίζουν πτυχές του μηνύματος. Δίπτυχες προτάσεις δεν

παράγονται μόνο από αυτό το δομικό σχήμα αλλά και με την πρόταξη του ρήματος *είναι* (χωρίς την παρουσία της δεικτικής αντωνυμίας), επιθέτων ή της οριστικής αντωνυμίας *ο μόνος, η μόνη, το μόνο*. Σε μη δίπτυχες δομές η αντωνυμία *αυτός-ή-ό* προσδιορίζεται από την πρόταση με *που* και λαμβάνει αναφορά ή η αναφορά προκύπτει συνδυαστικά από τη σύνδεση με ένα οπισθοχωρητικό στοιχείο και την προσδιοριστική πρόταση. Η υψηλή συχνότητα σύναψης της συγκεκριμένης αντωνυμίας με το *που* συνιστά πιθανόν ένα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του ελληνικού προφορικού λόγου.

Ως προς τη σύναψη του *που* με τα ρήματα, εντοπίστηκαν δύο κατηγορίες ρημάτων, τα τεκμηριωτικά και τα ψυχικού πάθους. Ως τεκμηριωτικά θεωρήθηκαν τα *λέω, θυμάμαι βλέπω* και *ακούω*, τα οποία, ενώ θα μπορούσαν να κατηγοριοποιηθούν βάσει της πρωτοτυπικής τους σημασίας (λεκτικά, αντίληψης, αισθήσεως), ομαδοποιήθηκαν υπό τη συγκεκριμένη ονομασία, καθώς κατά τη σύναψή τους με το *που* επιτελούν κοινό ρόλο, δηλαδή επαναφέρουν (ή επιδιώκουν να επαναφέρουν) στη συνομιλία τμήματα της αμοιβαίας γνώσης των ομιλητών.

Η σύναψη των επιρρημάτων με το *που* μας οδηγεί σε μία διάκριση μεταξύ επιρρημάτων που προσδιορίζονται από τον γραμματικό δείκτη (όπως τα χρονικά και τοπικά επιρρήματα), και εκείνων που δεν προσδιορίζονται (όπως τα *καλά, ευτυχώς, σόρι, μπράβο*), τα οποία λειτουργούν αξιολογικά ως προς το περιεχόμενο της πρότασης με *που*. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το επίρρημα *σιγά*, το οποίο σε όλες τις χρήσεις του στα δεδομένα του σώματος κειμένων αντιστρέφει την τιμή αληθείας της πρότασης. Την ίδια λειτουργία επιτελεί και ο σύνδεσμος *ούτε* στη σύναψή του με το *που*, αλλά και τα *άντε* και *έλα*.

Ιδιαίτερη μνεία έγινε στις περιπτώσεις εκείνες όπου το *που* μοιάζει να έχει θέση εναντιωματικού ή αιτιολογικού συνδέσμου. Στην πρώτη περίπτωση πράγματι διαμορφώνεται μια αντιθετική σχέση, η αντίθεση αυτή όμως δεν προκύπτει από τα σημασιολογικά χαρακτηριστικά του *που*, αλλά από τις λεξικογραμματικές επιλογές των ομιλητών στο περιεχόμενο των δύο προτάσεων που απαρτίζουν τα δύο μέρη της αντιθετικής σχέσης. Αντίστοιχα, στη δεύτερη περίπτωση η αιτιολογική σχέση προκύπτει είτε από το λεξικό περιεχόμενο των ρημάτων είτε από κοινωνικοπολιτισμικές συμβάσεις,

κανόνες και στερεότυπες ιδέες. Ιδιαίτερα τα ρήματα ψυχικού πάθους δημιουργούν δύο θεματικούς ρόλους, εκ των οποίων ο ένας είναι το ερέθισμα του συναισθήματος και αυτόν αναλαμβάνει η πρόταση με *που*. Αιτιολογική σχέση δημιουργείται και με ρήματα κίνησης. Οι ομιλητές ωστόσο δεν χρησιμοποιούν το *που* με στόχο την αιτιολόγηση της ρηματικής ενέργειας, αλλά στοχεύουν στην επαναφορά του σχετικού τμήματος της αμοιβαίας γνώσης στο συνομιλιακό γεγονός.

Οι προτάσεις με *που* μπορεί να βρίσκονται σε διαδοχική σειρά (μέχρι τρεις), η παρουσία των οποίων υπαγορεύεται από ανάγκες αυτοδιόρθωσης, αυξημένης εκφραστικότητας, επαναφοράς της αμοιβαίας γνώσης και αναγνώρισης της αναφερόμενης οντότητας/ενέργειας, αλλά και προσδιορισμού γενικευτικών ΟΦ και περαιτέρω επεξηγήσεων. Σε ορισμένες περιπτώσεις (βλ. 4.10.1) η σειρά εμφάνισης δεν είναι αυθαίρετη, αλλά καθορίζεται από γνωσιακούς, γλωσσικούς, συνομιλιακούς και εξωγλωσσικούς παράγοντες, ενώ σε άλλες κάθε επόμενη πρόταση με *που* προσδιορίζει έναν όρο της προηγούμενης.

Τέλος, η συχνότερη έγκλιση των ρημάτων μιας πρότασης με *που* είναι η οριστική, αν και το *που* συντάσσεται και με υποτακτική σε ένα πολύ αυστηρά καθορισμένο συγκειμενικό πλαίσιο, ενώ ενδιαφέρον παρουσιάζει η ύπαρξη σύνθετης πρότασης με *που*, καθώς εντός της είναι δυνατόν να παρεμβάλλεται άλλη εξαρτημένη πρόταση, η οποία τοποθετείται μετά τον γραμματικό δείκτη, μεταφέροντας το περιεχόμενο της πρότασης με *που* στο τέλος του εκφωνήματος.

Έχει ενδιαφέρον να αντιπαραβάλλουμε τα δικά μας ευρήματα αυτά με τη βιβλιογραφία, καταλήγοντας σε ένα γενικό συμπέρασμα για τον χαρακτήρα του *που*. Στο 4.1. παρατηρήσαμε ότι όλες οι γραμματικές συμφωνούν ως προς την ονομασία *σύνδεσμος*, ενώ υπάρχουν διαφοροποιήσεις στις ονοματολογικές κατηγορίες για τις περιπτώσεις αναφορικής και επιρρηματικής χρήσης. Με βάση τη δική μας ανάλυση θα διακρίνουμε (όπως οι Τσοπανάκης, Holton κ.ά., Κλαίρης & Μπαμπινιώτης) δύο κατηγορίες, αλλά θα διαφοροποιηθούμε ως προς την ονοματοδοσία τους, καθώς θεωρούμε ότι συσκοτίζουν τον χαρακτήρα του γραμματικού δείκτη *που*. Πιο συγκεκριμένα, διακρίνουμε μεταξύ ενός *προσδιοριστικού* και *μη προσδιοριστικού που*, το

οποίο και στις δύο περιπτώσεις είναι αναφορικό και οριστικό και διαφοροποιείται ως προς τη λειτουργία του προσδιορισμού. Δηλαδή, όταν υπάρχει προγενέστερα γλωσσικό στοιχείο που χρήζει προσδιορισμού το *που* δημιουργεί μια γέφυρα μεταξύ τους, ενώ η απουσία ενός τέτοιου στοιχείου διατηρεί ανενεργό τον προσδιοριστικό του ρόλο. Λαμβάνοντας μάλιστα υπόψη ότι το *που* είναι εξαρτημένο σε κάθε χρήση του και άρα εισάγει πρόταση, θεωρούμε περιττή τη διάκριση μεταξύ συνδέσμου και αναφορικής αντωνυμίας. Ο χαρακτηρισμός του ως επιρρήματος, ημι-αναφορικού ή συνδέσμου εμπλέκει στην ανάλυση τα προγενέστερα γλωσσικά στοιχεία τα οποία προσδιορίζει ή τις επιρρηματικές σχέσεις στις οποίες συμμετέχει. Όπως δείξαμε όμως αναλυτικά παραπάνω, οι επιρρηματικές σχέσεις της αντίθεσης, της αιτίας ή του αποτελέσματος είναι παρεπόμενες σημασίες από το συμφραστικό πλαίσιο, ενώ η βασική του χρήση από τους ομιλητές (και άρα η πρόθεσή τους) είναι η ανάκληση της αμοιβαίας γνώσης στον κόσμο της συνομιλίας.

Σε αυτό το σημείο έχει ενδιαφέρον να εξετάσουμε ορισμένα από τα παραδείγματα του Mackridge για τα οποία αναφέρει ότι «δεν είναι πάντα ευδιάκριτη η ακριβής συντακτική και σημασιολογική σχέση του *που* με την κύρια πρόταση» ή ότι «εκφράζουν μια χαλαρή σχέση αποτελέσματος» χωρίς να προηγούνται λέξεις όπως *τέτοιος*, *τόσος*, *έτσι* (βλ. 4.1). Για τον πρώτο χαρακτηρισμό παραθέτει τα τρία παρακάτω παραδείγματα (ιδιαίτερα για το τρίτο αναφέρει ότι πρόκειται για απόσπασμα από πραγματική συνομιλία, Mackridge 1990: 361):

α) *σου κάνω χάρη που σε μεταφέρω·*

β) *έλα δω που σε θέλω·*

γ) *ήδη φαίνεται ότι της έχεις πάρει την πρωτοβουλία – φαίνεται αυτό, που δε θέλει να πάρει το κουτάλι καθόλου* (δηλ. από το γεγονός ότι δε θέλει).

Το πρώτο παράδειγμα μοιάζει με τα ρήματα τα οποία κατατάξαμε στην κατηγορία του ψυχικού πάθους και λειτουργούν αξιολογικά ως προς το περιεχόμενο της πρότασης με *που*. Δηλαδή, εδώ δημιουργείται το υπονόημα ότι το *που σε μεταφέρω* είναι κάτι καλό, με περαιτέρω κοινωνικές συνυποδηλώσεις, όπως ότι δεν αποτελεί υποχρέωση του ομιλητή η μεταφορά του ακροατή και πιθανόν να δημιουργούνται μελλοντικές προσδοκίες ανταπόδοσης.

Στο δεύτερο παράδειγμα με το ρήμα κίνησης *έλα* το *που* θα χαρακτηριζόταν από τις γραμματικές ως αιτιολογικός σύνδεσμος. Ωστόσο, η φράση *έλα δω* θα μπορούσε να εκφωνηθεί αυτόνομα χωρίς την προσθήκη περαιτέρω γλωσσικών στοιχείων. Πρόκειται για μία κατευθυντική γλωσσική πράξη σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση του Searle (1976: 11), πρόθεση της οποίας είναι να προτρέψει τον ακροατή σε μια δεδομένη ενέργεια. Αν την τοποθετήσουμε σε ένα υποθετικό συνομιλιακό γεγονός, θα μπορούσαμε να φανταστούμε τον ακροατή να ρωτά *Γιατί;*. Παραμένοντας στη σφαίρα του υποθετικού, η εκφώνηση ολόκληρης της φράσης *έλα δω που σε θέλω* θα μπορούσε να εκληφθεί ως μια προσπάθεια του ομιλητή να προλάβει μια πιθανή ερώτηση αιτιολογίας όπως την προηγούμενη. Δίνει όμως ο ομιλητής σε μια τέτοια περίπτωση πράγματι την αιτία εκφώνησης της κατευθυντικής πράξης; Η απάντηση είναι αρνητική, καθώς με την πρόταση με *που* δεν κάνει κάτι διαφορετικό από το να επαναλαμβάνει την επιθυμία του και άρα την πρόθεσή του να κινηθεί ο συνομιλητής προς το μέρος του. Έτσι, η πρόταση με *που* μεταφέρει μια ήδη αναγνωρίσιμη και γνωστή πληροφορία όπως προέκυψε από την εκφώνηση και μόνο της κατευθυντικής γλωσσικής πράξης *έλα δω* και όπως προβλέπει το ερμηνευτικό πλαίσιο της παρούσας διατριβής.

Στο τρίτο παράδειγμα, παρά τη φαινομενική συντακτική ή σημασιολογική αποσύνδεση του *που* από την κύρια πρόταση, αυτό προσδιορίζει και δίνει περιεχόμενο στην δεικτική αντωνυμία *αυτό*.

Για τον δεύτερο χαρακτηρισμό («μια χαλαρή σχέση αποτελέσματος») παραθέτει τα δύο παρακάτω παραδείγματα:

- α) *δε φταίω εγώ που χάλασε το αυτοκίνητο.*
- β) *ένιωσα μια λαχτάρα που κόντεψα να πεθάνω.*

Το πρώτο παράδειγμα θα κατατασσόταν επίσης στα ρήματα ψυχικού πάθους με το *δε φταίω* να αξιολογεί ως κάτι αρνητικό το περιεχόμενο της πρότασης με *που* με κοινωνικές συνυποδηλώσεις για το πρόσωπο του ομιλητή (αποφυγή επίρριψης ευθυνών). Το δεύτερο παράδειγμα ανήκει επίσης στα ρήματα ψυχικού πάθους, με τη διαφορά ότι πράγματι δηλώνεται σχέση αποτελέσματος και όχι αιτιολογίας. Η δομή φαίνεται ακριβώς ίδια με τα τυπικά ρήματα ψυχικού πάθους. Το *ένιωσα μια λαχτάρα* εκφράζει το συναίσθημα και

δημιουργεί δύο θεματικούς ρόλους, αλλά, το *που κόντεψα να πεθάνω* δεν εκφράζει το ερέθισμα της πρόκλησης του συναισθήματος αλλά το αποτέλεσμα. Πρόκειται για ακόμα ένα παράδειγμα που επιβεβαιώνει τα ευρήματα της παρούσας ανάλυσης, καθώς η αλλαγή στο περιεχόμενο της πρότασης με *που* είναι αυτή που αλλάζει την επιρρηματική σχέση, αναδεικνύοντας τον σταθερό χαρακτήρα του *που* και καθιστώντας περιττή οποιαδήποτε διάκρισή του σε χρονικό, αιτιολογικό, συμπερασματικό σύνδεσμο.

Όσον αφορά τις ειδικότερες γλωσσολογικές μελέτες, ο Χριστίδης (1986), εξετάζοντας το *που* ως αναφορική αντωνυμία και συμπλήρωμα ρημάτων επισημαίνει ότι είναι άκλιτο και ότι εισάγει γεγονοτικά συμπληρώματα, η αλήθεια των οποίων προϋποτίθεται και δεν σχολιάζεται [-αξίωση αληθείας]. Παρότι εδώ αναφέρεται στα συμπληρώματα ρημάτων, θα θέλαμε να επισημάνουμε ότι υπάρχουν ορισμένα γλωσσικά στοιχεία (επιρρήματα, σύνδεσμοι, το ρήμα *έλα*, το επιφώνημα *άντε*) που έχουν τη δυνατότητα να σχολιάζουν την τιμή αληθείας της πρότασης με *που* και συγκεκριμένα να την αντιστρέφουν. Επίσης, ο Χριστίδης αναγνωρίζει το χαρακτηριστικό της οριστικότητας, χωρίς ωστόσο να διευκρινίζει το σημασιολογικό της περιεχόμενο και τη χρήση της μέσα στο λόγο. Ο χαρακτηρισμός του *που* ως οριστικός ονοματοποιητικός δείκτης (ή αλλιώς οριστικό προτασιακό άρθρο) από τον Χριστίδη συνάδει πλήρως με την ανάλυσή μας και εκφράζει τον χαρακτήρα και τη λειτουργία του *που*.

Η μελέτη της Νικηφορίδου (2008) συμπληρώνει αυτή του Χριστίδη, όπως αναφέρει και η ίδια (ό.π.: 81), και την επεκτείνει, υποστηρίζοντας ότι η οριστικότητα του *που* χαρακτηρίζει όχι μόνο τις αναφορικές και συμπληρωματικές χρήσεις, αλλά και τις επιρρηματικές. Η οριστικότητα μπορεί να είναι μερικού χαρακτήρα, ορισμένα δηλαδή στοιχεία να είναι γνωστά μέσα στην πρόταση με *που*, και αυτή η διεύρυνση στις επιρρηματικές χρήσεις προκύπτει μέσα από τις απροσδιόριστες δομές. Αξιοποιώντας τη θεωρία των νοητικών χώρων (Fauconnier 1997, Fauconnier & Turner 2002) αλλά και τον παραλληλισμό με τις οριστικές ονοματικές φράσεις εντοπίζει ότι το *που* βρίσκεται σε μη πρώτες θέσεις και κάποια από τα συστατικά του είναι «συστατικά ενεργοποιημένου και διαθέσιμου νοητικού χώρου» (ό.π.: 86). Καταλήγει λέγοντας ότι το *που* είναι «δείκτης αναφορικότητας-οριστικότητας σε όλες του τις χρήσεις». Και αυτή η ανάλυση πλησιάζει

αρκετά στα δικά μας ευρήματα, καθώς πράγματι το *που* βρίσκεται πάντοτε σε «δεύτερη θέση», είναι δηλαδή εξαρτημένο, και ενεργοποιεί τμήματα της αμοιβαίας γνώσης, τα οποία στην εργασία της προσεγγίζονται μέσα από τους νοητικούς χώρους. Το βασικό της επιχείρημα, ωστόσο, για την επέκταση της οριστικότητας και στις επιρρηματικές χρήσεις, εδράζεται, όπως αναφέραμε, στις απροσδιόριστες δομές, δηλαδή τις δομές στις οποίες είναι δυνατή και η αναφορική και η επιρρηματική ερμηνεία. Μια τέτοια ερμηνεία δεν υποστηρίζεται από τα ευρήματα της παρούσας έρευνας, καθώς η οριστικότητα του *που* δεν φαίνεται να μεταφέρεται στις επιρρηματικές χρήσεις μέσα από τις απροσδιόριστες δομές, αλλά να είναι ήδη παρούσα ως πρωτοτυπικό χαρακτηριστικό του γραμματικού δείκτη, ενώ η απροσδιοριστία των δομών είναι αποτέλεσμα της συνύπαρξης του σημασιολογικού χαρακτηριστικού του *που* και των λεξικογραμματικών χαρακτηριστικών του περιβάλλοντός του.

Ολοκληρώνοντας το κεφάλαιο, υποστηρίζουμε ότι το *που* χρησιμοποιείται στον προφορικό λόγο από τους ομιλητές για να φέρει στο συνομιλιακό γεγονός και στη μνήμη των συμμετεχόντων την αμοιβαία γνώση που υφίσταται μεταξύ τους ώστε να καταστήσουν αναγνωρίσιμες τις αναφερόμενες οντότητες, να τις συσχετίσουν με το υπό συζήτηση θέμα ή να αναδείξουν την πηγή απόκτησής αυτής της γνώσης. Η αμοιβαία γνώση συνιστά μια γνωστή και αναγνωρίσιμη πληροφορία, δεν αναφέρεται όμως μόνο στην περίπτωση που έχει αναφερθεί σε κάποιο προγενέστερο σημείο της εκάστοτε συνομιλίας, αλλά περιλαμβάνει οποιαδήποτε γνωστή πληροφορία εκτιμά κάθε ομιλητής ότι είναι κοινή με τον συνομιλητή του μέσα από τις κοινές εμπειρίες, τα προγενέστερα συνομιλιακά συμβάντα και τις διάφορες κοινότητες στις οποίες συμμετέχουν από κοινού (παγκόσμιες, εθνικές, τοπικές, φιλικές, οικογενειακές, γλωσσικές, μουσικές κ.λπ.). Αυτή είναι και η κύρια σημασιολογική ερμηνεία της οριστικότητας, το πρωτοτυπικό χαρακτηριστικό του *που*, την οποία διαθέτει από κοινού με τις οριστικές ονοματικές φράσεις. Σε αυτό το σημείο συμφωνούμε με τον Χριστίδη, ο οποίος αντιδιαστέλλει το *που* με το οριστικό άρθρο, προχωρώντας στη διάκριση μεταξύ προτασιακού και λεξικού οριστικού άρθρου. Επιπρόσθετα, θεωρούμε ότι οι πειραματικές έρευνες για τη μείωση της έκτασης των αναφορών σε απλές οριστικές ΟΦ κατά τη συχνή επανάληψή τους, τα

εμπειρικά παραδείγματα από την καθημερινότητα με τη μείωση της φωνολογικής δομής των οριστικών ουσιαστικών και η δυνατότητα μείωσης του περιεχομένου της πρότασης με *που* στις περιπτώσεις όπου αυτό έχει επανειλημμένως αναφερθεί αποτελούν ισχυρές ενδείξεις για την υποστήριξη της ταυτόσημης λειτουργίας των προτάσεων με *που* και των οριστικών ΟΦ. Συνεπώς, υποστηρίζουμε ότι το *που* είναι αναφορικός, οριστικός, προτασιακός δείκτης, πάντοτε εξαρτημένος, ο οποίος διακρίνεται σε δύο κατηγορίες, σε προσδιοριστικό και μη προσδιοριστικό *που*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ *ΌΤΙ/ΠΩΣ* ΣΤΟΝ ΠΡΟΦΟΡΙΚΟ ΛΟΓΟ

Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά των *ότι/πως* όπως περιγράφονται στα εγχειρίδια γραμματικής της νέας ελληνικής και σε γλωσσολογικές μελέτες (5.1). Στη συνέχεια ακολουθεί η ανάλυση των δομών με *ότι* (5.2 και 5.3) και των δομών με *πως* (5.4). Στο 5.5 παρουσιάζεται η σύγκριση των δυο γραμματικών δεικτών και στο 5.6 έπονται η συζήτηση και τα συμπεράσματα.

5.1. Τα *ότι/πως* σε γραμματικές αναλύσεις της Νέας Ελληνικής

Ο Τζάρτζανος στη «Νεοελληνική Σύνταξι» (1963: 52-56) αναλύει τα *ότι* και *πως* ως συνδέσμους, κυρίως ειδικούς, δηλαδή συνδέσμους που εισάγουν προτάσεις με σκοπό την (εξ)ειδίκευση του νοήματος ενός ρήματος, ουσιαστικού, επιθέτου ή περίφρασης. Εξαρτώνται από ρήματα λεκτικά, δεικτικά, αισθητικά, γνωστικά, δοξαστικά και λειτουργούν ως αντικείμενο ή υποκείμενο αυτών των ρημάτων. Επίσης, λειτουργούν ως επεξήγηση ουσιαστικών με σημασία παρόμοια με τις κατηγορίες των παραπάνω ρημάτων, ή επιθέτων και δεικτικών ή αόριστων αντωνυμιών στο ουδέτερο γένος (*τούτο, αυτό, εκείνο, ένα* κλπ). Έχει ενδιαφέρον ότι τα παραδείγματα που παραθέτει ο Τζάρτζανος σε αυτή την κατηγορία (επεξήγηση ουσιαστικών/επιθέτων/αντωνυμιών) έχουν ως σύνδεσμο συνηθέστερα το *πως* και σπανιότερα το *ότι* όπως:

*Τοῦ φέρανε τὸ μήνυμα πὼς μπαίνει ἡ αὐτοκράτειρα.
Μιὰ μέρα τῆς ἦρθε εἶδηση πὼς ὁ ἄνδρας τῆς πέθανε στὶς θάλασσες.*

Στην κατηγορία των μορίων (ό.π.: 219-220) παρουσιάζει όλες τις χρήσεις των *ότι* και *πως*. Για το *ότι* παρατηρεί ότι χρησιμοποιείται εκτός από ειδικός σύνδεσμος, ως αιτιολογικός (σπάνια) και ως χρονικός με τη σημασία του *ευθύς ως, μόλις, τη στιγμή που, εκεί που, καθώς*, ενώ για το *πως* επίσης αναφέρει μια σπάνια αιτιολογική χρήση και τη χρήση του ως επίρρημα αναφορικό τροπικό (*όπως*) για την οποία σημειώνει ότι μάλλον είναι διαλεκτική και βρίσκεται στα δημοτικά τραγούδια (ό.π.: 237).

Ο Τριανταφυλλίδης (1941) εντάσσει τα *ότι* και *πως* στους υποτακτικούς, ειδικούς συνδέσμους μαζί με το *που*, για το οποίο αναφέρει ότι εκφράζει κάτι πραγματικότερο

από το *πως*. Ενδιαφέρον, ωστόσο, παρουσιάζουν όσα παραθέτει σε σημείωση για τη σχέση των δύο συνδέσμων ως προς τη χρήση τους (ό.π.: 396-397).⁵²

Το λόγιο *ότι*, σπάνιο στην ποιητική γλώσσα, είναι και γενικά σπανιότερο από το ισοδύναμο *πως*. Το μεταχειριζόμαστε: α) όταν αλλιώς σωρεύονται πολλά *πως*, ιδίως σε αλυσιδωτή εξάρτηση, β) στην αρχή μιας περιόδου, γ) για λόγους ευφωνίας, καθώς λ.χ. όταν σωρεύονται στη φράση πολλά *π*: *μου είπε πως πρέπει*. Μπορούμε ακόμη να μεταχειριστούμε το *πως* δ) όταν ο ειδικός σύνδεσμος χωρίζεται από την πρόταση που εισάγει με παρένθετη πρόταση: *Είναι αλήθεια ότι, ενώ μας το είχε ανακοινώσει εγκαίρως, εμείς δε φροντίσαμε να τον περιμένουμε*.

Ο Mackridge (1990: 377) παρουσιάζει τα *ότι/πως* στην κατηγορία του πλαγίου λόγου. Κατά την μετατροπή του ευθέος λόγου σε πλάγιο αξιοποιούνται τα *ότι/πως* για να εισαγάγουν ονοματικές προτάσεις με χαρακτήρα ουσιαστικού, επιθέτου ή ομοιόπτωτου προσδιορισμού και λειτουργούν ως αντικείμενο ρημάτων λεκτικών, δεικτικών, αντιληπτικών, γνωστικών, δοξαστικών, ως υποκείμενο απρόσωπων ρημάτων ή ως επεξήγηση μετά από ουσιαστικά. Μετά το ρήμα *είναι* λειτουργούν ως κατηγορούμενο, ενώ σημειώνεται η εξάρτησή τους και από επίθετα όπως: *Είμαι βέβαιος ότι*.

Επίσης, η πρόταση με το *ότι* συντάσσεται με το οριστικό άρθρο όταν προηγείται της κύριας πρότασης (κάτι που δεν συμβαίνει με το *πως*):

Το ότι ανταποκρίνονται στο αίτημά μας είναι παρήγορο.

Ως προς τη σχέση του *ότι* με το *πως* ο Mackridge επισημαίνει ότι δεν έχουν διαφορά στη σημασία, αλλά το *ότι* είναι λόγιας προέλευσης, χρησιμοποιείται σε τυπικό ύφος και έχει αυξημένες χρήσεις, ενώ το *πως* είναι τύπος της δημοτικής, χρησιμοποιείται σε μη τυπικό ύφος (ή σε λιγότερο τυπικό) και έχει περιορισμένες χρήσεις (ό.π.: 377).

Ο Τσοπανάκης (1994) καταχωρεί τα *ότι* και *πως* στους υποτακτικούς ονοματικούς ειδικούς συνδέσμους. Ειδικότερα, ορίζει ως υποτακτικούς τους συνδέσμους που εισάγουν εξαρτημένες προτάσεις και τους διακρίνει σε ονοματικούς και επιρρηματικούς ανάλογα με τη συντακτική τους λειτουργία. Οι ονοματικοί σύνδεσμοι λειτουργούν όπως οι ονοματικοί όροι, σαν υποκείμενο, αντικείμενο, κατηγορούμενο κ.λπ. και οι

⁵² Το απόσπασμα μεταφέρεται στο μονοτονικό σύστημα.

επιρρηματικοί σύνδεσμοι λειτουργούν όπως τα επιρρήματα που προσδιορίζουν το ρήμα της κύριας πρότασης (ό.π.: 558-559). Περαιτέρω διακρίνει τους υποτακτικούς συνδέσμους σε ειδικούς, βουλητικούς, ενδοιαστικούς, σε αυτούς που εισάγουν πλάγιο λόγο, πλάγιες ερωτηματικές προτάσεις και αναφορικές ονοματικές προτάσεις. Ως ενδεικτικά παραδείγματα για το *ότι* και το *πως* παραθέτει τα εξής:

*Μου είπαν ότι θα φύγεις.
Έμαθα πως θα πας στο εξωτερικό.*

Διευκρινίζει ότι το *πως* έχει τη σημασία του *ότι* γιατί προσδιορίζει, όπως και το *ότι* ρήματα γνωστικά (*ξέρω, πληροφορούμαι, μαθαίνω*), λεκτικά (*λέγω, διαλαλώ*) και αισθητικά, δηλαδή ρήματα που «δηλώνουν ότι κάτι μαθαίνουμε ή συλλαμβάνουμε με τις αισθήσεις μας ή αντιλαμβανόμαστε με διεργασίες του νου π.χ. *βλέπω, ακούω αισθάνομαι, μυρίζομαι, νιώθω* κ.ά (ό.π.: 560). Ως προς το συντακτικό τους ρόλο, οι ειδικές προτάσεις με *ότι* και *πως* λειτουργούν ως αντικείμενα ρημάτων, υποκείμενα απρόσωπων ρημάτων και εισάγουν προτάσεις πλάγιου λόγου (ό.π.: 562).

Στις νεότερες γραμματικές οι Holton κ.ά. (1999) καταγράφουν τα *ότι/πως* ως συμπληρωματικούς δείκτες που εισάγουν συμπληρωματικές προτάσεις, δηλαδή εξαρτημένες προτάσεις που κυβερνώνται από ρήμα, επίθετο ή ουσιαστικό (ό.π.: 427). Η πρόταση με *ότι* και *πως* εκφέρεται με οριστική και εξαρτάται από ρήματα «λεκτικά, δοξαστικά και τα συναφή» (ό.π.: 428). Αντιπαραβάλλοντας μια πρόταση με *ότι/πως* με μια πρόταση με *που* παρατηρούν ότι τα *ότι/πως* εισάγουν μη γεγονοτικές προτάσεις το περιεχόμενο των οποίων «μπορεί να είναι ή να μην είναι αληθινό» (ό.π.: 428). Επιπλέον έχουν τη δυνατότητα να λειτουργούν ως υποκείμενα έπειτα από αμετάβατα ή απρόσωπα ρήματα και απρόσωπες εκφράσεις όπως με *πειράζει, μου φαίνεται, είναι καλό/κακό/απίθανο/ευχάριστο/ δύσκολο* κ.ά. Στην πρόταξή τους πριν από το κύριο ρήμα εισάγονται προαιρετικά με το οριστικό άρθρο στο ουδέτερο γένος του ενικού, φέροντας το θέμα της σύνθετης πρότασης, ενώ η κύρια λειτουργεί ως σχόλιο (ό.π.: 432):

(Το) ότι⁵³ δε μου μιλάει με πειράζει πολύ.
Το ότι με ξέρεις τόσο λίγο μου φαίνεται περίεργο.

⁵³ Η έμφαση στο πρωτότυπο.

Οι ουσιαστικοποιημένες αυτές προτάσεις λειτουργούν ως υποκείμενο απρόσωπων ρημάτων, συνδετικών ρημάτων ή συμπλήρωμα προθέσεων.

Οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης περιλαμβάνουν τα *ότι* και *πως* στους υποτακτικούς συνδέσμους που εισάγουν συμπληρωματικές προτάσεις (2011: 962). Με τη λειτουργία υποκειμένου σε απρόσωπα ρήματα αναφέρουν μόνο το *ότι* (ό.π.: 600), ενώ με τη λειτουργία αντικειμένου έπειτα από λεκτικά, γνωστικά και αισθητικά ρήματα αναφέρονται και οι δύο σύνδεσμοι (ό.π.: 629).

Εκτός από τις γραμματικές, εξειδικευμένες μελέτες έχουν ασχοληθεί με τα *ότι/πως*. Ο Χριστίδης (1982) επιχειρεί να διακρίνει τα κριτήρια κατανομής των συμπληρωματικών προτάσεων *ότι/πως* και *που*. Η αρχική θέση του είναι ότι οι τρεις συμπληρωματικοί δείκτες διακρίνονται στη βάση της προϋπόθεσης αληθείας, ακολουθώντας την ανάλυση των Kiparsky & Kiparsky (1970) για τη διάκριση γεγονοτικών και μη γεγονοτικών ρημάτων. Συγκεκριμένα, ξεκινά με την υπόθεση ότι στα συμπληρώματα με *ότι/πως* η αλήθεια του περιεχόμενου δεν προϋποτίθεται, ενώ στα συμπληρώματα με *που* η αλήθεια του περιεχομένου προϋποτίθεται. Αυτή η παρατήρηση ισοδυναμεί με τη σύνταξη των *ότι/πως* με μη γεγονοτικά ρήματα και τη σύνταξη του *που* με γεγονοτικά. Οδηγείται σε αδιέξοδο, ωστόσο, όταν παρατηρεί ότι τα *ότι/πως* συντάσσονται και με γεγονοτικά ρήματα και το *που* με μη γεγονοτικά. Τα παραδείγματα που παραθέτει για τα *ότι/πως* είναι τα εξής:

- α) Δεν ξέρει *ότι/πως* πέθανε ο πατέρας του.
- β) Θυμήθηκα *ότι/πως* τον είχα συναντήσει στο Παρίσι.
- γ) Ξέχασα *ότι/πως* τον είχα συναντήσει στο Παρίσι.
- δ) Έλαβα υπόψη μου το γεγονός ότι δεν ενδιαφέρεται για τη δουλειά του.

Σε αυτά παρατηρεί ότι τα ρήματα *δεν ξέρει*, *θυμήθηκα*, *ξέχασα*, *έλαβα υπόψη*, παρότι γεγονοτικά, συνεκφέρονται με τα *ότι/πως*, των οποίων το περιεχόμενο προϋποτίθεται. Ρήματα ψυχικού πάθους συνεκφέρονται, εκτός από το *που*, και με τη φράση *το γεγονός ότι* π.χ. *Λυπήθηκα που έφυγε ο Γιάννης-Λυπήθηκα για το γεγονός ότι έφυγε ο Γιάννης*.

Το αντίστοιχο φαινόμενο παρατηρεί να συμβαίνει με το *που*, δηλαδή να συντάσσεται όχι μόνο με γεγονοτικά ρήματα αλλά και με μη γεγονοτικά, όπου η αλήθεια του περιεχομένου της συμπληρωματικής δεν προϋποτίθεται, αλλά συνεπάγεται (π.χ. *Τον*

είδα που έφευγε). Κατά τη σύγκριση με τα αντίστοιχα ρήματα ψυχικού πάθους, οδηγείται στη διαπίστωση ότι στα ρήματα ψυχικού πάθους υπάρχει προγενέστερη γνώση του γεγονότος που δηλώνεται στην συμπληρωματική πρόταση και άρα το περιεχόμενο εκλαμβάνεται σαν δεδομένο, σε αντίθεση με τα ρήματα αισθήσεως, όπως το *είδα*, όπου η γνώση προκύπτει από την άμεση αισθητική αντίληψη.

Αυτές οι περιπτώσεις λαμβάνονται ως αντιμαρτυρίες για την υπόθεση ότι η διάκριση των *ότι/πως* και *που* γίνεται στη βάση της προϋπόθεσης αληθείας. Εξετάζοντας διαφορετικές κατηγορίες ρημάτων και τη σημασιολογική διαφοροποίηση που προκύπτει κατά τη σύνταξή τους με τα *ότι/πως* και *που* ο Χριστίδης καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η διάκριση εδράζεται στην έννοια της προϋπόθεσης αληθείας. Η διαπίστωση αυτή προέκυψε έπειτα από ανάλυση των παραδειγμάτων στη βάση της πραγματολογίας, όπως αναφέρει ο ίδιος (ό.π.: 153) και όχι της τυπικής σημασιολογίας, σύμφωνα με την οποία διαμορφώθηκε η αρχική (αδιέξοδη) υπόθεση. Η διάκριση, επομένως, δεν έγινε με βάση την τιμή αληθείας που εκφράζουν οι συμπληρωματικές προτάσεις, αλλά τον γνωστικό προσανατολισμό των ρημάτων εξάρτησης. Έτσι τα «ότι/πως επιλέγονται όταν το κύριο ρήμα εστιάζεται γνωστικά απέναντι σ' αυτό στο οποίο αναφέρεται το συμπλήρωμα, «σχολιάζει» την αλήθεια της συμπληρωματικής πρότασης (κι αυτό άσχετα αν το κύριο ρήμα είναι γεγονοτικό ή όχι)· ο σύνδεσμος που επιλέγεται όταν το κύριο ρήμα δεν θέτει το ζήτημα της αλήθειας της πρότασης» (ό.π.: 146).

Σε επόμενο άρθρο του στο οποίο συγκρίνει τους τρεις παραπάνω δείκτες με το *να* (Χριστίδης 1985α) προσθέτει ότι το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι/πως* θεωρείται «αντικειμενικό» για το υποκείμενο της πρότασης (αλλά όχι για τον ομιλητή) και το υποκείμενο διατυπώνει έναν ισχυρισμό αλήθειας (ό.π.: 65). Έτσι, προσδίδει στα συμπληρώματα με *ότι/πως* το χαρακτηριστικό [+απόφανση]. Επιπλέον, τα *ότι/πως* ορίζουν όριο πρότασης και έχουν συντακτική αυτονομία, όπως και το *που*, σε αντίθεση με το *να*. Κατά τον Χριστίδη, η συντακτική τους αυτονομία «είναι συνάρτηση της αντικειμενικότητάς τους, του γεγονότος ότι «θέτουν» ή προϋποθέτουν μια αξίωση αλήθειας» (ό.π.: 67).

Η Ρούσσου (2006) περιλαμβάνει τα *ότι* και *πως* στους συμπληρωματικούς δείκτες, διευκρινίζοντας ότι μεταξύ τους βρίσκονται σε ελεύθερη κατανομή, δηλαδή μπορούν να εναλλάσσονται ελεύθερα χωρίς να επηρεάζεται το νόημα της πρότασης (ό.π.: 13). Ενδιαφέρον παρουσιάζει η παρατήρηση πως «το *πως* όμως φαίνεται να είναι λιγότερο λόγιο και να συνηθίζεται περισσότερο στον καθημερινό λόγο».⁵⁴

Μετά την κατηγοριοποίηση των ρημάτων που συντάσσονται με το *ότι* σε λεκτικά, δεικτικά, αισθήσεως, αντίληψης, γνωστικά και δοξαστικά, προχωρά σε αντιπαραβολή του *ότι* και του *να* σε κάθε κατηγορία ρημάτων, και του *ότι* με το *αν* και το *που*. Με λεκτικά ρήματα το *ότι* εισάγει συνήθως πλάγιο λόγο και κατά τη σύγκρισή του με το *να*, εκφράζει μεγαλύτερη βεβαιότητα. Έχει δυνατότητα σύνταξης με γεγονοτικά και μη γεγονοτικά ρήματα, και κατ' επέκταση το περιεχόμενο της πρότασης που εισάγει ερμηνεύεται ως γεγονοτικό ή μη ανάλογα με το λεξικό περιεχόμενο του κύριου ρήματος και της κλίσης του (πρόσωπο, αριθμός, χρόνος) (ό.π.: 93). Ένα άλλο κριτήριο ένδειξης της γεγονοτικότητας του συμπληρώματος είναι ο αναδιπλασιασμός του με κλιτικό στην κύρια πρόταση, π.χ. Ο Κώστας *το* πληροφορήθηκε *ότι το τρένο φεύγει σε μια ώρα*.⁵⁵ Σύμφωνα με τη Ρούσσου, ο κλιτικός αναδιπλασιασμός προσδίδει έμφαση στο ρήμα, η οποία «συμβάλει στη δήλωση της γεγονοτικότητας» (ό.π.: 94). Επίσης, τα συμπληρώματα με *ότι* μπορούν να συντάσσονται με το ενικό ουδετέρου του οριστικού άρθρου *το* με αποτέλεσμα την ονοματοποίησή τους. Ως ονοματοποιημένα, έχουν κυρίως θέση υποκειμένου και αντικειμένου του ρήματος της πρότασης. Κατά την αντιπαραβολή των συμπληρωματικών δεικτών *ότι*, *να*, *που* με ρήματα αισθήσεως, *βλέπω*, *ακούω*, το *ότι* διαπιστώνεται ότι εκφράζει άμεση και έμμεση αντίληψη καθώς στο παράδειγμα *Είδα ότι κλείδωσε την πόρτα* μπορεί το υποκείμενο να ήταν πράγματι παρόν τη στιγμή της ενέργειας, αλλά είναι δυνατή η περίπτωση να συμπέρανε την ενέργεια σε μεταγενέστερο χρόνο βρίσκοντας την πόρτα κλειδωμένη (ό.π.: 103).

Αντίστοιχη είναι η παρατήρηση της Varlokosta (1994: 64) η οποία στο παράδειγμα *Είδα ότι έφυγε* αναφέρει ότι το συμπλήρωμα με *ότι* μπορεί να συνεπάγεται έμμεση

⁵⁴ Όπως θα φανεί στη συνέχεια, τα δεδομένα δείχνουν προς την αντίθετη κατεύθυνση· στον καθημερινό λόγο πιο συχνό είναι το *ότι*.

⁵⁵ Η έμφαση στο πρωτότυπο.

αντίληψη, καθώς το υποκείμενο της πρότασης μπορεί να συμπεράνει ότι κάποιος έφυγε επειδή υπήρχαν ενδείξεις προς αυτήν την κατεύθυνση. Επίσης, προτείνει ότι το *ότι* εισάγει μια νέα πληροφορία στο λόγο, σε αντίθεση με το *που*, το οποίο εισάγει μια ήδη γνωστή πληροφορία στο λόγο (ό.π.: 71).

5.2. Ανάλυση δομών του *ότι*

Το *ότι* καταλαμβάνει την εικοστή τρίτη θέση στο σώμα κειμένων με 740 εμφανίσεις, όπως φαίνεται στον Πίνακα 1. Οι 600 εμφανίσεις έπονται ρήματος ή εξαρτώνται από αυτό. Στον αριθμό αυτό περιλαμβάνονται οι άμεσες συνάψεις του *ότι* με το ρήμα και όχι τα επαναλαμβανόμενα *ότι* σε παρατακτικές ή διαζευκτικές δομές.

Πίνακας 1. Κατάλογος συχνότητας στο σώμα κειμένων (θέσεις 20-30)

Type	Rank	Freq	Range	NormFreq	NormRange
<i>πολύ</i>	20	807	45	6.363.751	1.000
<i>ρε</i>	21	798	41	6.292.780	0.911
<i>στο</i>	22	741	45	5.843.296	1.000
<i>ότι</i>	23	740	45	5.835.410	1.000
<i>ο</i>	24	718	44	5.661.925	0.978
<i>από</i>	25	709	45	5.590.954	1.000
<i>σου</i>	26	655	45	5.165.126	1.000
<i>αλλά</i>	27	646	45	5.094.155	1.000
<i>σε</i>	28	635	45	5.007.413	1.000
<i>τόρα</i>	29	634	45	4.999.527	1.000
<i>όχι</i>	30	625	45	4.928.556	1.000

Στον Πίνακα 2 παρατίθεται το σύνολο των ρημάτων που συνάπτονται με το *ότι* με τις απόλυτες συχνότητές τους.

Πίνακας 2. Συχνότητες σύναψης του *ότι* με ρήματα εξάρτησης

<i>λέω</i>	210
<i>νομίζω</i>	57
<i>είμαι</i>	57
<i>πιστεύω</i>	40
<i>ξέρω</i>	32
<i>σκέφτομαι</i>	28
<i>θεωρώ</i>	26

<i>φαίνεται</i>	15
<i>ακούω</i>	13
<i>βλέπω</i>	12
<i>εννοώ/εννοείται</i>	12
<i>νιώθω</i>	8
<i>σημαίνει</i>	8
<i>θυμάμαι</i>	7
<i>αισθάνομαι</i>	6
<i>καταλαβαίνω</i>	6
<i>υποθέτω/υποτίθεται</i>	4
<i>αποφασίζω</i>	3
<i>δείχνω</i>	3
<i>μαθαίνω</i>	3
<i>παρατηρώ</i>	3
<i>φαντάζομαι</i>	3
<i>προσέχω</i>	2
<i>γνωρίζω</i>	2
<i>ξεκαθαρίζω</i>	2
<i>ξεχνώ</i>	2
<i>υπόσχομαι</i>	2
<i>διαβάζω</i>	2
<i>συνειδητοποιώ</i>	1
<i>ανακαλύπτω</i>	1
<i>απαντάω</i>	1
<i>αποκαλύπτω</i>	1
<i>αρχίζω</i>	1
<i>δέχομαι</i>	1
<i>δηλώνω</i>	1
<i>δικαιολογώ</i>	1
<i>εγγυώμαι</i>	1
<i>ειδοποιώ</i>	1
<i>ελπίζω</i>	1
<i>θυμίζω</i>	1
<i>ισχύει</i>	1
<i>κρίνω</i>	1
<i>ξεφουρνίζω</i>	1
<i>πανικοβάλλομαι</i> <i>(να πανικοβληθώ)</i>	1
<i>πείθω</i>	1
<i>περιμένω</i>	1

<i>προβλέπω</i>	1
<i>προϋποθέτει</i>	1
<i>φοβάμαι</i>	1
<i>κάνει μπαμ</i>	1
<i>κερδίζει στο</i>	1
<i>βάζω στοίχημα</i>	1
<i>έχουμε το καλό</i>	1
<i>έχω στο μυαλό μου</i>	1
<i>δεν έχω ιδέα</i>	1
<i>πάει το μυαλό μου</i>	1
<i>μου 'χει βγει</i>	1
<i>έχω την εντύπωση</i>	1
<i>έχω συναίσθηση</i>	1
<i>εφιστώ την προσοχή</i>	1
Σύνολο	600

Στον Πίνακα 2 παρατηρούμε ότι το πιο συχνό ρήμα είναι το *λέω*, το οποίο καταλαμβάνει το 35% των ρημάτων που συνεμφανίζονται με το *ότι*. Τα *νομίζω* και *είμαι* αριθμούν κάτι παραπάνω από πενήντα εμφανίσεις, ενώ τα επόμενα ρήματα απαντούν με κάτω από πενήντα εμφανίσεις. Το ρήμα *λέω* σε συνδυασμό με τα επόμενα δέκα ρήματα καλύπτουν το μεγαλύτερο μέρος των συνάψεων του *ότι* με ρήματα (83,6%). Η παρουσίαση, επομένως, θα ξεκινήσει με το ρήμα *λέω*, θα ακολουθήσουν τα *νομίζω*, *πιστεύω*, *θεωρώ*, λόγω των ομοιοτήτων που παρουσιάζουν, και θα επανέλθουμε στο ρήμα *είμαι* παρουσιάζοντας τα υπόλοιπα ρήματα με σειρά συχνότητας. Μετά την ολοκλήρωση της παρουσίασης των έντεκα πρώτων ρημάτων θα ακολουθήσει η ανάλυση ρημάτων με μικρότερη συχνότητα, είτε μεμονωμένα, είτε ομαδοποιημένα σε σύνολα με βάση ένα κοινό τους χαρακτηριστικό.

5.2.1. Δομές με *λέω*

Το *λέω* είναι το συχνότερο ρήμα στη σύνταξη με το *ότι* και εμφανίζει πλήθος κλιτικών τύπων, καλύπτοντας ένα μεγάλο εύρος γραμματικών χρόνων, όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 3. Συχνότητα σύναψης κλιτικών τύπων του λέω

<i>είπε</i>	44
<i>λέει</i>	24
<i>πω</i>	22
<i>έλεγε</i>	15
<i>είπα</i>	14
<i>λένε</i>	10
<i>λέω</i>	10
<i>πεις</i>	9
<i>είχε πει</i>	8
<i>λες</i>	6
<i>λέγαμε</i>	5
<i>πες</i>	5
<i>πει</i>	5
<i>έχουν πει</i>	4
<i>λέμε</i>	4
<i>είχαν(ε) πει</i>	3
<i>είπαμε</i>	3
<i>είπανε</i>	3
<i>είχα πει</i>	2
<i>έχει πει</i>	2
<i>είπες</i>	2
<i>έλεγα</i>	2
<i>έλεγες</i>	2
<i>λέτε</i>	2
<i>λέγανε</i>	2
<i>έχουμε πει</i>	1
<i>θα πούμε</i>	1
Σύνολο	210

Η ομαδοποίηση των κλιτικών τύπων στα κλιτικά παραδείγματα του εκάστοτε χρόνου και της έγκλισης μας δίνει την παρακάτω εικόνα:

Πίνακας 4. Οι κλιτικοί τύποι του *λέω* κατά χρόνο και έγκλιση

Ενεστώτας	Οριστική					Υποτακτική	Προστακτική	
	Παρατατικός	Αόριστος	Μέλλοντας Συνοπτικός	Παρακείμενος	Υπερσυντέλικος	Συνοπτική	Συνοπτική	
λέω (10) λες (6) λέει (24) λέμε (4) λέτε (2) λένε (10)	έλεγα (2) έλεγε (2) έλεγε (15) λέγαμε (5) - λέγανε (2)	είπα (14) είπες (2) είπε (44) είπαμε (3) - είπαν (3)	θα πω (3) θα πεις (4) θα πει (1) θα πούμε (1) - - είπαν (4)	- - έχει πει (2) έχουμε πει (1) - έχουν πει (4)	είχα πει (2) - είχε πει (8) - - είχαν(ε) πει (3)	να/μην πω (19) να/μην πεις (5) να πει (4) - - - -	- πες (5) - - - - - -	50 24 98 14 2 22
56	26	66	9	7	13	28	5	210

Στον Πίνακα 4 παρουσιάζεται το σύνολο των κλιτικών τύπων του *λέω* μόνο στον χρόνο του Ενεστώτα, ενώ στον Παρατατικό και στον Αόριστο απουσιάζει το δεύτερο πληθυντικό πρόσωπο. Το συγκεκριμένο πρόσωπο δεν εμφανίζεται ούτε στους υπόλοιπους χρόνους και τις εγκλίσεις. Στον Μέλλοντα, τον Παρακείμενο, τον Υπερσυντέλικο και τη Συνοπτική Υποτακτική εμφανίζονται κατά μέσο όρο τρεις κλιτικοί τύποι, με το τρίτο ενικό να είναι πάντοτε παρόν. Στην προστακτική, ο πιο συχνός είναι ο συνοπτικός τύπος *πες*. Γίνεται, επομένως, φανερό ότι το τρίτο πρόσωπο (ενικού και πληθυντικού) είναι το συχνότερο πρόσωπο του ρήματος *λέω* στη σύνταξη του με το *ότι* και καλύπτει περισσότερες από τις μισές του χρήσεις, το 57,1% (120 από τις 210), μεταφέροντας στο συνομιλιακό γεγονός, σε πλάγιο λόγο συνήθως, τα λόγια ή το περιεχόμενο τρίτων ατόμων ή γραπτών πηγών, όπως στα παραδείγματα (1) έως (3):

(1) <A> η Νικόλ έλεγε μήπως πηγαίναμε Ματζέντα που βέβαια ΠΗγε αλλά μου είπε ότι δεν είχε καλό κόσμο ενώ είχε ωραία μουσική και γενικά τα Χριστούγεννα μου είπε ότι έχει ωραία μουσική αλλά όταν πήγε:: μου είπε ότι δεν είχε ωραίο κόσμο σε φάση ποΛΥ μικρά παιδιά

(2) <E> [φαντάσου να είσαι στο ασανσέρ όμως και να γίνει σει-
<M> δεν πας στο ασανσέρ
<E> ε [δεν το ξέρεις
<Γ> [δεν το ξέρεις

<M> καλά ισχύει ναι

<E> παιδιά δεν ξέρω κατά πόσο ισχύει διάβασα ένα άρθρο που λέει ότι θα γίνει σήμερα

(3) <ΣΤ> [εντωμεταξύ ΜΟνο ο δικαστικός αντιπρόσωπος πρε- μπορεί να::

<I> ό::χι νομίζω ότι [το τυπικό λέει ότι πρέπει να σ' αφήνει στο πόδι του

Ειδικότερα, στο (1) παρατηρούμε να επαναλαμβάνονται τύποι του *λέω* σε παρελθοντικό χρόνο με υποκείμενο φυσικό πρόσωπο. Αντίθετα, στο (2) και στο (3) το ρήμα λαμβάνει ως υποκείμενο ένα γραπτό έντυπο ή μια ευρύτερη γραπτή διαδικασία, αντίστοιχα, και βρίσκεται σε παροντικό χρόνο αναδεικνύοντας τη μονιμότητα του περιεχόμενου.

Ορισμένες φορές οι ομιλητές μετά το *είπε/είπανε ότι* παραθέτουν σε ευθύ λόγο τα λόγια που μεταφέρουν:

(4) <ΧΑΡ> η μαμά είδε το καιρό και μου είπε ότι:: πάρε ομπρέλα για θα [βρέ-βρέξει

Στο (4) μετά το *ότι* ακολουθεί ρήμα σε προστακτική, το οποίο αποκλίνει από την τυπική σύνταξη του *ότι* με οριστική. Η επιλογή του πλάγιου λόγου στη συγκεκριμένη περίπτωση θα ωθούσε σε χρήση μιας δομής με το *να* μετά το *είπε* (*μου είπε να πάρω ομπρέλα για θα βρέξει*). Η απόκλιση αυτή από την αναμενόμενη «ορθή» δομή (π.χ. στον γραπτό λόγο) μπορεί να μας οδηγήσει στην υπόθεση ότι η δομή *μου είπε ότι* στο συγκεκριμένο παράδειγμα λειτουργεί ως δείκτης εισαγωγής λόγου γενικά. Η επίσυρση του τελικού φωνήεντος στο *ότι* (*ότι::*) διευκολύνει τη συντακτική αυτονόμηση της σημασιολογικά ανεξάρτητης γλωσσικής ενότητας που έπεται. Εναλλακτικά, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι ο ομιλητής εδώ προχωρά σε αναδιατύπωση, εγκαταλείποντας τη δομή με το *ότι* και υιοθετώντας την παράθεση λόγων σε ευθύ αντί για πλάγιο λόγο που εξαρτάται από το *είπε*, αν και δεν υπάρχει καμιά προσωδιακή ένδειξη γι' αυτό (λ.χ. παύση, επιτονική αλλαγή κ.λπ.). Ωστόσο, το γεγονός ότι ο ομιλητής δεν επανέρχεται με το *είπε* στηρίζει την πρώτη ανάλυση, σύμφωνα με την οποία η υποχρέωση του *ότι* να ακολουθείται από πλάγιο λόγο είναι αποδυναμωμένη στην προφορική συνομιλία, με αποτέλεσμα η όλη δομή (*μου είπε ότι να* λειτουργεί ως απλός δείκτης μεταφοράς λόγων. Σχετικό είναι και το ακόλουθο παράδειγμα:

(5) <M> ήταν μια χαρά η μέρα μου μέχρι το απόγευμα τώρα νιώθω ότι βγάζω έρπη
δεν είμαι καλά
<I> εγώ λέω να βάλεις αλοιφή
<A> δεν πρέπει δεν βάζεις κάτι για να το προλάβεις; για πρόληψη;
<M> ΚΟΙτα ΤΟ ζοβιράξ είπανε ότι νομίζω ότι αν νιώσεις μια μικρή ενόχληση να
το βάλεις πιχί μια φορά

Στο (5) το *είπανε ότι* ακολουθεί μια σύνθετη πρόταση *αν νιώσεις...μια φορά* σε δεύτερο ενικό πρόσωπο και με το κύριο μέρος της να εντοπίζεται στη δομή με το *να*: *να το βάλει πιχί μια φορά*. Το *ότι* και το *να* βρίσκονται σε συμπληρωματική κατανομή και η συνύπαρξή τους δίπλα δίπλα θεωρείται αντιγραμματική. Ωστόσο, η πρόταξη της υποθετικής πρότασης απομακρύνει τη δομή με το *να*, η οποία βρίσκεται σε σημασιολογική ενότητα με την υπόθεση, καθώς, όπως δείξαμε στο Κεφάλαιο 3, το *να* ακολουθεί εδώ χρονικά και λογικά το περιεχόμενο της υποθετικής πράξης. Είναι χαρακτηριστικό ότι η δομή με το *να* εκφράζει και εδώ μια οδηγία ή εντολή, όπως και στο προηγούμενο παράδειγμα, ενώ και εδώ δεν υπάρχει καμία ένδειξη αναδιατύπωσης. Επομένως, θα μπορούσαμε να οδηγηθούμε στη γενίκευση ότι τουλάχιστον σε περίπτωση προσταγής ή προστακτικής επικοινωνιακής λειτουργίας (Κλαίρης & Μπαμπινιώτης 2011: 403) δομές με το *λέω* + *ότι* λειτουργούν ως απλοί δείκτες μεταφοράς λόγων χωρίς τους περιορισμούς που υφίστανται στον γραπτό λόγο. Αν και οι παραπάνω περιπτώσεις είναι περιθωριακές, είναι χαρακτηριστικές για το ότι τα όρια μεταξύ δυνατού και μη δυνατού ή γραμματικότητας και αντιγραμματικότητας στη γλώσσα δεν είναι πάντοτε τόσο αυστηρά και οι ομιλητές έχουν τη δυνατότητα να ακροβατούν στο ενδιάμεσο, διαμορφώνοντας στην πορεία το μήνυμα που επιδιώκουν να μεταδώσουν. Ταυτόχρονα, με την κειμενική του λειτουργία γίνεται φανερός και ο τεκμηριωτικός του χαρακτήρας, καθώς οι ομιλητές με τη χρήση του μεταγλωσσικού ρήματος *λέω* έχουν την πρόθεση να δηλώσουν όχι μόνο την πηγή της γνώσης τους αλλά και τον τρόπο απόκτησης των πληροφοριών (γλωσσικός διάυλος, λεκτικό μήνυμα).

Το δεύτερο σε συχνότητα γραμματικό πρόσωπο είναι το *α'*, το οποίο καλύπτει το 31% των χρήσεων. Στα δεδομένα εντοπίζεται, σε εκτεταμένη χρήση, ο ρηματικός τύπος *πω* κυρίως στην ιδιοματική φράση *μπορώ να πω*, την οποία εξετάσαμε κατά την ανάλυση των χρήσεων του ρήματος *μπορώ* (βλ. 3.3.2.1). Στη σχετική ενότητα είχαμε

εντοπίζει 17 φορές την εμφάνιση αυτής της παγιωμένης ιδιοματικής φράσης, αλλά η σύναψή της με το *ότι* δεν ήταν καθολική. Στην παρούσα ενότητα μπορούμε να αναφέρουμε ότι το *ότι* συνάπτεται με τη φράση *μπορώ να πω* σε ποσοστό 58,8%, δηλαδή σε δέκα από τις δεκαεφτά εμφανίσεις. Η σημασία του δεν είναι κυριολεκτική, οι ομιλητές δεν δηλώνουν τη δυνατότητά τους να μιλήσουν, αλλά η δομή λειτουργεί ως μεταγλωσσικός ενδοφορικός κειμενικός δείκτης μετριάζοντας α) τον υψηλά θετικό ή αρνητικό βαθμό αξιολογικής κρίσης του περιεχομένου της πρότασης (6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15) και β) την απειλή ως προς το αρνητικό ή το θετικό πρόσωπο των ομιλητών (στρατηγική ευγένειας) (8).

6	γενικότερα τρώγαμε φάγαμε πάρα πολύ <N> ναι <A> <i>μπορώ να πω</i>	ότι	φάγαμε τον σκασμό και την τελευταία μέρα ε::
7	καιρός δεν βοηθούσε τόσο η αλήθεια είναι (.) αλλά <i>μπορώ να πω</i>	ότι (.)	κατά τ' άλλα είχε πολύ καλή αγορά (.) είχε
8	πάνω στις μαθησιακές (.) ΔΕΝ το έχω ΟΧΙ δεν <i>μπορώ να πω</i>	ότι	θα αναλάβω ένα παιδί με ελαφριά δυσλεξία ελαφριά
9	Παναθηναϊκός δεν πιστεύω να <M> ωραία ήταν δεν <i>μπορώ να πω</i>	ότι	δεν μου άρεσε απλά με φοβήθηκα περισσότερο λόγω
10	και πολύ <M> 'ΝΤΑξει δε- καΛΑ ήτανε δεν <i>μπορώ να πω</i>	ότι	με χάλασε [θα ήθελα να ξαναπάω <K> [θα
11	είδαμε όλη την πόλη μια πανοραμική της θέα (.) <i>μπορώ να πω</i>	ότι::	ξετρελάθηκα:: μ' εκείνη την τοποθεσία γιατί έβλεπες κάτω
12	φωτογραφί::ες θα σου δείξω και μετά κιάλας (.) <i>μπορώ να πω</i>	ότι	μου άρεσε πάρα πολύ αυτή:: η πόλη και
13	πάει για πολύ μεγάλο διάστημα αλλά ήταν ωραία <i>μπορώ να πω</i>	ότι	ήταν ωραία παρόλο που ήτανε χειμώνας και:: λένε
14	έτσι είναι <M> ((γέλια)) [αλλά 'ντάξει όχι ότι <i>μπορώ να πω</i>	ότι	ασχολούμαι ΤΟσο πολύ δηλαδή:: απ τον πατέρα μου
15	ποτέ γήπεδο; <M> έχω πάει γήπεδο και <i>μπορώ να σου πω</i>	ότι	φοβόμουνα λίγο δηλαδή μου προκαλεί ένα φόβο γιατί:: <

Η σημασία αυτή είναι ακόμη πιο εμφανής σε δομές με την άρνηση *δεν*, η οποία δεν τροποποιεί την ιδιοματική σημασία της φράσης *μπορώ να πω*, αλλά την πρόταση με το *ότι*. Έτσι, στο παράδειγμα (8) η δομή *δεν μπορώ να πω ότι* δεν σημαίνει «δεν έχω τη δυνατότητα να το πω», αλλά ότι «δεν θα αναλάβω»:

(8) ΔΕΝ το έχω ΟΧΙ δεν μπορώ να πω ότι θα αναλάβω ένα παιδί με ελαφριά δυσλεξία

Αντίστοιχα, το παράδειγμα (9):

(9) *ωραία ήταν δεν μπορώ να πω ότι δεν μου άρεσε απλά με φοβήθηκα περισσότερο*

θα μπορούσε να παραφραστεί ως «ωραία ήταν μου άρεσε απλά με φοβήθηκα περισσότερο», με σαφή υφολογική διαφοροποίηση, αλλά με όμοιο αναφορικό περιεχόμενο.

Ο τύπος *πω* στις υπόλοιπες χρήσεις του εκτός της συγκεκριμένης ιδιοματικής φράσης, είναι εξαρτημένος από τα *να*, *θα*, *μη* και *άμα*, και στη σύναψή του με το *ότι* λειτουργεί μεταγλωσσικά ως ενδοφορικός κειμενικός δείκτης εισαγωγής του ευθέως λόγου του ομιλητή, παρουσιάζοντας όμως διαβάθμιση ως προς τον ιδιοματικό του ή μη χαρακτήρα. Η διαβάθμιση κινείται από τη χρήση του *πω* με σημαίνουσα τη βασική σημασία του, την ομιλία και εκφορά λόγου (παραδείγματα 16 και 17), στην καθαρά κειμενική λειτουργία του ως κειμενικού δείκτη (18 και 19) μέχρι την παγίωση του σε ιδιοματικές εκφράσεις, όπου η αρχική σημασία της πραγματικής ομιλίας έχει πλέον υποχωρήσει (20 και 21).

(16) <M> [υπάρχει και η άλλη εκδοχή ε θα του πω ότι αν θέλει να μείνουμε στο θείο το Γιώργο δηλαδή ένα βράδυ θα μείνουμε [...]

(17) <P> εγώ νομίζω θα δεχτεί

<N> θα δεχτεί λες;

<E> ή να πάω πριν να του πω ότι δεν είμαστε για πολλά;

(18) <M> φτάνει που καταπιεζόμαστε για όλα τα υπόλοιπα <Π> ναι δηλαδή να το ευχαριστιέσαι εγώ πλέον αυτά που τρώω και θεωρώ υγιεινά το φχαριστιέμαι που τα τρώω η διατροφή μου δεν είναι καθ' όλα υγιεινή κάνω και πολλές παρασπονδίες αλλά τουλάχιστον αυτό που θα πω ότι έφαγα υγιεινό δεν το καταλαβαίνω πολλές φορές γιατί γιατί μ' αρέσει πολύ

(19) <I> [...] οι περισσότεροι ΔΙΑσημοι άνθρωποι οι οποίοι έχουν ένα μπλογκ (.) ε:: έχουν αυτή τη στιγμή έχουν φτάσει σ' ένα επίπεδο:: να πληρώνονται καθημερινά (.)[...] εγώ η αλήθεια είναι ότι:: το σάιτ αυτό το έχω ξεκινήσει μόνο δυόμισι μήνες οπότε αντικειμενικά είμαι:: είναι πάρα πολύ νωρίς (.) να έχω κάποιο τέτοιο όφελος ε:: δεν θα:: πω ότι δεν με ενδιαφέρει κάτι τέτοιο αλλά:: δεν είναι αυτό το οποίο δεν είναι ΑΥΤΟΣ ο λόγος για τον οποίο ξεκίνησα να κάνω κάτι τέτοιο

(20) <K> ε:: δε πρέπει θα 'ρθεις τη Πέμπτη να βγάλεις φωτοτυπίες [κι αυτά;
<Π> [εννοείται (.) και μη σου πω ότι θα πάω και Τετάρτη αύριο

(21) <Π> το кара- (.) το καράβι μας έφευγε [πολύ πρωί έτσι ναι σε λίγη ώρα (.)
περιττό να σου πω ότι αφού φάγαμε είχαμε αργήσει (.) το τρέξιμο για να φτάσουμε
(γέλια)) ήταν τόσο βασανιστικό ((γέλια))

Στα (16) και (17) το *θα/να του πω ότι* διατηρεί την κειμενική του λειτουργία και μεταφέρει λόγια που οι ομιλητές σκοπεύουν να εκφράσουν πράγματι σε μελλοντικό χρόνο. Αντιθέτως, στα (18) και (19) τα *θα πω ότι* και *δεν θα πω ότι*, παρότι και αυτά διατυπωμένα σε γραμματικό μέλλοντα απλώς λειτουργούν κειμενικά και δείχνουν προς το μεταγενέστερο χρονικό σημείο της ομιλίας, του κειμένου, χωρίς να υποδηλώνεται ότι θα μεταφέρουν αυτά τα λόγια σε κάποιον τρίτο σε επόμενη επικοινωνιακή περίσταση. Στα (20) και (21), τέλος, η έννοια της ομιλίας επίσης υποχωρεί, καθώς το *πω*, είτε με τον αρνητικό δείκτη *μη* είτε με το φορτισμένο με αρνητική σημασία επίθετο *περιττό*, διαμορφώνει μια ιδιωματική φράση της μορφής: άρνηση/αρνητικός δείκτης + (να) + (κλιτικό) + *πω* που λειτουργεί είτε επιστημικά με τη σημασία «πολύ πιθανόν» (20), είτε συνεπαγωγικά με τη σημασία «επομένως, συνάγεται εύκολα ότι» (21), σχολιάζοντας το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* ως πιθανό ή αληθές αντίστοιχα.

Επόμενος σε σειρά συχνότητας είναι ο παρελθοντικός τύπος *είπα*, ο οποίος επιτελεί διαφορετικές λειτουργίες ανάλογα με τα γραμματικά στοιχεία που εμφανίζονται στο άμεσο περιβάλλον του και τον προτασιακό τύπο εμφάνισής του. Κατά την τυπική του χρήση, οι ομιλητές μεταφέρουν δικά τους λόγια ή λόγια των παρόντων συνομιλητών τους από παρελθοντικές συνομιλίες:

(22) <A> [μου είπε αν συμπάθησα τον Άγη και του είπα ότι είναι ΑΠΙστευτο παιδί ο Άγης [ρε::

(23) <E> *άλλα είχαν φροντιστήρια πάνω εκεί:: άλλα είχαν δραστηριότητες άλλα δεν μπορούσαν τους έφερα εκατό λύσεις [...]* τους είπα ότι μπορώ τα Χριστούγεννα δεύτερη βδομάδα των διακοπών εννοείται πως εκεί:: ((γελάκια))
άρχισαν να φωνάζουν

Η παρουσία ή η απουσία άλλων γραμματικών στοιχείων διαφοροποιεί τη σημασία και τη χρήση του. Για παράδειγμα, η απουσία του κλιτικού πριν τον ρηματικό τύπο δίνει τη δυνατότητα μεταβολής της σημασίας. Στο (24) το *είπα* λαμβάνει τη σημασία του

«σκέφτομαι»· δεν μεταφέρονται, δηλαδή, λόγια που ειπώθηκαν στο παρελθόν σε κάποιο τρίτο πρόσωπο:

(24) <M> κι εγώ δεν πρόλαβα να διαβάσω καθόλου και τα παράτησα λίγο αλλά είπα ότι τώρα που τελείωσε και τα καταφέραμε και με αυτό θα κάτω να ασχοληθώ με τη σχολή και τ' αγγλικά μου

Η παρουσία της άρνησης πριν το *είπα* ότι παρέχει στην ομιλήτρια τον τρόπο να διευκρινίσει το προηγούμενο εκφώνημά της, το οποίο ίσως παρερμηνεύθηκε από τη συνομιλήτρια με κίνδυνο απειλής του θετικού προσώπου της τελευταίας:

(25) <X> [@@@ δεν είπα ότι είσαι κάτι παιδί μου αλλά λέω ρε παιδί μου

Έτσι, το *δεν είπα* δεν έχει τη σημασία «δεν μίλησα»· αντιθέτως, ανοίγει ένα πλαίσιο διαπραγμάτευσης του νοήματος με περαιτέρω υπονοήματα για τις διαπροσωπικές σχέσεις των συμμετεχόντων.

Σε ερωτηματικές δομές οι ομιλητές τοποθετούν πληροφορίες τις οποίες δεν είναι σίγουροι αν έχουν αναφέρει στους συνομιλητές τους και ζητούν την απόκρισή τους. Ο ερωτηματικός επιτονισμός προσδιορίζει τον ρηματικό τύπο *είπα*, αφήνοντας ανεπηρέαστη την πρόταση με το *ότι*, το περιεχόμενο της οποίας αποκτά γεγονοτικό χαρακτήρα:

(26) <Γ> εγώ φοβάμαι το φροντιστήριο
<Σ> να έχεις πολλά παιδάκια εννοείς; [πο πο::
<Γ> [σου 'πα ότι είχα πρόταση από φροντιστήριο;
<Σ> [όχι
<Γ> [από το Δημόκριτο
<Σ> [για πε::ς

(27) <T> [...] αλλά μετά σκέφτηκα ότι ΚΑΝΟΥΜΕ ΔΙΑΙΤΑ [(γέλια))
<Σ> [(γέλια))
<T> και ΓΙ' ΑΥΤΟ (.) ναι:: είπα να μην φάμε πάλι
<Σ> ναι όχι καλά έκανες (.) κι εμένα ήθελε να μου βάλει η μαμά μου () Α σου 'πα ότι πήγα Κρήτη;
<T> ΝΑΙ ρε
<Σ> και:: δεν πήρα μαζί μου επίτηδες να μην τρώμε

Ειδικότερα, το περιεχόμενο των προτάσεων με *ότι* (*είχα πρόταση από φροντιστήριο* και *πήγα Κρήτη*) είναι αληθές, καθώς ο ερωτηματικός επιτονισμός δεν το θέτει σε αμφισβήτηση, αλλά αναζητά την ύπαρξη κοινού εδάφους μεταξύ των συμμετεχόντων και

ενδέχεται να εισάγει ένα νέο θέμα (topic) ανάλογα με την απάντηση των συνομιλητών (όχι και ναι, αντίστοιχα).

Στις αρνητικές ερωτήσεις το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* παραμένει επίσης ανεπηρέαστο από τον ερωτηματικό επιτονισμό ή την άρνηση. Στο (28) η Δ αφηγείται ένα περιστατικό με πρωταγωνιστές τη Βαρβάρα, την ανιψιά της και ένα μικρό παιδί, τον Μιχάλη. Στο πλαίσιο της οικογένειας είχε προηγηθεί ένας θάνατος και η ανιψιά της Βαρβάρας αποδοκιμάζει τη θεία της, επειδή έφτιαξε γλυκά.

(28) <Δ> η Βαρβάρα ρε παιδί μου στον καφέ δύο μελομακάρονα *ό,τι* είχε φτιάξει εκείνη την ημέρα η γυναίκα και της κάνει να σου πω θεία τι μου είπε ο Μιχάλης σήμερα; και μετά της κάνει *αχ* ρε Βαρβάρα δεν σου το 'πα *ότι* δεν φτιάχνουνε γλυκά;

<Μ> ποιος το 'πε αυτό;

<Ε> [η μάνα της κοπέλας;

<Δ> [ότι δεν κάνει να κάνεις γλυκά

<Ε> και καλά τι *ότι* φυλακίζεται το:: πνεύ::μα

<Δ> δεν ξέρω

<Ρ> [κοίτα αυτό μπορεί και να 'ναι δεισιδαιμονία ρε παιδί μου τώρα τα παλιά τα χρόνια

Η άρνηση *δεν* στο *δεν σου το 'πα* δεν αντιστρέφει την τιμή αληθείας της πρότασης με *ότι*, ενώ ο ερωτηματικός επιτονισμός σε συνδυασμό με την άρνηση έχει στόχο να υπενθυμίσει την ύπαρξη κοινού εδάφους. Το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* συνιστά μια άποψη ή ακριβέστερα ένα πολιτισμικό εθιμοτυπικό (βασισμένο σε δοξασίες), και η ευθυγράμμιση ή η απόκλιση από αυτό, ή η συμφωνία ή η διαφωνία με αυτό εξαρτάται από το εκάστοτε κοινωνικό υποκείμενο. Με άλλα λόγια, το *δεν φτιάχνουνε γλυκά* διαφέρει από το *είχα πρόταση από φροντιστήριο ή πήγα Κρήτη των παραπάνω παραδειγμάτων*, ως προς το *ότι* τα τελευταία αποτελούν γεγονότα. Στο (28) το γεγονός, δηλαδή *ότι* η Βαρβάρα έφτιαξε γλυκά, προκύπτει συνεπαγωγικά (παρότι είναι εμφανές και στην εξωτερική πραγματικότητα· τα μελομακάρονα είναι πάνω στο τραπέζι).

Αντίθετα, η προσθήκη της προσωπικής αντωνυμίας *εγώ* και η άνοδος του επιτονισμού στο τέλος του εκφωνήματος, όπως στο (29), έχει ως αποτέλεσμα ο ερωτηματικός επιτονισμός να λειτουργεί ως αμφισβήτηση και τελικά διάψευση της μεταφοράς σε κάποιο τρίτο πρόσωπο του περιεχομένου της πρότασης με *ότι*:

(29) <M> υπόταση
 <Σ> [α:: υπόταση
 <M> [ξέρεις πόσο είχα;
 <Σ> πόσο;
 <M> ((γέλιο))
 <N> έντεκα κόμμα οχτώ με εφτά κόμμα ένα εφτά κόμμα δύο
 <Σ> έντεκα κόμμα οχτώ::
 <N> με εφτά κόμμα δύο
 <Σ> [ωραία λοιπόν
 <N> [στα πράσινα μια χάρη
 <Σ> [πού είναι η υπόταση;
 <N> της είπα εγώ ότι έχει υπόταση;
 <M> [((γέλιο))

Από την αμφισβήτηση ότι μεταφέρθηκε λεκτικά μια τέτοια πληροφορία μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα ότι η ομιλήτρια Ν δεν θεωρεί πως η συνομιλήτριά της έχει υπόταση, δηλαδή ότι η πρόταση με *ότι* είναι αναληθής. Και παρότι αυτή η ανάγνωση είναι κατάλληλη για το συγκεκριμένο περιεχόμενο, δεν μπορεί να γενικευτεί για κάθε αντίστοιχη δομή, καθώς το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* μπορεί να τεθεί υπό διαπραγμάτευση.

Χαρακτηριστικό είναι το επόμενο παράδειγμα, στο οποίο οι συμμετέχουσες συζητούν για την παρακολούθηση ενός σεμιναρίου και η Γ αναφέρει ότι δεν πήγε (σειρά 7) γιατί είπαμε ότι δεν είναι υποχρεωτικά (σειρά 10):

(30) 1 <Γ> α:: [λέμε για το τέτοιο εκεί::
 2 <M> [όμως
 3 ναι πήγες;
 4 <M> για [τη συμβουλευτική
 5 <Γ> [ό::χι ρε φίλε::
 6 το ξέχασες;
 7 <Γ> ό::χι δεν ή- [δεν @@
 8 [((γέλιο))
 9 <K> δεν πάτε;
 10 <Γ> ((γέλιο)) αφού είπαμε ότι δεν είναι υποχρεωτικά
 11 έτσι είπαμε κι αυτός λέει [ότι θα μας το ζητήσουνε
 12 <M> [ε:: είπαμε αλλά:: τελι[κά::

Η Γ δηλαδή εκλαμβάνει το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* ως αληθές και ενεργεί σύμφωνα με αυτό, ενώ από τη συνέχεια (σειρά 11) φαίνεται πως αληθές είναι μόνο το

είπαμε και το περιεχόμενο, δεν είναι υποχρεωτικά, τίθεται προς διαπραγμάτευση με δυνατότητα πλήρους αλλαγής του *θα μας το ζητήσουνε*.

Τα επόμενα δυο αποσπάσματα, παρότι βρίσκονται στο τρίτο πρόσωπο, παρατίθενται ως ενδεικτικά του γεγονότος ότι στα δύο παραπάνω παραδείγματα οι ομιλήτριες εκλαμβάνουν το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* ως αληθές. Συγκεκριμένα, όταν οι ομιλητές μεταφέρουν λόγια τρίτων, τα οποία θεωρούν αναληθή ή έχουν αμφιβολίες για την ορθότητά τους, προσθέτουν εντός της πρότασης με *ότι* παρενθετικές γλωσσικές εκφράσεις όπως *λέει, και καλά*, εκφράζοντας την αμφισβήτησή τους για την αλήθεια του περιεχομένου.

(31) <X> ε [ποιος είναι ο λόγος;
<N> [με ποια αιτιολογία;
<X> με ποια αιτιολογία τον διώχνεις και είπε αυτός ότι δεν ήτανε λέει παραγωγικός (.)

(32) <X> είναι το άπειρο;
<M> ναι
<X> @@@ ωραί::ο
<M> είδες είναι και ωραίο σαν σχέδιο και σαν σκέψη
<X> [(ήχος από φτέρνισμα))
<M> γιατί αυτός (.) μου το συνδύασε έτσι μου είπε ότι και καλά στο πήρα επειδή μ' άρεσε το σχέδιο κι αυτά

Με τους τύπους *λέω* και *λέμε* παρατηρούμε δομές και χρήσεις παρόμοιες με τις προηγούμενες, δηλαδή τη μεταφορά λόγων του ομιλητή από προηγούμενο επικοινωνιακό συμβάν (33), την επαναφορά λεγομένων ως επιβεβαίωση της αρχικής θέσης (34), τον έμμεσο τρόπο άρνησης ενός αιτήματος (στρατηγική ευγένειας) (35) και τον μετριασμό αξιολογικής κρίσης (36).

(33) <A> το είχα ξεχάσει στον έλεγχο (.) λέω αφού δεν μου το κλέψε κανένας
<N> πάλι καλά
<A> και πάω μετά πάλι πίσω με το βλέμμα της απελπισίας
<N> ((γέλια))
<A> μπροστά στα μάτια μου να λέω ότι έχω χάσει το κινητό και τα λοιπά και ευτυχώς το είχανε κρατήσει

(34) <M> πρέπει να πάμε όλοι μαζί κάποια στιγμή να παίξουμε χιονοπόλεμο εγώ από μικρή:: έπαιζα μ' άρεσε πάρα πολύ το χιόνι γι' αυτό σου λέω ότι [μ' αρέσει πολύ ο χειμώνας γι' αυτό το λόγο

(35) <M> δε σου λέω ότι θα είμαι σε θέση να το κάνω [...]

(36) <Σ> [μπορεί να είναι της στιγμής δεν λέμε ότι είσαι υπερτασικός αλλά

Στην ερωτηματική δομή του παραδείγματος (37) που ακολουθεί, η ομιλήτρια αμφισβητεί τη γεγονотικότητα της πρότασης *ότι έχει αγόρι*, αναφερόμενη σε ρομπότ:

(37) <N> άρα μήπως είναι για διαφημιστικούς λόγους το ρομπότ αυτό και δεν ΖΕΙ;
<Γ> μπορεί
<N> αλλά πώς λέμε ότι έχει αγόρι; (.) το αγόρι της ήταν αυτό που ήταν στην φωτογραφία;

Η πληροφορία αυτή είχε δοθεί στην αρχή της συνομιλίας από την ίδια ομιλήτρια, τη Ν, η οποία με τη σειρά της την είχε ακούσει από άλλη φίλη τους στη γεγονотική μορφή: *τόρα δεν τα θυμάμαι ακριβώς θα τα πει η Χριστίνα καλύτερα αλλά (.) σκέψου ότι έχει και ΓΚΟμενο*. Με αυτόν τον τρόπο δικαιολογείται η επιλογή του α΄ πληθυντικού προσώπου *λέμε*. Η αμφισβήτηση της γεγονотικότητας επεκτείνεται στο αρχικό ρήμα *λέμε*.

Είναι απαραίτητο στο σημείο αυτό να αναφερθούμε στα σημασιολογικά χαρακτηριστικά του *λέω* για να ερμηνεύσουμε το παράδειγμα (37). Σύμφωνα με τον Κανάκη (2007: 102), το *λέω* είναι μεταγλωσσικό επιτελεστικό ρήμα, που είναι *αυτοαναφορικό*, δηλαδή αναφέρεται στην πράξη που επιτελεί ο ομιλητής στο εκφώνημά του, *αυτοεπαληθευόμενο*, δηλαδή περιλαμβάνει «τις συνθήκες αληθείας του» και *μη διαψεύσιμο*, δηλαδή δεν μπορεί να είναι αναληθές. Ο Κανάκης επισημαίνει επίσης ότι αυτά τα ρήματα δεν έχουν συνθήκες επιτυχίας ή μάλλον η μόνη συνθήκη επιτυχίας «είναι πάντα η ίδια: η εκφώνησή τους». Επομένως, το *λέω ότι* «αποτελεί δήλωση για το τι λέει ο ομιλητής και όχι για το περιεχόμενο των λεγομένων του» (2007: 103).

Αν εφαρμόσουμε αυτά τα χαρακτηριστικά στο παράδειγμα (37) προκύπτουν τα εξής. Το *λέμε ότι έχει αγόρι* είναι μια επιτελεστική πράξη αυτοαναφορική, αυτοεπαληθεύσιμη και μη διαψεύσιμη, με πραγματωμένη τη συνθήκη επιτυχίας τη στιγμή τη εκφώνησης. Το *έχει αγόρι*, από την άλλη, είναι μη επιτελεστική πρόταση με συνθήκες αληθείας και άρα μπορεί να επαληθευτεί ή να διαψευστεί. Θα πρέπει να προστεθεί εδώ ότι η έννοια της αλήθειας γίνεται αντιληπτή ως αντιστοίχιση του αναφορικού περιεχομένου των γλωσσικών στοιχείων με τα εξωγλωσσικά γεγονότα,

δηλαδή ως ορθή περιγραφή του κόσμου μέσω της γλώσσας (Saeed 2013: 126). Οι ομιλήτριες, ωστόσο, παρότι έθεσαν ως γεγονοτική την απόφαση *έχει αγόρι*, εξέτασαν στην πορεία της συνομιλίας περαιτέρω τα συναφή στοιχεία και άρχισαν να έχουν επιφυλάξεις. Το αποτέλεσμα ήταν η Ν να θέσει υπό αμφισβήτηση την ίδια τη μεταγλωσσική επιτελεστική πράξη. Αν παραφράζαμε το εκφώνημα θα λέγαμε «Εάν δεν είναι αληθές ότι το ρομπότ έχει αγόρι, γιατί λέμε ότι έχει;». Αυτό που έρχεται στην επιφάνεια είναι η προσδοκία για τήρηση των συνομιλιακών αξιωμάτων, και συγκεκριμένα της ποιότητας (μη λες κάτι που πιστεύεις ότι είναι ψευδές) και της αρχής της συνεργασίας από τους ομιλητές στο συνομιλιακό γεγονός (Κανάκης 2007: 163).

Τέλος, τα ακόλουθα παραδείγματα είναι σε β' πρόσωπο, το οποίο είναι το λιγότερο συχνό στη σύναψη με το *ότι* (24 εμφανίσεις στο β' ενικό και 2 εμφανίσεις στο δεύτερο πληθυντικό). Με τον τύπο *λες* οι ομιλητές μεταφέρουν λόγια των συνομιλητών τους, αφήνοντας ανοιχτή τη δυνατότητα διαπραγμάτευσης της τιμής αληθείας του περιεχομένου:

(38) <X> [...] έλα έξω του λέει να βγούμε έξω του λέει μαζί (.) αφού λες ότι δεν είμαι παραγωγικός να μιλήσουμε με τους πελάτες [...]

(39) <K> αλήθεια; πηγες και είδες τον Παναθηναϊκό; [και λες ότι είσαι και Ολυμπιακός]

Στα (38) και (39) οι ομιλητές διαπιστώνουν μια απόσταση ανάμεσα στα λόγια των συνομιλητών τους και την εμπειρική πραγματικότητα την οποία περιγράφουν. Η αναντιστοιχία προκύπτει από το συμφραστικό πλαίσιο και το περιεχόμενο των εκφωνηματικών πράξεων, ενώ η ερμηνεία τους ως διαφωνία (38) ή χιούμορ (39) συνδέεται με τις διαπροσωπικές σχέσεις των συνομιλητών.

Στα επόμενα δύο παραδείγματα οι ομιλητές επαναφέρουν προηγούμενα τμήματα της συνομιλίας, τα οποία είχαν ειπωθεί από τους συνομιλητές τους, με στόχο να αποτελέσουν τη βάση για την υποστήριξη της δικής τους θέσης ή της επιθυμίας τους:

(40) <Σ> [...] ξέρεις τι; αν αν δηλαδή το κρίνουμε κι απ' αυτό που μου λες ότι είπε στη:: συνέντευξη μετά καλά δε το καταλάβατε είστε ηλίθιοι; (.) σιΓΑ ρε μάν (.) πολύ ρη- κουλτούρα [πολύ δείξε]

(41) <A> ΝΑΙ ρε ελπίζω να μπορέσουμε να πάμε μαζί μετά (.) ΜΕΤΑ την εξεταστική που λες ότι θα μπορείς να κατέβεις

Σε αυτές τις περιπτώσεις λαμβάνουν ως αληθή τα όσα είπαν οι συνομιλητές τους ώστε να προσθέσουν το δικό τους σχόλιο.

Ο τύπος *πεις με τα θα/να/μη* δηλώνει προτροπή προς τον συνομιλητή να εκφράσει ή να μην εκφράσει συγκεκριμένα λόγια σε κάποιο τρίτο πρόσωπο σε μεταγενέστερο επικοινωνιακό συμβάν. Στο (42) η ομιλήτρια συμβουλεύει την Γ προς μια μελλοντική γλωσσική πράξη, το περιεχόμενο της οποίας αντιμετωπίζεται αυτομάτως ως αληθές για την ταυτότητα της Γ:

(42) <Γ> [ποια λες;
<Κ> =πας στον Οαέ::δ (.) στο σύμβουλο εργασί::ας
<Γ> μ ναι
<Κ> και να του πεις ότι είμαι δασκά::λα::

Με παρόμοιο τρόπο αλλά διαφορετικό νοηματικό αποτέλεσμα, στο (43) ο ηλικιωμένος ψηφοφόρος προτρέπει την ομιλήτριά μας να πει ψέματα στο χωριό για την πραγματική επιλογή κόμματος που έκανε.

(43) <Ι> [...] και λέω τέλεια τώρα θα εξομολογήσεις τον παπά εΓΩ εΓΩ θέλω να ψηφίσω το ΣΥριζα ((γέλια)) αλλά ΔΕ θα το πεις στους άλλους στο χωριό θα πεις ότι ο παπάς του χωριού ψήφισε νέα δημοκρατία γιατί έτσι πρέπει να κάνουμε ΠΑΝτα έτσι κάνουμε και του λέω ναι ναι ναι αλλά ΜΗ φωνάζετε

Η ασυμβατότητα προκύπτει από την αντιθετική δομή *δεν θα το πεις... θα πεις ότι...*, στην οποία η γλωσσική περιγραφή μετά το *ότι* δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα.

Αντιθέτως, στο (44) η Μ(αρίνα) αφηγείται το διάλογό της με την κόρη της Ι στη Ι. Ας ονομάσουμε την κόρη Β. Η Μαρίνα είναι η καθηγήτρια της Β. Στο πλαίσιο της αφήγησης η Β προτρέπει τη Μαρίνα να μην προχωρήσει σε μια συγκεκριμένη απόφαση, με δεδομένο ότι οι συνθήκες αληθείας δεν επιτρέπουν να χαρακτηριστεί το περιεχόμενο της πρότασης ως αληθές. Αν η Μαρίνα πει ότι έχει βάλει για διάβασμα στη Β συγκεκριμένα θέματα, αυτό θα ήταν ψέμα, κατά τη γνώμη της Β, κι έτσι η Β την παρακινεί (και αναμένει) να τηρήσει το συνομιλιακό αξίωμα της ποιότητας. (Η γνώμη της Μαρίνας βέβαια είναι διαφορετική).

(44) <M> ΝΑΙ ΝΑΙ ΝΑΙ και ανοίγει συνέχεια ένα βιβλίο και λέει αυτά (.) εγώ εντωμεταξύ (.) τα είχα βάλει κάποι- μία φορά είχα βάλει δυο τρία και μου κάνει δεν τα είχα βάλει (.) ΕΝΩ εγώ τα είχα βάλει (.) το κάνει συνέχεια αυτό δεν ΤΗΣ απαντάω

<I> δεν τα βλέπει;

<M> Ε (.) ΝΑΙ αφού τα έβαλα (.) αφού είχα ανοίξει το βιβλ- εγώ είχα ανοίξ- εκείνη την ημέρα γι' αυτό το λόγο το βιβλίο να τα βάλω και μου λέει πρέπει να χρησιμοποιείς κι από εδώ (.) δεν τα 'χεις βάλει () Μαρίνα ΜΗΝ πεις ότι τα έχεις βάλει άστο εντάξει((γέλιο))

Παρατηρώντας τις τρεις τελευταίες περιπτώσεις (42, 43 και 44), θα μπορούσαμε να καταλήξουμε σε κάποιο κριτήριο για την αληθειακότητα της πρότασης με *ότι*; Στο (42) η εξάρτηση *να του πεις* βρίσκεται σε κατάφαση και η πρόταση με *ότι* είναι αληθής. Στο (43) η εξάρτηση *θα πεις* είναι καταφατική και η πρόταση με *ότι* αναληθής. Και στο (44) η εξάρτηση *μην πεις* είναι αποφατική και η πρόταση με *ότι* αναληθής (κατά τη γνώμη της ομιλήτριας). Αν λέγαμε ότι όταν η εξάρτηση είναι καταφατική η πρόταση με *ότι* είναι αληθής, και όταν η εξάρτηση είναι αποφατική η πρόταση με *ότι* είναι αναληθής, αυτό θα σήμαινε ότι οι ομιλητές τηρούν πάντοτε το αξίωμα της ποιότητας, το οποίο όπως φαίνεται στο (43) δεν συμβαίνει. Από την άλλη, το (44) δείχνει ότι το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* είναι ανοιχτό προς διαπραγμάτευση, καθώς το αναληθές του *τα έχεις βάλει* σύμφωνα με την ομιλήτρια, δεν βρίσκει σύμφωνους τους συνομιλητές της. Επιστρέφουμε, επομένως, στην αναφορά του Κανάκη (2007: 103) ότι το *λέω ότι* «αποτελεί δήλωση για το τι λέει ο ομιλητής και όχι για το περιεχόμενο των λεγομένων του». Έτσι, η αληθειακότητα προκύπτει εξωγλωσσικά, όπως στο (42), επειδή γνωρίζουμε ότι η Κ είναι δασκάλα, ή συγκειμενικά, όπως στο (43), όπου δηλώνεται ρητά ότι αυτό που ακολουθεί το *ότι* είναι ψευδές.

Το δεύτερο πρόσωπο σε προστακτική έγκλιση μεταβάλλει το σημασιολογικό περιεχόμενο του ρήματος, το οποίο παίρνει τη σημασία: «υπόθεσε, φαντάσου, σκέψου»:

(45) <E> δηλαδή και που της λέγαμε ότι με δύο ώρες και τρεις που θα- πες ότι κάνεις διάλειμμα δηλαδή σπίτι δε θα κάνεις ένα διάλειμμα καν' το στο θέατρο

(46) <E> μια καλλιέργεια μια εμπειρία πες ότι περνάς κάπου αλλού θα μείνεις μόνη σου θα θα- είναι μια εμπειρία

(47) <A> [...] αυτό που της έλεγα είναι ότι πες ότι βρίσκουμε ένα παράλυτο στο δρόμο που δεν γίνεται να γυρίσεις το κεφάλι ούτε να το αφήσεις εκεί δηλαδή τι θα γίνει

Έτσι εδώ οι ομιλήτριες δεν προτρέπουν τις συνομιλήτριές τους να εκφραστούν λεκτικά, αλλά να δημιουργήσουν ένα υποθετικό σενάριο, το οποίο θα λειτουργήσει ενθαρρυντικά προς συγκεκριμένη μελλοντική ενέργεια, διάλειμμα στο θέατρο (45), σπουδές (46), περίθαλψη ενός ακόμα γατιού ενώ έχουν ήδη πολλά (47).

Συνοψίζοντας, το ρήμα *λέω* στη δομή *λέω ότι* συνιστά ένα μεταγλωσσικό κειμενικό δείκτη με τον οποίο οι ομιλητές:

α) μεταφέρουν λόγια τρίτων προσώπων ή γραπτών πηγών, λόγια των ίδιων ή των συνομιλητών τους από προηγούμενο επικοινωνιακό συμβάν,

β) παραθέτουν λόγια προς μελλοντική συνομιλία,

γ) δίνουν αποκλειστικά κειμενική λειτουργία στη δομή, παραθέτοντας σκέψεις που δεν έχουν ειπωθεί σε προγενέστερη χρονική στιγμή.

Κατά την παράθεση λόγων γίνεται φανερός ο τεκμηριωτικός χαρακτήρας του ρήματος *λέω*, δεδομένου ότι οι ομιλητές με αυτόν τρόπο δηλώνουν τον τρόπο απόκτησης των πληροφοριών που μεταφέρουν στη συνομιλία, καθώς και την πηγή των πληροφοριών. Σε ορισμένες περιπτώσεις λειτουργεί μετριαστικά ή ενισχυτικά ως προς την αξιολογική κρίση της πρότασης που έπεται, ενώ ανάλογα με το περικειμενικό και συγκεκριμένο πλαίσιο μπορεί να λειτουργήσει και ως στρατηγική ευγένειας, μετριάζοντας την απειλή προς το θετικό ή το αρνητικό πρόσωπο των ομιλητών.

Ένα άλλο ζήτημα που τέθηκε ήταν αυτό της αληθαιακότητας και της γεγονοτικότητας της πρότασης με *ότι*. Όταν μεταφέρονται λόγια φίλων ή τρίτων ατόμων σε καταφατική δομή, χωρίς την παρουσία επισχετικού δείκτη ή άλλου γλωσσικού στοιχείου που να δείχνει προς την αντίθετη κατεύθυνση το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* λαμβάνεται από τους ομιλητές ως αληθές. Θα πρέπει να επισημάνουμε εδώ ότι αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα πως είναι αληθές στην εξωτερική πραγματικότητα, αλλά ότι οι ομιλητές θεωρούν πως είναι αληθές. Κατά τη μεταφορά πληροφοριών από άλλες πηγές (π.χ. γραπτά έντυπα), των οποίων η εγκυρότητα είναι αμφισβητήσιμη ή από τρίτα πρόσωπα με τα οποία οι ομιλητές διαφωνούν, στο εκφώνημα ή και εντός της πρότασης

με *ότι* εμφανίζονται γλωσσικοί δείκτες που σχολιάζουν την τιμή αληθείας της πρότασης με *ότι*, π.χ. *νομίζω, και καλά, λέει* (βλ. 2, 3, 5, 31, 32). Η μειωμένη βεβαιότητα για την αξιόπιστη μεταφορά των πληροφοριών ως απόρροια κενού μνήμης είναι ένας ακόμα παράγοντας για την εμφάνιση των παραπάνω σχολιαστικών δεικτών. Τα παραπάνω φανερώνουν ότι η σύναψη *λέω ότι* παρέχει τη δυνατότητα διαπραγμάτευσης του νοήματος εντός της πρότασης με *ότι*, λαμβάνοντας υπόψη εξωγλωσσικούς παράγοντες για την αλήθεια ή μη του περιεχομένου της.

Επίσης, όταν οι ομιλητές παραθέτουν δικές τους σκέψεις ή λόγια (α' πρόσωπο) σε καταφατική δομή, αυτά εκλαμβάνονται ως αληθή. Ωστόσο, ο προτασιακός τύπος, τα προσωδιακά χαρακτηριστικά ή άλλα γραμματικά στοιχεία (όπως το μόριο *θα* και τροπικές εκφράσεις), επηρεάζουν την τιμή αληθείας της πρότασης με *ότι* και τον γεγονотικό της χαρακτήρα. Πιο συγκεκριμένα, στις αρνητικές δομές η παρουσία του *δεν* αρνείται την ίδια τη λεκτική πράξη με περαιτέρω συνεπαγωγές για την αλήθεια του περιεχομένου της πρότασης με *ότι*, παρότι με αυστηρούς όρους οι ομιλητές αρνούνται μόνο τη λεκτική πράξη και όχι την πρόταση που ακολουθεί («δεν είπα ότι είσαι κάτι παιδί μου», «δεν λέμε ότι είσαι υπερτασικός αλλά»). Ο συνδυασμός της άρνησης με τον μέλλοντα ή άλλες τροπικές εκφράσεις δίνει διαφορετικά αποτελέσματα μέσω της συνεπαγωγικής σχέσης. Στο παράδειγμα *δεν θα:: πω ότι δεν με ενδιαφέρει* (βλ. 19), η άρνηση συνεπάγεται την αντιστροφή της τιμής αληθείας της πρότασης με *ότι*, *δεν θα:: πω ότι δεν με ενδιαφέρει* → *με ενδιαφέρει*, με περαιτέρω το υπονόημα ότι με ενδιαφέρει λιγότερο από κάποιον άλλον παράγοντα. Αντίστοιχα, στις ιδιωματικές τροπικές δομές *μπορώ να πω ότι*, η παρουσία της άρνησης επίσης αντιστρέφει το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* με επιπλέον το υπονόημα του μετριασμού, όπως φαίνεται στα προηγούμενα παραδείγματα που επαναλαμβάνονται εδώ με την ίδια αρίθμηση:

(8) ΔΕΝ το έχω ΟΧΙ δεν μπορώ να πω ότι θα αναλάβω ένα παιδί με ελαφριά δυσλεξία ελαφριά → δεν θα αναλάβω

(9) <M> ωραία ήταν δεν μπορώ να πω ότι δεν μου άρεσε απλά με φοβήθηκα περισσότερο λόγω → μου άρεσε

(10) <M> ((γέλια)) [αλλά 'ντάξει όχι ότι μπορώ να πω ότι ασχολούμαι ΤΟσο πολύ δηλαδή:: απ τον πατέρα μου → δεν ασχολούμαι

(14) <M> ‘ΝΤΑξει δε- καΛΑ ήτανε δεν μπορώ να πω ότι με χάλασε [θα ήθελα να ξαναπάω → δε με χάλασε

Από την άλλη η παρουσία του αρνητικού δείκτη με το ρήμα *λέω* σε παροντικό μη συνοπτικό τύπο και το *θα* στην πρόταση με *ότι*, δίνει επιστημικό χαρακτήρα στην εξάρτηση *δεν σου λέω ότι θα είμαι σε θέση* («ίσως είμαι σε θέση, ίσως όχι»), ενώ για τον συνομιλητή η κυρίως συνεπαγωγή είναι η πιθανή άρνηση του αιτήματος.

Στις ερωτηματικές δομές η πτώση ή η άνοδος του επιτονισμού στο τέλος του εκφωνήματος έχει αντίκτυπο στη γεγονοτικότητα της πρότασης με *ότι*. Στα παραδείγματα σου ‘*πα ότι είχα πρόταση από φροντιστήριο;*, *Α σου ‘πα ότι πήγα Κρήτη;* η πρόταση με *ότι* είναι γεγονοτική. Αντίθετα στα παραδείγματα *της είπα εγώ ότι έχει υπόταση;*, *αλλά πώς λέμε ότι έχει αγόρι;* ο ερωτηματικός επιτονισμός αμφισβητεί την λεκτική πράξη, είτε ότι συνέβη («της είπα εγώ ότι έχει υπόταση;»), είτε τον λόγο που συνέβη («αλλά πώς λέμε ότι έχει αγόρι;»), αφήνοντας ανοιχτό προς διαπραγμάτευση το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι*. Ακόμη, η άρνηση σε συνδυασμό με τον ερωτηματικό επιτονισμό (αρνητική ερωτηματική δομή) *δεν σου το ‘πα ότι δεν φτιάχνουνε γλυκά;* αφήνει ανεπηρέαστη την τιμή αληθείας της πρότασης με *ότι* (*δεν σου το ‘πα ότι δεν φτιάχνουνε γλυκά;* → *δεν φτιάχνουνε γλυκά;*), η οποία μπορεί να γίνει αντικείμενο διαπραγμάτευσης παρότι παρουσιάζεται ως αλήθεια.

Οι τροπικές εκφράσεις με το β’ πρόσωπο του συνοπτικού τύπου *πεις* αφήνουν ανοιχτό το ζήτημα της αληθειαςκότητας, το οποίο προκύπτει από εξωγλωσσικούς ή συγκειμενικούς παράγοντες, δηλαδή αν οι ακροατές γνωρίζουν (εξωκειμενικά) ότι οι ομιλητές ευθυγραμμίζονται με το αξίωμα της ποιότητας ή υπάρχουν γλωσσικά στοιχεία που δείχνουν προς την αντίθετη κατεύθυνση.

Τέλος, παρατηρούνται περιπτώσεις κατά τις οποίες το ρήμα *λέω* αλλάζει σημασία. Αυτές είναι ο συνοπτικός τύπος της προστακτικής *πες*, όπου λαμβάνει τη σημασία «*υπόθεσε, φαντάσου, σκέψου*» και το α’ ενικό πρόσωπο του αορίστου *είπα*, επίσης με τη σημασία «*σκέφτηκα*», κατά την απουσία άλλων γραμματικών δεικτών στα αριστερά του ή πργενέστερα (κλιτικά, αρνήσεις, τροπικοί δείκτες).

Διαπιστώνεται, επομένως, ότι υπάρχει μια βασική, πρωτοτυπική χρήση της σύνταξης *λέω ότι* (μεταφορά λόγων στη συνομιλία), η οποία επιτρέπει τη διαπραγμάτευση της τιμής αληθείας του περιεχομένου με *ότι*, και στη συνέχεια ο χρόνος του ρήματος *λέω*, το πρόσωπο και ο αριθμός, οι προτασιακοί τύποι (αρνητικές δομές, ερωτηματικές δομές, αρνητικές ερωτηματικές δομές), και η τροπικότητα συνδυάζονται και δίνουν διαφορετικές τιμές στην αλήθεια του περιεχομένου της πρότασης με *ότι*.

5.2.2. νομίζω/πιστεύω/θεωρώ

Το ρήμα *νομίζω* είναι το δεύτερο σε συχνότητα ρήμα μετά το *λέω* που συντάσσεται με το *ότι*. Από τις 57 εμφανίσεις, οι 40 ανήκουν στο πρώτο ενικό πρόσωπο του ενεστώτα και οι 12 στο πρώτο ενικό πρόσωπο του παρατατικού. Τα υπόλοιπα πρόσωπα, κυρίως ενικού αριθμού, έχουν μοναδικές εμφανίσεις.

Πίνακας 5. Συχνότητα εμφάνισης κλιτικών τύπων του *νομίζω*

<i>νομίζω</i>	40
<i>νόμιζα</i>	12
<i>νομίζαμε</i>	1
<i>νομίζει</i>	1
<i>νόμιζες</i>	1
<i>νόμιζαν</i>	1
<i>νόμιζε</i>	1
Σύνολο	57

Τα λεξικά (ΛΚΝ, ΧΛΝΓ) δίνουν τη σημασία «έχω τη γνώμη, έχω την άποψη, πιστεύω» καταγράφοντας το *νομίζω* ως ένα εγγενώς επιστημικό ρήμα. Η επιστημικότητά του αξιοποιείται από τους ομιλητές στη δομή *νομίζω ότι* για να σχολιάσουν την τιμή αληθείας της πρότασης που έπεται. Σε αυτή τη θέση αποκτά περισσότερο τη σημασία και τη λειτουργία επιρρήματος παρά ρήματος με τη σημασία «έχω τη γνώμη». Στα παρακάτω παραδείγματα θα μπορούσαμε να παραφράσουμε τη λειτουργία του *νομίζω* με τον εξής τρόπο: «πιθανότατα το περιεχόμενο της πρότασης X ή δεν X που έπεται του *ότι* είναι αληθές». Το *νομίζω* δηλαδή είναι επιστημικό ρήμα με το οποίο ο ομιλητής εκφράζει το

βαθμό δέσμευσής του ως προς την αλήθεια του περιεχομένου της πρότασης που έπεται.

Χαρακτηριστικά είναι τα ακόλουθα παραδείγματα:

(48) <Δ> Α::χ (.) ((πίνει καφέ)) νομίζω ότι ο Νίκος τον έκανε πιο ωραίο στην Αίγινα

<I> ποιος;

<Δ> νομίζω ότι [ο Νίκος τον είχε κάνει

<I> [ο Νίκος παιδιά κάνει ΕΝΑ καΦΕ [ελληνικό::

(49) <ΧΑΡ> [νομίζω ότι οι μεσημεριανές ώρες είναι για [συζητήσεις για διατροφ-

(50) <Ν> αυτός είναι αληθινός;

<Γ> εγώ δεν ξέρω αν τον βλέπω και πολύ αληθινό

<Χ> νομίζω ότι αυ- δεν είναι αυτό (.) αυτό ρομπότ δεν είναι σίγουρα

(51) <Α> γενικά είχα ακούσει καλά λόγια για Μπιγκ [Μπεν

<Ε> [μ:: ((γνέφει καταφατικά))

<Α> [πάντως

<Ε> πέρσι όσοι είχαν πάει είχαν πει ότι είχαν περάσει πολύ κα[λά

<Α> [ναι γιατί:: πίνεις όσο θέλεις 'ντάξει και νομίζω ότι δεν βάζει και ΤΟ::σο κόσμο όπως πιχί θα βάλει σε κανά Ντιστίντο και τέτοια

Ενδεικτική αυτής της λειτουργίας είναι η εμφάνιση στο άμεσο συγκείμενο επιστημικών φράσεων όπως *δεν ξέρω, ίσως, (δεν) είναι σίγουρο*, επιστημικών ρηματικών δομών (π.χ. *θα + παρελθοντικός μη συνοπτικός τύπος*) ή του ρήματος *νομίζω* ως επανάληψη:

(52) <Ε> Δεν ξέρω νομίζω ότι:: δηλαδή δεν θέλω και να το πιστέψω ότι για να καταφύγει κάποιος σε ψυχολόγο πρέπει να φτάσει στο:: στο απροχώρητο

(53) <Μ> α:: ίσως έχεις δίκιο σ' αυτό (.) νομίζω ότι όντως αντί για πτυχιακή και να έχουμε και πρακτική η πρακτική είναι υποχρεωτική πάντως

(54) <Μ> νομίζω πως έχουμε νομίζω πάντα υπάρχει μια πτυχιακή εργασία (.) αλλά δεν είναι και σίγουρο νομίζω ότι δεν είναι προαιρετική είναι υποχρεωτική

<Γ> εγώ νομίζω ότι σε αυτό που λέει η Μαρία θα ήταν ωραίο να πήγαινες στυλ στυλ με γκρουπάκι ας πούμε όχι μόνος σου δύο τρία άτομα ας πούμε να 'σαι έτσι ομάδα ας πούμε θα ήταν ωραίο

(55) <Μ> δεν ξέρω (.) νομίζω ότι ΑΝ έχουν δηλώσει ΠΑρα πολλοί (.) νομίζω δεν έχεις περισσότερες πιθανότητες να σε πάρουν

Μάλιστα σε μια περίπτωση έχουμε τη δυνατότητα να παρακολουθήσουμε τη διαδικασία ανάκλησης ενός ονόματος περιοχής στη μνήμη της ομιλήτριας, η οποία ξεκινά από την πιθανότητα για να καταλήξει στη βεβαιότητα.

(56) <M> εγώ πήγ- ναι κι εγώ στη βόρεια Εύβοια πήγα και νομίζω ότι πήγα στα Ελληνικά εκεί πήγα και έκανα μπάνιο φοβερή παραλία

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η θέση και η λειτουργία της άρνησης. Από τις 40 εμφανίσεις του νομίζω ότι η άρνηση εμφανίζεται στο συμφραστικό του περιβάλλον 13 φορές, από τις οποίες 7 φορές στην πρόταση με το *ότι* και 6 φορές πριν το νομίζω. Στη δεύτερη περίπτωση διαφοροποιείται η τιμή αληθείας της πρότασης με το *ότι*, ενώ το νομίζω διατηρεί τον επιστημικό του χαρακτήρα. Πιο συγκεκριμένα, η δομή *δεν νομίζω ότι X έχει τη σημασία «πιθανότατα το περιεχόμενο της πρότασης X που έπεται του *ότι* είναι ψευδές»*, όπως στα παραδείγματα:

(57) <Λ> ΝΤΑΞΕΙ η χώρα μας δεν πιστεύω ότι είναι η κατάλληλη η οποία μπορεί να προσφέρει Άσυλο και σε Άλλους ανθρώπους ΑΛΛΑ τουλάχιστον μπορεί να κάνει κάτι να τους βοηθήσει ή να τους προωθήσει σε μία άλλη χώρα [θα μου πεις όμως ποιος θα τους θέλει;

<A> δεν νομίζω ότι τώρα έχει να κάνει με χώρα και τα λοιπά αυτοί οι άνθρωποι αυτή τη χώρα επέλεξαν ή:: έστω:: εδώ τους έφερε η τύχη η μοίρα ο θεός δεν ξέρω ΤΙ

(58) <M> ο οποίος έχει γίνει (.) τελοσπάντων θρύλος (.) [να το πω κι έτσι

<K> [ναι

<M> (.) ε:: οπότε αναγκαστικά βγαίνει ό,τι είναι πολύ καλό βγαίνει αναγκαστικά ωραίο το έργο καλό το έργο

<Σ> [για κάτσε να δω

<K> [δεν είναι έτσι (.) γιατί μπορεί να πάρει κάποιος κάποιο θρύλο σου λέω εγώ και πάει και να το κάνει

<M> ναι [χάλια

<K> [χάλια

<M> πολύ δύσκολο

<K> δεν είναι πολύ δύσκολο

<M> πολύ δύσκολο να καταστρέψει τέ- τέτοια ταινία [πολύ δύσκολο

<K> [ε: δεν νομίζω ότι είναι

Η εμφάνιση αυτής της δομής παρατηρείται σε περιβάλλοντα σύγκρισης ή διαφοροποίησης του περιεχομένου με προηγούμενες ιδέες, στάσεις, αντιλήψεις, επιθυμίες, συμπεριφορές και μπορεί να πάρει τη μορφή διαφωνίας όταν η διαφοροποίηση

αφορά το περιεχόμενο των λόγων του συνομιλητή. Τέτοιες περιπτώσεις είναι τα παραδείγματα (57) και (58) παραπάνω, ενώ στο (59) η ομιλήτρια αρχικά προτείνει συγκεκριμένη περιοχή για έξοδο με τις συνομιλήτριες και στη συνέχεια ανακαλεί στη μνήμη της ένα μαγαζί, το όνομα του οποίου δεν θυμάται και πιθανότατα δεν βρίσκεται στην περιοχή που πρότεινε προηγουμένως, διαφοροποιώντας και μεταβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο την αρχική της επιλογή:

(59) <M> εγώ έλεγα να πάμε στο Γκάζι γι' αυτό
<K> πάμε και Γκάζι δεν έχω πρόβλημα να γυρίσω απ' τη δουλειά να δούμε τι καιρό θα χει (.) και κανονίζουμε τηλεφωνιόμαστε
<M> να πάμε σε μια καφετέρια που να 'ναι ζεστή μέσα να πάρουμε μια σοκολάτα να κατσου- να κάτσουμε παρέα όλοι μαζί να μιλάμε
<K> ε::
<M> βασικά θα μου άρεσε περισσότερο να πάμε δεν ξέρω αν έχεις ακούσει είναι μία καφετέρια που δεν ξέρω πού βρίσκεται ακριβώς δεν νομίζω ότι είναι Γκάζι που μπορείς να ΠΑΙξεις διάφορα παιχνίδια

Σε πραγματολογικό επίπεδο, συνιστούν στρατηγική ευγένειας, δεδομένου ότι το *νομίζω* μετριάζει το βαθμό δέσμευσης ως προς την αλήθεια της πρότασης και οι ομιλητές δεν παρουσιάζουν τους εαυτούς τους ως απόλυτους κατόχους της. Αντίθετα, προβάλλουν μια διαφορετική οπτική της πραγματικότητας, αφήνοντας περιθώρια διαπραγματεύσης του νοήματος και προστατεύοντας το θετικό πρόσωπο των ίδιων και των συνομιλητών τους.

Το ρήμα στο πρώτο πρόσωπο του παρελθοντικού μη συνοπτικού τύπου *νόμιζα* διαφοροποιείται από το αντίστοιχο πρόσωπο του παροντικού μη συνοπτικού καθώς χρησιμοποιείται με τη σημασία «είχα σχηματίσει μια γνώμη/ιδέα/αντίληψη για τον κόσμο, αλλά γνωρίζω πλέον ότι είναι ψευδής», όπως στα παραδείγματα:

(60) <M> οκεί (.) αμάξι έδωσες;
<MA> το 'χω πάρει ρε
<M> α έχεις δώσει και τα δύο;
<MA> ναι ρε
<M> εγώ νόμιζα ότι έχεις πάρει μόνο το ένα
<MA> λίγο μετά έδωσα το μηχανάκι ένα μήνα μετά το 'δωσα

(61) <Γ> με πήρε τηλέφωνο έντεκα η ώρα και δεν ήξερα καν τι κάνει εγώ νόμιζα ότι δουλεύει απ' το μεσημέρι και μου λέει ο::χι από τις έντεκα το πρωί δουλεύω κανονικότερα

(62) <Σ> [κι έμαθα πρόσφατα ότι τον λέγανε Συμεών η μάνα μου μου αποκάλυψε ότι το Ήξερε ((γελάει))
 <Μ> ποιο::;
 <Σ> ότι έδερνα τα τους συμμαθητές μου στο δημοτικό ((γελάει)) [γιατί εγώ νόμιζα ότι δεν το ήξερε]

Ο παρελθοντικός χρόνος του ρήματος *νομίζω* επηρεάζει την τιμή αληθείας της πρότασης με το *ότι* και το περιεχόμενό της παρουσιάζεται ως ψευδές. Έτσι στο (60) ο Μ είχε την εντύπωση ότι ο ΜΑ κατείχε μόνο δίπλωμα μηχανής, ενώ από τη συνομιλία γίνεται σαφές ότι έχει δίπλωμα μηχανής και δίπλωμα αυτοκινήτου. Στο (61) η Γ δεν γνωρίζει λεπτομέρειες για τη δουλειά της φίλης της και είχε σχηματίσει την εσφαλμένη αντίληψη ότι ξεκινούσε τη δουλειά το μεσημέρι. Αντίστοιχα, και στο (62) ο Σ είχε άγνοια για το τι ήξερε η μητέρα του όσον αφορά τη νεανική του επιθετική συμπεριφορά.

Συμπερασματικά, οι γραμματικοί χρόνοι του ρήματος, το παρόν και το παρελθόν, αποδίδουν διαφορετικές τιμές αληθείας στις προτάσεις που έπονται, χωρίς ωστόσο να τοποθετούνται ακριβώς στους δύο πόλους της αληθειαςκής τιμής (θετικό-αρνητικό). Το *νομίζω* σχολιάζει την τιμή αληθείας της πρότασης θεωρώντας ότι είναι πιθανότατα αληθής, ενώ το *νόμιζα* σχολιάζει την τιμή αληθείας της πρότασης εκφράζοντας με βεβαιότητα ότι στο παρόν της συνομιλίας είναι ψευδής. Και στις δύο περιπτώσεις οι ομιλητές δηλώνουν τη δέσμευσή τους ως προς την αλήθεια του περιεχομένου της πρότασης με *ότι*. (Περαιτέρω αναφορά στα υπόλοιπα γραμματικά πρόσωπα θα αποφευχθεί καθώς εμφανίζονται άπαξ και δεν παρουσιάζουν διαφορά ως προς τη χρήση από τους δύο τύπους που εξετάστηκαν παραπάνω).

Το ρήμα *πιστεύω* εμφανίζεται στη δομή *πιστεύω ότι* 40 φορές, από τις οποίες οι 38 είναι σε α' ενικό πρόσωπο και ειδικότερα 36 στο α' ενικό του Ενεστώτα (βλ. Πίνακας 6).

Πίνακας 6. Συχνότητα εμφάνισης κλιτικών τύπων του *πιστεύω*

<i>πιστεύω</i>	36
<i>πίστευα</i>	1
<i>πιστέψω</i>	1
<i>πιστεύεις</i>	1
<i>πιστεύετε</i>	1
Σύνολο	40

Η σημασία του σύμφωνα με τα λεξικά (ΛΚΝ, ΧΛΝΓ) είναι «αποδέχομαι ότι κάτι ισχύει πραγματικά, είμαι βέβαιος/σίγουρος για κάτι». Αν συγκρίνουμε την αντίστοιχη σημασία των λεξικών για το *νομίζω*, θα παρατηρήσουμε ότι το *πιστεύω* περιγράφεται ως ένα επιστημικά ισχυρότερο ρήμα στην κλίμακα δέσμευσης του ομιλητή ως προς την αλήθεια των λεγομένων του.

Το ρήμα *πιστεύω* στο άμεσο περιβάλλον του συνάπτεται με γραμματικές λέξεις διαφορετικών κατηγοριών. Στα δεξιά συνάπτεται με το *ότι*, το οποίο είναι το γραμματικό στοιχείο ανάλυσης μας και στα αριστερά (Α1 πρώτη θέση αριστερά, Α2 δεύτερη κ.λπ.) συνάπτεται συχνότερα με προσωπικές αντωνυμίες, συνδέσμους, αρνητικούς δείκτες ή κειμενικούς δείκτες.

Πίνακας 7. Δομικό πλαίσιο του *πιστεύω*

A3	A2	A1	Κομβική λέξη	Συχνότητα
	<i>εγώ</i>	<i>πιστεύω</i>	<i>ότι</i>	16
	<i>δεν</i>	<i>πιστεύω</i>	<i>ότι</i>	3
	<i>και</i>	<i>πιστεύω</i>	<i>ότι</i>	3
<i>ε</i>	<i>εγώ</i>	<i>πιστεύω</i>	<i>ότι</i>	2
<i>κι</i>	<i>εγώ</i>	<i>πιστεύω</i>	<i>ότι</i>	2
	<i>εντάξει</i>	<i>πιστεύω</i>	<i>ότι</i>	2
	<i>κοίτα</i>	<i>πιστεύω</i>	<i>ότι</i>	2
	<i>γιατί</i>	<i>πιστεύω</i>	<i>ότι</i>	1
<i>ε</i>	<i>κοίτα</i>	<i>πιστεύω</i>	<i>ότι</i>	1

Παρατηρώντας τις γραμματικές συνάψεις της δομής *πιστεύω ότι*, όπως παρουσιάζονται στον Πίνακα 7, διαπιστώνουμε ότι 16 φορές συνάπτεται με την προσωπική αντωνυμία *εγώ* (ποσοστό 43,2% επί του συνόλου των πρωτοπρόσωπων *πιστεύω*), από τις οποίες 15 φορές με τον ενεστωτικό τύπο και 1 φορά με τον τύπο του Παρατατικού.

Οι δομές *εγώ πιστεύω ότι*, *ε:: εγώ πιστεύω ότι*, *κι εγώ πιστεύω ότι* εμφανίζονται στην αρχική θέση των συνεισφορών. Το *εγώ*, όπως προκύπτει από την ανάλυση συνομιλίας αυθόρμητου λόγου με σώματα κειμένων, καταλαμβάνει τις αρχικές θέσεις των συνεισφορών και λειτουργεί ως μηχανισμός κατάληψης του βήματος και εστίασης της προσοχής των συνομιλητών στις προσωπικές θέσεις του ομιλητή (Γκούμα 2014). Οι λειτουργίες αυτές επιβεβαιώνονται και στα δικά μας δεδομένα, καθώς στις

συγκεκριμένες περιπτώσεις το *εγώ* συνάπτεται με το *πιστεύω ότι* για να οδηγήσει σε αντιπαραβολή (συχνότερα) ή ευθυγράμμιση (με το *κι εγώ*) τα ερμηνευτικά σχήματα των ομιλητών, για την κατανόηση πτυχών του κόσμου, με αυτά των συνομιλητών, όπως στα ακόλουθα παραδείγματα:

(63) <M> ναι ισχύει γιατί τώρα με το να πάμε άγνωστα άτομα θα είμαι ακόμα πιο:: αγχωμένη ήδη θα είμαι αγχωμένη πάνω σ' αυτό (.) εντάξει τουλάχιστον έχουμε το καλό ότι δεν θα κάνουμε διδασκαλία κάτι το οποίο εμένα με αγχώνει αν και πρέπει κάποια στιγμή να το ξεπεράσω γιατί το επάγγελμα μας αυτό είναι (.) η διδασκαλία
<A> εγώ πιστεύω ότι θα ήτανε καλό να διδάξουμε κάποιες ώρες γιατί εντάξει δε διδάσκεις και πολλές μη νομίζεις μια δυο ώρες [και θα ήταν ωραίο

(64) <M> καταρχήν (.) η λέξη έρωτας για τον καθένα είναι κάτι τελείως διαφορετικό () η λέξη έννοια
<K> έλα (.) πόσο διαφορετικό να 'ναι;
<M> είναι διαφορετικό (.) ο καθένας (.) ο καθένας () έχει τη δικ- το δικ- τη δικιά του γνώμη (.) όπως (.) εγώ πιστεύω ότι ο έρωτας είναι κάτι σαν τον πολιτικό (.) ο καθένας έχει τη γνώμη του

(65) <M> ισχύει αυτό το πράγμα και μένα μου φανήκανε κά::πως οι:: ερωτήσεις (.) δεν βγάζανε πολύ νόημα (.) 'ντάξει μετά:: όταν βγήκαμε έξω (.) μιλήσαμε με πέντε δέκα παιδιά (.) ((ήχος από αυτοκίνητο)) περίπου ίδια τα 'χαμε γράψει
<X> ναι::
<M> οπότε 'ντάξει δε νομίζω να υπάρχει τόσο:: θέμα
<X> εγώ πιστεύω ότι έχω κοπεί ρε

(66) <K> η αλήθεια είναι τι πιστεύετε; ότι ο έρωτας πρέπει να 'ναι αμοιβαίος ή όχι;
<AA> ναι
<M> όχι () κανονικά τον έρωτα τον ζεις μόνος σου
<K> κι εγώ [πιστεύω ότι είναι το συναίσθημα που βιώνεις

Στο (63) η άποψη της A *θα ήτανε καλό να διδάξουμε κάποιες ώρες* αποκλίνει από την άποψη της συνομιλήτριάς της, η οποία χαρακτηρίζει ως καλό το γεγονός ότι δεν θα διδάξουν *έχουμε το καλό ότι δεν θα κάνουμε διδασκαλία*. Στο (64) η K, θεωρώντας ότι η έννοια του έρωτα δεν γίνεται αντιληπτή με ιδιαίτερα διαφορετικό τρόπο από τους ανθρώπους, ωθεί την M να υποστηρίξει τη διαφορετική άποψή της ότι *ο έρωτας είναι κάτι σαν τον πολιτικό (.) ο καθένας έχει τη γνώμη του*. Στο (65) οι ομιλήτριες μοιράζονται την εμπειρία τους από την εξεταστική ενός μαθήματος και την πεποίθησή τους για τη θετική ή αρνητική έκβαση. Και ενώ η M είναι αισιόδοξη για το αποτέλεσμα της

εξέτασης, η πεποίθηση της X είναι διαφορετική *εγώ πιστεύω ότι έχω κοπέι ρε*. Από την άλλη πλευρά, στο (66) η K θέτει ένα ερώτημα κλειστού τύπου (ναι/όχι) προς τις συνομιλήτριές της και, καθώς η δεύτερη απάντηση ευθυγραμμίζεται με την αντίληψη της K για το θέμα, παίρνει ξανά το βήμα για να εκφράσει ότι *κι εγώ [πιστεύω ότι είναι το συναίσθημα που βιώνεις*. Σε αυτά τα παραδείγματα το *πιστεύω ότι* προβάλλει την ήδη σχηματισμένη αντίληψη του ομιλητή για το υπό συζήτηση θέμα και παράλληλα εκφράζει τον βαθμό δέσμευσής του για το αληθές αυτής της αντίληψης.

Η παρουσία της άρνησης *δεν* πριν το *πιστεύω* βρίσκεται στη δεύτερη θέση (με 3 εμφανίσεις) μαζί με το *και*, και αντιστρέφει την τιμή αληθείας της πρότασης με το *ότι*. Συγκεκριμένα, στο (67) η άρνηση *δεν* οδηγεί στην αντιστροφή της σημασίας του κύριου ρήματος, αλλά σηματοδοτεί ότι το περιεχόμενο της συμπληρωματικής πρότασης είναι ψευδές. Άρα, το *ότι δε θα γράψει* μεταβάλλεται σε *ότι θα γράψει* και το *πιστεύω* δίνει το βαθμό δέσμευσης της ομιλήτριας σε αυτόν τον ισχυρισμό.

(67) <N> και γίνουμε ρεζίλι δηλαδή θα πούνε ‘ντάξει το παιδί έχει θέμα είναι πάρα πάρα πολύ καλή εντάξει άμα συνεχίσει έτσι δε νομίζω να αντιμετωπίσουμε κανένα πρόβλημα ειλικρινά (.) ε:: με τη μικρή με τη μεγάλη μάλλον εγώ μικρή τη λέω μικρή τη βλέπω είναι ΤΟσο καλό παιδί έχει αυτούς τους προβληματισμούς αυτό το παιδί προβληματίζεται από μόνο του τόσο πολύ που όλη την ώρα το μυαλό του βρίσκεται σε ένα συνεχή προβληματισμό κι αν διαβάσω και δεν ανταποκριθώ και τώρα που διαβάσω και τελικά θα γράψω και στους βαθμούς; εγώ πιστεύω ότι θα γράψει δεν πιστεύω ότι δε θα γράψει εγώ τη βλέπω πολύ βελτιωμένη [...]

Αντίστοιχα, στο (68) η Λ *πιστεύει ότι η χώρα μας δεν είναι η κατάλληλη* και στο (69) η Μ *ότι δεν ήταν η συνήθεια*:

(68) <A> ναι και στην ουσία αυτό στην ουσία ζητούν ΣΤΕγη και:: νομίζω ιατρική περίθαλψη και αυτά ΤΑ δικαιούνται [...]

<Λ> αυτοί οι άνθρωποι έχουν την ανάγκη βοήθειας και ενός ασύλου ουσιαστικά

<A> ναι

<Λ> ΝΤΑΞΕΙ η χώρα μας δεν πιστεύω ότι είναι η κατάλληλη η οποία μπορεί να προσφέρει Άσυλο και σε Άλλους ανθρώπους ΑΛΛΑ τουλάχιστον μπορεί να κάνει κάτι να τους βοηθήσει ή να τους προωθήσει σε μία άλλη χώρα

(69) <M> [δεν πιστεύω ότι ήταν τόσο η συνήθεια

Ωστόσο, στην ίδια δομή η παρουσία του κλιτικού *το* μεταξύ του αρνητικού δείκτη και του ρήματος μεταβάλλει τη συντακτική και σημασιολο-πραγματολογική σχέση της φράσης με τη συμπληρωματική πρόταση. Το *δεν το πιστεύω* νοείται ως μια επιφωνηματικού χαρακτήρα φράση έκπληξης, ενώ η αλήθεια του περιεχομένου του συμπληρώματος προϋποτίθεται (γεγονοτική προϋπόθεση), όπως στο (70):

(70) <KA> [δε μπορώ:: δεν το πιστεύω ότι χέστηκες ρε
<K> ρε δε προ::λαβα αλήθεια σου λέω δε μπορούσα να τα συγκρατήσω ((γελάει))

Η χρήση του *πιστεύω* σε παρελθοντικό χρόνο *πίστευα* αποκτά την ίδια λειτουργία με τον αντίστοιχο τύπο του *νομίζω*. Η παρελθοντική χρονική αναφορά συνεπάγεται την αλλαγή της τιμής αληθείας της πρότασης με το *ότι* από θετική σε αρνητική. Έτσι, στο παράδειγμα (71) το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* (*το κάνουν αφού [τελειώ::σεις]*), καθίσταται ψευδές στο παρόν της ομιλήτριας:

(71) <I> ΚΑΛΑ σίγουρα θα βρεις αλλα (.) ΜΗπως (.) εΓΩ πίστευα ότι το κάνουν
αφού [τελειώ::σεις]

Τέλος, το ρήμα *θεωρώ* εμφανίζεται 26 φορές στο σώμα κειμένων, από τις οποίες οι 21 βρίσκονται στο πρώτο ενικό πρόσωπο του Ενεστώτα. Άλλοι τρεις τύποι εμφανίζονται με ελάχιστη συχνότητα.

Πίνακας 8. Συχνότητα εμφάνισης κλιτικών τύπων του *θεωρώ*

<i>θεωρώ</i>	21
<i>θεωρείς</i>	2
<i>θεωρούσα</i>	2
<i>θεωρούσε</i>	1
Σύνολο	26

Οι γραμματικές συνάψεις στις οποίες συμμετέχει αποτελούνται από την προσωπική αντωνυμία *εγώ*, τους συνδέσμους *και*, *αλλά*, την άρνηση *δεν* και το επίρρημα *απλά*. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι καμία από αυτές τις δομές δεν ξεχωρίζει ως προς τη συχνότητα εμφάνισης. Εκεί που παρατηρείται διαφοροποίηση είναι μετά από μικρή παύση (.) ή επίσυρση (::).

Πίνακας 9. Δομικά σχήματα του θεωρώ

απλά θεωρώ	3
εγώ θεωρώ	2
δε θεωρώ/ θεωρούσα	2
και θεωρώ	2
αλλά θεωρώ	2
(.)/: θεωρώ	11

Με το *θεωρώ* οι ομιλητές εκφράζουν την άποψή τους για πρόσωπα, καταστάσεις, συμπεριφορές και ενέργειες. Είναι επίσης επιστημικό ρήμα όπως τα *νομίζω* και *πιστεύω* και δηλώνει το βαθμό δέσμευσης των ομιλητών στην αλήθεια του περιεχομένου της πρότασης με *ότι*. Συνήθως ακολουθεί αξιολογικό σχόλιο, του οποίου η ένταση μετριάζεται από την παρουσία του *θεωρώ*, ενώ το συνομιλιακό πλαίσιο εμφάνισης είναι αυτό της διαφωνίας ή της προβολής διαφοροποιημένης γνώμης σε σχέση με την προηγούμενη στο συγκεκριμένο, όπως στα (72) έως (74):

(72) <X> [...] ε:: αλλά:: ρε παιδί μου ναι θα ήθελα και εν- για μια ώρα την ημέρα
ας πούμε ή παραμέρα και τα λοιπά:: ναι 'ντάξει να υπάρχει μία πιο στενή επαφή ή
έχεις σχέση ή δεν έχεις ()
<M> ρε ισχύει 'ντάξει απλά:: ξέρω 'γώ δηλαδή (.) @@@ δεν είναι τόσο αυτό απλά
θεωρώ ότι και το πολύ:: το μαζί συνέχεια φέρνει::

(73) <ME> μου λέγανε γιατί δεν θες φαρμακευτική;
<K> αν έχει ο πατέρας σου φαρμακείο καλό είναι
<AA> άλλο [αυτό
<ME> [μόνο αυτό είναι αλλά κατά τ' άλλα θεωρώ ότι (.) είσαι λίγο μπακάλης

(74) <H> πολύ αστείο αλλά να σου πω κάτι θεωρώ ότι αφού διάβασα και το βιβλίο
του (.) ε::μ:: ρε είναι ή του ύψους ή του ΒΑθους

Η άρνηση *δεν* πριν το *θεωρώ* ορίζει το περιεχόμενο της συμπληρωματικής πρότασης ως ψευδές, όπως φαίνεται στο παράδειγμα (75):

(75) <H> αυτουνού Ε τι 'χε πει ο άνθρωπος; ότι εντάξει δεν ήταν όλα με με λόγο
() ρε παιδί μου δε δε θεωρώ ότι όλα έχουν λόγο (.) ύπαρξης και λόγο ας πούμε::
(.) το το κάνω έτσι γιατί:: αυτό έχω στο μυαλό μου

Το αντίστοιχο συμβαίνει με τον παρελθοντικό χρόνο του ρήματος, δεδομένου ότι ο ισχυρισμός που ακολουθεί δεν ανταποκρίνεται πλέον στην πραγματικότητα για τον ομιλητή:

(76) <K> ε:: κοίτα (.) να σου πω () πέρασα τη φάση που ήμουνα κατά του γάμου που δεν ήθελα (.) που μου έβγαινε η αντίδραση () ε:: θε- θεωρούσα ότι δεν υπάρχει ένας άνθρωπος που (.) ε:: θα σου συμπεριφέρεται από την αρχή μέχρι το τέλος τέλος καλά
[...] ε:: ξέ::ρεις (.) μετά αναθεώρησα (.) γιατί:: κατάλαβα την αξία του συντρόφου

(77) <M> το θαύμαζες τέλειο ξέρω ‘γώ
<Π> το θαύμαζα πά::ρα πολύ τόσο πολύ [κι έλεγα
<M> [και εγώ το θαύμαζα είναι η αλήθεια
<Π> ποιοι είναι αυτοί λέω οι εξωγήινοι οι θεοί; δεν θεωρούσα ότι
<M> θα ‘ταν κατορθωτό [από αν
<Π> το θεωρούσα [από
<M> [από άνθρωπο
<Π> ακριβώς ακατόρθωτο το θεωρούσα

Για παράδειγμα στο (76) η K αναφέρει ότι στο παρελθόν ήταν κατά του γάμου γιατί εκλάμβανε ως υποκριτική τη θετική συμπεριφορά των ανδρών στην αρχή μιας σχέσης. Το περιεχόμενο της συμπληρωματικής με το στατικό ρήμα *υπάρχει* παρουσιάζεται ως διαχρονική αλήθεια, αλλά η περιγραφική αποτύπωση της πραγματικότητας ως αποτέλεσμα γενίκευσης της περιορισμένης βιωματικής εμπειρίας των δρώντων προσώπων είναι εξαρτημένη από το χωροχρονικό πλαίσιο μέσα στο οποίο διαμορφώθηκε η προοπτικοποιημένη αντίληψη των πραγμάτων και άρα υπόκειται σε αλλαγή. Η αλλαγή εντοπίζεται στη συνέχεια της συζήτησης (*μετά αναθεώρησα (.) γιατί:: κατάλαβα την αξία του συντρόφου*). Έτσι, το περιεχόμενο της συμπληρωματικής πρότασης είναι αληθές στο παρελθόν της ομιλήτριας (*θεωρούσα*), είναι όμως ψευδές στον παρόν της, στο χρονικό σημείο εκφώνησης. Θα πρέπει να επισημάνουμε εδώ ότι η σημασία του συγκεκριμένου εκφωνήματος είναι αποτέλεσμα της λογικής σχέσης των λεξικογραμματικών μονάδων, χωρίς να παρεμβάλλεται η αντιστοίχιση με την εξωτερική πραγματικότητα. Με αυτή την έννοια το *θεωρούσα* αποτελεί δείκτη μιας παραχωρητικής δομής, της οποίας η απόδοση, η οποία εκφράζει το πραγματικό γεγονός, ακολουθεί και θα μπορούσε να παραφραστεί ως «αν και θεωρούσα ότι...μετά αναθεώρησα».

Στο παράδειγμα (77) ο παρελθοντικός τύπος συνοδεύεται από την άρνηση *δεν*, η οποία αντιστρέφει την τιμή αληθείας της συμπληρωματικής πρότασης μέσα στο χρονικό πλαίσιο που έχει τεθεί από το ρήμα *θεωρούσα*. Εδώ παρατηρείται και το φαινόμενο της ετεροσυμπλήρωσης· η Μ συμπληρώνει το εκφώνημα της Π, ευθυγραμμιζόμενη πλήρως με τα γραμματικά χαρακτηριστικά που έχουν τεθεί από τη συνομιλήτριά της (παρελθοντικός χρόνος, άρνηση). Επομένως, το (*δεν*) *θα 'ταν κατορθωτό* καθίσταται αληθές μέχρι το χρονικό σημείο μεταβολής της τιμής αληθείας του. Συμπεραίνουμε, επομένως, ότι η τιμή αληθείας της πρότασης με το *ότι* δεν είναι σταθερή και αναλλοίωτη, ούτε αποτελεί πιστή αναπαράσταση της εξωτερικής πραγματικότητας, αλλά ακολουθεί τη νοητική σύλληψη, επεξεργασία, κατανόηση και ερμηνεία της βιωματικής εμπειρίας των ομιλητών. Η συνδιαμόρφωση του νοήματος από τις ομιλήτριες στο συγκεκριμένο σημείο στηρίζεται ακριβώς στην κοινή νοητική αντίληψη για τα πράγματα.

Συνολικά, τα τρία εγγενώς επιστημικά ρήματα *νομίζω*, *πιστεύω* και *θεωρώ*, τα οποία περιγράφονται ως συνώνυμα από τα λεξικά, έχουν αρκετές ομοιότητες στα δεδομένα. Αρχικά, το *νομίζω* είναι το συχνότερο ρήμα από τα τρία με δύο κλιτικούς τύπους πάνω από τις δέκα εμφανίσεις. Αντίθετα, όσο μειώνεται ο ρυθμός εμφάνισης παρατηρείται ότι κυρίως βρίσκεται σε χρήση ένας κλιτικός τύπος, ενώ οι άλλοι έχουν μία ή δύο εμφανίσεις μόνο. Η μείωση της συχνότητας εμφάνισης του λεξήματος οδηγεί και σε μείωση εμφάνισης διαφορετικών κλιτικών τύπων συνολικά (βλ. Πίνακα 10).

Πίνακας 10. Συχνότητα εμφάνισης κλιτικών τύπων των *νομίζω*, *πιστεύω* και *θεωρώ*

NOMIZΩ	Συχνότητα	ΠΙΣΤΕΥΩ	Συχνότητα	ΘΕΩΡΩ	Συχνότητα
νομίζω	40	πιστεύω	36	θεωρώ	21
νόμιζα	12	πίστευα	1	θεωρείς	2
νομίζαμε	1	πιστέψω	1	θεωρούσα	2
νομίζει	1	πιστεύεις	1	θεωρούσε	1
νόμιζες	1	πιστεύετε	1		
νόμιζαν	1				
νόμιζε	1				

Το α' ενικό πρόσωπο Ενεστώτα είναι το συχνότερο και στα τρία ρήματα συγκεντρώνοντας σχεδόν το σύνολο των χρήσεων του λεξήματος. Το α' ενικό

Παρατατικού επίσης εμφανίζεται, παρά τη διαφορά στη συχνότητα χρήσης μεταξύ του *νομίζω* (12) και των *πιστεύω* (1), *θεωρώ* (2). Τα υπόλοιπα πρόσωπα (α' πληθυντικό, β' ενικό, γ' ενικό και πληθυντικό) του *νομίζω* έχουν από μία εμφάνιση. Το ίδιο παρατηρείται για το *πιστεύω* (τα πρόσωπα του οποίου περιορίζονται στο πρώτο και δεύτερο ενικό και δεύτερο πληθυντικό), ενώ το δεύτερο ενικό Ενεστώτα του *θεωρώ* και το πρώτο ενικό Παρατατικού εμφανίζονται από δύο φορές. Όσον αφορά τους χρόνους, στον Ενεστώτα το *νομίζω* αριθμεί δύο διαφορετικούς κλιτικούς τύπους, το *πιστεύω* τρεις, και το *θεωρώ* δύο. Στον Παρατατικό καταγράφονται πέντε κλιτικοί τύποι του *νομίζω*, ένας τύπος του *πιστεύω* και δύο του *θεωρώ*. Οι υπόλοιποι χρόνοι των ρημάτων απουσιάζουν.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι και τα τρία ρήματα έχουν μια πολύ συγκεκριμένη κατανομή ως προς τον γραμματικό χρόνο και τα πρόσωπα στα οποία εμφανίζονται. Το α' ενικό πρόσωπο Ενεστώτα είναι αυτό που χρησιμοποιείται κυρίως από τους ομιλητές για να δείξουν το βαθμό δέσμευσής τους ως προς την εγκυρότητα των ισχυρισμών τους, ενώ το α' ενικό Παρατατικού (ή τα υπόλοιπα πρόσωπα) για να αναιρέσουν το ερμηνευτικό σχήμα στο οποίο είχαν καταλήξει μέχρι κάποιο χρονικό σημείο στο παρελθόν. Στον επόμενο Πίνακα συνοψίζονται οι γραμματικές συνάψεις των τριών ρημάτων.

Πίνακας 11. Γραμματικές συνάψεις των *νομίζω*, *πιστεύω* και *θεωρώ*

<i>δεν νομίζω ότι</i>	6	<i>εγώ πιστεύω ότι</i>	16	<i>απλά θεωρώ ότι</i>	3
<i>εγώ νομίζω (3)/ νόμιζα (3) ότι</i>	6	<i>δεν πιστεύω ότι</i>	3	<i>εγώ θεωρώ ότι</i>	2
<i>αλλά νομίζω ότι</i>	5	<i>και πιστεύω ότι</i>	3	<i>δε θεωρώ/ θεωρούσα ότι</i>	2
<i>όχι/ναι νομίζω ότι</i>	5	<i>ε εγώ πιστεύω ότι</i>	2	<i>και θεωρώ ότι</i>	2
<i>και νομίζω ότι</i>	3	<i>κι εγώ πιστεύω ότι</i>	2	<i>αλλά θεωρώ ότι</i>	2
<i>καλά (δεν) νομίζω ότι</i>	2	<i>(ε)ντάξει πιστεύω ότι</i>	2	<i>(.)/: θεωρώ ότι</i>	8
<i>κοίτα νομίζω ότι</i>	2	<i>κοίτα πιστεύω ότι</i>	2		
<i>δεν ξέρω νομίζω ότι</i>	2	<i>αλλά 'ντάξει πιστεύω ότι</i>	2		
<i>οπότε νομίζω ότι</i>	2	<i>γιατί πιστεύω ότι</i>	1		
<i>γιατί νομίζω ότι</i>	2	<i>ε κοίτα πιστεύω ότι</i>	1		
<i>δεν ήξερα νόμιζα ότι</i>	1	<i>όχι πιστεύω ότι</i>	1		

Στον παραπάνω πίνακα παρατηρείται ότι τα τρία ρήματα συμμετέχουν σε κοινές γραμματικές συνάψεις, και συγκεκριμένα:

α) με την προσωπική αντωνυμία *εγώ* και τις παραλλαγές με το μόριο *ε* και το σύνδεσμο *και*: (*ε*) (*κι*) *εγώ* + P + *ότι*,

β) με την άρνηση *δεν*: *δεν* + P + *ότι*,

γ) με το σύνδεσμο *και*: *και* + P + *ότι*, και

δ) με το σύνδεσμο *αλλά*: *αλλά* + P + *ότι*. Η τρίτη και τέταρτη δομή θα μπορούσε να ενοποιηθεί ως: ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ + P + *ότι*.

Τέλος, μια κοινή δομή εμφανίζεται με τα *καλά, απλά και εντάξει* + P + *ότι* (ΕΠΙΡΡΗΜΑ + P + *ότι*).

Τα ρήματα *νομίζω* και *πιστεύω* έχουν επιπλέον κοινές τις δομές *γιατί* + P + *ότι*, (*ε*) *κοίτα* + P + *ότι*, *όχι/ναι* + P + *ότι*, ενώ στις δομές *οπότε* + P + *ότι*, *δεν ξέρω* + P + *ότι* εμφανίζεται μόνο το *νομίζω*. Εάν συμπεριλάβουμε τα *γιατί* και *οπότε* στην κατηγορία των συνδέσμων τότε μειώνονται περισσότερο οι δομές που δεν είναι κοινές και για τα τρία ρήματα. Η διαφορά, ωστόσο, μεταξύ των κοινών δομών είναι στη συχνότητα χρήσης. Το ρήμα *νομίζω* χρησιμοποιείται κυρίως μετά από την άρνηση *δεν* και τα μόρια *ναι/όχι*, ενώ μετά το *εγώ* παρατηρείται τρεις φορές στον ενεστωτικό τύπο και τρεις στον παρελθοντικό. Το ρήμα *πιστεύω*, από την άλλη, δείχνει σαφή προτίμηση στη δομή *εγώ* + P + *ότι* με τις υπόλοιπες να εμφανίζονται σπανιότερα. Τέλος το *θεωρώ*, εκ των πραγμάτων λιγότερο συχνό, δεν παρουσιάζει προτίμηση σε συγκεκριμένη δομή και οι γραμματικές του συνάψεις έχουν περίπου τον ίδιο αριθμό εμφανίσεων.

Στον Πίνακα 12 συγκρίνεται η θέση του επιστημικού ρήματος στο εκφώνημα.

Πίνακας 12. Θέση στο εκφώνημα των *νομίζω*, *πιστεύω* και *θεωρώ*

Θέση	<i>νομίζω</i>	<i>πιστεύω</i>	<i>θεωρώ</i>
Αρχή συνεισφοράς 1η θέση	5	-	2
Αρχή συνεισφοράς 2η θέση	13	5	1
Αρχή συνεισφοράς 3η θέση	10	5	-
Μετά από παύση 1η θέση	3	3	5
Μετά από παύση 2η θέση	-	6	2
Μετά από παύση 3η θέση	-	2	2

Στον παραπάνω πίνακα διαπιστώνουμε ότι το ρήμα *νομίζω* εμφανίζεται κυρίως στις αρχικές θέσεις των συνεισφορών και ελάχιστα μετά από παύσεις, το ρήμα *πιστεύω* δεν διαφοροποιείται ως προς τη συχνότητα χρήσης μετά από παύσεις ή στην αρχή των εκφωνημάτων, ενώ το *θεωρώ* δείχνει σαφή προτίμηση στις θέσεις μετά από παύση.

Συνοψίζοντας τα αποτελέσματα της συγκριτικής ανάλυσης, τα τρία ρήματα χρησιμοποιούνται σε δύο χρόνους, στον Ενεστώτα και στον Παρατατικό, με συχνότερη την εμφάνιση του πρώτου ενικού προσώπου του Ενεστώτα. Έχουν κοινές γραμματικές συνάψεις και εμφανίζονται είτε στις αρχικές θέσεις των συνεισφορών είτε μετά από παύση. Η διαφορά τους έγκειται στη συχνότητα εμφάνισης σε κάθε κατηγορία: το ρήμα *νομίζω* είναι πιο συχνό από τα *πιστεύω* και *θεωρώ* και με περισσότερες χρήσεις του παρελθοντικού τύπου *νόμιζα*. Η δομή *εγώ πιστεύω ότι* αποτελεί τη συχνότερη γραμματική σύναψη, με δεύτερη σε σειρά συχνότητας την *δεν νομίζω ότι*, ενώ το *θεωρώ* παρουσιάζει μικρό αριθμό εμφανίσεων στις κοινές δομές. Αντιθέτως, εμφανίζεται αρκετά συχνά μετά από παύσεις, σε αντίθεση με το *νομίζω* που απαντά κυρίως στην αρχή των συνεισφορών.

Τα ευρήματα αυτά δίνουν αφορμή για μια εκ νέου συζήτηση της λεξικής σχέσης της συνωνυμίας όσον αφορά τα συγκεκριμένα ρήματα. Έχει διαπιστωθεί στη βιβλιογραφία ότι στις φυσικές γλώσσες οι λεξικές μορφές είναι μόνο εν μέρει συνώνυμες, δηλαδή οι σημασίες δύο διαφορετικών λεξικών μορφών επικαλύπτονται σε ένα βαθμό, ενώ η απόλυτη συνωνυμία είναι σχεδόν ανύπαρκτη (Lyons 1995, Palmer 1981). Έτσι, τα συνώνυμα παραμετροποιούνται ως προς την κατανομή τους σε διαφορετικά επίπεδα ύφους, διαφορετικό βαθμό αξιολογικής τοποθέτησης του ομιλητή, διαφορετικές συνδηλώσεις ή στην εμφάνιση σε διαφορετικά συμφραζόμενα (Saeed 2013: 98-99). Στο ίδιο συμπέρασμα κατέληξαν και γλωσσολόγοι σωμάτων κειμένων, υποστηρίζοντας ότι δύο λέξεις δεν μπορούν να είναι τέλεια συνώνυμα, καθώς παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές στα συμφραστικά πλαίσια εμφάνισής τους ανάλογα, λ.χ., με το επίπεδο ύφους ή τον τρόπο επικοινωνίας (Moon 2010), τις λεξικές τους συνάψεις ή το συμφραστικό τους εύρος (βλ. Γούτσος & Φραγκάκη 2015: 82-86). Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ότι λέξεις συνώνυμες, ακόμα κι όταν βρίσκονται στον ίδιο τρόπο

επικοινωνίας (προφορικός λόγος), στο ίδιο κειμενικό είδος (αυθόρμητη συνομιλία), στο ίδιο ύφος (απλό, οικείο, φιλικό) παρουσιάζουν διαφορές ως προς τη συχνότητα εμφάνισής τους, τις γραμματικές συνάψεις στις οποίες συμμετέχουν ή, ακόμα κι όταν αυτές είναι κοινές, στη συχνότητα προτίμησης αυτών των δομών και στις θέσεις τις οποίες καταλαμβάνουν στο εκφώνημα.

5.2.3. είμαι

Το ρήμα *είμαι* είναι το τρίτο σε συχνότητα σύναψης με το *ότι* και αριθμεί 57 εμφανίσεις. Στη σύναψη αυτή εντοπίζονται τρεις κλιτικοί τύποι, οι *είναι*, *ήταν* και *ήμουν*, όπως παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 13. Συχνότητα εμφάνισης κλιτικών τύπων του *είμαι*

<i>είναι</i>	52
<i>ήταν</i>	4
<i>ήμουν</i>	1
Σύνολο	57

Αυτό συμβαίνει καθώς οι τύποι δεν είναι αυτόνομοι στη σύναψή τους με το *ότι*, αλλά σχηματίζουν συγκεκριμένες δομές. Συνοψίζοντας το σύνολο των συνάψεων θα μπορούσαμε να τις κατατάξουμε στις εξής πέντε δομές με τις ακόλουθες εμφανίσεις:

Πίνακας 14. Συχνότητα δομών του *είμαι ότι*

	Δομές	Συχνότητα
1)	άρθρο + ουσιαστικό + <i>είναι</i> + <i>ότι</i>	32
2)	άρθρο + επίθετο + <i>είναι</i> + <i>ότι</i>	9
3)	άρνηση + <i>είναι</i> + <i>ότι</i>	7
4)	<i>είναι</i> + επίθετο + <i>ότι</i>	5
5)	δίπτυχη πρόταση → <i>αυτό που</i> + [ρηματική φράση] + <i>είναι</i> + <i>ότι</i>	4

Δομή 1^η

<i>η αλήθεια είναι ότι</i>	14
<i>το θέμα είναι ότι</i>	11
<i>ένας από τους κυριότερους λόγους είναι ότι</i>	1
<i>η διαφορά είναι ότι</i>	1
<i>το πρόβλημα είναι ότι</i>	1
<i>το τέτοιο είναι ότι</i>	1

<i>το αποτέλεσμα ήταν ότι</i>	1
<i>είναι μύθος ότι</i>	1
<i>μετά είναι ότι</i>	1
Σύνολο	32

Δομή 2^η

<i>το καλό είναι ότι</i>	3
<i>οι περισσότεροι είναι ότι</i>	2
<i>το δυσάρεστο είναι ότι</i>	1
<i>το χειρότερο απ' όλα είναι ότι</i>	1
<i>το δυστυχές ήταν ότι</i>	1
<i>το θεϊκό ήταν ότι</i>	1
Σύνολο	9

Δομή 3^η

<i>δεν είναι ότι</i>	7
----------------------	---

Δομή 4^η

<i>είναι ΤΡΕΛΟ ότι::</i>	1
<i>είμαι σίγουρη ότι</i>	1
<i>είναι σίγουρο ότι</i>	1
<i>είναι σίγουροι ότι</i>	1
<i>ήμουν σίγουρος ότι</i>	1
Σύνολο	5

Δομή 5^η

<i>αυτό που της έλεγα είναι ότι</i>	1
<i>αυτό που ήθελα να σου πω είναι ότι</i>	1
<i>αυτό που λυσσάνε όλοι οι βετζετέριαν με τα ζώα είναι ότι</i>	1
<i>δεν ήταν μόνο τα ήθη και οι παραδόσεις που τους κρατούσαν ήταν ότι</i>	1
Σύνολο	4

Ξεκινώντας από την πρώτη δομή, παρατηρούμε αρχικά ότι υπάρχουν παραλλαγές, καθώς το ουσιαστικό και το ρήμα μπορεί να βρίσκονται σε αντίστροφη σειρά (*είναι μύθος ότι*) ή η ονομαστική φράση να είναι σύνθετη: *ένας από τους κυριότερους λόγους είναι ότι* (αντί για *ο λόγος είναι ότι*). Επίσης, *το μετά είναι*, που με μια πρώτη ματιά φαντάζει παράταιρο, έχει ως ουσιαστικό *το σύμπτωμα* που βρίσκεται σε προηγούμενο σημείο της συνομιλίας.

Οι δύο πιο συχνές συνάψεις ή λεξικά συμπλέγματα (Γούτσος & Φραγκάκη 2015: 75) της πρώτης δομής είναι τα *η αλήθεια είναι ότι* και το *θέμα είναι ότι*, που καλύπτουν και το μεγαλύτερο μέρος του συνόλου των συμπλεγμάτων, 25 εμφανίσεις από τις 32.

Η δεύτερη δομή αποτελείται από επιθετικές φράσεις και έχει μικρότερη συχνότητα εμφάνισης από την πρώτη. Οι επιθετικές φράσεις βρίσκονται κατά κύριο λόγο στο ουδέτερο γένος του ενικού, κάτι που δικαιολογεί και την αποκλειστική παρουσία του ρήματος στο τρίτο πρόσωπο. Παραλλαγή αυτής της δομής είναι η τέταρτη δομή, όπου το ρήμα *είναι* προηγείται του επιθέτου, ενώ απουσιάζει το άρθρο. Η δομή αυτή εμφανίζεται κυρίως με το επίθετο *σίγουρος-η-ο* στο τρίτο ή στο πρώτο πρόσωπο.

Η τρίτη δομή δεν παρουσιάζει ποικιλότητα και έχει την ίδια περίπου συχνότητα με το δεύτερο λεξικό σύμπλεγμα.

Τέλος, η πέμπτη δομή περιλαμβάνει αυτό που ονομάζουμε δίπτυχες προτάσεις (βλ. 4.3.4.1), αποτελείται δηλαδή από μια αναφορική πρόταση (η αναφορική αντωνυμία που προσδιορίζει το *αυτό*) και το ρήμα με το συμπλήρωμά του. Η αναφορική πρόταση με το *που* μπορεί να έχει μικρότερη ή μεγαλύτερη έκταση: *που της έλεγα, που λυσσάνε όλοι οι βετζετέριαν με τα ζώα*. Το τελευταίο παράδειγμα της δομής διαφοροποιείται ακολουθώντας τη σειρά: *είναι* + ονοματική φράση (εξαιρόμενο στοιχείο) + αναφορική πρόταση (εισαγόμενη με το *που*), σε μια μορφή άρσης-θέσης για να δοθεί μεγαλύτερη εστίαση στο συμπλήρωμα που ακολουθεί *δεν ήταν μόνο τα ήθη και οι παραδόσεις που τους κρατούσαν ήταν ότι*.

Πιο συγκεκριμένα, το *η αλήθεια είναι ότι* σχολιάζει το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* ως αληθές:

(78α) <A> ρε συ δεν μου αρέσει η Πάολα είναι πολύ λαϊκά τα τραγούδια της <M> ναι ε; η αλήθεια είναι ότι είναι λαϊκά αλλά είναι πολλά τραγούδια της που πιστεύω ότι έχουν νόημα και είναι γενικά ξεσηκώνουν τον κόσμο

(79α) <A> εντάξει ναι αλλά η αλήθεια είναι ότι χάρηκα επειδή είναι δύο είναι αδερφάκια δεν είναι ((βήχας)) μόνα τους παίζουν πολύ μεταξύ τους (.) ειδικά το βράδυ

Όπως έχουν δείξει οι Γούτσος & Φραγκάκη (2015: 110), το συγκεκριμένο σύμπλεγμα έχει ένα «ευρύτερο πραγματολογικό και κειμενικό ρόλο»: επηρεάζει την τροπικότητα της

πρότασης, εκφράζει μια παραδοχή και τοποθετείται στην αρχή της συνεισφοράς ή μιας συντακτικής πρότασης, ενώ ακολουθεί μια αντίθεση με το *αλλά* που «επανεπιβεβαιώνει τον αρχικό ισχυρισμό». Τα δεδομένα μας επιβεβαιώνουν τις παραπάνω διαπιστώσεις και μπορούμε να προσθέσουμε ότι η χρήση του συμπλέγματος προηγείται σε όλες τις εμφανίσεις του μιας αρνητικής κατάστασης/αρνητικού αξιολογικού σχολίου (ενός προβλήματος, μιας έλλειψης, μιας δυσκολίας) και μιας θετικής κατάστασης/θετικού αξιολογικού σχολίου. Στην πρώτη περίπτωση, υπονοείται η έννοια της παραδοχής και στη δεύτερη η έννοια της έκπληξης.

Τα παρακάτω παραδείγματα είναι ενδεικτικά της αρνητικής κατάστασης που έπεται του συμπλέγματος (δήλωση παραδοχής):

(80) <A> εγώ έχω περάσει ένα λατινικό η αλήθεια είναι ότι τα άλλα δυο μ' έχουν δυσκολέψει αλλά:: γενικώς τα πάω καλά με τα λατινικά δεν έχω παράπονο

(81) <M> [κατά πόσο- η αλήθεια είναι ότι το μέτρο με δυσκολεύει πάρα πολύ και δεν έχω κάποιο άτομο να μπορεί να με βοηθήσει

(82) <Γ> ωραία για να εξελιχθώ πάνω στο αντικείμενό μου η αλήθεια είναι ότι Δε::ν το γουστάρω και τόσο (.) Δε μ' εξιΓΑ::ρει ρε παιδί μου τι να κάνω;

(83) <K> κοίτα η αλήθεια είναι (.) ότι μέσα στη σκηνή (.) είναι και λιγάκι άβολα έτσι όπως ήμασταν

Αντίθετα, στα ακόλουθα παραδείγματα περιλαμβάνεται μια θετική κατάσταση ή έκβαση μετά το *η αλήθεια είναι ότι* (έκφραση έκπληξης):

(84) <A> εντάξει ναι αλλά η αλήθεια είναι ότι χάρηκα επειδή είναι δύο είναι αδερφάκια δεν είναι ((βήχας)) μόνα τους παίζουν πολύ μεταξύ τους (.) ειδικά το βράδυ

(85) <I> [...] μπορώ να βλέπω πόσοι άνθρωποι επισκέπτονται:: το σάιτ @@@ της Ελλάδας ή του κόσμου και:: ποιο σάιτ ποιο άρθρο ας πούμε βλέπουμε εκείνη τη στιγμή και η αλήθεια είναι ότι το νούμερο που βρήκα ΜΟΛΙΣ πριν από τρεις μέρες που έκανα την τελευταία μου ανάρτηση ήταν χίλια ενενήντα εφτά [...]

(86) <E> ντάξει η αλήθεια είναι ότι το 'χουμε βρει πολύ φέτος δηλαδή:: κι εμένα με βολεύει πολύ που πηγαίνετε στα μαθήματα που εγώ δεν έρχομαι (.) οπότε νομίζω [ότι:: σ' αυτό υπάρχει μια συνεργασία ή (.) ((ήχος με τα χείλια)) βολεύουν τα προγράμματά μας

(87) <Γ> ΝΑΙ μας αναγνώρισε ε:: η αλήθεια είναι ότι έπεσε πάνω μου για να με χαιρετήσει γιατί δεν μπορούσε να περπατήσει κανονικά (.) εκεί να δεις σόου

Επόμενο σε συχνότητα είναι το σύμπλεγμα *το θέμα είναι ότι*, το οποίο παρουσιάζει προτασιακή ποικιλότητα (δίπτυχη πρόταση: *αυτό είναι το θέμα ότι*, ερωτηματική πρόταση: *ξέρεις ποιο είναι το θέμα; ότι*, αρνητική πρόταση: *δεν είναι θέμα ότι*) και εισάγει προτάσεις που εκλαμβάνονται ως αληθείς από τους ομιλητές:

(88) <Γ> όχι δεν διαφωνώ εγώ έχω πει να πάμε στο Αγρίνιο απλά:: το θέμα είναι ότι (.) αφενός μεν υπάρχει πρόβλημα οικονομικό

(89) <ΜΑ> έτσι για πλάκα ρε σιγά το θέμα είναι ότι μπορούσαν να έχουν την περσινή εμφάνιση και οι βλάκες πήγαν και πήραν άλλη φέτος ‘δωσαν δηλαδή πάλι δεκαέξι ευρώ ((γέλια))

(90) <Ι> ΔΕ θα μας ανακαλύψουνε αλλά το θέμα είναι ότι είναι μεΓΑλη ευθύνη κι ΑΝ συμβεί το οτιδήποτε πέφτει όλο πάνω μου

Το σύμπλεγμα εντοπίζεται στην αρχή των συνεισφορών ή συντακτικών προτάσεων και λειτουργεί ως κειμενικός δείκτης εστίασης σε μια συγκεκριμένη κατάσταση. Η κατάσταση αυτή αποτελεί συνήθως ένα προβληματικό σημείο για τους ομιλητές, οι οποίοι το θέτουν στη συζήτηση με στόχο την ανάδειξή του:

(91) <ΜΑΡ> [και το θέμα είναι ότι αν βγούμε έξω τόσα πολλά άτομα δεν θα βρούμε να κάτσουμε

(92) <Γ> όχι δεν διαφωνώ εγώ έχω πει να πάμε στο Αγρίνιο απλά:: το θέμα είναι ότι (.) αφενός μεν υπάρχει πρόβλημα οικονομικό (.)[...] και αφετέρου:: ότι ο ΧΧΧ σίγουρα δεν θα μπορεί γιατί το πρόγραμμα θα το μάθει:: δύο τρεις μέρες πριν τις γιορτές για τις γιορτές οπότε θα πρέπει να το κανονίσουμε τελευταία στιγμή

(93) <Μ> αυΤΟ δεν ξέρω αν δέχονται ιδιωτικά επειδή είναι το δικό μου (.) τώρα δεν ξέρω αν δέχονται τα ιδιωτικά αυτό είναι το θέμα ότι μπορεί να μην δέχονται (.)

Η αρνητική δομή προσδιορίζει το σημασιολογικό περιεχόμενο του συμπλέγματος, δηλαδή αναιρεί την έννοια του προβλήματος, και αφήνει ανεπηρέαστη την πρόταση που έπεται με αποτέλεσμα τη μη ακύρωση της προϋπόθεσης:

(94α) <Ε> δεν το εκδηλώνει βέβαια αλλά και πάλι κοιτάμε να προλάβουμε και να λέμε ότι ε:: ο κάθε άνθρωπος έχει τη δική του τις δικές του:: δυνατότητες ταλέντα

άλλος είναι καλός εκεί άλλος είναι αλλού ο καθένας έχει την αξία του δεν είναι θέμα ότι α:: ο ένας παίρνει δεκαοχτώ ο άλλος παίρνει δώδεκα
(94β) Ο ένας παίρνει δεκαοχτώ ο άλλος παίρνει δώδεκα.

Αντίστοιχο πραγματολογικό και κειμενικό ρόλο έχουν και τα άλλα λεξικά συμπλέγματα της 1^{ης} δομής όπως και αυτά της 2^{ης} της 4^{ης} και της 5^{ης} δομής. Περιλαμβάνοντας αξιολογικές ονοματικές και επιθετικές φράσεις (*το πρόβλημα είναι, το αποτέλεσμα ήταν, το καλό είναι, το δυστυχές ήταν, είναι τρελό, είναι σίγουρο*) όχι μόνο δείχνουν προς το επόμενο σημείο του κειμένου, το οποίο εκλαμβάνουν ως αληθές, αλλά το τοποθετούν και σε συγκεκριμένο αξιολογικό πλαίσιο.

Η δομή, τα δείγματα (tokens) της οποίας διαφοροποιούνται ως προς τον πραγματολογικό τους χαρακτήρα, είναι η τρίτη με τον αρνητικό δείκτη *δεν*. Η παρουσία της άρνησης στο σύμπλεγμα *δεν είναι ότι* αντιστρέφει την τιμή αληθείας της πρότασης με ότι λειτουργώντας μετριαστικά:

(95) <N> δηλαδή εγώ το προσπάθησα δεν είναι ότι δεν πήγα στο:: μάθημα (.) αλλά δεν γίνεται

(96) <N> μπλοκάρει εγώ πιστεύω δεν έχει αυτοπεποίθηση αυτό της λείπει της Σταυρούλας της λείπει η αυτοπεποίθηση δεν πιστεύει στον εαυτό της εγώ αυτό πιστεύω ότι λείπει από τη Σταυρούλα @@@ δεν είναι ότι δε διαβάζει

(97) <M> ναι μπορεί να τις έχει βρει από (.) αλλού δεν ξέρω ΡΕ πάντως μας είπε ότι είχε μέσο όρο περίπου εξίμισι επτά και τον πήραν μια χαρά στην πρακτική και ά::νετα δεν είναι ότι είχε οκτώ

Στο (95) το *δεν πήγα στο μάθημα* σχολιάζεται ως ψευδές, καθώς η N με τη σύνθετη δομή *δεν είναι ότι δεν πήγα στο:: μάθημα* εννοεί ότι πήγε στο μάθημα. Αντίστοιχα, στο (96) το *δε διαβάζει* είναι ψευδές, σύμφωνα με τη N, η οποία αναφέρει ότι η Σταυρούλα διαβάζει και στο (97) το *είχε οκτώ* επίσης χαρακτηρίζεται ως ψευδές.

Συνολικά, το ρήμα *είμαι* απαντά με τη μορφή λεξικών συμπλεγμάτων στη σύναψη του με το *ότι*. Τα συμπλέγματα αυτά μπορούν να ταξινομηθούν σε πέντε διαφορετικές συντακτικές δομές, οι οποίες πραγματώνουν συγκεκριμένους κειμενικούς και σημασιο-πραγματολογικούς ρόλους. Είναι τοποθετημένα στην αρχή των συνεισφορών και κατευθύνουν τους συνομιλητές στο επόμενο σημείο του εκφωνήματος που περιέχει τη

βασική πληροφορία, την οποία πλαισιώνουν με συγκεκριμένη αξιολογική χροιά και κυρίως τη σχολιάζουν ως προς την τιμή αληθείας της όταν η πρόταση δεν έχει γεγονοτικό χαρακτήρα.

5.2.4. ζέρω

Το ρήμα *ζέρω* εμφανίζεται 32 φορές στα δεδομένα και παρουσιάζει ενδιαφέρον το γεγονός ότι η συχνότητα χρήσης των κλιτικών τύπων του λήμματος καταγράφουν σταδιακή μείωση από το συχνότερο στο λιγότερο συχνό. Συχνότερος κλιτικός τύπος είναι το *ζέρω* με εννιά εμφανίσεις και ακολουθούν τα *ζέρεις* και *ήξερα* με επτά και πέντε εμφανίσεις αντίστοιχα. Οι υπόλοιποι τύποι εμφανίζονται κατά μέσο όρο δύο φορές.

Πίνακας 15. Συχνότητα εμφάνισης κλιτικών τύπων του *ζέρω*

<i>ζέρω</i>	9
<i>ζέρεις</i>	7
<i>ήξερα</i>	5
<i>ήξερες</i>	3
<i>ζέρουμε</i>	2
<i>ήξερε</i>	2
<i>ζέρει</i>	2
<i>θα ζέρει</i>	1
<i>ζέρατε</i>	1
Σύνολο	32

Το ρήμα *ζέρω* είναι πυροδότης προϋποθέσεων και δημιουργεί προϋποθετικά κατηγορήματα, το συμπλήρωμά του δηλαδή είναι ένα γεγονός, για αυτό και μπορεί να συνιστά ένα είδος γνώσης. Στη συνέχεια, παραθέτω αυθεντικά παραδείγματα από τα δεδομένα (98α)-104(α) και τις αντίστοιχες γεγονοτικές προϋποθέσεις τους (98β)-(104β):

(98α) <K> σε ό::λα τα τμήματα () ζέρω ότι τα μεταπτυχιακά ΔΕ::Ν πληρώνονται::

(98β) Τα μεταπτυχιακά δεν πληρώνονται.

(99α) <M> το ζέρω ότι είναι εδώ αλλά το μυαλό του είναι αλλού

(99β) Είναι εδώ αλλά του μυαλό του είναι αλλού.

(100α) <A> όχι ζέρω ότι μένει νότια

(100β) Μένει νότια.

(101α) <X> @@@ όχι κάθε μέ::ρα αλλά ρε παιδί μου (.) επειδή εγώ ξέρεις ότι:: έχω κι ένα θέμα με τις φίλες μου θέλω να περνάω χρόνο:: και μ' αυτές πολύ
(101β) Έχω κι ένα θέμα με τις φίλες μου [...].

(102α) <Γ> ((γέλια)) τι να πρωτοπείς τώρα γι' αυτή την ομάδα ξέρεις ότι είμαι Λίβερπουλ
(102β) Είμαι Λίβερπουλ.

(103α) <Φ> πιο πιθανό ναί (.) καλά γενικά κρύβεται κιόλας από σένα [γιατί ξέρει ότι άμα σου πω ότι είναι ακόμα άρρωστη θα φωνάζεις ((γέλια))]
(103β) Άμα σου πω ότι είναι ακόμα άρρωστη θα φωνάζεις.

(104α) <Γ> άλλο να τον έχουμε γνωρίσει να τον ξέρει κάποιος πηχί ο Τάσος (.) που σου λέω για τον άλλον τον τύπο ξέρω ‘γώ ξέρουμε ότι τον λένε Δημήτρη δυο πράγματα
(104β) Τον λένε Δημήτρη.

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, οι προϋποθέσεις παραμένουν σταθερές υπό άρνηση (Κανάκης 2007), γεγονός που επιβεβαιώνεται και από τα δεδομένα μας:

(105α) <A> είναι μικρούλι ρε παιδί μου δεν ξέρει ότι εντάξει υπάρχουν εκατό πενήντα λύσεις ακόμα και ψεύτικο που λέει ο λόγος μπαίνει
(105β) Υπάρχουν εκατό πενήντα λύσεις.

(106α) <K> δεν το ‘ξερα καν ότι υπάρχει κι άλλο [κι άλλη ταινία
(106β) Υπάρχει κι άλλη ταινία.

(107α) <Γ> ναί (.) γιατί σκέψου ότι και τον φίλο της τον XXX τον γνώρισα πέρσι και ένα χρόνο που κάνουμε παρέα δεν ήξερα ότι η XXX είναι στη σχολή μας
(107β) Η XXX είναι στη σχολή μας.

Όπως φαίνεται από τα παρακάτω παραδείγματα, οι προϋποθέσεις μένουν σταθερές και υπό ερώτηση:

(108α) <K> ε:: παρένθεση (.) ξέρατε ότι τα μαγαζιά το Σάββατο κλείνουν πέντε η ώρα;
(108β) Τα μαγαζιά το Σάββατο κλείνουν πέντε η ώρα.

(109α) <M> ήξερες ήξερες ότι εκεί είναι το σπίτι;
<A> ναί ήμουνα τριών
(109β) Το σπίτι είναι εκεί.

Συνεπώς, η γεγονοτική προϋπόθεση διατηρείται σε κάθε προτασιακό τύπο.

Ως προς το σημασιολογικό περιεχόμενο το *ξέρω* απαντά με τη σημασία της γνώσης μιας πληροφορίας (98, 99,100), της γνώσης του εαυτού (101, 102), όπως και της γνώσης του άλλου (χαρακτήρα, συμπεριφορά) (103, 104). Η σημασία αυτή είναι άμεσα συνδεδεμένη με το κειμενικό είδος της αυθόρμητης συνομιλίας σε οικείο, φιλικό ύφος.

5.2.5. σκέφτομαι

Το ρήμα *σκέφτομαι* συνάπτεται 28 φορές με το *ότι* στα δεδομένα και ο συχνότερος κλιτικός τύπος του είναι το δεύτερο ενικό πρόσωπο Προστακτικής *σκέψου*. Επόμενα σε συχνότητα εμφάνισης είναι οι παρελθοντικοί τύποι *σκέφτηκα* και *σκεφτόμουν* με σημαντική διαφορά από τον πρώτο τύπο. Το σύνολο των κλιτικών τύπων που συνάπτονται με το *ότι* παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 16. Συχνότητα εμφάνισης κλιτικών τύπων του *σκέφτομαι*

<i>σκέψου</i>	16
<i>σκέφτηκα</i>	4
<i>σκεφτόμουν</i>	3
<i>σκέφτομαι</i>	2
<i>σκέφτεσαι</i>	1
<i>σκεφτείς</i>	1
<i>σκεφτότανε</i>	1
Σύνολο	28

Ο τύπος *σκέψου* στη σύναψή του με το *ότι* χρησιμοποιείται ως μηχανισμός προσέλκυσης της προσοχής των συνομιλητών και εισάγει πληροφορίες, οι οποίες κατά τους ομιλητές παρουσιάζουν ενδιαφέρον, προκαλούν εντύπωση και είναι ιδιαίτερα σημαντικές για το υπό συζήτηση θέμα ή για την αφήγηση. Έχει, επομένως, κειμενική λειτουργία και παράλληλα πυροδοτεί προϋποθέσεις (presupposition trigger), καθώς το περιεχόμενο της πρότασης που ακολουθεί γίνεται αντιληπτό ως γεγονοτική προϋπόθεση. Για να φανεί ευκρινέστερα το φαινόμενο της προϋπόθεσης, μετά από κάθε αυθεντικό παράδειγμα από τα δεδομένα του σώματος (110α) έως (114α) παρατίθεται το αντίστοιχο γεγονοτικό κατηγορήμα που προϋποτίθεται (110β) έως (114β):

(110α) <Γ> ε:: σκέψου ότι από κάτω ανεβήκαν όλοι πάνω μετά δηλαδή πήραν τις παρέες τους που ήταν όλοι κάτω και ανεβήκανε πάνω και έκλεισε το μαγαζί στις ε:: εξίμισι; που πέντε η ώρα είχε κλείσει κανονικά

(110β) Από κάτω ανέβηκαν όλοι πάνω μετά

(111α) <Γ> [...] ε:: σκέψου ότι έφυγε λίγο πριν το κλείσιμο για να δεν έμεινε στο μάζεμα

(111β) Έφυγε λίγο πριν το κλείσιμο.

(112α) <Γ> οπότε ούτως ή άλλως εκεί θα πρέπει να πάει (.) και σκέψου ότι ήδη συζητάμε για το πού θα πάει

(112β) Ήδη συζητάμε για το πού θα πάει.

(113α) <Α> [...] και μετά ξανά σκέψου ότι οι εξεταστικές δεν τελειώνουν

(113β) Οι εξεταστικές δεν τελειώνουν.

(114α) <Σ> [αλλά σκέψου λίγο ότι είναι πολύ καλή δουλειά

(114β) Είναι πολύ καλή δουλειά.

Μπορεί να παρατηρήσει κανείς, βέβαια, ότι τα ρήματα στις προτάσεις με το *ότι* βρίσκονται είτε σε παρελθοντικό είτε σε παροντικό χρόνο (*ανεβήκαν, έφυγε, συζητάμε, τελειώνουν, είναι*), τα οποία αποτελούν την πλειονότητα στο σύνολο των 28 εμφανίσεων. Η χρήση του μέλλοντα απαντά μία φορά χωρίς να αλλάζει τον προϋποθετικό χαρακτήρα του κατηγορήματος:

(115) <Γ> ε βέβαια ξεκίνησε το [σχήμα με τον Μαζωνάκη

<Σ> [βρήκες [βρήκε::ς

<Γ> [πρέπει να πάμε στο Μαζωνάκη

<Σ> βρήκες τιμές;

<Γ> ΒΕΒΑΙΩΣ και βρήκα τιμές () ά::στο ((γέλιο))

<Σ> δηλαδή; <Γ> ε:: πονάει η τσέπη μας ήδη

<Σ> για φοιτητικό έχει:: ή μπα;

<Γ> δεν έχει βγει κάτι ακόμα για το φοιτητικό (.) αλλά για τις κανονικές τιμές που είδαμε:: είναι ψηλά (.) [είναι

<Σ> δύο;

<Γ> εκατόν εξήντα [ευρώ

<Σ> Α

<Γ> στα τέσσερα άτομα

<Σ> στα ΤΕσσερα άτομα; ((γέλιο))

<Γ> άστο και εμείς έτσι σκεφτόμαστε διακεκομμένα (.) ναι βγαίνει γύρω στα σαράντα ευρώ στον καθένα

<Σ> όχι όχι (.) όχι () καθίστε:: στα αυγά σας

<Γ> σκέψου ότι τις γιορτές θα ανέβουν κιόλας τα μπουκάλια οπότε::

<Σ> ε ναι όχι δε::ν δεν συμφέρει

Στο (115) οι ομιλητές συζητούν για την έξοδό τους σε κέντρο διασκέδασης την επερχόμενη περίοδο των γιορτών. Πριν προχωρήσουν σε κράτηση θέσεων εξετάζουν το κόστος της εξόδου με την ισχύουσα τιμή σε σύγκριση με τη δική τους οικονομική κατάσταση. Αποφασίζουν τελικά ότι είναι ακριβά και δεν θα πάνε. Είναι χαρακτηριστική η συνεισφορά του Σ: *όχι όχι (.) όχι () καθίστε:: στα αυγά σας*, ενώ στη συνέχεια ο Γ αναφέρει το επιπλέον επιχείρημα: *σκέψου ότι τις γιορτές θα ανέβουν κιόλας τα μπουκάλια*. Η αναφορά σε μια μελλοντική κατάσταση είναι εξ ορισμού μη γεγονοτική, ο ομιλητής εδώ όμως λαμβάνει την άνοδο της τιμής των μπουκαλιών την περίοδο των γιορτών ως βέβαιο γεγονός, το οποίο προϋποθέτει για την λήψη της τελικής τους απόφασης (η οποία ακολουθεί από τον Σ: *ε ναι όχι δε::ν δεν συμφέρει*). Συνεπώς, ανεξάρτητα από τον γραμματικό χρόνο του κατηγορήματος, οι ομιλητές χρησιμοποιούν το *σκέψου ότι* για να εισαγάγουν γεγονοτικές προϋποθέσεις.

Οι υπόλοιποι κλιτικοί τύποι που εμφανίζονται στα δεδομένα χρησιμοποιούνται με την πρωτοτυπική σημασία του ρήματος *σκέφτομαι*, τη νοητική επεξεργασία των δεδομένων, και εισάγουν στη συνομιλία το περιεχόμενο αυτής της νοητικής διαδικασίας. Και σε αυτήν την περίπτωση, οι κλιτικοί τύποι εισάγουν γεγονοτικές προϋποθέσεις. Ένδειξη ότι πρόκειται για προϋποθετικά κατηγορήματα είναι η παρουσία της άρνησης πριν το ρήμα *σκέφτομαι*, καθώς «οι προϋποθέσεις μένουν σταθερές υπό άρνηση» (Κανάκης 2007: 229, βλ. το πρόβλημα της προβολής). Στο (116) η Δ εξιστορεί στους συνομιλητές της μια ιστορία συγγενών. Η Ρ (κόρη της Δ) έχει μία θεία, της οποία η πεθερά είδε στον ύπνο της τον τεθνεώτα σύζυγό της να την καλεί να τον συναντήσει.

(116) <Δ> και:: πιο μετά κατεβαίνει η νύφη της κι η μια κι η άλλη και δεν ξέρω τώρα όταν κατέβηκε η μία γιατί η μία εργάζεται η άλλη

<Ρ> η θεία η Λίτσα ή η Ελπίδα;

<Δ> ε:: δεν θυμάμαι τώρα ποια (.) από τις δύο κατέβηκε ρε παιδί μου κι αυτά και:: της λέει να σου πω της λέει το έλεγε της Λίτσας δεν ξέρω αν το έλεγε και της Ελπίδας ή αν έτυχε κι η Ελπίδα εκείνη την ώρα

<Ρ> η θεία η Λίτσα κατέβηκε πρώτη;

<Δ> δεν θυμάμαι κατέβηκε πάντως κι οι δύο τις νύφες

<Μ> τελospάντων

<Δ> αλλά μου το ‘πε η Λίτσα αυτό ότι της το ‘πε (.)
 <E> ναι
 <Δ> της λέει Λίτσα να σου πω Μανωλίτσα τι λέει να σου πω τι ονειρεύτηκα
 απόψε; (.) της λέει τι; είδα τον πεθερό σου (.) στον ύπνο μου και μου λέει:: Ελένη
 αυτήν την Ελένη Ελένη τι κάνεις; πού είσαι; αργείς να έρθεις
 <E> α::
 <P> αμάν
 <Δ> και στον ύπνο της απάνω του λέει φύγε φύγε
 <E> πάλι καλά θα την έπαιρνε ((γέλια))
 <Δ> άκου άκου άκου (.) του έλεγε φύγε μα κοιμότανε αυτή στο όνειρό της δηλαδή
 στον ύπνο της εκείνη την ώρα αυτή δεν σκεφτότανε ότι είναι πεθαμένος κι ότι τον
 διώχνει

Η άρνηση στο τελευταίο εκφώνημα προσδιορίζει το ρήμα *σκεφτότανε* και οι
 προϋποθέσεις *είναι πεθαμένος και τον διώχνει* διατηρούνται σε ισχύ.

Γεγονοτικές προϋποθέσεις συναντάμε και με τους άλλους κλιτικούς τύπους, όπως
 αναφέραμε. Στα παρακάτω αποσπάσματα τα (117β) έως (120β) συνιστούν τις
 προϋποθέσεις των (117α) έως (120α):

(117α) <T> ((γέλια)) () PE σκέφτηκα να πρ να πάρω κάτι κουλουράκια τώρα από
 τον φούρνο (.) αλλά μετά σκέφτηκα ότι ΚΑΝΟΥΜΕ ΔΙΑΙΤΑ [((γέλια))]
 (117β) Κάνουμε δίαιτα.

(118α) <A> [ΘΑ πήγαινα:: θα ΠΗΓΑΙΝΑ Γρεβενά αλλά πάλι μετά σκεφτόμουνα
 ότι:: (.) γράφω μετά προόδους κατευΘΕΙΑΝ οπότε δεν μπορώ να ΠΑΩ
 (118β) Γράφω μετά προόδους κατευθείαν.

(119α) <Γ> με τρία χιλιάρικα παίρνεις αυτοκίνητο αγόρι μου
 <M> η γιαμάχα είχε ένα καλό:: από την άλλη σκέφτομαι ότι δεν έχω τρία
 χιλιάρικα ((γέλια))
 (119β) Δεν έχω τρία χιλιάρικα.

(120α) <M> ‘ντάξει καλά είναι για την σχολή μου αν σκεφτείς ότι έχουμε δέκα
 κάθε εξάμηνο
 (120β) Έχουμε δέκα [μαθήματα] κάθε εξάμηνο.

Διαπιστώνουμε, δηλαδή, ότι ο παρελθοντικός χρόνος του ρήματος *σκέφτομαι* και η
 παρουσία της άρνησης δεν επηρεάζουν τον αληθειακό χαρακτήρα του περιεχομένου της
 ακόλουθης πρότασης.

Σε ορισμένες περιπτώσεις οι ομιλητές χρησιμοποιούν το *σκέφτομαι* ότι ως κειμενικό δείκτη εισαγωγής των σκέψεών τους σε ευθύ λόγο. Έτσι, μετά το *ότι* μπορεί να ακολουθεί ερωτηματική πρόταση σε οριστική έγκλιση (121) ή ακόμα και σε υποτακτική (122) με παρεμβολή του κειμενικού δείκτη *τόρα* μεταξύ του *ότι* και του *να*:

(121) <M> εγώ προχθές που έγινε ο σεισμός που ακούστηκε στην Αθήνα οι δύο μεγάλοι σεισμοί σκεφτόμουν ότι το απόγευμα ε:: τι θα γίνει αν γίνει ένας σεισμός την ίδια μέρα έτσι παιδιά σας στο ορκίζομαι τι θα γίνει αν γίνει ένας σεισμός και:: δεν έχουμε κοντά μας κλειδιά κινητό λεφτά ώστε να φύγουμε αμέσως και να τα έχουμε έτοιμα [μια σφυρίχτρα έστω

(122) <K> ξέρεις τι δεν του το είπα γιατί σκεφτόμουν ότι τώρα να φέρω εγώ (.) τον Αντώνη που θα κερνάτε ξέρω 'γώ εσύ με την Άννα;

Εξαιτίας της δυνατότητας του *σκέφτομαι* να εισαγάγει πληροφορίες στο λόγο, παρατηρείται το αντίστοιχο φαινόμενο με το *λέω ότι*, όπου εμφανίζεται υποτακτική έγκλιση ή ευθείες ερωτήσεις μετά το *ότι*, καθώς μεταφέρονται αυτούσιες οι σκέψεις του ομιλητή. Συνεπώς, το ρήμα «σκέφτομαι», με τη σημασία της νοητικής επεξεργασίας, εισάγει στη συνομιλία σκέψεις και πληροφορίες οι οποίες θεωρούνται ιδιαίτερα σημαντικές και πυροδοτεί γεγονοτικές προϋποθέσεις.

5.2.6. φαίνομαι

Το ρήμα *φαίνομαι* έχει 15 εμφανίσεις στο σώμα κειμένων. Από αυτές οι 11 ανήκουν στον τύπο *φαίνεται*. Οι άλλοι κλιτικοί τύποι εμφανίζονται άπαξ.

Πίνακας 17. Συχνότητα εμφάνισης κλιτικών τύπων του *φαίνομαι*

<i>φαίνεται</i>	11
<i>φάνηκε</i>	1
<i>φαίνονται</i>	1
<i>φαινότανε</i>	1
<i>φανεί</i>	1
Σύνολο	15

Οι γραμματικές συνάψεις στις οποίες συμμετέχει η δομή *φαίνεται ότι* από τα αριστερά παρατίθενται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 18. Γραμματικές συνάψεις του *φαίνομαι*

<i>δεν φαίνεται ότι</i>	3
<i>κοίτα φαίνεται ότι</i>	2
<i>εκεί φαίνεται ότι</i>	1
<i>να φαίνεται ότι</i>	1
<i>ρε φαίνεται ότι</i>	1
<i>τόρα φαίνεται ότι</i>	1
<i>αλλά φαινότανε ότι</i>	1
<i>γιατί φαίνονται ότι</i>	1
<i>μου φαίνεται ότι</i>	1

Παρατηρούμε ότι συνεμφανίζεται με την άρνηση *δεν*, με επιρρήματα όπως *εκεί*, *τόρα*, με κλιτικά όπως το *μου*, με κειμενικούς δείκτες, *κοίτα*, *ρε*, με συνδέσμους *αλλά* ή το μόριο *να*. Το *φαίνεται*, δηλαδή, εντοπίζεται σε ένα αμιγώς γραμματικό περιβάλλον, το οποίο ως σύμπλεγμα βρίσκεται στην αρχή των συνεισφορών:

(123) <X> δεν φαίνεται ότι είναι ρομπότ γιατί αυτό φαίνεται πολύ [κανονικό

(124) <X> να ας πούμε κοίτα φαίνεται ότι (.) δεν ξέρω αν θα το ‘κανε αυτό

Στη θέση αυτή κατευθύνει τους συνομιλητές στο κυρίως μέρος του εκφωνήματος, που φέρει τη βασική πληροφορία, αποτυπώνοντας παράλληλα το βαθμό δέσμευσης του ομιλητή για την αλήθεια αυτής της πληροφορίας.

Πριν προχωρήσουμε στην αναλυτικότερη μελέτη των παραδειγμάτων, είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι η πλειονότητα των εμφανίσεων του ρήματος *φαίνεται* έχει προκύψει από μία συνομιλία, το θέμα της οποίας ευνόησε τη συχνή χρήση του. Οι συμμετέχουσες ανακαλούν την πληροφορία που τους μετέδωσε μια φίλη τους για ένα ρομπότ με γυναικεία μορφή, το οποίο όχι μόνο έχει μεγάλη εξωτερική ομοιότητα με τον άνθρωπο αλλά προσομοιώνει τη ζωή ενός σύγχρονου ανθρώπου στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης έχοντας λογαριασμό στο ίνσταγκραμ και φωτογραφίες από την καθημερινότητά του. Σε αυτό το πλαίσιο εκφωνούνται τα παρακάτω παραδείγματα:

(125) ((παρατηρούν μια ανδρική φιγούρα δίπλα στο ρομπότ))

1<Γ> [αυτός τι είναι;

2<X> δεν φαίνεται ότι είναι ρομπότ γιατί αυτό φαίνεται πολύ [κανονικό

3<Γ> [ναι

- 4<X> [δέρμα (.) ωστόσο είναι κάτι φωτογραφίες που
 5<Γ> ο δίπλα της τι ήταν;
 6<X> (.) δεν ξέρω μπορεί να ήτανε το αγόρι της ας πούμε
 7<Γ> οκεί
 8<X> αυτός νομίζω δεν είναι [ρομπότ
 9<N> [όχι ρε πώς δεν φαίνεται ότι είναι εδώ; κοίτα πήγαινε πίσω είναι σαν να
 10 είναι:: κοίτα κοίτα κοίτα εδώ

Στη σειρά 2 η X με τον αρνητικό δείκτη αντιστρέφει την τιμή αληθείας της πρότασης με *ότι*, καθώς η πρόσληψη της εικόνας την οδηγεί στο πιθανό συμπέρασμα η ανδρική φιγούρα να μην είναι ρομπότ (το επιστημικό της συμπέρασμα επαναλαμβάνεται στη σειρά 4). Στη σειρά 9, η N διαφωνεί με τη X (*όχι ρε*) και θέτει υπό αμφισβήτηση το συμπέρασμα επαναλαμβάνοντας τη δομή της X σε ερωτηματική πρόταση (*πώς δεν φαίνεται ότι είναι εδώ*;). Η προσθήκη του *πώς* και του ερωτηματικού επιτονισμού αμφισβητούν την επίδραση της άρνησης και συνεπάγονται την αληθειακότητα της πρότασης με *ότι*. Σύμφωνα με τη N, η ανδρική μορφή στη φωτογραφία μοιάζει και αυτή με ρομπότ.

Στα (126) και (127) είναι επίσης φανερός ο επιστημικός χαρακτήρας του *φαίνεται*, ο οποίος συνυπάρχει με άλλες επιστημικές στρατηγικές ανάδειξης της μειωμένης βεβαιότητας των ομιλητών. Στο (126) η X χρησιμοποιεί τον ομοιωματικό δείκτη *σαν* σε ερώτηση, ενώ στο (127) διακόπτει το εκφώνημά της στο *ότι*, τυπικό χαρακτηριστικό του προφορικού αυθόρμητου λόγου, και το ξεκινά εκ νέου, δηλώνοντας την αδυναμία της να καταλήξει σε συμπέρασμα (*δεν ξέρω αν θα το 'κανε αυτό*):

(126) <X> είναι σαν έχει εκείνη νοημοσ- απλά κοίτα φαίνεται ότι έχει σαν φλέβες;

(127) <X> να ας πούμε κοίτα φαίνεται ότι (.) δεν ξέρω αν θα το 'κανε αυτό

Στο (128) παρατηρείται μια διαφορετική περίπτωση:

(128) <X> [...] αλλά πώς θα το κάνεις αυτό να φαίνεται ότι (.) έχεις καθίσει τώρα;

Το *φαίνεται* ανήκει στο σύνταγμα με το *να*, το οποίο σχηματίζει διρηματική δομή με το *θα το κάνεις αυτό* και ολόκληρο τοποθετείται ως συμπλήρωμα του ερωτηματικού *πώς*. Σε αυτή την ιδιαίτερα σύνθετη δομή η ερώτηση αφήνει ανεπηρέαστο το περιεχόμενο της πρότασης με το *ότι*, του οποίου η αλήθεια προϋποτίθεται. Το *φαίνεται* δηλαδή χάνει την

επιστημική του σημασία, καθώς προστίθεται εξωτερικός δράστης που προκαλεί τη μεταβολή μιας κατάστασης σε μια άλλη (κάνω κάτι να μοιάζει με κάτι άλλο). Έτσι, η X δεν ρωτά εάν θα έχει καθίσει ή όχι το ρομπότ, αλλά ενώ θα είναι καθισμένο εάν θα μοιάζει με καθισμένο άνθρωπο (π.χ. αλλαγές στην όψη του δέρματος). Το διαφορετικό γραμματικό περιβάλλον, δηλαδή, και πιο γενικά το διαφορετικό συμφραστικό πλαίσιο επιδρά στη σημασία του ρήματος και τη διαφοροποιεί.

Συνολικά, το ρήμα φαίνεται ως επιστημικό τροπικό χρησιμοποιείται στη δομή φαίνεται ότι όταν η πρόσληψη των δεδομένων της εμπειρίας, κυρίως μέσω της όρασης, παρέχει ορισμένες ενδείξεις για τον κόσμο, τις οποίες αξιοποιούν οι συμμετέχοντες για να καταλήξουν σε πιθανά συμπεράσματα για την κατανόηση και την ερμηνεία του.

5.2.7. ακούω

Το ρήμα ακούω απαντά 13 φορές στα δεδομένα μας στη σύνταξη του με το *ότι*. Ο πρώτος σε συχνότητα κλιτικός τύπος είναι το *έχω ακούσει*. Παρατηρώντας το σύνολο των τύπων, όπως παρουσιάζονται στον επόμενο πίνακα, διαπιστώνουμε ότι διαφοροποιούνται ως προς τον γραμματικό χρόνο από άλλα ρήματα που εξετάστηκαν έως τώρα.

Πίνακας 19. Συχνότητα εμφάνισης κλιτικών τύπων του *ακούω*

<i>έχω ακούσει</i>	6
<i>είχα ακούσει</i>	3
<i>άκουσα</i>	2
<i>έχεις ακούσει</i>	1
<i>ακούγεται</i>	1
Σύνολο	13

Το ρήμα *ακούω* στη συγκεκριμένη σύνταξη χρησιμοποιείται κυρίως σε παρελθοντικό χρόνο ή στο μεταίχμιο παρελθόντος και παρόντος. Συγκεκριμένα, το *ακούω ότι* συνιστά τεκμηριωτικό δείκτη δηλωτικό του τρόπου απόκτησης της πληροφορίας που μεταφέρεται στη συνομιλία και παράλληλα χρησιμοποιείται ως επιστημικό ρήμα για να δηλώσει το βαθμό δέσμευσης των ομιλητών ως προς την εγκυρότητα της πληροφορίας. Ενδεικτικές περιπτώσεις είναι τα (129) έως (131):

(129) <M> ε κοίτα στο ποδόσφαιρο έχω ακούσει ότι είμαστε πολύ καλύτεροι από σασ

(130) <A> ή έχω ακούσει ότι τα φυτά τσακώνονται δηλαδή άμα είναι δύο ίδια φυτά [δίπλα δίπλα ένα από τα δύο:: θα:: ξεραθεί

(131) <A> ναι από ανθρώπους που έχουν που έχουν βγει έξω έχω ακούσει ότι:: χρειάζεσαι πλέον λιγότερα λεφτά για το εξωτερικό παρά για το εσωτερικό [πιο ακριβή είναι ας πούμε η Μύκονος η Σαντορίνη το καλοκαίρι (.) παρά:: ένα::

Μια παραλλαγή των παραπάνω περιπτώσεων συναντάμε στο (132), όπου το συμπλήρωμα τού ρήματος *έχει* εντός της πρότασης *ότι* προτάσσεται χρονικά και προβάλλεται εμφαιτικά ως άλλη μια αιτία αποφυγής της Μυκόνου:

(132) <K> [στην Μύκονο όχι δεν έχω πάει δε μου αρέσει και (.) δε με καίει να πάω (.)
<M> γιατί έτσι;
<K> έτσι δε- [δε μ' αρέσει
<M> [λόγω της ζωής που κάνουνε ε; [είναι λίγο περίεργο
<K> [όχι ΔΕ μ' αρέσει 'ντάξει τόσο πολύ βαβούρα δεν ε ούτε ωραίες παραλίες έχω ακούσει ότι έχει

Θα πρέπει να προστεθεί εδώ ότι το *ούτε* στην αρχή της συγκεκριμένης συνεισφοράς (MKΣ) αντιστρέφει την τιμή αληθείας της πρότασης με *ότι* (ούτε ωραίες παραλίες έχω ακούσει ότι έχει → έχω ακούσει ότι δεν έχει ωραίες παραλίες).

Σε ερωτηματική δομή, η τιμή αληθείας της συμπληρωματικής πρότασης (πιθανότατα αληθές – πιθανότατα ψευδές) σχετίζεται με την απάντηση στην ερώτηση *έχεις ακούσει*:

(133) 1 <K> χιόνια θα 'χει θα 'ναι ωραία πολύ ωραία (.) 'ντάξει θα σου 'λεγα
2 να πας Ελβετία Άλπεις κι αυτά αλλά είναι ακριβά
3 <M> πού;
4 <K> Ελβετία στις Άλπεις αλλά θα είναι ακριβά
5 <M> ακριβά ε έχεις ακούσει ότι είναι [πολύ ακριβά;
6 <K> [ναι είναι ακριβά τώρα τα σαλέ εκεί πάνω είναι πανάκριβα οπότε::
7 Σουηδία Νορβηγία είναι ωραία και Ουγγαρία και Τσεχία (.) είναι όλα μια
8 χαρά

Η Κ στη σειρά 4 μετριάζει τη βεβαιότητα του εκφωνήματός της με το επιστημικό σύνταγμα *θα είναι (ακριβά)*. Η Μ, επιθυμώντας να εξακριβώσει με μεγαλύτερη σαφήνεια

όχι μόνο το βαθμό βεβαιότητας της πληροφορίας που μεταφέρει η K, αλλά και το βαθμό έντασης του περιεχομένου (ακριβά – πολύ ακριβά), εισάγει τον τεκμηριωτικό δείκτη *έχεις ακούσει* σε ερωτηματική πρόταση. Αρνητική δομή με τη σύναψη *έχω ακούσει ότι* (*ακούω ότι*) δεν απαντά στα δεδομένα.

Η διαφορά στο γραμματικό χρόνο δεν επηρεάζει τον αληθειακό χαρακτήρα της πρότασης με *ότι*, αν και φαίνεται να επηρεάζει τον βαθμό δέσμευσης των ομιλητών προς την αλήθεια του περιεχομένου της. Στα (134) και (135), με χρόνο αόριστο και υπερσυντέλικο αντίστοιχα, παρατηρείται μειωμένος βαθμός βεβαιότητας των ομιλητριών για το περιεχόμενο που μεταφέρουν, ενώ στο (134) μάλιστα η ομιλήτρια N δηλώνει με μεγαλύτερη σαφήνεια την αβεβαιότητά της *τόρα δεν ξέρω κατά πόσο ισχύει*:

(134) <N> όχι ρε:: άμα κλείσει θα κλείσει:: () [Πέμπτη Παρασκευή () λογικά <K> [Πέμπτη Παρασκευή ναι ((χαμηλόφωνα)) () καλά ποτέ δεν ξέρεις <N> αν και άκουσα ότι Όλες οι σχολές::ς ε::μ θα έχουνε κατάληψη (.) τόρα δεν ξέρω [κατά πόσο ισχύει

(135) <A> ναι αν έχουμε εργασία φυσικά θα ρωτήσουμε:: κάποιον καθηγητή θα ζητήσουμε οδηγίες για το πώς πρέπει να γίνει πάντως εγώ είχα ακούσει ότι στο τέταρτο έτος στο τελευταίο εξάμηνο ε:: έχουμε ένα σεμινάριο

Τέλος, στο παράδειγμα (136) ο απρόσωπος τύπος *ακούγεται* σε παθητικό Ενεστώτα διευρύνει την έννοια του παρόντος (η αφήγηση της συνομιλητριάς της έχει ολοκληρωθεί και βρίσκεται πλέον στο παρελθόν) και η έμφαση μετατοπίζεται στον επιστημικό του χαρακτήρα (πλησιάζει τη σημασία του *φαίνεται*):

(136) <A> Α πολύ ωραία (.) ακούγεται ότι πέρασες τέλεια

Συγκεκριμένα, ο τύπος εκφράζει επιστημικό συμπέρασμα, καθώς η ομιλήτρια οδηγείται σε μια αξιολογική γενίκευση έπειτα από την άμεση πρόσληψη των δεδομένων από τη φίλης της (αφήγηση για ταξίδι στο Λονδίνο).⁵⁶ Η επιλογή του συγκεκριμένου ρήματος είναι πιθανόν να οφείλεται και στην απουσία αντίστοιχης βιωματικής εμπειρίας από την πλευρά της ομιλήτριας.

⁵⁶ Η διαφορά με παραδείγματα όπως το επόμενο από τον ΕΘΕΓ οφείλεται πιθανόν στην έμμεση πρόσληψη της πληροφορίας από άγνωστη πηγή: «Για το υπουργείο Απασχόλησης ως επικρατέστερος εμφανίζεται ο κ. Βυρ. Πολύδωρας, ενώ ακούγεται και το όνομα του κ. Σάββα Τσιτουρίδη, η επάνοδος του οποίου στην κυβέρνηση περίπου προεξοφλείται».

Συμπερασματικά, η δομή *ακούω ότι* εντοπίζεται κυρίως σε παρελθοντικούς χρόνους σε πρώτο πρόσωπο και σε καταφατικές δομές. Λειτουργεί ως τεκμηριωτικός δείκτης που δηλώνει τον τρόπο απόκτησης της πληροφορίας και εκφράζει μειωμένο βαθμό δέσμευσης του ομιλητή για την αλήθεια της πληροφορίας που μεταφέρει. Όταν βρίσκεται σε παθητικό ενεστώτα και η πρόσληψη της πληροφορίας είναι άμεση εκφράζει επιστημικό συμπέρασμα. Επίσης, βρίσκεται στην αρχή της συνεισφοράς (130), μετά από κειμενικούς δείκτες *κοίτα* (129), *ε* (133), μετά από αντωνυμίες *εγώ* (135) ή μετά από την πηγή προέλευσης της πληροφορίας *από ανθρώπους που έχουν που έχουν βγει έξω* (131). Στις θέσεις αυτές λειτουργεί ως φράση προβολής της πρότασης που φέρει το βασικό περιεχόμενο του εκφωνήματος.

5.2.8. *εννοώ*

Η σύναψη *εννοώ ότι* εμφανίζεται δώδεκα φορές στο σώμα κειμένων, οι οποίες κατανέμονται σε τρεις κλιτικούς τύπους.

Πίνακας 19. Συχνότητα εμφάνισης κλιτικών τύπων του *εννοώ*

<i>εννοώ</i>	5
<i>εννοείται</i>	4
<i>εννοείς</i>	3
Σύνολο	12

Στη σύναψη αυτή το *εννοώ* λειτουργεί ως επεξηγηματικός δείκτης προηγούμενης συνεισφοράς και εισάγει προϋποθετικά κατηγορήματα:

(137α) <Γ> πήγαμε στο μαγαζί του:: φίλου μου του XXX () ε:: γινότανε στη μιάμιση (.) πανικός και επειδή το μαγαζί το έχει αλλάξει ο XXX μέσα

<Σ> τι εννοείς; διαρρύθμιση;

<Γ> ναι εννοώ ότι έχει βγάλει όλα τα τραπέζια και έχει βάλει παντού σταντ

(137β) Έχει βγάλει όλα τα τραπέζια και έχει βάλει παντού σταντ.

(138α) <Γ> [γιατί είναι πεθαμένες γλώσσες

<Λ> ναι αλλά δεν είναι (.) αυτό που λες τώρα είναι [απαράδεκτο

<Χ> [εννοείς ότι δεν ομιλούνται καθημερινά

(138β) Δεν ομιλούνται καθημερινά.

(139α) <Γ> έχω δει και ζώα ας πούμε (.) ‘ντάξει () λάιβ () λες

<Ι> ναι [ισχύει

<Γ> [δηλαδή όχι ε- και τ’ άλλα λάιβ είναι ρε παιδί μου α- εννοώ:: ότι:: ελεΥθερα

(139β) Έχω δει ζώα ελεύθερα.

Στόχος των ομιλητών είναι να διευκρινίσουν τα λεγόμενά τους και να τα καταστήσουν κατανοητά στους συνομιλητές τους. Κατ' αυτήν την έννοια, το *εννοώ* επαναφέρει και προβάλλει ένα συγκεκριμένο τμήμα προηγούμενου εκφωνήματος, ώστε το περιεχόμενο να διατυπωθεί με σαφέστερο τρόπο. Μπορεί να ακολουθεί ως απάντηση σε αντίστοιχη ερώτηση συνομιλητή *τι εννοείς* (137α) ή το εκφώνημα του συνομιλητή να δείχνει τη μη κατανόηση του προηγούμενου εκφωνήματος:

(140) <M> 'ντάξει είχα βάλει στο μάτι μία χόντα σε μπε εφ πεντακόσια κυβικά του τέσσερα
<MA> πολύ παλιά κοιτάς ρε φίλε::
<M> μα δεν είναι παλιά ρε::
<MA> όχι εννοώ ότι θα καίνε αυτά::

Στο (140) η συνεισφορά του MA *πολύ παλιά κοιτάς ρε φίλε* ως σχολιασμός τους έτους κατασκευής της μηχανής (*χόντα σε μπε εφ πεντακόσια κυβικά του τέσσερα* [2004]) εκλαμβάνεται από τον M ως αποδοκιμασία λόγω μεγάλης χρονολογικής απόστασης από το παρόν της συνομιλίας. Αυτό ωθεί τον MA να επανέλθει επεξηγώντας το εκφώνημά του *όχι εννοώ ότι θα καίνε αυτά::*. Ακολουθώντας το μοντέλο τυποποίησης της διόρθωσης στο συνομιλιακό γεγονός, θα μπορούσαμε να πούμε αντίστοιχα ότι έχουμε αυτοεπεξήγηση με ετεροέναρξη (137), ετεροεπεξήγηση με αυτοέναρξη (138) και αυτοεπεξήγηση με αυτοέναρξη (139).

Τέλος, ο απρόσωπος τύπος *εννοείται* φανερώνει τον υψηλό βαθμό βεβαίωσης των ομιλητών για το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι*· εκφράζει δηλαδή επιστημική τροπικότητα. Αυτό συμβαίνει όταν το ρήμα της πρότασης με *ότι* βρίσκεται στο παρόν (141) ή σε κάποιον μελλοντικό/επιστημικό χρόνο (142).

(141) <I> ωραία ε:: είπες όμως ότι έχει τελειώσει αισθητικός (.) θέλει:: σαν συνέχεια να ασχοληθεί αποκλειστικά με τα νύχια ή θέλει δηλαδή να κάνει και κάποια πράγματα με βάνιμο:: ή να ανοίξει ίσως κάποιο δικό της (.) μαγαζί:: και να καλεί κάποιες κοπέλες εκεί ή να 'χει όντως πελάτισσες οι οποίες πηγαίνουν εκεί για μακιγιάζ ή θέλει να ασχοληθεί μόνο με νύχια;
<E> εννοείται ότι το όραμά της είναι να:: κάνει κάτι γενικότερα με την αισθητική επαγγελματικό μακιγιάζ καθαρισμό προσώπου ε μασάζ τα ΠΑΝΤΑ ό,τι αφορά την αισθητική **αλλά::** πρέπει να κάνει μία αρχή (.) και:: οι καιροί μας είναι πάρα πολύ δύσκολοι έχει ψάξει δουλειά:: δεν βρίσκει εύκολα

(142) <X> [...] ο παΤΕρας μου και η μάνα του πατέρα μου η γιαγιά μου είναι λίγο πουριτανοί
 <M> α είδες;
 <X> αλλά:: και πιστεύω ότι αν η:: μέναν μαζί θα υπήρχε πρόβλημα **αλλά** αν είχα μια τόσο καλή σχέση όσο της XXX ρε και τόσο μακροχρό::νια
 <M> [‘ντάξει ρε αλλά αυτό δεν μπορείς να το ξέρεις από την πρώτη στιγμή
 <X> εννοείται ότι θα μ’ αφήναν

Αντιθέτως, ο παρελθοντικός χρόνος της πρότασης με *ότι* μεταβάλλει το *εννοείται* σε δείκτη επιβεβαίωσης του περιεχομένου της, σχολιάζοντάς το ως αναμενόμενα αληθές:

(143) <X> [...] εμένα ήτανε πολύ αυστηροί μέχρι το λύκειο (.) **αλλά** μετά εννοείται ότι μ’ αφήνανε να κάνω πολλά πράγματα [...]

(144) <E> κανονικά το κέικ πάντοτε μισή ώρα [τόρα εννοείται ότι το κάναμε **αλλά** μετά να τα μαζέψουμε

Από τα τέσσερα τελευταία παραδείγματα το (141) αποτελεί απάντηση σε ερώτηση κλειστού τύπου και συγκεκριμένα η ομιλήτρια Ι παρατάσσει με διαζευκτικό τρόπο μια σειρά προτεινόμενων απαντήσεων από τις οποίες μία ή περισσότερες μπορεί να είναι κατάλληλες. Στην επόμενη συνεισφορά η Ε ξεκινά την απάντηση με το *εννοείται ότι*. Οι υπόλοιπες περιπτώσεις χρήσης της σύναψης δεν ακολουθούν έπειτα από ερώτηση.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η παρουσία του *αλλά* και στα τέσσερα παραδείγματα της σύναψης *εννοείται ότι*. Το *αλλά* εδώ αντιπαραβάλλει ανθρώπινες συμπεριφορές ή τρόπους θέασης των πραγμάτων στον άξονα του χρόνου, *πριν* και *μετά*. Το τμήμα του εκφωνήματος που έπεται του *αλλά* αντιστοιχεί στο *μετά* και υποδηλώνει αλλαγή της συμπεριφοράς ή του τρόπου θέασης μέσα από την ανάληψη δράσης. Η σύναψη *εννοείται πως* μπορεί να βρίσκεται είτε στο πρώτο μέρος της αντιπαραβολής είτε στο δεύτερο, βεβαιώνοντας ή επιβεβαιώνοντας το αληθές του περιεχομένου της εκάστοτε πρότασης.

5.2.9. βλέπω

Το *βλέπω ότι* εμφανίζεται 12 φορές στα δεδομένα και καταγράφει μεγαλύτερη διαφοροποίηση στους κλιτικούς τύπους από το *ακούω*. Οι δύο πιο συχνόι τύποι είναι το *είδα* και το *βλέπεις*. Ποικιλία διακρίνεται επίσης στα πρόσωπα και στους χρόνους.

Πίνακας 21. Συχνότητα εμφάνισης κλιτικών τύπων του *βλέπω*

<i>είδα</i>	3
<i>βλέπεις</i>	3
<i>έβλεπε</i>	1
<i>έβλεπες</i>	1
<i>έχουνε δει</i>	1
<i>βλέπετε</i>	1
<i>να δεις</i>	1
<i>βλέπω</i>	1
Σύνολο	12

Το *βλέπω* είναι επίσης τεκμηριωτικό ρήμα που δείχνει τον τρόπο απόκτησης μιας πληροφορίας. Ωστόσο, η πρόσληψη της πραγματικότητας μέσω του οπτικού ερεθίσματος αποδίδει μεγαλύτερη εγκυρότητα στα ίδια τα δεδομένα. Έτσι το *βλέπω* στη σύνασή του με το *ότι* λειτουργεί ως πυροδότης προϋπόθεσης. Στα παρακάτω παραδείγματα τα (145α) έως (148α) προϋποθέτουν τα (145β) έως (148β):

(145α) <Σ> [α ναι είδα ότι:: [τελείωσε αργά

(145β) Τέλειωσε αργά.

(146α) <Γ> ναι κι έχουνε δει εντωμεταξύ ρε από φωτογραφίες ότι οι Γερμανοί έχουν οπισθοχωρήσει

(146β) Οι Γερμανοί έχουν οπισθοχωρήσει.

(147α) <Α> μετά βλέπεις ότι δεν έχεις λεφτά και λες κάτσε να βγω να μη ψωνίσω τελικά ας πούμε ναι ((γέλιο))

(147β) Δεν έχεις λεφτά.

(148α) <Ρ> όχι δε του έβαλε νερό (.) ο νονός μας είπε ότι τον έβλεπε ότι δυσανασχετούσε

(148β) Δυσανασχετούσε.

Το προϋποθετικό κατηγορημα επίσης δεν επηρεάζεται από την ερωτηματική δομή:

(149α) <Σ> ότι ζω ένα δράμα (.) το βλέπετε έτσι;

(149β) Ζω ένα δράμα.

Η προϋπόθεση ακυρώνεται όταν το ρήμα *βλέπω* προσλαμβάνει μελλοντική αναφορά. Στο (150) το *να δεις* αναφέρεται σε μεταγενέστερο χρονικό σημείο από τον χρόνο της

εκφώνησης, με αποτέλεσμα η πρόταση με το *ότι* να χάνει τον προϋποθετικό της χαρακτήρα και η τιμή αληθείας της να αποκτά έναν βαθμό δέσμευσης από τον ομιλητή:

(150) <Σ> πότε θα φύγεις για Ρόδο; να δεις ακριβώς ότι δεν πρόκειται να χαρείς καν (.) δηλαδή γιορτές στην Αθήνα εΣΥ [δεν θα τις προλάβεις καν

Αντίστοιχα με το *ακούω ότι*, το *βλέπω ότι* δεν απαντά με αρνητικό δείκτη. Εντοπίζεται στις αρχικές θέσεις των συνεισφορών, μετά από παύσεις και μετά από κειμενικούς δείκτες (*ρε, μετά, γενικά κ.ά.*) και, όπως είδαμε, σε παρελθοντικούς και παροντικούς χρόνους δημιουργεί γεγονοτικές προϋποθέσεις, ενώ σε μελλοντικές εκφράσεις λαμβάνει τη σημασία της πρόβλεψης. Η σημασία του *βλέπω* εκτείνεται από την άμεση πρόσληψη της εμπειρίας (145, 146) στην εξαγωγή συμπερασμάτων βάσει της παρατήρησης των δεδομένων (147, 148, 149) και στη μελλοντική διαπίστωση έπειτα από την επεξεργασία των μέχρι τότε δεδομένων (150). Στο (150) ο ομιλητής κάνει μια πρόβλεψη, αλλά η χρήση του *βλέπω* στην υποτακτική στο δεύτερο πρόσωπο *να δεις* απευθύνεται στον συνομιλητή και τον προτρέπει στη διαπίστωση της κατάστασης που βρίσκεται σε σύντομο χρονικά διάστημα στο μέλλον.

5.2.10. Άλλα ρήματα

Στην υποενότητα αυτή παρουσιάζονται μεμονωμένα ρήματα με μικρότερη συχνότητα από τα πρώτα έντεκα πιο συχνά. Το ρήμα *μαθαίνω* εμφανίζεται τρεις φορές στο πρώτο πρόσωπο του Αορίστου και έχει τη σημασία του *πληροφορούμαι*.

(151) <MAP> καλά κι εγώ @@@ τι έκανες τελικά με τα χαρτιά του εράσμους;
<M> @@@ μάλλον δεν θα κάνω τελικά γιατί έμαθα ότι πρέπει να τελειώνουμε πρώτα με την αλυσίδα των μαθημάτων και μετά να κάνω χαρτιά για το εράσμους

(152) <Σ> [κι έμαθα πρόσφατα ότι τον λέγανε Συμεών η μάνα μου μου αποκάλυψε ότι το Ήξερε ((γελάει))

Το ρήμα *μαθαίνω* δηλώνει κυρίως την απόκτηση πληροφοριών χωρίς να δίνεται ο τρόπος απόκτησής τους, όπως με το *ακούω* ή το *βλέπω*. Από την άλλη, η σημασία της απόκτησης γνώσεων ενυπάρχει στη σύναψη *έμαθα ότι*, καθώς το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* παρουσιάζεται ως αληθές από τους ομιλητές, δηλαδή ως μια έγκυρη πληροφορία/γνώση, παρότι επιτρέπει τη διαπραγμάτευση της τιμής αληθείας.

Το ρήμα *προσέχω* αξιοποιείται με τη σημασία «στρέφω την προσοχή μου, διακρίνω, αντιλαμβάνομαι» και το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* είναι γεγονοτικό:

(153) <I> ναι είναι όντως χαίρομαι πάρα πολύ αλλά εντάξει ας το αφήσουμε τώρα όλο αυτό το θέμα με το δικό μου μπλογκ θέλω να σε ρωτήσω κάτι (.) έχω προσέξει:: στο φέισμπουκ ότι έχεις ανεβάσει πάρα πολλές φωτογραφίες με διάφορα νύχια (.) είναι δικά σου αυτά;

(154) <Σ> αυτό ακριβώς βγαίνει
<H> ότι κάποιος κουλτουριάρης ηλίθιος κάθισε και ΠΡΟσεξε μα ποιος το ΚΑνει αυτό; κάθισε και πρόσεξε ότι όλα τα ρολόγια
<Σ> μα αυτό ήθελε να κάνει γι' αυτό έβαλε σ' όλα τα σ' όλα τα ρολόγια να 'ναι τρεις η ώρα ώστε να υπάρχει κάποιο ψυχάκι που θα το προσέξει

Το ρήμα *ξεχνάω* αριθμεί μόνο δύο εμφανίσεις στη σύναψη με το *ότι* και το περιεχόμενο της πρότασης εκλαμβάνεται ως γεγονοτικό:

(155) <A> η μία θα 'ναι στον κόσμο της κι η άλλη θα τρέχει στον:: –
<Λ> @ στους φίλους; ΘΑ βγω με τον ΑΛΕΞΑνδρο (.) ή με τον αδερφό μου ή με τον ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ δεν έχω άλλη παρέα να βγω ((γέλιο)) τι να κάνω; ΘΑ πάμε στην αρχή ΑΛμοΝΤΟ ΝΤΑΞΕΙ θα αρχίσω να πίνω ΜΟνη μου ((γέλιο))
<A> μέχρι να ξεχάσεις ότι είσαι μόνη σου ((γέλια))

(156) <Σ> βασικά Έλληνας ήτανε απλά ήτανε πολύ:: (.) οριακά αναλφάβητος (.) και:: τελοσπάντων έρχεται μετά το μεσημέρι να ψηφίσει ((γελάει)) κιόλας είχε ξεχάσει ότι πρέπει να 'ναι εφορευτική (.) ε:: και τον έβαλε με με το ΖΟρι να κάτσει εφορευτική παιδιά

Το ρήμα *θυμάμαι* εμφανίζεται επτά φορές στη σύναψη με το *ότι*, από τις οποίες οι πέντε είναι στο πρώτο ενικό πρόσωπο του Ενεστώτα *θυμάμαι*. Οι άλλοι δύο κλιτικοί τύποι είναι τα *θυμάσαι* και *θυμόταν*. Η σύναψη αυτή με τον αρνητικό δείκτη *δεν* εμφανίζεται μία φορά. Το *θυμάμαι* λειτουργεί ως επιστημικός δείκτης ισχυρής βεβαίωσης καθώς το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* που έπεται αποτελεί ανάκληση ενός προσωπικού βιώματος (βλ. και Goutsos 2014: 96-127). Η ανάκληση ενός παρελθοντικού γεγονότος συμβάλλει στην παρουσία χρονικών προσδιορισμών με τους οποίους οι ομιλητές κατευθύνουν τους συνομιλητές τους στο κατάλληλο χρονικό πλαίσιο. Ο χρονικός προσδιορισμός μπορεί να παρεμβάλλεται μεταξύ του *θυμάμαι* και του *ότι*, όπως στο (157) και (159):

(157) <M> εγώ θυμάμαι μικρή όταν πήγαινα σχολείο ότι είχε χιονίσει αλλά τώρα δεν έ::χει τόσο έντονα

(158) <K> ρε θυμάμαι χαρακτηριστικά (.) ε- εγώ με τη Βικτώρια σίγουρα (.) ότι (.) [βρίσκαμε την ευκαιρία μέσα στα Κτελ [έστω αυτό το μισΑωρο (.) να πάμε στην παραλία να κοιμη[θούμε ((γελάει))

(159) <A> Α πολύ ωραία (.) γιατί θυμάμαι ότι:: όταν συζητούσαμε για την Τουρκία:: μας είχατε πει κι εσείς κάποια πράγματα και ήθελα να σας ρωτήσω αν έχετε πάει

Κατά τη διαδικασία ανάκλησης παρατηρείται να απουσιάζουν ορισμένες πλευρές του γεγονότος και οι ομιλητές να έχουν πρόσβαση σε μια αδρή εικόνα της παρελθούσας εμπειρίας με κάποια κενά:

(160) <E> [εγώ δεν θυμάμαι καν πώς είναι φαντάσου (.) απλά θυμάμαι ότι είχες βάλει κάτι με πα[γιέτες

(161) <Σ> και επειδή μια μέρα μιλάγαμε εμείς (.) και:: είδε τα ονόματά μας (.) @@ το συσχέτισε ρε παιδί μου και λέει μήπως είναι αυτός και σε θυμόταν από την σχολή ότι κάνουμε παρέα (.) θυμόταν ένα μουσάτο μέχρι εκεί μην φανταστείς ((γέλιο))

Η προσθήκη της άρνησης δεν αντιστρέφει την τιμή αληθείας της πρότασης με *ότι*· επηρεάζει το ρήμα *δεν το θυμάμαι* και η πρόταση με *ότι* γίνεται αντιληπτή ως γεγονοτική:

(162) <Λ> [...] α:: μπράβο δεν το θυμάμαι καν ότι είχαμε ξαναπάει Ντίσκο Ρουμ εκείνη την χρονιά παιδιά

Από την άλλη, ο κλιτικός τύπος στο δεύτερο πρόσωπο *θυμάσαι* συνάπτεται αριστερά με το *να* και μεταβάλλει τη λειτουργία του σε κειμενικό δείκτη εισαγωγής οδηγιών προς τη συνομιλήτρια:

(163) <A> [ρε ήθελα να πω τόσα πράγματα [και δεν τα είπα
<E> [ισχύει
<A> [μετά σκεφτόμουνα έπρεπε να πω κι αυτό έπρεπε να πω και το άλλο
<X> άλλη φορά (.) άλλη φορά άμα ξανακάνεις να τα γράψεις σε ένα χαρτί ρε παιδί μου να θυμάσαι ότι ανάμεσα σε αυτό να πω αυτό ή ανάμεσα στις δύο να το συνδέσω έτσι

Οι ομιλητές, επομένως, χρησιμοποιούν τη σύνταξη *θυμάμαι ότι* κατά την ανάκληση ορισμένων πλευρών της εμπειρίας τους (ή της συνολικής εικόνας) εκφράζοντας τη

βεβαιότητα για το αληθές του περιεχομένου της, ενώ αλλαγές στο πρόσωπο, στο χρόνο και στην έγκλιση του ρηματικού τύπου μεταβάλλουν τη λειτουργία του.

Η σύναψη *ισχύει* *ότι* απαντά μία φορά στα δεδομένα σε ερωτηματική δομή, με την οποία η ομιλήτρια ζητά την επιβεβαίωση της συνομιλήτριάς της για την αλήθεια της πληροφορίας που περιέχεται στην πρόταση με *ότι*:

(164) <A> εγώ πιστεύω ότι θα ήτανε καλό να διδάξουμε κάποιες ώρες γιατί εντάξει δε διδάσκεις και πολλές μη νομίζεις μια δυο ώρες [και θα ήταν ωραίο
<M> [ισχύει ότι ισχύει ότι σου δίνουν κάποια χρήματα γι' αυτό το:: γι' αυτό το πράγμα;
<A> μιλάς για την προαιρετική ναι παίρνεις κάποια χρήματα γιατί ήταν (.) πρακτική του Έσπα τώρα όμως στην υποχρεωτική δεν παίρνεις χρήματα

Το *νιώθω* εμφανίζεται 8 φορές στα δεδομένα σε μη συνοπτική όψη και σε δύο μόνο κλιτικούς τύπους, στο πρώτο πρόσωπο του Ενεστώτα *νιώθω* και στο τρίτο ενικό του εξαρτημένου τύπου *νιώθει*. Στη σύναψή του με το *ότι* εκφράζει το βαθμό δέσμευσης του ομιλητή ή του υποκειμένου προς την αλήθεια του περιεχομένου της πρότασης με *ότι*. Όπως φαίνεται στα παρακάτω παραδείγματα, με τη μη συνοπτική όψη της σύναψης *νιώθω* *ότι* οι ομιλήτριες αναφέρονται σε καταστάσεις/ενέργειες που βρίσκονται σε εξέλιξη, μη πραγματοποιμένες, ή που τα αποτελέσματα τους βρίσκονται σε συνάφεια με το παρόν, και υπάρχουν ενδείξεις ότι είναι αληθείς. Ωστόσο, ο βαθμός δέσμευσης των ομιλητριών είναι μειωμένος, δεδομένης της παροντικής κατάστασης που μπορεί να ανατραπεί. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει το (165), στο οποίο προστίθεται η λέξη *αλήθεια* εντός της πρότασης με *ότι* ώστε να επιτείνει τη βεβαίωση του ισχυρισμού που ξεκίνησε με το *νιώθω* *ότι*.

(165) <M> ΠΑΙΔΙΑ νιώθω ότι βγάζω αλήθεια έρπη δεν είμαι καλά (.) ήταν μια χαρά η μέρα μου μέχρι το απόγευμα τώρα νιώθω ότι βγάζω έρπη δεν είμαι καλά

(166) <XAP> ναι ήταν φανταστικό (.) νιώθω ότι έχω μπει στο κλίμα περισσότερο από άλλες [χρονιές

(167) <XAP> [εγώ γενικά δεν μπορώ να ξέρω ότι κάποιος είναι από πάνω μου και περιμένει να φάει γιατί δεν το φχαριστιέμαι κι εγώ:: [δηλαδή νιώθω ότι ο άλλος περιμένει

(168) <K> [όταν νιώθει ότι έχει ένα τσιράκι του από πίσω που το λατρεύει (.) που του συμπεριφέρεται υπΕροχα:: (.) γι' αυτόν τον άλλον είναι εγωισμό:: (.) αυτά (.) βγαίνουν άλλα πράγματα στην επιφάνεια που τον κάνει χειρότερο (.) δεν τον βοηθάει () ή μπορεί απλά να 'ναι τόσο τίμιος που απλά τον βασανίζει και να νιώθει ότι έχει ένα βαρίδιο στη ζωή του () να νιώθει ότι έχει ενοχές () γι' αυτό πρέπει να 'ναι αμοιβαία τα πράγματα

Το ρήμα *αισθάνομαι* εντοπίζεται στο α' ενικό του Ενεστώτα και Αορίστου, με έναν βαθμό δέσμευσης προς την αλήθεια του περιεχομένου της πρότασης με *ότι*, ο οποίος είναι πιθανό να αποβεί απατηλός. Στα παρακάτω παραδείγματα οι ομιλητές εξιστορούν παρελθοντικά γεγονότα και μεταφέρουν την πεποίθησή τους για την αλήθεια του περιεχομένου που έπεται είτε από την χρονική σκοπιά του παρελθόντος (169, 171, 172), είτε του παρόντος (170).

(169) <Π> βουρ κι εγώ λέω κάλα στο πρώτο μάθημα πραγματικά ((γέλια)) η αποτυχία προσωποποιημένη ((@@@@ χειρονομίες)) ((γέλια)) ξέρεις αυτό @@@ αισθάνθηκα ότι δεν κάνω τίποτα στην αρχή

(170) <K> και παρ' όλα αυτά περάσαν [γρήγορα οι διακοπές
<H> [καλό συναίσθημα είναι αυτό
<K> ΕΙΝ' ωραίο αλλά παρ' όλα αυτά περάσαν γρήγορα οι διακοπές δηλαδή ενώ δεν έκανα κάτι περάσαν ΚΑΙ γρήγορα
<H> ναι
<K> κι ΑΙΣΘΑνομαι ότι δεν έκανα ΤΙΠΟΤΑ το παραγωγικό αυτές τις διακοπές

(171) [...] βαριόμουν δεν ήταν κανείς μέσα να παίξω γιατί δούλευε ο XXX πρωί οπότε κοιμότανε (.) και:: καθόμουν και έκανα τις εργασίες όλες και τις ξεπέταγα έτσι ρε (.) και:: απλά είχα μια θεωρητική που μου πήρε μιάμιση σελίδα και απλά βρήκα έκανα κόπι πείστ από το ίντερνετ (.) και είμαι σε φάση αισθάνομαι ότι Έχω να κάνω εργασίες αλλά ΔΕΝ Έχω να κάνω εργασίες

(172) κι εγώ το ίδιο ['ντάξει διαφορετική
<K> [Αστυπάλαια δηλαδή;
 όχι διαφορετική φάση (.) στην Αμοργό αισθάνθηκα ότι κάτσαμε περισσότερο καιρό απλά αισθάνθηκα:: (.) μεγαλ- ότι κράτησε:: (.) [πιο πολύ

Στα (169) και (170) τα δεδομένα της εμπειρίας μεταφέρουν μια ερμηνεία της πραγματικότητας, η οποία έχει μειωμένο βαθμό βεβαιότητας/εγκυρότητας. Αντιθέτως, στα (171) και (172) η ερμηνεία αυτή είναι απατηλή και το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* συνεπάγεται την αντιστροφή της τιμής αληθείας της (*αισθάνομαι ότι έχω να κάνω*

εργασίες → δεν έχω να κάνω εργασίες, αισθάνθηκα ότι κάτσαμε περισσότερο καιρό → δεν κάτσαμε περισσότερο καιρό). Στο (171) γίνεται ρητή η αναίρεση της πρότασης ότι Έχω να κάνω εργασίες από τον ίδιο τον ομιλητή αλλά ΔΕΝ Έχω να κάνω εργασίες, ωστόσο η αναίρεση συνάγεται και συγκειμενικά από το προγενέστερο σημείο και.: καθόμουν και έκανα τις εργασίες όλες.

Η τιμή αληθείας αντιστρέφεται και στην περίπτωση των συνάψεων *είχα την εντύπωση ότι και περίμενα ότι*, τα οποία στον παρελθοντικό χρόνο λαμβάνουν τη σημασία του *πίστευα/νόμιζα*. Στο (173) η περιρρέουσα ατμόσφαιρα του γηπέδου εκλαμβάνεται ως απειλητική από την ομιλήτρια για τη σωματική ακεραιότητά της:

(173) <K> [καλά όχι ο Παναθηναϊκός δεν πιστεύω να <M> ωραία ήταν δεν μπορώ να πω ότι δεν μου άρεσε απλά με φοβήθηκα περισσότερο λόγω του ότι έβριζαν πάρα πολύ <K> καλά τι περίμενες να είναι εκεί πέρα; <M> και.: είχα την εντύπωση ότι θα μου πετάξουν τίποτα στο κεφάλι γιατί κάνανε όλοι σαν τρελοί

Η επιλογή της ρηματικής φράσης *είχα την εντύπωση* αναφέρεται στο βαθμό δέσμευσης της ομιλήτριας για την αλήθεια του περιεχομένου της πρότασης με *ότι* από τη χρονική σκοπιά του παρελθόντος, ενώ η χρονική στιγμή της εκφώνησης συνεπάγεται ότι το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* δεν επιβεβαιώθηκε. Αντίστοιχα, στο (174) το αίσθημα της απογοήτευσης προκύπτει από το γεγονός ότι η ομιλήτρια δεν βρήκε ενδιαφέρουσα την επιστήμη της φιλολογίας, παρά τις προσδοκίες της.

(174) <K> όχι (.) απλά απογοητεύτηκα με την φιλολογία γιατί περίμενα ότι στο διάστημα αυτό (.) στα φοιτητικά μου χρόνια (.) θα 'βρισκα κάτι που θα με ενδιέφερε πιο πολύ

Επίσης, η σύναψη *σε πείθει ότι* χρησιμοποιείται από τους ομιλητές με αντίστοιχη λειτουργία, όπως φαίνεται στο παρακάτω παράδειγμα:

(175) <Γ> ρε φίλε αυτό που είν- αυτό που είναι γαμάτο σε αυτή την ταινία είναι είναι είναι που σε πείθει ρε παιδί μου ότι είναι ότι είναι μάχη

Η πρόταση *ότι είναι μάχη* παρουσιάζεται ως μη αληθής, δεδομένης της περικειμενικής γνώσης ότι ο κόσμος των ταινιών δεν είναι πραγματικός. Αυτή την κοινή περικειμενική γνώση λαμβάνει υπόψη ο ομιλητής για τη χρήση της σύναψης *σε πείθει ότι* με τη συγκεκριμένη σημασία και λειτουργία.

Όμοια λειτουργία παρατηρείται και στο ρήμα *υποτίθεται*, με το οποίο οι ομιλητές αμφισβητούν το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι*, η τιμή αληθείας της οποίας αντιστρέφεται συνεπαγωγικά.

(176) <N> καλά βρήκαμε και την ε:: ποια είχα βρει; την Χαρά είχα βρει που υποτίθεται ότι ήτανε:: φίλη μας και:: την βοηθήσαμε και μας βοηθούσε
[υποτίθεται
<A> δεν μας είχε βοηθήσει ποτέ και πουθενά συγγνώμη
<N> ναι ναι ((γέλια)) [σωστό κι αυτό ((γέλια))]

(177) <N> [ναι αυτό 'ντάξει ναι
<N> πολλές φορές δεν είμαι σίγουρη για τι::ς χρονολογίες αν τις γράφω σωστά γιατί πολλές φορές δεν τα λέει και τόσο:: (.) κατανοητά () οπότε::
<E> όπως και τα ονόματα [(γελάκι))
<N> [και τα ονόματα (.) που δεν είναι καν ελληνικά και απλά πρέπει:: να μαντέψουμε τι υποτίθεται ((γελάκι)) ότι λέει

(178) <Σ> ΠΟΛΥ ΩΡΑΙΑ μας έκραξε αυτούς που πήραν το τρίτο θέμα () που ήσουν και συ νομίζω
<Γ> μας έκραξε;
<Σ> ναι
<Γ> ναι
<Σ> γιατί υποτίθεται που λογικό ήταν η αλήθεια είναι ότι έπρεπε να χρησιμοποιήσουμε πολλές ερωτήσεις που να αφορούν το κείμενο δηλαδή να χρησιμοποιήσουμε στοιχεία του κειμένου ρε παιδί μου [στην

Στο (176) η χρήση του *υποτίθεται* αμφισβητεί το γεγονός ότι η Χαρά ήταν φίλη μας και θα μπορούσαμε να πούμε ότι συνεπάγεται ότι η Χαρά δεν ήταν φίλη μας. Στο (177) οι ομιλήτριες αναφέρονται σε παράδοση πανεπιστημιακού μαθήματος, όπου ο καθηγητής μιλάει γρήγορα και μη κατανοητά με αποτέλεσμα η N να χρησιμοποιεί το *υποτίθεται* για να δηλώσει ότι τα λόγια του καθηγητή δεν έχουν γλωσσικό νόημα *πρέπει:: να μαντέψουμε τι υποτίθεται ((γελάκι)) ότι λέει*. Στο (178) γίνεται ακόμα περισσότερο φανερή αυτή η χρήση του ρήματος *υποτίθεται*. Η ομιλήτρια αναφέρεται σε διορθωτικά σχόλια που έλαβαν εκείνη και άλλοι συμφοιτητές της από τον καθηγητή τους μετά την ολοκλήρωση μιας εργασίας τους. Η Σ ξεκινά το εκφώνημα με το ρήμα *υποτίθεται*, με πρόθεση να εκφράσει τη διαφωνία της με το διορθωτικό σχόλιο του καθηγητή τους, αντιστρέφοντας την τιμή αληθείας της πρότασης με *ότι*, *υποτίθεται ότι έπρεπε να χρησιμοποιήσουμε πολλές ερωτήσεις...* → *δεν έπρεπε να χρησιμοποιήσουμε πολλές*

ερωτήσεις.... Καθώς όμως αναγνωρίζει τη συμβολή της διορθωτικής παρατήρησης, παρεμβάλλει ανάμεσα στο ρήμα και στο *ότι* την πρόταση που λογικό ήταν η αλήθεια είναι μετριάζοντας σε μεγάλο βαθμό τη λειτουργία του υποτίθεται.

Τέλος, η ρηματική φράση *δεν είχα ιδέα* αναφέρεται στο μηδενικό βαθμό δέσμευσης για ένα γεγονός στο παρελθόν.

(179) <E> και το κουνελάκι γιατί να πεθάνει τόσο εύκολα;
<K> είναι πολύ ευαίσθητα
<N> στο σπίτι το είχατε;
<K> ναι
<N> σε κλουβάκι;
<K> ναι
<N> [ναι ((χαμηλόφωνα))
<K> [αλλά είχε κρυώσει ήτανε και χειμώνας και μπορούν να κρυώσουν πολύ εύκολα και μετά [να::
<N> [στο μπαλκόνι;
<K> ό::χι
<N> [στο σπίτι μέσα;
<K> [μΕς στο σπίτι
<N> και πώς κρύωσε;
<K> ε:: δεν είναι και πολύ ζεστό το σπίτι μου
<N> [(γέλια)) δεν έχετε καλοριφέρ;
<E> [(γέλια))
<K> έχουμε αλλά δεν τα ‘χουμε ανημέ- αναμμένα όλη μέρα
<E> ή όταν ανοίγεις ξερώ ‘γώ να αεριστεί [το σπίτι προφανώ::ς ‘ντάξει
<N> [ναι
<K> [ναι
<E> δεν είχα ιδέα ότι τα κουνελάκια αρ- ρωσταίνουν [τόσο εύκολα

Στο (179) η συζήτηση αφορά τον θάνατο του κουνελιού της K, που αναφέρεται στη μεγάλη ευαισθησία των κουνελιών και στη δυσκολία τους να αντεπεξέλθουν στις συνθήκες του χειμώνα. Η E αγνοούσε την ευαισθησία των κουνελιών, η οποία παρουσιάζεται στη συνομιλία ως γεγονός. Έτσι στο εκφώνημά της *δεν είχα ιδέα ότι τα κουνελάκια αρ- ρωσταίνουν [τόσο εύκολα*, η ρηματική φράση σε παρελθοντικό χρόνο *δεν είχα ιδέα*, καθώς προηγείται από τον ενεστωτικό ρηματικό τύπο με άχρονη σημασία *αρρωσταίνουν* της δεύτερης πρότασης, εκφράζει την άγνοια και άρα τον μηδενικό βαθμό δέσμευσης ως προς την τιμή αληθείας για μια πληροφορία, η οποία παρουσιάστηκε ως γεγονός σε προγενέστερο σημείο της συνομιλίας <K> *είναι πολύ ευαίσθητα*.

Το ρήμα *σημαίνω* εμφανίζεται 7 φορές στο σώμα κειμένων, στο τρίτο ενικό πρόσωπο του Ενεστώτα *σημαίνει*. Στη σύναψή του με το *ότι έχει* επεξηγηματικό και συνεπαγωγικό χαρακτήρα και εντοπίζεται μεταξύ δύο γεγονότων τα οποία βρίσκονται σε χρονική ακολουθία. Για παράδειγμα, στο (180) μετά το μοίρασμα των φύλλων της τράπουλας κανένας παίχτης δεν είναι ευχαριστημένος με τα δικά του φύλλα, γεγονός που οδηγεί τον K να δηλώσει *αυτό σημαίνει ότι έχει γίνει ΚΑΛΟ μοίρασμα*. Αντίστοιχα είναι και τα παραδείγματα (181) και (182):

(180) <Δ> [όπα μου ‘πεσαν οι οχτώ άσσοι μου
<K> εντωμεταξύ ένα φύλλο του έπεσε του ψεύτη () ψεύδεται
<H> δεν μ’ αρέσουν να ξαναμοιράσουμε
<X> ούτ’ εμένα
<K> ουτ’ εμένα () αυτό σημαίνει ότι έχει γίνει ΚΑΛΟ μοίρασμα

(181) <M> ναι ξεκινάμε αργά:: ξεκινάμε τέλη Φεβρουαρίου και (.) θα τελειώσουμε αρχές Μαρτίου δηλαδή θα μας έχουνε το πολύ δύο εβδομάδες εξεταστική που σημαίνει ότι εγώ θα πρέπει να πιεστώ και να διαβάσω [ε::

(182) <ΣΤ> [αν κάνει επιτυχία όμως σημαίνει ότι έχει γίνει πάρα πολύ καλή δουλειά και πολύ καλή προσπάθεια [...]

Η σύναψη του *σημαίνει ότι* με άρνηση *δεν* διατηρεί τον επεξηγηματικό και συνεπαγωγικό χαρακτήρα του *σημαίνει* αντιστρέφοντας την τιμή αληθείας της πρότασης με *ότι*.

(183) <M> [...] και αν κρίνεις εσύ ότι στον τρίτο μήνα κι αυτά είναι κάπως περίεργος τον χωρίζεις κι αυτό δε σημαίνει ότι είσαι κάτι εσύ

Και σε αυτήν την περίπτωση διακρίνονται δύο γεγονότα σε χρονική ακολουθία, όπου η ολοκλήρωση του ενός συνεπάγεται την εμφάνιση του άλλου, και συγκεκριμένα ενός συμπεριφορικού χαρακτηριστικού *τον χωρίζεις κι αυτό δε σημαίνει ότι είσαι κάτι εσύ* → *δεν είσαι κάτι*.

Το *σημαίνει* παρότι θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αιτιακό, έχει στόχο να επεξηγήσει το πρώτο γεγονός σύμφωνα με την υποκειμενική άποψη του ομιλητή. Έτσι, δημιουργεί μια συνεπαγωγή και διαφοροποιείται από το ρήμα *εννοώ*, που επεξηγεί και έχει προϋποθετικό χαρακτήρα, αλλά και από το ρήμα *συνεπάγεται* που δίνει έμφαση στη ομώνυμη σημασιολογική σχέση, χωρίς την έννοια της επεξήγησης.

5.2.11. Λεκτικά ρήματα

Στην υποενότητα αυτή παρουσιάζεται μια ομάδα ρημάτων τα οποία έχουν στον πυρήνα τους τη βασική σημασία του λέω και διαφοροποιούνται ως προς τις επιμέρους ιδιοσυγκρασιακές σημασίες που εκφράζουν, παρότι οι λειτουργίες παραμένουν όμοιες. Τα ρήματα αυτά είναι: *αρχίζω, αποκαλύπτω, απαντάω, δηλώνω, ειδοποιώ, μου ξεφουρνίζει, ξεκαθαρίζω, θυμίζω, εφιστώ την προσοχή*.

Με τα ρήματα *αποκαλύπτω* και *ειδοποιώ* σε τρίτο πρόσωπο, οι ομιλητές μεταφέρουν σε πλάγιο λόγο τα λόγια τρίτων ατόμων:

(184) <M> θα πρέπει να κλείσουμε θα πρέπει να έχουμε βρει τα άτομα θα πρέπει γενικά να είμαστε όλοι στην ώρα μας εκτός από αυτούς θα έχουν ειδοποιήσει ότι θα έχουν πάει αργότερα

(185) <Σ> [κι έμαθα πρόσφατα ότι τον λέγανε Συμεών η μάνα μου μου αποκάλυψε ότι το Ήξερε ((γελάει))

Τα ρήματα *αρχίζω, δηλώνω, ξεφουρνίζω, εφιστώ την προσοχή* εντοπίζονται σε δομές που μεταφέρουν λόγια τρίτων ατόμων σε ευθύ λόγο:

(186) <N> ναι ότι μήπως μου λέει ότι βασικά αξίζει ας πούμε να δώσω πανελλήνιες αφού εκ των προτέρων γνωρίζω ότι ξέρω ‘γώ μπορεί δηλαδή μετά άρχισε ότι ξέρω ‘γώ μπορεί να με πατήσει μια μηχανή να μην προλάβω να πάω να δώσω και να ‘χω διαβάσει όλη αυτή τη χρονιά και στο τέλος ε:: να γίνει κάτι και να μη δώσω δηλαδή έχει πάθει τέτοια [...]

(187) <Λ> [...] δεν ΜΠΟΡΕΙΣ ΝΑ ΑΠΑΙΤΕΙΣ οι νόμοι να εφαρμόζονται σ’ εσένα όταν έχεις δηλώσει ότι (.) εγώ δεν πιστεύω και δεν υπακούω στους νόμους [...]

(188) <Γ> ΔΕΝ μου το είπαν στο τηλέφωνο και λέω ‘ντάξει πρώτης γυμνασίου είναι θα τα βγάλω

<Σ> ναι

<Γ> και πάω και μου ξεφουρνίζει ο μπαμπάς ότι ξέρεις κάτι έχουμε λίγο ΔΕΠΥ έχουμε λίγο δυσλεξία λίγο δεν το ‘χουμε με το διάβασμα

<Σ> λίγο απ’ όλα

(189) <M> και να ξέρεις και στο ξαναλέω θέλω να σου επιστήσω την προσοχή ότι ερχόμενη μην αφΗΣεις να χαλαρώσει το πρόγραμμα σου γιατί από σένα θα περάσουν όλα εσύ κάνεις έναν αγώνα και για τα μαθήματα αυτά για να μπορέσεις να πας καλύτερα (.)

Στο (186) το *άρχισε* εκφράζει την αποδοκιμασία της μητέρας προς τα λόγια της κόρης, το υπερβολικό *άγχος* της οποίας την οδήγησε σε υποθετικά σενάρια με καταστροφική έκβαση. Στο (187) το *έχεις δηλώσει* έχει στόχο να μεταφέρει την σταθερή και αμετακίνητη ιδεολογική θέση ενός φυλακισμένου αναρχικού, την οποία η ομιλήτρια αντιπαραβάλλει με το αίτημά του να τηρούνται οι νόμοι ώστε να του επιτραπεί η πρόσβαση σε πανεπιστημιακή σχολή, με στόχο να παρουσιάσει ως υποκριτική τη συγκεκριμένη στάση. Στο (188) το *μου ξεφουρνίζει ο μπαμπάς* φέρει τη συνδήλωση της απόκρυψης στοιχείων και της αποκάλυψής τους σε μεταγενέστερο χρόνο, το οποίο αξιολογείται ως αρνητικό. Και στο (189) το *να σου επιστήσω την προσοχή* αξιολογεί το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* ως ιδιαίτερος σημαντικό και έχει προειδοποιητικό χαρακτήρα. Επομένως, οι συγκεκριμένες γλωσσικές επιλογές εισαγωγής ευθέως λόγου δεν σχολιάζουν το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* ως προς την τιμή αληθείας της (η οποία παραμένει ανοιχτή προς διαπραγμάτευση), αλλά το αξιολογούν στη βάση προσωπικών αντιλήψεων.

5.2.11. Ρήματα νοητικής επεξεργασίας

Μια δεύτερη ομάδα περιλαμβάνει ρήματα με κοινό σημασιολογικό πυρήνα την νοητική επεξεργασία των δεδομένων. Πρωτοτυπικό ρήμα σε αυτήν την κατηγορία θα ήταν το *σκέφτομαι*, δεν περιλαμβάνεται όμως καθώς το έχουμε αναφέρει παραπάνω. Τα ρήματα είναι τα ακόλουθα: *πάει το μυαλό μου, παρατηρώ* (με τη σημασία: «διαπιστώνω»), *αποφασίζω/παίρνω απόφαση, καταλαβαίνω, έχω συναίσθηση, ανακαλύπτω, κρίνω, μου 'χει βγει, πανικοβάλλομαι*. Ας δούμε τα παραδείγματα:

(190) <A> [...] ε:: συναντήθηκα με μία κοπέλα η οποία βλέπει:: θρίλερ (.) και μου κάνει:: έγινε ο σεισμός ξέρω γώ και σκεφτόμουνα επειδή είχε δει πρόσφατα ένα θρίλερ με πνεύματα ε της πήγε πρώτα το μυαλό ότι πού υπάρχουν ας πούμε:: ναι εξολοθρευτές πνευμάτων και και λοιπά και ότι κάτι υπάρχει κάτω από το κρεβάτι της και δευτερευόντως ότι α τελικά μπορεί να είναι σεισμός [...]

(191) <K> τελειώνει τη σκηνή και γυρνάω και βλέπω (.) ποια σκηνή::; γιατί θυμάμαι που μου το 'χε πει ποια σκηνή δεν του άρεσε; με το διαστημόπλοιο; είχε ξαναγυρίσει πίσω στη σκηνή με το διαστημόπλοιο (.) εκεί που παίζαν το ξύλο () κι ήμουν σε φάση 'ΝΤΑξει καλή ήτανε γιαΤΙ; ((γέλια)) ΤΙ τον χάλασε; δεν πήγε καν το μυαλό μου ότι [εννοούσες το φωτόσπαθο

(192) <A> ναι έχω παρατηρήσει ότι υπάρχουν πολλά προβλήματα (.) με τα παιδιά και θα ήθελα να ασχοληθώ με κάτι τέτοιο βέβαια δεν ξέρω:: κατά πόσο θα είναι ψυχοφθόρο αυτό για μένα

(193) <A> όταν ένα παιδάκι βιώνει τα γιατί ναι μεν τώρα μπορεί να ζει μία κανονικότητα κι ο:: πατριός της μπορεί να είναι ένας εξαιρετικός άνθρωπος έχει τα αδερφάκια της αλλά ένα παιδί κάθε χωρισμό τον βιώνει δεν είναι απλό πράμα δηλαδή 'ντάξει κι άμα είναι και σε μία τρυφερή ηλικία (.) και πάντα σ' αυτά τα παιδιά που είναι λίγο πιο ζωηρά πάντα μετά ανακαλύπτεις ότι κάτι οικογενειακό παίζει παίζει κι ότι δεν είναι φύση αυτό το προ- πράγμα αυτή η συμπεριφορά

(194) <K> [οκεί (.) οκεί τώρα εξηγούνται πάρα πολλά πράγματα εγώ τόσο καιρό αυτό το μπιεμες που λέτε δεν το ήξερα και ζω και με δύο γυναίκες στο σπίτι

 ((γελάει))

<KA> πραγματικά

<K> 'ντάξει τα νεύρα τα 'χα καταλάβει ότι είναι εξαιτίας αυτού ας πούμε

<KA> καλά είναι και λίγο κριός με αιγόκερω

(195) <Γ> [μόνο που θα δω τα μάτια του:: του παιδιού που κάνω ας πούμε στην τρίτη γυμνασίου τρία χρόνια τώρα μόνο που θα δω τα μάτια αυτού του παιδιού θα καταλάβω ότι δεν το έχει καταλάβει

(196) <N> ρε σε όλα γι' αυτό σε ρωτάω δηλαδή (.) έχει συναίσθηση ότι ζει; καταλαβαίνει; (.) ότι πληρώνεται ότι κάνει μια [δουλειά::;

(197) <K> θα πάμε μόνο στο συντρίμι ή θα κάνουμε και τίποτ' άλλο μετά;

<KA> όχι αποφάσισα ότι θα πάμε μόνο στο συντρίμι

(198) <Σ> εντάξει τι να κάνουμε το έγραψε στα μέτρα της κι ο Γούντι Άλεν μόνο στα μέτρα του γράφει τις ταινίες του (.)

<H> μ:: ()

<Σ> ποιος άλλος είναι::; εγώ θέλω να την ΔΩ την καινούρια του

<H> ποιανού;

<Σ> του Τιμ Μπάρτον αυτή με τα μεγάλα μάτια

<H> μ::

<Σ> εσύ δε θες τώρα αποφάσισες ότι δε σ' αρέσει ο Τιμ Μπάρτον

(199) <MK> εντάξει να σου πω κάτι ρε φίλε εγώ το 'χω πάρει απόφαση ότι αυτή η εξεταστική έχει πάει [λίγο

(200) <M> [...] 'ντάξει ρε παιδί μου απλά ε μπορεί να 'χεις λίγο πιο:: αργή ικανότητα να αντιλαμβάνεσαι το ποιόν του άλλου γιατί ο άλλος μπορεί να κρύβεται καλά και να χρειάζεται κάποιο παραπάνω χρόνο από βδομάδες ξέρω 'γώ για να τον

καταλάβεις και αν κρίνεις εσύ ότι στον τρίτο μήνα κι αυτά είναι κάπως περίεργος τον χωρίζεις κι αυτό δε σημαίνει ότι είσαι κάτι εσύ

(201) <I> ΘΕλω ότι ρε παιδί:: μου:: () αυτό που ‘πα πριν ότι επειδή τώρα έχω αυτά τα λεφτά:: (.) ε:: μου ‘χει βγει ότι θέλω να κάνω κάποια [πράγματα που ήθελα από καιρό να κάνω αυτό

(202) <K> γιατί ξέρεις (.) όταν μου λένε (.) όταν μου λένε όλοι το για ΠΑΝΤΑ (.) δεν μπορώ να ζήσω το για ΠΑΝτα σε μια στιγμή () και να πανικοβληθώ ότι είναι τόσο πολύ

Στα παραδείγματα αυτά παρατηρείται τα ρήματα ή οι ρηματικές φράσεις που χρησιμοποιούν οι ομιλητές να έχουν παρόμοια σημασία με αυτή του *σκέφτομαι* στα συγκεκριμένα συμφραστικά πλαίσια, με περαιτέρω συνδηλώσεις, όπως αυτές προκύπτουν από το συνδυασμό με το δικό τους σημασιακό πυρήνα. Επίσης, θα μπορούσαμε να διακρίνουμε την εστίαση σε διαφορετικά στάδια της νοητικής επεξεργασίας των πληροφοριών. Ειδικότερα, στα (190) και (191) οι ομιλητές με τα *της πήγε πρώτα το μυαλό ότι, δεν πήγε καν το μυαλό μου ότι*, επικεντρώνονται στη διαδικασία συνθετικής σκέψης μέσα από την ανάλυση των εμπειρικών δεδομένων με στόχο την εξαγωγή συμπερασμάτων για την ερμηνεία της πραγματικότητας. Έτσι, στο (190) η φίλη της Α για την οποία γίνεται λόγος προσπάθησε να ερμηνεύσει την αίσθηση της ισχυρής δόνησης από το έδαφος, αποδίδοντας στο συγκεκριμένο ερέθισμα πιθανές αιτίες πρόκλησης. Η πρώτη ήταν ένας εξολοθρευτής πνευμάτων κρυμμένος κάτω από το κρεβάτι της και η δεύτερη ήταν ο σεισμός. Τα επιρρήματα *πρώτα* και *δευτερευόντως* κατευθύνουν τους ακροατές στην πορεία που ακολούθησε η νοητική επεξεργασία. Αντίστοιχα, στο (191) η άρνηση *δεν* φανερώνει την απουσία συνδυασμού συγκεκριμένων πτυχών της εμπειρικής πραγματικότητας για την καλύτερη κατανόηση του συνομιλητή *δεν πήγε καν το μυαλό μου ότι [εννοούσες το φωτόσπαθο*. Στο (192) το *έχω παρατηρήσει* λαμβάνει τη σημασία της διαπίστωσης, δηλαδή της εξαγωγής συμπερασμάτων έπειτα από προσεκτική εξέταση των δεδομένων.

Το ρήμα *ανακαλύπτεις* στο (193) έχει επίσης τη σημασία της διαπίστωσης δηλώνοντας πιο συγκεκριμένα ότι έρχεται στην επιφάνεια το στοιχείο εκείνο της εμπειρίας που έλειπε ώστε να οδηγήσει στην ολοκλήρωση της νοητικής επεξεργασίας και

στην πλήρη κατανόηση ενός φαινομένου. Στα (194) και (195) με το ρήμα *καταλαβαίνω* οι ομιλήτριες προβάλλουν την επιτυχημένη διαδικασία της νοητικής επεξεργασίας των δεδομένων, τοποθετώντας στην πρόταση με το *ότι* το συμπέρασμα που προέκυψε. Σε ορισμένες περιπτώσεις δίνεται το δεδομένο εκείνο που οδήγησε στην επιτυχημένη κατανόηση (*‘ντάξει τα νεύρα τα ‘χα καταλάβει ότι είναι εξαιτίας αυτού*), ενώ σε άλλες γίνεται απλή αναφορά στην πηγή της πρόσληψης των πληροφοριών (*μόνο που θα δω τα μάτια αυτού του παιδιού θα καταλάβω ότι δεν το έχει καταλάβει*).

Στο (196) η ρηματική φράση *έχει συναίσθηση* αντιστοιχεί στη σημασία του «καταλαβαίνω», το οποίο μάλιστα επιλέγεται από την ομιλήτρια κατά την επαναδιατύπωση της συνεισφοράς της με στόχο την προσθήκη πιο εξειδικευμένων στοιχείων (*έχει συναίσθηση ότι ζει; καταλαβαίνει; (.) ότι πληρώνεται ότι κάνει μια [δουλειά::;]*).

Στα (197) και (198) με το ρήμα *αποφάσισα* οι ομιλήτριες προϋποθέτουν την επεξεργασία των δεδομένων και εστιάζουν στην εξαγωγή συμπερασμάτων και στην ανάληψη ενεργειών στη βάση των συμπερασμάτων αυτών (*αποφάσισα ότι θα πάμε μόνο στο συντρίμι, τώρα αποφάσισες ότι δε σ’ αρέσει ο Τιμ Μπάρτον*). Το (198) εκφέρεται από την ομιλήτρια Σ μετά τη διαπίστωση της απροθυμίας της φίλης να δουν μια ταινία με τον Τιμ Μπάρτον. Στο (199) η περίφραση σε παρακείμενο το *‘χω πάρει απόφαση* αποκλίνει από τη σημασία του *αποφασίζω* και πλησιάζει εκείνη του *αποδέχομαι*, για αυτό θα το αντιμετωπίσουμε όπως το *δέχομαι* παρακάτω (πρβλ. 203) Στο (200) το ρήμα *κρίνω* αναφέρεται όχι μόνο στην ολοκλήρωση της νοητικής επεξεργασίας αλλά και στην αξιολόγηση των συμπερασμάτων βάσει προσωπικών κριτηρίων. Η υποθετική δομή *αν κρίνεις* αφήνει το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* ανοιχτό προς απόδοση τιμής σε μελλοντική στιγμή.

Τέλος, στα (201) και (202) η σημασία της σκέψης συνυπάρχει με τη σημασία της επιθυμίας και του πανικού αντίστοιχα. Πιο συγκεκριμένα, το *μου ‘χει βγει* αναφέρεται στην επιθυμία της ομιλήτριας να κάνει νέες δραστηριότητες, οι οποίες καθώς ακόμα δεν έχουν πραγματοποιηθεί βρίσκονται στο στάδιο της σκέψης. Με τη σειρά του το *να πανικοβληθώ* αναφέρεται στη σκέψη της ομιλήτριας να συμπορευτεί η ζωή της με ένα

άλλο άτομο για πάντα, γεγονός το οποίο της προκαλεί πανικό. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις το *ότι* προβάλλει το περιεχόμενο της νοητικής επεξεργασίας (της σκέψης) στη συνομιλία, το οποίο γίνεται αντιληπτό ως αληθές ή με υψηλό βαθμό ισχύος, δεδομένου ότι είναι το αποτέλεσμα της δικής τους νοητικής επεξεργασίας.

5.2.12. Ρήματα δεσμευτικών γλωσσικών πράξεων

Μια ακόμη ομάδα περιλαμβάνει τα ρήματα *δέχομαι*, *εγγνώμαι*, *υπόσχομαι*. Το κοινό στοιχείο αυτών των ρημάτων είναι ότι πραγματώνουν γλωσσικές πράξεις δέσμευσης και διαφοροποιούνται από τα άλλα ρήματα που έχουμε αναλύσει έως τώρα. Με το ρήμα *δέχομαι* η ομιλήτρια αποδέχεται την αλήθεια του περιεχομένου της πρότασης με *ότι*. Η επιλογή του ρήματος *δέχομαι* στο (203) περιλαμβάνει το υπονόημα ότι προγενέστερα της εμφάνισής του η ομιλήτρια διατηρούσε μια διαφορετική θέση την οποία μετέβαλε. Συνεπώς, με τη σύνταξη *δέχομαι* *ότι* σχολιάζεται η σχέση της ομιλήτριας με το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι*, το οποίο εκλαμβάνει τελικά ως αληθές.

- (203) <Σ> όχι δεν ήταν καθόλου χαζορομαντικά κι αυτό να το λέμε ((χαμηλόφωνα))
<H> ήταν πολύ καλή
<Σ> ναι ήταν πολύ καλή (.) αλλά αυτή ήταν καλύτερη απ' αυτόν
<H> όχι
<Σ> ναι
<H> όχι
<Σ> ναι
<H> καλά (.)
<Σ> δέχομαι ότι αυτή έπαιξε περισσότερο τον εαυτό της (.)

Τα ρήματα *εγγνώμαι* και *υπόσχομαι*, από την άλλη, φανερώνουν τη δέσμευση των ομιλητών για την αλήθεια του περιεχομένου της πρότασης με *ότι* σε μεταγενέστερο χρονικά σημείο.

- (204) <P> και λέει άμα λέει γράψω δεκαεννιά θα βάλω τα κλάματα λέει μες στην τάξη δεν ξέρω λέει πώς θ' αντιδράσω πρέπει να γράψω σ' όλα είκοσι το 'χω πει
<I> γιατί αν γράψει σ' όλα είκοσι:: δηλαδή της εγγνώμαι κάποιος ότι θα μπει ή αν γράψει σ' όλα δώδεκα δε θα μπει στη σχολή; Δηλαδή τι λογική περιέργη είναι αυτή;

(205) <I> εννοείται πως όχι (.) και στέλνει ένα μήνυμα ΜΕ κεφαλαία στο οποίο λέει εάν με αφήσεις σου υπόσχομαι ότι θα διαβάσω μες στο Σαββατοκύριακο ΤΟσα αρχαία όσα μου καθορίσεις εσύ ΧΩρίς να κάνω την παραμικρή βλακεία

Το ρήμα *εγγύεται* στο (204) βρίσκεται σε ερωτηματική δομή και ο ερωτηματικός επιτονισμός επηρεάζει τη γλωσσική πράξη την οποία αμφισβητεί. Η αμφισβήτηση της γλωσσικής πράξης αφήνει μετέωρη την αλήθεια του περιεχομένου της πρότασης με *ότι*, καθώς η ομιλήτρια φαίνεται να υπονοεί ότι δεν είναι σίγουρο αν θα μπει η μαθήτρια στο πανεπιστήμιο ή όχι γράφοντας καλούς βαθμούς, γιατί η είσοδος στο πανεπιστήμιο δεν εξαρτάται από αυτόν τον παράγοντα. Στο (205) το υποκείμενο του ρήματος *υπόσχομαι* δεσμεύεται σε μια μελλοντική πράξη. Μεταφέρει δηλαδή την πληροφορία ότι στο μέλλον το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* θα είναι αληθές, καθώς θα πραγματοποιήσει την αναφερόμενη πράξη (το διάβασμα αρχαίων ελληνικών).

5.2.13. Συμπεράσματα για τα ρήματα εξάρτησης του *ότι*

Στις προηγούμενες υποενότητες έγινε απόπειρα να παρουσιαστεί το μεγαλύτερο μέρος των ρημάτων, καλύπτοντας κάθε διαφορετική περίπτωση που απαντά στα δεδομένα. Όσα ρήματα από τον αρχικό πίνακα (Πίνακας 2) δεν συμπεριλήφθηκαν στην ανάλυση διαθέτουν το αντίστοιχό τους σε κάποια από τα ρήματα που αναλύθηκαν. Η παρουσίαση ξεκίνησε με την ανάλυση των πρώτων έντεκα σε συχνότητα σύναψης ρημάτων και στη συνέχεια προχώρησα στην ανάλυση είτε μεμονωμένων ρημάτων (π.χ. *μαθαίνω*, *προσέχω*, *ισχύει* κ.λπ.) που διέφεραν από τα προηγούμενα έντεκα, είτε ομαδοποιημένων ρημάτων (π.χ. λεκτικά ρήματα, αντιληπτικά ρήματα, ρήματα γλωσσικών πράξεων) με στόχο την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη κάλυψη των ρημάτων αλλά και την εύρεση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους στη σύναψή τους με το *ότι*.

Με βάση την ανάλυση της συμπεριφοράς κάθε ρήματος στη σύναψή του με το *ότι* μπορούμε να ταξινομήσουμε τα ρήματα σε μία κλίμακα όπου στο ένα άκρο θα βρίσκεται η συνεπαγωγή του ψεύδους και στο άλλο άκρο η γεγονοτικότητα, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 1.

Διάγραμμα 1. Κατηγορίες ρημάτων σύναψης με το ότι

Συνεπαγωγή του ψεύδους	Μειωμένη επιστημική τροπικότητα	Μηδενικός βαθμός δέσμευσης	αυξημένη επιστημική τροπικότητα	Επιστημικό συμπέρασμα	Ισχυρή βεβαίωση	Συνεπαγωγή αλήθειας	Γεγονοτικότητα
υποτίθεται	νιώθω	λεκτικά ρήματα	πιστεύω	ακούγεται	εννοείται	δεν είχα ιδέα	σκέφτομαι
περίμενα	αισθάνομαι	έμαθα	νομίζω	φαίνεται	ισχύει	σημαίνει	ξέρω
είχα την εντύπωση	ακούω	διάβασα	θεωρώ	υποθέτω	θυμάμαι		είμαι
σε πείθει			προβλέπω	φαντάζομαι			βλέπω
νόμιζα			βάζω στοίχημα				εννοώ
πίστευα							ξεχνάω
θεωρούσα							πρόσεξε
							φαντάσου

Μπορούμε επομένως να διακρίνουμε τις εξής κατηγορίες: συνεπαγωγή ψεύδους, μειωμένη επιστημική τροπικότητα, μηδενικός βαθμός δέσμευσης ως προς την αλήθεια, αυξημένη επιστημική τροπικότητα, επιστημικό συμπέρασμα, ισχυρή βεβαίωση, συνεπαγωγή αλήθειας, γεγονοτικότητα.

Από την παραπάνω κατηγοριοποίηση γίνεται φανερό ότι η επιστημική τροπικότητα βρίσκεται στο επίκεντρο της ανάλυσης. Οι ομιλητές χρησιμοποιούν τον γραμματικό δείκτη *ότι* για να εισάγουν πληροφορίες στο λόγο τους τις οποίες θα σχολιάσουν ως προς το πόσο είναι πιθανές, σίγουρες, βέβαιες, αληθείς ή πιθανώς αληθείς. Έτσι, η αναφορά σε τιμές αληθείας δεν αντιστοιχεί σε απόδοση δύο απόλυτων τιμών αληθής/ψευδής, αλλά σε ένα εύρος τιμών που καλύπτουν τον γνωστικό προσανατολισμό των ομιλητών προς το μήνυμα που μεταφέρουν στη συνομιλία.

Ο σχολιασμός της αληθειαςκότητας του περιεχομένου επηρεάζεται από διάφορους γλωσσικούς παράγοντες, όπως οι γραμματικοί χρόνοι, το πρόσωπο και ο αριθμός, η έγκλιση, η φωνή, η άρνηση, ο ερωτηματικός επιτονισμός αλλά και οι τροπικές εκφράσεις κατά τη διαφοροποίησή τους και τον συνδυασμό τους. Αυτό σημαίνει ότι η αναφορά στα ρήματα με βάση τους λεξηματικούς τους τύπους γίνεται για λόγους οικονομίας και δεν

θα πρέπει να θεωρείται ότι όλοι οι κλιτικοί τύποι του ρήματος παρουσιάζουν την ίδια συμπεριφορά.

Επιπλέον, τα ρήματα στις προτάσεις με *ότι* βρίσκονται κυρίως στην οριστική, όμως εντοπίζονται προτάσεις με *ότι* με ρήματα σε υποτακτική ή σε περιπτώσεις παράθεσης ευθέως λόγου ακόμα και σε προστακτική. Τέλος, στις άμεσες γραμματικές συνάψεις των ρημάτων εξάρτησης απαντούν γραμματικά στοιχεία όπως η προσωπική αντωνυμία *εγώ*, κλιτικά, η άρνηση *δεν*, παρατακτικοί σύνδεσμοι (*και*, *αλλά*), επιρρήματα (*απλά*), μόρια απόκρισης (*ναι/όχι*) και πραγματολογικά μόρια (*ε*, *α*).

5.2.14. Οριστικοποίηση

Το *ότι* έχει τη δυνατότητα αριστερής σύναψης με το οριστικό άρθρο του ουδετέρου στον ενικό αριθμό. Το οριστικό άρθρο οριστικοποιεί τη δομή με το *ότι*, δηλαδή σηματοδοτεί ότι πλέον είναι μέρος της αμοιβαίας γνώσης των συνομιλητών. Κατ' επέκταση οι πληροφορίες που μεταφέρει καθίστανται αναγνωρίσιμες και δεδομένες στον κόσμο της συνομιλίας. Η οριστικοποιημένη πρόταση έχει θέση υποκειμένου, αντικειμένου, επεξήγησης και συμπληρώματος προθέσεων, επιρρημάτων και ουσιαστικών, ενώ σε μία περίπτωση δεν συμμετέχει σε συντακτική διαδικασία. Οι συντακτικές λειτουργίες με τη συχνότητα εμφάνισής τους παρατίθενται στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 22. Συντακτικές λειτουργίες της οριστικοποιημένης πρότασης

αντικείμενο ρήματος	6
επίρρημα	6
επεξήγηση	4
υποκείμενο ρήματος	3
πρόθεση	2
ουσιαστικό	1
μη συντακτική θέση	1
<i>Σύνολο</i>	23

Στη συνέχεια παρουσιάζουμε ενδεικτικά παραδείγματα από κάθε κατηγορία. Συγκεκριμένα τα παραδείγματα (206) έως (207) αναφέρονται στην κατηγορία του αντικειμένου, τα παραδείγματα (208) έως (210) στην κατηγορία του επιρρήματος, τα παραδείγματα (211) έως (212) στην κατηγορία της επεξήγησης, τα παραδείγματα (213)

έως (214) στην κατηγορία του υποκειμένου, τα παραδείγματα (215) έως (216) στην κατηγορία της πρόθεσης, το παράδειγμα (217) στην κατηγορία του ουσιαστικού και το παράδειγμα (218) σε μη συντακτική θέση.

(206) <I> [...] μου ήρθε αυτή η ιδέα (.) να ΓΡΑΦΩ (.) για πράγματα τα οποία μου αρέσουν (.) οπότε:: (.) ΣΥΝΔΥΑΣΑ το ότι μου αρέσει να γράφω (.) συνδύασα το ότι μου αρέσει πάρα πολύ η φωτογραφία οπότε:: έβγαζα φωτογραφίες ε:: κάποια αντικείμενα::

(207) <Σ> ρε (.) μα δεν είναι (.) μια (.) πρόβα (.) πώς θα γίνει εδώ; εννοώ:: δεν είναι καλύτερο να εκμεταλλευτούμε το ότι έχου- [θα 'χουμε το χώρο;

(208) <Λ> [είκοσι οχτώ:: αρχίζουνε- αρχίζεται- αρχίζει η προώθηση των εισιτηρίων (.) συν του ότι ΦΕτος ε:: επειδή δεν θα κατέβει η θεία η Ελένη (.) με:: ε:: τα παιδιά κάτω στην ε:: Πάτρα

(209) <Σ> [σου βγαίνει ο ΠΑτος πλην του ότι εγώ ένιωθα φουλ χαζή ρε μ' αυτό που έκανα

(210) <M> ωραία ήταν δεν μπορώ να πω ότι δεν μου άρεσε απλά με φοβήθηκα περισσότερο λόγω του ότι έβριζαν πάρα πολύ

(211) <A> [...] από εκεί και πέρα αυτά το ότι:: δεν (.) ε:: δεν δεχόμαστε και δεν ή δεν προστατεύουμε μου φαίνονται ανόητα δηλαδή άνθρωποι είναι και αυτοί τα ίδια δικαιώματα πρέπει να έχουνε είτε είναι Αλβανοί είτε είναι Ρώσοι είτε Σύροι είτε οτιδήποτε (.)

(212) <H> [...] ε:: το 'χα διαβάσει στο ίντερνετ το ότι όλα τα ρολόγια (.) που υπάρχουνε στις σκηνές (.) είναι σταματημένα στις τρεις χωρίς λόγο (.)

(213) <M> [...] έχω:: ένα θέμα εδώ πέρα (.) μια ένσταση (.) το ότι μπορείς να τα φτιάχνεις με έναν και να χωρίζεις στον τρίτο μήνα δε σημαίνει ότι θα (.) απλά (.) 'ντάξει ρε παιδί μου απλά ε μπορεί να 'χεις λίγο πιο:: αργή ικανότητα να αντιλαμβάνεσαι το ποιόν του άλλου [...]

(214) να το νομίζω μ' ανακάτεψε το ότι είχα πει τόσο καφέ και μετά έφαγα αυτά τα δυο τρία μακαρόνια

(215) <X> κι αυτό τι σχέση έχει με το ότι είσαι βετζετέριαν;

(216) <Φ> ΑΣχετο άσε με να σου πω ε:: μου 'πε ο μπαμπάς τον ρώτησα άμα θα πάτε στο χωριό για να ψηφίσετε (.) και μου 'πε ότι θέλει να πάτε αλλά δεν ξέρει αν θα πάτε γιατί είναι πέντε ώρες δρόμος [...]

<M> [...] [θέλω να πάω δεν σου κρύβω (.) και το σπίτι να το δω γενικά έτσι και σαν ταξίδι το 'χω ανάγκη κι εγώ έτσι να πάμε πέρα απ' το ότι το θέμα των εκλογών

(217) [...] αλλά δε ξέρω αν θα την αφήσω (.) απ' τη μια εί::ναι αυτό το αντιπαιδαγωγικό του ότι βάζεις το έπαθλο και είναι πολύ καλό έπαθλο γιατί ειλικρινά θα διαβάσει ΟΣΟ της πω άμα την αφήσω

(218) <Γ> τ' ότι μαλάκα γνωρίζεις τον Ινσούα εγώ:: ενθουσιάστηκα τώρα έτσι αλήθεια ((γέλια))

Η τελευταία δομή παρουσιάζει ενδιαφέρον καθώς δεν αντιστοιχεί στις παραπάνω γνωστές κατηγορίες. Ωστόσο, στον προφορικό λόγο η δομή του εκφωνήματος (η προτασιακή δομή) είναι διαφορετική από αυτή του γραπτού λόγου (βλ. Κεφάλαιο 1) και το συγκεκριμένο παράδειγμα ακολουθεί την τυπική δομή όπου στην αρχή του εκφωνήματος τοποθετείται το θέμα (topic): *τ' ότι μαλάκα γνωρίζεις τον Ινσούα*, που φέρει τη βασική πληροφορία. Ακολουθεί το κύριο σώμα: *εγώ:: ενθουσιάστηκα τώρα έτσι*, στο οποίο σχολιάζεται το θέμα. Μετά το κύριο σώμα έπεται η κατακλείδα, η οποία εδώ ενισχύει τη σχολιαστική λειτουργία του κύριου σώματος *αλήθεια*.

5.2.15. Άλλες συνάψεις

Εκτός από τα ρήματα και το οριστικό άρθρο, το *ότι* συνάπτεται στα αριστερά και με μερικά ακόμα γλωσσικά στοιχεία τα οποία παρουσιάζονται στον επόμενο πίνακα:

Πίνακας 23. Άλλες συνάψεις του *ότι*

<i>το γεγονός ότι</i>	3
<i>όχι ότι</i>	2
<i>άλλο ότι</i>	1
<i>δηλαδή ότι</i>	1
<i>χώρια ότι</i>	1
Σύνολο	5

Στον πίνακα 23 παρατίθενται οι τελευταίες συνάψεις του *ότι* που ολοκληρώνουν την εικόνα των γλωσσικών στοιχείων με τα οποία εντοπίζεται να συνάπτεται αριστερά. Χαρακτηριστική είναι η σύναψη με την ονοματική φράση *το γεγονός*, δεδομένου ότι

είναι το μοναδικό ουσιαστικό στο σώμα κειμένων με το οποίο συνάπτεται ως συμπλήρωμά του:

(219) <Δ> και πρέπει να σχολιάσουμε και το γεγονός ότι:: ο καλύτερος παίκτης της ΑΕΚ ο Λάνγκφορντ φορτώθηκε νωρίς με τρία φάουλ (.) και δεν έπαιξε σχεδόν ένα ημίχρονο

(220) <Κ> δε μπορούσα δηλαδή (.) πέρα από το γεγονός ότι όταν είμαι σε ένα ξένο περιβάλλον ότι:: (.) δε μπορώ να κοιμηθώ πάρα πολύ εύκολα

(221) <Ε> πολύ καλό αυτό πάρα πολύ ωραία αλλά να σου πω δε σε φοβίζει το γεγονός ότι:: μπορεί να σου υποκλέψουν κάποιες φωτογραφίες κάποιои:: κάποια ιδέα ή οτιδήποτε ξέρω 'γώ ανεβάζεις σ' αυτό το σάιτ;

Στο (219) η ονοματική φράση το γεγονός λειτουργεί σχολιαστικά χαρακτηρίζοντας την πρόταση με *ότι* ως γεγονοτική. Το περιεχόμενό της αναφέρεται στα πεπραγμένα ενός μπασκεμπολίστα στον αγώνα μπάσκετ που παρακολούθησαν οι ομιλητές πριν την έναρξη της ηχογραφημένης συνομιλίας τους. Έτσι, το *φορτώθηκε νωρίς με τρία φάουλ (.) και δεν έπαιξε σχεδόν ένα ημίχρονο* συνιστά το γεγονός. Στο (220), από την άλλη πλευρά, δεν σχολιάζεται ως γεγονός ένα μεμονωμένο περιστατικό του παρελθόντος αλλά ένα συμπεριφορικό χαρακτηριστικό του ομιλητή, το οποίο έχει συμβεί στο παρελθόν και επανεμφανίζεται κάθε φορά που ο ομιλητής βρίσκεται στο κατάλληλο περιβάλλον *όταν είμαι σε ένα ξένο περιβάλλον δε μπορώ να κοιμηθώ πάρα πολύ εύκολα*. Στο (221) μετά τη σύναψη *το γεγονός ότι* ο ομιλητής χρησιμοποιεί το επιστημικό τροπικό *μπορεί* καθιστώντας το συνολικό περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* πιθανολογικό. Έτσι, θα μπορούσαμε να πούμε ότι μία πιθανότητα χαρακτηρίζεται ως γεγονός. Ωστόσο, δεν πρόκειται για κάποιο παράδοξο· ο ομιλητής γνωρίζει από την εμπειρική του πραγματικότητα ότι η υποκλοπή φωτογραφιών από το διαδίκτυο έχει συμβεί και χαρακτηρίζει ως γεγονός την ίδια την πιθανότητα να ξανασυμβεί, καθώς η λειτουργία του διαδικτύου και οι εξελίξεις της τεχνολογίας παρέχουν μια τέτοια δυνατότητα.

Η σύναψη του *ότι* με το *όχι* αντιστρέφει την τιμή αληθείας του:

(222) <Α> πολλά δεν θα γίνουν ΟΧΙ ότι εγώ κατέβαινα ΠΟΛΥ συχνά [στα Γρεβενά]

(223) <M> ((γέλια)) [αλλά 'ντάξει όχι ότι μπορώ να πω ότι ασχολούμαι ΤΟσο πολύ δηλαδή:: [...]

Θα μπορούσαμε να παραφράσουμε το (222) ως *δεν κατέβαινα πολύ συχνά στα Γρεβενά* και αντίστοιχα το (223) ως *δεν μπορώ να πω ότι ασχολούμαι ΤΟσο πολύ δηλαδή::*, το οποίο με τη σειρά του γίνεται *δεν ασχολούμαι ΤΟσο πολύ δηλαδή::*.

Η σύνναψη *άλλο ότι* αποτελεί μια πιο εκτεταμένη δομή που έχει τη μορφή *άλλο ότι...και άλλο να...*

(224) <M> [ναι ναι κάτσε περίμενε (.) άλλο ότι είναι κάποια υπερβολικά και άλλο να φτάσουμε στο άλλο άκρο και να μην κάνεις τίποτα (.)

Σε αυτή τη δομή το πρώτο μέρος θεωρείται αποδεκτό και αληθές από τον ομιλητή, ενώ το δεύτερο μέρος μη αποδεκτό, στο οποίο όμως μπορεί να οδηγήσει η απουσία ορίων του πρώτου μέρους.

Το *δηλαδή* συνάπτεται μία φορά με το *ότι* στα δεδομένα και στο συγκεκριμένο εκφώνημα ο ομιλητής διακόπτει την πρόταση με *ότι* και ξεκινά μια νέα συνεισφορά:

(225) <X> δηλαδή ότι αυτό που- ήταν αναίτιο ήτανε::

Η μεμονωμένη σύνναψη με το *δηλαδή* είναι πιθανό να οφείλεται στην ανάληψη της επεξηγηματικής λειτουργίας από το ίδιο το *ότι*.

Η σύνναψη του *ότι* με το *χώρια* είναι όμοια με τις αντίστοιχες συνάψεις με τα *πλην* και *συν*, δηλαδή οι ομιλητές χρησιμοποιούν αυτές τις συνάψεις για να προσθέσουν νέες πληροφορίες ή νέες πτυχές ενός ζητήματος που αποτελεί το θέμα συζήτησης. Για παράδειγμα, στο (226) η συζήτηση έχει στραφεί στον Κώστα, έναν γνωστό τους μουσικό, ο οποίος έχει δημιουργήσει μια χορωδία και συμμετέχει σε μουσικές εκδηλώσεις. Ο X (πατέρας της Γ) θυμίζει ότι ο Κώστας είχε προσφέρει στη Γ θέση στη χορωδία, και προσθέτει ότι θα μπορούσε (η Γ) να συνεχίσει σε θεωρητικές μουσικές σπουδές από τη στιγμή που υπάρχει και η συμβολή του Κώστα.

(226) <X> η χορωδία σου ζήτησε και μάλιστα ζήτησε τότε (.) και του 'χε φανεί που του 'χα πει γιατί σ' αυτή τη χορωδία δεν είναι κι εύκολο να μπει και (.) είχε αφήσει την πόρτα όποτε θέλεις έλα (.) και με είχε ρωτήσει δύο και τρεις φορές το πες στη Γιούλη το πες στη Γιούλη; [...]

<X> έχει πάρα πολύ καλές γνωριμίες όλοι αυτοί αυτές τώρα που βρίσκονται εκεί είναι [γυναίκες καθηγητών πανεπιστημίου και δεν είναι

<Λ> [δεν είναι τυχαίοι όχι βέβαια και περνάνε και ωραία και γλέντια και ()
 <X> μακάρι ο Κώστας να συνεχίσει σ' αυτά και να σε στείλω ()
 <Γ> να δούμε τι θα γίνει και [σήμερα
 <X> [και χώρια ότι αν ήθελες να σου πω κάτι; εάν ήθελες κιόλας να δεις ε και λίγο παραπάνω κάποιες σπουδές ε:: θεωρητικά που 'χεις κάνει ήδη με τον Κώστα τώρα έχεις πολύ καλά γιατί αυτός είναι και δάσκαλος είναι και μαέστρος είναι ()
 πηγαίναμε μαζί κάθε [Πέμπτη

Τέλος στη δομή *ότι X, X* τα γλωσσικά στοιχεία που έπονται του *ότι* επαναλαμβάνονται αυτούσια στο δεύτερο μέρος της δομής εκφράζοντας με αυτόν τον τρόπο ότι το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι*, δηλαδή το πρώτο μέρος της δομής, είναι αληθές, σύμφωνα με την κρίση των ομιλητών. Στο σώμα κειμένων της διατριβής αυτή η δομή εμφανίζεται τρεις φορές:

(227) <E> ναι δε λέει ούτε ζητάει ότι εγώ θέλω αυτό <N> ότι κάτι έχει κάτι έχει
 <E> ούτε υλικά δηλαδή:: αγαθά ούτε:: @@ τίποτα τίποτα δε ζητάει θέλει να προβλέψεις εσύ (.) τι θα ήθελε (.) και να το πετύχεις

(228) <Γ> κοντεύει να φτάσει:: δεκαπέντε (.) δεν πρέπει κάπου να τα δηλώσουμε; πού θα τα δηλώσουμε; σε χαρτάκι; <Σ> ότι πρέπει πρέπει αλλά νομίζω ότι είχανε πει ότι αυτή τη βδομάδα κάτι θα γίνει ότι θα σταματήσει:: δεν θυμάμαι αλλά::

(229) <Γ> εννοείται αυτό θέλουμε να πάμε καλοκαίρι για να πάμε να 'μαστε καλοκαίρι σε νησί πάμε Μύκονο πάμε Σαντορίνη πάμε Κεφαλονιά πάμε Ρόδο πάμε κάτι τέτοιο
 <Σ> να πάει Κέρκυρα
 <Γ> ΚΕΡΚΥΡΑ και Κέρκυρα έχουμε συζητήσει (.) ότι θέλει να φύγει θέλει να φύγει δεν το συζητάμε

Παρατηρείται ότι βρίσκεται στην αρχή των εκφωνημάτων ή μετά από παύση. Το δεύτερο μέρος της δομής, όπως αναφέραμε, επιβεβαιώνει το πρώτο, το παρουσιάζει ως αποδεκτό και αληθές από τους ομιλητές ενώ το σύνολο της δομής επιβεβαιώνει τη συνεισφορά του προηγούμενου ομιλητή. Για παράδειγμα στο (227) η E, αναφερόμενη στην κόρη της, λέει ότι δεν εκφράζει τις επιθυμίες της και η N συμφωνεί και επιβεβαιώνει ότι κάτι την προβληματίζει (*ότι κάτι έχει κάτι έχει*). Στο (228) οι συνομιλήτριες είναι προβληματισμένες για το γεγονός ότι δεν έχουν δηλώσει ακόμα ηλεκτρονικά τα μαθήματα που θέλουν να δώσουν στις εξετάσεις της σχολής τους καθώς μια ομάδα ατόμων είχε καταλάβει τις κεντρικές μονάδες υπολογιστών του Πανεπιστημίου Αθηνών

και είχε διακόψει τη λειτουργία τους. Έτσι, η Γ αναρωτιέται ότι με κάποιον άλλον τρόπο πρέπει να δηλώσουν τα μαθήματα και η φίλη της συμφωνεί (*ότι πρέπει πρέπει*). Στο (229) ο Γ αναφέρεται σε έναν φίλο του ο οποίος βρίσκεται σε αναζήτηση ξενοδοχειακής μονάδας για να κάνει την πρακτική του. Στις επιλογές του δεν βρίσκεται η Αθήνα, αλλά κυρίως περιοχές νησιών, το οποίο αποτελεί αφορμή για τον Γ να πάει ταξίδι. Στην πρόταση της Σ για επιλογή νησιού *να πάει Κέρκυρα*, δηλαδή περιοχή εκτός Αθήνας, ο Γ απαντά ότι ο φίλος του πράγματι θέλει να φύγει (*ότι θέλει να φύγει θέλει να φύγει*).

5.3. Θέση και λειτουργία του *ότι* στη συνομιλία

Έχοντας εξετάσει τις περιπτώσεις στις οποίες το *ότι* ακολουθεί ένα ρήμα ή μια ρηματική φράση ως συμπλήρωμα, μπορούμε τώρα να εξετάσουμε παραλλαγές αυτής της δομής, η οποία αποκτά διαφορετικές θέσεις στη συνεισφορά, αλλά και κατά την εναλλαγή των συνεισφορών, καθώς οι ομιλητές σχεδιάζουν το διαδοχικό περιβάλλον (sequential environment) (Schegloff 2007). Αρχικά, το *ότι* εμφανίζεται στο άμεσο περιβάλλον ρημάτων αντίστοιχων κατηγοριών με παραπάνω, που συντάσσονται με λεξικά ή γραμματικά στοιχεία που χρήζουν επεξήγησης/διευκρίνισης. Η ανάγκη επεξήγησης προκύπτει από την επιλογή των ομιλητών να προτάξουν στον λόγο γλωσσικά στοιχεία, των οποίων ο συνοχικός δεσμός με τα προηγούμενα εκφωνήματα απουσιάζει.

(230) <A> [ναι το έλεγε και η αδερφή σου ότι και καλά [μοιάζει σε εμένα

(231) ε::μ (.) 'ντάξει δεν ήτανε πολύ καλά ήρθε και με χαιρέτησε (.) αλλά φαινότανε ότι νύσταζε πάρα πολύ και (.) και μου το είπε κιόλας ότι έχει να κοιμηθεί τέσσερις μέρες και δεν είναι πολύ καλά [...]

(232) <X> α (.) καλό είναι αυτό ότι έχεις κατασταλάξει σε κάποιο μάθημα

(233) <N> εγώ την Άννα την εμπιστεύομαι απ' την άποψη ότι δεν πίνει

(234) <P> [μύθος πρέπει να 'ναι ότι και καλά τα γλυκά φυλακίζουν την ψυχή του νεκρού;

Στα (230) και (231) η πρόταση με το *ότι* αναφέρεται στον αδύναμο τύπο της προσωπικής αντωνυμίας *το*, στο (232) στο ουδέτερο της δεικτικής αντωνυμίας *αυτό*, ενώ στα (233) και (234) στα λεξικά στοιχεία *άποψη* και *μύθος*, δίνοντάς τους αναφορικό περιεχόμενο.

Στο (235) αναφέρεται στην αόριστη αντωνυμία *κάτι*, η οποία αποτελεί το συμπλήρωμα του ρήματος *σημαίνει*:

(235) <E> [εντάξει εγώ αυτά τα θεωρώ βλακείες (.) δεν είναι κάτι (.) κοίταξε να δεις εγώ αυτά τα θεωρώ βλακείες αυτά δεν σημαίνει κάτι:: ότι δεν τον σέβεσαι τον νεκρό::

Επιπλέον, παρατηρούνται περιπτώσεις, στις οποίες οι ομιλητές χωρίζουν την πρόταση σε δύο μέρη, από τα οποία το πρώτο μέρος είναι η ερώτηση και το δεύτερο μέρος η απάντηση. Το *ότι* βρίσκεται στο τμήμα της απάντησης. Κατά τον Schegloff (2007: 39) πρόκειται για έναν τύπο προ-αλληλουχίας (presequence) με τη μορφή προ-ερωτήματος, την οποία ονομάζει προ-ανακοίνωση (pre-announcement). Ας δούμε τα παρακάτω παραδείγματα:

(236) <M> ξέρεις ποιο ήταν το πρόβλημα; ότι A::ΛΛΟ ΔΕΚΑ τέσσερα χρόνια μετά [και άλλο ΤΡΙΑΝΤΑ τέσσερα χρόνια μετά

(237) <K> [πολλοί (.) ξέρεις τι είναι αυτό που συνειδητοποίησα; ότι είναι ανώριμοι συναισθηματικά

(238) <M> ναι εντωμεταξύ ξέρεις ποιο είναι το θέμα; ότι πρόσεξε ότι μήπως σε λίγο σε αποσυντονίσει σ' αυτή τη φάση [που είσαι Φωτεινή μου

(239) <X> ε:: τι έλεγα; ότι:: εμένα κοίταξε να δεις επειδή είναι και χωρισμένοι οι γονείς μου

(240) <M> σοβαρά το λέω ξέρεις τι μου 'πε η γυναίκα; ότι [έπρεπε για είκοσι μέρες να μην πάει ούτε στο φροντιστήριο για μαθήματα να μην βγει καθόλου ΚΑΘΟΛΟΥ από το σπίτι καθόλου

Η μορφή που παίρνουν οι προ-ανακοινώσεις αποτελείται από ρήματα όπως *ξέρω*, *λέω*, σε ερωτηματική δομή, με τις ερωτηματικές αντωνυμίες *τι*, *ποιος*, να έπονται ή να προηγούνται του ρήματος (εξαρτάται από το ρήμα) και προαιρετική επέκταση της ερωτηματικής δομής (elaboration), όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 2:

Διάγραμμα 2. Δομικό σχήμα προ-ανακοινώσεων

ξέρεις	+ ερωτηματική αντωνυμία	+ (περαιτέρω επεξεργασία)
--------	-------------------------	---------------------------

ερωτηματική αντωνυμία	+ λέω	
-----------------------	-------	--

Αυτού του είδους οι προ-ανακοινώσεις χρησιμοποιούνται στην συνομιλιακή αλληλεπίδραση με κύριο στόχο να χαρακτηρίσουν τη μεταφερόμενη πληροφορία ως «νέο», ως κάτι που δεν είναι ήδη γνωστό στον ακροατή (Schegloff 2007: 39). Αυτός ο στόχος δεν είναι ο μοναδικός, αλλά μπορεί να πραγματώνουν διαφορετικούς στόχους, όπως την προβολή ενός αξιολογικού σχολίου ή μιας προσωπικής θέσης. Συνεπώς, στα παραδείγματα, οι ομιλητές προετοιμάζουν το συνομιλιακό έδαφος πριν διατυπώσουν τη νέα πληροφορία (236, 239, 240) ή τη στάση τους (237 και 238), παρουσιάζοντάς την στον συνομιλητή ως εύρεση του προβλήματος (236), ως μια νέα συνειδητοποίηση (237), ως μεταφορά λόγων τρίτου προσώπου (240) ή υπενθύμιση των δικών τους (239). Το τμήμα που επιτελεί αυτές τις λειτουργίες προηγείται στη συνεισφορά και αντιστοιχεί στις ερωτηματικές δομές. Το τμήμα με το *ότι* είναι το βασικό τμήμα του εκφωνήματος και αυτό που φέρει τη βασική πληροφορία.

Ωστόσο, η προ-ακολουθία (προ-ανακοίνωση) και το βασικό μέρος, δηλαδή η ερώτηση και απάντηση, μπορούν να εκφωνηθούν από διαφορετικούς συμμετέχοντες και κατ' αυτόν τον τρόπο να πάρουν τη μορφή γειτνιαστικού ζεύγους. Σε αυτές τις περιπτώσεις το *ότι* βρίσκεται στην πρώτη θέση της συνεισφοράς, όπως για παράδειγμα:

(241) <A> δεν πειράζει εντάξει μέχρι να δούμε τι θα γίνει η Ιόλη γιατί και την Ιόλη η Χαρά μας την παράτησε και ήτανε το:: ήτανε το τελειωτικό με την Χαρά αν θυμάσαι (.) [μας παράτησε την Ιόλη ήτανε αυτήν πήρανε τηλέφωνο εμάς μας έστειλε μόνο για να πάμε νωρίτερα μέχρι να έρθει εκείνη (.) και τελικά το πήραμε να το φιλοξενήσουμε και δεν ενδιαφέρθηκε ΚΑΝ πίνει νερό; είναι καλά; ζει; μόνο αυτό (.) να κάνει μία ερώτηση και μας την είπε κιάλας από πάνω 'ντάξει για πολύ::

<N> τι μας είπε;

<A> ότι μου λέει γιατί εγώ μου λέει δεν σε ρώτησα αφού σ' έχω ρωτήσει;

Στο (241) η Α αναφέρεται σε ένα σκύλο ονόματι Ιόλη, τον οποίο της έδωσε για φιλοξενία μια γνωστή της, η Χαρά. Στη συζήτηση η Α εκφράζει τα παράπονα της για τη στάση της Χαράς και την έλλειψη ενδιαφέροντος προς το σκυλί. Η αποδοκιμασία της Α προς τη Χαρά οδήγησε στην αντίδραση της τελευταίας η οποία μεταφέρεται στη συνομιλία με την ιδιωματική φράση *μας την είπε*. Η φράση μεταφέρει έναν

σημασιολογικό χρωματισμό επίπληξης χωρίς να αποδίδει το περιεχόμενο των λεγομένων και έτσι η Ν προχωρά στην ερώτηση *τι μας είπε*. Η Σ, ξεκινώντας την απάντησή της με το *ότι*, φαίνεται να αξιοποιεί το συντακτικό σχήμα της προηγούμενης συνεισφοράς (το πρώτο μέλος του γεινιαστικού ζεύγους), το οποίο παραμένει ενεργό στη διαδικασία κατασκευής της συνεισφοράς. Ο Auer (2014) ονομάζει το φαινόμενο ανάληψη (analepsis), σε αντίθεση με την έλλειψη, για να περιγράψει από την οπτική της δυναμικής προφορικής διαδικασίας όταν μια γραμματική δομή που έχει χρησιμοποιηθεί ήδη παραμένει ενεργή για τους ομιλητές οι οποίοι μπορούν να χρησιμοποιήσουν τις συντακτικές θέσεις της δομής για να προσθέσουν νέα γλωσσικά στοιχεία.

Στο (242) ο Μ στη σειρά 5 κάνει την ερώτηση *ποιο*:

- (242) 1 <Σ> έδερνα τους άλλους όχι αυτούς που μου ζητάγανε λεφτά
 2 <ΣΤ> κι εγώ είχα δείρει ένα παιδί () [τον Βασίλη τον κολλητό μου
 3 <Σ> [κι έμαθα πρόσφατα ότι τον λέγανε Συμεών η μάνα μου μου αποκάλυψε
 4 ότι το Ήξερε ((γελάει))
 5 <Μ> ποιο:::
 6 <Σ> ότι έδερνα τα τους συμμαθητές μου στο δημοτικό ((γελάει)) [γιατί εγώ
 7 νόμιζα ότι δεν το ήξερε

Ο Σ προηγουμένως είχε αναφερθεί στη μητέρα του η οποία γνώριζε ότι όταν ήταν μικρός είχε επιθετική συμπεριφορά προς συνομηλίκους του. Το κλιτικό *το* στη σύναψη *το ήξερε* της σειράς 4 αναφέρεται σε όλο το εκφώνημα της σειράς 1. Ο Μ, ωστόσο, μη ανιχνεύοντας την οπισθοχωρητική αναφορά του κλιτικού προβαίνει στην ερώτησή του. Η συνεισφορά του Σ ξεκινά με το *ότι*, αξιοποιώντας τη συντακτική θέση που δημιουργείται από το ρήμα *ήξερε* στη σειρά 4.

Στο (243), αντίστοιχα, η Χ στη σειρά 10 αρχίζει επίσης τη συνεισφορά της με το *ότι*, δείχνοντας ότι αξιοποιεί τη συντακτική θέση που δημιουργεί το ρήμα *σημαίνει* στη προηγούμενη συνεισφορά:

- (243) 1 <Μ> σου μυρίζει σουβλάκι;
 2 <Χ> ναι::
 3 <Μ> ωραία δε μυρίζει;
 4 <Χ> ωραία αλλά είναι η ώρα (.) τι ώρα είναι;
 5 <Μ> ((γέλιο))
 6 <Χ> είναι δώδεκα παρά είκοσι
 7 <Μ> ((γέλιο))

- 8 <X> το πρωί
 9 <M> ‘ντάξει ρε:: ((γέλιο)) και τι σημαίνει αυτό;
 10 <X> ότι είμαστε πεινάλες

Ωστόσο, μια διαφορά με τα προηγούμενα δύο αποσπάσματα είναι ότι η Μ στη σειρά 9 δεν εκφωνεί μια πραγματική ερώτηση που χρήζει απάντησης, αλλά η ερώτηση έχει περιπαικτικό χαρακτήρα επιφανειακής διαφωνίας, το οποίο εκμεταλλεύεται η Χ για τη χιουμοριστική συνεισφορά της.

Η αλήθεια των προτάσεων στο (242) και (243) προϋποτίθεται και συνεπάγεται αντίστοιχα, ενώ στο πρώτο το περιεχόμενο καθίσταται ανοιχτό προς διαπραγμάτευση, γεγονός που δείχνει τη συντακτική σχέση των προτάσεων με τα ρήματα των προγενέστερων εκφωνημάτων. Παράλληλα, στο πλαίσιο του γεινιαστικού ζεύγους ερώτηση – απάντηση, δεδομένου ότι ζητούνται από τους συνομιλητές διευκρινιστικές πληροφορίες για προηγούμενα γλωσσικά στοιχεία, το *ότι* αποκτά επεξηγηματικό ρόλο.

Στα παρακάτω παραδείγματα παρατηρούμε την επανάληψη του *ότι* έπειτα από την παρεμβολή παρένθετης φράσης μετά τη δομή: P + *ότι*. Οι ομιλητές αρχίζουν την βήμα με βήμα παραγωγή της συνεισφοράς τους και στη σύναψη του ρήματος με το *ότι* διακόπτουν την πορεία κατασκευής της πρότασης για να κάνουν μια προσθήκη. Αυτό συμβαίνει όταν οι ομιλητές:

α) παρεμβάλλουν σχολιαστικούς δείκτες πριν την ολοκλήρωση της πρότασης με *ότι*, όπως την επισχετική φράση *ας πούμε* στο (244), την αξιολογική ονομαστική φράση *ένα πράμα*, που αμφισβητεί το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* στο (245), και τις φράσεις προσέγκυσης της προσοχής *πρόσεξε* και *άσε την επαγγελματική αποκατάσταση άστα όλα* που αξιολογούν *ότι* ακολουθεί ως ιδιαιτέρως σημαντικό στο (246) και (247),

β) οριοθετούν τη μεταφορά πλαγίου λόγου, όπως στο (248) με το *μήπως μου λέει*,

γ) προβάλλουν τμήματα του εκφωνήματος (249) *τα κενά τα οποία έχουμε εκείνη τη στιγμή που δεν ακούμε κάτι*, (191) *αν πάμε για δύο μέρες*.

(244) <P> ναι κι έλεγε ότι *ας πούμε* ότι θα χάσω ώρα μέχρι να πάω και μετά μέχρι να ‘ρθω

(245) <Σ> τελοςπάντων αυτή και του λέει έλα όταν τελειώσεις τη δουλειά κι έλεγε ο τύπος ρε παιδί μου ότι:: ένα πράμα ότι:: (.) εγώ δεν ΞΕρω γράμματα:: δεν μπορώ να την κάνω αυτή τη δουλειά:: οριακάμίλαγε ελληνικά αυτός

(246) <Μ> ναι εντωμεταξύ ξέρεις ποιο είναι το θέμα; ότι πρόσεξε ότι μήπως σε λίγο σε αποσυντονίσει σ' αυτή τη φάση [που είσαι Φωτεινή μου

(247) <Ε> [και της έχω ξεκαθαρίσει ότι και οι σπουδές άσε την επαγγελματική αποκατάσταση άστα όλα (.) ότι είναι ένα άνοιγμα του μυαλού

(248) <Ν> σε μένα όχι μόνο τότε που είχαμε μιλήσει μου 'χε πει αυτό το πράγμα ότι σκέφτομαι να μη δώσω καν εξετάσεις την είχα πάρει μια μέρα και κάναμε βόλτα στα μαγαζιά ας πούμε και συζητάγαμε και παράλληλα κι αυτά και μου 'χε πει αυτό το πράγμα

<Ι> το 'χει πει αυτό

<Ν> ναι ότι μήπως μου λέει ότι βασικά αξίζει ας πούμε να δώσω πανελλήνιες

(249) <Ε> 'ντάξει θα το παλέψουμε κι αυτό [τουλάχιστον κρατάμε σημειώσεις και πιστεύω βασικά θέλω να ελπίζω ότι τα κενά τα οποία έχουμε εκείνη τη στιγμή που δεν ακούμε κάτι (.) ότι θα το βρούμε από κάποιον (.) γιατί έχουμε κάνει πολλή μεγάλη προσπάθεια δηλαδή τα κενά είναι ελάχιστα πιστεύω θα τα βρούμε από κάποιον

(250) <Μ> μα είπε ότι:: αν πάμε για δύο μέρες ότι θέλει και 'κείνη να 'ρθει

Ιδιαίτερα στα παραδείγματα (249) και (250) οι ομιλητές είτε προβάλλουν το θέμα, το βασικό πληροφοριακό πλαίσιο (249) (τα κενά τα οποία έχουμε εκείνη τη στιγμή που δεν ακούμε κάτι), το οποίο σχολιάζεται στη συνέχεια (θα το βρούμε από κάποιον), είτε στην περίπτωση υποθετικού λόγου προβάλλουν την υπόθεση και επαναλαμβάνουν το *ότι* οριοθετώντας τα δύο τμήματα της σύνθετης πρότασης (250).

Συνοψίζοντας, διαπιστώνεται ότι οι ομιλητές επαναλαμβάνουν το *ότι* μετά την παρεμβολή της παρένθετης φράσης, κατευθύνοντας τους συνομιλητές τους στην αναγνώριση της πρότασης με *ότι* και του εξαρτημένου ρήματος μέσω της γέφυρας που δημιουργείται με το πρώτο *ότι*. Με άλλα λόγια, το δεύτερο *ότι* οριοθετεί την επανέναρξη της πρότασης, η οποία επρόκειτο να ξεκινήσει λίγο νωρίτερα. Επομένως, τα φαινόμενα της ανάληψης και της παρένθετης φράσης παρέχουν ενδείξεις για την οριακότητα του *ότι*. Το *ότι* μπορεί να παραμένει άμεσα συνδεδεμένο στη σύναψη με το ρήμα ή να

απομακρύνεται από αυτήν σε μια διαδικασία αυτονομίας του, φανερώνοντας σε κάθε περίπτωση ότι από το σημείο εκείνο ξεκινά κάτι διαφορετικό.

Τέλος, το *ότι* απαντά στο σώμα κειμένων ως ανεξάρτητη πρόταση, η οποία έχει επεξηγηματικό χαρακτήρα. Σε αυτές τις περιπτώσεις είναι ενδεικτική η απουσία ρήματος, κλιτικού στοιχείου, αόριστης αντωνυμίας, κενής αναφορικής φράσης ή άλλου στοιχείου με το οποίο να συνέχεται και να το επεξηγεί. Αντιθέτως, λειτουργεί διευκρινιστικά προς ευρύτερες φράσεις ή μονάδες λόγου έχοντας αποκτήσει την επιρρηματική λειτουργία του *δηλαδή*.

Πριν τα σχετικά παραδείγματα, θα παρουσιάσουμε αυτό που θεωρούμε ως ενδιάμεσο στάδιο πριν την πλήρη ανεξαρτητοποίηση του *ότι*. Σε αυτό το στάδιο παρατηρείται η παρουσία ρήματος σε απομακρυσμένη θέση:

- (251) 1 <AA> [...] θέλω κάτι διαφορετικό δε [ξέρω () το κάνει θεωρώ ότι ας 2
πούμε και κάποιος άσχετος [μπορεί να ασχοληθεί με κρασιά κατάλαβες;
3 <K> [σε φαρμακευτικό;
4 <K> [ναι
5 <AA> ότι μπορεί να παρασκευάσει κρασί οκεί

Στο (251) η AA στη σειρά 5 ξεκινά το εκφώνημά της με το *ότι*, του οποίου η ρηματική σύναψη εντοπίζεται στη σειρά 1 με το ρήμα *θεωρώ*. Πρόθεση της AA είναι να εξηγήσει με σαφήνεια στην K την απόφασή της να μην ασχοληθεί με την οινοποιία. Έτσι, στην κατακλείδα του εκφώνηματος τοποθετεί τη διευκρινιστική ερώτηση *κατάλαβες;*, και στην επόμενη δική της συνεισφορά την πρόταση *ότι* ως επεξήγηση *ότι μπορεί να παρασκευάσει κρασί οκεί*. Συνεπώς, το δεύτερο *ότι* διαφοροποιείται από το πρώτο ως προς τον επεξηγηματικό του χαρακτήρα.

Στη συνέχεια παρατίθενται ενδεικτικά παραδείγματα της ανεξάρτητης δομής:

- (252) <K> μου λέγανε παλιά (.) αγάπη (.) σεβασμός (.) και (.) θαυμασμός
<M> αυτό (.) εγώ πήγα να πω το θεβ- το θεβ- το σεβασμό
<K> μα να σου πω κάτι;
<AA> γιατί όχι;
<K> ο σεβασμός [δεν
<AA> [α:: σεβασμός
<K> το σεβασμός δεν επιβάλλεται [πρέπει να σ' το εμπνέει ο άλλος
<M> [ναι κερδίζεται (.) κερδίζεται
<K> πρέπει να [σ' το εμπνέει

<AA> [κερδίζεται
 <K> πώς να σ' το εμπνέει;
 <M> και να σ' το εμπνεύσει θα σ' το κάνει μέσω του θαυμασμού
 <K> α:: οκεί ωραία
 <M> 'ντάξει; (.) και (.) με την αξιοπρέπεια που του δίνεις (.) ότι αυτός ο άνθρωπος είναι αξιοπρεπής είναι άξιος θαυμασμού

(253) <Γ> και το μάθημα πώς πήγε;
 [...]
 <Σ> ήταν πάρα πολύ ωραία
 <Γ> ναι το οποίο τι σκοπό είχε;
 <Σ> σκοπό ήτανε:: ως
 <Γ> για το μάθημα εννοώ
 <Σ> ναι βρε αγόρι μου κάτσε να σου πω::
 <Γ> α εντάξει σόρρυ
 <Σ> ε:: ήτανε:: και καλά ε:: εργαλείο (.)
 <Γ> ναι
 <Σ> ως δεύτερος τρόπος ε:: κατανόησης ρε παιδί μου ότι μπορούμε κι εμείς αύριο μεθαύριο να βάλουμε στην διαδικασία τους μαθητές παρόλο που δεν (.) ενδείκνυται από το:: αναλυτικό πρόγραμμα [...]

(254) <Γ> 'ντάξει η κειμενογλωσσολογία είναι βασικά γιατί είναι αρκετά ενδιαφέρουσα και λόγω και της εργασίας και του μαθήματος ότι μελετάει πολύ το λόγο:: [...]

Στο (252) η συζήτηση βρίσκεται στο σημείο της αναφοράς των χαρακτηριστικών μιας υγιούς σχέσης *μου λέγανε παλιά (.) αγάπη (.) σεβασμός (.) και (.) θαυμασμός* και ο Μ επικεντρώνεται στην έννοια του σεβασμού, ο οποίος κερδίζεται σύμφωνα με τον Μ και εμπνέεται σύμφωνα με την Κ. Ο Μ δέχεται ότι εμπνέεται ο σεβασμός αλλά μέσω της αξιοπρέπειας και του θαυμασμού. Για να καταστήσει σαφέστερη την σκέψη του χρησιμοποιεί την επεξηγηματική πρόταση με *ότι* δείχνοντας την πορεία απόκτησης του σεβασμού: *κάποιος είναι αξιοπρεπής → άρα άξιος θαυμασμού → άρα κερδίζει/εμπνέει το σεβασμό των άλλων/στους άλλους*. Παρατηρούμε ότι η πρόταση με *ότι* δεν επεξηγεί κάποια προγενέστερη λέξη, ούτε απαντά σε ρήμα από το οποίο εξαρτάται. Η χρήση της επεξηγεί τον συλλογισμό του Μ, ο οποίος χτίστηκε σταδιακά σε κάθε του συνεισφορά.

Στο (253) η Σ μεταφέρει στον Γ την εμπειρία της από το τελευταίο μάθημα που παρακολούθησε και ο Γ με ερωτήσεις προσπαθεί να κατανοήσει τη στοχοθεσία του

μαθήματος. Η Σ απαντά ότι η άσκηση που έκαναν ήταν ένα εργαλείο ως δεύτερος τρόπος κατανόησης και αξιοποιεί την επεξηγηματική πρόταση με *ότι* για να δώσει περιεχόμενο στην ασαφή αυτή και γενικευτική φράση.

Στο (254) το εκφώνημα της Γ αποτελεί απάντηση σε προγενέστερο ερώτημα αν έχει ξεχωρίσει κάποιο μάθημα από τη σχολή της. Έτσι, η χρήση της πρότασης με *ότι* δεν έχει στόχο να εξηγήσει το μάθημα της κειμενογλωσσολογίας, και άρα δεν συνέχεται μεμονωμένα με τη συγκεκριμένη ονομαστική φράση, αλλά στοχεύει να διευκρινίσει τους λόγους που το ξεχώρισε.

Από τα παραπάνω παραδείγματα γίνεται φανερό ότι η ανεξάρτητη δομή με το *ότι* χαρακτηρίζεται από την απουσία ρήματος εξάρτησης ή άλλου γραμματικού ή λεξικού στοιχείου στο οποίο δίνει περιεχόμενο και έχει επεξηγηματική λειτουργία. Πιο συγκεκριμένα, επεξηγεί φραστικές μονάδες ή ευρύτερες μονάδες λογικής πληροφορίας συνδέοντας πράξεις πληροφορίας με λογικό τρόπο (βλ. Γεωργακοπούλου & Γούτσος 2011: 107-111 για τις σχέσεις λογικής πληροφορίας).

5.4. Ανάλυση του *πως*

Όπως παρουσιάστηκε στο 5.1 το *πως* αντιμετωπίζεται ως ισοδύναμο με το *ότι* και βρίσκεται σε ελεύθερη κατανομή με αυτό. Η παρουσία του στη συγκεκριμένη εργασία και ειδικότερα σε αυτό το κεφάλαιο έγκειται σε αυτήν την κοινή αντιμετώπιση. Ωστόσο, εδώ θα εξεταστεί αυτόνομα αναζητώντας τα δικά του χαρακτηριστικά και θα ακολουθήσει η σύγκριση με το *ότι*.

Στο σώμα κειμένων της διατριβής το *πως* εμφανίζεται 14 φορές και συνάπτεται με τα επόμενα ρήματα:

Πίνακας 24. Συχνότητα σύνταξης του *πως* με ρήματα εξάρτησης

<i>εννοώ</i>	5
<i>πιστεύω</i>	4
<i>νομίζω</i>	2
<i>επιμένω</i>	1
<i>λέω</i>	1
<i>θεωρώ</i>	1
Σύνολο	14

Όπως προκύπτει από τον παραπάνω πίνακα, το σύνολο των εμφανίσεων του *πως* καλύπτεται με συνάψεις από την κατηγορία του ρήματος. Συνάψεις με άλλα λεξικά ή γραμματικά στοιχεία απουσιάζουν. Το πιο συχνό ρήμα εξάρτησης είναι το *εννοώ* με πέντε εμφανίσεις, ακολουθεί το *πιστεύω* και το *νομίζω* με τέσσερις και δύο εμφανίσεις αντίστοιχα, ενώ τα υπόλοιπα τρία ρήματα έχουν μοναδικές εμφανίσεις. Επίσης παρατηρούμε ότι οι συχνότητες σύνταξης μειώνονται σταδιακά από τις πέντε στη μία, δηλαδή δεν συγκεντρώνει ένα ρήμα το μεγαλύτερο μέρος των συνάψεων με το *πως*.

Στη συνέχεια παρατίθεται το σύνολο των κλιτικών τύπων του εκάστοτε ρηματικού λεξήματος.

Πίνακας 25. Κλιτικοί τύποι των ρηματικών συνάψεων με το *πως*

Λέξημα	Κλιτικός τύπος	Συχνότητα
<i>εννοώ</i>	<i>εννοείται</i>	5
<i>πιστεύω</i>	<i>πιστεύω</i>	4
<i>νομίζω</i>	<i>νομίζω</i>	1
	<i>νόμιζα</i>	1
<i>επιμένω</i>	<i>επιμένω</i>	1
<i>λέω</i>	<i>λένε</i>	1
<i>θεωρώ</i>	<i>θεωρώ</i>	1

Η καταγραφή των κλιτικών τύπων φανερώνει ως πιο συχνό το πρώτο ενικό πρόσωπο Ενεστώτα (8 φορές), ενώ από τον λεξηματικό τύπο του *εννοώ* χρησιμοποιείται αποκλειστικά ο απρόσωπος τύπος *εννοείται*. Επίσης από το ρήμα *λέω*, χρησιμοποιείται ο ενεστωτικός τύπος του τρίτου πληθυντικού *λένε*, ενώ ο μοναδικός παρελθοντικός τύπος είναι το *νόμιζα* στον Παρατατικό.

Κοινό σημείο των παραπάνω ρημάτων είναι η επιστημικότητα *εννοείται*, *πιστεύω*, *νομίζω*, *θεωρώ* ή χρήση τους με επιστημική σημασία *επιμένω*. Ως προς αυτό το χαρακτηριστικό διαφοροποιείται το ρήμα *λένε*.

Το ρήμα *εννοείται* εκφράζει τον υψηλό βαθμό βεβαίωσης των ομιλητών για το περιεχόμενο της πρότασης με *πως*, έχει επομένως επιστημική σημασία και βεβαιώνει για το αληθές της πληροφορίας που μεταφέρεται. Το συγκεκριμένο πλαίσιο μέσα στο οποίο

εμφανίζεται πιο συχνά είναι αυτό της ερώτησης – απάντησης, ή διαφορετικά, καταλαμβάνει το δεύτερο μέρος του γεινιαστικού ζεύγους ερώτηση – απάντηση:

(255) <M> στην Αράχοβα έχει καφετέριες; πού θα μπορούμε να πάμε;
<K> εννοείται πως έχει γεμάτο καφετέριες είναι μπαρ είναι:: είναι κοσμοπολίτικο μέρος θα σου αρέσει αν πας

(256) <K> ξέρεις κανένα παίχτη να μας πεις από τον Ολυμπιακό;
<M> ΠΩΣ δεν ξέρω εννοείται πως ξέρω

Σε αυτά τα παραδείγματα παρατηρείται ότι ο ομιλητής στο εκφώνημα του οποίου βρίσκεται η σύνταξη *εννοείται πως* επαναλαμβάνει το ρήμα με το οποίο διατύπωσε την ερώτηση ο συνομιλητής του *έχει* (255), *ξέρεις* (256), με αποτέλεσμα η επιβεβαίωση της απορίας να συνοδεύεται από γλωσσική ευθυγράμμιση των δύο εκφωνημάτων.

Ο επιβεβαιωτικός του χαρακτήρας δίνει τη δυνατότητα στους ομιλητές να επιτύχουν τη συμφωνία με προγενέστερες θέσεις των συνομιλητών τους, όπως φαίνεται στα παρακάτω παραδείγματα:

(257) <Γ> [ναι ‘ντάξει (.) απλά κι αυτό ρε παιδί μου:: (.) εντάξ’ είναι και λίγο:: (.) κατά κάποιο τρόπο χάσιμο χρόνου για μένα::
 εδώ::;
<Γ> ε- έτσι όπως το βλέπω ‘γώ δηλαδή για τον εαυτό μ- όχι εδώ αυτό το συγκεκριμένο () αλλά ‘ντάξει κ- κάνω αυτό (.) τώρα να πάρω με τη σειρά όλα τα σεμινάρια και λοιπά [σε
[...]
<Γ> [απλά ρε παιδιά να σας πω κά::τι;
<K> =πάω για δουλειά ρε συ (.) το βλέπω έ::τσι::
<Γ> ναι ρε παιδί [μου () εννοείται
 [@@@ λέει και το παιδάκι μου μου λέει μαμά δουλεύεις
<K> μα τι θα πεις ρε συ; ό,[τι @@@
<Γ> [παιδιά να σας πω κάτι; οτιδήποτε και να ΚΑνεις εννοείται πως είναι [δημιουργικό και::

(258) <I> [και της λέω Άννα θα το σκεφτώ δεν σου απαντάω ΜΗ ξεσηκωθείς θα το σκεφτώ
<N> ναι
<I> και μου λέει ωραία και μου στέλνει ένα κεφ- ε:: ένα μήνυμα
<M> ξέρει ότι δεν την αφήνει και κανείς
<I> εννοείται πως όχι (.) και στέλνει ένα μήνυμα ΜΕ κεφαλαία στο οποίο λέει εάν με αφήσεις σου υπόσχομαι ότι θα διαβάσω μες στο Σαββατοκύριακο ΤΟσα αρχαία όσα μου καθορίσεις εσύ ΧΩρίς να κάνω την παραμικρή βλακεία

Στο (257) οι συμμετέχοντες βρίσκονται σε διάλειμμα ενός σεμιναρίου του ΟΑΕΔ για την παρακολούθηση του οποίου λαμβάνουν ένα μικρό χρηματικό ποσό. Η Γ ευθυγραμμίζεται με την άποψη του Κ *πάω για δουλειά ρε συ (.) το βλέπω έ::τσι::*, ο οποίος αντιμετωπίζει τα σεμινάρια ως εργασιακή απασχόληση, σε μια προσπάθεια να μετριάσει τη θέση που εξέφρασε σε προγενέστερο σημείο της συνομιλίας ότι η συνεχής παρακολούθηση σεμιναρίων είναι για την ίδια χάσιμο χρόνου.

Στο (258) οι ομιλήτριες συζητούν για την Άννα, την μικρότερη αδερφή της Ι. Η Άννα, στην αφήγηση που προηγήθηκε, προσπαθούσε να πείσει την αδερφή της να της επιτρέψει μια βραδινή έξοδο, τη στιγμή που οι γονείς τους απουσίαζαν από το σπίτι για μερικές μέρες και η Ι αμφιταλαντευόταν. Από όσα έχει αναφέρει η Ι στις συνομιλήτριές της για την αδερφή της, η Μ οδηγείται στη γενίκευση *ξέρει ότι δεν την αφήνει και κανείς σε μορφή απόφανσης*. Έτσι η Ι πριν προχωρήσει στη συνέχεια της αφήγησης, που διακόπηκε από την παρεμβολή της Μ, επιβεβαιώνει τη συγκεκριμένη γενίκευση συμφωνώντας με τη Μ.

Στο (259) η Ε, καθηγήτρια που παραδίδει ιδιαίτερα μαθήματα σε παιδιά, αφηγείται στις συνομιλήτριές της τη δυσκολία που αντιμετώπισε να οργανώσει το πρόγραμμα μαθημάτων την περίοδο των Χριστουγέννων.

(259) <E> *καθησυχαστεί [ρώταγα χτες τα μικρά αν μπορούμε να βρούμε μέρα και ώρα να @@@ κάποια μαθήματα (.) 'ντάξει έγινε χαμός δεν συμφωνούσαμε σε τίποτα καμία τάξη κανένα παιδάκι*
<K> *[όχι ((χαμηλόφωνα))*
<K> *αλήθεια;*
<E> *άλλα είχαν φροντιστήρια πάνω εκεί:: άλλα είχαν δραστηριότητες άλλα δεν μπορούσαν τους έφερα εκατό λύσεις τι μπορούμε να κάνουμε μπορούμε Σαββατοκύριακο τους είπα μπορούμε κάποια καθημερινή Δευτέρα Τετάρτη (.) που αυτό σημαίνει θα χάνω σχολή αλλά οκεί (.) τους είπα ότι μπορώ τα Χριστούγεννα δεύτερη βδομάδα των διακοπών εννοείται πως εκεί:: ((γελάκια)) άρχισαν να φωνάζουν () ε:: και τώρα απλά σημειώνω άτομα που μπορούν (.)*

Η χρήση της σύναψης *εννοείται πως* στο συγκεκριμένο απόσπασμα δεν προκύπτει από την πρόθεση απάντησης ή επιβεβαίωσης προηγούμενου εκφωνήματος, αλλά αποτελεί μέρος της αξιολόγησης, η οποία είναι ενσωματωμένη στην αφήγηση (βλ.

Γεωργακοπούλου & Γούτσος 2011: 96-102 για τις αφηγηματικές δομές και το δομικό σχήμα του Labov). Με αυτό η Ε σχολιάζει ως αναμενόμενο το περιεχόμενο της πρότασης με *πως*, επιβεβαιώνοντας την περικειμενική γνώση για την άρνηση των μαθητών να κάνουν μαθήματα την περίοδο των γιορτών. Συνεπώς, το ρήμα *εννοείται* στη σύναψη *εννοείται πως* εκφράζει τη δέσμευση του ομιλητή για την τιμή αληθείας της πρότασης με *πως*, και συγκεκριμένα την ισχυρή βεβαίωσή του. Ταυτόχρονα, η συνολική συνεισφορά (ΜΚΣ) αξιοποιείται για την οργάνωση της συνομιλίας και την πραγμάτωση των γλωσσικών πράξεων της συμφωνίας και της επιβεβαίωσης προγενέστερων θέσεων ή ευρύτερης περικειμενικής γνώσης.

Το ρήμα *πιστεύω*, όπως αναφέρθηκε και στην περίπτωση του *ότι*, δηλώνει το βαθμό δέσμευσης του ομιλητή για την τιμή αληθείας της πρότασης με *πως*. Στη συνέχεια παρατίθεται το σύνολο των συνάψεων, δηλαδή τα τέσσερα παραδείγματα:

(260) <A> [στη λυρική έχει πολλά μέτρα λένε βέβαια ότι έχει κάποιες σημειώσεις στο φόρουμ αλλά δεν ξέρω θα μας καλύψουν αυτές ή όχι;
<M> πιστεύω πως ναι

(261) <Γ> οι ό, τι ναι ‘ναι σχέσεις δεν σε βοηθάνε;
<K> πιστεύω πως όχι

(262) <A> α λες να ρωτήσουμε και τους δύο για να ‘μαστε πιο σίγουρες;
<M> ναι πιστεύω πως είναι καλύτερα έτσι

(263) <M> οπότε ζημιά θα πάθει αυτός τώρα;
<X> αυτός κανονικά [ναι θα τον πάει δικαστικά δε::
<M> [θα πάθει ζημιά και εκ- από τη δουλειά του θα πάθει ζημιά αφού του έκανε τέτοια:: (.) έτσι τέτοια δουλειά (.) θα έχει πρόβλημα
<X> θα πάρει σίγουρα-
<M> ποιον θα βρει [τώρα έτσι
<N> [ε:: θα πάρει κάποιον άλλον μπαμπά
<X> πιστεύω πως- σίγουρα
<M> [κάποιον άλλο να πώς
<X> [θα πάρει θα πάρει σίγουρα τα είκοσι χιλιάρικά ο άνθρωπος το πιστεύω (.) και μπορεί να διεκδικήσει και:: άλλες αποζημιώσεις

Από τα παραπάνω παραδείγματα διαπιστώνεται ότι η συγκεκριμένη σύναψη χρησιμοποιείται κυρίως στο γειτνιαστικό ζεύγος ερώτηση – απάντηση (260, 261, 262). Ειδικότερα, παρατηρείται ότι οι ερωτήσεις είναι κλειστού τύπου (ναι/όχι) και οι ομιλητές

απαντούν σύντομα, επιλέγοντας να τροποποιήσουν την απάντησή τους με το επιστημικό ρήμα *πιστεύω*. Σε διαφορετικό συγκειμενικό πλαίσιο απαντά η τέταρτη χρήση της σύναψης (263), όπου ο ομιλητής Χ εκφράζει την πεποίθησή του ότι το άτομο για το οποίο συζητούν, και το οποίο απολύθηκε άδικα από τη δουλειά του, θα λάβει την αποζημίωση που δικαιούται. Η σύναψη *πιστεύω πως* βρίσκεται στην αρχή της συνεισφοράς, χωρίς την παρουσία άλλων γραμματικών στοιχείων σε προγενέστερη θέση, ενώ μεταξύ του *πως* και του περιεχομένου του (το οποίο συνεχίζεται σε επόμενο εκφώνημα) παρεμβάλλεται το επιστημικό επίρρημα *σίγουρα*, ενισχύοντας τον βαθμό δέσμευσης που εκφράζει το *πιστεύω*. Συνεπώς, παρά τον μικρό αριθμό παραδειγμάτων, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η συγκεκριμένη δομή επιλέγεται από τους ομιλητές για την απάντηση σε ολικής αγνοίας ερωτήσεις, με στόχο να μετριάσουν τον απόλυτο χαρακτήρα των μορίων *ναι/όχι*.

Το ρήμα *νομίζω* στη σύναψη *νομίζω πως* εκφράζει το βαθμό δέσμευσης του ομιλητή προς την αλήθεια του περιεχομένου της πρότασης με *πως*. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι το παράδειγμα με τον ενεστωτικό τύπο (264) παραπέμπει στα παραδείγματα (255), (256) και (260) παραπάνω, ενώ θυμίζει πιο γενικά τις περιπτώσεις των γειτνιαστικών ζευγών. Ειδικότερα, η Μ απαντά στην ερώτηση κλειστού τύπου της Α, επαναλαμβάνοντας το ρήμα της συνομιλήτριάς της *έχουμε πτυχιακή ή όχι; - νομίζω πως έχουμε*:

(264) <A> μάλιστα τελospάντων ε:: τελικά:: τελευταίο χρόνο εμείς έχουμε πτυχιακή ή όχι;

<M> νομίζω πως έχουμε νομίζω πάντα υπάρχει μια πτυχιακή εργασία (.) αλλά δεν είναι και σίγουρο νομίζω ότι δεν είναι προαιρετική είναι υποχρεωτική

Διαφορετική χρήση παρατηρούμε στο παράδειγμα (265). Εδώ οι ομιλήτριες αναφέρονται στο διάστημα της μιας εβδομάδας που θα μεσολαβούσε μεταξύ της ολοκλήρωσης των μαθημάτων στη σχολή τους και της έναρξης της εξεταστικής. Προστέθηκαν όμως έκτακτες αναπληρώσεις μαθημάτων στο συγκεκριμένο διάστημα με αποτέλεσμα η εξεταστική να ξεκινήσει χωρίς ενδιάμεσο κενό.

(265) <N> τίποτα θα πάμε κατευθείαν για να δώσουμε () χωρίς κενό () [υπέροχα; <K> [@ @ @

<E> [δεν το πιστεύω () δεν το πιστεύω εντωμεταξύ χθες

<K> κι εμείς με τη δουλειά δεν μας βολεύει καθό::λου [αυτό
 <E> [κι εγώ νόμιζα πως θα 'χουμε αυτή την εβδομάδα κι [είχα
 <N> [όχι όχι
 <E> καθησυχαστεί

Η Ε μετά την ενημέρωση από τις συνομιλήτριες και συμφοιτήτριες της για τη νέα εξέλιξη εκφωνεί το *κι εγώ νόμιζα πως θα 'χουμε αυτή την εβδομάδα*, σχολιάζοντας το περιεχόμενο της πρότασης με *πως* ως ψευδές. Δηλαδή, η χρήση του *νόμιζα* εδώ αλλά και συνολικά της δομής δεν παρουσιάζει διαφοροποίηση από τη χρήση του κατά την εξέταση της σύναψης με *ότι*, ενώ διαφοροποιείται από το παράδειγμα (264).

Στη συνέχεια ακολουθούν τα παραδείγματα των τριών μοναδικών συνάψεων του *πως* με το *επιμένω*, το *θεωρώ* και το *λέω*:

(266) <H> και έχει και ρε παιδί μου έχει πάρα πολλά μικρά κρυμμένα ρε παιδί μου:: κάποια πράγματα που τα κάνει χωρίς λόγο ας πούμε στο Πάλπ Φίζιον [...]

<H> έχεις αυτό το πράγμα που έχει βάλει:: αυτή η:: όλη:: κουλΤΟΥρα στον κινηματογράφο και στο θέατρο αυτό το όλα πρέπει να 'χουν ένα νόημα εγώ επιμένω πως ΔΕ χρειάζεται να 'χουν νόημα κι αυτό τα κάνει πιο:: τις κάνει τις ταινίες πιο απτές δεν έχουν Όλα νόημα (.) [...]

(267) <Σ> ναι εντάξει (.) [εγώ θεωρώ ότι [ούτως ή άλλως λίγο πως είναι ()

<XTM> [εντάξει

<XAP> [τελοσπάντων

<Σ> άκου λίγο εδώ το σημαντικό (.)

(268) <M> αυτό είναι το θέμα (.) 'ντάξει μωρέ και οι καθηγητές μου λένε πως αν διαβάσω θα τα καταφέρω το ακουστικό είναι κάτι που 'ντάξει είναι πιο σίγουρο αρκεί να μπορείς να είσαι οκ συγκεντρωμένος ε θέλει και τύχη [να μην έχεις άγχος

Στο (266) το ρήμα *επιμένω* αποκτά επιστημική σημασία κατά τη σύναψή του με το *πως* εκφράζοντας το βαθμό δέσμευσης της ομιλήτριας για την αλήθεια του περιεχομένου που έπεται. Η σημασία του δηλαδή πλησιάζει εκείνη των *πιστεύω*, *νομίζω*, *θεωρώ* με την επιπλέον σημασία της επανατοποθέτησης και της αμετακίνητης θέσης ως προς τη συγκεκριμένη άποψη.

Στο (267) το *πως* εξαρτάται από το *θεωρώ* και αντιστοιχεί στη δομή με το *ότι*, κατά την οποία το *ότι* επαναλαμβάνεται μετά την προσθήκη μιας παρένθετης φράσης. Εδώ η παρένθετη φράση είναι το *ούτως ή άλλως*, ενώ ο επισχετικός δείκτης *λίγο* προβάλλεται

αριστερά, παρότι είναι μέρος του περιεχομένου της πρότασης με *πως* (*εγώ θεωρώ ότι [ούτως ή άλλως πως είναι λίγο]*). Το εκφώνημα δεν ολοκληρώνεται, καθώς ο Σ διακόπτει το λόγο του, θεωρώντας μη σκόπιμο να συνεχίσει το συγκεκριμένο θέμα. Η εναλλαγή του *ότι* με το *πως* και η διαφοροποίησή με τις αντίστοιχες δομές με δύο *ότι*, είναι πιθανό να καθοδηγούνται από υποκειμενικά κριτήρια υφολογικής ποικιλίας του ομιλητή.

Στο (268) η Μ με τη σύνναψη *λένε πως* μεταφέρει λόγια των καθηγητών της, χρησιμοποιώντας το ρήμα *λέω* ως κειμενικό δείκτη εισαγωγής πλαγίου λόγου. Η παρουσία της προσωπικής αντωνυμίας *μου* *λένε πως* μεταφέρει την επιπλέον πληροφορία στους ακροατές ότι η ομιλήτρια είχε άμεση πρόσβαση στα λόγια των καθηγητών, δεδομένου ότι εκείνη ήταν η αποδέκτριά τους, παρουσιάζοντας με αυτόν τον τρόπο ως έγκυρη τη μεταφορά τους.

Τέλος, στα τέσσερα τελευταία παραδείγματα (265, 266, 267, 268) παρατηρείται η παρουσία, σε προγενέστερη θέση του ρήματος εξάρτησης, της προσωπικής αντωνυμίας α' προσώπου (*εγώ, μου*) (*κι εγώ νόμιζα, εγώ επιμένω, εγώ θεωρώ, μου λένε*) σε αντίθεση με την πλειονότητα των συνάψεων με το *πως*, όπου απουσιάζει η τοποθέτηση άλλων γραμματικών δεικτών, όπως προαναφέρθηκε.

Επομένως, το *πως* έχει μικρή συχνότητα εμφάνισης στον προφορικό λόγο και συνάπτεται αποκλειστικά με ρήματα. Τα ρήματα αυτά είναι κυρίως επιστημικά (διαφοροποιείται το *λένε*) εκφράζοντας σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό τη δέσμευση του ομιλητή προς την αλήθεια του επακόλουθου περιεχομένου. Εντοπίζεται στο δεύτερο μέρος του γειτνιαστικού ζεύγους ερώτηση – απάντηση, αποτελώντας την απάντηση μιας κλειστού τύπου ερώτησης. Οι απαντήσεις είναι σύντομες, με έκταση από μία έως τρεις λέξεις μετά τη σύνναψη του ρήματος με το *πως* (βλ. ενδεικτικά: 255, 257, 262). Σε διαφορετικά συγκειμενικά πλαίσια, η σύνναψη συνοδεύεται συνήθως από άλλα γραμματικά στοιχεία, όπως την προσωπική αντωνυμία πρώτου προσώπου *εγώ*, και η χρήση της αντιστοιχεί στην βασική λειτουργία, όπως παρουσιάστηκε στις αντίστοιχες δομές με το *ότι*. Το ερώτημα που προκύπτει είναι αν υπάρχει διαφορά μεταξύ του *πως* και του *ότι* στη χρήση αυτών των συνάψεων αλλά και πιο γενικά στη χρήση μεταξύ τους.

5.5. Σύγκριση *ότι* και *πως*

Η πρώτη μεγάλη διαφορά στην ανάλυση του *ότι* και του *πως* στον προφορικό λόγο είναι η συχνότητα εμφάνισής τους. Οι 14 εμφανίσεις του *πως* φανερώνουν ότι το *ότι* χρησιμοποιείται 52,8 φορές πιο συχνά από αυτό. Το συγκεκριμένο εύρημα δεν επιβεβαιώνει την παρατήρηση του Τριανταφυλλίδη (1941: 396), όσον αφορά τον προφορικό λόγο, ότι «το λόγιο *ότι*, σπάνιο στην ποιητική γλώσσα, είναι και γενικά σπανιότερο από το ισοδύναμο *πως*». Παρατηρώντας το πλήθος παραδειγμάτων με *πως* κατά την εξέταση των ειδικών προτάσεων από τον Τζάρτζανο στη Νεοελληνική Σύνταξη (βλ. Τζάρτζανος 1963, τόμος Β: 52-59), είναι πιθανό το συμπέρασμα του Τριανταφυλλίδη να προέκυψε από μια αντίστοιχη παρατήρηση. Επισημαίνουμε, ωστόσο, ότι τα παραδείγματα στη Νεοελληνική Σύνταξη έχουν αντληθεί σε μεγάλο βαθμό από τη γλώσσα της λογοτεχνίας (ό.π. τόμος Α: 10-11). Αντίστοιχη με του Τριανταφυλλίδη, αλλά πιο συγκεκριμένη (καθώς κάνει διάκριση μεταξύ γραπτού και προφορικού λόγου) είναι η πιο πρόσφατη παρατήρηση της Ρούσσου (2006: 13) ότι «το *πως* όμως φαίνεται να είναι λιγότερο λόγιο και να συνηθίζεται περισσότερο στον καθημερινό λόγο», η οποία επίσης δεν επιβεβαιώνεται. Από την άλλη, το συμπέρασμα του Mackridge (1990: 377) ότι το *πως* έχει περιορισμένες χρήσεις συγκριτικά με το *ότι* ευθυγραμμίζεται με τα ευρήματα της παρούσας έρευνας.

Εξετάζοντας πιο συγκεκριμένα τα ρήματα εξάρτησης που συνάπτονται με το *πως* παρατηρούμε ότι αντιστοιχούν με τα ρήματα εξάρτησης που βρίσκονται στις έντεκα πρώτες θέσεις σε συχνότητα σύναψης με το *ότι*. Το ρήμα που δεν εντοπίζουμε στις συνάψεις με το *ότι* είναι το *επιμένω*, το οποίο όμως χρησιμοποιείται με επιστημική σημασία, όπως συμβαίνει με μεγάλο μέρος των ρημάτων εξάρτησης με *ότι*.

Πιο συγκεκριμένα, το πρώτο σε συχνότητα σύναψης με το *πως* είναι το ρήμα *εννοείται*, το οποίο βρίσκεται στην 11^η θέση σε σειρά συχνότητας με το *ότι*. Ενδιαφέρον, ωστόσο, παρουσιάζει ότι ο αριθμός εμφάνισης του κλιτικού τύπου με τον εκάστοτε γραμματικό δείκτη είναι παρόμοιος (5 εμφανίσεις με το *πως*, 4 εμφανίσεις με το *ότι*). Η σημασία και η λειτουργία του *εννοείται* δεν διαφοροποιείται και στις δύο περιπτώσεις εκφράζει υψηλό βαθμό βεβαίωσης για το περιεχόμενο της πρότασης που έπεται ή

επιβεβαιώνει το αληθές του αντίστοιχου περιεχομένου. Η διαφορά που εντοπίζεται συνίσταται στο εξής: το *εννοείται πως* αποτελεί κυρίως το δεύτερο μέρος του γεινιαστικού ζεύγους ερώτηση-απάντηση, που πραγματώνει τη γλωσσική πράξη της συμφωνίας και της επιβεβαίωσης των λεγομένων του συνομιλητή, ενώ το *εννοείται ότι* βρίσκεται σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο ρητής αντιπαραβολής δύο καταστάσεων που διαφοροποιούνται στον χρονικό άξονα πριν/μετά, με δεικτικό κέντρο το χρονικό σημείο που προκύπτει από την αφήγηση ή το παρόν της συνομιλίας. Στην τελευταία αυτή περίπτωση το *εννοείται* εκφράζει το βαθμό βεβαιότητας είτε για το πρώτο μέρος της αντιπαραβολής, είτε για το δεύτερο.

Από την άλλη το *ότι* συνάπτεται συχνότερα με το *λέω*, το οποίο έχει μοναδική εμφάνιση στις συνάψεις του *πως*. Η μοναδική αυτή εμφάνιση βρίσκεται στο γ' πρόσωπο *λένε* και αντιστοιχεί στο πιο συχνό πρόσωπο κατά τη σύναψη του ρήματος με το *ότι*. Όμοια είναι και η λειτουργία του, καθώς μεταφέρει στη συνομιλία λόγια τρίτων.

Το ρήμα *πιστεύω* είναι το δεύτερο σε συχνότητα σύναψης με το *πως* και τέταρτο με το *ότι*. Στη σύναψη με το *ότι* είχαμε παρατηρήσει ότι το σύνολο σχεδόν των συνάψεων καλύπτεται από το α' πρόσωπο ενικού του ενεστώτα (*πιστεύω ότι*). Όπως είδαμε παραπάνω, το *πιστεύω πως* καταγράφεται σε κάθε χρήση του επίσης στο α' ενικό του ενεστώτα. Όμοια είναι και η σημασία του, ενώ διαφορετικό φαίνεται να είναι το συγκεκριμένο πλαίσιο εμφάνισης. Το *πιστεύω πως* εμφανίζεται πιο συχνά ως σύντομη απάντηση σε κλειστού τύπου ερώτηση, στην αρχή της συνεισφοράς, χωρίς την παρουσία άλλων γραμματικών δεικτών αριστερά του. Αντίθετα, το *πιστεύω ότι* συνάπτεται αριστερά με μια σειρά από γραμματικά στοιχεία όπως προσωπικές αντωνυμίες, συνδέσμους, αρνητικούς δείκτες ή κειμενικούς δείκτες. Πιο συχνή είναι η προσωπική αντωνυμία *εγώ* με την οποία οι ομιλητές καταλαμβάνουν το λόγο και στρέφουν την προσοχή των συνομιλητών στη δική τους συνεισφορά. Έτσι, κατά τη συζήτηση ενός θέματος παίρνουν το λόγο και εκφράζουν τη δική τους άποψη, ή την αντιπαραβάλλουν με εκείνη των συνομιλητών. Συναντάμε το *πιστεύω ότι* και σε θέση απάντησης έπειτα από ερώτηση κλειστού τύπου, όπως εντοπίζουμε το *πιστεύω πως* σε θέση προβολής μιας άποψης, χωρίς την παρουσία προγενέστερης ερώτησης. Συμπεραίνουμε, επομένως, ότι οι

δύο συνάψεις, *πιστεύω ότι* και *πιστεύω πως* δεν διαφοροποιούνται ως προς τα γραμματικά και σημασιολογικά τους χαρακτηριστικά, αλλά ως προς το γραμματικό πλαίσιο μέσα στο οποίο εμφανίζονται (γραμματικές συνάψεις) και κυριότερα ως προς τη συχνότητα εμφάνισης σε συγκεκριμένα συγκειμενικά πλαίσια.

Αντίστοιχη είναι και η περίπτωση του *νομίζω* με μικρότερο αριθμό συχνότητας. Οι δύο πιο συχνό κλιτικοί τύποι της σύναψης είναι τα *νομίζω* και *νόμιζα*, όπως και στο *ότι*. Οι δύο εμφανίσεις, όμως, της σύναψης *νομίζω πως* δεν μας επιτρέπουν να οδηγηθούμε σε μια πιθανή έστω συσχέτιση μεταξύ των συγκεκριμένων συνάψεων. Για τους ίδιους λόγους δεν μπορούμε να αναφερθούμε σε διαφοροποίηση ως προς τη συχνότητα εμφάνισης σε ορισμένα συγκειμενικά πλαίσια. Οι δύο εμφανίσεις *νομίζω πως* και *νόμιζα πως* εμφανίζονται σε συγκείμενα, στα οποία απαντά και το *νομίζω/νόμιζα ότι* χωρίς διαφορά στις λειτουργίες.

Οι μεμονωμένες περιπτώσεις των υπόλοιπων συνάψεων με το *πως*, *θεωρώ/επιμένω πως* επίσης αδυνατούν να μας παρέχουν ικανοποιητικά στοιχεία για να προχωρήσουμε σε περαιτέρω σύγκριση με αντίστοιχες δομές με το *ότι*, πέρα από τις εμφανείς ομοιότητες της επιστημικής σημασίας και χρήσης.

Μια άλλη διαφορά μεταξύ των δύο γραμματικών δεικτών εντοπίζεται στη δυνατότητα οριστικοποίησης. Το *ότι* συντάσσεται με το οριστικό άρθρο και διαμορφώνει μια οριστικοποιημένη δομή που καταλαμβάνει συντακτικές θέσεις της πρότασης ή του εκφωνήματος, σε αντίθεση με το *πως*, η σύναψη του οποίου με το οριστικό άρθρο το μεταβάλλει στον ομόηχο του ερωτηματικό δείκτη που φέρει εμφατικό τόνο *πώς*. Η αδυναμία οριστικοποίησης αφαιρεί από το *πως* τη δυνατότητα συμμετοχής και σε άλλες δομές, όπως τη σύναψη με επιρρήματα, προθέσεις και ουσιαστικά. Αντίστοιχα μη δυνατή φαίνεται και η αντικατάσταση της δομής *ότι X, X* (π.χ. *ότι κάτι έχει κάτι έχει, *πως κάτι έχει κάτι έχει*).

Παρόλα αυτά, οι δομές αυτές καταλαμβάνουν ένα μικρό μέρος από το σύνολο των συνάψεων του *ότι*, το οποίο συντάσσεται κατά κύριο λόγο με ρήματα. Ο μικρός αριθμός των εμφανίσεων του *πως* υποδεικνύει ότι επιλέγεται από τα αντίστοιχα ρήματα που επιλέγουν το *ότι*, και ιδιαίτερα με την ίδια σημασία. Ενώ λοιπόν φαίνεται πράγματι ότι οι

δύο γραμματικοί δείκτες *ότι/πως* βρίσκονται σε ελεύθερη κατανομή, παραμένει ανοιχτό το ερώτημα γιατί η χρήση του *πως* κατά τη σύναψη με αυτά τα ρήματα είναι περιορισμένη. Τα δεδομένα μας επέτρεψαν να εντοπίσουμε ότι οι συνάψεις με όμοια ρήματα π.χ. *πιστεύω ότι/πιστεύω πως* έχουν διαφορετική κατανομή στη χρήση (διαφοροποιούνται ως προς τη συχνότητα εμφάνισης σε ξεχωριστά συγκειμενικά πλαίσια), αδυνατούν, ωστόσο, να μας παρέχουν τα στοιχεία εκείνα που θα βοηθήσουν να απαντήσουμε στο παραπάνω ερώτημα. Αυτό που μπορούμε να διατυπώσουμε με ασφάλεια είναι ότι το *ότι* έχει καταλάβει ένα εκτενές πεδίο χρήσης στον νεοελληνικό προφορικό λόγο, περιορίζοντας το *πως* σε συγκεκριμένα συγκειμενικά πλαίσια.

5.6. Συζήτηση και συμπεράσματα

Η ανάλυση του *ότι* μέσα από τα σώματα κειμένων ανέδειξε την ευρεία χρήση του στις αυθόρμητες συνομιλίες του προφορικού λόγου. Το *ότι* εμφανίζεται 740 φορές στα δεδομένα της διατριβής και συνάπτεται κυρίως με ρήματα, τα οποία καλύπτουν το μεγαλύτερο μέρος από το σύνολο των εμφανίσεων του *ότι* (600 εμφανίσεις). Οι υπόλοιπες εμφανίσεις κατανέμονται μεταξύ των συνάψεων με το οριστικό άρθρο, με προθέσεις, επιρρήματα, ουσιαστικά (συγκεκριμένα το ουσιαστικό *το γεγονός*) και τη δομή *ότι X, X*, ενώ ένα μέρος αφορά τις επαναλήψεις του *ότι* και τις ανεξάρτητες δομές.

Ειδικότερα, από τα ρήματα το πιο συχνό είναι το ρήμα *λέω*, το οποίο αποτελεί έναν μεταγλωσσικό κειμενικό δείκτη που εισάγει λόγια τρίτων προσώπων, των συνομιλητών ή των ίδιων των ομιλητών στη συνομιλία, όπως επίσης και τμήματα λόγου από γραπτές πηγές, παραθέτει λόγια προς μελλοντική συνομιλία, ενώ αποκτά μόνο κειμενική λειτουργία, στην περίπτωση παράθεσης σκέψεων που δεν έχουν ειπωθεί σε προγενέστερη χρονική στιγμή. Επίσης, έχει τεκμηριωτικό χαρακτήρα, δηλαδή φανερώνει τον τρόπο απόκτησης των πληροφοριών που μεταφέρονται. Κατά τη μεταφορά λόγων, η τιμή αληθείας της πρότασης με *ότι* διατηρείται ανοιχτή προς διαπραγμάτευση και καθορίζεται από εξωγλωσσικούς παράγοντες (οικειότητα, αξιοπιστία, εγκυρότητα της πηγής). Επίδραση στην τιμή αληθείας της πρότασης με *ότι* παρατηρείται κατά τη σύναψη του *λέω ότι* με την άρνηση *δεν* και τροπικές εκφράσεις

(τροπικότητα) και κατά τον σχηματισμό ερωτηματικών δομών, ενώ η παρουσία του *πεις* σε τροπικά πλαίσια αφήνει ανοιχτό το ζήτημα της αληθειαςκότητας.

Τα επόμενα δέκα ρήματα σε σειρά συχνότητας είναι τα *νομίζω, είμαι, πιστεύω, ξέρω, σκέφτομαι, θεωρώ, φαίνεται, ακούω, βλέπω, εννοώ/εννοείται*, τα οποία παρουσιάζουν μικρότερο αριθμό εμφανίσεων από το *λέω*. Τα ρήματα *νομίζω, πιστεύω, θεωρώ* παρουσιάζουν αρκετές ομοιότητες στη χρήση τους: έχουν επιστημική σημασία και εκφράζουν την πιθανότητα το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* να είναι αληθές. Το πιο συχνό γραμματικό πρόσωπο που εμφανίζεται και με τα τρία ρήματα είναι το *α'* ενικό πρόσωπο του ενεστώτα. Με μικρότερη συχνότητα εμφανίζεται και το *α'* ενικό πρόσωπο του παρατατικού, ενώ οι άλλοι χρόνοι απουσιάζουν. Η σύναψη του παροντικού τύπου *νομίζω, πιστεύω, θεωρώ* με την άρνηση αντιστρέφει το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* παρουσιάζοντάς το ως πιθανότατα ψευδές. Αντιστροφή της τιμής αληθείας εντοπίζεται και με τον παρελθοντικό τύπο *νόμιζα, πίστευα, θεωρούσα*, ο οποίος παρουσιάζει το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* ως ψευδές στο παρόν της συνομιλίας ενώ στο παρελθόν θεωρούνταν αληθές. Επίσης, τα τρία ρήματα συμμετέχουν σε κοινές γραμματικές συνάψεις, ενώ καταγράφονται διαφορές στη συχνότητα χρήσης κάθε γραμματικού πλαισίου και στη θέση που καταλαμβάνουν στο εκφώνημα.

Επιστημικής σημασίας ρήματα είναι επίσης τα *ακούω* και *φαίνεται*. Το *ακούω* εκφράζει μειωμένο βαθμό δέσμευσης του ομιλητή, ενώ η σύναψη με τον παροντικό παθητικό τύπο *ακούγεται ότι* δηλώνει επιστημικό συμπέρασμα. Το *φαίνεται* δείχνει υψηλό βαθμό βεβαιότητας και εκφράζει επίσης επιστημικό συμπέρασμα. Αντίστοιχη συμπεριφορά ως προς την τροπική σημασία παρουσιάζει το *εννοείται ότι* το οποίο προβάλλει τη βεβαιότητα του ομιλητή για το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι*. Θα πρέπει να προσθέσουμε, ωστόσο, ότι η παρουσία παρελθοντικού χρόνου στο ρήμα της πρότασης με *ότι* μεταβάλλει το *εννοείται* σε δείκτη επιβεβαίωσης και χαρακτηρίζει το περιεχόμενο ως αναμενόμενα αληθές.

Από την άλλη, τα ρήματα *ξέρω, σκέφτομαι, βλέπω, εννοώ* και τα λεξικά συμπλέγματα με το *είναι*, όπως η *αλήθεια είναι ότι, το θέμα είναι ότι*, τροποποιούν το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* σε αληθές. Διαφοροποιήσεις εμφανίζονται κατά την

εναλλαγή των γραμματικών χρόνων (λ.χ. η χρήση του *βλέπω* στη μελλοντική έκφραση να *δεις* αναιρεί την προϋπόθεση, αλλά και το *εννοώ* εμφανίζει διαφορετική συμπεριφορά από το *εννοείται*). Τέτοιες περιπτώσεις είναι χαρακτηριστικές του γεγονότος ότι η αναφορά στα ρήματα με βάση τον λεξηματικό τους τύπο μπορεί να αποβεί παροδηγητική, καθώς δίνεται η εντύπωση ότι όλοι οι κλιτικοί τύποι που αντιπροσωπεύονται από τον λεξηματικό τύπο εμφανίζουν την ίδια λειτουργία.

Μετά την εξέταση των πρώτων έντεκα σε συχνότητα εμφάνισης ρημάτων, η ανάλυση προχώρησε στα υπόλοιπα ρήματα με τα οποία συνάπτεται το *ότι*, ανιχνεύοντας ομοιότητες στη σημασία ή στη λειτουργία χρήσης. Ορισμένα ρήματα παρουσιάστηκαν μεμονωμένα, όπως τα *μαθαίνω*, *προσέχω*, *ξεχνάω*, *θυμάμαι*, *ισχύει*, *νιώθω*, *αισθάνομαι*, *είχα την εντύπωση*, *περίμενα*, *σε πείθει*, *υποτίθεται*, *δεν είχα ιδέα*, *σημαίνει* ενώ άλλα σε ομάδες, και συγκεκριμένα σε λεκτικά ρήματα, ρήματα νοητικής επεξεργασίας και ρήματα γλωσσικών δεσμευτικών πράξεων.

Η ανάλυση του συνόλου των ρημάτων που συντάσσονται με *ότι* στο σώμα κειμένων της διατριβής οδήγησε σε μια κατηγοριοποίηση αυτών των ρημάτων, όχι με κριτήριο τη σημασία τους, αλλά τη σχέση τους με την πρόταση με *ότι*, τον τρόπο που επηρεάζουν το περιεχόμενό της και συγκεκριμένα στις τιμές που λαμβάνει η αλήθεια του περιεχομένου της. Έτσι τα ρήματα που συντάσσονται με *ότι* μπορούν να παρουσιαστούν σε μία κλίμακα στο ένα άκρο της οποίας είναι η συνεπαγωγή του ψεύδους και στο άλλο άκρο η γεγονοτικότητα.

Αναλυτικότερα, με βάση την τιμή αληθείας που αποδίδουν στο περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* τα ρήματα κατηγοριοποιούνται σε:

- ρήματα συνεπαγόμενα τη μη αλήθεια (το ψεύδος) (*υποτίθεται*, *περίμενα*, *είχα την εντύπωση*, *σε πείθει*),
- ρήματα μειωμένης επιστημικής τροπικότητας (*νιώθω*, *αισθάνομαι*, *ακούω*),
- ρήματα μεταγλωσσικών πράξεων, τα οποία αφήνουν την τιμή αληθείας ανοιχτή προς διαπραγμάτευση (λεκτικά ρήματα),
- ρήματα αυξημένης επιστημικής τροπικότητας (*πιστεύω*, *νομίζω*, *θεωρώ*, *προβλέπω*, *βάζω στοίχημα*)

- ρήματα επιστημικού συμπεράσματος (*ακούγεται, φαίνεται, υποθέτω, φαντάζομαι*)
- ρήματα ισχυρής βεβαίωσης (*εννοείται, ισχύει, θυμάμαι*)
- ρήματα συνεπαγόμενα την αλήθεια (*σημαίνει, δεν είχα ιδέα*)
- γεγονотικά ρήματα (*σκέφτομαι, ξέρω, είμαι, βλέπω, εννοώ, προσέχω, ξεχνάω, φαντάσου*).

Στο περιθώριο αυτής της κλίμακας βρίσκονται ρήματα τα οποία εκλαμβάνουν ως αληθές το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* με σκοπό να σχολιάσουν αξιολογικά το περιεχόμενο με επιπλέον σημασίες (ρήματα νοητικής επεξεργασίας και το ρήμα *δέχομαι*), αλλά και τα ρήματα γλωσσικών πράξεων *εγγυώμαι, υπόσχομαι*, τα οποία δεσμεύονται ως προς την αλήθεια της πρότασης με *ότι* σε μελλοντικό χρόνο. Επομένως, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι ομιλητές χρησιμοποιούν τον γραμματικό δείκτη *ότι* κατά τη σύναψη του με ρήματα με σκοπό να τοποθετήσουν εντός του ένα περιεχόμενο και να το σχολιάσουν ως προς την τιμή αληθείας του ή ως προς την τιμή αληθείας του μαζί με περαιτέρω αξιολογικά χαρακτηριστικά.

Η επόμενη με σειρά συχνότητας δομή με το *ότι* σχετίζεται με την οριστικοποίηση. Το *ότι* συντάσσεται με το οριστικό άρθρο και σχηματίζει μια οριστικοποιημένη δομή, που αναλαμβάνει συντακτικές λειτουργίες ή καταλαμβάνει συντακτικές θέσεις στο εκφώνημα, μη τυπικές στο γραπτό λόγο. Συγκεκριμένα, εντοπίζεται σε θέση αντικειμένου, υποκειμένου και επεξήγησης, αλλά και έπειτα από επιρρήματα, προθέσεις και ουσιαστικά. Επίσης, χωρίς το άρθρο συνάπτεται με μία ονοματική φράση στο σύνολο του σώματος κειμένων *το γεγονός ότι*, ενώ συνάπτεται και με ορισμένα γραμματικά στοιχεία όπως τα *όχι, άλλο, δηλαδή* και *χώρια*. Τέλος, καταγράφεται μία ιδιαίτερη δομή με δύο μέρη *ότι X, X*, στην οποία το δεύτερο μέρος είναι δηλωτικό της αληθείας του περιεχομένου του πρώτου μέρους που εισάγεται με το *ότι*.

Βασική λειτουργία των προτάσεων με *ότι* είναι η επεξήγηση. Κατά τη σύνταξη με ρήματα, εμφανίζονται στο άμεσο συγκείμενο γραμματικά ή λεξικά στοιχεία που χρήζουν επεξήγησης. Τέτοια στοιχεία είναι οι αδύναμοι τύποι της προσωπικής αντωνυμίας τρίτου προσώπου (*το είπε*), το ουδέτερο δεικτικών αντωνυμιών (*αυτό*), αόριστες αντωνυμίες (*κάτι*) και λεξικά στοιχεία κενού αναφορικού περιεχομένου (*άποψη, μύθος*). Κατά τη

διαδικασία της επεξήγησης, οι ομιλητές μπορεί να δώσουν στο εκφώνημά τους τη μορφή ερώτηση – απάντηση, τοποθετώντας την πρόταση με *ότι* στο τμήμα της απάντησης. Έτσι, το εκφώνημα λαμβάνει μια συγκεκριμένη δομή: η ερώτηση σχηματίζεται από ρήματα όπως *ξέρω* και *λέω*, ένα ερωτηματικό στοιχείο και προαιρετική επέκταση και η απάντηση σχηματίζεται από το *ότι* και επεξηγεί το ερωτηματικό στοιχείο. Αυτή η δομή όμως μπορεί να πάρει τη μορφή γειτνιαστικού ζεύγους όταν τα δύο μέρη εκφωνούνται από διαφορετικούς ομιλητές. Σε αυτές τις περιπτώσεις γίνεται ακόμα πιο εμφανής η ανάληψη (Auer 2014), δηλαδή η αξιοποίηση συντακτικών θέσεων που βρίσκονται σε προηγούμενα εκφωνήματα και έχουν παραμείνει ενεργείς στη συνομιλία, με στόχο την προσθήκη νέων γλωσσικών στοιχείων. Παρατηρήθηκε επίσης η επανάληψη του *ότι* και η προσθήκη μιας παρένθετης φράσης ανάμεσα στα δύο *ότι*. Με την παρένθετη αυτή φράση οι ομιλητές σχολιάζουν το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* ως προς την αλήθεια του περιεχομένου της, στρέφουν την προσοχή των συνομιλητών αξιολογώντας την ακόλουθη πρόταση ως σημαντική και οριοθετούν τη μεταφορά πλαγίου λόγου ή τμήματα του εκφωνήματος, προβάλλοντάς τα. Χαρακτηριστική, τέλος, είναι η ανεξάρτητη δομή με το *ότι* στο συμφραστικό πλαίσιο της οποίας δεν εμφανίζονται ρήματα εξάρτησης ή άλλα γραμματικά και λεξικά στοιχεία τα οποία να χρήζουν επεξήγησης. Έχοντας αποκτήσει τη λειτουργία του *δηλαδή*, η δομή αυτή επεξηγεί φράσεις ή ευρύτερα τμήματα λόγου.

Η ανάλυση του γραμματικού δείκτη *πως*, ανέδειξε τη μικρή συχνότητα χρήσης στον προφορικό λόγο, καθώς εμφανίζεται σε συνάψεις λίγων ρημάτων όπως τα *εννοείται*, *πιστεύω*, *νομίζω*, *επιμένω*, *λέω* και *θεωρώ*. Όπως γίνεται φανερό, τα περισσότερα ρήματα έχουν επιστημική σημασία και επιτελούν αντίστοιχες λειτουργίες με το *ότι*, εκφράζουν δηλαδή τον βαθμό δέσμευσης του ομιλητή για την τιμή αληθείας του περιεχομένου της πρότασης με *πως*. Το συνομιλιακό πλαίσιο στο οποίο εμφανίζεται συχνότερα είναι αυτό του γειτνιαστικού ζεύγους ερώτηση – απάντηση, όπου η πρόταση με *πως* καταλαμβάνει το μέρος της απάντησης. Η χρήση του σε ευρύτερα συγκείμενα συνοδεύεται από την χρήση του *εγώ* με στόχο την προβολή της προσωπικής τοποθέτησης και την αντιπαράβολή της με αυτήν του συνομιλητή είτε για την κατάληψη του βήματος κατά την εναλλαγή των συνεισφορών. Στο βαθμό που ήταν δυνατή η σύγκριση του *πως* με το

ότι, οι διαφορές τους εντοπίζονται: α) στη συχνότητα χρήσης των δύο δεικτών, όπου το *ότι* καταλαμβάνει ένα αρκετά μεγάλο μέρος του προφορικού λόγου β) στη συχνότητα και στο εύρος σύναψης με τα ρήματα εξάρτησης και γ) στη συχνότητα και στο εύρος συγκριμενικών πλαισίων. Από την άλλη, η λειτουργία τους στο εκφώνημα παραμένει κοινή, δεδομένου ότι και οι δύο γραμματικοί δείκτες εισάγουν προτάσεις οι οποίες σχολιάζονται ως προς την τιμή αληθείας τους.

Σε αυτό το σημείο έχει ενδιαφέρον να αντιπαραβάλουμε τα ευρήματά μας με τις διαπιστώσεις της βιβλιογραφίας (βλ. 5.1). Σύμφωνα με τον Τζάρτζανο, τα *ότι* και *πως* είναι ειδικοί σύνδεσμοι που στόχο έχουν να εξειδικεύσουν το νόημα ενός ρήματος, ουσιαστικού, επιθέτου ή περίφρασης, γι' αυτό έχουν λάβει και την ονομασία «ειδικοί σύνδεσμοι». Βασιζόμενοι στα ευρήματά μας όμως, δεν φαίνεται οι ομιλητές να χρησιμοποιούν τα *ότι* και *πως* με τέτοιο τρόπο. Αντιθέτως, οι προτάσεις με *ότι* και *πως* συνιστούν το βασικό περιεχόμενο του εκφώνηματος, είναι μέσα σε αυτές που οι ομιλητές τοποθετούν το κυρίως μήνυμα που θέλουν να μεταδώσουν και τα ρήματα στα αριστερά των προτάσεων επιτελούν ένα σχολιαστικό ρόλο, τροποποιώντας το περιεχόμενο ως προς την τιμή αληθείας του. Επιπλέον, ο Τζάρτζανος αναφέρει μια σπάνια αιτιολογική χρήση για τα *ότι* και *πως*, και προσθέτει ορισμένες χρήσεις του *ότι* με χρονική σημασία και του *πως* ως τροπικό αναφορικό επίρρημα. Ωστόσο, δεν εντοπίστηκαν αντίστοιχες χρήσεις στο σώμα κειμένων της διατριβής. Οι κατηγορίες των ρημάτων εξάρτησης (λεκτικά, δεικτικά, αισθητικά, γνωστικά, δοξαστικά) συμφωνούν με τα δεδομένα της διατριβής, στα οποία εμφανίζονται και επιπλέον κατηγορίες (π.χ. επεξηγηματικά *εννοώ*, *σημαίνει*, επιβεβαιωτικά *ισχύει*, δεσμευτικά *υπόσχομαι*, *εγγυώμαι*). Η κατηγοριοποίηση αυτή, ωστόσο, παρά τη χρησιμότητά της και την ευκολία αναφοράς σε σύνολα ρημάτων συσκοτίζει την κοινή λειτουργία που επιτελούν και δεν εξηγεί γιατί ρήματα που ανήκουν σε άλλες σημασιολογικές κατηγορίες όπως το *αρχίζω* ή το *περιμένω* (τα οποία συνήθως συντάσσονται με το *να*) συντάσσονται με το *ότι* και μεταβάλλουν τη σημασία τους με τρόπο που σχολιάζει την τιμή αληθείας του περιεχομένου της πρότασης με *ότι*. Οι Τριανταφυλλίδης και Τσοπανάκης επίσης κατατάσσουν τα *ότι* και *πως* στους ειδικούς συνδέσμους, χωρίς ιδιαίτερες διαφοροποιήσεις από τον Τζάρτζανο.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι παρατηρήσεις του Mackridge, ο οποίος αφενός επισημαίνει την περιορισμένη χρήση του *πως*, κάτι που επιβεβαιώνεται από την παρούσα εργασία, αφετέρου ταξινομεί την παρουσίαση των *ότι* και *πως* στην ενότητα για τον πλάγιο λόγο, απηχώντας με αυτόν τον τρόπο τη συχνότερη σύναψη του *ότι* στον προφορικό λόγο, δηλαδή τη σύναψη με το *λέω* (και πιο γενικά με τα λεκτικά ρήματα).

Οι Holton κ.ά. χαρακτηρίζουν τα *ότι* και *πως* ως συμπληρωματικούς δείκτες που εισάγουν συμπληρωματικές προτάσεις μη γεγονοτικές, δηλαδή το περιεχόμενό τους «μπορεί να είναι ή να μην είναι αληθινό». Η παρατήρησή τους ευθυγραμμίζεται με όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, ότι δηλαδή οι προτάσεις με *ότι* και *πως* δεν εισάγουν εκ των προτέρων γεγονοτικές προτάσεις, αλλά η γεγονοτικότητα ή μη (και ένα εύρος ενδιάμεσων σημασιών) προκύπτει από το ρήμα εξάρτησης και από τον συνδυασμό γραμματικών παραγόντων στο άμεσο περιβάλλον που μεταβάλλουν την τιμή αληθείας των προτάσεων. Αντίστοιχα, οι Κλαίρης & Μπαμπινιώτης κατατάσσουν τα *ότι* και *πως* στους συνδέσμους που εισάγουν συμπληρωματικές προτάσεις και περιορίζονται στις συντακτικές λειτουργίες των δύο συνδέσμων.

Προχωρώντας στις μελέτες του Χριστίδη, υπενθυμίζουμε ότι βασική του θέση είναι ότι το κύριο ρήμα εστιάζεται γνωστικά απέναντι σε αυτό το οποίο αναφέρεται το συμπλήρωμα, σχολιάζει δηλαδή την αλήθεια της πρότασης με *ότι/πως* και το υποκείμενο του ρήματος διατυπώνει έναν ισχυρισμό αλήθειας. Επίσης τα *ότι/πως* ορίζουν όριο πρότασης και έχουν συντακτική αυτονομία. Οι θέσεις αυτές επιβεβαιώνονται από τα ευρήματα της παρούσας έρευνας, καθώς πράγματι τα ρήματα εξάρτησης προσανατολίζονται γνωστικά και σχολιάζουν την αλήθεια των προτάσεων με *ότι/πως*, όπως και τίθενται όρια προτασιακά από τα *ότι/πως*.

Η Ρούσσου επίσης αναφέρει ότι τα *ότι/πως* συντάσσονται με γεγονοτικά ή μη γεγονοτικά ρήματα και άρα το περιεχόμενο της πρότασης ερμηνεύεται ως γεγονοτικό ή μη γεγονοτικό αντίστοιχα. Σε αυτό το σημείο κάνει τη σημαντική παρατήρηση ότι η γεγονοτικότητα δεν καθορίζεται μόνο από το λεξικό περιεχόμενο του ρήματος αλλά και από τα χαρακτηριστικά της κλίσης του, όπως το πρόσωπο, τον αριθμό και το χρόνο. Η παρατήρηση αυτή επιβεβαιώνεται από τα ευρήματά μας, καθώς έχουμε διαπιστώσει ότι η

γεγονοτικότητα επηρεάζεται από την έγκλιση, τη φωνή, την παρουσία ή μη της άρνησης, τον ερωτηματικό επιτονισμό αλλά και από την τροπικότητα του εκφωνήματος (αν δηλαδή εμφανίζεται τροπική έκφραση εκτός ή εντός της πρότασης με *ότι*). Η Ρούσσου προσθέτει και την παρουσία του κλιτικού ως παράγοντα επίδρασης στη γεγονοτικότητα της πρότασης, ωστόσο καθώς δεν εστίασαμε στη λειτουργία της συγκεκριμένης γραμματικής κατηγορίας οποιαδήποτε κρίση θα ήταν μετέωρη. Αναφορά κάνει και στη σύναψη του *ότι* με το οριστικό άρθρο καταγράφοντας τις συντακτικές θέσεις της ονοματοποιημένης δομής, οι οποίες απαντούν στα δεδομένα. Εδώ θα πρέπει να αναφέρουμε την περίπτωση της μη συντακτικής θέσης, δηλαδή της οριστικοποιημένης δομής η οποία δεν καταλαμβάνει τις τυπικές συντακτικές θέσεις μιας πρότασης και δεν καταγράφεται σε άλλες μελέτες.

Επιπλέον, η Ρούσσου (2006) όπως και η Varlokosta (1994) επισημαίνουν ότι το *ότι* στη σύναψή του με ρήματα αισθήσεως (*βλέπω, ακούω*) μπορεί να εκφράζει είτε άμεση είτε έμμεση αντίληψη, σε αντιπαράβολή με το *που* το οποίο εκφράζει μόνο άμεση. Θεωρούμε, ωστόσο, ότι αυτή η διάκριση οφείλεται κυρίως στη σημασιολογική μεταβολή του ρήματος *βλέπω* από ρήμα αισθήσεως, που αναφέρεται στον τρόπο πρόσληψης των εμπειρικών δεδομένων, σε ρήμα αντιληπτικό που ενσωματώνει την πορεία που ακολουθεί η νοητική επεξεργασία των δεδομένων προς την κατανόηση των δεδομένων, και ότι αυτή η σημασιολογική μεταβολή δεν περιορίζεται από την παρουσία του *που*, παρότι μπορεί να είναι συχνότερη στην περίπτωση του *ότι*.

Στο παράδειγμα της Ρούσσου *Είδα ότι κλείδωσε την πόρτα* και στο παράδειγμα της Varlokosta *Είδα ότι έφυγε* οι ομιλητές μπορεί να είδαν πράγματι το υποκείμενο των ρημάτων *κλείδωσε* και *έφυγε* να πραγματοποιούν την πράξη του κλειδώματος και της αποχώρησης, αλλά μπορεί και να συμπεράναν τη συγκεκριμένη πράξη από άλλες ενδείξεις. Εκεί ακριβώς όμως έγκειται η χρήση του *βλέπω* ως αντιληπτικού ρήματος. Οι ομιλητές αφού συνέλεξαν τα δεδομένα της εμπειρίας μέσω της όρασης (κλειδωμένη πόρτα, απουσία οικείου προσώπου) προσπάθησαν μέσω της νοητικής επεξεργασίας των δεδομένων να οδηγηθούν σε ένα ερμηνεύσιμο και κατανοήσιμο συμπέρασμα. Την ίδια πορεία θεωρούμε ότι καταγράφει το *βλέπω* και στα παραδείγματα με το *που*: *Είδες*

που σ' το είπα, Είδες που σ' το 'λεγα (βλ. Κεφάλαιο 4). Εδώ οι ομιλήτριες δεν προτρέπουν τις συνομιλήτριές τους να απαντήσουν αν πράγματι έχουν δει κάτι στο άμεσο περιβάλλον τους, αλλά θέλουν να επιβεβαιώσουν αν μετά και από τη δική τους εμπειρία εκείνες κατάλαβαν, κατανόησαν και πλέον ευθυγραμμίζονται με την οπτική τους. Θεωρούμε, επομένως, ότι είναι δυνατή η έκφραση άμεσης και έμμεσης αντίληψης και με τους δύο γραμματικούς δείκτες.

Τέλος, η Varlokosta προτείνει ότι οι προτάσεις με *ότι* εισάγουν μια νέα πληροφορία στο λόγο. Ωστόσο, σε παραδείγματα όπως το (67), (75) και το (179) φαίνεται οι προτάσεις να μεταφέρουν πληροφορίες που έχουν αναφερθεί λίγο πριν στο λόγο, παρότι είναι πιθανό το μεγαλύτερο μέρος των προτάσεων με *ότι* να μεταφέρουν νέες πληροφορίες.

Αυτός ο σύντομος διάλογος με τη βιβλιογραφία ανέδειξε συγκλίσεις και αποκλίσεις από την παρούσα έρευνα αλλά και ζητήματα που δεν βρέθηκαν στο επίκεντρο της έρευνας για τα οποία δεν μπορεί να δοθεί ασφαλής απάντηση. Ορισμένα από τα ευρήματα της παρούσας έρευνας απουσιάζουν εντελώς από τις προηγούμενες μελέτες. Αναφερθήκαμε ήδη στην περίπτωση της οριστικοποιημένης δομής, η οποία καταλαμβάνει τη θέση του θέματος στο εκφώνημα και δεν σχηματίζει συντακτικούς δεσμούς με το υπόλοιπο μέρος του εκφωνήματος. Χαρακτηριστικό εύρημα επίσης είναι η διαδοχικότητα του *ότι* (δύο *ότι* σε μικρή απόσταση), το οποίο θέτει τα όρια της πρότασης και δίνει τη δυνατότητα παρεμβολής παρένθετων φράσεων με συγκεκριμένες λειτουργίες. Επιπλέον, εντοπίστηκαν ανεξάρτητες δομές με το *ότι* οι οποίες έχουν εξηγηματική λειτουργία και ίσως είναι ενδεικτικές της αρχής μιας πορείας ανεξαρτητοποίησης του δείκτη. Τέλος, για πρώτη φορά έγινε σύγκριση των χρήσεων των *ότι* και *πως* σε αυθεντικά δεδομένα και αναδείχθηκαν οι ομοιότητες και οι διαφορές τους, παρότι κρίνεται αναγκαία η αντιπαραβολή τους σε ένα μεγαλύτερο σώμα κειμένων, ώστε να αναδειχθεί ευκρινέστερα η συμπεριφορά του *πως* και η μεταξύ τους σχέση.

Καταλήγοντας, υποστηρίζουμε ότι τα *ότι* και *πως* αποτελούν επιστημικούς δείκτες, οι οποίοι χρησιμοποιούνται από τους ομιλητές για να τοποθετήσουν εντός τους το βασικό επικοινωνιακό μήνυμα, που θα σχολιαστεί ως προς την αλήθεια του περιεχόμενου τους.

Επιπλέον, επιτελούν κειμενικές λειτουργίες, καθώς οριοθετούν το τμήμα στο οποίο ξεκινά η βασική πληροφορία και κατευθύνουν τους ακροατές στην αναγνώριση των τμημάτων του εκφωνήματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μετά την ολοκλήρωση της ανάλυσης των τεσσάρων γραμματικών δεικτών *να*, *που*, *ότι* και *πως*, στο Κεφάλαιο αυτό επιχειρείται η σύγκριση των ευρημάτων με απώτερο στόχο να φωτίσουμε τις ομοιότητες και τις διαφορές μεταξύ τους. Η σύγκριση θα γίνει στη βάση τεσσάρων κριτηρίων, της συχνότητας εμφάνισης (6.1), των ρημάτων εξάρτησης (6.2), των διαδοχικών δομών (6.3) και του βαθμού αυτονομίας κάθε δείκτη (6.4). Στη συνέχεια του Κεφαλαίου παρουσιάζονται συνοπτικά τα κυριότερα συμπεράσματα της έρευνας και τονίζεται η συνεισφορά των ευρημάτων στην προγενέστερη έρευνα για τη γραμματική του προφορικού λόγου (6.5). Προτείνονται, επίσης, νέα ερευνητικά ερωτήματα, όπως προέκυψαν από την παρούσα έρευνα (6.6).

6.1. Συχνότητα εμφάνισης

Το πρώτο σημείο σύγκρισης των τεσσάρων γραμματικών δεικτών που μελετήθηκαν στην παρούσα διατριβή αφορά τη συχνότητα εμφάνισής τους στις αυθόρμητες συνομιλίες του νεοελληνικού προφορικού λόγου. Το *να* εμφανίζεται 3908 φορές, το *που* 1280 φορές, το *ότι* 740 φορές και το *πως* 14 φορές. Η ιδιαίτερα υψηλή συχνότητα χρήσης των τριών πρώτων γραμματικών δεικτών αναδεικνύει τον κεντρικό ρόλο τους στη γραμματική του ελληνικού προφορικού λόγου, αλλά και στην οργάνωση της συνομιλίας. Αυτό γίνεται φανερό και από το γεγονός ότι είναι παρόντα σε καθένα από τα κείμενα που συγκρότησαν το σώμα κειμένων (βλ. 2.2, Πίνακας 8). Ιδιαίτερα το *να* διατρέχει σχεδόν το σύνολο των συνομιλιακών συμβάντων σε όλο το σώμα κειμένων.

Η συχνότητα εμφάνισης του *να* το διαφοροποιεί από τους άλλους τρεις δείκτες. Η διαφορά αυτή είναι πιθανό να οφείλεται στα χαρακτηριστικά του και συγκεκριμένα στη δυνατότητά του να συμμετέχει σε εξαρτημένες και ανεξάρτητες δομές και στη δυνατότητα συνεχούς προσθήκης νέου συντάγματος, που σχηματίζουν εκτενείς αλυσίδες. Διαφοροποίηση παρουσιάζει και το *πως* με τον ιδιαίτερα χαμηλό δείκτη εμφάνισης στον προφορικό λόγο. Όπως είδαμε στη σύγκρισή του με το *ότι*, η διαφορά του δεν έγκειται λ.χ. στο είδος των ρημάτων με τα οποία συνάπτεται, αλλά στη συχνότητα κατανομής του

στις ποικίλες δομές. Έτσι, η ερμηνεία αυτής της διαφοροποίησης παραμένει ένα ανοιχτό ερώτημα. Για τη συνέχεια της σύγκρισης θα περιοριστούμε στους τρεις συχνότερους γραμματικούς δείκτες *να*, *που* και *ότι*, καθώς ο μικρός αριθμός εμφανίσεων του *πως* δεν μας επιτρέπει να διαμορφώσουμε πληρέστερη εικόνα για τη χρήση του.

6.2. Ρήματα εξάρτησης

Κατά τη σύναψη των γραμματικών δεικτών με τα ρήματα εξάρτησης εντοπίζονται ομοιότητες και διαφορές όχι μόνο ως προς το είδος των ρημάτων, αλλά και ως προς τη συχνότητα σύναψης. Ο ακόλουθος συγκεντρωτικός πίνακας παρουσιάζει το σύνολο των ρημάτων εξάρτησης και τη συχνότητα χρήσης τους.

Πίνακας 1. Ρήματα εξάρτησης των *να*, *που* και *ότι*

Ρήμα_να	Συχνότητα	Ρήμα_που	Συχνότητα	Ρήμα_ότι	Συχνότητα
μπορώ	471	θυμάμαι	19	λέω	210
πρέπει	256	ακούω	5	νομίζω	57
θέλω	245	λέω	4	είμαι	57
πηγαίνω/πάω	98	μ' αρέσει	4	πιστεύω	40
λέω	51	βλέπω	4	ξέρω	32
είμαι	44	χαίρομαι	3	σκέφτομαι	28
έχω	43	άσε	2	θεωρώ	26
κάθομαι	29	ντρέπομαι	2	φαίνεται	15
σκέφτομαι	23	νιώθω τύψεις	2	ακούω	13
έρχομαι	22	αισθάνομαι άσχημα	1	βλέπω	12
περιμένω	20	βολεύει	1	εννοώ/ εννοείται	12
κοιτάζω	19	είχα λυσσάζει	1	νιώθω	8
αρέσω	18	ένιωσα άσχημα	1	σημαίνει	8
προλαβαίνω	16	είσαι τυχερή	1	θυμάμαι	7
ξέρω	16	έκανες βλακεία	1	αισθάνομαι	6
αρχίζω	14	νιώθω τυχερή	1	καταλαβαίνω	6
παίζω (παίζει)	13	φαίνεται αδιανόητο	1	υποθέτω/ υποτίθεται	4
προσπαθώ	13	δίκιο είχε	1	αποφασίζω	3
αφήνω	13	με ενοχλεί	1	δείχνω	3
γίνομαι	11	πειράζει	1	μαθαίνω	3
ελπίζω	10	την προβληματίζει	1	παρατηρώ	3
σταματώ	10	φτάνει	1	φαντάζομαι	3

κανονίζω	10	φχαριστιέμαι	1	προσέχω	2
χρειάζομαι	10	φταίω	1	γνωρίζω	2
βάζω	9	απογοητεύομαι	1	ξεκαθαρίζω	2
κάνω	7	Σύνολο	61	ξεχνώ	2
βρίσκω	7			υπόσχομαι	2
ξεκινώ	7			διαβάζω	2
προτιμώ	7			συνειδητοποιώ	1
δεν υπάρχει περίπτωση	7			ανακαλύπτω	1
πρόκειται	7			απαντάω	1
νομίζω	6			αποκαλύπτω	1
συνεχίζω	6			αρχίζω	1
τυχαίνω	6			δέχομαι	1
αναγκάζω	5			δηλώνω	1
αργώ	5			δικαιολογώ	1
βλέπω	5			εγγυώμαι	1
βοηθώ	5			ειδοποιώ	1
θυμάμαι	5			ελπίζω	1
αποφασίζω	5			θυμίζω	1
ξεχνώ	5			ισχύει	1
ακούω	4			κρίνω	1
καταφέρνω	4			ξεφουρνίζω	1
πιστεύω	4			πανικοβάλλομαι	1
προτείνω	4			πείθω	1
δεν υπάρχει λόγος	4			περιμένω	1
αξιζέει	3			προβλέπω	1
αποκλείεται	3			προϋποθέτει	1
βαριέμαι	3			φοβάμαι	1
κλείνω	3			κάνει μπαμ	1
μπαίνω	3			κερδίζει στο	1
τυχαίνω	3			βάζω στοίχημα	1
αστα να πάνε	2			έχουμε το καλό	1
βγαίνω	2			έχω στο μυαλό μου	1
βολεύω	2			δεν έχω ιδέα	1
δείχνω	2			πάει το μυαλό μου	1
καταλήγω	2			μου 'χει βγει	1
κόβω	2			έχω την εντύπωση	1
κοντεύω	2			έχω συναίσθηση	1
παίρνω	2			εφιστώ την προσοχή	1
δεν βρίσκω το λόγο	2			Σύνολο	600
φτάνω	2				

κάνουν τη χάρη	1				
φαίνεται φυσιολογικό	1				
περνώ	1				
τον έβαλα	1				
το ψήνω	1				
φαντάζομαι	1				
απαιτώ	1				
αρκεί	1				
αστον	1				
γυρίζω	1				
δίνουμε το δικαίωμα	1				
ενοχλώ	1				
ετοιμάζομαι	1				
εύχομαι	1				
καίει	1				
ντρέπομαι	1				
ξαναδεί	1				
ξαναέρχομαι	1				
ξαναθυμάμαι	1				
ξαναπηγαίνω	1				
ξαναρχίζω	1				
παρακαλώ	1				
πατάω (πάτησα)	1				
πετυχαίνω	1				
πιέζω	1				
προδιαθέτω	1				
ρискάρω	1				
σημαίνει	1				
συμφέρει	1				
σνηθίζω	1				
φιλοτιμούμαι	1				
επιτρέπω	1				
εννοώ	1				
Σύνολο	1670				

Αναζητώντας τα κοινά ρήματα εξάρτησης μεταξύ των τριών γραμματικών δεικτών *να*, *που* και *ότι* διαπιστώνουμε με βάση τον Πίνακα 1 ότι αυτά είναι τα εξής πέντε: *λέω*, *είμαι*, *βλέπω*, *ακούω* και *θυμάμαι*. Πρόκειται για ρήματα που αντανakλούν αφενός

βασικές πτυχές της ανθρώπινης δράσης, αφετέρου ουσιώδεις λειτουργίες κατά τη διαδικασία της επικοινωνίας, όπως η ομιλία, η ύπαρξη/σταθερή κατάσταση, οι αισθήσεις και η νόηση/μνήμη.

Ωστόσο, κάθε ρήμα κατά τη σύναψή του με τον εκάστοτε γραμματικό δείκτη παρουσιάζει διαφορετικές σημασιολογικές αποχρώσεις ή κειμενικές λειτουργίες, καθώς προσαρμόζεται στα ιδιαίτερα σημασιολογικά χαρακτηριστικά του δείκτη. Για παράδειγμα, το ρήμα *λέω* στη σύναψή του με το *ότι* χρησιμοποιείται κυρίως με την πρωτοτυπική του σημασία και μεταφέρει στη συνομιλία λόγια τρίτων, λόγια των συμμετεχόντων ή πληροφορίες από γραπτές πηγές, ενώ στη σύναψή του με το *να* λαμβάνει τη σημασία του «σκέφτομαι». Το *λέω ότι* βρίσκεται συχνότερα στο τρίτο γραμματικό πρόσωπο, ενώ το *λέω να* με τη σημασία του «σκέφτομαι» στο πρώτο πρόσωπο. Το ενδιαφέρον είναι ότι όταν το ρήμα *λέω* χρησιμοποιείται στον συνοπτικό τύπο της προστακτικής *πες*, οι σημασίες αντιστρέφονται: το *πες ότι* λαμβάνει τη σημασία «σκέψου, φαντάσου», ενώ το *πες (της) να* λαμβάνει τη σημασία της ομιλίας. Από την άλλη, η σύναψη του *λέω* με το *που* χρησιμοποιείται με συγκεκριμένη κειμενική/συνομιλιακή λειτουργία. Βρίσκεται συχνότερα στο πρώτο πρόσωπο του παρελθοντικού συνοπτικού τύπου *είπα*, σε ερωτηματική δομή ή αρνητική ερώτηση και επιδιώκει να ανιχνεύσει την ύπαρξη κοινού εδάφους μεταξύ των συνομιλητών. Ο διερευνητικός επιτονισμός δίνει τη δυνατότητα για εισαγωγή μιας νέας πληροφορίας εντός της πρότασης με *που* και κατ' επέκταση στο συνομιλιακό γεγονός. Αντίστοιχη δομή απαντά και στην περίπτωση του *ότι* με τα ίδια γραμματικά χαρακτηριστικά και την ίδια κειμενική λειτουργία. Αυτό, ωστόσο, οφείλεται στη δυνατότητα του *ότι* να εκφράζει και τη γεγονотικότητα, καθώς το περιεχόμενο της πρότασης εντός του *που* ή του *ότι* σε αυτές τις περιπτώσεις είναι κάτι που (μπορεί να) έχει συμβεί.

Το ρήμα *είμαι* εμφανίζεται συχνότερα με τα *να* και *ότι*, ενώ με το *που* εμφανίζεται μόνο άπαξ. Στην περίπτωση των *να* και *ότι* καταγράφεται με τη μορφή λεξικών συμπλεγμάτων και εμφανίζει αρκετές ομοιότητες ως προς τις δομές και τις λειτουργίες. Συντάσσεται με ουσιαστικά και επίθετα τα οποία έχουν αξιολογικό ρόλο και κατευθύνουν τους συνομιλητές στη συνέχεια του εκφωνήματος. Διαφοροποιούνται,

ωστόσο, καθώς στην περίπτωση του *να* δεν σχολιάζεται η τιμή αληθείας του, ενώ απαντούν και δομές με τη σημασία του «πρόκειται να», αλλά και δομές που διαμορφώνουν σχέση σκοπού/αποτελέσματος. Στη σύναψη του με το *που* η μοναδική φράση *είσαι τυχερή που* είναι αξιολογική, αλλά η πρόταση με *που* αποτυπώνει την αιτία της συγκεκριμένης αξιολόγησης, αποκλίνοντας από τις χρήσεις των άλλων δύο γραμματικών δεικτών.

Το ρήμα *βλέπω* έχει περίπου ίδιο αριθμό εμφανίσεων στη σύναψη του με το *ότι* και το *να*, παρότι η μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης του *να* συνεπάγεται ότι αναλογικά είναι λιγότερο συχνό στη μεταξύ τους σύναψη. Επίσης, το *που* με το *βλέπω* εμφανίζεται λίγες φορές. Πιο συγκεκριμένα, στη σύναψη με το *ότι* συχνότερα είναι το α' ενικό πρόσωπο αορίστου (*είδα*) και το β' ενικό πρόσωπο ενεστώτα (*βλέπεις*), αλλά επίσης απαντά μεγάλη ποικιλία και άλλων κλιτικών τύπων με μικρή συχνότητα. Αντιθέτως, στη σύναψη με το *να* ο κλιτικός τύπος *βλέπω* καλύπτει τις επτά από τις δέκα χρήσεις. Στην περίπτωση του *που*, οι εμφανίσεις βρίσκονται στους τύπους *είδες*, *βλέπεις* και *βλέπω*. Διαπιστώνεται, επομένως, ότι μεταξύ των τριών γραμματικών δεικτών υπάρχει διαφορετική κατανομή σε γραμματικά πρόσωπα και χρόνους.

Η διαφορετική αυτή κατανομή αντικατοπτρίζει και διαφορετική κατανομή στις λειτουργίες του *βλέπω* με τον εκάστοτε γραμματικό δείκτη. Το *βλέπω* ως τεκμηριωτικό ρήμα που φανερώνει την πρόσληψη των δεδομένων της εμπειρίας μέσω της όρασης αξιοποιείται στη σύναψη με το *ότι* για να εκφράσει το βαθμό δέσμευσης του ομιλητή για το περιεχόμενο της πρότασης που ακολουθεί. Ο βαθμός δέσμευσης είναι ιδιαίτερα υψηλός και συγκεκριμένα οι ομιλητές εκλαμβάνουν ως αληθές το περιεχόμενο που μεταφέρουν στην πρόταση με το *ότι*, καθώς τείνουν να αποδίδουν εγκυρότητα στα στοιχεία εκείνα της πραγματικότητα που προσλαμβάνουν μέσω της όρασης. Ωστόσο, στον τύπο της υποτακτικής *να δεις* η δομή λαμβάνει τη σημασία της πρόβλεψης. Η σημασία της πρόβλεψης απαντά και στη σύναψη με το *να*, καθώς το *βλέπω* εκφράζει επιστημικό συμπέρασμα. Σε αυτή τη χρήση μπορούμε να διακρίνουμε την πορεία του *βλέπω* από τη σημασία της όρασης και της πρόσληψης των εμπειρικών δεδομένων, στην επεξεργασία τους και στην αναγωγή σε συμπεράσματα, τα οποία επιτρέπουν τη

διατύπωση υποθέσεων για το μέλλον στη βάση αυτών των συμπερασμάτων. Συχνότερα όμως το *βλέπω να* χρησιμοποιείται για να δηλώσει το εμπειρικό βίωμα, για να παρουσιάσει δηλαδή μία ενέργεια σε εξέλιξη τη στιγμή που προσλαμβάνεται από τον ομιλητή. Η χρήση του εντοπίζεται σε αφηγήσεις ή σε περιπτώσεις όπου οντότητες και ενέργειες του καταστασιακού περιβάλλοντος εισέρχονται στο συνομιλιακό γεγονός. Από την άλλη, στη σύναψη με το *που* αποκτά συγκεκριμένη συνομιλιακή λειτουργία, δηλαδή οι ομιλητές με την ερωτηματική δομή καλούν τους συνομιλητές τους να επιβεβαιώσουν ένα γεγονός που είχε αναφερθεί σε προηγούμενη συνομιλία τους και συνιστά πλέον μέρος της αμοιβαίας γνώσης.

Το ρήμα *ακούω* χρησιμοποιείται συχνότερα με την πρωτοτυπική του σημασία με τα *ότι* και *που*, ενώ κατά τη σύναψη με το *να* εμφανίζεται κυρίως σε μια παγιωμένη φράση με κειμενική λειτουργία. Ειδικότερα, στη σύναψή του με το *ότι* εμφανίζεται κυρίως σε συντελεσμένη όψη και λιγότερο σε παρελθοντικό χρόνο και παθητικό ενεστώτα (*ακούγεται*). Από την άλλη, κατά τη σύναψη με το *που*, οι εμφανίσεις βρίσκονται σε παρελθοντικό χρόνο και μία φορά σε συντελεσμένη όψη. Παρά τον μικρό αριθμό συνάψεων με το *που*, είναι ενδεικτική η αντίστροφη κατανομή των γραμματικών χρόνων του ρήματος *ακούω* στους δύο γραμματικούς δείκτες. Ως προς τη λειτουργία του συνδυάζει την τεκμηριωτική αναφορά με την επιστημική τροπικότητα και εκφράζει το βαθμό δέσμευσης του ομιλητή για την αλήθεια του περιεχομένου της πρότασης με *ότι*, ενώ στην παθητική του μορφή εκφράζει το επιστημικό συμπέρασμα. Στη σύναψή του με το *που* εξακολουθεί να έχει τεκμηριωτικό χαρακτήρα, δηλώνοντας τον τρόπο απόκτησης της πληροφορίας, η οποία τοποθετείται εντός της πρότασης με *που*, αλλά αυτή η πληροφορία αποτελεί τμήμα της αμοιβαίας γνώσης των συνομιλητών ή οι ομιλητές εκτιμούν ότι είναι μέρος της αμοιβαίας γνώσης. Η σύναψη του *ακούω* με το *να* εντοπίζεται κυρίως στη παγιωμένη έκφραση *άκου/άκουσε να δεις* στην αρχή των συνεισφορών ή μετά από παύση, που έχει στόχο να προσελκύσει την προσοχή των συνομιλητών και να τους κατευθύνει στη συνέχεια του εκφωνήματος.

Το ρήμα *θυμάμαι*, σε αντίθεση με τα υπόλοιπα τέσσερα ρήματα, καταγράφει περισσότερες εμφανίσεις με το *που*. Είναι επίσης το συχνότερο από τα ρήματα με τα

οποία συνάπτεται το *που*. Θεωρούμε ότι αυτή η συχνή σύναψη των δύο γλωσσικών στοιχείων συνιστά ακόμα μία ένδειξη για την υπόθεση που διατυπώθηκε στη διατριβή ότι το *που* είναι ένας οριστικός, ονοματικός δείκτης που χρησιμοποιείται για την επαναφορά της αμοιβαίας γνώσης στο συνομιλιακό γεγονός.

Η χρήση της σύναψης *θυμάμαι που* εμφανίζεται συχνότερα στο β' πρόσωπο του ενεστώτα σε ερωτηματικές δομές και σε αρνητικές ερωτήσεις και στο πρώτο πρόσωπο του ενεστώτα σε καταφατική δομή. Στις ερωτηματικές διερευνά εάν η αμοιβαία γνώση είναι ενεργή στη μνήμη του συνομιλητή, ενώ στις καταφατικές δομές ο ίδιος ο ομιλητής επαναφέρει το κοινό έδαφος στη συνομιλία. Είναι χαρακτηριστικό, επίσης, ότι η προσθήκη της άρνησης δεν αντιστρέφει την αλήθεια του περιεχομένου της πρότασης με *που*. Στη σύναψη με το *ότι* ο συχνότερος κλιτικός τύπος είναι το πρώτο πρόσωπο Ενεστώτα *θυμάμαι*, ο οποίος εκφράζει ισχυρή βεβαίωση. Συχνότερος προτασιακός τύπος είναι οι καταφατικές δομές, ενώ η παρουσία της άρνησης *δεν θυμάμαι* δεν επηρεάζει την τιμή αληθείας του περιεχομένου της ακόλουθης πρότασης. Κατά τη σύναψη με το *να* εμφανίζεται στο πρώτο ενικό πρόσωπο του Ενεστώτα και στο πρώτο και δεύτερο ενικό πρόσωπο του Αορίστου και εκφράζει το βαθμό δέσμευσης των ομιλητών για την αλήθεια των καταστάσεων ή των ενεργειών στις οποίες αναφέρονται. Χρησιμοποιείται στην έναρξη των αφηγήσεων (που ισοδυναμεί με την αρχή του εκφωνήματος) ή στο τέλος αφηγήσεων (τέλος του εκφωνήματος), όπου λειτουργεί σχολιαστικά ως προς το περιεχόμενο της αφήγησης, ενώ μπορεί να λειτουργεί και μετριαστικά σε περιπτώσεις διαφωνίας. Ακόμη, η παρουσία της άρνησης συνεπάγεται την αντιστροφή της γεγονοτικότητας της ενέργειας που δηλώνεται από το *να*, ενώ η απουσία της άρνησης συνεπάγεται την πραγματοποίηση της ενέργειας. Παρατηρείται, επομένως, ότι το α' ενικό πρόσωπο του ενεστώτα σε καταφατική δομή είναι κοινό και με τους τρεις γραμματικούς δείκτες. Μια βασική διαφορά μεταξύ του *που*, από τη μία, και των *ότι* και *να*, από την άλλη, είναι ότι το *που* επαναφέρει την αμοιβαία γνώση στη συνομιλία, ενώ με τα *ότι* και *να* εκφράζεται ο βαθμός δέσμευσης των ομιλητών για την αλήθεια της ακόλουθης πληροφορίας ή τη γεγονοτικότητα της ενέργειας. Ωστόσο, στο *θυμάμαι ότι* ο βαθμός δέσμευσης είναι υψηλότερος, καθώς δηλώνει την ισχυρή βεβαίωση. Μια δεύτερη

διαφορά αφορά τη λειτουργία της άρνησης, η οποία στην περίπτωση του να συνεπάγεται τη μη πραγματοποίηση της ενέργειας στο σύνταγμα με να, ενώ στην περίπτωση των που και ότι το περιεχόμενο των προτάσεων μένει ανεπηρέαστο. Αυτή η διαφορά είναι πιθανό να οφείλεται στη στενότερη συντακτική και σημασιολογική σχέση που αναπτύσσει το να με το ρήμα εξάρτησης, το οποίο πολύ συχνά καθορίζει την όψη του ρηματικού τύπου στο σύνταγμα με να (π.χ. ρήματα έναρξης, λήξης, εξακολούθησης, ρήματα κίνησης).

Η παραπάνω αντιπαράβολή των πέντε ρημάτων με τους τρεις γραμματικούς δείκτες, εκτός από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των δεικτών να, που και ότι, αναδεικνύει και τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί ένα μέρος της γραμματικής της γλώσσας. Η παρουσία ή απουσία άρνησης, ο συνδυασμός της άρνησης με την ερώτηση, τα διαφορετικά γραμματικά πρόσωπα, η αλλαγή των γραμματικών χρόνων, της έγκλισης ή της φωνής διαφοροποιούν τις σημασίες των λέξεων και των προτάσεων και μεταφέρουν ποικίλα νοήματα. Επιπλέον, είναι αξιοπρόσεκτη η ιδιαίτερη κατανομή μεταξύ γραμματικών προσώπων, προτασιακών τύπων, αρνητικού δείκτη και γραμματικών δεικτών. Τα στοιχεία αυτά κατευθύνουν προς συγκεκριμένες σημασίες, χωρίς απαραίτητα μία σημασία να ταυτίζεται με μία δομή (βλ. λ.χ. την εναλλαγή των σημασιών «εκφέρω λόγο» και «σκέφτομαι» στην περίπτωση των λέω ότι και λέω να).

Επιστρέφοντας στον συγκεντρωτικό πίνακα, παρατηρούμε ότι οι γραμματικοί δείκτες ότι και να έχουν μια σειρά από κοινά ρήματα όπως: αποφασίζω, αρχίζω, δείχνω, ελπίζω, εννοώ, νομίζω, πιστεύω, ξέρω, ξεχνάω, περιμένω, σημαίνει, σκέφτομαι, φαντάζομαι, φαίνεται. Κοινά ρήματα εντοπίζονται επίσης μεταξύ του που και του να: άσε, μ' αρέσει, ντρέπομαι. Αντιθέτως, μεταξύ του που και του ότι δεν καταγράφονται άλλα κοινά ρήματα πέρα από τα πέντε πρώτα που είναι κοινά και για τους τρεις δείκτες. Εντοπίζουμε την παρουσία του φαίνεται και του νιώθω, όμως στην περίπτωση του που βρίσκονται στην περίφραση φαίνεται αδιανόητο και νιώθω τύψεις αντίστοιχα, με αποτέλεσμα να αλλάζει ο ρόλος τους από επιστημικά ρήματα σε αξιολογικές φράσεις με έντονο το αίσθημα της δυσαρέσκειας ή της ενοχής, γεγονός που καθιστά δυνατή τη σύναψή τους με το που.

Όσον αφορά τα κοινά ρήματα μεταξύ των *ότι* και *να*, στην πλειονότητά τους ανήκουν στην επιστημική τροπικότητα, όπως: *δείχνω*, *ελπίζω*, *νομίζω*, *πιστεύω*, *περιμένω*, *φαντάζομαι*, *φαίνεται*. Η σύναψη αυτών των ρημάτων και με τους δύο δείκτες οφείλεται αφενός στην ίδια τη λειτουργία του *ότι* να εισάγει πληροφορίες προς σχολιασμό της αληθειακότητάς τους, αφετέρου στον χαρακτήρα του *να*, σύμφωνα με τον οποίο μαζί με το ρηματικό τύπο δηλώνει ενέργειες τις οποίες οι ομιλητές σχολιάζουν ως προς την πιθανότητα να συμβούν. Από τα άλλα ρήματα το *αρχίζω* χρησιμοποιείται με την πρωτοτυπική του σημασία με το *να*, εστιάζοντας στην έναρξη της ενέργειας, αλλά έχει τη σημασία του *λέω* στη σύναψη με το *ότι*. Το ρήμα *περιμένω* ως ρήμα κίνησης συνάπτεται με αυτή τη σημασία με το *να*, δηλώνοντας την αναμονή προς μια ενέργεια, αλλά με επιστημική σημασία με το *ότι*. Συγκεκριμένα με το *ότι* εμφανίζεται ο τύπος *περίμενα*, ο οποίος όμως χρησιμοποιείται με επιστημική σημασία και με το *να* (γι' αυτό και συμπεριλήφθηκε πιο πάνω στην πρώτη κατηγορία των επιστημικών ρημάτων). Το ρήμα *ξέρω* χρησιμοποιείται ως γνωστικό στη σύναψή του με το *ότι*, αλλά ως τροπικό στη σύναψή του με το *να*, καθώς εκφράζει τη δυνατότητα ή την ικανότητα (λόγω γνώσεων) πραγματοποίησης μιας ενέργειας. Επίσης το *ότι* στη σύναψή του με τα *σκέφτομαι* και *αποφασίζω* προβάλλουν στη συνομιλία το περιεχόμενο της σκέψης και της απόφασης της ομιλήτριας, ενώ στην περίπτωση του *να* το βάρος της σημασίας μετατοπίζεται στο *ότι* οι ενέργειες δεν έχουν πραγματοποιηθεί ακόμα, καθώς βρίσκονται είτε σε στάδιο σκέψης είτε στο τελικό στάδιο της απόφασης χωρίς να έχει ξεκινήσει η ανάληψη δράσης. Το ρήμα *εννοώ* είναι επεξηγηματικό κατά τη χρήση του και με τους δυο δείκτες, ενώ το *σημαίνει* είναι επεξηγηματικό στη σύναψή του με το *να*, αλλά επεξηγηματικό και συνεπαγωγικό όταν συνάπτεται με το *ότι*. Τέλος, το *ξεχνάω* παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς δεν μεταβάλλει τη σημασία του κατά τη σύναψή του με τα *ότι* και *να*, αν και παρουσιάζει το περιεχόμενο της πρότασης με *ότι* ως γεγονотικό και το περιεχόμενο του συντάγματος με *να* ως μη πραγματοποιημένο (και άρα μη γεγονотικό).

Συμπεραίνουμε, επομένως, ότι άλλα από τα κοινά ρήματα διατηρούν σταθερή τη σημασία τους και με τους δύο γραμματικούς δείκτες (*ελπίζω*, *νομίζω*, *πιστεύω*, *φαντάζομαι*, *φαίνεται*, *εννοώ*, *ξεχνάω*), άλλα μεταβάλλουν τη σημασία τους

προσαρμοζόμενα στα χαρακτηριστικά του εκάστοτε δείκτη (*αρχίζω, δείχνω, περιμένω*) και άλλα προβάλλουν συγκεκριμένες πτυχές της σημασίας τους (*ζέρω, σκέφτομαι, αποφασίζω, σημαίνει*) ανάλογα με τον δείκτη σύναψης.

Τα κοινά ρήματα μεταξύ των *που* και *να* είναι λιγότερα, καθώς και ο αριθμός των ρημάτων που συνάπτονται με το *που* είναι μικρός. Στην περίπτωση του *που*, και τα τρία ρήματα *άσε, μ' αρέσει, ντρέπομαι*, έχουν ταξινομηθεί στην κατηγορία του ψυχικού πάθους, με δεδομένο ότι άμεσα ή έμμεσα εκφράζουν κάποιου είδους συναίσθημα. Για παράδειγμα, το *άσε που* δηλώνει ένα επιπρόσθετο γεγονός, το οποίο συνήθως επιβαρύνει το πρόγραμμα των ομιλητών και προκαλεί ένα αίσθημα πίεσης. Στην περίπτωση του *να* εντοπίζεται στην παγιωμένη έκφραση *άστα να πάνε* που εκφράζει τη δυσαρέσκεια των ομιλητών για μια κατάσταση, αλλά εμφανίζεται και με άλλον ρηματικό τύπο (με την παρουσία του κλιτικού) για να δηλώσει προτροπή προς το συνομιλητή. Το *μ' αρέσει* στη σύναψη με το *που* φανερώνει ένα ευχάριστο συναίσθημα έπειτα από ένα γεγονός και την προτίμηση ή μη για ένα συμβάν. Κατά τη σύναψη με το *να*, ωστόσο, σημαίνον γίνεται το βιωμένο γεγονός με το συνεπακόλουθο θετικό ή αρνητικό συναίσθημα, το οποίο είναι σε ισχύ στο παρόν του ομιλητή. Ωστόσο, όταν το ρήμα βρίσκεται σε παρελθοντικό χρόνο (*μου άρεσε να*), τότε εκφράζεται η μεταβολή του συναισθήματος το οποίο δεν βιώνεται πλέον στο παρόν, ενώ όταν είναι στη μελλοντική έκφραση *θα μ' άρεσε* δηλώνεται η επιθυμία να συμβεί ένα γεγονός και άρα αυτό είναι μη πραγματοποιημένο. Εδώ εντοπίζεται άλλη μια διαφορά με το *που*, καθώς ο αντίστοιχος παρελθοντικός τύπος *άρεσε* δεν συνεπάγεται τη μη πραγματοποίηση του γεγονότος. Τέλος, το *ντρέπομαι* εκφράζει ένα συναίσθημα αιδούς για το οποίο δίνεται ο λόγος πρόκλησης στη σύναψη με *που*, ενώ στη σύναψη με το *να* αξιολογεί με τέτοιο τρόπο την ενέργεια ώστε καταλήγει στην μη πραγματοποίησή της. Διαπιστώνουμε, δηλαδή ότι κατά τη σύναψή τους με το *που* τα τρία ρήματα προβάλλουν το συναίσθημα και την αιτία πρόκλησής του, ενώ στη σύναψη με το *να* τα συναίσθημα προβάλλεται σε σχέση με το χρόνο που βιώνεται, καθώς αυτό έχει επίδραση στην πρόσληψη της ενέργειας ως μη πραγματοποιημένης ή σε εξέλιξη.

6.3. Διαδοχικές δομές

Και οι τρεις γραμματικοί δείκτες διαμορφώνουν ποικίλες διαδοχικές δομές, δηλαδή ακολουθίες στις οποίες απαντούν επαναλαμβανόμενα. Στην περίπτωση του *ότι* οι ομιλητές ξεκινούν τη σύνταξη του ρήματος με το *ότι* (π.χ. *έλεγε ότι*) και δεν συνεχίζουν με το περιεχόμενο της πρότασης, αλλά μπορούν να παρεμβάλουν μια παρενθετική φράση και στη συνέχεια να επαναλάβουν το *ότι* με σκοπό να συνεχίσουν το εκφώνημά τους. Ανάμεσα στα δύο *ότι* παρεμβάλλονται σχολιαστικοί δείκτες για την αλήθεια του περιεχομένου της πρότασης, κειμενικοί δείκτες οριοθέτησης του πλαγίου λόγου ή προβάλλονται τμήματα του εκφώνηματος στα οποία οι ομιλητές επιδιώκουν να στρέψουν την προσοχή των ακροατών. Η επανάληψη του *ότι* από τους ομιλητές έχει στόχο να οριοθετήσει εκ νέου την πρόταση που ακολουθεί έπειτα από την σύντομη παρέκβαση, κατευθύνοντας τους συνομιλητές προς τη συνέχεια και αποτυπώνοντας ότι κάτι διαφορετικό ξεκινά από εκείνο το σημείο.

Κατά τη χρήση των προτάσεων με *που* παρατηρείται η διαδοχική τοποθέτηση δύο (συχνότερα) ή τριών *που* από τους ομιλητές. Η πρακτική αυτή εμφανίζεται στην προσπάθειά τους να επαναφέρουν στη μνήμη των συνομιλητριών τους ένα τμήμα της αμοιβαίας γνώσης που βρίσκεται σε συνάφεια με τη συζήτηση ή καθοδηγείται από εκφραστικούς σκοπούς (για τη δήλωση π.χ. χιούμορ, έκπληξης, έμφασης). Με εξαίρεση την περίπτωση των αυτοδιορθώσεων, η σειρά διαδοχής των *που* καθορίζεται από γνωσιακούς, γλωσσικούς, συνομιλιακούς και εξωγλωσσικούς παράγοντες, καθώς μπορεί να έχουν τοποθετηθεί σε χρονική ακολουθία ή με βάση τον χώρο με κατεύθυνση από το πιο γενικό στο πιο ειδικό. Επίσης, η παρουσία του ποσοδεικτικού *τόσο* διαμορφώνει μια σχέση αποτελέσματος με τη δεύτερη πρόταση με *που* (η πρώτη καταλαμβάνει την ορισματική θέση που δημιουργεί το ρήμα). Αυτό σημαίνει ότι η παρουσία της πρώτης πρότασης με *που* δεν μπορεί να παραλειφθεί χωρίς να δημιουργηθεί κενό νοήματος, ενώ η δεύτερη και η τρίτη χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη ελευθερία στην εναλλαγή των θέσεων τους ή στην παράλειψή τους. Καθεμία από αυτές τις διαδοχικές προτάσεις προσδιορίζει τον ίδιο προγενέστερο όρο στο εκφώνημα. Στην περίπτωση του *τόσο* η πρώτη πρόταση, όπως αναφέρθηκε, είναι το συμπλήρωμα του ρήματος, ενώ η δεύτερη

προσδιορίζει το *τόσο* και του αποδίδει περιεχόμενο. Ωστόσο, εντοπίζεται μια μορφή διαδοχικότητας, στην οποία κάθε πρόταση με *που* είναι εγκιβωτισμένη στην προηγούμενη και προσδιορίζει έναν όρο εντός της προηγούμενης πρότασης. Έτσι, αν έχουμε τρεις προτάσεις με *που* σε διαδοχική σειρά, κάθε *που* θα προσδιορίζει διαφορετική λέξη (π.χ. *κοίτα (.) εγώ που είδα ένα βίντεο που ανέβασαν με:: (.) την προβολή που έκαναν πάνω στη Βουλή ήταν υπέροχο*). Επομένως, το *που* διατηρεί τον προσδιοριστικό του ρόλο και σε αυτές τις περιπτώσεις, ενώ αυτός μένει ανενεργός στην άμεση σύνταξή του με ρήματα.

Στην περίπτωση του *να*, παρατηρείται η επέκταση του εκφωνήματος με την προσθήκη πολλαπλών συνταγμάτων, τα οποία κυμαίνονται συχνότερα από δύο έως πέντε, αν και εντοπίζεται παράδειγμα και με εννιά *να*. Η διαδοχή των συνταγμάτων με *να* αντικατοπτρίζει τη σειρά των ενεργειών στην εξωγλωσσική πραγματικότητα έτσι ώστε να τοποθετούνται σε χρονική και λογική ακολουθία, η οποία οδηγεί σε ένα τελικό σκοπό ή αποτέλεσμα. Η μία ενέργεια δηλαδή οδηγεί στην επόμενη, διαμορφώνοντας μια αλυσίδα από ενέργειες με τελευταία την επιδιωκόμενη πρόθεση της ομιλήτριας ή την τελευταία ενέργεια σε περίπτωση αφήγησης. Επιπλέον, αυτή η στρατηγική επέκτασης του εκφωνήματος αναδεικνύει και το χρονικό χαρακτήρα του *να*, δηλαδή κάθε επόμενο σύνταγμα που τοποθετείται σηματοδοτεί το χρονικό όριο ολοκλήρωσης της προηγούμενης ενέργειας και την έναρξη της επόμενης. Ωστόσο, μεταξύ των ενεργειών ή μετά την πρώτη ενέργεια μπορεί να εμφανίζονται συντάγματα με αξιολογικά σχόλια, αναδιατυπώσεις, εναλλακτικές επιλογές ή επεξηγήσεις.

Συμπεραίνουμε ότι οι τρεις γραμματικοί δείκτες διαφοροποιούνται σε μεγάλο βαθμό ως προς τον τρόπο και τη λειτουργία διαδοχικών δομών. Το *ότι* και το *που* δεν εμφανίζουν το πλήθος των προσθηκών που εμφανίζει το *να*. Επίσης το *ότι* διπλασιάζεται στην περίπτωση παρένθετης φράσης και δεν ακολουθεί τις πολλαπλές προσθήκες με απουσία ρήματος εξάρτησης ενδιάμεσα ή παρατακτικού συνδέσμου, όπως συμβαίνει με το *να*. Από την άλλη, το *που* επαναλαμβάνεται στην προσπάθεια ανάκλησης της αμοιβαίας γνώσης από τον συνομιλητή και τοποθετείται σε χρονική ακολουθία, αντανakλώντας τη σειρά των πράξεων στον εξωτερικό κόσμο, αν και αυτός είναι ένας

μόνο από τους παράγοντες που καθορίζουν τη σειρά διαδοχής. Επίσης, η δεύτερη και η τρίτη πρόταση έχουν ελευθερία κίνησης και μετατόπισης της θέσης τους, ενώ στην περίπτωση του *να* η σειρά είναι καθορισμένη από τη λογική ακολουθία των ενεργειών προς την επίτευξη ενός στόχου. Τέλος, αξιολογικά σχόλια απαντούν σε διαδοχικές προτάσεις με *που* και με *να*. Στις προτάσεις με *που* το αξιολογικό σχόλιο στοχεύει στην ονοματική φράση που προσδιορίζει το *που*. Αντίθετα, στις προτάσεις με *να* η αξιολόγηση καλύπτει τις προγενέστερες ενέργειες. Έτσι, οι ομιλητές με βάση τα χαρακτηριστικά, αλλά και τους περιορισμούς κάθε γραμματικού δείκτη κατασκευάζουν δημιουργικά το εκφώνημά τους με πρόθεση την επίτευξη των επικοινωνιακών τους στόχων.

6.4. Αυτονομία

Ένα άλλο χαρακτηριστικό που προέκυψε από την ανάλυση των δεδομένων είναι η εξάρτηση ή η ανεξαρτησία των γραμματικών δεικτών. Το σύνταγμα με *να* εμφανίζεται ως ανεξάρτητο σε κύριες προτάσεις, αλλά και ως εξαρτημένο στις διηρηματικές δομές (π.χ. *άρχισα να πεινάω*). Εξαρτημένο είναι και όταν συνιστά το κύριο ρήμα σε δευτερεύουσες προτάσεις με *που* όπως στο: *οπότε πρέπει να συναντηθούμε κάπου που να μας βολεύει όλους*, όπου ο χρόνος και η όψη του ρηματικού τύπου *βολεύει* καθορίζεται από το *να συναντηθούμε*. Οι προτάσεις με *που* από την άλλη είναι εξαρτημένες, καθώς βρίσκονται σε δεύτερη θέση είτε προσδιορίζοντας ένα προγενέστερο γλωσσικό στοιχείο, είτε καταλαμβάνοντας ορισματική θέση ρήματος. Επίσης, το *που* εμφανίζεται σε δομές χωρίς ρήμα εξάρτησης ή άλλον προσδιοριζόμενο όρο και αντιστοιχεί σε επιρρηματική πρόταση (π.χ. *εναντιωματική*). Παρόλα αυτά είναι εξαρτημένο σημασιολογικά από την πρόταση που προηγείται ή έπεται. Με τη σειρά του το *ότι* είναι εξαρτημένο από ρήματα, ενώ εμφανίζεται και μετά από το ουσιαστικό *το γεγονός*, το επίρρημα *χώρια*, την αντωνυμία *άλλος*, τον σύνδεσμο *δηλαδή* και το αρνητικό μόριο *όχι*. Παρόλα αυτά, σε λίγες περιπτώσεις φαίνεται πως είναι ανεξάρτητο ή βρίσκεται σε πορεία ανεξαρτητοποίησης, καθώς δεν παρατηρείται κάποιος προγενέστερος όρος εξάρτησης, ενώ επεξηγεί φράσεις ή ευρύτερες μονάδες λόγου. Συνοψίζοντας, θα λέγαμε ότι το *να*

είναι ανεξάρτητο και εξαρτημένο, το *που* εξαρτημένο και το *ότι* εξαρτημένο σε (αρχική) πορεία ανεξαρτητοποίησης.

Συνολικά, η ξεχωριστή ανάλυση κάθε γραμματικού δείκτη στα προηγούμενα κεφάλαια ανέδειξε τα ιδιαίτερα συντακτικά και σημασιολογικά χαρακτηριστικά του και τη χρήση του στο συνομιλιακό γεγονός. Η σύγκριση μεταξύ τους εμφανίζει ομοιότητες ως προς τα ρήματα εξάρτησης, την διαδοχικότητα και την αυτονομία. Παρόλα αυτά, κατά τις επιμέρους χρήσεις διαπιστώνεται διαφορετική συχνότητα εμφάνισης με το εκάστοτε ρήμα εξάρτησης, διαφορετική κατανομή γραμματικών προσώπων και προτασιακών τύπων, αλλαγές στη σημασία, διαφορετικές κειμενικές λειτουργίες και παγίωση συνάψεων σε συγκεκριμένες εκφράσεις (π.χ. *άστα να πάνε*), χωρίς αντίστοιχη παγίωση κατά τη σύναψη με άλλον γραμματικό δείκτη. Αντίστοιχα, παρότι κάθε γραμματικός δείκτης εμφανίζει δομές διαδοχικότητας, αυτές διαμορφώνονται με διαφορετικό τρόπο και αντανακλούν τη λειτουργία κάθε δείκτη, με το *να* να δίνει έμφαση στη διαδοχή γεγονότων προς ένα τελικό σκοπό, το *που* να επαναφέρει στη συνομιλία τμήματα της αμοιβαίας γνώσης και το *ότι* να προβάλλει τις βασικές πληροφορίες του εκφωνήματος, οι οποίες μπορούν να σχολιαστούν ως προς την αληθειακότητά τους. Ως προς την εξάρτηση, κοινό σημείο των τριών γραμματικών δεικτών είναι η συμμετοχή τους σε εξαρτημένες δομές. Διαφοροποιούνται στο βαθμό που το *να* είναι και ανεξάρτητο, ενώ το *ότι* εντοπίζεται και σε ανεξάρτητες δομές, οι οποίες ωστόσο είναι περιθωριακές στο σώμα κειμένων. Καταλήγοντας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο συνδυασμός μορφολογίας, σύνταξης και προσωδίας αλληλεπιδρά με τη σημασία έτσι ώστε να δημιουργείται ένα εύρος σημασιολογικών αποχρώσεων, από τις οποίες άλλες βρίσκονται στο προσκήνιο και άλλες στο παρασκήνιο.

6.5. Συμπεράσματα

Στόχος της διατριβής ήταν η μελέτη της γραμματικής των αυθόρμητων καθημερινών συνομιλιών και πιο συγκεκριμένα η ανίχνευση των συντακτικών, σημασιολογικών και πραγματολογικών χαρακτηριστικών των γραμματικών δεικτών *να*, *που* και *ότι/πως* στον προφορικό λόγο. Επιμέρους ερωτήματα αποτέλεσαν οι ομοιότητες και οι διαφορές των

συγκεκριμένων δεικτών, αλλά και ο βαθμός απόκλισης ή σύγκλισης των ευρημάτων της έρευνας με αυτά προγενέστερων ερευνών, ώστε να αποτυπωθεί μια όσο το δυνατόν συνολικότερη εικόνα των χαρακτηριστικών των εν λόγω γραμματικών στοιχείων.

Η επισκόπηση της βιβλιογραφίας στο Κεφάλαιο 1 ανέδειξε ότι η ανάλυση του (ελληνικού) προφορικού λόγου βρίσκεται στα πρώτα της βήματα, καθώς το μεγαλύτερο μέρος των ερευνών έχουν βασιστεί στον γραπτό λόγο ή σε παραδείγματα βασισμένα στη διαίσθηση του ερευνητή, ενώ για μεγάλο διάστημα η περιγραφή του προφορικού λόγου γινόταν με όρους του γραπτού. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα αναφέρθηκε η έννοια της «πρότασης», η οποία παραπέμπει σε ένα τμήμα λόγου σαφώς οριοθετημένο, ολοκληρωμένο και διακριτό απ' ό,τι προηγείται ή έπεται (Brazil 1995: 2). Η εδραίωση περιγραφικών όρων όπως η πρόταση για τη γλώσσα δημιουργεί αμηχανία, καθώς τα στοιχεία που ορίζουν την έννοια στον γραπτό λόγο δεν απαντούν στον προφορικό. Στην παρούσα έρευνα δεν επινοήθηκε ένας νέος όρος περιγραφής για να καλυφθεί αυτή η αναντιστοιχία, αλλά ο όρος «πρόταση» ορίστηκε εκ νέου σύμφωνα με το περιεχόμενο που του αποδίδουν οι Miller & Weinert (1998: 77) ώστε να μπορεί να προσαρμοστεί στα χαρακτηριστικά του προφορικού λόγου.

Από την άλλη, η ενασχόληση με τον ελληνικό προφορικό λόγο γίνεται κυρίως από την οπτική της Ανάλυσης Συνομιλίας (βλ. Παυλίδου 2015, 2020) με αποτέλεσμα η γραμματική του προφορικού λόγου να αριθμεί λίγες μελέτες (λ.χ. Γούτσος (επιμ.) 2014β) και να παραμένει ένα πεδίο προς εξερεύνηση. Ειδικότερα, οι γραμματικοί δείκτες *να* και *που* δεν είχαν περιληφθεί μέχρι τώρα σε μια συστηματική εξέταση του προφορικού λόγου, όπως διαπιστώθηκε και από την εξαίρεσή τους από την Αυγερινού (2014), παρότι πρόκειται για γλωσσικά στοιχεία ιδιαίτερα μελετημένα στη βιβλιογραφία. Η παρούσα έρευνα έρχεται να καλύψει αυτό το κενό.

Για την προσέγγιση των ερευνητικών ερωτημάτων στηριχθήκαμε στη μεθοδολογία της Γλωσσολογίας Σωμάτων Κειμένων και χρησιμοποιήσαμε έννοιες από την Ανάλυση Συνομιλίας με στόχο την ποσοτική ανάλυση μεγάλου όγκου δεδομένων και τη μικρο-αναλυτική ποιοτική ανάλυση των δεδομένων αυτών. Για τους σκοπούς της έρευνας δημιουργήθηκε ένα προφορικό σώμα κειμένων με αυθόρμητες καθημερινές συνομιλίες

των 127.000 λέξεων περίπου. Για την ανάλυση του σώματος αξιοποιήθηκαν τα μεθοδολογικά εργαλεία της Γλωσσολογίας Σωμάτων Κειμένων και, συγκεκριμένα, κατάλογοι συχνότητας, συμφραστικοί πίνακες και δομικά πλαίσια. Ταυτόχρονα, αξιοποιήθηκαν έννοιες όπως το οργανωτικό σχήμα των γεινιαστικών ζευγών και οι πρακτικές των διορθώσεων, των επικαλύψεων και των παύσεων καθώς και άλλες έννοιες από το πεδίο της Ανάλυσης Συνομιλίας για την καλύτερη κατανόηση της χρήσης των τεσσάρων γραμματικών δεικτών.

Η αναλυτική πορεία ακολούθησε την προσέγγιση που καθοδηγείται από τα σώματα κειμένων, δηλαδή από τα ίδια τα δεδομένα (corpus-driven). Με αυτόν τον τρόπο έγινε προσπάθεια τα ευρήματα της έρευνας να προκύψουν χωρίς την προβολή θεωρητικών μοντέλων στα δεδομένα, αποφεύγοντας όσο το δυνατόν προηγούμενες υποκείμενες παραδοχές για την ίδια τη γλώσσα. Αρχικά κάθε γραμματικός δείκτης εξετάστηκε ξεχωριστά ως προς τη συχνότητα χρήσης του και τα συντακτικά, σημασιολογικά και πραγματολογικά χαρακτηριστικά του, όπως προέκυψαν με τη χρήση των εργαλείων της Γλωσσολογίας Σωμάτων Κειμένων. Στη συνέχεια, έγινε σύγκριση των ευρημάτων κάθε γραμματικού δείκτη για να αναδειχθούν οι ομοιότητες και οι διαφορές μεταξύ τους, ενώ επιχειρήθηκε αντιπαραβολή των ευρημάτων της παρούσας έρευνας με αυτά της βιβλιογραφίας ώστε να φανούν τυχόν συγκλίσεις και αποκλίσεις. Σε αυτό το σημείο η ανάλυση μετατοπίζεται σε προσέγγιση που βασίζεται στα σώματα κειμένων (corpus-based), με στόχο τη διερεύνηση ερωτημάτων, υποθέσεων ή προτάσεων που έχουν τεθεί στη βιβλιογραφία.

Τα κυριότερα ευρήματα της έρευνας για τους τέσσερις γραμματικούς δείκτες μπορούν να συνοψιστούν στα ακόλουθα. Ο γραμματικός δείκτης να καταλαμβάνει την πρώτη θέση σε συχνότητα εμφάνισης στο σώμα κειμένων αυθόρμητων καθημερινών συνομιλιών, αν και σε μεγαλύτερα σώματα προφορικού λόγου, όπως το ΣΕΚ, παρατηρείται η πρώτη θέση να καταλαμβάνεται από το *και* (Γούτσος 2014α: 14), το οποίο στο σώμα κειμένων της συγκεκριμένης διατριβής βρίσκεται στη δεύτερη θέση. Στα δεδομένα καταγράφονται τέσσερις δομές του *να*, από τις οποίες οι άμεσες συνάψεις του στα δεξιά καλύπτουν σχεδόν το σύνολο των εμφανίσεων. (Οι δομές εκείνες που

συμπληρώνουν τις υπόλοιπες εμφανίσεις ανήκουν στο δεικτικό *να*, η παρουσία του οποίου οφείλεται στις ορθογραφικές συμβάσεις της νέας ελληνικής και δεν εξετάζεται στην παρούσα έρευνα). Στις τέσσερις δομές αυτές, συγκεκριμένα [*να* + P], [*να* + άρνηση *μη(ν)* + P], [*να* + κλιτικό + (κλιτικό) + P], [*να* + *μη(ν)* + κλιτικό + (κλιτικό) + P] γίνεται φανερή η άρρηκτη σχέση του *να* με τον ρηματικό τύπο, καθώς τα στοιχεία που παρεμβάλλονται περιορίζονται στον αρνητικό δείκτη *μη* και στο κλιτικό. Έτσι, το *να* με το ρήμα ή/και με τα ενδιάμεσα γραμματικά στοιχεία σχηματίζει ένα σύνταγμα το οποίο συμμετέχει σε ανεξάρτητες και εξαρτημένες δομές. Στις ανεξάρτητες δομές εντοπίζεται στις αρχικές θέσεις των συνεισφορών, σε κάθε προτασιακό τύπο, με συχνότερους τους τύπους του μη παρελθοντικού μη συνοπτικού (*γράφω*) και του συνοπτικού (*γράφω*) και εκφράζει δεοντική τροπικότητα. Επίσης, σχηματίζει παγιωμένες φράσεις με κειμενική λειτουργία όπως *να σου πω*, *να ξέρεις/ξέρετε*, *να δεις*, οι οποίες κατευθύνουν τους συνομιλητές στο επόμενο τμήμα του εκφωνήματος, ενώ μπορεί να χρησιμοποιούνται και για τη λήψη του βήματος στη συνομιλία.

Ως ανεξάρτητο το *να* εντοπίζεται και έπειτα από ένα πλήθος ερωτηματικών αντωνυμιών και επιρρημάτων (*τι*, *πόσος*, *πότε*, *πώς* κ.λπ.), αναφορικών αντωνυμιών (*ό,τι*, *όσο*), τροπικών και χρονικών επιρρημάτων (*όπως*, *όποτε*, *τόρα*), τον χρονικό σύνδεσμο *μέχρι*, το συμπερασματικό σύνδεσμο *άρα*, πραγματολογικά μόρια (*α*, *ε*) και άλλα (*άντε*, *αντί*, *απλά*, *όχι*). Ως εξαρτημένο εμφανίζεται σε διρηματικές δομές της μορφής *P – να – P1*, στις οποίες το πρώτο ρήμα (P) επηρεάζει το χρόνο και την όψη του ρηματικού τύπου του συντάγματος (P1). Τα ρήματα εξάρτησης καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα πρωτοτυπικών σημασιών, αλλά με βάση τη χρήση τους κατά τη σύναψη με το *να* κατηγοριοποιήθηκαν σε τροπικά, λεκτικά, ρήματα κίνησης, ρήματα έναρξης-λήξης, ρήματα/ρηματικές φράσεις αξιολόγησης, ρήματα αισθήσεως και ρήματα μνήμης/λήθης. Από τις κατηγορίες αυτές άλλες περιορίζουν την όψη του ρηματικού τύπου του συντάγματος στο μη συνοπτικό μη παρελθοντικό (π.χ. ρήματα έναρξης-λήξης), άλλες την περιορίζουν στο συνοπτικό μη παρελθοντικό (π.χ. ρήματα κίνησης) και άλλες δεν θέτουν περιορισμό και συντάσσονται και με τις δύο όψεις (π.χ. επιστημικά τροπικά, ρηματικές φράσεις αξιολόγησης).

Ωστόσο, στην τελευταία περίπτωση παρατηρήθηκε ότι η σύνταξη π.χ. του επιστημικού ρήματος με τον μη συνοπτικό μη παρελθοντικό τύπο παρουσιάζει ομοιότητες με τα ρήματα έναρξης-λήξης (*ελπίζω να ακούγονται όλα αυτά που λέτε, πιο γρήγορα παίζει να πηγαίνει το ποδήλατο*), και η σύνταξη με τον συνοπτικό μη παρελθοντικό τύπο παρουσιάζει ομοιότητες με τα ρήματα κίνησης (*ε δεν νομίζω να μαζεύετε και δεύτερο τώρα, ελπίζω να με πάρουν έχω κάνει αίτηση μαζί και με άλλους*). Η ομοιότητα με τα ρήματα έναρξης-λήξης έγκειται στη βιωματική ή γνωστική πρόσβαση στην ενέργεια. Με άλλα λόγια, οι ομιλητές βρίσκονται εντός της ενέργειας, καθώς η ενέργεια είναι σε εξέλιξη, ενώ η ομοιότητα με τα ρήματα κίνησης είναι ότι οι ομιλητές βρίσκονται εκτός της ενέργειας, καθώς η ενέργεια είτε δεν έχει πραγματοποιηθεί είτε έχει πραγματοποιηθεί. Έτσι, η διάκριση σε συνοπτική/μη συνοπτική όψη στο σύνταγμα με *να* στους μη παρελθοντικούς τύπους, φαίνεται να καθορίζεται από το αν οι ομιλητές βρίσκονται εκτός της ενέργειας και άρα τη βλέπουν συνολικά (συνοπτική όψη) ή αν βρίσκονται εντός της ενέργειας και άρα τη βλέπουν σε εξέλιξη (μη συνοπτική όψη). Επισημαίνουμε ότι με το «εντός της ενέργειας» εννοούμε τόσο τη βιωματική όσο και τη γνωστική πρόσβαση στην ενέργεια, και όχι μόνο τη βιωματική. Αυτό συμβαίνει καθώς η ενέργεια που δηλώνεται από το σύνταγμα με *να* δεν έχει προσδιορισμένα χρονικά όρια, δεν καθορίζεται δηλαδή από το ίδιο το σύνταγμα η αρχή ή το τέλος της ενέργειας, με αποτέλεσμα οι σημασίες των ρημάτων εξάρτησης να συνεπάγονται τη μη πραγματοποίηση της ενέργειας, καθώς δεν έχει ξεκινήσει ακόμα (*θέλω να πάω στα μουσεία*) ή επειδή πέρασε το χρονικό διάστημα που θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί (*ξέχασα να πάρω χαλβά*) ή συνεπάγονται την πραγματοποίηση της ενέργειας καθώς αυτή ολοκληρώθηκε (χωρίς να προσδιορίζεται από το σύνταγμα με *να* το πότε) (*κατάφερε να επιλέξει η ίδια σε ποιο σχολείο θα πάει*) ή συνεπάγονται την πραγματοποίηση ενός μέρους της καθώς βρίσκεται σε εξέλιξη (*άρχισε να βρέχει*). Επίσης όταν το ρήμα εξάρτησης βρίσκεται σε παρελθοντικό χρόνο μπορεί να γίνει αντιληπτή η πραγματοποίηση ή μη της ενέργειας αλλά δεν προσδιορίζεται το χρονικό σημείο πραγματοποίησής/μη πραγματοποίησής της (*θυμήθηκα να πάρω τηλέφωνο – πραγματοποίηση της ενέργειας*),

(*ζέχασα να πάρω χαλβά* – μη πραγματοποίηση της ενέργειας). Το τελευταίο προσδιορίζεται από το περικείμενο.

Σύμφωνα με τα παραπάνω θα λέγαμε ότι το *να* ενέχει το στοιχείο της χρονικότητας, και μαζί με το ρήμα σχηματίζει ένα μη χρονικά οριοθετημένο διάστημα, τα όρια του οποίου δύναται να προσδιοριστούν ή να παραμείνουν αφηρημένα. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των διαδοχικών δομών. Κατά τη διάρκεια της συνομιλίας, παρατηρείται οι ομιλητές να επεκτείνουν τα εκφωνήματά τους, προσθέτοντας συντάγματα με *να*, το ένα δίπλα στο άλλο, σε μια αλυσίδα ενεργειών με έναν απώτερο στόχο. Τα συντάγματα με *να* είναι τοποθετημένα σε χρονική και λογική ακολουθία και συνέχονται μεταξύ τους με σχέσεις σκοπού-αποτελέσματος. Σε αυτήν την αλυσίδα ενεργειών είναι ενδεικτική η οριακότητα του *να*, του οποίου η εκάστοτε τοποθέτηση σηματοδοτεί την ολοκλήρωση της προηγούμενης ενέργειας και την έναρξη της νέας. Από την παραπάνω ακολουθία ενεργειών φαίνεται πως η έννοια του σκοπού ή του αποτελέσματος δεν βρίσκεται στο *να*, αλλά προκύπτει από τη σημασιολογική σχέση μεταξύ ρήματος εξάρτησης και συντάγματος με *να* ή μεταξύ συνταγμάτων με *να*. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τα *για* και *ώστε* να προστίθενται με εμφατική λειτουργία, εστιάζοντας στον τελικό σκοπό, το αποτέλεσμα ή την αιτία, και διαμορφώνοντας σχέσεις σκοπού-αποτελέσματος ή αιτίας και σκοπού μεταξύ δύο ενεργειών. Το *για να* ειδικότερα χρησιμοποιείται για τη διαμόρφωση σχέσεων αιτίας και σκοπού μεταξύ ενεργειών που δεν συνέχονται από μια τέτοια σχέση. Συμπερασματικά, το *να* χαρακτηρίζεται από το στοιχείο της χρονικότητας και μαζί με το ρηματικό τύπο σχηματίζει μια συντακτική και σημασιολογική ενότητα που επιτελεί ποικίλους πραγματολογικούς και κειμενικούς ρόλους στο συνομιλιακό λόγο.

Ο γραμματικός δείκτης *που* εμφανίζεται στον προφορικό λόγο επίσης με υψηλή συχνότητα. Εντοπίζεται σε εξαρτημένες προτάσεις και έχει προσδιοριστικό ρόλο. Στα αριστερά συνάπτεται κυρίως με ονοματικά στοιχεία, δηλαδή με οριστικές ονοματικές φράσεις, με αόριστες ονοματικές φράσεις και δεικτικές αντωνυμίες. Με μικρότερη συχνότητα συνάπτεται με χρονικά και τοπικά επιρρήματα, ρήματα, συνδέσμους,

προσωπικές αντωνυμίες, επίθετα, επιρρήματα, την οριστική αντωνυμία *μόνος-η-ο*, τα αποκριτικά μόρια *ναι/όχι* και τα προτρεπτικά *άντε, έλα*.

Κατά τον προσδιορισμό προγενέστερων όρων εντοπίστηκαν τρεις λειτουργίες: η συσχετιστική, η αναγνωριστική και η τεκμηριωτική. Με τη συσχετιστική οι ομιλήτριες προβάλλουν τη συνάφεια του προσδιοριζόμενου όρου με το υπό συζήτηση θέμα, με την αναγνωριστική δίνουν περιεχόμενο συνήθως σε χρονικές φράσεις που χρήζουν προσδιορισμού και με την τεκμηριωτική αναφέρονται στον τρόπο και στην πηγή απόκτησης της πληροφορίας. Ως προς τη διάκριση περιοριστικών και μη περιοριστικών προσδιοριστικών προτάσεων η ανάλυση έδειξε ότι οι μη περιοριστικές προτάσεις είναι περιθωριακές στο συνομιλιακό λόγο και σε αυτές οι ομιλητές τοποθετούν αξιολογικά σχόλια ή αξιολογικές κρίσεις. Επιπλέον, από την ανάλυση του περιεχομένου των προτάσεων με *που* στο σύνολο των αριστερών συνάψεων διαπιστώθηκε ότι το *που* μεταφέρει την αμοιβαία γνώση (βλ. 1.4) ή την εκτίμηση αμοιβαίας γνώσης που υπάρχει μεταξύ των συνομιλητών. Έτσι, το σύνολο του περιεχομένου ή μέρος του είναι αναγνωρίσιμο από τους συνομιλητές και κατ' επέκταση γνωστό και δεδομένο.

Κατά τη σύναψη με δεικτικές αντωνυμίες το βασικό δομικό σχήμα που σχηματίζεται είναι το τρίλεξο *αυτός-ή-ό + που + P*, το οποίο επεκτείνεται στη συνέχεια με την προσθήκη άλλων γραμματικών κατηγοριών (αρνητικοί δείκτες, κλιτικά, προθέσεις, επιρρήματα). Το δομικό αυτό σχήμα αξιοποιείται κυρίως σε δίπτυχες προτάσεις, εντοπίζεται όμως και σε μη δίπτυχες, στις οποίες το αναφορικό περιεχόμενο του *αυτός-ή-ό* προκύπτει είτε από την προσδιοριστική πρόταση με *που*, είτε συνδυαστικά από την πρόταση με *που* και ένα οπισθοχωρητικό στοιχείο. Το περιεχόμενο της πρότασης με *που* είναι αυτό που κατευθύνει το *που* προς συγκεκριμένο προσδιοριζόμενο όρο και είναι αυτό που θα δείξει εάν η αναφορά του προσδιοριζόμενου όρου είναι οπισθοχωρητική ή προοπτική.

Το *που* συνάπτεται κατά πολύ λιγότερες φορές με ρήματα απ' ό,τι με ονοματικά στοιχεία και το είδος των ρημάτων με τα οποία συντάσσεται είναι περιορισμένο και περιλαμβάνει δύο κατηγορίες ρημάτων, τα τεκμηριωτικά (*λέω, θυμάμαι βλέπω, ακούω*) και τα ρήματα ψυχικού πάθους. Κατά τη σύναψη με ρήματα ο προσδιοριστικός του

ρόλος διατηρείται ανενεργός, με δεδομένο ότι καταλαμβάνει μία από τις συντακτικές θέσεις του ρήματος. Στην περίπτωση των ψυχικών ρημάτων υποστηρίζουμε ότι το *που* δεν είναι αιτιολογικό, αλλά η σημασία της αιτίας προκύπτει από την ορισματική θέση που καταλαμβάνει. Ειδικότερα, μία από τις συντακτικές θέσεις των ρημάτων ψυχικού πάθους είναι αυτή του ερεθίσματος που προκαλεί την ενεργοποίηση του συναισθήματος. Και καθώς η εμφάνιση του συναισθήματος προϋποθέτει την ύπαρξη ερεθίσματος, τα ρήματα ψυχικού πάθους συνάπτονται με τον γραμματικό δείκτη εκείνον που εισάγει πληροφορίες δεδομένες, αναγνωρίσιμες και γεγονοτικές, ως απόρροια της οριστικότητας.

Επίσης, το *που* εντοπίζεται σε διαδοχικές δομές, δηλαδή σε δομές στις οποίες απαντούν δύο ή τρεις προτάσεις με *που* στη σειρά. Η τοποθέτηση σε διαδοχική σειρά δύο ή τριών προτάσεων προκύπτει είτε λόγω αυτοδιόρθωσης, είτε υπαγορεύεται από ανάγκες αυξημένης εκφραστικότητας, επαναφοράς της αμοιβαίας γνώσης και αναγνώρισης της αναφερόμενης οντότητας/ενέργειας, αλλά και προσδιορισμού γενικευτικών ΟΦ και περαιτέρω επεξηγήσεων. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι διαδοχικές προτάσεις με *που* προσδιορίζουν τον ίδιο προγενέστερο όρο στο εκφώνημα. Ακόμη διαπιστώνεται ότι υπάρχουν περιπτώσεις όπου η σειρά εμφάνισης δεν είναι αυθαίρετη, αλλά καθορίζεται από γνωσιακούς, γλωσσικούς, συνομιλιακούς και εξωγλωσσικούς παράγοντες (βλ. 4.9). Ωστόσο, η διαδοχική εμφάνιση μπορεί να οφείλεται σε εγκιβωτισμένες προτάσεις με *που*, δηλαδή κάθε επόμενη πρόταση με *που* προσδιορίζει έναν όρο της προηγούμενης, αλλά και από την παρουσία του *τόσο* και ενός ρήματος εξάρτησης.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ένας μικρός αριθμός δομών των προτάσεων με *που* χωρίς ρήμα εξάρτησης ή άλλο προγενέστερο όρο, όπου το *που* μοιάζει να έχει ρόλο εναντιωματικού ή αιτιολογικού συνδέσμου. Υποστηρίξαμε, ωστόσο, ότι η αντιθετική σχέση, στην περίπτωση των εναντιωματικών, προκύπτει από την επιλογή των λεξικογραμματικών στοιχείων εντός των δύο προτάσεων, ενώ το *που* εξακολουθεί να έχει τα δικά του χαρακτηριστικά. Στην περίπτωση των αιτιολογικών, οι σχέσεις αιτίας – αποτελέσματος που διαμορφώνονται από το λεξικό περιεχόμενο των ρημάτων ή από τα κοινωνικοπολιτισμικά σχήματα που διατρέχουν τη συνομιλία δίνουν αιτιολογική ερμηνεία στην πρόταση με *που*, χωρίς να μεταβάλλεται ο οριστικός του χαρακτήρας του.

Τέλος, τα ρήματα εντός της πρότασης με *που* βρίσκονται συχνότερα σε έγκλιση οριστική, ενώ ένας μικρός αριθμός εκφέρεται και στην υποτακτική, η εμφάνιση της οποίας υπαγορεύεται από συγκεκριμένο γραμματικό συγκείμενο.

Υποστηρίζουμε, επομένως, ότι το *που* είναι ένας οριστικός, προτασιακός δείκτης που μεταφέρει στη συνομιλία την αμοιβαία γνώση των συνομιλητριών ή την εκτίμηση περί αμοιβαίας γνώσης και διακρίνεται σε προσδιοριστικό και μη προσδιοριστικό *που*. Επιπλέον εντοπίζεται σε εξαρτημένες δομές, εκφέρεται με οριστική και υποτακτική έγκλιση και συνάπτεται με πλήθος λεξικών και γραμματικών στοιχείων από τα οποία οι ονοματικές φράσεις έχουν τη μεγαλύτερη συχνότητα.

Ο γραμματικός δείκτης *ότι* παρουσιάζει επίσης υψηλή συχνότητα χρήσης στις αυθόρμητες συνομιλίες, αν και μικρότερη από το *να* και το *που*. Στο μεγαλύτερο μέρος των εμφανίσεών του συνάπτεται με ρήματα εξάρτησης, από τα οποία το συχνότερο είναι το ρήμα *λέω*. Το πλήθος των ρημάτων εξάρτησης κατηγοριοποιήθηκε από τη σχέση τους με το δείκτη *ότι* και τη σημασία που λαμβάνουν σε μια κλίμακα επιστημικότητας. Συγκεκριμένα οι κατηγορίες, με τα ρήματα που περιλαμβάνουν, είναι οι εξής:

- ρήματα συνεπαγόμενα τη μη αλήθεια (το ψεύδος) (*υποτίθεται, περίμενα, είχα την εντύπωση, σε πείθει*),
- ρήματα μειωμένης επιστημικής τροπικότητας (*νιώθω, αισθάνομαι, ακούω*),
- ρήματα μεταγλωσσικών πράξεων, τα οποία αφήνουν την τιμή αληθείας ανοιχτή προς διαπραγμάτευση (λεκτικά ρήματα),
- ρήματα αυξημένης επιστημικής τροπικότητας (*πιστεύω, νομίζω, θεωρώ, προβλέπω, βάζω στοίχημα*)
- ρήματα επιστημικού συμπεράσματος (*ακούγεται, φαίνεται, υποθέτω, φαντάζομαι*)
- ρήματα ισχυρής βεβαίωσης (*εννοείται, ισχύει, θυμάμαι*)
- ρήματα συνεπαγόμενα την αλήθεια (*σημαίνει, δεν είχα ιδέα*)
- γεγονοτικά ρήματα (*σκέφτομαι, ξέρω, είμαι, βλέπω, εννοώ, προσέχω, ξεχνάω, φαντάσου*).

Υποστηρίχθηκε ότι το *ότι* αποτελεί επιστημικό γραμματικό δείκτη, ο οποίος φέρει τη βασική πληροφορία του εκφωνήματος, που σχολιάζεται ως προς την αληθειακότητά της

σε μια κλίμακα επιστημικότητας από τη συνεπαγωγή του ψεύδους μέχρι τη γεγονοτικότητα. Με άλλα λόγια, οι ομιλήτριες τοποθετούν εντός της πρότασης με *ότι* την κύρια πληροφορία που στοχεύουν να μεταφέρουν και σχολιάζουν το βαθμό πιθανότητας η πληροφορία αυτή να είναι αληθής.

Η σύνναψη του *ότι* με το οριστικό άρθρο *το* σχηματίζει μια οριστικοποιημένη δομή που καταλαμβάνει θέση αντικειμένου του ρήματος, υποκειμένου του ρήματος, επεξήγησης, αλλά και συμπληρώματος επιρρήματος, πρόθεσης, ουσιαστικού, ενώ εντοπίζεται και ένα παράδειγμα σε μη συντακτική θέση, το οποίο βρίσκεται σε αρχική θέση και λειτουργεί ως το θέμα του εκφώνηματος, καθώς φέρει τη βασική πληροφορία η οποία σχολιάζεται από το κύριο σώμα.

Το *ότι* σχηματίζει και αυτό διαδοχικές δομές κατά τις οποίες οι ομιλήτριες ξεκινούν τη σύνναψη του ρήματος εξάρτησης με το *ότι*, αλλά διακόπτουν την πορεία τοποθέτησης του περιεχομένου του, καθώς παρεμβάλλουν μια παρένθετη φράση, και επαναλαμβάνουν το *ότι* συνεχίζοντας το εκφώνημα. Οι παρένθετες φράσεις έχουν στόχο τον σχολιασμό του περιεχομένου της πρότασης με *ότι*, την οριοθέτηση της μεταφοράς του πλαγίου λόγου, και προβάλλουν τμήματα του εκφώνηματος, προσελκύοντας την προσοχή των συνομιλητών και κατευθύνοντάς τους στο επόμενο τμήμα. Η επανάληψη του *ότι* οριοθετεί την εκ νέου έναρξη της πρότασης που επρόκειτο να ξεκινήσει λίγο νωρίτερα, κατά την πρώτη τοποθέτηση του *ότι*.

Τέλος, το *ότι* εντοπίζεται σε ανεξάρτητες δομές και λειτουργεί διευκρινιστικά προς ευρύτερες φράσεις ή μονάδες λόγου έχοντας αποκτήσει την επιρρηματική λειτουργία του *δηλαδή*. Καθώς αυτές οι δομές εμφανίζουν περιθωριακή χρήση στο σώμα κειμένων μπορεί να θεωρηθεί ότι δηλώνουν την αρχή μιας πορείας ανεξαρτητοποίησης (insubordination).

Ο γραμματικός δείκτης *πως* καταγράφει ιδιαίτερα χαμηλή συχνότητα χρήσης στον προφορικό αυθόρμητο λόγο. Εμφανίζεται λίγες φορές και συνάπτεται με ρήματα κυρίως επιστημικά (με εξαίρεση το *λένε*). Η λειτουργία του στο εκφώνημα και τα ρήματα εξάρτησης αντιστοιχούν σε αυτά του *ότι*, δηλαδή η πρόταση με *πως* μεταφέρει τη βασική πληροφορία στο εκφώνημα και τα ρήματα εξάρτησης εκφράζουν το βαθμό δέσμευσης

της ομιλήτριας ως προς την αλήθεια του περιεχομένου της πρότασης. Εντοπίζεται συχνότερα στο οργανωτικό σχήμα του γεινιαστικού ζεύγους ερώτηση-απάντηση και συγκεκριμένα στο δεύτερο μέρος, αποτελώντας την απάντηση μιας κλειστού τύπου ερώτησης. Οι διαφορές με το *ότι* εντοπίζονται στη συχνότητα χρήσης και στη συχνότητα κατανομής σε συγκεκριμένα συγκεκριμένα πλαίσια. Ωστόσο, ο μικρός αριθμός εμφανίσεων του *πως* δεν μας επιτρέπει να οδηγηθούμε σε περαιτέρω συμπεράσματα.

Η σύγκριση των τεσσάρων γραμματικών δεικτών έφερε στην επιφάνεια ομοιότητες και διαφορές μεταξύ τους, αλλά κυρίως ανέδειξε τον τρόπο με τον οποίο η γλώσσα συνδυάζει λεξικά και γραμματικά στοιχεία για να κωδικοποιήσει ένα πλήθος λεπτών σημασιολογικών αποχρώσεων. Η σύγκριση πραγματοποιήθηκε στη βάση τεσσάρων χαρακτηριστικών, της συχνότητας εμφάνισης, των ρημάτων εξάρτησης, των διαδοχικών δομών και του βαθμού αυτονομίας. Ως προς τη συχνότητα εμφάνισης έχουν κοινή την υψηλή συχνότητα χρήσης στον προφορικό λόγο (με εξαίρεση το *πως*) και την παρουσία τους σε κάθε συνομιλιακό γεγονός του σώματος κειμένων. Η σύγκριση των ρημάτων εξάρτησης οδήγησε στη διαπίστωση κοινών ρημάτων για τους γραμματικούς δείκτες *να*, *που* και *ότι*. Η ανάλυση, ωστόσο, των κοινών δομών ανέδειξε τη διαφοροποίησή τους ως προς την κατανομή σε γραμματικούς χρόνους, γραμματικά πρόσωπα, προτασιακούς τύπους, εγκλίσεις και φωνές, που αναδεικνύουν ποικίλα νοηματικά σχήματα. Επίσης, οι λεπτές αποχρώσεις της σημασίας επηρεάζονται από το γραμματικό συγκείμενο στο οποίο εμφανίζονται κλιτικά, η άρνηση *δεν*, προσωπικές αντωνυμίες ή στοιχεία τροπικότητας. Αντίστοιχα, οι τρεις γραμματικοί δείκτες εντοπίζονται σε διαδοχικές δομές, στις οποίες ο τρόπος σχηματισμού της διαδοχής και η λειτουργία των δεικτών παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές. Τέλος, ως προς το βαθμό αυτονομίας, το *να* εμφανίζεται σε εξαρτημένες και ανεξάρτητες δομές, το *που* σε εξαρτημένες, και το *ότι* επίσης σε εξαρτημένες, αλλά και σε έναν μικρό αριθμό ανεξάρτητων προτάσεων με επεξηγηματική λειτουργία, που μπορεί να ερμηνευθεί ως έναρξη μιας πορείας ανεξαρτητοποίησης.

6.6. Περιορισμοί και προεκτάσεις της έρευνας

Ο κυριότερος περιορισμός της παρούσας διατριβής συνδέεται με το μέγεθος του σώματος κειμένων. Από την οπτική των σημερινών σωμάτων κειμένων, ιδίως για γλώσσες όπως η αγγλική, για την οποία υπάρχουν σώματα κειμένων που αριθμούν δισεκατομμύρια λέξεων, ένα σώμα των 127.000 λέξεων φαντάζει ιδιαίτερα μικρό. Παρότι υποστηρίξαμε ότι ο συγκεκριμένος αριθμός ήταν ιδανικός για την προσέγγιση της παρούσας διατριβής, εντοπίστηκαν περιπτώσεις όπου ένα μεγαλύτερο σώμα ίσως θα παρείχε περισσότερα δεδομένα για την καλύτερη κατανόησή τους. Πιο συγκεκριμένα, ο μικρός αριθμός εμφανίσεων του *πως*, ενδεικτικός της χαμηλής συχνότητας χρήσης του στον προφορικό λόγο, κατέστη περιοριστικός για μια πλήρη ανάλυση των χρήσών του και της εύρεσης συνολικά των ομοιοτήτων και των διαφορών με το *ότι*. Μια ακόμη περίπτωση ήταν η σύναψη του ρήματος *βλέπω* με το *που* σε καταφατική πρόταση, καθώς η συχνότερη σύναψή τους σε ερωτηματικές δομές (3 από τις 4 εμφανίσεις) ενδέχεται να σηματοδοτεί μια μικρή διαφοροποίηση στις καταφατικές. Αυτό ωστόσο δεν ήταν δυνατόν να ερευνηθεί, με δεδομένο ότι είχαμε στη διάθεσή μας ένα μόνο παράδειγμα. Όπως αναφέρθηκε στο 1.5, όσο μεγαλύτερο το σώμα κειμένων, τόσο περισσότερο δίνεται η δυνατότητα για πληρέστερη ανάλυση, αλλά και τόσο πιο αντιπροσωπευτικό της υπό εξέταση ποικιλίας καθίσταται.

Ένα ερώτημα που προκύπτει επίσης μετά την ολοκλήρωση της ερευνητικής διαδικασίας είναι αν τα αποτελέσματα και οι υποθέσεις που διατυπώθηκαν μπορούν να έχουν γενικευμένη ισχύ, δηλαδή αν μπορούν να ανταποκριθούν σε δεδομένα από διαφορετικές επικοινωνιακές περιστάσεις. Ένας πιθανός περιορισμός, δηλαδή, είναι ότι τα δεδομένα της διατριβής προέρχονται από ένα συγκεκριμένο κειμενικό είδος του προφορικού λόγου. Αντίστοιχο ερώτημα θα μπορούσε να τεθεί για τις κοινωνικές μεταβλητές της ηλικίας και του φύλου. Όπως αναπτύχθηκε στα 1.2 και 2.1, ο προφορικός λόγος σε αυθόρμητες περιστάσεις αποτελεί το φυσικό πεδίο χρήσης της γλώσσας (πρβλ. Thompson et al. 2015: 1), το σώμα κειμένων συνιστά ικανό δείγμα της υπό εξέταση ποικιλίας και η υψηλή συχνότητα χρήσης των γραμματικών δεικτών αποτυπώνει τις τυπικές χρήσεις τους. Διαφορετικά σώματα κειμένων ενδέχεται να αποκαλύψουν άλλες

κανονικότητες, αν και η παρούσα έρευνα εκκινεί από την παραδοχή ότι οι πολύ συχνοί γραμματικοί τύποι, όπως αυτοί που εξετάστηκαν στη διατριβή, δεν αναμένεται να διαφοροποιούνται σημαντικά στη χρήση τους σε σχέση με παράγοντες όπως το κειμενικό είδος ή οι κοινωνικές μεταβλητές. Είναι σημαντικό, επιπλέον, να τονίσουμε ότι η πλειοψηφούσα δεκαετία των 20 ετών των συμμετεχόντων ενδέχεται να αποδίδει αξία στα δεδομένα, καθώς αποτυπώνουν τη γλωσσική παραγωγή των σημερινών νέων και παρέχουν τη δυνατότητα για συγκριτική διαχρονική ανάλυση σε μεταγενέστερο χρόνο.

Επίσης, με δεδομένο ότι η παρούσα διατριβή επικεντρώθηκε στους τέσσερις γραμματικούς δείκτες, η ανάλυση της λειτουργίας άλλων στοιχείων στο συμφραστικό πλαίσιο έλαβε μικρότερη προσοχή. Ιδιαίτερα σημαντική φαίνεται να είναι η παρουσία των κλιτικών, τα οποία έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν το σημασιολογικό αποτέλεσμα της συνεισφοράς. Επίσης, η τοποθέτηση στοιχείων στα αριστερά (όπως του αντικειμένου ή του υποκειμένου του ρήματος), εκτός της πρότασης της οποίας είναι μέρος, ιδιαίτερα στην περίπτωση του *να*, αποτελεί ένα συχνό φαινόμενο, το οποίο δεν μελετήθηκε ενδελεχώς στην παρούσα διατριβή. Λαμβάνοντας υπόψη και τον παραπάνω περιορισμό για το *πως* θεωρείται αναγκαία η περαιτέρω έρευνά του σε μεγαλύτερο σώμα κειμένων, ώστε να φανούν πιθανές ευρύτερες ομοιότητες και διαφορές με το *ότι*. Με ανοιχτό το ερώτημα της χαμηλής εμφάνισής του στον προφορικό λόγο, αλλά και της υψηλής εμφάνισης του *ότι*, θα ήταν ενδιαφέρον να εξεταστεί το *πως* σε σώματα κειμένων του προφορικού και του γραπτού λόγου, καθώς η διαφορά της συχνότητας χρήσης είναι πιθανό να σηματοδοτεί διαφορά στην κατανομή των κειμενικών ειδών.

Ένα ακόμα ζήτημα που προκύπτει από την εξέταση και των τεσσάρων γραμματικών δεικτών είναι η διάκριση μεταξύ ανεξάρτητης/κύριας και εξαρτημένης/δευτερεύουσας πρότασης. Παρότι έγινε λόγος για ρήματα εξάρτησης, καθώς η προσοχή μας ήταν στραμμένη στους τέσσερις γραμματικούς δείκτες, τις προτάσεις των οποίων εκλαμβάναμε ως εξαρτημένες, δύσκολα θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι τα συγκεκριμένα ρήματα είναι ανεξάρτητα ή σχηματίζουν κύρια πρόταση. Η απαλοιφή των γραμματικών δεικτών αφήνει τα ρήματα εξάρτησης μετέωρα στο λόγο, γεγονός που φαίνεται να δείχνει ότι είναι στον ίδιο βαθμό εξαρτημένα από

τους γραμματικούς δείκτες. Σε αυτές τις περιπτώσεις η αναφορά σε διρηματικές δομές ανταποκρίνεται περισσότερο στον τρόπο με τον οποίο εμφανίζονται στο λόγο. Παρόλα αυτά, το ζήτημα δεν εξετάστηκε επαρκώς και θεωρούμε ότι χρήζει περαιτέρω έρευνας ώστε η περιγραφή των δεδομένων να αποτυπώνει καταλλήλότερα το ίδιο το φαινόμενο.

Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας μπορούν να συμβάλουν στη συζήτηση για τη μελέτη των γραμματικών δεικτών *να*, *που*, *ότι* και *πως*, συμπληρώνοντας τη μέχρι τώρα εικόνα. Από τη σύγκριση των ευρημάτων με εκείνα προγενέστερων μελετών της βιβλιογραφίας αναδείχθηκαν συγκλίσεις και αποκλίσεις. Ειδικότερα, υποστηρίχθηκε ότι το *να* δεν έχει «πρωτοτυπικά τροπική σημασία» (Ιακώβου 1999), αλλά ούτε είναι και «σημασιολογικώς κενό/αχρωμάτιστο» (Τζάρτζανος 1946: 77), καθώς περιέχει το χαρακτηριστικό του χρόνου. Επίσης, υποστηρίχθηκε ότι η επιλογή όψης στους μη παρελθοντικούς τύπους του ρήματος στο εξαρτημένο σύνταγμα με *να* καθορίζεται από το αν οι ομιλήτριες βρίσκονται εκτός της ενέργειας, με αποτέλεσμα η ενέργεια να γίνεται αντιληπτή συνολικά (συνοπτική όψη) και ανάλογα με το ρήμα εξάρτησης και το γραμματικό συγκείμενο να εκλαμβάνεται ως πραγματοποιημένη ή μη πραγματοποιημένη ή αν βρίσκονται εντός της ενέργειας, αν έχουν δηλαδή βιωματική ή γνωστική πρόσβαση στην ενέργεια, οπότε η ενέργεια κωδικοποιείται ως εξελισσόμενη (μη συνοπτική όψη) και πραγματοποιημένη ως προς ένα τμήμα της. Η διαδοχικότητα του *να* ανέδειξε επίσης τον ενιαίο χαρακτήρα του, με δεδομένο ότι οι σχέσεις του σκοπού, του αποτελέσματος ή της αιτίας είναι προϊόντα του λεξικού περιεχομένου του ρήματος εξάρτησης ή των γραμματικών στοιχείων του συγκειμένου και δεν ανιχνεύονται στο ίδιο το *να*.

Ως προς το *που* θεωρούμε ότι η παρούσα έρευνα ολοκληρώνει την εικόνα του. Έχει υποστηριχθεί στη βιβλιογραφία ότι το *που* εισάγει προτάσεις γεγονотικές και προϋποθετικές και φέρει το χαρακτηριστικό της οριστικότητας (Χριστίδης 1986, Ρούσσου 2006, Νικηφορίδου 2008). Επίσης οι Varlokosta (1994: 71) και Μοσχονάς (1994) κάνουν λόγο για περιεχόμενο εδραιωμένο στη συνομιλία, για διαθέσιμη γνώση και «κοινό γνωστικό ταμείο ομιλητή και ακροατή» (Μοσχονάς 1994: 306). Τα ευρήματα της έρευνας ευθυγραμμίζονται και επιβεβαιώνουν τα αποτελέσματα των προγενέστερων μελετών και επιπλέον αναδεικνύουν με ακρίβεια τον τρόπο χρήσης του *που* από τους

ομιλητές και τη σχέση της οριστικότητας με την αμοιβαία γνώση, όπως ορίστηκε στην Εισαγωγή της διατριβής. Σύμφωνα με τον ορισμό αυτό, η αμοιβαία γνώση ξεπερνά τα όρια του προηγούμενου συγκειμένου και εκτείνεται στο σύνολο των κοινών εμπειριών των συνομιλητών και στο κοινό γνωστικό περικείμενο, το οποίο συνεχώς μεταβάλλεται. Η οριστικότητα του *που* (από την οποία προκύπτουν η γεγονοτικότητα και η προϋπόθεση) και η εμφάνισή του σε ποικίλα περιβάλλοντα με στόχο την επαναφορά της αμοιβαίας γνώσης στη συνομιλία ή τη διερεύνηση ύπαρξης αμοιβαίας γνώσης οδήγησε στην υποστήριξη του ενιαίου χαρακτήρα του και άρα στην αποφυγή μιας διάκρισης μεταξύ αιτιολογικού, αποτελεσματικού, εναντιωματικού κ.λπ. *που*. Διακρίναμε, ωστόσο, μεταξύ ενός προσδιοριστικού και μη προσδιοριστικού *που*, ανάλογα με την ύπαρξη ή μη προγενέστερου όρου που χρήζει προσδιορισμού.

Όσον αφορά τους γραμματικούς δείκτες *ότι* και *πως*, διαπιστώθηκε η υψηλή συχνότητα χρήσης του πρώτου και η περιορισμένη χρήση του δεύτερου στον προφορικό αυθόρμητο λόγο. Συγκεκριμένα για το *ότι* υποστηρίχθηκε ότι είναι ένας επιστημικός γραμματικός δείκτης που εισάγει τη βασική πληροφορία του εκφωνήματος, η οποία δύναται να σχολιασθεί ως προς την αληθειακότητά της. Προχωρήσαμε σε μια νέα κατηγοριοποίηση των ρημάτων εξάρτησης με βάση τη σημασία που λαμβάνουν κατά τη σύναψή τους με το *ότι* και δείξαμε ότι το περιεχόμενο μπορεί να εκλαμβάνεται ως γεγονοτικό, να συνεπάγεται το ψεύδος του αλλά και μια ευρεία διαβάθμιση μεταξύ των δύο πόλων. Έτσι, μία διάκριση μεταξύ γεγονοτικών και μη γεγονοτικών ρημάτων δεν θα μπορούσε να καλύψει την κλίμακα επιστημικότητας που συναντήσαμε στην ανάλυση. Ακόμη, υποστηρίξαμε ότι ο βαθμός αληθειακότητας επηρεάζεται από ένα σύνολο παραγόντων, όπως το λεξικό περιεχόμενο του ρήματος, το πρόσωπο, τον αριθμό και το χρόνο, την έγκλιση, τη φωνή, την παρουσία ή μη της άρνησης, τον ερωτηματικό επιτονισμό αλλά και την τροπικότητα του εκφωνήματος. Επιπλέον, η θέση ότι το *που* δηλώνει την άμεση αντίληψη και το *ότι* δηλώνει την άμεση και την έμμεση αντίληψη δεν φαίνεται να επιβεβαιώνεται από τα δεδομένα του σώματος κειμένων.

Σημαντική επίσης μπορεί να καταστεί η συμβολή της διατριβής στη μελέτη του προφορικού λόγου και της γραμματικής του. Η μαγνητοφώνηση του προφορικού λόγου

και η απομαγνητοφώνησή του σε γραπτή μορφή θα μπορούσε να σηματοδοτήσει την απώλεια του διαδικαστικού χαρακτήρα του και τη μετατροπή του σε στατικό προϊόν. Παρά το γεγονός ότι διαθέτουμε πλέον τη συνομιλία ως συμβάν, η τήρηση μεταδεδομένων και ο τρόπος απομαγνητοφώνησης (η μεταγραφή του ως πιστή απόδοση της συνομιλίας) συμβάλλουν στην προσέγγιση των δεδομένων ως διαδικασίας. Προς αυτή την κατεύθυνση κινήθηκε και η ανάλυση των δεδομένων, έχοντας υπόψη ότι κάθε επόμενο γλωσσικό στοιχείο απουσίαζε τη στιγμή εκφώνησης του προηγούμενου. Συνεπώς, μέσω της ανάλυσης αναδεικνύεται το χαρακτηριστικό αυτό του προφορικού λόγου, η σταδιακή, βήμα προς βήμα συνάρθρωση των γλωσσικών στοιχείων προς τη διαμόρφωση των συνεισφορών και των εκφωνημάτων· η διαρκής αλληλεπίδραση των συμμετεχόντων που συμβάλλει και στην από κοινού συναρμογή της συνομιλίας. Παρούσα ήταν και η αξιοποίηση του καταστασιακού πλαισίου, η ένταξη του φυσικού και του ευρύτερου κοινωνικού χώρου στην πράξη της συνομιλίας, κάνοντας φανερό ότι μια περιγραφή του γλωσσικού φαινομένου που δεν θα λάμβανε υπόψη αυτόν τον παράγοντα θα ήταν ελλιπής.

Ως προς τη γραμματική του προφορικού λόγου, ενδογλωσσικά στοιχεία όπως προσωπικές αντωνυμίες (κυρίως α' και β' προσώπου), δεικτικά, αρνητικοί δείκτες, πραγματολογικά μόρια, αναφορικές φράσεις, λεξικά συμπλέγματα (κυρίως αξιολογικά), προτασιακοί τύποι, αλλά και η δομή του εκφωνήματος, η διαδικασία της ανεξαρτητοποίησης, η στρατηγική της προσθήκης/επέκτασης και η ανάληψη, εντοπίστηκαν κατά τη χρήση των τεσσάρων γραμματικών δεικτών και αναδείχθηκε ο λειτουργικός τους ρόλος. Οι υπό εξέταση γραμματικοί δείκτες είναι πρωτοτυπικά συνομιλιακοί, σύμφωνα με την παρατήρηση των Biber et al. (2021) για τους κύριους στόχους του διαλόγου.

Ολοκληρώνοντας, θεωρώ σημαντικό να αναφέρω ορισμένες επισημάνσεις για τη Γλωσσολογία Σωμάτων Κειμένων, την Ανάλυση Συνομιλίας και τη συμβολή τους στην ανάλυση των δεδομένων. Αρχικά, η μεθοδολογία της Γλωσσολογίας Σωμάτων Κειμένων προσέφερε έναν αναντικατάστατο τρόπο προσέγγισης της γραμματικής του συνομιλιακού λόγου, καθώς τα ευρήματα της έρευνας δεν θα μπορούσαν να προκύψουν

διαφορετικά. Αναδείχθηκαν οι συχνότερες και πιο τυπικές δομές των τεσσάρων γραμματικών δεικτών, αλλά και ένα ευρύ φάσμα χρήσεων που έδωσε τη δυνατότητα για την εκτεταμένη μελέτη τους. Ιδιαίτερα, η ποσοτική ανάλυση κατέστησε δυνατή την ανίχνευση του νόμου του Zipf σε πολλές πτυχές της γραμματικής και όχι μόνο στην αναλογία τύπων/δειγμάτων, π.χ. στην κατανομή των γραμματικών προσώπων, των προτασιακών τύπων, των γραμματικών χρόνων κ.ά. Η παρατήρηση, επομένως, του Halliday (1992: 65) ότι η γραμματική είναι πιθανολογική βρίσκει έρεισμα και στα δικά μας αποτελέσματα. Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι η χρήση των σωμάτων κειμένων δεν αποτελεί τη φωτογραφική λήψη ενός γλωσσικού στιγμιότυπου, αλλά εικονοληψία ωρών γλωσσικής χρήσης, που μας επιτρέπει να καταλάβουμε πώς η γλώσσα κινείται και μεταβάλλεται σε συγχρονικό επίπεδο. Η Ανάλυση Συνομιλίας επίσης συνέβαλε καίρια στη μελέτη των ερευνητικών ερωτημάτων. Η οργάνωση του προφορικού λόγου σε γειτνιαστικά ζεύγη, η εναλλαγή των συνεισφορών, οι παύσεις, οι διακοπές και οι επικαλύψεις ανέδειξαν σημαντικές πλευρές της γραμματικής, π.χ. τη χρήση δομών σε συγκεκριμένες θέσεις, την οριακότητα των δεικτών, την ανάληψη (Auer 2014), αλλά και την κατανομή δεικτών σε συγκεκριμένα συγκεκριμένα πλαίσια (π.χ. διαφορά ότι και πως ως προς τη συχνότητα κατανομής στο γειτνιαστικό ζεύγος ερώτηση-απάντηση). Επομένως, μπορεί να υποστηριχθεί ότι η Γλωσσολογία Σωμάτων Κειμένων με τη συμβολή της Ανάλυσης Συνομιλίας συνιστά έναν ιδιαίτερα αποτελεσματικό τρόπο προσέγγισης των ερευνητικών ερωτημάτων.

Επιχειρώντας μια σύνδεση με την αναλογία συνομιλίας και μη συνομιλιακής συμπεριφοράς που επιχειρήθηκε στο 1.1 και με την επισήμανση ότι στις αυθόρμητες συνομιλίες του σώματος κειμένων οι συμμετέχοντες συνδέονται με στενές κοινωνικές σχέσεις (οικογενειακές, φιλικές, ερωτικές κ.ά), θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα ευρήματα από την ανάλυση του συνομιλιακού λόγου υπογραμμίζουν ότι η συνομιλία συνιστά μια συνεργατική διαδικασία συνεχόμενων βηματισμών από τους συμμετέχοντες, με επαναλήψεις, παύσεις, διακοπές και επανεκκινήσεις και κατεύθυνση προς έναν κοινό στόχο, ενώ στη βάση κάθε βήματος βρίσκεται η γνώση ή η εκτίμηση για τα βήματα του άλλου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Aarts, Bas. 2000. Corpus linguistics, Chomsky and fuzzy tree fragments. Στο C. Mair & M. Hundt (επιμ.), *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*. Amsterdam: Rodopi, 5-13.
- Agouraki, Yoryia. 1991. A Modern Greek complementizer and its significance for UG. *UCL Working Papers in Linguistics* 3: 1-24.
- Atkins, Sarah, Jeremy Clear & Nicholas Ostler. 1992. Corpus design criteria. *Literary and Linguistic Computing* 7 (1): 1-16.
- Auer, Peter. 2014. Syntactic structures and their symbiotic guests. Notes on analepsis from the perspective of on-line syntax. *Pragmatics* 24 (3), 533-560.
- Austin, John L. 1962. *How to Do Things with Words*. 2η έκδοση. Oxford: Oxford University Press.
- Bache, Carl. 2016. Narrative *when* in English. *English Language and Linguistics* 20 (2): 273-294.
- Bache, Carl. 2018. Narrative *before* in English. *Journal of English Linguistics* 46 (I): 23-51.
- Baker, Paul. 2006. *Using Corpora in Discourse Analysis*. London: Continuum.
- Baker, Paul. 2010. *Sociolinguistics and Corpus Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Biber, Douglas. 1993. Representativeness in corpus design. *Literary and Linguistic Computing* 8 (4): 243–57.
- Biber, Douglas. 2009. A corpus-driven approach to formulaic language in English: Multi-word patterns in speech and writing. *International Journal of Corpus Linguistics* 14 (3): 275–311.
- Biber, Douglas, Susan Conrad & Viviana Cortes. 2004. *If you look at ...*: Lexical bundles in University teaching and textbooks. *Applied Linguistics* 25(3): 371-405
- Biber, Douglas, Jesse Egbert, Daniel Keller & Stacey Wizner. 2021. Towards a taxonomy of conversational discourse types: An empirical corpus-based analysis. *Journal of Pragmatics* 171: 20-35.

- Biber, Douglas, Stig Johansson, Geoffrey Leech, Susan Conrad & Edward Finegan. 1999. *Longman Grammar of Spoken and Written English*. London: Longman.
- Bolinger, Dwight. 1957. *Interrogative Structures of American English*. Alabama: University of Alabama Press.
- Brazil, David. 1995. *A Grammar of Speech*. Oxford: Oxford University Press.
- Bucholtz, Mary. 2014. Language in the social world. Στο C. Genetti (επιμ.), *How Languages Work. An Introduction to Language and Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 240-263.
- Bybee, Joan L. 1985. *Morphology: A Study of the Relation between Meaning and Form*. Amsterdam: John Benjamins.
- Bybee, Joan, Revere D. Perkins & William Pagliuca. 1994. *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect and Modality in the Languages of the World*. Chicago: The University of Chicago Press
- Carter, Ronald & Michael McCarthy. 1995. Grammar and the spoken language. *Applied Linguistics* 16 (2): 141–158.
- Carter, Ronald & Michael McCarthy. 2017. Spoken grammar: Where are we and where are we going?. *Applied Linguistics*, 38 (1), 1–20.
- Carter, Ronald. 2004. *Language and Creativity: The Art of Common Talk*. London & New York: Routledge.
- Chafe, Wallace L. 1976. Givenness, contrastiveness, definiteness, subjects, topics, and point view. Στο N. Li Charles (επιμ.), *Subject and Topic*. New York: Academic Press, 25-55.
- Chafe, Wallace. 1992. The importance of corpus linguistics to understanding the nature of language. Στο J. Svartvik (επιμ.), *Directions in Corpus Linguistics*. Berlin: De Gruyter, 79-97.
- Chafe, Wallace. 1994. *Discourse, Consciousness, and Time: The Flow and Displacement of Conscious Experience in Speaking and Writing*. Chicago: University of Chicago Press.

- Chomsky, Noam. 1962. Paper given at the University of Texas 1958, 3rd Texas Conference on Problems of Linguistic Analysis in English. Austin: University of Texas Press.
- Christodoulidou, Maria. 2014. *Siga* in Interaction. Στο M. Christodoulidou (επιμ.), *Analyzing Greek Talk-in-interaction*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 67-95
- Clark, Herbert H. & Deanna Wilkes-Gibbs. 1986. Referring as a collaborative process. *Cognition* 22: 1-39.
- Clark, Herbert. 1992. *Arenas of Language Use*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Clift, Rebecca. 2007. Grammar in time: The non-restrictive ‘which’-clause as an interactional resource. *Essex Research Reports in Linguistics* 55: 51–82.
- Coates, Jennifer. 1983. *The Semantics of the Modal Auxiliaries*. London: Croom Helm.
- Couper-Kuhlen, Elizabeth & Sandra A. Thompson. 2008. On assessing situations and events in conversation: Extraposition and its relatives. *Discourse Studies* 10(4): 443–467.
- Coupler-Kuhlen, Elizabeth. 1989. Foregrounding and temporal relations in narrative discourse. Στο A. Schopf (επιμ.), *Essays on Tensing in English, 2ος τ.: Time, Text and Modality*. Tübingen: Niemeyer, 7-30.
- Crystal, David. 2008. *Λεξικό Γλωσσολογίας και Φωνητικής*. Μτφρ. Γ. Ξυδόπουλος. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Culpeper, Jonathan & Jane Demmen. 2015. Keywords. Στο D. Biber & R. Reppen (επιμ.), *The Cambridge Handbook of English Corpus Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 90-105.
- De Cesare, Anna-Maria. 2014. Cleft Constructions in a contrastive perspective. Towards an operational taxonomy. Στο A. Cesare (επιμ.), *Frequency, Forms and Functions of Cleft Constructions in Romance and Germanic: Contrastive, Corpus-Based Studies*. Berlin: De Gruyter Mouton, 9-48.

- de Vries, Lourens. 2003. New Guinea communities without writing and views of primary orality. *Anthropos* 98: 397-405.
- Decklerk, Renaat. 1997. *When-clauses and Temporal Structure*. London & New York: Routledge.
- Dixon, Robert M. W. 2012. *Basic Linguistic Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Dixon, Robert M.W. 1991. *A New Approach to English Grammar, on Semantic Principles*. Oxford: Clarendon Press.
- Enfield, J. Nick & Jack Sidnell. 2022. *Consequences of Language: From Primary to Enhanced Intersubjectivity*. Cambridge: The MIT Press.
- Englebretson, Robert. 2003. *Searching for Structure: The Problem of Complementation in Colloquial Indonesian Conversation*. Amsterdam: John Benjamins.
- Evans, Nicholas & Honre Watanabe. 2016. The dynamics of insubordination: An overview. Στο N. Evans & H. Watanabe (επιμ.), *Insubordination*. Amsterdam: John Benjamins, 1-31.
- Ewing, Michael. 2005. *Grammar and Inference in Conversation: Identifying Clause Structure in Spoken Javanese*. Amsterdam: John Benjamins.
- Fauconnier Gilles. 1997. *Mappings in Thought and Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fauconnier, Gilles & Mark Turner. 2002. *The Way We Think: Conceptual Blending And The Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books.
- Finegan, Edward. 2014. *Language: Its Structure and Use*. Stamford: Cengage Learning.
- Fleischman, Suzanne. 1989. Temporal Distance: A Basic Linguistic Metaphor. *Studies in Language* 13(1): 1-51.
- Fleischman, Suzanne. 1995. Imperfective and irrealis. Στο J. Bybee & S. Fleischman (επιμ.) *Modality in Grammar and Discourse*. Amsterdam: John Benjamins, 519-551.
- Francis, W. Nelson & Henry H. Kučera. 1964. *Manual of Information to Accompany a Standard Corpus of Present-Day Edited American English for use with Digital Computers*. Providence, Rhode Island: Department of Linguistics, Brown

University. Available online at:

<http://khnt.hit.uib.no/icame/manuals/brown/index.htm>.

- Frege, Gottlob. 1892. Über Sinn und Bedeutung. *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik* 100: 22-50.
- Garfinkel, Harold. 1964. Studies in the routine grounds of everyday activities. *Social Problems* 11: 225-250.
- Garfinkel, Harold. 1967. *Studies in Ethnomethodology*. Cambridge: Polity.
- Garfinkel, Harold. 1988. Evidence for locally produced, naturally accountable phenomena of order, logic, reason, meaning, method, etc. in and as of the essential quiddity of immortal ordinary society (I of IV): An announcement of studies. *Sociological Theory* 6: 10-39.
- Georgakopoulou, Alexandra & Dionysis Goutsos. 2004. *Discourse Analysis: An Introduction*. 2η έκδοση. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Goffman, Erving. 1959. *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Doubleday Anchor.
- Goffman, Erving. 1963. *Behaviour in Public Places: Notes on the Social Organisation of Gathering*. New York: Free Press.
- Goffman, Erving. 1964. The neglected situation. *American Anthropologist* 6 (2): 133-6.
- Goffman, Erving. 1967. *Interaction Ritual: Essay on Face-to-Face Behaviour*. New York: Doubleday Anchor.
- Goutsos, Dionysis. 2014. Remembering and Forgetting in Greek Conversation: Bringing Corpus Linguistic to Conversation Analysis. Στο M. Christodoulidou (επιμ.), *Analyzing Greek Talk-in-interaction*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 96-127.
- Goutsos, Dionysis. 2010. The Corpus of Greek Texts: A reference corpus for Modern Greek. *Corpora* 5 (1): 29-44.
- Grice, Paul. 1975. Logic and conversation. Στο P. Cole & J. L. Morgan (επιμ.), *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*. New York: Academic Press, 41-58.

- Grice, Paul. 1978. Further notes on logic and conversation. Στο P. Cole (επιμ.), *Pragmatics* [Syntax and Semantics 9]. New York: Academic Press, 113-127.
- Günthner, Susanne. 2011. N *be that*-constructions in everyday German conversation. A reanalysis of ‘*die Sache ist/das Ding ist*’ (‘*the thing is*’)-clauses as projector phrases. Στο R. Laury & R. Suzuki (επιμ.), *Subordination in Conversation*. Amsterdam: John Benjamins, 11-36.
- Halliday, Michael A. K. 1989. *Spoken and Written Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Halliday, Michael A. K. 1992. Language as system and language as instance: The corpus as a theoretical construct. Στο J. Svartvik (επιμ.), *Directions in Corpus Linguistics*. Berlin: De Gruyter, 61-78.
- Halliday, Michael A.K. & Christian M.I.M. Matthiessen. 2004. *An Introduction to Functional Grammar*. 3η έκδοση. London: Hodder Arnold.
- Harris, Roy. 2001. *Rethinking Writing*. London: Continuum.
- Hawkins, John. 1978. *Definiteness and Indefiniteness: A Study in Reference and Grammaticality Prediction*. London: Croom Helm.
- Heine, Bernd. 1993. *Auxiliaries. Cognitive Forces and Grammaticalization*. New York: Oxford University Press.
- Heritage, John. 1984. *Garfinkle and Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.
- Heritage, John & J. Maxwell Atkinson. 1984. Preference organization. Στο J. M. Atkinson & J. Heritage (επιμ.), *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 53-56.
- Holton, David, Peter Mackridge & Ειρήνη Φιλιππάκη-Warburton. 1999. *Γραμματική της ελληνικής γλώσσας*. Μτφρ. Β. Σπυρόπουλος. Αθήνα: Πατάκης.
- Hopper, Paul. 1981. Aspect and foregrounding in discourse. Στο T. Givón (επιμ.), *Discourse and Syntax* [Syntax and Semantics, 12]. New York: Academic Press, 213-241.

- Hopper, Paul. 2005. Biclausal constructions and emergent grammar. Talk delivered at the Department of Germanistik at the Westfälischen Wilhelms-Universität Münster, April, 2005.
- Hopper, Paul. 2006. Time and grammar. Talk delivered at the Department of Germanistik at the Westfälischen Wilhelms-Universität Münster, November, 2006.
- Hopper, Paul & Sandra A. Thompson. 2008. Projectability and clause combining in interaction. Στο R. Laury (επιμ.), *Crosslinguistic Studies of Clause Combining. The Multifunctionality of Conjunctions*. Amsterdam: John Benjamins, 99-123.
- Householder, Fred W., Kostas Kazazis & Andreas Koutsoudas. 1964. Reference Grammar of Literary Dhimotiki. *International Journal of American Linguistics* 30: 1–187.
- Hunston, Susan & Gill Francis. 2000. *Pattern Grammar. A Corpus-driven Approach to the Lexical Grammar of English*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Hunston, Susan. 2002. *Corpora in Applied Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hunston, Susan. 2022. *Corpora in Applied Linguistics*. 2η έκδοση. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hyland, Ken & Feng Jiang. 2016. Change of attitude? A diachronic study of stance. *Written Communication* 33 (3): 251–74.
- Iatridou, Sabine. 1990. The past, the possible and the evident. *Linguistic Inquiry* 21: 123-129.
- James, Deborah. 1982. Past tense and the hypothetical: A cross-linguistic study. *Studies in Language* 6: 375-403.
- Keevallik, Leelo. 2011. Interrogative “complements” and question design in Estonian. Στο R. Laury & R. Suzuki (επιμ.), *Subordination in Conversation: A Cross-linguistic Perspective*. Amsterdam: John Benjamins, 37–68.
- Kiparsky, Paul & Carol Kiparsky. 1970. Fact. Στο M. Bierwisch & K. E. Heidolph (επιμ.), *Progress in Linguistics: A Collection of Papers*. The Hague: Mouton, 143-173.

- Kiparsky, Paul & Carol Kiparsky. 1971. Fact. Στο D. D. Steinberg & L. A. Jakobovits (επιμ.), *Semantics: An Interdisciplinary Reader in Philosophy, Linguistics and Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press, 345–369.
- Krauss, Robert M. & Sidney Weinheimer. 1964. Changes in reference phrases as a function of frequency of usage in social interaction: A preliminary study. *Psychonomic Science* 1: 113-114.
- Krauss, Robert M. & Sidney Weinheimer. 1966. Concurrent feedback, confirmation, and the encoding of referents in verbal communication. *Journal of Personality and Social Psychology* 4: 343-346.
- Krauss, Robert M. & Sidney Weinheimer. 1967. Effect of referent similarity and communication mode on verbal encoding. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior* 6: 359-363.
- Kučera, Henry & Nelson W. Francis, 1967. *Computational Analysis of Present Day American English*. Providence, RI: Brown University Press.
- Lambrecht, Knud. 2001. A framework for the analysis of cleft constructions. *Linguistics* 39 (3): 463-516.
- Lambropoulou, Stella. 2003. *Topic in Narrative Discourse: The Case of ótan-clauses in Modern Greek*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Langacker, Ronald. 1990. Subjectification. *Cognitive Linguistics* 1(1): 5-38.
- Langacker, Ronald. 1991. *Foundations of Cognitive Grammar, vol. II: Descriptive Application*. Stanford: Stanford University Press.
- Langacker, Ronald. 1998. Indeterminacy in semantics and grammar. Στο J. L. Cifuentes H. (επιμ.), *Estudios de Linguística Cognitiva II*. Alicante: Universidad de Alicante, 649-672.
- Langacker, Ronald. 2006. On the continuous debate about discreteness. *Cognitive Linguistics* 17 (1): 107-151.
- Laury, Ritva. 2009. Definiteness. Στο F. Brisard, J-O. Östman & J. Verschueren (επιμ.), *Grammar, Meaning and Pragmatics*. Amsterdam: John Benjamins, 50-65.

- Laury, Ritva & Marja-Liisa Helasvuo. 2015. Detached NPs with relative clauses in Finnish conversation. Στο M. M. Jocelyne Fernandez-Vest & Robert D. Van Valin (επιμ.), *Information Structuring of Spoken Language from a Cross-linguistic Perspective*. Berlin: de Gruyter, 149-166.
- Leech, Geoffrey, Margaret Deuchar & Robert Hoogenraad. 1982. *English Grammar for Today: A New Introduction*. London: The Macmillan Press.
- Leech, Geoffrey. 1992. Corpora and theories of linguistic performance. Στο J. Svartvik (επιμ.), *Directions in Corpus Linguistics*. Berlin: De Gruyter, 105-123.
- Leech, Geoffrey. 2000. Grammars of spoken English. New outcomes of corpus-oriented research. *Language Learning* 50 (4): 675-724.
- Leech, Geoffrey. 2007. New resources, or just better old ones?. Στο M. Hundt, N. Nesselhauf & C. Biewer (επιμ.), *Corpus Linguistics and the Web*. Amsterdam: Rodopi, 134-149.
- Lehmann, Christian. 1985. Grammaticalization: Synchronic variation and diachronic change. *Lingua e Stile* 20 (3): 303-318.
- Lerner, Gene H. 2004. Introductory remarks. Στο G. H. Lerner (επιμ.), *Conversation Analysis: Studies from the First Generation*. Amsterdam: John Benjamins, 1-11.
- Lewis, David. 1969. *Convention: A Philosophical Study*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Liddicoat, Anthony J. 2007. *An Introduction to Conversation Analysis*. London: Continuum.
- Lyons, Christopher. 1999. *Definiteness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, John. 1968. *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, John. 1995. *Εισαγωγή στη γλωσσολογία*. Μτφρ. Μ. Αραποπούλου. Αθήνα: Πατάκης.
- Mackridge, Peter. 1990. *Η νεοελληνική γλώσσα*. Μτφρ. Κ.Ν. Πετρόπουλος. Αθήνα: Πατάκης.

- Marmaridou, Sophia. 1984. The study of reference, attribution and genericness in the context of English and their grammaticalization in modern Greek noun phrases. Διδακτορική διατριβή. Cambridge University.
- Mazeland, Harrie. 2013. Grammar in Conversation. Στο J. Sidnell & T. Stivers (επιμ.), *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell, 475-491.
- McCarthy, Michael. 1998. *Spoken Language and Applied Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McEnery, Tony & Andrew Hardie. 2012. *Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McEnery, Tony & Andrew Wilson. 2001. *Corpus Linguistics: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- McEnery, Tony, Xiao Richard & Yukio Tono. 2006. *Corpus-Based Language Studies: An Advanced Resource Book*. London: Routledge.
- McMahon, April M. S. 2005. *Ιστορική γλωσσολογία. Η θεωρία της γλωσσικής μεταβολής*. Μτφρ. Μ. Μητσιάκη & Α. Φλιάτουρας. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Meyer, Charles F. 2023. *English Corpus Linguistics: An Introduction*. 2η έκδοση. Cambridge: Cambridge University Press.
- Miller, Jim & Regina Weinert. 1998. *Spontaneous Spoken Language: Syntax and Discourse*. Oxford: Clarendon Press.
- Moon, Rosamund. 2010. What can a corpus tell us about lexis? Στο A. O’Keeffe & M. McCarthy (επιμ.), *The Routledge Handbook of Corpus Linguistics*. London and New York: Routledge, 197-211.
- Nicholas, Nick. 1998. *The story of pu. The grammaticalisation in space and time of a Modern Greek complementiser*. PhD dissertation. University of Melbourne.
- Nuyts, Jan. 2001. *Epistemic Modality, Language, and Conceptualization. A Cognitive-Pragmatic Perspective*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Nuyts, Jan. 2006. Modality: Overview and linguistic issues. Στο W. Frawley (επιμ.), *The Expression of Modality*. Berlin: Mouton De Gruyter, 1-26.

- Ochs, Elinor. 1992. Indexing gender. Στο A. Duranti & C. Goodwin (επιμ.), *Rethinking Context. Language as an Interactive Phenomenon*. Cambridge: Cambridge University Press, 335-358.
- Ong, Walter J. 1982. *Orality and Literacy: The Technologising of the World*. London: Methuen. [Ελλ. μτφρ.: 1997. *Προφορικότητα και εγγραμματοσύνη*. (Μτφρ.: Κ. Χατζηκυριάκου). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης].
- Palmer, Frank R. 1986. *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palmer, Frank R. 2001. *Mood and Modality*. 2η έκδοση. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pawley, Andrew & Frances Hodgetts Syder. 1983. Two puzzles for linguistic theory: Nativelike selection and nativelike fluency. Στο J. C. Richards & R. W. Schmidt (επιμ.), *Language and Communication*. London: Longman, 191-226.
- Popper, Karl. R. [1934] 2006. *Logic of Scientific Discovery*. (First English edition published 1959.) New York: Routledge.
- Pridham, Francesca. 2001. *The Language of Conversation*. London & New York: Routledge.
- Quaglio, Paulo & Douglas Biber. 2006. The Grammar of Conversation. Στο B. Aarts & A. McMahon (επιμ.), *The Handbook of English Linguistics*. Oxford: Blackwell, 692-723.
- Quirk, Randolph, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech & Jan Svartvik. 1985. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.
- Rosch, Eleanor. 1975. Cognitive representations of semantic categories. *Journal of Experimental Psychology* 194: 193-233.
- Rosch, Eleanor, Carolyn B. Mervis, Wayne D. Gray, David M. Johnson & Penny Braem. 1976. Basic objects in natural categories. *Cognitive Psychology* 8, 382-439.
- Roussou, Anna. 1999. Modals and the Subjunctive. Στο A. Alexiadou, G. Horrocks & M. Stavrou (επιμ.), *Study in Greek Syntax*. Dordrecht: Kluwer, 169-183.
- Roussou, Anna. 2000. On the left periphery: Modal particles and complementizers. *Journal of Greek Linguistics* 1: 65-94.

- Rühlemann, Christoph. 2006. Coming to terms with conversational grammar: 'Dislocation' and 'dysfluency'. *International Journal of Corpus Linguistics* 11 (4), 385-409.
- Russell, Bertrand. 1905. On denoting. *Mind* 14: 479-493.
- Sacks, Harvey. 1992. *Lectures on Conversation*. Oxford: Blackwell.
- Sacks, Harvey, Emanuel A. Schegloff, and Gail Jefferson. 1974. A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language* 50: 696-735.
- Saeed, John. 2013. *Σημασιολογία*. Μτφρ. Ελεονώρα Δημελά. Αθήνα: Πατάκης.
- Saussure, Ferdinand de. 1959. *Course in General Linguistics*. Μτφρ. W. Baskin. New York: Philosophical Library.
- Schegloff, Emanuel A. 1968. Sequencing in conversational openings. *American Anthropology*, 70 (6): 1075-1095.
- Schegloff, Emanuel A. 1987. Analysing single episodes of interaction: An exercise in conversation analysis. *Social Psychology Quarterly* 50 (2): 101-114.
- Schegloff, Emanuel A. 2007. *Sequence Organization in Interaction: A Prime in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schegloff, Emanuel A., Gail Jefferson, & Harvey Sacks. 1977. The preference for self-correction in the organization of repair in conversation. *Language* 53: 361-82.
- Schegloff, Emanuel A., Elinor Ochs & Sandra A. Thompson. 1996. Introduction. Στο E. Ochs, E. A. Schegloff & S. A. Thompson (επιμ.), *Interaction and grammar*. Cambridge: Cambridge University Press, 1-51.
- Schegloff, Emanuel A. & Harvey Sacks. 1973. Opening up closings. *Semiotica* 8: 289-327.
- Schiffer, Stephen. 1972. *Meaning*. Oxford: Clarendon Press.
- Searl, John R. 1969. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sidnell, Jack. 2010. *Conversation Analysis. An Introduction*. Oxford: Wiley-Blackwell.

- Sinclair, John. 1987. Grammar in the dictionary. Στο J. Sinclair (επιμ.), *Looking Up: An Account of the COBUILD Project in Lexical Computing*. London: HarperCollins, 104-115.
- Sinclair, John. 1991. *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press.
- Sinclair, John. 2005. Corpus and text. Basic principles. Στο M. Wynne (επιμ) *Developing Linguistic Corpora: A Guide to Good Practice*. Oxford: Oxbow Books, 1-16.
- Sperber, Dan & Deirdre Wilson. 1986. *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell.
- Squartini, Mario. 2016. Interactions between modality and other semantic categories. Στο J. Nuyts & J. van der Auwera (επιμ.), *Modality and Mood*. Oxford: Oxford University Press, 50-67.
- Stamatatos, Efstathios. 2009. A survey of modern authorship attribution methods. *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 60 (3): 538-556.
- Stivers, Tanya, Lorenza Mondala & Jakob Steensig. 2011. *The Morality of Knowledge in Conversation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stivers, Tanya & Jack Sidnell. 2013. Introduction. Στο J. Sidnell & T. Stivers (επιμ), *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell, 1-8.
- Strawson, Peter F. 1950. On referring. *Mind* 59: 320-344.
- Strawson, Peter F. 1952. *Introduction to Logical Theory*. London: Methuen.
- Stubbs, Michael. 2001. Texts, corpora, and problems of interpretation: a response to Widdowson. *Applied Linguistics* 22 (2): 149-172.
- Szudarski, Paweł. 2018. *Corpus Linguistics for Vocabulary. A Guide for Research*. London & New York: Routledge.
- Tagliamonte, Sali. 2004. Have to, gotta, must. Grammaticalisation, variation and specialization in English deontic modality. Στο H. Lindquist & C. Mair (επιμ.), *Corpus Approaches to Grammaticalization in English*, 33-55. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

- ten Have, P. 1999. *Doing Conversational Analysis: A Practical Guide*. London: Sage.
- Terzi, Arhonto. 1992. PRO in finite clauses: A study of the inflectional heads of the Balkan languages. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. City University of New York.
- Thompson, Sandra A. 2002. 'Object complements' and conversation: towards a realistic account. *Studies in Language* 26 (1): 125-164.
- Thompson, Sandra A., Barbara A. Fox & Elizabeth Couper-Kuhlen. 2015. *Grammar in Everyday Talk: Building Responsive Actions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tognini-Bonelli, Elena. 2001. *Corpus Linguistics at Work*. Amsterdam: John Benjamins.
- Traugott, Elizabeth C. & Bernd Heine. 1991. Introduction. Στο E. C. Traugott & B. Heine (επιμ.), *Approaches to Grammaticalization, Volume I: Focus on Theoretical and Methodological Issues*, 1-14. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Trypanis, Constantine A. 1960. Early Medieval Greek ινά. *Glotta* 38: 312-313.
- Tsimpli, Ianthi-Maria. 1990. Clause structure and word order in Modern Greek. Στο *UCL Working Papers in Linguistics* 2: 226-255.
- Tsoulas, George. 1993. Remarks on the structure and interpretation of na-clauses. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 14: 191-206.
- Váradi, Tamás. 2001. The linguistic relevance of Corpus Linguistics. Στο P. Rayson, A. Wilson, T. McEnery, A. Hardie & S. Khoja (επιμ.), *Proceedings of the Corpus Linguistics 2001 Conference*. UCREL Technical Papers vol. 13. Lancaster University: UCREL, 587-593.
- Varlokosta, Spyridoula. 1994. Issues on Modern Greek sentential complementation. Unpublished PhD dissertation. University of Maryland at College Park.
- Verdonik, Darinka. 2015. Internal variety in the use of Slovene general extenders in different spoken discourse settings. *International Journal of Corpus Linguistics* 20(4): 445-468.

- Virtanen, Tuija. 2008. Corpora and Discourse Analysis. Στο A. Lüdeling & Merja Kytö (επιμ.), *Corpus Linguistics: An International Handbook*. Berlin: de Gruyter, 1043-1070.
- von Wright, Georg Henry. 1951. *An Essay in Modal Logic*. Amsterdam: North Holland.
- Warburton, Irene P. 1973. Modern Greek verb conjugation: Inflectional morphology in a transformational grammar. *Lingua* 32: 193-224.
- Widdowson, Henry. 2000. The limitations of linguistics applied. *Applied Linguistics* 21 (1): 3-25.
- Wilkinson Sue & Celia Kitzinger. 2011. Conversation Analysis. Στο K. Hyland & B. Paltridge (επιμ.), *Continuum Companion to Discourse Analysis*. London: Continuum, 22-37.
- Zipf, George Kingsley. 1949. *Human Behavior and the Principle of Least Effort*. Boston: Addison-Wesley Press.
- Αλβανούδη, Αγγελική. 2020. Οι λειτουργίες του μορίου *μπα* στην ανάλυση από τη σκοπιά της Ανάλυσης Συνομιλίας. Στο Θ.-Σ. Παυλίδου (επιμ.), *Πραγματολογικά μόρια στην ελληνική και άλλες γλώσσες*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 56-76.
- Αυγερινού, Μαριέττα. 2014. Οι δευτερεύουσες προτάσεις στον ελληνικό προφορικό λόγο: Προκαταρκτικές παρατηρήσεις. Στο Δ. Γούτσος (επιμ.), *Ο προφορικός λόγος στα Ελληνικά*. Καβάλα: Σαΐτα, 121-136.
- Βελούδης, Γιάννης. 2001. *νά και να*. *Ελληνική Γλωσσολογία '99: Πρακτικά 4ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας (Λευκωσία, 17-19 Σεπτεμβρίου 1999)*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 243-250.
- Βελούδης, Γιάννης. 2017. Ξενιστές μορίων. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 37: 115-128.
- Βελούδης, Ιωάννης & Ειρήνη Φιλιππάκη-Warburton. 1984. Η υποτακτική στα Νέα Ελληνικά. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 4: 151-168.

- Γεωργακοπούλου, Αλεξάνδρα & Διονύσης Γούτσος. 2011. *Κείμενο και επικοινωνία*. Αναθεωρημένη έκδοση. Αθήνα: Πατάκης.
- Γκούμα, Νάσια. 2014. Η χρήση του εγώ στην εναλλαγή ομιλητών σε καθημερινές προφορικές συνομιλίες. Στο Δ. Γούτσος (επιμ.), *Ο προφορικός λόγος στα Ελληνικά*. Καβάλα: Σαΐτα, 33-62.
- Γούτσος, Διονύσης. 2003. Σώμα Ελληνικών Κειμένων: Σχεδιασμός και υλοποίηση. *Πρακτικά του 6ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης, 18-21 Σεπτεμβρίου 2003*. Δημοσίευση σε CD-ROM. Ηλεκτρονική δημοσίευση στην ιστοσελίδα: <http://www.philology.uoc.gr/conferences/6thICGL/>
- Γούτσος, Διονύσης. 2014α. Εισαγωγή. Στο Δ. Γούτσος (επιμ.), *Ο προφορικός λόγος στα Ελληνικά*. Καβάλα: Σαΐτα, 9-32.
- Γούτσος, Διονύσης. 2014β. *Ο προφορικός λόγος στα Ελληνικά*. Καβάλα: Σαΐτα.
- Γούτσος, Διονύσης. 2020. *Γλώσσα. Κείμενο, Ποικιλία, Σύστημα*. 2η έκδοση. Αθήνα: Κριτική.
- Γούτσος, Διονύσης. 2022. Περικείμενο και κειμενικά είδη. Στο Δ. Γούτσος & Σ. Μπέλλα (επιμ.), *Κοινωνιογλωσσολογία*. Αθήνα: Gutenberg, 267-300.
- Γούτσος, Διονύσης & Γεωργία Φραγκάκη. 2015. *Εισαγωγή στη γλωσσολογία σωμάτων κειμένων*. Αθήνα: Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα.
- Δεληγιάννη-Κουϊμτζή Βασιλική, Σιδηρούλα Ζιώγου-Καραστεργίου & Λαμπρινή Φρόση. 2008. *Φύλο και εκπαιδευτική πραγματικότητα στην Ελλάδα: Προωθώντας παρεμβάσεις για την ισότητα των φύλων στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.
- Ιακώβου, Μαρία. 1999. Τροπικές κατηγορίες στο ρηματικό σύστημα της νέας ελληνικής. Διδακτορική διατριβή. Αθήνα: ΕΚΠΑ.
- Κακριδή-Φερράρι, Μάρω. 2008. Ορθογραφικές μεταρρυθμίσεις: Στάσεις και αντιστάσεις. Στο Μ. Θεοδοροπούλου (επιμ.), *Θέρμη και Φως. Αφιερωματικός*

τόμος στη μνήμη του Α.-Φ. Χριστίδη. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 365-383.

Κανάκης, Κώστας & Γιώργος Κοτζόγλου. 2020. Το *και* ως πραγματολογικό μόριο υπόταξης. Στο Θ.-Σ. Παυλίδου (επιμ.), *Πραγματολογικά μόρια στην ελληνική και άλλες γλώσσες*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 117-140.

Κανάκης, Κώστας. 2007. *Εισαγωγή στην πραγματολογία. Γνωστικές και κοινωνικές όψεις της γλωσσικής χρήσης*. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.

Καρανάσιος, Γιώργος. χ.χ. *Δίπτυχη πρόταση [cleft sentence]*. Διαθέσιμο στο: https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/glossology/show.html?id=619

Καραχάλιου, Ράνια & Αργύρης Αρχάκης. 2015. Αναδιατύπωση σε συνομιλιακές αφηγήσεις. Η περίπτωση του *ρε παιδί μου*. Στο Θ.-Σ. Παυλίδου (επιμ.), *Ελληνική γλώσσα και προφορική επικοινωνία*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 167-182.

Καραχάλιου, Ράνια. 2020. Το πραγματολογικό μόριο *α* στην πρόσληψη αφηγήσεων. Στο Θ.-Σ. Παυλίδου (επιμ.), *Πραγματολογικά μόρια στην ελληνική και άλλες γλώσσες*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 225-244.

Κλαίρης, Χρήστος & Γεώργιος Μπαμπινιώτης. 2011. *Γραμματική της Νέας Ελληνικής, δομολειτουργική-επικοινωνιακή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Κουτούπη-Κητή, Ελισάβετ & Δημήτρης Κητής. 2020. Οι σύνδεσμοι ως δομές: Η περίπτωση του *αφού*. Στο Θ.-Σ. Παυλίδου (επιμ.), *Πραγματολογικά μόρια στην ελληνική και άλλες γλώσσες*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 92-116.

ΛΚΝ = *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. 1998. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών. Διαθέσιμο στο: https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/

Μαρτίκα, Μαρία. 2015. Ευθύνες και δικαιώματα στη διαπραγμάτευση της γνώσης: Το *ρε* ως δείκτης επιστημικής στάσης. Στο Θ.-Σ. Παυλίδου (επιμ.), *Ελληνική γλώσσα*

- και προφορική επικοινωνία. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 98-117.
- Μεντή, Αρχοντούλα. 2014. Η θέση και η λειτουργία του εντάζει ως δείκτη λόγου σε προφορικά δεδομένα. Στο Δ. Γούτσος (επιμ.), *Ο προφορικός λόγος στα Ελληνικά*. Καβάλα: Σαΐτα, 93-120.
- Μιχάλης, Αθανάσιος. 2015. Γραμματική του προφορικού κειμένου: Η terra incognita της ελληνικής γλωσσικής εκπαίδευσης. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 35: 374-387.
- Μοσχονάς, Σπύρος. 1989. Συμπληρωματικές προτάσεις και ρήματα «αισθήσεως σημαντικά». *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 9: 315-336.
- Μοσχονάς, Σπύρος. 1994. Τρόποι του λέγειν. Σημασιολογία των αισθητικών εκφράσεων. Διδακτορική διατριβή. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Μπαλαντάνη, Αγγελική. 2015. Η επικοινωνιακή λειτουργία του εντάζει. Στο Θ.-Σ. Παυλίδου (επιμ.), *Ελληνική γλώσσα και προφορική επικοινωνία*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 43-60.
- Μπαλαντάνη, Αγγελική. 2020. Ναι: Είναι απλά ένα μόριο συμφωνίας;. Στο Θ.-Σ. Παυλίδου (επιμ.), *Πραγματολογικά μόρια στην ελληνική και άλλες γλώσσες*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 267-285.
- Μπαμπινιώτης, Γεώργιος. 2009. Ετυμολογικό Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Μπέλλα, Σπυριδούλα. 2001. Η δείξη στη νέα ελληνική. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Αθήνα: ΕΚΠΑ.
- Νικηφορίδου, Κική. 2000. Η υποκειμενικότητα της υπόταξης: Ο δείκτης *που*. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 20: 360-372.
- Νικηφορίδου, Κική. 2008. Νοητικοί χώροι και γραμματική ανάλυση: Περί της κατηγοριοποίησης του *που*. Στο Μ. Θεοδοροπούλου (επιμ.), *Θέρμη και Φως. Αφιερωματικός τόμος στη μνήμη του Α.-Φ. Χριστίδη*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 81-93.
- Παυλίδου, Θεοδοσία-Σούλα & Ελένη Καραφώτη. 2015. Το αυτόνομο ερωτηματικό *γιατί* και οι λειτουργίες του στη γλωσσική διεπίδραση. Στο Θ.-Σ. Παυλίδου (επιμ.).

Ελληνική γλώσσα και προφορική επικοινωνία. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 81-97.

Ρούσσου, Άννα. 2006. *Συμπληρωματικοί δείκτες*. Αθήνα: Πατάκης.

Ρούσσου, Άννα. 2015. *Σύνταξη: Γενετική γραμματική και μινιμαλισμός*. Athens: HEAL.

Τζάρτζανος, Αχιλλέας. 1946. *Νεοελληνική σύνταξις (της κοινής δημοτικής)*, 1ος τόμος. Αθήνα: ΟΕΣΒ.

Τζάρτζανος, Αχιλλέας. 1963. *Νεοελληνική σύνταξις (της κοινής δημοτικής)*, 2ος τόμος. Αθήνα: ΟΕΣΒ.

Τριανταφυλλίδης, Μανόλης. 1941. *Νεοελληνική γραμματική (της δημοτικής)*. Αθήνα: ΟΕΣΒ.

Τσαγγαλίδης, Αναστάσιος. 2000. Τι θα πει υποτακτική; Οι κατηγορίες του ρήματος στα λεξικά και τις γραμματικές της νέας ελληνικής. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 20: 543–554.

Τσαγγαλίδης, Αναστάσιος. 2001. Κριτήρια τροπικότητας: Η κατηγορία των τροπικών μορίων της νέας ελληνικής. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 21: 759-770.

Τσαγγαλίδης, Αναστάσιος. 2002. Κριτήρια τροπικότητας II: Η κατηγορία των τροπικών (ημι)βοηθητικών ρημάτων στη Νέα Ελληνική. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 23: 733–744.

Τσολάκης, Χρίστος, Κυριακή Αδαλόγλου, Άβρα Αυδή, Ελένη Λόππα & Διονύσης Τάνης. *χ.χ. Έκφραση Έκθεση, Τεύχος Α΄*. Αθήνα: Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος».

Τσοπανάκης, Αγαπητός Γ. 1994. *Νεοελληνική γραμματική*. Θεσσαλονίκη & Αθήνα: Αφοί Κυριακίδη & Εστία.

Φέρλας, Αντώνιος-Έκτωρ. 2011. Ο προκατασκευασμένος λόγος στα Ελληνικά και Αγγλικά. Μια μελέτη βασισμένη σε σώματα κειμένων με προεκτάσεις στη διδασκαλία της γλώσσας. Διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Φιλήντας, Μ. 1910. *Γραμματική της ρωμαϊκής γλώσσας: Τόμος δεύτερος*. Αθήνα: Η Νομική.

- Φιλιππάκη-Warburton, Ειρήνη. 1992. Η συντακτική ταυτότητα του να. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 13: 255-272.
- Φιλιππάκη-Warburton, Ειρήνη & Γιάννης Βελούδης. 1985. Η υποτακτική στις συμπληρωματικές προτάσεις. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 5: 315-336.
- Φιλιππάκη-Warburton, Ειρήνη & Βασίλειος Σπυρόπουλος. 2006. Το εγκλιτικό σύστημα της ελληνικής: Συγκριτική θεώρηση με την τουρκική και διδακτικές προτάσεις. Στο Σ. Μοσχονάς (επιμ.), *Η σύνταξη στη μάθηση και στη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας*. Αθήνα: Πατάκης, 117-170.
- Φραγκάκη, Γεωργία. 2010. Ο αξιολογικός ρόλος του επιθέτου και η χρήση του ως δείκτη ιδεολογίας: Μελέτη βασισμένη σε σώματα κειμένων δημοσιογραφικού λόγου. Διδακτορική διατριβή. Αθήνα: ΕΚΠΑ.
- ΧΛΝΓ = *Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας*. 2014. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών. Διαθέσιμο στο: <https://christikolexiko.academyofathens.gr/index.php>
- Χριστίδης, Αναστάσιος. 1982. Ότι/πως – που: Επιλογή δεικτών συμπληρωμάτων στα Νέα Ελληνικά. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 2: 113-177.
- Χριστίδης, Αναστάσιος. 1985α. Πρόσθετες παρατηρήσεις στις συμπληρωματικές προτάσεις της Νέας Ελληνικής. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 3: 47-72.
- Χριστίδης, Αναστάσιος. 1985β. Το δεικτικό να. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 6: 221-241.
- Χριστίδης, Αναστάσιος. 1986. Το μόρφημα «που» σαν αναφορικός δείκτης. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 7: 135-148.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: Κοινωνικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων στις συνομιλίες

Φύλο		Ηλικία		Καταγωγή (ανα περιφέρειες)		Επάγγελμα	
Γυναίκες	103	10-19	7	Αττική	91	Φοιτητές/τριες	106
Άνδρες	35	20-29	110	Πελοπόννησος	10	Εκπαιδευτικοί	7
		30-39	7	Κρήτη	8	Ιδιωτικοί υπάλληλοι	6
		40-49	6	Δυτική Ελλάδα	7	Άνεργοι	6
		50-64	8	Στερεά Ελλάδα	6	Συνταξιούχοι	2
				Ιόνιες Νήσοι	4	Ελεύθεροι επαγγελματίες	1
				Νότιο Αιγαίο	4	Δημόσιοι υπάλληλοι	1
				Κεντρική Μακεδονία	3	Άλλα επαγγέλματα	9
				Ήπειρος	2		
				Θεσσαλία	2		
				Δυτική Μακεδονία	2		